МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Одеська юридична академія»

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ТА ПРАВОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

Одеса, 22 квітня 2026 року

Том 2

Одеса
2026

УДК 34:004:316.4(477)
С 70

Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 8 від 23.04.2026 р.)

За загальною редакцією академіка ***С. В. Ківалова***

С70 **Соціально-політична та правова система України в цифрову епоху**: сучасні виклики : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 22 квітня 2026 р.) / заг. ред. С. Ківалова ; НУ «Одес. юрид. академія». – Одеса : Фенікс, 2026. – Т. 2. – 684 с.

ISBN 978-617-8763-16-9

Матеріали конференції узагальнюють результати наукових досліджень і практичних напрацювань учених, фахівців та представників професійних спільнот, виконаних в умовах воєнного часу та глибоких суспільних трансформацій.

У збірнику представлено широкий спектр наукових розвідок і практико-орієнтованих досліджень, що охоплюють актуальні проблеми публічного та приватного права, функціонування держави, судової та правоохоронної системи, а також трансформації суспільних процесів у цифрову епоху. Значну увагу приділено питанням адміністративного, фінансового, конституційного, міжнародного, морського та митного права, а також сучасним викликам у сфері кримінального права, кримінального процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності.

Окремі наукові секції присвячені проблемам удосконалення судоустрою, діяльності прокуратури, адвокатури та інших правоохоронних органів, розвитку трудового права і права соціального забезпечення, а також реформуванню цивільного, господарського, земельного, екологічного та енергетичного права. Збірник відображає також міждисциплінарний характер сучасних досліджень, охоплюючи питання філософії права, світових соціально-політичних процесів, соціології та психології, економіки та підприємництва в умовах війни і повоєнного відновлення. Важливе місце посідають дослідження у сфері інформаційних технологій, кібербезпеки, штучного інтелекту та математичного моделювання як ключових чинників забезпечення національної безпеки.

Крім того, у збірнику висвітлено проблематику педагогіки, лінгвістики права, перекладознавства, журналістики, фізичної та військової підготовки здобувачів вищої освіти.

Збірник розрахований на науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти та практиків у галузях права, економіки, соціології, психології, політології, інформаційних технологій і суміжних дисциплін.

УДК 34:004:316.4(477)

Відповідальний за випуск професор ***М. Р. Аракелян***

Матеріали видано в авторській редакції.

ISBN 978-617-8763-16-9

© НУ «Одеська юридична академія, 2026
© Автори статей, 2026

Зміст

ПРИВІТАННЯ ПРЕЗИДЕНТА НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ», АКАДЕМІКА СЕРГІЯ КІВАЛОВА 16

СЕКЦІЯ 12. ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ТА ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПЕРІОД ВОЄННИХ ТА ПОСТВОЄННИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНІ

Цехан Дмитро Миколайович
КАДРОВА СТІЙКІСТЬ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ УГРУПОВАНЬ 18

Самойленко Олена Анатоліївна
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ СЛІДЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 21

Албул Сергій Володимирович
КРИМІНАЛЬНО-РОЗВІДУВАЛЬНІ ЗАХОДИ: ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА 24

Кубаєнко Андрій Володимирович
СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 28

Шершенькова Вікторія Анатоліївна
КЛАСИФІКАЦІЯ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ТА КРИМІНАЛІСТИЧНА 33

Яцкевич Руслан В'ячеславович
СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ОЦІНКИ ЗАГРОЗ ТА РИЗИКІВ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ 35

Бершавська Анастасія Сергіївна
СТРУКТУРА КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОСОБНИЦТВОМ ДЕРЖАВІ-АГРЕСОРУ 38

Біцюк Андрій Володимирович
КЛАСИФІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ ПОХОДЖЕННЯ НЕОБҐРУНТОВАНИХ АКТИВІВ 41

Кірюхін Ігор Анатолійович, Костєв Степан Володимирович
ТАКТИКА ДІЙ ПІДРОЗДІЛІВ ПОЛІЦІЇ ОСОБЛИВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ПІД ЧАС ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПРОВЕДЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ 44

Мурашко Анастасія Сергіївна
ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 47

Пишненко Ірина Юріївна
ПРОГНОСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ПОСТКРИМІНАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ 50

Сон Людмила Анатоліївна
СИСТЕМА ОБСТАВИН, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИКРАДЕННЯМ ДІТЕЙ 53

СЕКЦІЯ 13. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИВАТНОГО ПРАВА

Харитонов Євген Олегович
ПРИВАТНЕ ПРАВО ЯК АНТРОПОЛОГІЧНА ОСНОВА ПРАВОВОГО ПОРЯДКУ В УМОВАХ ВІЙНИ 56

Давидова Ірина Віталівна, Зубар Володимир Михайлович
СМАРТ-КОНТРАКТИ В КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ 60

Сафончик Оксана Іванівна
ДО ПИТАННЯ ПРИПИНЕННЯ СПІЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ПОДРУЖЖЯ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО ТА ОБ'ЄКТИ НЕЗАВЕРШЕНОГО БУДІВНИЦТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 63

Токарева Віра Олександрівна
ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО БІОМЕТРИЧНОГО ВІДЕОСПОСТЕРЕЖЕННЯ 68

Chanysheva Alina Rashydivna
SECURITY INTERESTS UNDER ENGLISH LAW, CIVIL CODE OF UKRAINE AND DRAFT CIVIL CODE OF UKRAINE 72

Адамова Олена Семенівна
ПРИВАТНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ 75

Бабич Ірина Григорівна
МАКСИМИ СІМЕЙНОГО ПРАВА У РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ 78

Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна
ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ СПАДКОВОГО ТА ШЛЮБНОГО ДОГОВОРІВ 82

Глиняна Катерина Михайлівна
РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПІДТРИМЦІ ТА ЗАХИСТІ ТВОРЧИХ ПРАВ ДІТЕЙ . . . 84

Завальнюк Сергій Володимирович
ПОНЯТТЯ ПРОГАЛИН У ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ТА ЇХ СПІВВІДНОШЕННЯ ІЗ СУМІЖНИМИ ПРАВОВИМИ КАТЕГОРІЯМИ. 87

Калітенко Оксана Михайлівна
ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ВРАЗЛИВОСТІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ТА ЗАРУБІЖНОМУ ПРАВІ: ДО ФОРМУВАННЯ ЦИВІЛІСТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ 90

Кривенко Юлія Василівна
ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА: ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ТА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ 93

Матійко Микола Володимирович
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИНЦИПІВ СІМЕЙНОГО ПРАВА 96

Мельник Олександр Володимирович
ПРАВОВИЙ СТАТУС ДІТЕЙ У МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ: ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ 100

Омельчук Олександр Сергійович
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ КОПІЙ ОСОБИ ТА АВАТАРІВ 103

Орзіх Юрій Геннадійович
НОТАРІАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ МАЙНОВИХ ТА СПАДКОВИХ ПРАВ ПРИВАТНОЇ ОСОБИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ 105

Оскілко Олексій Олегович
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЦИВІЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ 109

Павлова Вікторія Георгіївна
ПРИНЦИП ОХОРОНИ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ СТОРІН СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ 112

Фасій Богдан Володимирович
ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕТОДУ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІД ВПЛИВОМ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ 114

Шамота Олександр Володимирович
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОДНОСТАТЕВИХ ПАРТНЕРСТВ В УКРАЇНІ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ 118

Боярчук Михайло Вікторович
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИКОНАННЯ ДОГОВОРУ ПРО СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 121

Вовчок Руслан Володимирович
ЗАХИСТ ПРАВ ЗАМОВНИКА ТА ВИКОНАВЦЯ У ДОГОВОРАХ ПРО НАДАННЯ ІТ-ПОСЛУГ 126

Ігнатенко Сергій Сергійович
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАСАЖИРІВ 129

Ігнатюк Дмитро Володимирович
ДОГОВІР ДАРУВАННЯ ЦИФРОВИХ АКТИВІВ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ 134

Коваленко Сергій Олегович
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ . . . 138

Новиченко Михайло Юрійович
ЦИФРОВІ ОБ'ЄКТИ ЯК КАТЕГОРІЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА: ОНТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ 143

Романовський Денис Сергійович
ВПЛИВ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ НА МАЙНОВІ ПРАВА ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ 145

Стрілець Михайло Ігорович
СПОСОБИ ТА МЕХАНІЗМИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ СТОРІН В УМОВАХ ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩА: ПРИВАТНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР 148

Тітова Аліна Олексіївна
КОНЦЕПЦІЯ БАГАТОРІВНЕВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА МАНІПУЛЯЦІЮ ІНФОРМАЦІЄЮ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ 150

Шипков Єгор Олексійович
ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ 154

Якушев Станіслав Ігорович
КОМПЕНСАЦІЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА (НА ПРАКТИЦІ СУДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ) 156

СЕКЦІЯ 14. ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО У СВІТЛІ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ

Голубєва Неллі Юріївна
РОЗПОДІЛ СУДОВИХ ВИТРАТ МІЖ СТОРОНАМИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ США . . 160

Андронов Ігор Володимирович
ФОРМУЛЮВАННЯ ПОЗОВНИХ ВИМОГ ТА ЇХ ОЦІНКА СУДОМ 163

Волкова Наталія Василівна
ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ЗАКОННИХ ПРЕДСТАВНИКІВ У ЗАХИСТІ ПРАВ МАЛОЛІТНІХ ТА НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ 165

Бут Ілля Олександрович
ЩОДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ НАЛЕЖНОГО ВІДПОВІДАЧА У СПРАВАХ ПРО ЗАХИСТ ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ 169

Дрогозюк Крістіна Борисівна
ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ 173

Ліопол Інна Михайлівна
АПЕЛЯЦІЙНИЙ ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ У СВІТЛІ СТАНДАРТІВ СПРАВЕДЛИВОГО СУДУ 177

Московчук Дмитро Олександрович
ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ЩОДО ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ КРАЇН ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ 179

Павлова Юлія Сергіївна
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ СУДОВОЇ РЕФОРМИ 182

Полуніна Ольга Олександрівна
ЦИФРОВІ ДОКАЗИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРОБЛЕМИ ДОПУСТИМОСТІ, ДОСТОВІРНОСТІ ТА ОЦІНКИ 185

Полюк Юлія Іванівна
ПИСЬМОВА КОНЦЕНТРАЦІЯ МАТЕРІАЛУ СПРАВИ ТА CASE MANAGEMENT ЯК НАПРЯМКИ АДАПТАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ У ПЕРІОД ВОЄННИХ ТА ПОСТВОЄННИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ 187

Притуляк Валерій Миколайович
ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ 191

Цал-Цалко Юлія Юліївна
СУТНІСТЬ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ 193

Яніцька Інна Анатоліївна
ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО СУДОЧИНСТВА 197

Боярчук Віталій Вікторович
ЩОДО УЧАСТІ ДЕРЖАВИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ 199

Волков Максим Сергійович
МІЖНАРОДНІ АКТИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ІНСТИТУТ ОБМЕЖУВАЛЬНОГО ПРИПИСУ У СПРАВАХ ПРО ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: ОКРЕМІ АСПЕКТИ 201

Кисельов Вадим Костянтинович
СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 205

Пересипко Дмитро Володимирович
УЧАСНИКИ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ТА УЧАСНИКИ СПРАВИ: ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ 209

Сатановська Олена Валентинівна
КЛАСИФІКАЦІЯ ПОЗОВІВ ПРО ЗАХИСТ ЖИТЛОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ 213

Снітко Андрій Сергійович
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ЮРИДИЧНОЮ АРГУМЕНТАЦІЄЮ ТА СУПЕРЕЧЛИВОЮ ПРОЦЕСУАЛЬНОЮ ПОВЕДІНКОЮ 215

СЕКЦІЯ 15. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ПАТЕНТНОЇ ЮСТИЦІЇ

Харитонова Олена Іванівна
ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО АКАДЕМІЧНУ ДОБРОЧЕСНІСТЬ» І ПРОБЛЕМИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТНІХ ВІДНОСИН 219

Ульянова Галина Олексіївна
ПОРУШЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗА ЗАКОНОМ УКРАЇНИ «ПРО АКАДЕМІЧНУ ДОБРОЧЕСНІСТЬ» 222

Бааджи Наталія Пилипівна
АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ В ОСВІТІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ 225

Галупова Лариса Ігорівна
ТЕХНОЛОГІЇ ПОДВІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ОБМЕЖЕННЯ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ 228

Ennan Ruslan
LEGAL REGULATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: INTERNATIONAL EXPERIENCE 232

Кирилюк Алла Володимирівна
ВІЗУАЛЬНА САМОПРЕЗЕНТАЦІЯ ТА ВІРТУАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ 235

Мартинюк Іван Вікторович
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИВАТНИХ І ПУБЛІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ У ПАТЕНТНОМУ ПРАВІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ 238

Hrytsenyuk Vladyslav Oleksandrovych
THE CONCEPT OF LEGAL PROTECTION OF MULTIMEDIA WORKS IN THE SYSTEM OF COMPLEX OBJECTS OF COPYRIGHT 243

Здирко Єлизавета Михайлівна
ДО ПИТАННЯ ПРАВОМІРНОСТІ ВИДАЛЕННЯ МЕТАДАНИХ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ 246

Ларіонов Владислав Сергійович
ПРАВО НА ЦИФРОВИЙ ОБРАЗ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ 249

СЕКЦІЯ 16. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА І ПРОЦЕСУ

Подцерковний Олег Петрович
ЩОДО РИЗИКІВ НАДМІРНОЇ ЛЕГІТИМАЦІЇ LEX CRYPTOGRAPHICA ТА СУБ'ЄКТІВ ОПЕРАЦІЙ ІЗ ВІРТУАЛЬНИМИ АКТИВАМИ 254

Войнарівський Микола Миколайович
ЩОДО ПОТРЕБ ПОДОЛАННЯ ДЕФІЦИТУ АНТРОПОЦЕНТРИЧНОГО ПІДХОДУ В ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРАХ ЗА УЧАСТЮ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ 257

Іофман Олександр Рудольфович
ЩОДО СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ 261

Добровольська Володимира Володимирівна
ЩОДО ГОСПОДАРСЬКО-ДОГОВІРНОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 263

Згама Антоніна Олександрівна
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ: ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ПОЗОВУ ПРО ВИЗНАННЯ 266

Квасніцька Ольга Олексіївна
КРИЗА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В МІСТОБУДУВАННІ: ЯК БЕЗДІЯЛЬНІСТЬ ІНСТИТУЦІЙ ЛЕГАЛІЗУЄ ЗНИЩЕННЯ ІСТОРИЧНИХ АРЕАЛІВ МІСТ 269

Артьомов Дмитро Володимирович
ЩОДО НАКАЗНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ 272

Будзар Павло Степанович
ЩОДО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТРАНСПОРТНОЇ ГАЛУЗІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ 274

Зарічанський Григорій Віталійович
ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СМАРТ-КОНТРАКТУ 277

Неділько Сергій Миколайович
ЩОДО ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВЗАЄМНИМ СТРАХУВАННЯМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 279

Попович Павло Олександрович
ЩОДО ЗАСТАВИ МАЙБУТНЬОГО ВРОЖАЮ (ПЕРЕДЕКСПОРТНОГО ФІНАНСУВАННЯ) ЯК МАЙНОВОГО НЕПОІМЕНОВАНОГО ЗАСОБУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ 282

СЕКЦІЯ 17. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗЕМЕЛЬНОГО, ЕКОЛОГІЧНОГО ТА ЕНЕРГЕТИЧНОГО ПРАВА

Харитонова Тетяна Євгенівна
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПОГЛЯД НА ПРАВО КОРИСТУВАННЯ ЧУЖОЮ ЗЕМЕЛЬНОЮ ДІЛЯНКОЮ ДЛЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПОТРЕБ 285

Григор'єва Христина Антонівна
ЗОНИ ПРИСКОРЕНОГО РОЗВИТКУ ВДЕ В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ ПЕРСПЕКТИВИ 287

Заверюха Марина Михайлівна
ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЛІСОВИХ ВІДНОСИН: Е-ЛІСОРУБНИЙ КВИТОК ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОЗОРОСТІ ТА КОНТРОЛЮ 289

Канівець Людмила Анатоліївна
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ 292

Karyna Karakhanian
NATIONAL AND INTERNATIONAL ASPECTS OF SUPPORT FOR UKRAINE'S ENERGY SECTOR IN THE CONTEXT OF WAR 296

Платонова Євгенія Олегівна
ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ЕНЕРГЕТИКИ 298

Чумаченко Інна Євгенівна
ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЕКОСИСТЕМНОГО ВИМІРУ ЛІСОВИХ ПРАВОВІДНОСИН 301

Берзінь Сергій Людвигович
ДРУГИЙ ЕТАП ГІДРОМЕЛІОРАТИВНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ: ОКРЕМІ ПРАВОВІ НОВЕЛИ 304

Лабунський Микола Володимирович
ОСОБЛИВОСТІ ВПОРЯДКУВАННЯ ЕМФІТЕВЗИСУ В УМОВАХ ВІЙНИ 307

Поліщук Єгор Сергійович
ЗАСТОСУВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ПРОЦЕДУР У МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 311

СЕКЦІЯ 18. ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Шамша Ігор Володимирович
ЩО ТАКЕ ДУША? 314

Єременко Олександр Михайлович
ДОБРОЧЕСНІСТЬ В АНТИЧНОМУ ТА НОВОЄВРОПЕЙСЬКОМУ РОЗУМІННІ: VIRTUS, АРЕТ'Н І МОРАЛЬНА ЧЕСНОТА 317

Смазнова Ірина Сергіївна
АЛГОРИТМІЧНИЙ ІНТЕРПРЕТАНТ І ТРАНСФОРМАЦІЯ КОМУНІКАТИВНИХ ОСНОВ ПРАВА В ЦИФРОВУ ЕПОХУ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ 319

Капустіна Надія Борисівна
ЦИФРОВА ДЕРЖАВА ЯК ФОРМА СОЦІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА 323

Крижановська Тетяна Олександрівна
ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «СУСПІЛЬНА СТІЙКІСТЬ»: СОЦІАЛЬНО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР 325

Токар Людмила Вікторівна
ПАРАДОКС АБДУКЦІЇ 328

Польовий Святослав Сергійович
ЕТИЧНИЙ ВИМІР НАРАТИВУ 331

Скриннік Руслан Алізамінович
ФАТАЛІЗМ ТА ВОЛЮНТАРИЗМ В ІСТОРИЧНОМУ ПРОЦЕСІ 333

СЕКЦІЯ 19. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СВІТОВИХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Кормич Людмила Іванівна, Краснопольська Тетяна Миколаївна
OSINT ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ДИПЛОМАТІЇ 337

Вітман Костянтин Миколайович, Капсамун Олег Георгійович
ПРОКСІ-ВІЙНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ГІБРИДНИХ СТРАТЕГІЙ У ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТИСТОЯННІ 339

Мамонтова Елла Вікторівна, Касяненко Ігор Сергійович
OSINT ЯК ІНСТРУМЕНТАРІЙ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ 342

Завгородня Юлія Володимирівна, Сушко Анатолій Іванович
ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ЧИННИК СТІЙКОСТІ СУСПІЛЬСТВА ДО ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ 345

Дзюбенко Юлія Михайлівна
ГРОМАДСЬКА УЧАСТЬ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОГО ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ 347

Горбатюк Артем Олегович
ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ 349

Железков Андрій Іванович
МЕХАНІЗМИ ЦИРКУЛЯЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ У КОНТЕКСТІ ДЕМОКРАТИЧНОГО ТРАНЗИТУ ТА СУЧАСНИХ АВТОКРАТИЧНИХ ВИКЛИКІВ 353
ІНСТИТУЦІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ 357

Немченко Станіслав Олегович
АЛГОРИТМІЧНИЙ ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ЯК ІНСТРУМЕНТ СУЧАСНОЇ ПРОПАГАНДИ: ДОСВІД ЄС ТА УКРАЇНИ 361

СЕКЦІЯ 20. СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Яковлев Денис Вікторович
АДЕПТИ «СУСПІЛЬНОГО БЛАГА»: ПАРЛАМЕНТСЬКІ ФУНКЦІЇ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ 365

Ярова Ліліана Вікторівна
ЦИФРОВЕ СУСПІЛЬСТВО І ТЕХНОЛОГІЇ: ЕВОЛЮЦІЯ ВІД МАСОВОЇ АУДИТОРІЇ ДО ГРУП ІНТЕРЕСІВ 368

Калашнікова Людмила Володимирівна
МІСІЯ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІОЛОГІЇ СЬОГОДНІ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ ТА ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ РЕФЛЕКСІЇ 372

Яковлева Лілія Іванівна
ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА ЯК ЧИННИК ІНСТИТУЦІЙНОЇ ДОВІРИ 375

Яценко Микола Анатолійович
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У СОЦІОЛОГІЧНІЙ ОСВІТІ: ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ТА ЕТИЧНІ ДИЛЕМИ 377

Каретна Ольга Олександрівна
СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА КОМУНІКАТИВНОГО ПРОЦЕСУ 380

Прохоренко Євгенія Яківна
ГЕНДЕР У КОНТЕКСТІ ВІЙНИ ТА ПОСТВОЄННОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ 383

Білий Веніамін Сергійович
СОЦІОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ДЕБАТІВ 386

СЕКЦІЯ 21. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ОСОБИСТОСТІ ТА СОЦІУМУ В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Цільмак Олена Миколаївна
САМООЦІНКА ТА САМОЦІННІСТЬ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ 391

Бакурідзе Ніна Григорівна, Ульянов Вадим Олексійович
ОСОБЛИВОСТІ НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ПАЦІЄНТІВ З ЛЕГКОЮ ЧЕРЕПНО-МОЗКОВОЮ ТРАВМОЮ ТА СУПУТНЬОЮ ТРАВМОЮ ОКА. 393

Афонін Дмитро Сергійович
ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КІБЕРАДДИКЦІЙ У СТРУКТУРІ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ ЖЕРТВ ЗЛОЧИНІВ У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРІ 396

Будяченко Ольга Миколаївна
ПРОТИПРАВНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ ЯК ПРОЯВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ В УМОВАХ КРИЗОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ 399

Геращенко Олександр Сергійович
СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ 401

Гурін Руслан Сергійович
З ДОСВІДУ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО НАПРЯМКУ 403

Джежик Ольга Володимирівна
ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: РОЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПСИХІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ 406

Корнута Людмила Михайлівна
ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ КОМАНДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ НА ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ В УМОВАХ ВІЙНИ 409

Кравченко Тетяна Юріївна
ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНА ВІДПОВІДЬ НА СОЦІАЛЬНУ НЕСТАБІЛЬНІСТЬ: МЕХАНІЗМИ АДАПТАЦІЇ ТА КЛІНІЧНІ НАСЛІДКИ 411

Лісовенко Анна Федорівна
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБИСТОСТІ В СИТУАЦІЇ КРИЗИ ЖИТТЄВОГО ВИБОРУ 414

Павзюк Анатолій Анатолійович
ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ СТІЙКОСТІ ЛІДЕРА В УМОВАХ СУСПІЛЬНОЇ КРИЗИ 417

Рєпнова Тетяна Петрівна
ІНДИВІДУАЛЬНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ЦІННОСТІ ОСОБИСТОСТІ У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ . . . 420

Самара Ольга Євгенівна
ГІПНОТЕРАПІЯ В РОБОТІ З АДИКТИВНОЮ ПОВЕДІНКОЮ: КЛІНІЧНІ МОЖЛИВОСТІ ТА ОБМЕЖЕННЯ. 423

Сугацька Наталія Василівна, Дудукіна Альона Олегівна
ПСИХОПРОФІЛАКТИКА У КРИЗОВИХ ТА ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ 427

Сугацька Наталія Василівна, Каліцева Олена Вікторівна
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ НАПРЯМ РОБОТИ З МОЛОДДЮ: СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ 430

Татьянчиков Андрій Олександрович, Третьякова Тетяна Миколаївна
ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА. 433

Ташматов Вячеслав Абдуллайович, Базилевич Марія Олексіївна
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛІДЕРА ДЕСТРУКТИВНОГО КУЛЬТУ 437

Шмаленко Юлія Іванівна
ФОРМУВАННЯ ПОВЕДІНКОВИХ СКРИПТІВ МЕДІАТОРА ЗАСОБАМИ РОЛЬОВИХ ІГОР І СИМУЛЯЦІЙ. 439

СЕКЦІЯ 22. ЕКОНОМІКА ТА ПІДПРИЄМНИЦТВО В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ, ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННА ВІДБУДОВА УКРАЇНИ

Кібік Ольга Миколаївна
ІНВЕСТИЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ 442

Слободянюк Ольга Василівна
ГРАНТИ, КРЕДИТИ ТА РЕПАРАЦІЇ У ФІНАНСОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ 445

Котлубай Вячеслав Олексійович
ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК БІЗНЕСУ ЯК ЧИННИК ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ 448

Редіна Євгенія Валентинівна
МАРКЕТИНГОВЕ УПРАВЛІННЯ СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗБЕРЕЖЕННЯ РИНКОВИХ ПОЗИЦІЙ 451

Примаченко Іван Федорович
ВІДНОВЛЕННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ УКРАЇНИ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД 454

Корнілова Олеся Володимирівна
АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМ КАПІТАЛОМ У ПЕРІОД ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ 457

Візіренко Світлана Вікторівна
ІНТЕГРОВАНА ESG-ЗВІТНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ У КОНТЕКСТІ МСФЗ 460

Kapustian Iryna Volodymyrivna, Kuznetsova Liudmyla Valentynivna
DIGITALIZATION OF CRIMINAL PROCEEDINGS AS A MEANS TO PROTECT THE ECONOMIC INTERESTS OF BUSINESS 464

Сіянко Павло Віталійович
ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ІНСТРУМЕНТІВ ВІДПОВІДАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ 466

Крейтор Сергій Юрійович
УПРАВЛІНСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА ПОТРЕБИ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ У ВПРОВАДЖЕННІ ІННОВАЦІЙНИХ РІШЕНЬ 469

Кірович Андрій Федорович
ОЦІНКА ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛОГІСТИКИ АГРОПРОДУКЦІЇ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ЛАНЦЮГІВ ПОСТАЧАННЯ 471

СЕКЦІЯ 23. ПРОГРАМНА ІНЖЕНЕРІЯ ТА СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Логінова Наталія Іванівна
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПОБУДОВИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ СИСТЕМ 475

Лобода Юлія Геннадіївна
АРХІТЕКТУРНІ РИЗИКИ СИСТЕМ МАШИННОГО НАВЧАННЯ В АНАЛІТИЧНИХ ЗАСТОСУВАННЯХ 478

Манаков Сергій Юрійович
РОЗРОБКА МЕТОДИКИ ВИБОРУ АРХІТЕКТУРНИХ РІШЕНЬ ПРИ ПРОЄКТУВАННІ СИСТЕМ РЕАЛЬНОГО ЧАСУ 481

Трофименко Олена Григорівна
GAN ГЕНЕРАТИВНІ МОДЕЛІ ШІ В РОЗРОБЦІ ІГОР 485

Чанишев Рашид Ібрагімович
ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК РОБОТИ З ІНФОРМАЦІЄЮ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТИ 487

Чикунов Павло Олександрович
КЛІЄНТСЬКА ЧАСТИНА ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ВЕБСКРАПІНГУ ТА АНАЛІЗУ ВІДГУКІВ 490

Щербина Юрій Володимирович
ПРОБЛЕМИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ БАЗ ДАНИХ NEWSQL 494

Дика Анастасія Іванівна
ПОВЕДІНКОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ ДЛЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ВЕБОРІЄНТОВАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ 497

СЕКЦІЯ 24. КІБЕРБЕЗПЕКА ОСОБИ, СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ

Соколов Артем Вікторович, Евдокимов Денис Віталійович
ВПЛИВ РОЗМІРУ БЛОКУ НА СТІЙКІСТЬ ДО АТАК ТА НАДІЙНІСТЬ СПРИЙНЯТТЯ У СТЕГАНОГРАФІЧНИХ МЕТОДАХ НА ОСНОВІ СИНГУЛЯРНОГО РОЗКЛАДУ 500

Ахмаметьєва Ганна Валеріївна
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МЕТОДІВ СТЕГАНОАНАЛІЗУ НА ОСНОВІ НЕЙРОННИХ МЕРЕЖ ТА СПЕЦИФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВЛАСТИВОСТЕЙ ЦИФРОВИХ ЗОБРАЖЕНЬ 503

Бойко Віктор Дмитрович
МОДЕЛЮВАННЯ ЗАГРОЗ ДЛЯ КОРПОРАТИВНИХ WI-FI МЕРЕЖ: ВИЯВЛЕННЯ ROGUE ACCESS POINTS ЧЕРЕЗ АНАЛІЗ ТРАФІКУ 507

Кухаренко Сергій Вікторович
РЕГУЛЯТОРНА АРХІТЕКТУРА КІБЕРБЕЗПЕКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ТРАНСФОРМАЦІЯ НОРМАТИВНОЇ БАЗИ ТА ВИКЛИКИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ 510

Chepurna Olena
ANALYTICAL MODELS OF DECISION-MAKING IN STATE CYBERSECURITY SYSTEMS UNDER CONDITIONS OF UNCERTAINTY 515

Слатвінська Валерія Миколаївна
МЕТОД НЕДВІЙКОВОГО КОДУВАННЯ РІДА-СОЛОМОНА НАД GF(256) ДЛЯ ЗАХИСТУ КРИТИЧНИХ SCADA-СИСТЕМ ВІД BURST-ПОМИЛОК 518

СЕКЦІЯ 25. ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННИХ ТА БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ

Horbachenko Stanislav, Chepurna Olena
MATHEMATICAL MODELING OF BUSINESS PROCESS OPTIMIZATION IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION 522

Баландіна Наталія Миколаївна
ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ВИЩОЇ МАТЕМАТИКИ В РОЗРОБЦІ СИСТЕМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ 525

Гура Володимир Ігорович
ЗАСТОСУВАННЯ НЕЙРОНИХ МЕРЕЖ ДЛЯ АНАЛІЗУ МЕРЕЖЕВОГО ТРАФІКУ СИСТЕМ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ 529

Задерейко Олександр Владиславович, Єленич Світлана Іграфівна
ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ СУБ'ЄКТІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА 533

Куклінова Тетяна Вікторівна
РОЛЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ЕНЕРГЕТИЧНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ 537

Овчинников Микола Юрійович
ВБУДОВУВАННЯ ЦИФРОВОГО ВОДЯНОГО ЗНАКА У ВІДЛІКИ АУДІОСИГНАЛУ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ 539

Разінкін Нікіта Сергійович
ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ОПТИМІЗАЦІЇ РОЗПОДІЛУ ЕНЕРГІЇ В ЕКОСИСТЕМІ ЕЛЕКТРОТРАНСПОРТУ ПІД ЧАС КРИТИЧНИХ НАВАНТАЖЕНЬ ТА БЛЕКАУТІВ 543

Скідан Владислав Сергійович
ГЕЙМІФІКАЦІЯ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ НА БАЗІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: МАТЕМАТИЧНІ МОДЕЛІ СИМУЛЯТОРІВ БОЙОВИХ ДІЙ 545

Толокнов Анатолій Арнольдович
ЦИФРОВІ 3D-МОДЕЛІ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЯК ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ 549

Черевко Євген Володимирович
УЗАГАЛЬНЕНІ АЛЬФА-ГЕОДЕЗИЧНІ ТА КУБІЧНІ ДЕФОРМАЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ГЕОМЕТРІЇ 552

СЕКЦІЯ 26. КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСКУРСУ, ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ПЕРЕКЛАДУ В АСПЕКТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Томчаковська Юлія Олегівна
ЛЕКСИЧНІ ІННОВАЦІЇ В АНГЛОМОВНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ 555

Строченко Леся Василівна
ІНТЕГРАЦІЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИКЛАДАННЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН 557

Варєшкіна Наталія Володимирівна
ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОГО ЮРИДИЧНОГО ТЕКСТУ 559

Svitlana Yeromenko
CONSECUTIVE INTERPRETING PECULIARITIES 561

Козак Тетяна Борисівна
ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ: ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ ТА АДЕКВАТНІСТЬ 564

Marchuk Iryna Petrivna
SELF-MANAGEMENT IN THE PROCESS OF ONLINE EDUCATION 567

Пеліван Оксана Костянтинівна
ТАКТ ЯК КОМПОНЕНТ КУЛЬТУРИ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В МОВІ ТА МОВЛЕННІ 569

Potenko Liudmyla
CYBERBULLYING: LINGUISTIC AND LEGAL CHALLENGES IN THE DIGITAL AGE 572

Телецька Тетяна Володимирівна
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ ЗАСОБАМИ ЛАТИНСЬКОЇ ЮРИДИЧНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ 574

Тупікова Тетяна Валеріївна
ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛІВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ 576

Швелідзе Лідія Дмитрівна
КОРПУСНА ЛІНГВІСТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИВЧЕННЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ 579

Шевченко-Бітенська Олена Валентинівна
ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПРАВА 581

Лесневська Катерина Вікторівна
ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ МОВНОЇ ОСВІТИ 584

Kseniia Kovalova
ENGLISH TERMINOLOGY IN THE FIELD OF INFORMATION TECHNOLOGIES AND ITS ADAPTATION IN THE UKRAINIAN LANGUAGE 586

Яснiцька Ганна В'ячеславівна
ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО ДИСКУРСУ У РІШЕННЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ 588

Сташук Тетяна Ігорівна
КАТЕГОРІЯ ПРОСПЕКЦІЇ ЯК ЗАСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ 591

СЕКЦІЯ 27. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ, ЛІНГВІСТИКИ ПРАВА ТА ЗМІ

Мамич Мирослава Володимирівна
СЛОВОТВІР ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ 593

Кісельова Анастасія Андріївна
ФЕНОМЕН «ПРОФЕСІЙНОЇ КРЕОЛІЗАЦІЇ» У МОВЛЕННІ УКРАЇНОМОВНИХ ІТ-ФАХІВЦІВ: ТИПОЛОГІЯ ЗАПОЗИЧЕНЬ ТА МАРКЕРИ ІНТЕГРАЦІЇ 596

Назаренко Оксана Миколаївна
ІНСТИТУЦІЙНІ МОДЕЛІ ПУБЛІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ ... 598

Томчаковський Олександр Георгійович
ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ПОЛІКОДОВИХ ТЕКСТІВ 600

СЕКЦІЯ 28. ВИКЛИКИ СУЧАСНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Колкутіна Вікторія Вікторівна
ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАСОБІВ ПОЕТИКИ В КОНТЕКСТІ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ 603

Маляренко Тетяна Анатоліївна
СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ МІЖНАРОДНИМИ ПРОЄКТАМИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ 606

Скалацька Олена Віталіївна
КОМУНІКАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ МЕДІА У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ 608

Літвінчук Ірина Сергіївна
ШІ-ГЕНЕРОВАНИЙ КОНТЕНТ І КРИЗА ДОВІРИ ДО МЕДІА 610

Грушевська Юлія Андріївна
ТЕОРІЯ ГЕЙТКІПІНГУ ЯК КОНТРОЛЮ ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ У МАСОВІЙ КОМУНІКАЦІЇ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА 613

Чубук Олег Леонтійович
ПОЯСНЮВАЛЬНА ЖУРНАЛІСТИКА В ОДЕСЬКИХ МЕДІА В ПЕРІОД ШИРОКОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ 616

СЕКЦІЯ 29. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЗИЧНОЇ ТА ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Барсукова Тетяна Олександрівна, Форостян Ольга Іванівна
СУЧАСНІ ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ: ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ 619

Антіпова Жанна Ігорівна, Кучеренко Геннадій Васильович
ВАЖЛИВІСТЬ ЛЕГКОЇ АТЛЕТИКИ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ФІЗИЧНОГО ТА РОЗУМОВОГО ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ 623

Гоголєва Олена Миколаївна, Халайджі Світлана Владиславівна
РОЛЬ МОТИВАЦІЇ У ДОСЯГНЕННІ СПОРТИВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ У ЛЕГКОАТЛЕТІВ 627

Чертов Іван Іванович, Салик Вадим Володимирович, Бойченко Наталія Вікторівна
СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ З САМОЗАХИСТУ У ПРОЦЕСІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ 630

Заверзаєв Валерій Володимирович, Кучеренко Геннадій Васильович
ЗАГАЛЬНА ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА ПРАВООХОРОНЦІВ У СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ 634

СЕКЦІЯ 30. ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Іванійчук Таісія Юріївна
РОЗШИРЕННЯ ФОРМАЛІЗАЦІЇ МЕТАДАНИХ У ЦИФРОВИХ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ: СУЧАСНІ ПРАКТИКИ ТА АНАЛІТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ 637

Дремлюга Ольга Олексіївна
МОНІТОРИНГОВИЙ АНАЛІЗ ПУБЛІКАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ВЧЕНИХ УНІВЕРСИТЕТУ В ВИДАННЯХ, ЩО ІНДЕКСУЮТЬСЯ У СВІТОВИХ НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ 642

Стефанчишена Тетяна Михайлівна, Морозова Тетяна Володимирівна
ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО БІБЛІОТЕЧНОГО РУХУ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ . . . 645

Нерубацька Лариса Миколаївна

Богун Катерина Павлівна
КОМПЛЕКТУВАННЯ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ НУ «ОЮА» ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В УКРАЇНУ 648

Опольська Тамара Іванівна
ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРАКТИК В РОБОТУ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ НУ «ОЮА» 651

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ 655

ПРИВІТАННЯ ПРЕЗИДЕНТА НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ», АКАДЕМІКА СЕРГІЯ КІВАЛОВА

Шановні колеги, науково-педагогічні працівники, докторанти, аспіранти, представники професійної спільноти!

Прийміть щирі вітання з нагоди відкриття Міжнародної науково-практичної конференції «Соціально-політична та правова система України в цифрову епоху: сучасні виклики», яка об'єднала широку аудиторію учасників – представників академічного середовища, молодих науковців та фахівців-практиків.

Проведення цьогорічної конференції відбувається в умовах підвищеної складності та триваючої агресії проти нашої країни. Стрімка трансформація суспільних процесів, поява нових викликів у сфері освіти й науки істотно впливає на повсякденну діяльність як окремих дослідників, так і освітніх інституцій загалом.

Тривала повномасштабна війна суттєво змінила всі сфери суспільного життя, зокрема й освітньо-наукову. Вона поставила перед науковцями та викладачами нові завдання, водночас загострившись моральні, психологічні та матеріальні виклики, з якими щоденно доводиться працювати в умовах постійної небезпеки.

За таких обставин особливого значення набуває спроможність наукових і освітніх інституцій забезпечувати безперервність своєї діяльності, зберігати якість освітнього процесу та підтримувати розвиток наукових досліджень. Незважаючи на всі труднощі, університетське середовище демонструє стабільність, організованість і результативність, що дає змогу підтримувати активний науковий діалог і проводити заходи такого рівня.

Важливими чинниками подальшого розвитку є консолідація академічної спільноти, взаємна підтримка та розширення наукового партнерства. Саме спільні зусилля науковців, викладачів і практиків дозволяють не лише зберігати інтелектуальний потенціал, а й забезпечувати його подальше зростання в умовах сучасних викликів.

Конференція виступає не лише усталеною академічною традицією, а й ефективною платформою для обміну науковими ідеями, вироблення нових підходів і визначення стратегічних орієнтирів розвитку сучасної науки. Вона створює можливості для презентації результатів досліджень, їх осмислення у міждисциплінарному вимірі та формування нових напрямів співпраці.

Наукові заходи такого рівня відіграють ключову роль у розвитку як фундаментальних, так і прикладних досліджень. Вони сприяють оновленню наукових підходів, інтеграції знань і пошуку ефективних рішень на перетині теорії та практики. Саме в такому середовищі формуються нові ідеї, започатковуються спільні ініціативи та зростає нове покоління дослідників.

Особливою цінністю конференції є можливість відкритого професійного діалогу. Дискусії, обмін досвідом і критичне осмислення існуючих підходів стають рушійною силою розвитку науки. У цьому полягає сутність академічної взаємодії – у взаємному збагаченні, здатності чути один одного та спільно шукати відповіді на складні питання сучасності.

Висловлюю щиру вдячність кожному учаснику за активну позицію, наукову ініціативність і відданість своїй справі. Саме завдяки вашій наполегливості, відкритості до співпраці та прагненню до розвитку стало можливим проведення цієї конференції.

Бажаю всім плідної роботи, змістовних обговорень і натхнення для подальших наукових досягнень.

Сергій КІВАЛОВ,
президент, голова Вченої ради Національного університету
«Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор
академік НАПрН України, академік НАПН України,
Заслужений юрист України

СЕКЦІЯ 12.
ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ТА ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПЕРІОД ВОЄННИХ ТА ПОСТВОЄННИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНІ

Керівник секції: *завідувач кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності, доктор юридичних наук, професор Цехан Дмитро Миколайович*
Секретар секції: *професор кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності, кандидат юридичних наук, професор Албул Сергій Володимирович*

Цехан Дмитро Миколайович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності,
доктор юридичних наук, професор

КАДРОВА СТІЙКІСТЬ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ УГРУПОВАНЬ

Формування ефективних тактичних моделей протидії діяльності організованих злочинних угруповань вимагає ретельного планування оперативно-розшукових, агентурно-оперативних та тактико-спеціальних заходів, що у свою чергу зумовлює необхідність детального оперативно-розшукового пізнання особливостей функціонування конкретного злочинного угруповання, а також його базових характеристик. Необхідно відзначити, що закріплені у кримінальному законі основні характеристики організованих злочинних угруповань у межах функціонування кожного із них мають свої особливості та різний рівень інституційної стійкості. Безумовно, що об'єктивне пізнання реального змісту окремих ознак кожного конкретного злочинного угруповання можливе лише шляхом прямого чи опосередкованого (за допомогою різних категорій негласних працівників) спостереження за його функціонуванням. Водночас, на початковому етапі виявлення та документування організованих форм злочинної діяльності у працівників оперативних підрозділів доволі часто відсутні стійкі оперативні позиції в оточені організованого злочинного угруповання чи його лідерів та активних учасників, а проведення комплексних негласних заходів ускладнюється фактором інформаційної невизначеності та вимагає отримання додаткової інформації, зокрема й за допомогою системи методів кримінального аналізу, які наразі знаходять широке та ефективне застосування під час реалізації проактивних моделей поліцейської діяльності та реального забезпечення принципу наступальності у діяльності оперативних підрозділів Національної поліції Украї-

їни. Більше того, накопичена в обліках оперативного призначення інформація щодо конкретних організованих злочинних угруповань та дані сформовані за результатами кримінального аналізу дозволяють виокремлювати типові ознаки для злочинних угруповань різних класифікаційних груп, які шляхом застосування методів екстраполяції можуть бути використані у конкретних оперативно-тактичних ситуаціях негласної роботи відповідного оперативного підрозділу.

У попередніх наукових роботах, нами зверталась увага на сутність, особливості внутрішнього змісту та характеристику такої ознаки організованих злочинних угруповань як «стійкість». Представлене дослідження спрямоване на аналіз критерію кадрової стійкості організованих злочинних угруповань та визначення рівня інтенсивності його впливу на організацію і тактику негласної роботи оперативних підрозділів.

Перш за все, звернімо увагу, що системний науковий пошук вимагає формування чіткої аксіоматики та розкриття змісту термінологічних конструкцій які використовуються у межах наукового пізнання. Зважаючи на необхідність дотримання такого методологічного підходу, на нашу думку, під кадровою стійкістю організованого злочинного угруповання необхідно розуміти інтегральну властивість злочинного угруповання, що характеризує його здатність забезпечувати стабільність складу учасників, підтримувати функціональну ефективність кадрової ієрархії, відтворювати людський ресурс із метою розширення кількісного складу та компенсувати кадрові втрати, спричинені застосуванням до окремих учасників організованого злочинного угруповання заходів правового впливу, внутрішніми конфліктами або іншими дестабілізуючими чинниками, з метою безперервного здійснення злочинної діяльності. Сформулювавши відповідне визначення, слушно виокремити систему ключових ознак, які деталізують та характеризують категорію «кадрова стійкість організованих злочинних угруповань», зокрема:

по-перше, стабільність кадрового ядра, тобто наявність сталого кола учасників, які забезпечують ефективну діяльність управлінської та функціональної ланки відповідного злочинного угруповання. У контексті такої ознаки, необхідно звернути увагу, що стабільність кадрового ядра характерна для злочинних угруповань, які: а) хронологічно тривало здійснюють злочинну діяльність; б) вчинили декілька тяжких та особливо тяжких злочинів на етапі інституційного становлення організованого злочинного угруповання як структури, що сформувало психологічну стійкість ОЗУ, зокрема й на основі стійкого наміру продовжувати злочинну діяльність на систематичній основі; в) сформовані на етнічній основі [1]; г) сформовані на основі родинних зв'язків їх учасників [2];

по-друге, ієрархічна структурованість, що передбачає крім розподілу функціональних обов'язків також і поступове відділення управлінської та функціональної ланки організованого злочинного угруповання, що ускладнює притягнення до кримінальної відповідальності його лідерів і, як наслідок, формує відповідний рівень стійкості щодо самовідтворення організованого злочинного угруповання;

по-третє, наявність дієвого та постійно функціонуючого механізму рекрутингу нових учасників. Вказана ознака кадрової стійкості у практичній площині, як правило, знаходить зовнішнє вираження у таких формах: а) встановлення контролю за неструктурованими або організованими злочинними групами неповнолітніх; б) встановлення контролю та стійкої комунікації із неформальними молодіжними рухами, ідеологічна складова діяльності яких передбачає можливість вчинення різних видів кримінальних правопорушень чи потенційної готовності до систематичної злочинної діяльності; в) створення власних структур, які забезпечують здобуття молоддю знань та навиків, які в подальшому можуть бути використанні у злочинній діяльності; г) агресивний маркетинг відповідного виду злочинної діяльності та її популяризація серед молоді, що забезпечує безперервний кадровий потенціал для функціональної ланки організованого злочинного угруповання, наприклад, злочинні угруповання, які вчиняють шахрайства із використанням засобів стільникового зв'язку; д) систематична підтримка осіб, які відбувають кримінальні покарання у виді позбавлення волі, або звільнились з установ виконання покарань з метою формування у них психологічного патерну залежності від конкретного злочинного угруповання та нівелювання на рівні свідомості можливості повернення до правомірних соціальних практик;

по-четверне, розвинена та стійка система внутрішніх правил поведінки, яка передбачає чіткі механізми: а) кадрового зростання у межах злочинного угруповання; б) чітку та невідворотну систему санкцій за порушення неформальних правил поведінки, які сформовані у межах конкретного злочинного угруповання; в) «систему засобів лояльності», зокрема й можливостей отримання додаткового прибутку від злочинної діяльності у разі чіткого дотримання учасником злочинного угруповання відповідних поведінкових моделей;

по-п'яте, здатність швидкого кадрового відтворення усіх ланок організованого злочинного угруповання. У контексті цього, слушно звернути увагу на особливості функціонування ОЗУ в установах виконання кримінальних покарань. Так, підрозділами НП України проводиться активна робота щодо нейтралізації так званих «смотрящих» за установами виконання покарань, які, фактично, формують у межах таких установ систему кримінального менеджменту та вибудовують ієрархічну управлінську структуру [3]. Водночас, затримання та притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності у значній кількості випадків не забезпечує декриміналізацію відповідної установи виконання покарань, адже наявність ієрархічної структури забезпечує високий рівень кадрового відтворення управлінської ланки;

по-шосте, концентрація управлінського авторитету у поєднанні із адаптивність функціональної складової організованого злочинного угруповання, що передбачає з одного боку ключову роль лідера у здійсненні менеджменту, підтримання порядку та стабільності у межах ОЗУ, а з іншого можливість максимально швидкої заміни інших учасників злочинного угруповання, які виконують завдання на функціональному рівні без втрати стійкості його загальної стійкості.

Таким чином, підсумовуючи можна відзначити, що кадрова стійкість організованих злочинних угруповань є складною системною характеристикою, що формується під впливом комплексу чинників, а її наукове та прикладне пізнання у кожній оперативно-тактичній ситуації має важливе значення для розуміння механізму функціонування організованого злочинного угруповання та розробки ефективних стратегій нейтралізації їх діяльності, оскільки руйнування саме кадрової основи організованих злочинних угруповань є одним із найефективніших напрямів їх дестабілізації та подальшої нейтралізації їх злочинної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Севрук В. Г. Протидія злочинам, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі: теорія та практика: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2022. 1092 с.

2. Албул С. В. Тактичні особливості здобуття оперативної інформації про криміногенні процеси у злочинному середовищі. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 4. С. 3–11.

3. Цехан Д. М. Оперативно-розшукова протидія злочинності у місцях позбавлення волі : монографія. Одеса: Юридична література. 2021. 296 с.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, кримінальний аналіз, організовані злочинні угруповання, стійкість, кадрова стійкість.

Key words: operational and investigative activities, criminal analysis, organized criminal groups, stability, personnel stability.

Самойленко Олена Анатоліївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності,
доктор юридичних наук, професор

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ СЛІДЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сьогодні умови воєнного стану суттєво зміни середовище здійснення правоохоронної діяльності та зумовлені оновленими вимогами до реагування на правопорушення та в подальшому на організацію досудового розслідування. Станом на березень 2026 року, в Україні офіційно зареєстровано понад 213 200 епізодів воєнних злочинів, тоді як у жовтні 2025 року ця цифра складала близько 190 000 [1]. Така динаміка зростання кількості злочинів, пов'язаних із воєнними подіями, підвищений рівень небезпеки для працівників правоохоронних органів, а також необхідність швидкого реагування на надзвичайні події обумовлюють потребу в оптимізації криміналістичної тактики слідчої діяльності. І в цьому сенсі особливого значення набуває інтеграція криміна-

лістичних знань із можливостями оперативних, спеціальних і аналітичних підрозділів.

Вважаємо за доцільне виокремити кілька основних напрямів оптимізації тактики слідчої діяльності:

1. *Оптимізація тактики реагування на подію кримінального правопорушення*. Одним із ключових аспектів є забезпечення максимально швидкого реагування на повідомлення про злочин. Умови воєнного стану часто передбачають складну оперативну обстановку, значну територіальну розосередженість подій та обмеженість у часовому або людському ресурсі. Тому в криміналістичній тактиці, зокрема тактики проведення огляду місця події, доречним виглядає розроблення алгоритмів первинного реагування, які зумовлені категорією події та дозволяють слідчому швидко оцінити ситуацію, визначити коло першочергових слідчих (розшукових) дій та залучити необхідні сили і засоби, спрямовані на використання сучасних інформаційних систем, засобів зв'язку та мобільних технологій для оперативного отримання та передачі інформації про подію.

2. *Посилення координації слідчого з іншими підрозділами правоохоронних органів*. Оптимізація криміналістичної тактики неможлива без ефективної взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, підрозділами кримінального аналізу, патрульною поліцією, в окремих випадках із підрозділами спеціального призначення. Така координація дозволяє забезпечити комплексне опрацювання події, поєднати процесуальні та оперативно-розшукові заходи, а також підвищити ефективність пошуку та ідентифікації осіб, причетних до вчинення злочину. Особливого значення має налагодження швидких, але прихованих, каналів обміну інформацією між підрозділами та використання аналітичних можливостей існуючих у розпорядженні спеціальних підрозділів інформаційних систем. Для розуміння важливості координації достатньо звернути увагу на категорії посад, які включаються до механізму реагування на подію кримінального правопорушення. Так, відповідно п. 9 Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України, добовий наряд органу (підрозділу) поліції може включати: диспетчерів; операторів підрозділів служби «102»; ситуаційних аналітиків; службових осіб підрозділу, на який покладено обов'язок здійснення електронного моніторингу; поліцейських первинної комунікації фронт-офісів – у робочі години; слідчих (дізнавачів); оперативних працівників; інспекторів-криміналістів (техніків-криміналістів); поліцейських, які здійснюють функції з охорони адмінбудинку; поліцейських-кінологів (за потреби); водіїв службового автотранспорту чергової служби; чергових працівників підрозділів інформаційно-аналітичної підтримки; інспекторів (старших інспекторів, заступника начальника сектору, начальника сектору, заступника начальника відділу, начальника відділу) дотримання прав людини [2]. Залучення всіх учасників процесу реагування на подію забезпечить своєчасний обмін даними та прийняття швидких управлінських та процесуальних рішень.

3. *Використання потенціалу спеціальних тактичних операцій.* Складні та резонансні злочини, особливо ті, що пов'язані з незаконним обігом зброї, диверсійною діяльністю або організованими групами, потребують застосування спеціальних тактичних операцій. У межах таких операцій слідчий виступає не лише як процесуальна особа, а і як координатор комплексних дій різних служб. Оптимізація криміналістичної тактики у цьому випадку полягає у правильному поєднанні процесуальних рішень, оперативних заходів та спеціальних силових дій. Це дозволяє забезпечити ефективне документування злочинної діяльності та одночасно мінімізувати ризики для учасників операції.

4. *Використання елементів тактико-спеціальної підготовки у діяльності слідчого.* Традиційно тактико-спеціальна підготовка асоціюється з діяльністю патрульної поліції чи оперативно-розшукових служб. Проте в сучасних умовах її окремі елементи мають важливе значення і для слідчого. Йдеться про навички оцінювання ризиків, планування дій у небезпечному середовищі, забезпечення особистої безпеки та безпеки учасників слідчих (розшукових) дій, а також використання тактичних прийомів під час затримання підозрюваних або проведення обшуків. Інтеграція таких тактичних прийомів як складових елементів у криміналістичну тактику окремо взятих слідчих (розшукових) дій дозволить суттєво підвищити ефективність проведення останніх у складних умовах, пов'язаних із ризиками для життя членів слідчо-оперативної групи в умовах воєнного стану.

5. *Підвищення ролі аналітичної складової у криміналістичній тактиці.* Оптимізація слідчої діяльності передбачає ширше використання можливостей кримінального аналізу та інформаційно-аналітичних систем. Аналіз даних з різних джерел дозволяє швидше встановлювати зв'язки між подіями, ідентифікувати підозрюваних та прогнозувати можливий розвиток кримінальної ситуації. В методиках розслідування окремих видів злочинів це створює підґрунтя для прийняття більш обґрунтованих процесуальних рішень, оновлення тактичних операцій та алгоритмів дій слідчого із врахуванням сучасної специфіки його діяльності та обмеженого часу на прийняття процесуальних рішень.

6. *Оптимізація тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій.* В умовах воєнного стану проведення таких дій, як огляд місця події, обшук чи допит, часто ускладнюється об'єктивними факторами: обмеженням доступу до територій, небезпекою обстрілів, необхідністю швидкого та прихованого переміщення сил і засобів поліції тощо. Тому криміналістична тактика має передбачати рекомендації щодо використання спеціальних технічних засобів фіксації, що також може зумовити розширення кола спеціалістів, залучених до проведення слідчої (розшукової) дії.

Отже, оптимізація криміналістичної тактики слідчої діяльності в умовах воєнного стану полягає у комплексному поєднанні процесуальних, оперативних, аналітичних та тактико-спеціальних елементів. Ефективна координація між підрозділами, швидке реагування на події, використання спеціальних тактичних

операцій і сучасних аналітичних інструментів створюють передумови для підвищення результативності слідчої діяльності.

Список використаних джерел:

1. Статистика. *Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора*. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika (Дата звернення 23.03.2026).

2. Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України: Наказ МВС України від 23.05.2017 р. № 440. URL: https://surl.li/umbkmb (Дата звернення 23.03.2026).

Ключові слова: тактика, реагування, координація, взаємодія, оптимізація, слідча (розшукова) дія, огляд місця події.

Key words: tactics, response, coordination, interaction, optimization, investigative actions, crime scene examination.

Албул Сергій Володимирович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності,
кандидат юридичних наук, професор

КРИМІНАЛЬНО-РОЗВІДУВАЛЬНІ ЗАХОДИ: ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА

Планом заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, який затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2024 року № 792-р [5], передбачається поступова адаптація законодавства України до права ЄС, поетапна трансформація оперативно-розшукової діяльності у кримінальну розвідку, як особливий вид діяльності спеціально уповноважених державних органів, заснований на аналітиці, що здійснюється за наявності визначених законодавством підстав з метою виявлення, запобігання, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, сприяння реалізації завдань кримінального провадження, виявлення та нейтралізації реальних та потенційних загроз національній інтересам України, а також забезпечення національної, державної, воєнної, економічної, громадської безпеки та правопорядку [2, с. 12]. Проведене Дослідницькою службою Верховної Ради України «Парламентське дослідження щодо законодавчого забезпечення функціонування кримінальної розвідки» визначило основні вади чинного Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», а також напрями законотворчої діяльності в частині становлення кримінальної розвідки в Україні [4]. Зрозуміло, що розроблення та прийняття Закону України «Про кримінальну розвідку» є лише першим кроком на шляху до формування сучасної правової

бази становлення та функціонування кримінальної розвідки. Кропіткого аналізу та опрацювання потребують відповідні зміни та доповнення до Конституції України [1], Кримінального процесуального кодексу України, профільних Законів України, які регламентують правові засади організації та діяльності державних органів – суб'єктів кримінальної розвідки, відомчих та міжвідомчих нормативних актів тощо. На наше переконання, до концептуальних аспектів трансформації оперативно-розшукової діяльності у кримінальну розвідку слід віднести становлення категоріального апарату та методологічних основ кримінальної розвідки як форми реалізації правоохоронної функції держави [3, с. 6].

Слід наголосити, що Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», який зі змінами та доповненнями діє в Україні з 1992 року, не містить визначення та переліку оперативно-розшукових заходів [6]. Зазначена правова невизначеність ставить під сумнів легітимність здійснення оперативно-розшукових заходів, адже перелік таких заходів закріплюється виключно у відомчих нормативних актах з грифом обмеженого доступу. На наше переконання, в контексті становлення кримінальної розвідки, дефініція «кримінально-розвідувальні заходи», а також перелік (система) таких заходів мають бути закріплені саме на законодавчому рівні у відповідному проєкті. Ми впевнені, що сам перелік заходів не може бути віднесено до інформації з обмеженим доступом, адже, фактично, він відображений у Главі 21 Кримінального процесуального кодексу України. У свою чергу, організаційно-тактичні аспекти здійснення кримінально-розвідувальних заходів мають бути регламентовані виключно на рівні відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів суб'єктів кримінальної розвідки.

Кримінально-розвідувальні заходи можна визначити, як систему гласних і негласних дій, відомості про тактику проведення яких не підлягають розголошенню, які за наявності підстав, визначених в Законі України «Про кримінальну розвідку», уповноважені суб'єкти здійснюють з метою реалізації завдань кримінальної розвідки. Кримінально-розвідувальні заходи, залежно від специфіки прийняття рішення щодо їх організації та проведення, на наш погляд, можна поділити на:

Заходи, проведення яких не потребує отримання дозволу (ініціативні):

- опитування осіб за їхньою згодою;
- обстеження публічно доступних місць та об'єктів;
- обстеження публічно недоступних об'єктів за згодою особи, у розпорядженні чи користуванні якої вони перебувають;
- моніторинг інформації з відкритих джерел;
- спостереження у публічно доступних місцях;
- отримання довідок;
- оперативне ототожнення осіб, предметів та речовин;
- пошук інформації з використанням негласного співробітництва;
- радіотехнічне обстеження.

Заходи, які здійснюються за рішенням керівника кримінально-розвідувального підрозділу або його заступника:

- впровадження до оточення особи, злочинного середовища або до іншої цільової групи;
- виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації;
- виявлення радіоелектронних засобів у певному місці та визначення їхніх ідентифікаційних та/або технологічних ознак;
- психофізіологічне дослідження (опитування) осіб за їх згодою з використанням комп'ютерного поліграфа;
- установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу;
- спостереження за місцем або річчю;
- отримання інформації про деталізацію абонентських з'єднань;
- ознайомлення з фінансово-господарською діяльністю підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності;
- легендована оренда житла або іншого володіння особи;
- виготовлення та використання заздалегідь ідентифікованих (помічених) засобів;
- укладання під легендою прикриття цивільно-правових та трудових угод.

Заходи, які здійснюються за рішенням прокурора:

- контрольована поставка;
- контрольована закупка;
- оперативна закупка;
- спеціальний слідчий експеримент;
- імітування обстановки злочину.

Заходи, які здійснюються на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням керівника кримінально-розвідувального підрозділу або його заступника, погодженого з прокурором:

- аудіо, -відео фіксація інформації (аудіо, -відео контроль особи та аудіо, -відеоконтроль місця);
- зняття інформації з каналів зв'язку;
- контроль за телефонними розмовами;
- зняття інформації з електронних комунікаційних мереж;
- віддалений доступ до камер та мікрофонів засобів зв'язку та електронних інформаційних систем;
- перехоплення інформації, що функціонує у електронній комунікаційній мережі;
- арешт, огляд і виїмка кореспонденції;
- негласне проникнення та обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння або користування особи;
- негласне отримання зразків, слідів, необхідних для порівняльного дослідження;

- доступ до публічно недоступної інформації;
- спостереження за особою у публічно доступних місцях з використанням технічних засобів спостереження та фіксації інформації;
- моніторинг банківських рахунків.

Закріплення дефініції та системи кримінально-розвідувальних заходів на законодавчому рівні безсумнівно сприятиме легітимізації дієвого інструментарію кримінальної розвідки та формуванню проактивної моделі правоохоронної діяльності в Україні.

Список використаних джерел:

1. Албул С. В. Конституційні аспекти становлення кримінальної розвідки в Україні. *Реформування правоохоронних органів в Україні: актуальні питання та перспективи*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (05 лютого 2026 р.); Науково-дослідний інститут публічного права; Центр українсько-європейського наукового співробітництва. Lviv-Toruń : Liha-Pres, 2026. С. 9–13. DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-589-4-2

2. Албул С. В. Концептуальні засади становлення кримінальної розвідки в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. № 1. Ч. 3. С. 9–13. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.1

3. Албул С. В. Кримінальна розвідка у діяльності Національної поліції України: наукова концепція. Одеса: Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2025. 32 с. DOI: https://doi.org/10.13140/RG.2.2.31291.27687

4. Парламентське дослідження щодо законодавчого забезпечення функціонування кримінальної розвідки. *Дослідницька служба Верховної Ради України*. URL: https://surl.li/arxcki (дата звернення 20.03.2026).

5. План заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки: затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2024 року № 792-р (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів Україні від 07.03.2025 р. № 272). URL: https://surl.lt/kgyytz (дата звернення 20.03.2026).

6. Про оперативно-розшукову діяльність: закон України від 18.02.1998 № 2135-XII. URL: https://surl.lu/gjpyqt (дата звернення 20.03.2026).

Ключові слова: кримінальна розвідка, кримінально-розвідувальні заходи, національна безпека, оперативно-розшукова діяльність, протидія злочинності.

Key words: criminal intelligence, criminal intelligence activities, national security, operational and investigative activities, combating crime.

Кубаєнко Андрій Володимирович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент

СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасних умовах розвитку правоохоронної системи України особливого значення набуває формування науково обґрунтованих підходів до оцінки ефективності поліцейської діяльності. Традиційна модель оцінювання, що базується переважно на статистичних показниках зареєстрованої злочинності, результатах розслідування правопорушень, кількості складених адміністративних матеріалів або затриманих осіб, не забезпечує повного відображення реального стану функціонування поліції. Такі показники не дозволяють належним чином оцінити рівень суспільної довіри, легітимність поліції, якість комунікації з населенням, задоволеність громадян поліцейськими послугами та суб'єктивне відчуття безпеки.

У зв'язку з цим соціологічний аналіз розглядається як один із ключових інструментів комплексної оцінки діяльності поліції, оскільки дозволяє поєднати об'єктивні показники з оцінками населення та виявити приховані соціальні процеси. Його теоретичним підґрунтям є перехід до сервісно орієнтованої моделі поліції, що реалізується через концепцію Community Policing, яка передбачає взаємодію поліції та суспільства у забезпеченні безпеки. Такий підхід сприяє підвищенню довіри, розвитку партнерських відносин із громадою та формуванню ефективної моделі поліцейської діяльності [1, с. 15-18].

У межах соціологічного аналізу ефективності поліцейської діяльності особливу увагу привертає категорія **довіри до поліції**. У демократичному суспільстві довіра виступає не другорядним наслідком функціонування правоохоронних органів, а одним із фундаментальних показників їх легітимності. Якщо громадяни не довіряють поліції, вони менш охоче звертаються до неї по допомогу, рідше повідомляють про правопорушення, менш активно співпрацюють у розслідуванні кримінальних правопорушень, а отже знижується загальна результативність правоохоронної діяльності. В українському контексті проблема довіри до поліції має особливу гостроту через тривалий історичний досвід недовіри до силових структур, що сформувався ще в радянський та ранній пострадянський періоди. Як слушно зазначають Є. Головаха та Н. Паніна, масова недовіра до публічних інститутів у пострадянських суспільствах має системний характер і відтворюється як елемент соціокультурної пам'яті [2].

Після реформування правоохоронної системи у 2015 році в Україні спостерігалося певне зростання довіри до поліції, однак воно було нерівномірним і нестійким. За результатами досліджень, проведених Інститутом соціо-

логії НАН України, Фондом «Демократичні ініціативи», Центром Разумкова та Харківським інститутом соціальних досліджень, рівень суспільної довіри до поліції хоча і зріс у порівнянні з дореформеним періодом, однак залишився нижчим за середньоєвропейські показники. Це свідчить про те, що ефективність поліції в сучасних умовах повинна оцінюватися не лише за результатами боротьби зі злочинністю, а й за здатністю інституції формувати та підтримувати суспільну довіру.

Довіра (2021 р., до реформи) **38,5 %** *баланс –14,4 п.п.*	Пік довіри (верес. 2024 р.) **49,8 %** *баланс +8,4 п.п.*	Поточний рівень (листоп. 2025) **45,5 %** *баланс –3,2 п.п.*	Приріст довіри 2021–2024 **+11,3 п.п.** *ефект воєнної консолідації*

Ключові показники рівня довіри до Національної поліції за чотирма хвилями опитувань (%)

Нижченаведена таблиця відображає основні показники довіри до Національної поліції України за чотирма хвилями опитувань Центру Разумкова. Кольорова смуга ліворуч позначає фазу тенденції: червона – криза довіри; зелена – підйом; помаранчева – зниження [3].

Хвиля опитування	**Довіряють, %**	**Не довіряють, %**	**Важко відповісти, %**	**Баланс, п.п.**	**Зміна**
Лип.–серп. 2021 *Довоєнний рівень*	38,5	52,9	8,5	**–14,4**	–
Вересень 2024 *Пік воєнного підйому*	**49,8**	41,4	8,8	**+8,4**	▲ +11,3
Вересень 2025 *Початок зниження*	46,1	47,3	6,5	**–1,2**	▼ –9,6
Листопад 2025 *Поточне значення*	45,5	48,7	5,8	**–3,2**	▼ –2,0

Таблиця 1. Динаміка рівня довіри до Національної поліції України, 2021–2025 рр.
Примітка: «Довіряють» = сума відповідей «повністю довіряю» та «скоріше довіряю»; «Не довіряють» = сума «зовсім не довіряю» та «скоріше не довіряю». Баланс = частка тих, хто довіряє, мінус частка тих, хто не довіряє (п.п. – відсоткові пункти). Зміна: відносно попередньої хвилі.

Розподіл відповідей респондентів на запитання «Якою мірою Ви довіряєте Національній поліції?» за даними опитування листопада 2025 р. (n = 2 008):

Варіант відповіді	%	Частка від загальної кількості опитаних	Група
Повністю довіряю	**13,4**	13,4%	**Довіряють**
Скоріше довіряю	**32,1**	32,1%	**Довіряють**
Скоріше не довіряю	**30,6**	30,6%	**Не довіряють**
Зовсім не довіряю	**18,1**	18,1%	**Не довіряють**
Важко відповісти	**5,8**	5,8%	**Невизначені**
РАЗОМ ДОВІРЯЮТЬ	**45,5**	**РАЗОМ НЕ ДОВІРЯЮТЬ: 48,7% (перевищує на 3,2 п.п.)**	

Таблиця 2. Деталізований розподіл відповідей щодо рівня довіри до Нацполіції, листопад 2025 р. Асиметрія крайніх позицій: частка тих, хто «зовсім не довіряє» (18,1%), майже вдвічі перевищує частку тих, хто «повністю довіряє» (13,4%). Це й формує загальний від'ємний баланс довіри попри відносно рівний розподіл між «скоріше довіряю» (32,1%) та «скоріше не довіряю» (30,6%).

Одним із найбільш розроблених напрямів сучасного соціологічного аналізу поліцейської діяльності є концепція **процедурної справедливості**, обґрунтована Т. Тайлером. Її сутність полягає в тому, що громадяни оцінюють поліцію не лише за кінцевим результатом її дій, а й за тим, наскільки справедливими та неупередженими були самі процедури взаємодії. Відповідно до цієї концепції, готовність населення підкорятися закону і співпрацювати з поліцією більшою мірою визначається не страхом покарання, а відчуттям, що поліцейські діють чесно, нейтрально, з повагою до людської гідності та в інтересах громади [4]. У зарубіжних дослідженнях доведено, що саме процедурна справедливість є одним із найсильніших предикторів легітимності поліції [5; 6].

Для українських умов ця теорія має особливе значення. У працях вітчизняних авторів наголошується, що саме стиль спілкування поліцейського, його вміння вислухати громадянина, відсутність зневажливого ставлення чи дискримінаційних практик є надзвичайно важливими чинниками формування позитивного образу поліції [7]. Отже, соціологічний аналіз дозволяє зафіксувати не лише загальний рівень довіри до поліції, а й виявити конкретні детермінанти цієї довіри, пов'язані з якістю поліцейських процедур.

Методичний інструментарій соціологічного аналізу поліцейської діяльності є досить різноманітним. Найпоширенішими серед кількісних методів є масові репрезентативні опитування населення, які дають можливість вимірювати рівень довіри до поліції, задоволеність її діяльністю, оцінку суб'єктивної безпеки, готовність до співпраці з правоохоронними органами, а також ставлення до окремих поліцейських практик. **Важливе місце посідають також віктимологічні опитування населення, тобто дослідження щодо досвіду віктимізації. Їх цінність полягає в тому, що вони дозволяють виявити так звану латентну зло-**

чинність – правопорушення, які не були зареєстровані в офіційній статистиці, але фактично мали місце.

Окрім кількісних методів, соціологічне дослідження ефективності поліції активно використовує якісні підходи: глибинні інтерв'ю, фокус-групи, включене спостереження, аналіз дискурсу та контент-аналіз медіаматеріалів. Якісні методи дозволяють глибше зрозуміти мотиви, установки та очікування різних соціальних груп щодо поліції, виявити приховані проблеми у взаємодії правоохоронців із громадянами, а також простежити, як формується суспільне уявлення про поліцейську діяльність. Саме поєднання кількісних і якісних методів забезпечує найбільш надійний результат, оскільки дозволяє верифікувати отримані висновки шляхом тріангуляції даних.

Важливим завданням соціологічного аналізу є побудова системи індикаторів, за допомогою яких можна комплексно оцінювати ефективність поліцейської діяльності. Така система не повинна обмежуватися єдиним критерієм, оскільки сама природа поліцейської ефективності є багатовимірною. У науковій літературі обґрунтовується доцільність виокремлення щонайменше чотирьох груп показників: по-перше, індикаторів довіри та легітимності; по-друге, індикаторів суб'єктивної безпеки; по-третє, індикаторів якості взаємодії між поліцією та населенням; по-четверте, індикаторів фактичної результативності у протидії правопорушенням [8, с. 138].

Показники довіри та легітимності охоплюють рівень інституційної довіри, готовність співпрацювати з поліцією та сприйняття її діяльності як законної і справедливої. Показники суб'єктивної безпеки відображають відчуття захищеності громадян, страх перед злочинністю та оцінку ризику віктимізації. Якість взаємодії включає оцінку поведінки поліцейських, швидкість реагування, ефективність розгляду заяв і скарг, рівень відкритості та підзвітності. Результативність у протидії злочинності доцільно оцінювати як за офіційними даними, так і за результатами віктимологічних опитувань і рівнем латентної злочинності.

Отже, соціологічний аналіз сьогодні є одним із найбільш перспективних і науково обґрунтованих інструментів дослідження та оцінки ефективності поліцейської діяльності. Його головна перевага полягає у здатності поєднати об'єктивний і суб'єктивний виміри функціонування поліції, інтегрувати статистичні дані з оцінками населення, виявити приховані проблеми взаємодії між правоохоронцями та суспільством, а також надати основу для вдосконалення діяльності поліції. У сучасній демократичній державі ефективність поліції не може визначатися лише кількістю виявлених правопорушень або рівнем розкриття кримінальних правопорушень. Не менш важливими є довіра населення, відчуття безпеки, легітимність поліцейських дій, якість процедур і рівень підзвітності правоохоронного інституту громаді [9; 10].

Для України впровадження систематичного соціологічного моніторингу діяльності поліції є необхідною умовою розвитку сервісної моделі її функціонування. Узгодження національних підходів із міжнародними стандартами, зокрема Європейського соціального дослідження, віктимологічних опитувань і

концепції процедурної справедливості, сприяє формуванню сучасної системи оцінювання. У цьому контексті соціологічний аналіз виступає стратегічно важливим інструментом оцінки та вдосконалення діяльності поліції, що забезпечує своєчасне виявлення проблем і підвищення її соціальної ефективності.

Список використаних джерел:

1. Барабаш О. О. Становлення моделі сервісної поліції в Україні: історико-правове дослідження. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 3. С. 15–19.
2. Головаха Є. І., Горбачик А. П., Паніна Н. В. Україна та Європа: результати міжнародного порівняльного соціологічного дослідження. Київ : Інститут соціології НАН України, 2006. 142 с.
3. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, оцінка проблем, що існують в українському суспільстві (листопад 2025 р.): результати соціологічного опитування. *Соціологічна служба Центру Разумкова*. Київ, 2025. URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-otsinka-problem-shcho-isnuiut-v-ukrainskomu-suspilstvi-lystopad-2025r (дата звернення: 15.03.2026).
4. Tyler T. R. Psychological perspectives on legitimacy and legitimation. *Annual Review of Psychology*. 2006. Vol. 57. P. 375–400.
5. Mazerolle L., Bennett S., Davis J., Sargeant E., Manning M. Procedural justice and police legitimacy: A systematic review of the research evidence. *Journal of Experimental Criminology.* 2013. Vol. 9. No. 3. P. 245–274.
6. Nagin D. S., Telep C. W. Procedural justice and legal compliance: a revisionist perspective. *Criminology & Public Policy*. 2020. Vol.19. № 3. P. 761–786.
7. Носенко О., Кравець В. Імідж працівника поліції як чинник формування громадської довіри до правоохоронних органів. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2025. № 1 (29). С. 77–84.
8. Кубаєнко А. В. Ефективність діяльності правоохоронних органів: оцінка та аналіз за допомогою інформаційно-аналітичних засобів. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень*: у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 134–137.
9. Кубаєнко А. Формування суспільної довіри та підтримка громадян в умовах становлення Національної поліції України. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 2(2). С. 110–114.
10. Бондаренко В. А., Єсімов С. С. Громадська думка як критерій оцінки діяльності Національної поліції. *Соціально-правові студії*. 2019. Вип. 1 (3). С. 39–45.

Ключові слова: соціологічний аналіз, поліцейська діяльність, ефективність, довіра до поліції, процедурна справедливість, легітимність, публічна безпека, Community Policing.

Key words: sociological analysis, police activity, effectiveness, trust in the police, procedural justice, legitimacy, public safety, community policing.

Шершенькова Вікторія Анатоліївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент

КЛАСИФІКАЦІЯ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ТА КРИМІНАЛІСТИЧНА

Сьогодні військовослужбовці Збройних Сил України та інших військових формувань захищають кордони нашої країни, так забезпечення військової дисципліни, правопорядку та справедливості є основою боєздатності в армії. Разом з тим, через збройну агресію Росії проти України збільшуються випадки вчинення військовослужбовцями військових кримінальних правопорушень, що свідчить про негативну тенденцію виконання або невиконання військовослужбовцями своїх обов'язків. Це становить певну загрозу Україні як державі, тому дослідження класифікації військових кримінальних правопорушень є актуальне і важливе, а головне має стати запорукою подальшого їх розслідування.

У Кримінальному кодексі України розміщений розділ XIX «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)», де ст. 401 КК України визначає поняття військових кримінальних правопорушень і далі їх склади (ст. ст. 402-435-1) [1].

Військові кримінальні правопорушення мають кілька характерних ознак: родовим об'єктом є «порядок проходження військової служби»; об'єктивна сторона полягає у вчиненні дії або бездіяльності, що порушує порядок військової служби, у деяких випадках потрібно встановити також наслідки і причинний зв'язок. Часто важливими є умови вчинення військових кримінальних правопорушень такі як воєнний стан або бойова обстановка; суб'єктом може бути «військовослужбовець» або «військовозобов'язаний під час зборів»; суб'єктивна сторона може характеризуватися як умислом, так і необережністю, іноді важливу роль відіграють мотив і мета [3].

Криміналістична класифікація військових кримінальних правопорушень, як один із інструментів формування методики їх розслідування, повинна здійснюватися за такими критеріями, як об'єкт посягання, суб'єкт, обстановка, способи вчинення.

Військові кримінальні правопорушення за об'єктом посягання поділяють на такі види:

«проти порядку підлеглості та військової честі (ст. 402-406)»;

«проти проходження військової служби (ст. 407-409)»;

«проти порядку користування військовим майном та його збереження (ст. 410-414)»;

«проти порядку експлуатації військової техніки (статті 415-417)»;

«проти порядку несення бойового чергування та інших спеціальних служб (ст. 418-421)»;

«проти встановленого порядку збереження військової таємниці (ст. 422)»;

«військові посадові кримінальні правопорушення (ст. 423-426)»;

«проти порядку несення служби на полі бою та в районі військових дій (ст. 424-433)» [3].

Окрім цієї класифікація військових кримінальних правопорушень варто розглянути наступну:

«проти порядку підлеглості та встановлених правил взаємовідносин між військовослужбовцями (ст. 402-406; ст. 435-1)»;

«проти проходження військової служби (ст. 407-409)»;

«проти порядку користування військовим майном та його збереження (ст. 410-417)»;

«проти порядку несення спеціальних служб (ст. 418-421)»;

«проти встановленого порядку збереження військової таємниці (ст. 422)»;

«військові службові кримінальні правопорушення (ст. 423-426)»;

«проти порядку несення служби в умовах воєнного стану, в районі бойових дій (ст. 424-435)».

Військові кримінальні правопорушення за суб'єктом поділяють на наступні види:

- військовослужбовці Збройних Сил України;
- військовослужбовці інших військових формувань, утворених відповідно до законів України (Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України) [2].

В залежності від обстановки вчинення військових кримінальних правопорушень поділяють на наступні види:

- у мирний час;
- в умовах особливого періоду, крім воєнного стану;
- в умовах воєнного стану чи бойовій обстановці.

Військові кримінальні правопорушення від способів вчинення поділяють на такі види:

- порушення правил несення військової служби;
- завдання шкоди здоров'ю та життю військовослужбовцю;
- завдання шкоди або розкрадання військового майна;
- невиконання наказів;
- розголошення військової таємниці [2].

Криміналістична класифікація військових кримінальних правопорушень надає можливість сформувати відповідні методики розслідування цих кримінальних правопорушень, а також правильно обрати план, засоби, тактику розслідування. Слід зазначити, що класифікації мають важливе значення для правильної кваліфікації та розслідування військових кримінальних правопорушень. Важливим моментом є удосконалення законодавства

Таким чином, класифікацію військових кримінальних правопорушень варто здійснювати за кримінально-правовими та криміналістичними ознаками відповідних кримінальних правопорушень.

Правильна кваліфікація кримінальних правопорушень важлива для ефективного розслідування військових кримінальних правопорушень, що допомагає підтримувати військову дисципліну, забезпечувати справедливість у Збройних Силах України та інших військових формуваннях та особливо боєздатність, що є вкрай необхідною на даний час.

Кримінально-правова класифікації військових кримінальних правопорушень включає суб'єкт, об'єкт, суб'єктивну сторону, об'єктивну сторону. Щодо криміналістичної класифікації військових кримінальних правопорушень, то вона здійснюється за наступними критеріями: суб'єкт, об'єкт посягання, обстановка та способи вчинення правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://lnk.ua/8guoHhPuI (дата звернення: 18.03.2026).

2. Бершов Г. Є. Криміналістична класифікація військових злочинів. *Актуальні проблеми правового забезпечення протидії злочинності* : тези доп. учасників наук.-практ. семін. (Харків, 14 трав. 2020 р.). С. 89-91. URL: https://library.ppss.pro/index.php/ndippsn_20200514/article/view/bershov/pdf

3. Коломієць Н. В., Бровко А. В. Кримінально-правова характеристика військових кримінальних правопорушень. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 2. С. 574-578 URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/303703/295739

Ключові слова: розслідування, кримінальні правопорушення, військові правопорушення, ознаки військових кримінальних правопорушень, військова дисципліна.

Key words: investigation, criminal offenses, military offenses, signs of military criminal offenses, military discipline.

Яцкевич Руслан В'ячеславович
Національна поліція України,
перший заступник начальника Департаменту внутрішньої безпеки,
доктор філософії за спеціальністю 081 «Право»

СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ОЦІНКИ ЗАГРОЗ ТА РИЗИКІВ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Реалізація державної політики у сфері протидії організованій злочинності вимагає, перш за все, ефективного планування діяльності правоохоронних інституцій, що передбачає використання дієвих інструментів прогнозування

тенденцій розвитку організованої злочинності [1; 3; 4], а також використання комплексних та релевантних підходів щодо оцінки ризиків та загроз організованої злочинності. У межах даного дослідження нашою метою є окреслити основні методологічні підходи, а також їх внутрішній зміст щодо оцінки ризиків організованої злочинності на рівні постановки наукової проблеми із перспективою проведення подальших ґрунтовних наукових розвідок за цим напрямом. Необхідно зауважити, що опрацювання теоретичних підходів, котрі сформовані у межах наук кримінально-правового циклу дозволяє у загальному вигляді визначити ризики організованої злочинності як багатовимірну, динамічну та нелінійну категорію, що поєднує ймовірність виникнення, масштаб поширення та інтенсивність впливу організованих кримінально-протиправних практик на соціальні інститути. Крім того, слушно зауважити, що ризик у цьому контексті слід визначати як ймовірнісно-прогностичну характеристику функціонування організованих злочинних угруповань різного типу, яка відображає їх здатність адаптуватися до змін середовища та генерувати нові форми кримінально-протиправної діяльності.

Продовжуючи, пропонуємо виокремити та коротко охарактеризувати внутрішню структуру основних методологічних підходів до оцінки загроз та ризиків організованої злочинності, зокрема:

- ***системно-структурний підхід,*** який ґрунтується на розгляді організованої злочинності як складної відкритої системи з ієрархічною побудовою та внутрішньою диференціацією ролей [7]. Основними концептуальними положеннями такого підходу є: *по-перше,* оцінка ризиків здійснюється через аналіз структурної складності угруповань; *по-друге,* здійснюється врахування рівня централізації управління як у межах конкретних ОЗУ так і у межах кримінального середовища як системи, наприклад вплив «ворів в законі» на криміногенну систему загалом; *по-третє,* досліджується стійкість горизонтальних і вертикальних зв'язків; *по-четверте,* визначається ступінь інституціоналізації злочинної діяльності.
- ***функціональний підхід,*** який орієнтований на дослідження здатності організованих злочинних угруповань до адаптації в умовах змін правового, економічного та технологічного середовища. У межах такого підходу слушно застосовувати такі основні критерії оцінки ризиків та загроз: *по-перше,* швидкість трансформації кримінальних схем; *по-друге,* здатність до диверсифікації злочинної діяльності; *по-третє,* рівень використання інновацій організованими злочинними угрупованнями; *по-четверте,* ступінь проникнення у легальну економіку. У межах цього підходу ризик інтерпретується як функція адаптивного потенціалу організованих злочинних угруповань різного типу, що прямо корелює із ознакою їх стійкості;
- ***ймовірнісно-статистичний підхід,*** який заснований на методах математичного моделювання та аналізу великих даних та основними методами якого є: *по-перше,* регресійний аналіз, як статистичний метод дослідження зв'язків

та залежностей між окремими показними, які є предметом дослідження [6]; *по-друге,* байєсівські мережі [2], зокрема графічні моделі, які використовуються для опису залежностей між випадковими явищами в умовах невизначеності; *по-третє,* прогностичні моделі кримінальної активності;

- ***кримінально-аналітичний підхід,*** основою якого є використання методології кримінального аналізу та розвідувальної аналітики за такими напрямами: *по-перше,* аналіз кримінальних мереж; *по-друге,* виявлення ключових акторів; *по-третє,* оцінка транскордонних зв'язків; *по-четверте,* аналіз фінансових потоків;
- ***інституційно-правовий підхід,*** я межах якого оцінка загроз та ризиків організованої злочинності здійснюється за такими напрямами: *по-перше,* ефективність реалізації державою кримінально-правової політики; *по-друге,* ефективність координації протидії організованій злочинності на загальнодержавному рівні; *по-третє,* рівень корумпованості ключових елементів системи: яка забезпечує протидію організованій злочинності; *по-четверте,* своєчасне виявлення та усунення прогалин у правовому регулюванні, зокрема на рівні кримінального, кримінального процесуального та оперативно-розшукового законодавства;
- ***соціально-економічний підхід,*** який під час оцінки ризиків та загроз організованої злочинності враховує такі індикатори: *по-перше,* рівень безробіття; *по-друге,* соціальна нерівність; *по-третє,* тіньова економіка; *по-четверте,* рівень довіри до держави;
- ***ризико-орієнтований підхід*** застосування якого передбачає: *по-перше,* пріоритизацію загроз; *по-друге,* концентрацію ресурсів; *по-третє,* превентивне реагування. У контексті цього, необхідно наголосити, що ключові положення моделі ризико-орієнтованого підходу на початковому етапі були напрацьовані у приватному секторі економіки з метою: а) оцінки інвестиційних ризиків; б) прогнозування ризиків різного типу; в) прийняття оптимальних управлінських рішень щодо розвитку суб'єктів господарської діяльності та забезпечення їх сталого функціонування; г) оцінки контрагентів на предмет їх надійності та прогнозування ризиків виконання контрактів тощо. Відповідно, використання такої моделі у бізнесі продемонструвало позитивні результати, що призвело до екстраполяції ризико-орієнтованого підходу в інші сфери, зокрема й у сектор державної безпеки, зокрема щодо оптимізації системи фінансової безпеки держави у напрямі протидії легалізації доходів, сформованих за результатами злочинної діяльності. Більше того, необхідно наголосити, що окремі дослідники зважаючи на важливість такого підходу пропонують розглядати ризико-орієнтований підхід як принцип права під яким необхідно розуміти базове підґрунтя, що координує взаємодію всіх учасників системи протидії відмиванню коштів через призму усвідомлення та управління ризиками легалізації коштів [5].

– ***комплексний підхід,*** в основі якого лежіть використання таких інструментів, як: *по-перше,* синтез методів; *по-друге,* міждисциплінарність; *по-третє,* прогнозування; *по-четверте,* інтеграцію досвіду.

Підсумовуючи викладене, необхідно звернути увагу, що окреслені нами моделі не є вичерпними, а їх застосування знаходиться у прямій залежності із метою оцінки ризиків та загроз організованої злочинності, функціональної спрямованості та призначення сформованих на основі відповідної методології аналітичних даних, суб'єкта їх використання тощо.

Список використаних джерел:

1. Албул С. В. Концептуальні засади становлення кримінальної розвідки в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. № 1. Ч. 3. С. 9–13.

2. Бідюк П. І. Терентьєв О. М., Коновалюк М. М. Байєсівські мережі в технологіях інтелектуального аналізу даних. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Комп'ютерні технології.* 2010. Вип. 121. С. 6–16.

3. Литвинов О. М. Прогностичний підхід до аналізу організованої злочинності. *Форум права.* 2011. № 1. С. 590–594.

4. Новіков О. В. Проблеми використання деяких методів прогнозування злочинності для передбачення криміногенної ситуації в Україні у повоєнний період. *Питання боротьби зі злочинністю.* 2025. Вип. 49. С. 43–55.

5. Сосенко В. М. Ризик-орієнтований підхід як принцип права. *Право і суспільство.* 2022. № 2. С.186–194.

6. Шевчук О. Ф. Регресійна модель рівня злочинності на основі головного індикатора економічного розвитку України. *Форум права.* 2023. № 1. С. 33–44.

7. Цехан Д. М. Оперативно-розшукова протидія злочинності у місцях позбавлення волі : монографія. Одеса. Юридична література, 2021. 296 с.

Ключові слова: організована злочинність, загрози, ризики, моделі оцінки ризиків і загроз.
Key words: organized crime, threats, risks, risk and threat assessment models.

Бершавська Анастасія Сергіївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності

СТРУКТУРА КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОСОБНИЦТВОМ ДЕРЖАВІ-АГРЕСОРУ

Актуальність структуризації криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із пособництвом державі-агресору зумовлена необхідністю формування чіткої інформаційної моделі такої злочинної діяльності. В динамічних

умовах ситуації протидії таким злочинам в зоні бойових дій або прифронтових територій, виникненні питань технічного забезпечення збереження віддалених комп'ютерних даних, модель злочинів, пов'язаних із пособництвом державі-агресору, стане фундаментом для висунення обґрунтованих слідчих версій та подальшого планування досудового розслідування. Так, В. Тіщенко наголошував, що зіставлення конкретної слідчої ситуації в кримінальному провадженні з криміналістичною характеристикою виду (групи) кримінальних правопорушень дає змогу побудувати вірогідну модель розслідуваного діяння, визначити напрями пошуку доказової інформації, якої ще не вистачає [1, с. 326].

А. Коваленко підкреслював, що орієнтиром для когнітивного пошуку джерел (носіїв) доказової інформації можуть виступати типові логічні зв'язки та статистичні кореляційні залежності між слідами певної категорії кримінальних правопорушень та іншими елементами їх механізму (способом, знаряддям, ознаками правопорушника та потерпілого тощо) [2, с. 173]. Автор наголошував, що згадані відомості в узагальненому вигляді наводяться в криміналістичних характеристиках кримінальних правопорушень у структурі окремих криміналістичних методик [2, с. 173-174]. В. Синчук відзначав, що практичне інструментальне значення таких характеристик полягає в можливості використання узагальнених даних для розкриття конкретного кримінального правопорушення [3, с. 94]. В цьому аспекті характеристика ним практично зводиться до обставин, що підлягають встановленню. Ми вважаємо, що теоретичне та практичне розмежування криміналістичної характеристики з обставинами, що підлягають доказуванню (ст. 91 КПК України) є важливим етапом структуризації криміналістичної характеристики будь-якого виду злочинів, зокрема й пособництва державі-агресора.

Обставини, що підлягають встановленню фактично виступають сталим переліком фактів, необхідних для юридичної оцінки діяння. Криміналістична характеристика виступає науковим інструментом, який допомагає отримувати нове знання про об'єкт – систему типових даних про взаємозв'язки між елементами певного виду/групи злочинів (способом, слідами, особою злочинця тощо). Чітке відмежування цих категорій дозволяє уникнути методологічних помилок, адже інструментарій для отримання інформації не повинен ототожнюватися з предметом доказування, що забезпечить наукову визначеність процесу пізнання конкретного явища – злочинної діяльності, пов'язаної із пособництвом державі-агресору. Прийняття процесуальних рішень буде ґрунтуватись саме на статистичних відомостях та зв'язках елементів механізму злочину, накопичених та описаних у певній структурі криміналістичній характеристики.

Максимально узагальнюючи перелік основних елементів криміналістичної характеристики злочинів, ми приходимо до думки про те, що традиційно в структурі криміналістичної характеристики злочинів виділяють: предмет/об'єкт посягання, спосіб вчинення злочину, злочинні технології, типову слідову картину, характеристики особи злочинця, мотиви/мету вчинення злочину, характе-

ристики особи жертви/потерпілого, обставини вчинення злочину (природничі, часові, просторові, поведінкові та інші характерні обставини події злочину), окремо кореляційні взаємозалежності між наведеними елементами. Аналіз структури криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із пособництвом державі-агресору, вказує на те, що суто класичні підходи потребують трансформації на користь розроблення типових моделей злочинних технологій, зумовлених рівнем організації та повторюваності злочинної діяльності.

По-перше, злочинні технології повинні стати базовим елементом пособництва держави-агресора, часто діяльність злочинця має форму «легальної» діяльності: підписання господарських договорів, сплата податків у бюджет державі-агресору на окупованих територіях, передача матеріальних ресурсів під виглядом «гуманітарної допомоги» або під виглядом «умов загрози життю та здоров'ю» [4, с. 8]. При цьому таку діяльність супроводжує технологічна складова – використання закритих/прихованих каналів зв'язку, хмарних сховищ для передачі службової інформації, криптовалютних гаманців для фінансування тощо.

По-друге, важливим елементом в механізмі злочину стає мотив злочину, який практично визначає категорію особи злочинця: посадова особа, бізнесмен або працівник, який має доступ до ресурсів, маргінальна особистість чи «білий комірець» з високим інтелектуальним рівнем, що зумовлює високу латентність злочину. Мотив фактично буде зумовлювати наявність або відсутність у злочинній технології способів приховування злочинів, пов'язаних із пособництвом державі-агресору.

По-третє, для пособництва характерна висока питома вага електронних (цифрових) слідів. Комп'ютерні дані у формі записів у державних реєстрах росії, електронне листування з кураторами, фотофіксації об'єктів критичної інфраструктури, а також сліди прийняття адміністративних рішень (накази, розпорядження на користь окупантів) виступають основним джерелом інформації про обраний спосіб вчинення злочину.

Звертаючись до процесуального переліку обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні, визначених в статті 91 КПК України, ми хочемо підкреслити, що знання про злочинні технології дозволять конкретизувати подію конкретного злочину (певний час, місце та спосіб злочину); мотиви та мета особи злочинця (вказуючи на типову детермінацію (ідеологія чи нажива), відповідно наявність прямого умислу на допомогу агресору) – форму вини обвинуваченого; типові сліди (наприклад, банківські трансакції) – розмір заподіяної державі шкоди; характеристики особи злочинця – ступінь тяжкості покарання. Отже, наведена структуризація криміналістичної характеристики прямо впливає на процес доказування, а визначені нами елементи співвідносяться з обставинами, що підлягають доказуванню як «засіб» та «мета», перші дозволяють визначити де шукати, а другі – в ст. 91 КПК України – визначають, що саме має бути доведено для обґрунтованого висунення звинувачення до конкретної особи.

Список використаних джерел:

1. Тіщенко В. В. Криміналістичне розпізнавання в розслідуванні злочинів. *Правове життя сучасної України* : у 3 т. : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса: Гельветика, 2020. Т. 3. С. 325–327.
2. Коваленко А. В. Теоретичні та праксеологічні основи криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2025. 555 с.
3. Синчук В. Л. Розслідування вбивств: шляхи вдосконалення: монографія. Харків : Харків юридичний, 2005. 288 с.
4. Албул С. В. Окремі аспекти документування працівниками кримінальної поліції воєнних злочинів на деокупованих територіях України. *Процесуальні та криміналістичні аспекти розслідування воєнних злочинів:* матеріали круглого столу (Одеса, 21.02.2024 р., ОДУВС). Одеса: ОДУВС, 2024. С. 6–11.

Ключові слова: пособництво державі-агресору, злочин, досудове розслідування, технологія злочинної діяльності, криміналістична характеристика, структура.

Key words: aiding and abetting the aggressor state, crime, pre-trial investigation, technology of criminal activity, forensic characteristics, structure.

Біцюк Андрій Володимирович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності

КЛАСИФІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ ПОХОДЖЕННЯ НЕОБҐРУНТОВАНИХ АКТИВІВ

Одним із основних пріоритетів реального забезпечення національної безпеки є детінізація та деофшоризація економіки України, а також нейтралізація будь-який ризиків та проявів корупційного характеру у межах інституційної системи державного управління. Зважаючи на викладене, а також реалізуючи відповідну дорожню карту реформ в Україні збудована інституційна система протидії різним формам корупційних проявів, яка маю рубіжний характер, зокрема на рівні правового рівня протидії таким правопорушенням. Аналіз матеріалів практики свідчить, що у структурі корупційних, а також пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень значну питому вагу становлять діяння, пов'язані із формуванням та використанням необґрунтованих активів [2, с. 93; 3, с. 425]. У той же час, практика роботи правоохоронних інституцій свідчить, що ними не завжди приділяється належна увага, зокрема точному встановленню механізмів та джерел походження необґрунтованих активів у разі їх виявлення під час реалізації правоохоронної функції [1, с. 588]. Необхідно наголосити, що у

сучасних умовах ускладнення фінансових відносин та глобалізації економічних процесів проблема ідентифікації джерел походження необґрунтованих активів набуває особливої актуальності. Ефективність механізмів протидії незаконному збагаченню значною мірою залежить від здатності правозастосовних органів встановлювати не лише факт невідповідності активів законним доходам, але й їх реальне походження.

Зважаючи на викладене потребує наукового осмислення та розроблення відповідних класифікацій джерел походження необґрунтованих активів, оскільки їх типізація та систематизація забезпечить формування базових моделей роботи правоохоронних органів щодо їх виявлення, а для регуляторів стане підґрунтям коригування регуляторної політики, форм та механізмів фінансового контролю тощо.

Не претендуючи на безапеляційність обраного підходу, використовуючи економічні та правові критерії на сучасному етапі необґрунтовані доходи можна визначити як матеріальні та нематеріальні блага, щодо яких відсутні належні докази законності їх набуття, а їх обсяг істотно перевищує офіційно підтверджені доходи суб'єкта.

Продовжуючи необхідно звернути увагу на те, що проведення класифікаційних досліджень та розроблення класифікаційних систем не є самоціллю процесу наукового пізнання, а такі класифікації повинні мати не лише вагоме теоретичне значення, а спроможність оптимізувати роботу відповідних суб'єктів, які забезпечують протидію корупційним правопорушенням, що зумовлює обрання належних класифікаційних критеріїв для їх подальшого формування. Зважаючи на межі цього дослідження нами не аналізується увесь комплекс можливих критеріїв для класифікації джерел походження необґрунтованих активів, а звертається увага основні з них, які, на нашу думку, є базовими, зокрема:

– *за правовою природою* джерел походження необґрунтованих активів доцільно класифікувати на такі види: *по-перше,* кримінально-деліктні джерела, зокрема адміністративні та кримінальні правопорушення. У контексті цього, необхідно відзначити, що спектр таких діянь є значно ширшим за перелік корупційних або пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень та може охоплювати й інші делікти, внаслідок який формуються відповідні активи незважаючи від форми їх існування; *по-друге,* квазі-легальні джерела, до який можна віднести: а) використання прогалин у законодавстві щодо формування та використання відповідних активів, а також різних типів фінансових інструментів; б) «агресивне» податкове планування, спрямоване на мінімізацію податкового навантаження шляхом використання легальних інструментів, що забезпечується прогалинами у правовому регулюванні та реалізації регуляторної політики у фінансово-економічній сфері; *по-третє,* формально легальні, але економічно необґрунтовані джерела, до яких можна віднести: а) удавані доходи; б) використання механізмів, пов'язаних із укладенням фіктивних правочинів тощо;

– *за способом формування,* можна виокремити три комплексні групи джерел формування необґрунтованих активів: *по-перше,* прямі джерела (безпосереднє отримання доходу від протиправної діяльності); *по-друге,* опосередковані або похідні (інвестування та реінвестування незаконних доходів); *по-третє,* трансформаційні джерела, пов'язані з легалізацією активів через складні фінансові інструменти та віртуальні активи;
– *за ступенем латентності джерела* походження необґрунтованих активів можуть бути класифіковані та такі групи: *по-перше,* джерела із низьким рівнем латентності, які можуть бути встановленні за допомогою базових правоохоронних інструментів, чи засобів фінансового контролю, зокрема шляхом належної констатації дисбалансу доходів і витрат; *по-друге,* джерела походження необґрунтованих активів із середнім рівнем латентності, для яких характерне використання складних фінансових інструментів для їх формування; *по-третє,* необґрунтовані активи із високим рівнем латентності, для яких характерним є використанням багаторівневих фінансових схем та інтеграція у легальну економіку шляхом використання різних технологій багаторівневого маскування;
– *за суб'єктним складом* формування відповідних джерел їх доцільно класифікувати на такі види: *по-перше,* індивідуальні джерела, для яких характерним є автономна модель протиправної діяльності відповідного суб'єкта без залучення до організації функціонування таких джерел будь-яких третіх осіб на різних стадіях організації їх функціонування; по-друге, групові джерела, які передбачають спільну участь декількох осіб у формуванні необґрунтованих доходів із подальшим їх розподілом серед учасників, інвестуванням чи спільним використанням інших фінансових інструментів з метою їх легалізації та можливості подальшого безперешкодного використання. Загалом, можна зауважити, що у даному випадку слушно вести мову про організацію функціонування таких джерел різними типами організованих злочинних угруповань; по-третє, інституційно опосередковані джерела, які передбачають використання юридичних осіб, офшорних юрисдикцій та інших фінансових інструментів;
– *за територіальною локалізацією* джерела формування необґрунтованих активів можна класифікувати на: *по-перше,* внутрішньодержавні; *по-друге,* транскордонні; *по-третє,* глобалізовані, що передбачає використання для забезпечення їх функціонування міжнародних фінансових мереж.

Запропонована класифікація має інтегративний характер і поєднує кримінально-правові, економічні та інституційні підходи. Її використання сприятиме підвищенню ефективності фінансового моніторингу, удосконаленню доказування під час розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень у справах про незаконне збагачення та формуванню єдиних підходів до оцінки походження активів.

Підсумовуючи викладене, відзначимо, що системна класифікація джерел походження необґрунтованих активів виступає важливим інструментом поглиблення теоретичних досліджень і практичного вдосконалення механізмів протидії корупції та організованій злочинності.

Список використаних джерел:

1. Албул С. В. Обмін інформацією між суб'єктами оперативно-розшукової діяльності: сучасні проблеми та шляхи вирішення. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності:* тези IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 26 лютого 2021 р.). Національна Академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького; НДІ вивчення проблем злочинності ім. Академіка В. В. Сташиса; НАПрН України. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2021. С. 587–589.

2. Михайленко Д. Г. Протидія корупційним злочинам засобами кримінального права: концептуальні основи: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2017. 582 с.

3. Цехан Д. М. Класифікація доходів, сформованих за результатами злочинної діяльності. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття : синергія наукових, освітніх та технологічних рішень :* матеріали Міжнародної конференції (м. Одеса, 19 травня 2023 року). Одеса, 2023. С. 425–427.

Ключові слова: корупція, корупційні кримінальні правопорушення, джерело походження, необґрунтовані активи, класифікація.

Key words: corruption, corruption criminal offenses, source of origin, unfounded assets, classification.

Кірюхін Ігор Анатолійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності
Костєв Степан Володимирович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності

ТАКТИКА ДІЙ ПІДРОЗДІЛІВ ПОЛІЦІЇ ОСОБЛИВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ПІД ЧАС ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПРОВЕДЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ

Сучасні умови функціонування правоохоронної системи України характеризуються підвищеним рівнем криміногенних загроз, а також особливостями правового режиму воєнного стану. У цих умовах значно зростає роль підрозділів Національної поліції, зокрема підрозділів поліції особливого призначення, які

виконують завдання щодо забезпечення публічної безпеки, припинення правопорушень та участі у спеціальних поліцейських операціях.

Правові засади діяльності поліції визначені Законом України «Про Національну поліцію», який регламентує перелік превентивних поліцейських заходів та заходів примусу, включаючи застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї [6]. У науковій літературі питання тактики діяльності поліцейських підрозділів досліджувалися у працях С. Албула, О. Бандурки, В. Греченка, Ю. Йосипіва, І. Катеринчука, Ю. Коломійця, Р. Мукоіди, О. Самойленко, В. Синенького, О. Тьорло, В. Юлдашева, які підкреслюють, що ефективність правоохоронної діяльності значною мірою залежить від рівня професійної підготовки особового складу та здатності діяти у складних оперативних умовах [1; 2; 3; 4; 7; 8]. Вважаємо, що професійність підготовки забезпечує також алгоритмічність діяльності поліцейського, що забезпечується структуризацією тактичних дій підрозділів поліції. Отже, ми виділяємо кілька ключових складових професійної підготовки, що впливають на забезпечення алгоритмічності діяльності поліцейських.

1. *Проведення цільового інструктажу перед заступанням на службу*. Метою інструктажу є: доведення оперативної обстановки; постановка службових завдань; перевірка готовності особового складу; відпрацювання алгоритмів дій у типових та екстремальних ситуаціях. Згідно з Інструкцією із заходів безпеки при поводженні з вогнепальною зброєю, затвердженою наказом МВС України від 01.02.2016 № 70, особлива увага під час інструктажу приділяється знанню матеріальної частини зброї та заходів безпеки під час її використання [5]. Також перевіряється знання поліцейськими правових підстав застосування спеціальних засобів та зброї відповідно до статей 42–46 Закону України «Про Національну поліцію» [6].

2. *Аналіз основних моделей поліцейської тактики.* У сучасній теорії поліцейської діяльності виділяють кілька базових моделей тактики реагування.

1. Реактивна тактика. Реактивна тактика застосовується у випадках, коли поліцейські реагують на вже вчинене правопорушення. Основні етапи: прибуття на місце події; оцінка оперативної обстановки; встановлення контролю над ситуацією; затримання правопорушника. Дана модель є типовою для патрульної діяльності.

2. Превентивна тактика. Превентивна тактика спрямована на запобігання правопорушенням. До її елементів належать: спостереження за оперативною обстановкою; перевірка документів; поліцейська присутність у місцях масового скупчення людей; профілактична робота з населенням. Ця модель відповідає концепції «Community policing», яка широко використовується у країнах Європейського Союзу [7, с. 44].

3. Активна тактика. Активна тактика використовується у ситуаціях підвищеної небезпеки: затримання озброєних злочинців; звільнення заручників; припинення масових заворушень. У таких випадках застосовується групова тактика та використовується спеціалізовані підрозділи.

3. Реалізація типового алгоритму. Це дозволяє максимально стандартизувати дії особового складу та підвищити ефективність реагування. Наведемо приклади типових алгоритмів. Так, алгоритм затримання озброєного правопорушника включає: оцінка оперативної обстановки – визначення рівня загрози – зайняття безпечної позиції (укриття) – встановлення візуального контролю за правопорушником – подання чітких голосових команд – застосування спеціальних засобів (у разі необхідності) – обмеження рухомості правопорушника – проведення поверхневої перевірки – контроль обстановки після затримання.

Таким чином, тактика діяльності підрозділів поліції особливого призначення є комплексною системою організаційних та практичних заходів. Ефективність діяльності поліції залежить від: рівня професійної підготовки особового складу, чіткого правового регулювання застосування сили, належної організації управління під час операцій, використання сучасних тактичних методів. Подальший розвиток тактики поліцейської діяльності повинен базуватися на поєднанні наукових досліджень, практичного досвіду та міжнародних стандартів правоохоронної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бандурка О. М. Тактика діяльності підрозділів Національної поліції: монографія. Харків: ХНУВС, 2018. 256 с.
2. Греченко В. І. Організація діяльності правоохоронних органів: навч. посібник. Харків: ХНУВС, 2019. 304 с.
3. Коломієць Ю. В. Тактика дій поліцейських під час спеціальних операцій: монографія. Київ: КНУ, 2020. 212 с.
4. Організація і тактика несення служби на блокпостах підрозділами Національної поліції України : методичні рекомендації / С. В. Албул, С. О. Кузніченко, В. В. Юлдашев. Одеса: ОДУВС, 2022. 48 с.
5. Про затвердження Інструкції із заходів безпеки при поводженні зі зброєю: Наказ від 01.02.2016 № 70. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-16#Text
6. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. №580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text
7. Самойленко О. А., Албул С. В. Реагування працівників поліції в ситуаціях високого ступеня ризику: організаційно-тактичні прийоми та техніки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2025. № 2. С. 43–47.
8. Тактико-спеціальна підготовка працівників Національної поліції: навчальний посібник / С. В. Албул, О. І. Тьорло, Ю. Р. Йосипів, В. М. Синенький та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 480 с.

Ключові слова: працівник поліції, тактика, спеціальна тактика, спеціальна тактична операція, управління алгоритм, модель поліцейської тактики.

Key words: Police officer, Tactics, Special tactics, Special tactical operation, management, Standard Operating Procedure, Police tactics model

Мурашко Анастасія Сергіївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У сучасних умовах розвитку суспільних відносин, трансформації суспільства та триваючої діджиталізації спостерігається зростання рівня організованої злочинності, що насамперед спонукає до підвищення ефективності здійснення оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД), оскільки існуючі способи та методи збирання і обробки інформації у певних випадках можуть бути недостатніми для своєчасного виявлення, попередження та припинення злочинної діяльності. Інформація є ключовим ресурсом у процесі прийняття рішень підрозділами, які здійснюють ОРД, через це своєчасність, повнота та достовірність отриманих даних безпосередньо впливають на ефективність здійснення досудового розслідування. Зазначене вимагає удосконалення аналітичних інструментів, що дозволяють обробляти великі обсяги інформації та ухвалювати на їх основі тактично та стратегічно правильні рішення.

Оперативно-розшукова діяльність – особливий від владної, державної діяльності, яка здійснюється обмеженим колом чітко визначених суб'єктів та має специфічну мету [1, с. 4; 3, с. 26]. Д. Цехан, розглядаючи питання інформаційно-аналітичного забезпечення ОРД в установах виконання покарань, відзначає, що «це систематична та цілеспрямована діяльність оперативних підрозділів щодо отримання, систематизації, аналізу та подальшого використання інформації, отриманої з гласних та негласних джерел з метою вирішення поточних та стратегічних завдань протидії злочинності в установах виконання покарань» [4, с. 104]. В. Білецький відзначає, що «в центрі інформаційних відносин у сфері ОРД є оперативно-розшукова інформація, що являє собою відомості про осіб і факти, які становлять оперативний інтерес, усі їх елементи і взаємозв'язки між ними; відомості про саму систему ОРД, її складові елементи, характеристики, виконувані оперативно-розшукові дії та їх результати; відомості про умови оперативної обстановки, в яких здійснюється оперативно-розшукова діяльність, а також про стан самих оперативних апаратів. Зосередження і рух такої інформації у напрямі, що забезпечує вирішення завдань ОРД, створює інформаційні потоки. Останні характеризують пізнавальну діяльність оперативних підрозділів з орієнтацією на пошук, вивчення, оцінку й використання різнорідної інформації» [2, с. 225].

Отже, опрацювання інформації для здійснення ОРД відіграє ключову роль для ефективного досягнення результатів, які стоять перед оперативними підрозділами, та вимагає постійного удосконалення способів та методів роботи з нею, тому необхідним є впровадженням в роботу правоохоронних органів сучасних автоматизованих систем зі збору та аналізу даних. Зазначене створить

умови для швидкого опрацювання великих масивів інформації, що в подальшому скоротить час та витрати людських ресурсів під час дослідження та пошуку інформації, особливо, коли така злочинна діяльність характеризується ознаками серійності та/або розповсюджується на декілька регіонів. На наш погляд, в цьому аспекті доцільно використати зарубіжний досвід, прикладом якого може слугувати система Violent Criminal Apprehension Program (далі – ViCAP), створена Міністерством юстиції США у 1985 році, яка є єдиним у країні централізованим банком даних щодо насильницьких злочинів та призначена для аналізу поведінки правопорушників. Керована підрозділом поведінкового аналізу Федерального бюро розслідувань, ViCAP обслуговує федеральні, штатні, місцеві та іноземні правоохоронні органи. ViCAP зосереджується на насильницьких злочинах, які можуть мати серійний характер, зокрема: – убивства або замахи на вбивство, що можуть бути частиною серії та/або мають випадковий чи сексуально мотивований характер (за винятком злочинів, пов'язаних із діяльністю банд або незаконним обігом наркотиків); – сексуальні злочини – включаючи зґвалтування, зґвалтування неповнолітніх, содомію, інцест або сексуальне насильство із застосуванням предметів, що можуть бути частиною серії злочинів; – випадки зникнення осіб за наявності підозри щодо насильницького характеру події, коли особа залишається невстановленою або не знайдена; – невпізнані людські останки, щодо яких є підозра або підтвердження факту вбивства. Національна база даних злочинів ViCAP надає правоохоронним органам можливість здійснювати збір, аналіз та порівняння даних про насильницькі злочини, сприяючи встановленню можливих зв'язків між кримінальними подіями на місцевому, регіональному, штатному та національному (а інколи й міжнародному) рівнях [5].

Використання такого роду міжнародного досвіду може позитивним чином відобразитися на результативності досудового розслідування, оскільки централізовані загальнодержавні інформаційно-аналітичні системи дозволять систематично накопичувати та обробляти інформацію щодо кримінальних правопорушень, здійснювати їх класифікацію та упорядкування, водночас, зважаючи на те, що сфера дії такого роду систем поширюється на територію всієї країни, це надає можливість встановлення спільних ознак, зв'язків між окремими кримінальними правопорушеннями, досудове розслідування щодо яких, в умовах сучасності, здійснювалося ізольовано. Водночас важливим аспектом функціонування такого роду інформаційно-аналітичних систем є можливість міжвідомчого використання інформації, оскільки наразі під час здійснення своєї діяльності правоохоронні органи нерідко стикаються з проблемою ізольованості інформаційних баз даних, що у свою чергу обмежує функціональну спроможність під час пошуку інформації. Натомість створення уніфікованої інформаційно-аналітичної системи дозволить підвищити якість аналітичних продуктів та забезпечить швидкий доступ до необхідної слідству інформації. Слід підкреслити, що наявність такого роду системи даних створює також певні загрози, зокрема, це

стосується забезпечення захисту даних та створення системи, яка б запобігала та попереджувала витік інформації.

Можна зробити висновок, що запровадження на території України централізованої інформаційно-аналітичної системи створює значний потенціал для підвищення рівня результативності досудових розслідувань та створить передумови для переходу правоохоронних органів з реактивної моделі діяльності до превентивної. Водночас слід зазначити, що ефективність запровадження такого роду систем передбачає інтеграцію інформаційних ресурсів правоохоронних органів, створення безпекових умов, пов'язаних з належним забезпеченням захисту інформаційних даних, та підготовку висококваліфікованих кадрів, які будуть здійснювати обробку та опрацювання аналітичного матеріалу.

Список використаних джерел:

1. Албул С. В. Оперативно-розшукова діяльність: сучасні доктринальні та праксеологічні концепти. *Воєнний стан: теоретико-праксеологічні проблеми юриспруденції* : колективна монографія. Lviv-Toruń : Liha-Pres, 2024. С. 1–24. DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-421-7-1

2. Білецький В. О. Перспективи інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності в Україні. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ.* 2022. № 3. С. 224–230. URL: https://doi.org/ 10.31733/2078-3566-2022-3- 224-230

3. Оперативно-розшукова діяльність: навчальний посібник / С. В. Албул, С. О. Єгоров, Т. Г. Щурат та ін.; за заг. ред. проф. С. В. Албула. Одеса : ОДУВС, 2023. 375 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/393391241_Operativno-rozsukova_dialnist_navcalnij_posibnik

4. Цехан Д. М. Інформаційно-аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів установ виконання покарань. *Вісник кримінального судочинства*. 2021. № 1-2. С. 102-110. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dc454612-c43d-42e2-9080-04267ee90b1b/content

5. Behavioral Analysis. *FBI*. URL: https://www.fbi.gov/how-we-investigate/behavioral-analysis

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, інформаційно-аналітичне забезпечення.
Key words: operational and investigative activities, information and analytical support.

Пишненко Ірина Юріївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності

ПРОГНОСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ПОСТКРИМІНАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ

Прогностичне значення посткримінальної поведінки для встановлення особи злочинця є одним із ключових напрямів розвитку сучасної криміналістичної науки, що відображає трансформацію традиційних підходів до дослідження злочинної діяльності. **Така трансформація полягає у переході від ретроспективного аналізу події злочину до комплексного дослідження поведінкових характеристик правопорушника, зокрема його дій після вчинення кримінального правопорушення, які характеризуються значним пізнавальним і прогностичним потенціалом.** В умовах ускладнення способів вчинення злочинів, **підвищення рівня організованості кримінальних формувань та активної протидії органам досудового розслідування** особливого значення набуває дослідження **поведінкових проявів особи у посткримінальний період. Зазначені прояви акумулюють у собі значний обсяг криміналістично значущої інформації,** яка може бути використана для встановлення особи злочинця, формування його криміналістичного портрета, а також прогнозування подальших дій.

У науковій літературі посткримінальна поведінка розглядається як комплекс дій особи, що здійснюються після вчинення злочину та спрямовані на досягнення певних цілей, зокрема уникнення кримінальної відповідальності, приховування слідів злочину, вплив на свідків або створення хибного уявлення про обставини події. Зокрема, як зазначає Т. В. Колєва, посткримінальна поведінка є важливим елементом криміналістичної характеристики злочину, оскільки вона відображає не лише зовнішні прояви діяльності злочинця, але й внутрішні психологічні механізми, що зумовлюють його дії після вчинення правопорушення [1]. У свою чергу, О. П. Барабаш підкреслює, що межі посткримінальної поведінки охоплюють широкий спектр дій – від безпосереднього залишення місця події до складних форм конспірації та дезінформації, що можуть тривати тривалий час після вчинення злочину [2].

З позицій криміналістичної науки посткримінальна поведінка розглядається не лише як наслідок ситуаційних обставин, а й як відображення індивідуально-психологічних, соціальних і професійних характеристик злочинця. Це дає підстави трактувати її як специфічний інформаційний ресурс із вираженим прогностичним потенціалом. Зазначений потенціал полягає у можливості на основі аналізу дій злочинця після вчинення кримінального правопорушення формувати обґрунтовані припущення щодо його особистісних характеристик, соціального статусу, рівня кримінального досвіду та ймовірної подальшої поведінки. Такий підхід узгоджується із сучасними тенденціями розвитку криміналістики,

що передбачають інтеграцію поведінкового аналізу та криміналістичного моделювання.

Особливу роль у реалізації прогностичного потенціалу посткримінальної поведінки відіграє криміналістичне моделювання, яке дозволяє систематизувати та інтерпретувати наявну інформацію, виявляти закономірності між різними елементами злочинної діяльності та формувати цілісне уявлення про особу злочинця. **Застосування моделей посткримінальної поведінки дозволяє не лише реконструювати події після вчинення злочину, але й прогнозувати подальші дії правопорушника,** що має особливе значення у випадках, коли його особа залишається невстановленою [3].

Формування умовної криміналістичної моделі посткримінальної поведінки передбачає виділення взаємопов'язаних елементів, зокрема способу приховування слідів злочину, характеру взаємодії з потерпілим та оточенням після події, рівня конспірації, використання технічних засобів, а також динаміки поведінкових змін у часі. Аналіз зазначених елементів у їх сукупності дає змогу здійснювати не лише ретроспективну реконструкцію подій, але й прогнозувати характеристики особи злочинця.

Аналіз посткримінальної поведінки дозволяє виявити типові та індивідуальні ознаки, які можуть бути використані для встановлення особи злочинця. Зокрема, спосіб приховування слідів злочину, характер взаємодії з потерпілим та оточенням після події, вибір місця переховування або залишення речових доказів можуть свідчити про рівень інтелектуального розвитку, професійні навички, життєвий досвід, а також психологічний стан правопорушника. Наприклад, ретельно сплановані дії щодо знищення доказів, використання технічних засобів для уникнення ідентифікації, створення складних інсценувань свідчать про високий рівень кримінального досвіду та підготовки. Натомість хаотична, імпульсивна поведінка, залишення значної кількості слідів, відсутність спроб маскування можуть вказувати на емоційну нестабільність, низький рівень кримінального професіоналізму або вчинення злочину у стані афекту. Важливим аспектом є те, що посткримінальна поведінка має динамічний характер і змінюється під впливом різних факторів, зокрема розвитку розслідування, дій правоохоронних органів, а також внутрішнього психоемоційного стану злочинця. Це обумовлює необхідність постійного оновлення та корекції криміналістичних моделей, що використовуються для прогнозування поведінки правопорушника. У цьому контексті особливого значення набуває комплексний підхід, який передбачає поєднання криміналістичного аналізу, психологічного профайлінгу та використання сучасних інформаційних технологій.

Необхідно також враховувати, що посткримінальна поведінка може проявлятися як у реальному, так і у цифровому середовищі. Сучасні злочинці активно використовують інформаційно-комунікаційні технології для координації своїх дій, знищення або спотворення інформації, встановлення контактів з іншими особами. Відповідно, аналіз цифрових слідів, таких як активність у соціальних

мережах, використання месенджерів, геолокаційні дані, стає важливою складовою дослідження посткримінальної поведінки та підвищує точність прогнозування особи злочинця. Прогностичне значення посткримінальної поведінки проявляється також у процесі побудови та перевірки слідчих версій. На основі аналізу поведінкових проявів злочинця слідчий може висунути обґрунтовані припущення щодо його особи, мотивів, зв'язків, а також визначити найбільш ефективні напрями розслідування. У свою чергу, перевірка цих версій дозволяє уточнити або спростувати отримані дані, що сприяє більш швидкому та ефективному встановленню істини у кримінальному провадженні.

Таким чином, посткримінальна поведінка виступає важливим джерелом криміналістично значущої інформації з вираженим прогностичним потенціалом. Її дослідження забезпечує не лише реконструкцію подій після вчинення злочину, але й формування обґрунтованих висновків щодо особи злочинця та прогнозування його подальшої поведінки. Використання криміналістичного моделювання у поєднанні з поведінковим аналізом і сучасними технологіями сприяє підвищенню ефективності розслідування, скороченню строків встановлення особи правопорушника та забезпеченню невідворотності кримінальної відповідальності. Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні універсальних моделей посткримінальної поведінки та їх адаптації до сучасних умов протидії злочинності.

Список використаних джерел:

1. Колєва Т. В. Поняття, значення і класифікація посткримінальної поведінки: криміналістичний аспект. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. С.83-90.

2. Барабаш О. Поняття, межі та види посткримінальної поведінки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2016. № 855. С. 13–17. URL: https://lnk.ua/ficVO2Xo4

3. Пишненко І. Ю. Криміналістичне моделювання посткримінальної поведінки як інструмент розкриття злочинів насильницької спрямованості. *Експертне забезпечення розслідування організованої злочинності: міжнародний досвід та національна практика* : зб. матеріалів міжнар. науково-практ. конф. (м. Одеса, 27 листоп. 2025 р). Одеса : НУ «ОЮА», 2025. С. 340-343. DOI: https://doi.org/10.32837/11300.31197

Ключові слова: посткримінальна поведінка, криміналістичне моделювання, встановлення особи злочинця, прогностичний потенціал, криміналістична характеристика, поведінковий аналіз, слідчі версії, цифрові сліди, розслідування злочинів.

Key words: post-offence behaviour, forensic modelling, identification of offenders, predictive potential, forensic profiling, behavioural analysis, investigative theories, digital traces, criminal investigations.

Сон Людмила Анатоліївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності

СИСТЕМА ОБСТАВИН, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИКРАДЕННЯМ ДІТЕЙ

Розслідування злочинів, пов'язаних із викраденням дітей можна віднести до кримінальних проваджень підвищеного рівня складності, що зумовлюється перш за все специфікою об'єкта посягання – малолітньої чи неповнолітньої особи, так і широким спектром криміналістичних, психологічних та соціальних факторів, що супроводжують вчинення такого виду кримінальних правопорушень. Зважаючи на викладене, для формування методики розслідування таких злочинів особливого значення набуває чітке визначення системи обставин, які підлягають встановленню під час досудового розслідування, оскільки саме вона формує логічну основу подальшого доказування та визначає основні напрями досудового розслідування.

Система обставин не є статичною, оскільки, які свідчить опрацювання матеріалів кримінальних проваджень вона залежить від способу вчинення кримінального правопорушення, мотивів, які спонукали особу до вчинення такого протиправного діяння, особливостей жертви вчинення кримінального правопорушення та інших чинників, зокрема обстановки вчинення такого злочину, що особливо активізувалось в умовах збройного конфлікту. У той же час, її формування на базовому рівні сприятиме ефективнішому формуванню та прикладному застосуванню відповідної методики розслідування таких кримінальних правопорушень. Наголосимо, що система обставин, які підлягають встановленню не є новою для криміналістичної науки категорією, саме тому у межах цього дослідження ми не акцентуємо детальної уваги на визначенні цього поняття та формування внутрішньої структури. Водночас, вважаємо слушним наголосити, що система обставин, які підлягають встановленню є комплексною категорією, яка поєднує визначені у ст. 91 КПК України елементи предмета доказування у кримінальному провадженні із криміналістичними рекомендаціями щодо розгорнутого аналізу фактів, які мають значення не лише для доказування, а й для ефективного планування та організації досудового розслідування.

Переходячи до безпосереднього аналізу системи обставин, які підлягають встановленню під час розслідування злочинів, пов'язаних із викладенням дітей, вважаємо слушним виокремити та коротко охарактеризувати такі структурні блоки:

- *обставини, які пов'язані із подією кримінального правопорушення та характеризують сам факт вчинення протиправного діяння*, до який можна віднести: *по-перше,* час, місце та обстановку викрадення дитини, адже встановлення таких обставин має критично важливе значення для ви-

сунення слідчих версій, перевірки алібі осіб, які відпрацьовуються правоохоронними органами на предмет вчинення такого кримінального правопорушення, а також формування спектру джерел потенційної доказової інформації зважаючи на особливості місця вчинення кримінального правопорушення, зокрема наявність технічних засобів контролю, наприклад у межах програм «Безпечне місто»; *по-друге,* спосіб вчинення злочину, оскільки для формування стратегії подальшого розслідування, а також профілювання особи, яка може бути причетною до вчинення кримінального правопорушення важливим є встановлення ключового структурного елемента способу вчинення такого кримінального правопорушення (обман, примус, погрози тощо), а особлива увага має звертатись на наявність попередніх контактів дитини та особи, яка вчинила відповідне кримінальне правопорушення, зокрема й з використанням соціальних медіа та інших цифрових інструментів комунікації; *по-третє,* сліди вчинення кримінального правопорушення, зокрема й сліди біологічного походження, що забезпечує у сучасних умовах швидку ідентифікацію та затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення;

- обставини, які характеризують особу потерпілого, до яких слушно віднести: *по-перше,* вік, стать, фізичний та емоційно-психологічний стан дитини; *по-друге,* соціальне середовище життя дитини (оточення, коло спілкування, стосунки із батьками тощо); *по-третє,* поведінкові патерни дитини (довірливість, схильність до ризику тощо); *по-четверте,* рівень цифрової активності дитини, зокрема присутність у соціальних мережах, інтенсивність використання соціальних мереж, наявність батьківського контролю за активністю дитини у соціальних медіа тощо;
- *обставини, які передували та сприяли викраденню дитини*, зокрема: *по-перше,* неналежний нагляд за дитиною з боку батьків або осіб, які виконують функції батьків щодо конкретної дитини; *по-друге,* прогалини у системі безпеки місця тривалого перебування дитини, зокрема дошкільних закладів, школи тощо; *по-третє,* недоліки та прогалини у діяльності соціальних служб та інших органів, зокрема й підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України; *по-четверте,* високий рівень цифрової вразливості дитини [2; 3], зокрема проведення значної кількості часу у соціальних медіа, комунікація із незнайомими людьми без належного рівня контролю з боку дорослих;
- *обставини, пов'язані з поведінкою після вчинення злочину,* зокрема: *по-перше,* дії правопорушника після викрадення (переміщення дитини, маскування слідів); *по-друге,* особливості комунікації (вимоги викупу, контакти через месенджери); *по-третє,* інші особливості посткримінальної поведінки (підробка документів, зміна зовнішності дитини).

Частково підсумовуючи, необхідно звернути увагу, що система обставин має бути не просто переліком фактів, а логічно узгодженою структурою, яка забезпе-

чує: а) побудову та перевірку слідчих версій; б) визначення послідовності слідчих (розшукових) дій; в) інтеграцію різнорідних доказів у єдину доказову систему. На сучасному етапі, особливу роль у реалізації цього напряму відіграють сучасні методи, зокрема: цифрова криміналістика [4]; аналіз великих масивів даних [1]; психологічне профілювання [5].

Система обставин, які підлягають встановленню під час розслідування викрадення дітей, є складною багаторівневою конструкцією, що поєднує процесуальні, криміналістичні та соціально-психологічні елементи. Її ефективність визначається здатністю слідчого адаптувати цю систему до конкретної слідчої ситуації, забезпечуючи при цьому повноту, всебічність і об'єктивність пізнання кримінально-релевантної події.

У підсумку, саме чітко вибудувана система обставин виступає не лише інструментом доказування, а й гарантією захисту прав дитини як найбільш вразливого суб'єкта кримінально-правових відносин.

Список використаних джерел:

1. Албул С. В. Аналітична діяльність як складова кримінальної розвідки. *Кримінальний аналіз і кібербезпека: об'єднання зусиль для нових викликів*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (23 травня 2025 р., м. Одеса; ОДУВС). Одеса: ОДУВС. С. 4–7.

2. Албул С. В. Механізми забезпечення інформаційної безпеки дітей та молоді. *Вплив Інтернет-мережі на психіку дітей та молоді – виклик сьогодення*: матеріали Всеукраїнського круглого столу (Одеса, 27 березня 2017). Одеса: ОДУВС, 2017. С. 4–6.

3. Ізмайлов Д., Німенко Є., Роменська В. Проблеми цифрової вразливості та її вплив на психічне благополуччя. *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку*. У 2 ч. : матеріали міжнар. наук. конф. (20–21 листоп. 2025 р.) / М-во освіти і науки України, Ін-т модернізації змісту освіти, М-во культури та стратег. комунікацій України, Харків. держ. акад. культури, Нац. акад. мистецтв України, Польське т-во наук ; редкол.: Н. Рябуха (відп. за вип.) та ін. Харків : ХДАК, 2025. Ч. 1. С. 182–184.

4. Колодіна А. С., Федорова Т. С. Цифрова криміналістика: проблеми теорії та практики. *Київський часопис права.* 2022. № 1. С. 176–180.

5. Мурашко А. С. Профайлінг як складова пізнавальної діяльності у досудовому розслідуванні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція.* 2023. Вип. 66. С. 159–162.

Ключові слова: розслідування, викрадення дітей, обставини, які підлягають встановленню, доказування.

Key words: investigation, child abduction, circumstances to be established, evidence.

СЕКЦІЯ 13.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИВАТНОГО ПРАВА

Керівник секції: *завідувач кафедри приватного права, доктор юридичних наук, професор Харитонов Євген Олегович*
Секретар секції: *доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент Омельчук Олександр Сергійович*

Харитонов Євген Олегович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри приватного права, доктор юридичних наук, професор

ПРИВАТНЕ ПРАВО ЯК АНТРОПОЛОГІЧНА ОСНОВА ПРАВОВОГО ПОРЯДКУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Приватне право у європейській правовій традиції ніколи не було лише технічною конструкцією чи набором норм, що регулюють майнові та особисті немайнові відносини. Його природа значно глибша. Приватне право – це спосіб мислення про людину, про її місце у правовому порядку, про межі державної влади, про природу свободи та відповідальності. Це – концепт, тобто ідея, яка визначає структуру правової системи незалежно від політичних режимів, економічних моделей чи історичних обставин. Саме тому приватне право здатне переживати війни, революції, зміни державних кордонів і політичних формацій: воно ґрунтується не на державі, а на приватній особі.

У сучасному українському дискурсі приватне право часто редукується до галузі – до системи норм, що регулюють цивільні, сімейні, корпоративні чи інші приватні відносини.

Такий підхід є надто вузьким і не дозволяє побачити головного: приватне право – це не галузь, а інтелектуальна рамка, яка визначає, ким є людина у праві. Це також система уявлень про приватну особу як автономного суб'єкта, здатного діяти, приймати рішення, нести відповідальність і формувати власний життєвий простір. Окрім того, це ще й спосіб організації правового мислення, який передує будь-яким нормам і робить їх можливими.

У цьому сенсі приватне право є не стільки юридичною конструкцією, скільки антропологічною основою правового порядку. Підгрунтям його є низка постулатів: людина має гідність, яка не залежить від держави; людина має автономію, яка не може бути скасована політичними обставинами; людина має свободу, яка є простором її дії; людина несе відповідальність, яка є внутрішнім обмеженням цієї свободи. Ці категорії не є продуктом законодавця – вони є передумовою права. Саме тому Конституція України визначає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю.[1]

Це не декларація, а нормативне визнання тієї самої концептуальної основи, на якій будується приватне право.

Людина, як приватна особа, не юридична фікція, а центр правової системи. Вона є тим суб'єктом, заради якого існує право, і тим суб'єктом, який надає праву сенс.

У мирний час це здається очевидним. Приватне право, як повітря не помічають, поки воно є. Людина вільно укладає договори, розпоряджається власністю, обирає спосіб життя, формує соціальні зв'язки, здійснює підприємницьку діяльність. Автономія є нормою, свобода – це природний стан, а відповідальність – внутрішній регулятор.

Однак війна кардинально змінює контекст. Вона ставить під сумнів автономію приватної особи, бо вимагає мобілізації, підпорядкування, концентрації влади, обмеження прав. Війна завжди є випробуванням для приватного права, бо вона створює умови, у яких держава отримує надзвичайні повноваження, а людина зазнає надзвичайних обмежень. Тому війна є своєрідним моментом істини: вона показує, чи є приватне право галуззю, яку можна тимчасово «вимкнути», а чи воно є концептом, який визначає межі допустимого навіть у надзвичайних умовах.

У цьому контексті важливо наголосити, що приватне право не зникає у війні. Воно трансформується, але не втрачає своєї сутності. Воно може поступатися у певних сферах, але не може бути скасоване. Скасування приватного права означало б «скасування» приватної особи. Але це межа, яку не може перетнути жодна демократична держава. Конституція України прямо встановлює, що навіть у період воєнного чи надзвичайного стану не можуть бути обмежені права і свободи, визначені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62 і 63 Конституції [1]. Це – нормативне закріплення тієї концептуальної межі, яку встановлює приватне право як ідея.

Приватне право у війні виконує подвійну функцію. З одного боку, воно є методом юридичного захисту, який дозволяє людині зберегти свою автономію навіть у надзвичайних умовах. З іншого боку, воно є етичною рамкою, яка визначає, що держава може робити, а чого не може, навіть у війні. Ця рамка не є зовнішньою щодо права – вона є внутрішньою, бо випливає з самої природи приватної особи.

Саме тому у Преамбулі проєкту Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) пропонується зафіксувати, що «найвища мета, засадничі цінності приватного (цивільного) права (далі – приватне право) – служити вільному розвитку особистості, забезпечувати повагу до людської гідності, автономію волі та неприпустимість втручання у приватне життя», а також «що особисті права становлять підвалини приватного права, а їхні прояви є еманацією гідності та автономії людини» [2]. Це – пряме відображення концепту приватного права як ідеї. У цьому сенсі приватне право є не лише юридичною, а й моральною категорією. Воно визначає межі влади не тому, що так написано в законі, а тому, що так

влаштована природа людини. Воно встановлює межі допустимого не тому, що так вирішив законодавець, а тому, що існує внутрішня логіка людської гідності. Саме тому приватне право є основою правового порядку навіть у війні: воно зберігає людину як суб'єкта, а не як об'єкт.

Таким чином, характеристика приватного права як концепту дозволяє побачити війну не лише як конфлікт держав, а як конфлікт, спрямований проти людини. Воно дозволяє зрозуміти, чому гібридна війна атакує не лише інфраструктуру, а й ідентичність, власність, цифрову присутність, соціальні зв'язки [3]. Воно пояснює, чому всеохопна оборона є моделлю партнерства, а не примусу. Воно визначає межі воєнного стану як правового режиму, а не як політичного інструменту.

Приватне право як концепт є тією точкою відліку, з якої починається приватно-правовий дискурс війни. Це основа, на якій вибудовується бачення ролі і значення приватного права у війні, а відтак – місце і значення приватної особи.

Одним з базових елементів концепту приватного права є приватна особа як центр правової системи. Зауважимо, що європейській правовій традиції приватна особа завжди була вихідною точкою правового порядку. Не держава, не суспільство, не інституції, а саме людина – конкретна, самодостатня, автономна є тим суб'єктом, заради якого існує право. Це фундаментальна правова ідея, яка визначає структуру правової системи, її межі, її внутрішню логіку. У цьому сенсі приватна особа є не елементом правовідносин, а їхнім смисловим центром. Вона не є об'єктом регулювання, а є тим, хто надає праву сенс, зміст і напрям.

Як зазначалося, Конституція України починається з базового положення, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [1]. Це не декларація, а нормативне закріплення тієї концептуальної основи, на якій будується весь правовий порядок. Не людина є частиною держави, а навпаки, держава є інструментом, створеним для забезпечення прав і свобод людини. Це визначає не лише зміст правового регулювання, але також його межі: держава не може виходити за рамки, встановлені природою приватної особи.

Приватна особа у праві не просто носій правоздатності чи учасник цивільних правовідносин. Це автономний суб'єкт, здатний діяти, приймати рішення, формувати власний життєвий простір. Її гідність є вихідною точкою, автономія є формою існування, свобода є простором дії, відповідальність слугує внутрішнім обмеженням. Ці категорії не є продуктом законодавця. Вони є передумовою права.

У мирний час ця концепція здається природною. Людина вільно укладає договори, розпоряджається власністю, обирає спосіб життя, формує соціальні зв'язки, здійснює підприємницьку діяльність. Автономія є нормою, свобода є природним станом, відповідальність слугує внутрішнім регулятором. Право створює простір можливостей, а не систему обмежень. Приватна особа у демократичному суспільстві не відчуває на собі тягаря державної влади, бо держава діє у межах, визначених її природою.

Але війна змінює контекст. Вона ставить під сумнів автономію приватної особи, бо вимагає мобілізації, підпорядкування, концентрації влади, обмеження прав. Війна завжди є випробуванням для приватної особи, бо вона створює умови, у яких держава отримує надзвичайні повноваження, а людина, навпаки, надзвичайні обмеження. Саме тому війна є моментом істини: вона показує, чи є приватна особа центром правової системи, чи є лише елементом державної машини. У цьому контексті важливо наголосити, що навіть у війні приватна особа не перестає бути суб'єктом. Її права можуть бути обмежені, але не скасовані. Її автономія може бути звужена, але не знищена. Її свобода може бути обмежена, але не перетворена на привілей. Конституція України (ст. 64) встановлює перелік прав, які не можуть бути обмежені навіть у період воєнного стану. Це є нормативним визнанням того, що приватна особа залишається центром правової системи навіть у надзвичайних умовах.

Приватна особа у війні є не лише носієм прав, але також і носієм відповідальності. Вона не пасивний об'єкт державної політики, а навпаки, активний учасник оборони, економічної стійкості, соціальної мобілізації. Дії, рішення, ініціативи приватної особи забезпечують здатність суспільства протистояти агресії. У цьому сенсі приватна особа є не лише центром правової системи, а й центром системи національної безпеки. Вона є тим суб'єктом, який забезпечує стійкість держави не менше, ніж армія чи інституції.

Тому сучасна модель всеохопної оборони виходить із того, що приватна особа є повноцінним суб'єктом оборони, а не лише об'єктом мобілізації. Вона має не лише обов'язки, а й права; не лише обмеження, а й можливості; не лише відповідальність, а й автономію. Це принципово інший підхід, ніж той, що був характерний для радянської державоцентричної моделі, у якій приватна особа розглядалася як ресурс, а не як суб'єкт. У цьому сенсі приватна особа є не лише центром правової системи, а й критерієм її легітимності. Право є правом лише тоді, коли воно захищає людину. Держава є легітимною лише тоді, коли вона діє в інтересах людини. Влада є правовою лише тоді, коли вона визнає межі, встановлені природою приватної особи. Це правова аксіома, яка визначає структуру правового порядку.

Таким чином, приватна особа є тим центром, навколо якого вибудовується весь правовий дискурс – і в мирні часи, і під час війни. Вона є вихідною точкою, критерієм, межею, смислом. Внаслідок цього приватне право, як концепт, не може бути зведене до галузі права чи галузі законодавства: воно є способом мислення про людину. У цьому сенсі приватна особа є не лише суб'єктом права, але також і його джерелом.

Ці міркування дають підстави для висновку, що приватне право є концептом, який ґрунтується на визнанні першості приватної особи у суспільних відносинах, а приватна особа є точкою відліку, з якої починається приватно-правовий дискурс війни. Цим, у свою чергу, визначаються засади правопорядку в умовах війни.

До цього варто додати, що, приватне право у війні є не лише юридичною конструкцією, а й етичною рамкою, бо визначає межі державної влади, зберігає людину як суб'єкта, забезпечує справедливість, підтримує довіру, формує стійкість. Воно є тим мінімумом свободи, без якого людина перестає бути суб'єктом, а суспільство – спільнотою. У цьому сенсі приватне право є основою правового порядку навіть у найважчі воєнні часи.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного). URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528
3. Харитонов Є. О., Харитонова О. І. Приватні права в умовах гібридної війни. *Приватне право як концепт*: монографія. Том VI. Одеса: Фенікс, 2024. С. 181-182.

Ключові слова: приватне право, приватна особа, воєнний стан, суб'єкт, центр правової системи.
Key words: private law, private person, martial law, subject, center of the legal system.

Давидова Ірина Віталівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри приватного права, доктор юридичних наук, професор
Зубар Володимир Михайлович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, професор

СМАРТ-КОНТРАКТИ В КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Цифровізація економіки та розвиток технологій розподіленого реєстру (blockchain) зумовлюють трансформацію традиційних підходів до регулювання корпоративних правовідносин. Одним із ключових інструментів такої трансформації виступають смарт-контракти – програмні алгоритми, що автоматично виконують умови договору без необхідності втручання третіх осіб.

У сфері приватного права впровадження смарт-контрактів набуває особливого значення у корпоративних правовідносинах, зокрема щодо:

- управління корпоративними правами;
- реалізації прав учасників (акціонерів);
- автоматизації корпоративних процедур (голосування, розподіл дивідендів, виконання корпоративних договорів).

Актуальність теми також посилюється в контексті євроінтеграційних процесів України та необхідності гармонізації національного законодавства з цифровими стандартами ЄС.

Актуальність дослідження окресленої тематики підтверджується й жвавим інтересом науковців та практиків, зокрема, до питань про поняття і ознаки смарт-контракту [3], місця смарт-контравтів в приватному праві та українській правовій системі [4; 7], правової природи і місця смарт-контрактів серед цивільно-правових договорів [1; 2], переваг та недоліків смарт-контрактів як підстав виникнення права власності [6], застосування технології блокчейн та смарт-контрактів в публічному адмініструванні [5] та ін. [8]

Смарт-контракт у приватно-правовому розумінні може розглядатися як особлива форма договору або спосіб його виконання, що поєднує юридичну конструкцію з програмним кодом.

У корпоративних правовідносинах вони можуть застосовуватися для:

- автоматичного виконання корпоративних договорів (shareholders' agreements);
- забезпечення прозорого голосування учасників товариства;
- розподілу прибутку відповідно до заздалегідь визначених умов;
- реалізації опціонів на придбання часток/акцій;
- ведення реєстрів учасників у децентралізованих системах.

Таким чином, смарт-контракти сприяють зниженню транзакційних витрат та мінімізації людського фактора.

Перспективи використання смарт-контрактів у корпоративному праві пов'язані з: автоматизацією корпоративного управління (corporate governance tech); розвитком токенізації корпоративних прав (security tokens); інтеграцією з цифровими реєстрами та державними сервісами**;** підвищенням довіри між учасниками корпоративних відносин**;** зменшенням ролі посередників (нотаріусів, реєстраторів) у певних процедурах. У перспективі можливе формування так званих **децентралізованих автономних організацій** як нової форми корпоративної організації.

Попри значний потенціал, впровадження смарт-контрактів у корпоративні правовідносини супроводжується низкою проблем:

по-перше, **юридична невизначеність, а саме:** відсутність чіткого правового статусу смарт-контрактів у законодавстві України; складність їх кваліфікації як правочину; проблема визначення юрисдикції та застосовного права;

по-друге, **технічні ризики, зокрема,** помилки в коді (bug-и), які можуть призвести до неправомірного виконання; неможливість зміни умов після запуску (immutable nature); кіберзагрози та злам смарт-контрактів;

по-третє, **проблеми доказування, в тому числі:** складність використання коду як доказу в суді; необхідність спеціальних знань для оцінки правомірності виконання.

В межах питання про існування **конфлікту із класичними принципами приватного права, можна виділити:** відсутність гнучкості у зміні умов договору; складність врахування волі сторін поза межами коду; обмеження принципу свободи договору у разі технічних обмежень.

Для ефективної інтеграції смарт-контрактів у корпоративні правовідносини доцільно:

по-перше, забезпечити **нормативне врегулювання:** закріплення поняття смарт-контракту на законодавчому рівні; визначення його юридичної сили та умов дійсності; гармонізація з правом ЄС;

по-дуге, використання **«гібридних» моделей договорів, що включає** поєднання традиційного текстового договору та смарт-контракту; використання смарт-контракту як механізму виконання зобов'язань;

по-третє, **розвиток судової практики, а саме:** формування підходів до оцінки смарт-контрактів як доказів; залучення експертів у сфері ІТ;

по-четверте, забезпечення **технічної стандартизації, в тому чисті** розробка стандартів безпечного програмування; аудит смарт-контрактів перед їх використанням;

по-п'яте, **підвищення правової та цифрової грамотності, а саме:** підготовка юристів нового покоління та міждисциплінарний підхід (позгляд права та інформаційних технологій як єдиної системи).

Отже, смарт-контракти мають значний потенціал для модернізації корпоративних правовідносин у межах приватного права. Вони здатні підвищити ефективність, прозорість та автоматизацію корпоративного управління. Водночас їх широке впровадження потребує комплексного підходу, що включає нормативне врегулювання, технічну стандартизацію та адаптацію правозастосовної практики.

Майбутнє смарт-контрактів у корпоративному праві залежить від здатності правової системи інтегрувати інновації без порушення базових принципів приватного права.

Список використаних джерел:

1. Бервено С. М. Правова природа смарт-контрактів у системі договірних зобов'язань: виклики для цивільного законодавства. *Український політико-правовий дискурс.* 2025. Вип. 13. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.16731799

2. Давидова І. В. Місце смарт-контрактів серед цивільно-правових договорів. *Часопис цивілістики.* 2022. Вип. 46. С. 46-51.

3. Кривенко Ю. В. Щодо поняття та ознак смарт-контракту. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2023. № 64. С. 80-83. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc64/16.pdf

4. Мічурін Є. Смарт-контравти в приватному праві. *Форум права.* 2025. № 81(1). С. 53-59. URL: https://forumprava.pp.ua/files/053-059-2025-1-FP-Michurin_8.pdf

5. Мусій О. І. Застосування технології блокчейн та смарт-контрактів в публічному адмініструванні: виклики та можливості для правового регулювання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 5. Ч. 2. С. 240-247.

6. Некіт К. Переваги та недоліки смарт-контрактів як підстав виникнення права власності. *Вісник НТУУ «КПІ»*. 2020. № 3 (47). С. 101-105. URL: https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/229494/228501

7. Цимбалюк А. І. Правові погляди на технології блокчейну та смарт-контрактів в українській правовій системі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. Вип. 90. Ч. 3. С. 426-432. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/09/64-1.pdf

8. Шевченко Е. Smart contracts у статутному капіталі: фантастика чи реальність. *Юридична газета.* 2025. № 7(795). URL: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/smart-contracts-u-statutnomu-kapitali-fantastika-chi-realnist-2025.html

Ключові слова: смарт-контракт, корпоративні правовідносини, приватне право, blockchain, цифровізація, корпоративне управління.

Key words: smart contract, corporate legal relations, private law, blockchain, digitalization, corporate governance.

Сафончик Оксана Іванівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри приватного права,
доктор юридичних наук, професор

ДО ПИТАННЯ ПРИПИНЕННЯ СПІЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ПОДРУЖЖЯ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО ТА ОБ'ЄКТИ НЕЗАВЕРШЕНОГО БУДІВНИЦТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України суттєво трансформувала як фактичні підстави виникнення, здійснення та припинення права власності, так і процесуально-правові механізми його захисту. Особливої складності в умовах воєнного стану набувають правовідносини щодо припинення спільної сумісної власності подружжя на нерухоме майно, зокрема у випадках його знищення, пошкодження, втрати доступу до нього, розташування на тимчасово окупованих територіях, а також щодо об'єктів незавершеного будівництва, правовий режим яких у сімейних і речових правовідносинах тривалий час залишався дискусійним [1; 3].

Відповідно до ст. 60, 61, 69, 70, 71 Сімейного кодексу України майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить їм на праві спільної сумісної власності, а дружина та чоловік мають право на його поділ незалежно від розірвання шлюбу. При цьому частки подружжя є рівними, якщо інше не встановлено домовленістю або законом [2]. У цивільно-правовому вимірі такі положення кореспондують із приписами ст. 364, 367, 372 Цивільного кодексу України щодо поділу спільного майна, виділу частки та презумпції рівності часток співвласників [3].

У звичайних умовах припинення спільної сумісної власності подружжя на нерухоме майно найчастіше відбувається або шляхом добровільного поділу, або в судовому порядку через: поділ майна в натурі; визнання права власності за кожним із подружжя на відповідні частки; присудження майна одному з подружжя з компенсацією іншому; визнання права на частку у праві власності [2; 3].

Однак у період воєнного стану зазначені механізми ускладнюються. Як слушно зазначається в аналітичних матеріалах Верховного Суду, право приватної власності під час війни залишається конституційно захищеним, але реалізація та захист цього права набувають специфічних форм, пов'язаних із безпековими обмеженнями, пошкодженням майна, неможливістю доступу до об'єкта та змінами у функціонуванні державних реєстрів [1]. Це особливо відчутно для спорів між подружжям, коли один зі співвласників прагне припинити режим спільності щодо житла, яке знищене або перебуває у фактично непридатному стані.

В умовах війни значна кількість житлових будинків та квартир була знищена внаслідок бойових дій. У такій ситуації припинення спільної сумісної власності подружжя має подвійну правову природу. З одного боку, йдеться про припинення права власності на об'єкт, який фактично перестав існувати; з іншого – про розподіл між подружжям майнових наслідків такого припинення, зокрема права на компенсацію, страхове відшкодування, виплати за державними програмами або право вимоги щодо відшкодування шкоди [10; 14].

Міністерство юстиції України у 2024 році окремо звернуло увагу, що припинення права власності на знищений об'єкт нерухомого майна є одним із обов'язкових етапів для отримання компенсації за знищене житло. При цьому для державної реєстрації припинення права власності у зв'язку зі знищенням об'єкта подається заява власника (співвласників), а якщо майно належить подружжю на праві спільної сумісної власності, така заява має бути підписана кожним із подружжя (колишнього подружжя) незалежно від того, на кого формально зареєстроване право [10]. Це положення є надзвичайно важливим для сімейних спорів, оскільки фактично робить волевиявлення обох співвласників процесуально значущим елементом у процедурі припинення права власності.

Відповідний підхід підтверджується і сучасною науковою літературою: у фаховій публікації 2025 року вказано, що у разі припинення права власності на закінчений будівництвом об'єкт або об'єкт незавершеного будівництва у зв'язку з його знищенням, якщо майно належить подружжю на праві спільної сумісної власності, заява підписується кожним із подружжя незалежно від державної реєстрації права лише за одним із них [11]. Це правило фактично посилює значення презумпції спільності майна подружжя та зменшує ризик зловживань з боку того з подружжя, на кого формально зареєстровано майно.

Отже, в умовах воєнного стану належним способом захисту інтересів одного з подружжя у разі знищення об'єкта може бути не тільки позов про поділ майна, а й: позов про визнання майна спільною сумісною власністю; позов про

визначення часток у праві на компенсацію; вимога про зобов'язання вчинити дії, необхідні для припинення державної реєстрації права власності; вимога про стягнення компенсації у разі одноособового отримання її одним із співвласників [10; 12; 14].

Таким чином, у сучасних умовах спір між подружжям може трансформуватися з класичного «спору про річ» у спір про похідне майнове право, пов'язане із наслідками припинення права власності на знищений об'єкт.

Особливе місце у структурі спільного майна подружжя займають об'єкти незавершеного будівництва, правова природа яких тривалий час була неоднозначною як у доктрині, так і в судовій практиці. Відповідно до статті 331 ЦК України право власності на новостворене нерухоме майно виникає з моменту завершення будівництва, а якщо законом або договором передбачено прийняття об'єкта в експлуатацію та державну реєстрацію – з моменту таких юридичних фактів. До завершення будівництва особа вважається власником матеріалів, обладнання тощо, використаних у процесі будівництва [3].

Суттєвим етапом у формуванні єдиного підходу стала постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 511/2303/19, на яку звертає увагу фахова юридична преса. Велика Палата відступила від попереднього висновку Верховного Суду України про можливість визнання за одним із подружжя права на частину об'єкта незавершеного будівництва як самостійного об'єкта нерухомості, якщо він фактично добудований та використовується. Натомість сформульовано інший підхід: до прийняття новоствореного нерухомого майна в експлуатацію та його державної реєстрації право власності на нього як на об'єкт цивільного обороту не виникає, а тому особа є власником лише матеріалів та обладнання, використаних у процесі будівництва [4; 12].

З цього випливає кілька важливих висновків для сімейних спорів.

По-перше, не кожен об'єкт, який фактично існує фізично, може бути предметом поділу як нерухоме майно. Якщо об'єкт не прийнятий в експлуатацію та не зареєстрований у встановленому порядку, то в багатьох випадках юридично коректніше говорити не про поділ «будинку» як нерухомості, а про поділ майнової маси, що складається з будівельних матеріалів, конструктивних елементів, вкладених коштів, а також пов'язаних прав вимоги [3; 4].

По-друге, у разі неможливості реального поділу такого об'єкта суд може: визнати за сторонами права на будівельні матеріали та конструктивні елементи; залишити об'єкт одній стороні з присудженням іншій грошової компенсації; досліджувати, чи є в складі спору окремий «первинний» зареєстрований об'єкт нерухомості, який може бути поділений окремо від самочинних або незареєстрованих добудов [4].

По-третє, у воєнний період значно зростає кількість ситуацій, коли будівництво зупинено через бойові дії, мобілізацію, втрату фінансування, окупацію території або руйнування об'єкта. Це створює додаткову підставу для спорів щодо того, що саме є предметом спільної сумісної власності подружжя: об'єкт

незавершеного будівництва, спеціальне майнове право, будівельні матеріали, інвестиційне право вимоги, право на завершення будівництва, чи право на компенсацію за знищення/пошкодження такого об'єкта [3; 6; 11].

У практиці поділу майна подружжя важливо чітко розмежовувати: зареєстрований об'єкт нерухомого майна; об'єкт незавершеного будівництва, щодо якого оформлено відповідні права; самочинне будівництво, яке не набуло статусу об'єкта права власності.

Як випливає з усталеної судової практики, самочинно збудоване нерухоме майно не є об'єктом права власності, а тому не може бути предметом поділу як повноцінна нерухомість [4; 12]. Водночас це не означає повної відсутності захисту для одного з подружжя: захист може полягати у встановленні прав на вкладені кошти, матеріали, поліпшення, конструктивні елементи або у застосуванні компенсаційної моделі.

У воєнний час це питання набуває особливої гостроти, оскільки значна частина житлових об'єктів у приватному секторі зазнала добудов, реконструкцій або перепланувань, які не були належним чином оформлені. За таких умов суд при вирішенні спору має окремо з'ясувати: чи існує базовий зареєстрований об'єкт нерухомості; які саме частини є самочинними; чи можуть вони бути легалізовані; чи можуть вони бути оцінені як складова майнової маси подружжя; чи можливо припинити спільну сумісну власність шляхом виділу/компенсації без легалізації всього об'єкта [4; 7; 12].

Отже, припинення спільної сумісної власності подружжя не завжди тотожне припиненню права власності на об'єкт нерухомості. У ряді випадків мова йде про припинення саме режиму спільності щодо сукупності майнових благ, які лише частково набули ознак нерухомого майна в юридичному розумінні.

Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» прямо відносить до об'єктів, щодо яких проводиться державна реєстрація, не лише нерухоме майно, а й об'єкти незавершеного будівництва, а також спеціальні майнові права на них [5]. Це має принципове значення для подружніх спорів, оскільки формальна наявність або відсутність державної реєстрації впливає на спосіб захисту, але не скасовує презумпцію спільності майна, набутого в шлюбі.

У воєнний період додатковими проблемами стають: тимчасова недоступність реєстрів; втрата документів; відсутність технічної документації; неможливість доступу до об'єкта для проведення оцінки чи експертизи; фізична відсутність одного зі співвласників (евакуація, перебування за кордоном, служба у ЗСУ, полон, безвісна відсутність тощо).

За таких умов, на нашу думку, судова практика має ширше застосовувати принцип ефективного захисту права, допускаючи доведення факту спільного набуття майна не лише формальними реєстраційними записами, а й сукупністю непрямих доказів: договорів, платежів, технічної документації, показань свідків,

фотоматеріалів, даних із державних електронних сервісів, матеріалів програм відшкодування тощо [1; 5; 10].

Список використаних джерел:

1. Погрібний С. О. Захист права власності в умовах воєнного стану презентаційні матеріали Верховного Суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Zah_pr_vlasn_voennii_stan_Pogribnii.pdf
2. Сімейний Кодекс України: Закон України від 10.01.2002 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15
4. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text
5. Щодо визнання права спільної сумісної власності подружжя на об'єкт незакінченого будівництва: відступ ВП ВС. *Advokat post.* 21.10.2024. URL: https://advokatpost.com/shchodo-vyznannia-prava-spilnoi-sumisnoi-vlasnosti-podruzhzhia-na-ob-iekt-nezakinchenoho-budivnytstva-vidstup-vp-vs/
6. Розподіл майна подружжя. Актуальна практика Верховного Суду: Анастасія Грабовська. *Advokat post.* URL: https://www.hsa.org.ua/blog/rozpodil-maina-podruzzia-aktualna-praktika-verxovnogo-sudu
7. Розподіл майна подружжя: актуальна практика Верховного Суду. *Advokat post.* URL: https://advokatpost.com/rozpodil-majna-podruzhzhia-aktualna-praktyka-verkhovnoho-sudu-anastasiia-hrabovska-2/
8. Розподіл майна подружжя: актуальна практика Верховного Суду. *Advokat post*. URL: https://advokatpost.com/rozpodil-majna-podruzhzhia-aktualna-praktyka-verkhovnoho-sudu-anastasiia-hrabovska-5/
9. ВП ВС відступила від правових висновків щодо застосування ч. 4 і 5 ст. 71 Сімейного кодексу, ч. 2 ст. 364 ЦК. *Advokat post*. 26.08.2022. URL: https://advokatpost.com/vp-vs-vidstupyla-vid-pravovykh-vysnovkiv-shchodo-zastosuvannia-ch-4-i-5-st-71-simejnoho-kodeksu-ch-2-st-364-tsk/
10. Мін'юст надав роз'яснення щодо припинення права власності на знищене житло. *Юридична газета*. 13.04.2024. URL: https://yur-gazeta.com/golovna/minyust-nadav-rozyasnennya-shchodo-pripinennya-prava-vlasnosti-na-znishchene-zhitlo.html
11. Тутова Ю. В. Проблематика відмови від права власності в контексті отримання компенсації за знищене майно внаслідок збройної агресії. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. *Серія Право.* 2025. Вип. 91(1). С. 449-454. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/11/68.pdf
12. Об'єкт незавершеного будівництва, який зведено за час шлюбу і експлуатується за своїм призначенням, може бути визнаний об'єктом права спільної

сумісної власності подружжя. *Advokat post*. 24.10.2021. URL: https://advokatpost.com/ob-iekt-nezavershenoho-budivnytstva-iakyj-zvedeno-za-chas-shliubu-i-ekspluatuietsia-za-svoim-pryznachenniam-mozhe-buty-vyznanyj-ob-iektom-prava-spilnoi-sumisnoi-vlasnosti-podruzhzhia/

Ключові слова: сімейне право, сімейне законодавство, сімейні правовідносини, речові права, право власності, власність, спільна власність, нерухоме майно, подружжя, воєнний стан.

Key words: family law, family legislation, family legal relations, property rights, property rights, property, joint ownership, real estate, spouses, martial law.

Токарева Віра Олександрівна
Національний університет «Одеська юридична академія,
доцент кафедри приватного права, доктор юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО БІОМЕТРИЧНОГО ВІДЕОСПОСТЕРЕЖЕННЯ

Використання систем дистанційної біометричної ідентифікації залишається предметом дискусій. Напередодні прийняття Акту ЄС про штучний інтелект Європейська Рада із захисту персональних даних та Європейський наглядовий орган із захисту персональних даних дали Висновок, в якому рекомендували запровадження загальної заборони на будь-яке використання ШІ для дистанційного розпізнавання осіб у загальнодоступних місцях. Відповідно до Висновку зазначено, що дистанційна біометрична ідентифікація осіб у громадських місцях несе високі ризики втручання у приватне життя та може зачіпати людську гідність [1]. У Висновку обґрунтовано, що використання автоматизованих систем може порушувати дотримання пропорційності, через можливу обробку даних невибіркової та невідповідної кількості суб'єктів даних для ідентифікації лише декількох осіб (наприклад, пасажирів в аеропортах та вокзалах). Безконтактний характер систем дистанційного відеоспостереження з біометричним розпізнаванням обличчя вимагає дотримання прозорості та правових підстав для обробки даних, належного інформування осіб про відеоспостереження. Адже застосування подібних систем істотно впливає на дотримання засад (розумного) очікування анонімності в громадських місцях та може негативно впливати на здійснення таких прав та свобод людини як свобода вираження поглядів, зібрань та пересування. Застосування технології не відповідає вимогам необхідності та пропорційності, що випливає з розуміння допустимого втручання у фундаментальні права, як це тлумачить Суд ЄС та ЄСПЛ.

Аналогічна позиція була висловлена Європейським парламентом у Резолюції про штучний інтелект у кримінальному провадженні та його використанні поліцією та судовими органами у кримінальних справах від 6 жовтня 2021 р. Європейський парламент рекомендував запровадити постійну заборону на ви-

користання автоматизованого розпізнавання в публічно доступних місцях рис людини, таких як хода, відбитки пальців, ДНК, голос та інші біометричні та поведінкові дані. Було рекомендовано запровадити мораторій на впровадження систем розпізнавання обличчя з функціями ідентифікації у правоохоронних цілях, якщо лише вони не використовуються для ідентифікації постраждалих від злочинів. Умовою запровадження технології також є дотримання прав людини, отримання неупереджених та недискримінаційних результатів, недопущення зловживання та суворого демократичного контролю й нагляду.

Врешті окремі рекомендації були взяті до уваги та прийнятий Акт ЄС про штучний інтелект від 13 березня 2024 року, який повністю заборонив та відніс до технологій із високим ризиком: системи, які впливають на думку виборців під час проведення політичних перегонів (використання систем ШІ, які застосовують методи впливу на підсвідомість, виходять за межі свідомості людини або з маніпулятивним наміром, або оманними методами з метою істотного спотворення поведінки людини); рекомендаційні алгоритми, які використовуються соціальними мережами із кількістю більше 45 млн. користувачів; технології розпізнавання обличчя у громадських місцях у режимі реального часу, системи розпізнавання емоцій у використанні правоохоронними органами (в тому числі прикордонний контроль), в тому числі роботодавцями та навчальними закладами до категорії технологій із високим рівнем ризику для прав і свобод людини та встановлення загальної заборони на використання таких технологій, за винятком чітко визначених випадків; системи соціального рейтингу (оцінки). Забороняється застування прогностичних систем правоохоронними органами, які використовують штучний інтелект для аналізу великих даних та виявлення на їх підставі потенційних правопорушників або жертв.

Слід зазначити, що спірні положення Проєкту Акту ЄС про ШІ щодо біометричної ідентифікації в публічних місцях були предметом обговорень коаліції правозахисних організацій Європи та США, та здавалися узгодженим в результаті кропіткої роботи, однак в останню мить були внесені зміни, які нівелювали низку домовленостей. Акт ЄС про ШІ передбачає ретроспективне розпізнавання, тобто використання технології розпізнавання обличчя не в режимі реального часу, а розпізнавання обличчя на раніше записаних відеоматеріалах без рішення суду [2]. За твердженням правозахисників, подібне положення не відповідає попереднім заявам Єврокомісії та Європарламенту про те, що розпізнавання обличчя має проводитися за умови суворих гарантій та має бути дозволена лише в окремих виключних обставинах та лише за рішенням суду.

На нашу думку, будь-які спроби запровадити в законодавстві повну заборону на впровадження біометричних технологій, у тому числі застосування системи віддаленої біометричної ідентифікації, з огляду на ризик порушення фундаментальних прав, невдоволення суспільства, наразі не зупинить розвиток технологій та науковий прогрес. Потребує розробка адекватного та ефективного правового регулювання використання технологій, беручи до уваги комплекс підходів,

що включає технічні, організаційні, методичні та правові заходи, засади захисту прав та законних інтересів фізичних осіб, несанкціонованого втручання у приватне життя та інших загроз, зловживань, пов'язаних із незаконним втручанням у приватне життя, що вимагає досягнення балансу між інтересами держави в забезпеченні суспільного порядку та інтересами приватних осіб у запобіганні втручанні в приватне життя. Крім того, Акт ЄС про ШІ поширюється на українські компанії, які розробляють ШІ рішення та працюють на ринку ЄС [3]. З огляду на вдосконалення інформаційно-комунікаційних технологій та мережі, розвиток систем ШІ, який має відбуватися на принципах відповідальності, підзвітності, антропоцентричності та заслуговуючих довіри систем ШІ. Застосування систем віддаленої біометричної ідентифікації має бути обмеженим та включати такі складові як: заборона на використання систем розпізнавання приватними компаніями у громадських місцях; заборона на невибіркове розпізнавання осіб та обмеження лише особами, які перебувають у розшуку, встановлення підстав і процедури внесення осіб до переліку розшукуваних; визначення місць розміщення систем розпізнавання обличчя, інформування про використання відеоспостереження у публічних місцях; механізми здійснення та захисту прав особами; заборона встановлення прихованого відеоспостереження; встановлення граничних строків зберігання даних. Чітке визначення відповідальності державних органів, уповноважених на використання систем розпізнавання.

Слід зазначити, що в Україні наразі бракує належного правового регулювання використання технологій віддаленої біометричної ідентифікації. У Верховній Раді зареєстровано Проєкт Закону «Про єдину систему відеомоніторингу стану публічної безпеки» № 11031, який передбачає, що ідентифікація фізичної особи має здійснюватися на підставі набору даних: імені; дати народження або смерті; місця народження; статі; даних про зареєстроване місце проживання (перебування) особи; відомостей про громадянство; відцифрованого образу обличчя особи; реєстраційного номера облікової картки платника податків, номера транспортного засобу тощо [4]. Для ефективного впровадження технологій, система відеомоніторингу стану публічної безпеки має отримати доступ до Єдиного державного демографічного реєстру, Єдиної інформаційно-аналітичної системи управління міграційними процесами, національної системи біометричної верифікації тощо. Напередодні Міністерство внутрішніх справ анонсувало запуск більше 50 тисяч камер відеоспостереження, в тому числі з функціями розпізнавання обличчя [5].

Слід зазначити, що даний Проєкт Закону потребує ґрунтовного доопрацювання. Значні ризики, пов'язані з впровадженням систем дистанційної біометричної ідентифікації, з потенційними порушеннями значного переліку прав людини у зв'язку зі здійсненням розпізнавання фізичних осіб. При запровадженні систем віддаленої біометричної ідентифікації законодавцем має оцінюватися вплив впровадження технології на: право на недоторканність приватного життя, право на повагу приватного та сімейного життя, свободу вираження поглядів,

свободу зібрань та об'єднань, право на справедливий суд, недопущення дискримінації та ін. Проєкт Закону не містить розуміння етапів використання біометричної ідентифікації, включаючи етапи створення баз даних, що порушує принцип прозорості обробки персональних даних. В даному випадку доцільно звернутися до судової практики Великобританії, де розроблена покрокова процедура створення баз даних та проведення дистанційної ідентифікації. Проєкт Закону не говорить про те, чи система зможе проводити невибіркове або нецільове розпізнавання обличчя шляхом розширення баз даних за рахунок зображень облич із мережі «Інтернет» або інших приватних баз даних, що є забороненим відповідно до Акту ЄС про ШІ. Не вбачаються чіткими зі змісту Проєкту Закону – чи технології розпізнавання зможуть функціонувати в режимі реального часу (аналогічно практиці КНР), чи передбачається ретроспективне розпізнавання обличчя за матеріалами відеозаписів. Слід звернути увагу, як це було зазначено вище, дане положення є вкрай важливим, в Акті ЄС про ШІ звертається увага на заборону використання систем дистанційної біометричної ідентифікації в режимі реального часу в публічних місцях для правоохоронних цілей за виключення окремих ситуацій. Акт ЄС про ШІ допускає розпізнавання в режимі реального часу із врахуванням конкретної ситуації та оцінки наслідків використання системи для прав та свобод усіх зацікавлених осіб. Проєкт Закону не містить підстав або випадків обробки чутливих даних, до яких відносяться біометричні дані. Поряд із цим, Конвенція 108 та Регламент ЄС 2016/679 зазначає, що обробка біометричних даних може бути дозволена, якщо вона ґрунтується на відповідній правовій підставі та якщо відповідні гарантії закріплені в законодавстві. Крім того, Проєкт Закону не передбачає створення та функціонування незалежного наглядового органу, уповноваженого здійснювати контроль за функціонуванням систем відеоспостереження. Потребує також врегулювання застосування механізмів захисту зібраних персональних даних. Підхід для правового регулювання використання технологій штучного інтелекту та віддаленої біометричної ідентифікації в Україні має враховувати вплив запровадження технології на фізичних осіб, високі ризики втручання у приватне життя та враховувати досвід ЄС в даному питанні. Одним із таких кроків, вважаємо має стати, запровадження в законодавстві повної заборони на проведення невибіркового або нецільового розпізнавання обличчя шляхом розширення баз даних за рахунок зображень облич із мережі «Інтернет», приватних баз та створення об'єднаних баз даних, використання технології для впливу на підсвідомість для підбурювання до певної поведінки, прийняття рішень та застосування систем соціального рейтингу (оцінки).

Список використаних джерел:

1. On the Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on European data governance EDPB-EDPS Joint Opinion 03/2021 Data Governance Act. URL: https://edps.europa.eu/data-protection/our- work/publications/opinions/joint-opinion-edps-edps-proposal-regulation-european_en

2. Artificial Intelligence Act. European Parliament legislative resolution of 13 March 2024 on the proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on laying down harmonised rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain Union Legislative Acts 2021/0106(COD). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0138_EN.pdf

3. Заборона неприйнятних практик використання штучного інтелекту в ЄС. 13.02.2025. URL: https://www.deloitte.com/ua/uk/services/tax/perspectives/tax-and-legal-alert-2025-02-13.html

4. Про єдину систему відеомоніторингу стану публічної безпеки : Проєкт Закону України від 20.02.2024 № 11031. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43733

5. В Україні запускають Єдину системи відеомоніторингу стану публічної безпеки, у тому числі – розпізнавання обличчя. 16 січня 2024. URL: https://sud.ua/uka/news/publication/290740-v-ukraine-zapuskayut-edinuyu-sistemu-videomonitoringa-sostoyaniya-publichnoy-bezopasnosti-v-tom-chisle-raspoznavanie-litsa?fbclid=IwAR0_pXDJx43oMd9pL0JKnbwnAXffs1hAHaWROx9a4HFhjNBob_uxpbe532Y

Ключові слова: віддалена біометрична ідентифікація, права людини, штучний інтелект, персональні дані, фізична особа.

Key words: biometric identification, human rights, artificial intelligence, personal data, natural person.

Chanysheva Alina Rashydivna
National University «Odesa Law Academy»,
Professor of the Department of Civil Law, Doctor of Law, Professor

SECURITY INTERESTS UNDER ENGLISH LAW, CIVIL CODE OF UKRAINE AND DRAFT CIVIL CODE OF UKRAINE

The law of England and Wales has served as source of inspiration for various legal systems. It has, arguably, affect Ukrainian private law law-making in the past. However, in terms of legal regulation of security interests, it seems that the 2026 draft Civil Code N14394 [1] does not move Ukrainian law towards the English model in any strong institutional sense. Instead, it makes Ukrainian law more internally systematic and more classically civilian. The current Civil Code [2] groups together a mixed list of devices securing performance of obligations, including trust ownership. The draft separates the general law of security interests from a narrower category of proprietary security rights and, within that category, recognises only pledge and retention. English law, by contrast, remains uncodified and device-based, with security interests structured around the mortgage, fixed charge, floating charge, pledge, and lien rather than around a single civil-code taxonomy.

The first major difference is structural. Article 546 of the current Civil Code of Ukraine provides that performance of an obligation may be secured by penalty, suretyship, guarantee, pledge, retention, deposit, and trust ownership. The chapter is therefore a mixed catalogue of personal and proprietary devices. By contrast, the draft code reorganises the subject matter of law on security interests. Article 824 of the draft lists the general methods of securing performance, including penalty, suretyship, guarantee, deposit, depositary performance, assignment of a claim by way of security, pledge, and retention; Article 552 then states separately that the proprietary security rights include only pledge over movable or immovable things and retention of a thing. This marks a deliberate separation between the law of obligations and the law of limited real/property rights.

With regard to the pledge, the draft largely preserves the substantive core of the current Code. The current Civil Code defines pledge as a right entitling the pledgee, upon default, to obtain satisfaction from the pledged asset in priority to other creditors; it permits security for a future claim; and it allows pledge to arise by contract, by law, or by court decision. The Code treats mortgage (іпотека) as non-possessory pledge over immovable property and a pawn (заклад) as possessory pledge over movable property. The draft reproduces those core features in Articles 553 and 554, but it relocates them into the chapter on proprietary security rights. The same pattern appears in the publicity rules: the current Code requires notarisation and state registration where immovable assets are involved, and it allows registration of movable pledges in the State Register of Encumbrances over Movable Property; the separate Ukrainian statute on creditors' claims and encumbrance registration makes registration central to priority in movable-asset security.

English law deals with similar functions through a more fragmented architecture. For land, the Law of Property Act 1925 [3] provides that a legal mortgage of land may be created by a charge by deed expressed by way of legal mortgage, and the Land Registration Act 2002 [4] provides that a registrable disposition does not operate at law until it is completed by registration. English law therefore also treats publicity and form as central, but it does so through separate statutory regimes for land and companies rather than through a single codified law of security rights.

The most important functional divergence between the systems is the English fixed/floating charge distinction. In *National Westminster Bank plc v Spectrum Plus Ltd* [5], the House of Lords explained that under a fixed charge the charged assets are appropriated to the debt in a way that gives the chargee effective control, whereas under a floating charge the chargor remains free, until crystallisation, to deal with a circulating fund of assets in the ordinary course of business. That distinction has major insolvency consequences. Under the Companies Act 2006 [6], a registrable company charge that is not duly registered is void against the liquidator, administrator, and creditors; under the Insolvency Act 1986 [7], floating-charge realisations are subject to the prescribed part for unsecured creditors, and certain floating charges may be invalid except to the extent of new value. Neither the current Ukrainian Civil Code nor the draft appears

to create a direct code-level equivalent of that floating-charge architecture. Instead, Ukrainian law continues to rely on pledge, mortgage, retention, and the special law on registered encumbrances.

Under Articles 594 to 597 of the current Civil Code, a creditor lawfully holding a thing that must be transferred to the debtor may retain it until the debtor pays for the thing or reimburses related expenses and losses, and the creditor's claim is then satisfied from the value of the retained thing under the rules governing sale of pledged property. The draft goes further. Article 566 expressly states that retention is a limited real right; it allows retention to secure other claims unless law or contract provides otherwise; preserves the right even when a third party acquires rights after the thing entered the retentor's possession; excludes retention where adequate substitute security or a deposit is provided; and denies reliance on the right to a bad-faith possessor. In comparative terms, this makes the draft law of retention more openly proprietary and more dogmatically precise than the current Code.

Trust ownership is the most notable point at which the current Civil Code departs from a classical pledge-only model. Article 546 currently includes trust ownership among the methods of securing performance, and Articles 597-1 to 597-9 regulate trust ownership as a device securing obligations under a credit agreement, including the creditor's enforcement rights against the trust-owned asset. That is a title-based security mechanism. In the draft Civil code trust ownership does not appear in the chapters on proprietary security rights or on the general methods of securing performance. Instead, Article 1272 places trust ownership in the chapter on property management, under which a management agreement may certify the manager's trust ownership over property transferred into management. The better reading of the draft is therefore that it removes trust ownership from the law of security and returns it to a fiduciary-management setting.

The enforcement models also differ. The current Civil Code provides that foreclosure on pledged property is generally taking place under court order unless otherwise provided by contract or by law, and that the sale of pledged property is generally taking place by public auction. The draft preserves the same baseline structure in Articles 562 and 563. English law, however, gives the mortgagee or chargee a statutory power of sale when the mortgage money has become due, subject to the conditions in section 103 of the Law of Property Act 1925. HM Land Registry's current practice guide on transfers under a chargee's power of sale reflects the practical centrality of that remedy. Accordingly, even though both systems recognise consensual or statutory routes to enforcement, English law remains more overtly transactional and remedial, while Ukrainian law remains more code-structured and more dependent on the interaction between the Civil Code and special statutes.

By way of conclusion, the current Civil Code of Ukraine is a hybrid model that contains the traditional law of pledge and retention, but it also includes trust ownership as a security interest. The draft new Civil Code is more conceptually disciplined – it narrows down proprietary security rights to pledge and retention, strengthens the

proprietary articulation of retention, and appears to remove trust ownership from the law of security interests and restore it to the law of property management. English law remains fundamentally different: it does not codify a unified law of security interests and instead operates through a collection of functional devices, above all the mortgage and the fixed/floating charge distinction.

References:

1. Проєкт Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного): № 14394 від 22.01.2026. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № № 40-44. Ст. 356.
3. Law of Property Act 1925 (UK). 1925.
4. Land Registration Act 2002 (UK). 2002.
5. National Westminster Bank plc v Spectrum Plus Ltd [2005] UKHL 41.
6. Companies Act 2006 (UK). 2006.
7. Insolvency Act 1986 (UK). 1986.

Ключові слова: зобов'язання, засоби забезпечення виконання зобов'язання, порука, цивільне законодавство України, право довірчої власності.
Key words: obligations, security interests, suretyship, civil legislation of Ukraine, trust ownership.

Адамова Олена Семенівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент, психолог

ПРИВАТНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Актуальність дослідження приватно-правових аспектів регулювання психотерапевтичної діяльності в Україні зумовлена комплексом правових, соціальних та інституційних чинників.

По-перше, прийняття Закону України «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні» № 4223-IX започаткувало якісно нову модель правового регулювання у відповідній сфері, яка безпосередньо впливає на цивільно-правові відносини між надавачами послуг і пацієнтами. Вперше на законодавчому рівні системно врегульовано питання психотерапії як виду професійної діяльності, що формує новий сегмент ринку послуг та потребує належного наукового осмислення.

По-друге, запровадження обов'язкової сертифікації фахівців змінює підходи до визначення правосуб'єктності учасників цивільних правовідносин у цій сфері. Це актуалізує проблематику дійсності правочинів, укладених із несертифікованими особами, а також визначення стандартів належного виконання договірних зобов'язань.

По-третє, інституціоналізація саморегулівних організацій створює нову модель співвідношення державного та приватного регулювання, що потребує дослідження їх правової природи, функцій та впливу на формування «м'якого права» у сфері надання психотерапевтичних послуг.

По-четверте, закріплення принципу наукової обґрунтованості методів психотерапії трансформує медичні та психологічні стандарти у юридично значущі критерії оцінки належності виконання зобов'язань, що має безпосереднє значення для практики вирішення цивільно-правових спорів.

По-п'яте, наявність прогалин у правовому регулюванні, зокрема щодо механізмів реалізації закону, функціонування інституцій та відповідальності за порушення встановлених вимог, зумовлює необхідність наукового аналізу для забезпечення правової визначеності та стабільності цивільного обороту.

Отже, дослідження зазначеної проблематики є своєчасним і необхідним як для розвитку науки приватного права, так і для формування ефективної правозастосовної практики.

У контексті євроінтеграції України важливим є впровадження стандартів якості послуг та гарантій прав людини, що прямо впливає на сферу цивільно-правового регулювання.

Зокрема, варто звернути увагу на приватно-правову природу відносин у сфері психічного здоров'я. Відносини між надавачем психотерапевтичних послуг і пацієнтом мають ознаки цивільно-правових зобов'язань, що виникають із договору про надання послуг. Це передбачає:

– свободу договору (з урахуванням імперативних обмежень);
– обов'язок належного надання послуг;
– відповідальність за порушення прав пацієнта.

Закон № 4223-IX фактично формує новий сегмент ринку професійних послуг, де ключовими є стандарти якості та професійна компетентність.

Однією з ключових новел закону є запровадження обов'язкової сертифікації психотерапевтів та психологів.

Основні положення:

– право на здійснення психотерапевтичної діяльності мають лише сертифіковані фахівці;
– сертифікація здійснюється саморегулівними організаціями (СРО) або уповноваженими державними органами;
– перехідний період: добровільність до 2031 року, обов'язковість – після.

З приватно-правової точки зору сертифікація:

– виступає умовою доступу до ринку послуг;
– впливає на дійсність договорів (можливі питання нікчемності або оспорюваності договорів з несертифікованими особами);
– визначає стандарт належної професійної поведінки (standard of care).

Закон легалізує саморегулівні організації як важливих учасників регулювання професійної діяльності.

Саморегулівні організації виконують наступні функції:

– встановлення етичних і професійних стандартів;
– сертифікація членів;
– контроль за якістю послуг;
– розгляд скарг та дисциплінарна відповідальність.

У приватно-правовому аспекті саморегулівні організації є корпоративними утвореннями з ознаками юридичних осіб; формують «м'яке право» (soft law), що впливає на зміст договірних зобов'язань; виступають альтернативним механізмом вирішення спорів.

Закон закріплює принцип застосування виключно науково обґрунтованих методів психотерапії. Зазначене має такі правові наслідки:

по-перше, встановлюється критерій належного виконання зобов'язання;

по-друге, виникає підстава для цивільно-правової відповідальності у разі застосування неефективних або псевдонаукових методів;

по-третє, формується доказова база у спорах (експертні висновки, клінічні протоколи).

Таким чином, наукова обґрунтованість трансформується у юридичний стандарт поведінки.

Договір про надання психотерапевтичних послуг має низку специфічних рис:

– предметом є нематеріальний результат (психічне благополуччя);
– високий рівень довіри (fiduciary relationship);
– обов'язок дотримання конфіденційності.

Пацієнти мають право на: якісну та безпечну допомогу; інформовану згоду; захист честі, гідності та приватності.

Порушення цих прав може спричиняти: відшкодування моральної шкоди; розірвання договору; притягнення до цивільної відповідальності.

Українська асоціація трансфер-фокусованої психотерапії є прикладом потенційної саморегулівні організації, що відповідає вимогам закону; має міжнародну акредитацію; забезпечує навчання, супервізію та сертифікацію.

Це демонструє інтеграцію українського ринку психотерапії у міжнародний професійний простір та формування єдиних стандартів.

Попри прогресивність закону, залишаються невирішені питання:

– відсутність сформованої Національної комісії з питань психічного здоров'я;
– неповне функціонування реєстрів;
– відсутність чітко визначених санкцій за діяльність без сертифікації;
– ризики правової невизначеності щодо чинності договорів.

Ці прогалини можуть негативно впливати на стабільність цивільного обороту у сфері послуг.

Отже, викладене дає можливість зробити наступні висновки:

по-перше, Закон України № 4223-IX закладає основи нової моделі приватно-правового регулювання відносин у сфері психічного здоров'я, в якій ключову роль відіграють договірні механізми та стандарти професійної діяльності;

по-друге, сертифікація фахівців виступає не лише інструментом професійного контролю, а й юридично значущою умовою допуску до здійснення діяльності, що впливає на правомірність укладених договорів та можливість реалізації цивільних прав і обов'язків;

по-третє, саморегулівні організації набувають статусу важливих суб'єктів приватного права, які формують професійні стандарти, забезпечують контроль якості послуг та впливають на зміст і виконання договірних зобов'язань;

по-четверте, принцип наукової обґрунтованості методів психотерапії трансформується у критерій належного виконання зобов'язань та може слугувати підставою для притягнення до цивільно-правової відповідальності у разі його порушення;

по-пяте, існуючі прогалини у правовому регулюванні (інституційна невизначеність, відсутність чітких санкцій, неповне функціонування реєстрів) створюють ризики правової невизначеності та потребують подальшого нормативного уточнення;

Подальший розвиток законодавства та практики його застосування має бути спрямований на забезпечення балансу між автономією приватних суб'єктів, ефективним саморегулюванням і належним державним контролем, що є необхідною умовою захисту прав пацієнтів і стабільності цивільного обороту.

Ключові слова: приватне право, захист прав особи, охорона психічного здоров'я, сетрифікація, саморегулівні організації.

Key words: private law, protection of individual rights, mental health care, certification, self-regulatory organizations.

Бабич Ірина Григорівна

Національний університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

МАКСИМИ СІМЕЙНОГО ПРАВА У РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Україна знаходиться на етапі активних реформувань в сфери цивільного і приватного права загалом. Відбувається аналіз і розробка кодифікованих нормативно правових актів, в процесі прийняття знаходиться новий Цивільний кодекс України. Це обумовлено глобальними процесами цифровізації та універсалізації правих регулювання поведінки учасників цивільного права, спрямовується регулювання на зближення європейських правових систем із Україною. Удосконалюється підходи до регулювання механізмів стягнення аліментів, захисту прав дітей, питання реєстрації та розірвання шлюбу Сімейне право знаходиться у більшій частині в сфері відносин публічного права, хоча традиційно предметом регулювання було приватного права. З такої точки зору підвищується роль

правил, які виконують наднаціональну роль, до них можна віднести принципи римського права.

Крім того, принципи римського права є тим спільним, що дозволяє приблизити та адаптувати українське приватне право до європейських стандартів, так як римське приватне право є основою для європейських правових систем також і реформатори приватного законодавства дотримуються ідей римського приватного права.

Чим відрізняються принципи від максим? Можна назвати основні відмінності між ними: принципи представляють собою загальні ідеї, які формують засади цивільного права (наприклад справедливість, розумність). В принципах виражається ідея і сутність права, вони носять сталий характер і грунтуються на філософських ідеях. Тоді як максими більше ситуативні правила, і носять більше суб'єктивний характер. Максими більше представляють собою ввислови відомих юристів (Ульпіан, Павло, Модестін) і запам'яталися у коротких афоризмах. Наприклад, принцип: «suum cuique tribuere» (кожному віддавати своє). Та, наприклад максима: «ubi jus incertum, ibi nullum» («Якщо закон не визначений, значить закону не має»).

Принципи сімейного права є предметом активних правових досліджень на сучасному етапі. Наприклад, Н. Ю. Голубєва, О. І. Сафончик, О. М. Калітенко в своїх дослідженнях часто аналізують правила та принципи римського сімейного права та їх вплив на сучасне сімейне право України. Але що стосується максими, то досліджень значно менше, хоча вони активно застосовуються в сучасній правовій практиці.

Головною максимою можна назвати вислів видатного римського юриста Модестіна, який міститься у Дигестах Юстиніана. Його визначення використовується правознавцями для визначення поняття шлюбу. Модестін визначає: «шлюб – це союз чоловіка та жінки, спільність усього життя, єднання божественного і людського права» (D.23.2.1).

Спробуємо охарактеризувати її через іншу максиму, загальну для цивільного права: «Ubi homo ibi jus» (де людина там і право). Тобто суспільні зв'язки вимагають правового регулювання. Ця максима обумовлює та визначає межі правового регулювання загалом. Визначає сферу, в яких держава може втручатися у внутрішні відносини людей.

І продовження цієї максими «Ubi societas ibi jus», що виокремлює, що суспільство має підпорядковуватись правовим нормам.

В римському праві перебувати в законному римському шлюбі могли лише особи із певною правовою ознакою, носії jus conubii (правомочність на укладання законного римського шлюбу). По-перше, регулювався (і захищався) тільки законний римський шлюб). По-друге, необхідно було мати три статуси: свободи, громадянства та батька сімейства.

Наступна максима «consensus facit nuptias» – згода створює шлюб. Тобто згода є з одного боку необхідною умовою для укладання шлюбу. А також це надає

шлюбу ознаки певного союзу та домовленості, співпадіння волі сторін, спрямування волі двох сторін на досягнення певної мети.

Саме угода, союз має значення для настання правових наслідків для подружжя. Максима Модестіна використовувалась у різних правових умовах і набувала додаткових необхідних тлумачень. Також роль цієї максими полягає в формуванні правосвідомості правників протягом періоду формування сімейного та приватного права. І в цілому, визначення сформульоване Модестіном було надане із навчальною метою [1, с. 47].

Для сучасного сімейного права України максима Модестіна допомагає визначати законний шлюб від інших відносин, які на нього схожі. Як це відбувалося у римському праві і виділяло законний римський шлюб від співжиття, для осіб, які не могли укласти законний римський шлюб, тобто перебували у конкубінаті.

Наступний принцип (favor matrimonii) відображає перевагу наміру бути подружжям над формальними ознаками. Ця римська максима отримала продовження у європейському канонічному праві та означала, що у разі сумніву перевагу слід надати наявності шлюбу перед його відсутністю. Цей принцип у сучасному сімейному праві сприяє як гарантія захисту спільності майна подружжя, права на аліменти та спадкових прав.

«Pater ist est, quem nuptie demonstrant» (Батьком є той, на кого вказує шлюб), це максима римського права, яка є визначальною в сучасному сімейному праві України, коли регулюються спори щодо встановлення походження дитини від батька.

Встановити походження від матері не викликає труднощів, але біологічне походження від батька було неможливим. Тому встановлювалося правило: якщо дитина була народжена жінкою, яка знаходиться у законному шлюбі, його батьком автоматично стає чоловік. Така дитина ставала суб'єктом спадкових відносин і отримувала захист своїх прав [2].

У теорії сімейного права питання засадничих ідей, які лежать в основі цієї галузі права і надалі залишається одним із найбільш дискусійних та свідчить про неналежне його дослідження [3, с. 267].

В сучасному сімейному законодавстві як і у римському – необхідна згода для укладання шлюбу. Згода необхідна для укладання шлюбу та перебування у шлюбі. Порушення волі на перебування у шлюбних відносинах тягне визнання шлюбу недійсним. Шлюб визнається як добровільний союз чоловіка та жінки, їх вільна воля має бути зафіксована державною реєстрацією та власноручним підписом. У разі сумніву, перевага надається волі перед волевиявленням.

Відповідно максими favor matrimonii (на користь шлюбу) дійсна воля сторін і дотримання умов укладення шлюбу має значення і в сучасному сімейному праві України. Не визнаючи фактичних шлюбних відносин, Сімейний кодекс України (ст. 74 СК), визнає правові наслідки фактичного співжиття. Якщо відносини носять тривалий характер, ексклюзивні, сторони мають намір проживати однією сім'єю, не мати іншу сім'ю, то, в такому разі, держава регулює та визнає наслідки фактичного співжиття, аліментні та майнові відносини.

О. Сафончик у своєму дослідженні зазначає, що українське законодавство досить детально регулює відносини фактичного подружжя. Проте, практична реалізація деяких норм стикається з труднощами, зумовленими неформальним характером таких відносин [4].

Також прояв максими Модестіна шлюбу як союзу, знайшло своє відображення у активному додатковому договірному регулюванню шлюбу як союзу між подружжям, можливості укладання шлюбного контракту, інше договірне регулювання подружніх відносин.

В римському суспільстві не дозволялось збагачення за рахунок іншого із подружжя. Майнові відносини базувались на повній владі батька сімейства, який був єдиним володарем майна. Суворо регулювалося передача майна із сім'ї батька в новостворену сім'ю із владою чоловіка, регулювалася передача посагу та наступна доля посагу при регулюванні сімейних відносин. У шлюбі без чоловічої влади держава регулювала питання шлюбних подарунків. Не допускало вільне дарування. Дарування дозволялося лише у визначених випадках. Це виражалося у максимі, що ніхто не може збагачуватися за рахунок іншого («Jure naturae aequum est neminem cum alterius detriment et injuria fieri locupletiorem») У сімейному праві цей принцип означає, що ніхто не може несправедливо присвоювати майно іншого із подружжя. Якщо один із подружжя отримав майно іншого без правової підстави, наприклад, у дар, або не за договором, це може бути кваліфіковано як безпідставне збагачення. Часто суди застосовують цю максиму, щоб повернути кошти, вкладені в майно іншого із подружжя, наприклад, вкладені в ремонт.

Отже, максими римського права відіграють активну роль у сучасному сімейному праві України, вони є формою рецепції римського права в правових системах сучасної Європи. Максими також активно використовуються у судових рішеннях, як норми-презумпції.

Список використаних джерел:

1. Бабич І. Г. Принципи природного права у еволюції приватного права України. URL: https://www.apdp.in.ua/v31/29.pdf (дата звернення: 06.04.2026).

2. Бабич І. Г. Принцип справедливості: принцип права чи принцип законодавства? URL: https://dspace.onua.edu.ua/items/b7933644-03e3-48d6-ad2d-548c85ece0d7 (дата звернення: 06.04.2026).

3. Коренець І. Г., Прогоченко В. В. Шлюб та його види у приватному праві Стародавнього Риму. *Правові новели*. 2019. № 7. С. 47.

4. Підопригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право : підручник. 2-ге вид. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 528 с.

5. Балко О. В. Відносини між батьками та дітьми в країнах романо-германського типу правової системи: історико-правові аспекти. URL: https://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2013/6_2013/05.pdf (дата звернення: 06.04.2026).

6. Kaser M. Roman Private Law. Oxford : Oxford University Press, 1999.

7. Старчук О. Принципи сімейного права України: загальнотеоретичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Вип. 21. Ч. 1 Т. 1. С. 267.

8. Сафончик О. В. Вплив римського приватного права на формування інститутів шлюбу та фактичних шлюбних відносин в Україні. URL: https://yurvisnyk.in.ua/v1_2025/20.pdf (дата звернення: 06.04.2026).

Ключові слова: принципи, максими, сімейне право, цивільне прав, римське право.
Key words: principles, maxims, family law, civil law, roman law.

Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ СПАДКОВОГО ТА ШЛЮБНОГО ДОГОВОРІВ

Окремі аспекти спадкового та шлюбного договорів відіграють значну роль у системі приватноправового регулювання майнових відносин, адже ці правові механізми надають сторонам можливість самостійно визначати правову долю свого майна та врегульовувати взаємні права і обов'язки. Водночас їхня правова природа, функції та сфери застосування суттєво різняться, що підкреслює важливість їхнього всебічного наукового вивчення.

Спадковий договір, регулюється нормами Цивільного кодексу України та представляє собою особливий вид цивільно-правового договору, який об'єднує аспекти зобов'язальних і спадкових правовідносин. Його сутність полягає в тому, що одна сторона, відчужувач, бере на себе зобов'язання передати належне їй майно у власність іншій стороні, набувачеві, після своєї смерті. У свою чергу, набувач зобов'язаний виконувати дії майнового або немайнового характеру, визначені умовами договору. Важливою рисою спадкового договору є те, що передача права власності здійснюється не через процедуру спадкування, а на основі договору. Це надає документу окреме юридичне значення та робить його відмінним від інституту заповіту.

Відомий цивіліст Р. А. Майданик, аналізуючи юридичні особливості спадкового договору, вказує, що цей вид правочину може бути як безоплатним, так і оплатним. Його сутність полягає в передачі майна після смерті відчужувача, з одночасним покладенням на набувача зобов'язань виконувати певні дії майнового чи немайнового характеру відповідно до волевиявлення відчужувача [1, с. 92].

В свою чергу, шлюбний договір, передбачений положеннями Сімейного кодексу України та є ефективним інструментом для регулювання майнових відносин між подружжям або особами, які мають намір укласти шлюб. Основне його завдання – визначати, змінювати чи припиняти майнові права й обов'язки сто-

рін, зокрема стосовно правового режиму майна, порядку його використання, а також розподілу доходів і витрат. На відміну від спадкового договору, шлюбний договір не створює правових наслідків щодо розпорядження майном після смерті, а діє головним чином у період існування шлюбу або після його припинення.

Як зазначають вчені В. М. Білоусов та В. А. Дмитришена, наразі не існує чітко визначеного нормативного поняття шлюбного договору. У зв'язку з цим, у доктрині сімейного права спостерігаються різні підходи до його тлумачення. Зокрема, шлюбний договір розглядається як цивільно-правова угода, заснована на домовленості між нареченими або подружжям щодо встановлення їхніх майнових прав і обов'язків як у період існування шлюбу, так і після його припинення [2, с. 107].

Розглядаючи правову природу обох договорів, варто підкреслити, що спадковий договір має відкладений характер реалізації, оскільки його основний правовий наслідок – перехід права власності, а це настає лише після смерті відчужувача. Водночас шлюбний договір носить переважно регулятивний характер і слугує упорядкуванню майнових відносин між подружжям вже в процесі їхнього спільного життя. Також слід звернути увагу на те, що спадковий договір має перевагу над заповітом щодо майна, яке зазначене у цьому договорі. Це забезпечує стабільність договірних умов і підсилює захист інтересів набувача.

Основними проблемами укладання шлюбного договору є наступні.

По-перше, однією з найпоширеніших проблем виявляється недостатній рівень правової обізнаності сторін щодо суті та можливих наслідків укладення такого договору. Сторони сприймають його як просту формальність або навіть як прояв недовіри між партнерами, що негативно позначається на готовності домовлятися та на якості узгоджених положень.

По-друге, складнощі у визначенні справедливих та збалансованих умов можуть стати причиною конфліктів між подружжям. Існує ризик внесення до договору положень, які ставлять одну зі сторін у невигідне матеріальне становище. Це суперечить вимогам Сімейного кодексу України та може слугувати підставою для визнання документа недійсним.

Також, актуальною є проблема зміни чи розірвання шлюбного договору. У випадках, коли змінюються життєві обставини, такі як народження дитини чи суттєві зміни в майновому стані, сторони не завжди здатні домовитися про необхідні коригування. Це часто призводить до виникнення судових спорів.

Підсумовуючи, хотілося б зазначити, що спадкові та шлюбні договори, хоча й мають спільну договірну форму, суттєво відрізняться за своїм функціональним призначенням, часом настання правових наслідків та сферою правового регулювання. Їхнє вивчення сприяє глибшому розумінню механізмів реалізації принципу свободи договору в цивільному та сімейному праві України.

Список використаних джерел:

1. Майданик Р. А. Спадковий договір у цивільному праві України. *Університетські наукові записки.* 2007. № 2. С. 90-105.

2. Білоусов В. М., Дмитришина В. А. Шлюбний договір в Україні: практичне втілення. *Юридичний вісник.* 2016. № 4 (41). С. 105-108.

3. Берназ-Лукавецька О. М. Спадковий та шлюбний договір як засоби забезпечення інтересів фізичних осіб: український та міжнародний досвід. *Часопис цивілістики.* 2025. № 58. С. 37-41. URL: https://clj.nuoua.od.ua/archive/58/11.pdf

Ключові слова: договір, шлюбний договір, спадковий договір, сторони договору, спадкування.

Key words: contract, marriage contract, inheritance contract, parties to the contract, inheritance.

Глиняна Катерина Михайлівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПІДТРИМЦІ ТА ЗАХИСТІ ТВОРЧИХ ПРАВ ДІТЕЙ

У сучасному суспільстві неповнолітні особи стали активними учасниками процесу створення контенту, їх твори часто стають об'єктами права інтелектуальної власності, однак при цьому вони не завжди усвідомлюють важливість захисту своїх прав. Більшість дітей не мають достатньо знань щодо авторських прав, патентних прав та інших питань щодо права інтелектуальної власності, що робить їх вразливими до порушен, зловживання з боку дорослих або комерційних структур. У таких умовах роль громадських організацій, які здійснюють правову допомогу та освітні ініціативи, стає надзвичайно важливою для забезпечення захисту прав неповнолітніх та формування у них правової культури.

В умовах сьогодення, громадські організації можуть здійснювати важливу роль у контролі за дотриманням правових норм щодо інтелектуальної власності. Вони мають можливість виступати посередниками між неповнолітніми, законними представниками, державними органами та комерційними підприємствами, допомагаючи при врегулюванні конфліктів, надаючи інформацію щодо законодавства, законодавчих ініціатив та сприяючи розвитку системи правової охорони. Такі організації виконують кілька основних функцій, серед яких правовий супровід, освітні програми та моніторинг правопорушень. Підтримка неповнолітніх в процесі здійснення творчої або інтелектуальної діяльності та в процесі реалізації прав на об'єкти права інтелектуальної власності є необхідною складовою, оскільки неповнолітні часто не здатні в повній мірі розуміти юридичні наслідки своїх дій або наслідки порушень їх прав інтелектуальної власності. Громадські організації можуть виступати в ролі правових консультантів, організаторів тренінгів та кампаній, спрямованих на підвищення правової обізнаності серед неповнолітніх та їх законних представників.

Однією із найбільш значущих задач є захист прав дітей, які є авторами творів, що поширюються через мережу Інтернет, соціальні мережі або інші цифрові платформи. Враховуючи, що технології швидко розвиваються, а правила користування об'єктами авторського права в цифровому просторі ще не досягли однозначного правового регулювання в багатьох країнах, питання ролі громадських організацій у захисті прав неповнолітніх стають ще більш актуальними. Такі організації мають можливість впливати на законодавчі ініціативи, організовуючи моніторинг порушень і допомагаючи у реалізації національних та міжнародних механізмів правового захисту. Зокрема в Україні надається значна увага захисту інтелектуальної власності, особливо через освітні проекти, ініційовані такими громадськими організаціями, як «Інститут прав людини», «Асоціація правників України» та інші, які займаються питаннями прав інтелектуальної власності в тому числі неповнолітніх осіб.

Громадські організації також відіграють важливу роль у виявленні порушень прав інтелектуальної власності неповнолітніх осіб, що можуть мати місце в різних сферах, зокрема, щодо захисту персональних даних або розповсюдження контенту, що був створений неповнолітніми особами. Вони часто співпрацюють з державними органами, такими як УКРНОІВІ, для покращення рівня законодавчої обізнаності серед молоді. Наприклад, «Центр правовий і політичних реформ» в Україні активно розробляє рекомендації щодо правової захищеності неповнолітніх авторів у цифровому середовищі, закликаючи до запровадження більш чітких правил національного та міжнародного рівня для забезпечення ефективного захисту прав інтелектуальної власності дітей.

Громадські організації функціонують в кількох напрямках у сфері прав інтелектуальної власності неповнолітніх осіб. Так, перший напрямок діяльності громадських організацій є здійснення інформаційних кампаній та реалізація освітніх програм. Однією із основних ініціатив є проведення інформаційних кампаній, спрямованих на підвищення обізнаності неповнолітніх осіб, батьків, вчителів щодо важливості захисту прав інтелектуальної власності. Громадські організації можуть проводити лекції, вебінари, тренінги, де роз'яснюють зміст прав інтелектуальної власності на результати інтелектуальної, творчої діяльності. Одним із прикладів є кампанія «Know your Rights», ініційована різними міжнародними організаціями, яка популяризує базові поняття авторського права серед здобувачів освіти.

Другий напрямок діяльності громадських організацій є консультування та надання правової допомоги. Громадські організації надають безкоштовні юридичні консультації для неповнолітніх, а також їх законним представником з питань охорони та захисту прав інтелектуальної власності. Вони можуть виступати як посередники між неповнолітніми та комерційними організаціями щодо прав інтелектуальної власності. Одним із прикладів є діяльність таких організацій, як «Creative Commons», які надають консультації щодо ліцензування контенту та захисту прав на створені матеріали.

Наступний напрямок діяльності громадських організацій пов'язаний із захистом прав неповнолітніх через соціальні мережі та інші цифрові платформи. У зв'язку з активним використанням неповнолітніми соціальних мереж, громадські організації також працюють над створенням платформ, де діти можуть анонімно звертатись за допомогою у разі порушення їх прав, зокрема у випадках плагіату або незаконного використання їх творчості. Наприклад, громадські організації можуть створювати онлайн – платформи для надання юридичних консультацій та здійснення моніторингу порушень прав у цифровому просторі, таких як «ECPAT» – глобальна мережа організацій, що працюють для захисту прав дітей в Інтернеті, в тому числі використання фото та відео на яких зображені неповнолітні особи[1].

У багатьох країнах громадські організації виступають ініціаторами стратегічних судових процесів, спрямованих на зміну правозастосовної практики або вдосконалення законодавства щодо авторських прав неповнолітніх. Наприклад:

- США (Children's Rights [2], Electronic Frontier Foundation [3], Future of Privacy Forum) – подають позови щодо незаконного використання творчості дітей у комерційних цілях без належної компенсації.
- ЄС (European Digital Rights [4], Save the Children [5]) – лобіюють впровадження суворіших регуляцій щодо збору та використання цифрового контенту, створеного дітьми.
- Канада (Canadian Internet Policy and Public Interest Clinic) – проводить дослідження щодо захисту авторських прав дітей у контексті Big Data та штучного інтелекту [6].

Громадські організації активно взаємодіють із міжнародними організаціями, такими як ВОІВ (WIPO), Європейська комісія, ЮНІСЕФ, для розширення захисту авторських прав дітей. Прикладом є пропозиції щодо впровадження спеціальних правових режимів для реєстрації авторських прав неповнолітніх, визнання цифрового контенту неповнолітніх об'єктом охорони авторського права незалежно від форми його розміщення, створення окремих норм про цифровий дозвіл неповнолітнього (digital consent), що регламентуватимуть його право відкликати або обмежити використання своїх творів. Крім того, громадські організації також виступають медіаторами в спорах щодо порушення авторських прав дітей. Так, платформи типу FairPlay Coalition надають послуги з позасудового врегулювання конфліктів між юридичними особами, що використовують дитячий контент, та батьками дітей – авторів. Завдяки таким напрямкам діяльності, громадські організації не лише забезпечують ефективний захист прав інтелектуальної власності неповнолітніх осіб, але й сприяють формуванню в суспільстві поваги до інтелектуальної власності та культурних прав суспільства [7].

Таким чином, громадські організації забезпечують реалізацію прав інтелектуальної власності неповнолітніх осіб, в тому числі і в цифровому середовищі, здійснюють просвітницьку діяльність про права неповнолітніх осіб та виступають ініціаторами законодавчих змін, що стосуються прав неповнолітніх. Крім

того, громадські організації здійснюють моніторинг порушень прав інтелектуальної власності неповнолітніх осіб в мережі Інтернет та надають правову допомогу щодо захисту прав інтелектуальної власності даної категорії суб'єктів прав інтелектуальної власності.

Список використаних джерел:

1. Посібник з освіти в області прав людини за участі молоді. URL: https://www.coe.int/uk/web/compass/children

2. Children's rights. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Children%27s_rights

3. Electronic Frontier Foundation. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Electronic_Frontier_Foundation

4. European Digital Rights. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/European_Digital_Rights

5. Save the Children. URL: https://wikipedia.org/wiki/Save_the_Children

6. Canadian Internet Policy and Public Interest Clinic. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Canadian_Internet_Policy_and_Public_Interest_Clinic

7. Захист дітей у цифровому середовищі: рекомендації для органів державної влади. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/1/za-initsiativi-mintsifri-pidgotuvali-rekomendatsii-shchodo-zakhistu-ditey-u-tsifrovomu-seredovishchi/COP-Guidelines%20for%20Policy%20Makers_UA_fin%20(2).pdf

Ключові слова: захист прав дитини, авторське право, цивільне право, сімейне право, право інтелектуальної власності, малолітні діти, громадські організації.

Key words: protection of children's rights, copyright, civil law, family law, intellectual property law, minors, civil society organizations.

Завальнюк Сергій Володимирович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ ПРОГАЛИН У ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ТА ЇХ СПІВВІДНОШЕННЯ ІЗ СУМІЖНИМИ ПРАВОВИМИ КАТЕГОРІЯМИ

Проблема прогалин у цивільному законодавстві України є актуальною як для юридичної науки, так і для практики правозастосування. Це зумовлено тим, що цивільне законодавство регулює широкий спектр майнових і особистих немайнових відносин, які постійно ускладнюються під впливом соціальних та економічних змін. За таких умов законодавець не завжди здатний своєчасно й повно врегулювати всі можливі життєві ситуації. Саме тому питання про сутність прогалин, способи їх подолання та їх відмежування від суміжних правових явищ має не лише теоретичне, а й практичне значення [1, с. 63].

У цивільно-правовій сфері прогалину доцільно розуміти як відсутність належної норми у тих джерелах цивільного законодавства, які мають регулювати відповідні майнові або особисті немайнові відносини. Визначальною ознакою прогалини є не будь-яка неповнота чи загальність нормативного тексту, а саме відсутність правового припису там, де без нього неможливо належним чином вирішити конкретну правову ситуацію. Отже, прогалина має місце лише тоді, коли відповідні правовідносини вже входять до сфери правового регулювання, однак чинні норми не дають змоги ухвалити однозначне рішення через повну відсутність припису конкретного змісту або через істотну неповноту чинної норми [2, с. 90].

Водночас прогалини не слід розглядати виключно як випадкову аномалію законодавства. Значною мірою вони є об'єктивним наслідком динаміки суспільного розвитку, коли право не встигає за змінами у відповідних відносинах. Для цивільного права це особливо характерно, оскільки саме в його межах формуються нові моделі договірних зв'язків, способи здійснення суб'єктивних прав та форми правомірної поведінки. Тому прогалини слід оцінювати не лише як прояв недосконалості законодавства, а і як закономірний супутник розвитку права [4, с. 77].

Для правильного розуміння природи прогалин передусім необхідно відмежовувати їх від кваліфікованого мовчання законодавця. У цьому випадку йдеться про свідоме неврегулювання певного питання або його закріплення лише у загальному вигляді, що залишає простір для подальшої конкретизації. Особливо характерно це саме для цивільного законодавства, яке широко використовує диспозитивний метод регулювання та абстрактні конструкції. Тому не кожна відсутність детального нормативного припису свідчить про прогалину, адже інколи це є проявом свідомої законодавчої політики [1, с. 64].

Не менш важливо відмежовувати прогалину від незрозумілості або нечіткості правової норми. Якщо норма існує, але сформульована неточно, суперечливо чи занадто загально, ідеться не про відсутність правового регулювання, а про проблеми юридичної техніки або тлумачення. У таких випадках необхідним є саме інтерпретаційне уточнення змісту норми, а не заповнення прогалини. Для цивільного права це має принципове значення, оскільки помилкове визнання неясності норми прогалиною здатне призвести до невиправданого розширення дискреції правозастосовувача [1, с. 64].

Суміжною, але не тотожною прогалині категорією є помилка в праві. Її зміст полягає в тому, що суб'єкт нормотворення хибно оцінює певні суспільні відносини як такі, що не потребують правового регулювання, або неправильно визначає його обсяг. Наслідком цього стає відсутність належного нормативного оформлення там, де воно фактично необхідне. Проте сама помилка в праві не є прогалиною; вона виступає лише однією з причин її виникнення [1, с. 65].

Окрему увагу слід приділити співвідношенню прогалини з дефектом законодавства. Дефект права є ширшим поняттям, яке охоплює різні вади норма-

тивного матеріалу: неузгодженість, суперечності, нечіткість, технічні похибки, неповноту. Прогалина ж є лише одним із різновидів такої дефектності, причому її специфіка полягає саме у відсутності необхідної норми. Відповідно, не кожен дефект законодавства є прогалиною, хоча будь-яка прогалина безумовно свідчить про певну недосконалість правового регулювання [4, с. 79].

Близьким до прогалини явищем є колізія норм права. Обидва явища негативно впливають на правозастосування, однак мають різну природу. Прогалина означає відсутність норми, тоді як колізія виникає у випадку, коли існують дві або більше норми, що суперечать одна одній у регулюванні одних і тих самих або суміжних відносин. Разом із тим окремі колізії можуть фактично породжувати стан нормативної невизначеності, який за своїми наслідками наближається до прогалини [3, с. 48].

Особливе місце серед суміжних категорій посідають оціночні поняття. У цивільному законодавстві вони виражаються через такі конструкції, як «добросовісність», «розумність», «справедливість», «істотне значення». Їх наявність не означає прогалини, оскільки норма в такому випадку існує, хоча й передбачає подальшу конкретизацію залежно від обставин справи. Саме це забезпечує гнучкість цивільно-правового регулювання, хоча одночасно вимагає від правозастосовувача високого рівня аргументованості [1, с. 65].

Сучасний підхід до проблеми прогалин полягає не лише у їх теоретичному визначенні, а й у розмежуванні усунення та подолання прогалин. Усунення прогалин відбувається на рівні нормотворчості шляхом внесення змін до чинного законодавства, прийняття нових нормативних актів, удосконалення юридичної техніки та систематизації нормативного матеріалу. Подолання прогалин має правозастосовний характер і здійснюється тоді, коли конкретна справа потребує вирішення за відсутності прямої норми [2, с. 90].

Ключовими засобами подолання прогалин є аналогія закону та аналогія права. Аналогія закону застосовується тоді, коли відсутня норма, що безпосередньо регулює певні правовідносини, але існує норма, яка регулює подібні відносини. Аналогія права використовується за відсутності і такої норми, коли рішення ґрунтується на загальних засадах і принципах права. Встановлення факту наявності прогалини є однією з основних передумов допустимості юридичної аналогії, оскільки без цього вона перетворилася б на спосіб довільного коригування закону [2, с. 91].

Мінімізація прогалин пов'язується не лише з реагуванням на вже наявні недоліки, а й із системною профілактикою. До таких засобів належать систематизація законодавства, усунення дублювань і суперечностей, дотримання вимог законодавчої техніки та постійний моніторинг нормативного матеріалу. У цьому аспекті проблема прогалин виходить за межі суто доктринального питання та постає як складова загальної проблеми якості правового регулювання [3, с. 52].

Отже, прогалини у цивільному законодавстві України слід розуміти як самостійну правову категорію, що характеризує відсутність належного нормативного

регулювання цивільних відносин, які входять до сфери правового регулювання та потребують юридичного вирішення. Водночас вони мають бути чітко відмежовані від кваліфікованого мовчання законодавця, неясності правових норм, помилки в праві, дефектів законодавства, колізій та оціночних понять. Таке розмежування має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки від правильної кваліфікації відповідного явища залежить вибір належного способу реагування – тлумачення, застосування аналогії чи вдосконалення законодавства [1, с. 67].

Список використаних джерел:

1. Завальнюк С. В. Проблематика співвідношення поняття прогалини в цивільному законодавстві та деяких схожих правових понять і явищ. *Правова позиція.* 2020. № 4 (29). С. 63–68. DOI: https://doi.org/10.32836/2521-6473.2020-4.13

2. Капцова Т. Прогалина в праві як передумова застосування юридичної аналогії. *Господарське право і процес*. 2021. № 4. С. 90–98.

3. Колпаков В. К. Колізії та прогалини в праві, способи їх подолання в адміністративному судочинстві. *Ерліхівський журнал*. 2021. Вип. 5. С. 48–53. DOI https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2021-5.06

4. Бєлкіна Д. Правові прогалини і колізії у кримінально-виконавчому законодавстві України: поняття та зміст. *Науковий вісник публічного та приватного прав*а. 2020. Вип. 4. С. 77–82.

Ключові слова: прогалини у цивільному законодавстві, прогалини у праві, правовий вакуум, дефекти законодавства, аналогія права.

Key words: gaps in civil legislation, gaps in law, legal vacuum, defects of legislation, analogy of law.

Калітенко Оксана Михайлівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ВРАЗЛИВОСТІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ТА ЗАРУБІЖНОМУ ПРАВІ: ДО ФОРМУВАННЯ ЦИВІЛІСТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ

Сучасний етап розвитку права характеризується поступовим переосмисленням класичних засад приватно-правового регулювання, зокрема принципу формальної рівності сторін, який без сумніву зазнає вагомих трансформацій в людському суспільстві. У центрі цього трансформаційного процесу опиняється категорія «вразливості» (vulnerability), яка дедалі активніше використовується у нормативному та доктринальному дискурсі як підстава для диференціації правового захисту. Особливої актуальності ця проблематика набуває в умовах всебічної цифровізації суспільства та гібридних загроз, які істотно

змінюють характер правовідносин і створюють нові форми нерівності між їх учасниками.

Аналіз сучасного зарубіжного законодавства дозволяє констатувати, що категорія вразливості вже набула певного нормативного закріплення, однак її використання залишається переважно фрагментарним та галузевим. Вона застосовується у різних сферах права – захисті прав людини, споживчому праві, фінансовому регулюванні, міграційному праві, а також у правовому регулюванні цифрового середовища. Водночас відсутність єдиного універсального підходу до її розуміння та застосування свідчить про незавершеність процесу її доктринального оформлення, що актуалізує потребу у формуванні цілісної цивілістичної концепції вразливості приватної особи.

У межах європейського правового простору найбільш послідовно категорія вразливості розробляється на рівні права Європейського Союзу. Одним із ключових напрямів її нормативної інституціоналізації є споживче право, у межах якого сформовано концепцію «вразливого споживача». Так, у Директиві 2005/29/ЄС про недобросовісні комерційні практики визначено, що вразливими визнаються споживачі, які через свій вік, фізичні або психічні особливості чи довірливість є особливо сприйнятливими до впливу недобросовісних практик. Такий підхід фактично вводить критерій підвищеного рівня правового захисту, орієнтованого на фактичний, а не формальний баланс інтересів сторін.

Подальший розвиток категорії вразливості простежується у новітньому праві Європейського Союзу, що регулює цифрове середовище. Зокрема, Регламент (ЄС) 2022/2065 (Digital Services Act) встановлює спеціальні гарантії для вразливих користувачів цифрових платформ, передбачаючи, зокрема, підвищені стандарти прозорості алгоритмів, обмеження щодо таргетованої реклами та додаткові механізми захисту дітей. Аналогічні підходи закріплені у Регламенті (ЄС) 2024/1689 (AI Act), який прямо враховує ризики експлуатації вразливих осіб при використанні систем штучного інтелекту, зокрема забороняє застосування технологій, що можуть суттєво спотворювати поведінку людини, використовуючи її вразливість.

На рівні національних правопорядків держав-членів Європейського Союзу категорія вразливості також отримала нормативне закріплення, однак її зміст і сфери застосування є різними. Так, у французькому праві поняття «особливо вразливих осіб» (personnes particulièrement vulnérables) використовується у кримінальному праві та впливає на кваліфікацію правопорушень і визначення міри відповідальності. У німецькому праві концепція вразливості проявляється опосередковано через доктрину захисту слабшої сторони (Schutzbedürftigkeit), яка застосовується, зокрема, у договірному праві. У праві Великої Британії категорія вразливості отримала значний розвиток у сфері фінансового регулювання, де відповідні органи, зокрема Financial Conduct Authority, встановлюють спеціальні стандарти захисту вразливих споживачів фінансових послуг.

У праві Сполучених Штатів Америки категорія вразливості не має універсального законодавчого визначення, однак активно використовується у право-

застосовній практиці та діяльності регуляторних органів. Так, Федеральна торгова комісія (Federal Trade Commission) враховує вразливість споживачів при оцінці недобросовісних і оманливих практик, що дозволяє застосовувати більш суворі заходи впливу у випадках, коли порушення спрямовані на осіб із підвищеним рівнем вразливості.

Особливе значення для розвитку цієї категорії набуває практика Європейського суду з прав людини, який послідовно використовує концепцію «вразливих груп» при тлумаченні положень Європейської конвенції з прав людини. Суд виходить із того, що окремі категорії осіб потребують підвищеного рівня захисту з боку держави, що фактично формує наднаціональний стандарт врахування вразливості у правозастосуванні. Такий підхід сприяє поступовому переходу від формального розуміння рівності всіх учасників приватних правовідносин до матеріального, що враховує реальні можливості особи захищати свої права.

Разом із тим аналіз зарубіжного законодавства дозволяє зробити висновок про відсутність єдиного, системного підходу до категорії вразливості. Вона залишається галузево обмеженою, застосовується фрагментарно і здебільшого прив'язується до окремих груп осіб або сфер правового регулювання. Це свідчить про те, що на сучасному етапі відбувається лише процес інституціоналізації цієї категорії, який ще не завершився її повною інтеграцією у систему приватного права.

У цьому контексті особливого значення набуває завдання формування цивілістичної концепції вразливості приватної особи. Така концепція має забезпечити інтеграцію існуючих нормативних і доктринальних підходів, а також їх адаптацію до умов цифрового середовища, у якому вразливість набуває нових форм і проявів. Йдеться про необхідність переходу від фрагментарного регулювання до системного підходу, у межах якого вразливість розглядатиметься як універсальна юридично значуща категорія, що впливає на визначення обсягу правового захисту, характер правових засобів та рівень відповідальності учасників правовідносин.

Формування такої концепції відкриває можливість для подальшого розвитку приватного права у напрямі забезпечення реального балансу інтересів сторін, підвищення ефективності захисту прав особи та адаптації правового регулювання до викликів сучасного цифрового суспільства. Особливої ваги це набуває в умовах гібридної війни, коли цифрові технології використовуються як інструмент впливу на правове становище особи, що зумовлює необхідність посилення цивільно-правових гарантій її захисту.

Таким чином, інституціоналізація категорії вразливості у європейському та зарубіжному праві є важливим етапом розвитку сучасного правового регулювання. Водночас вона ще не набула завершеного характеру, що обумовлює необхідність подальших наукових досліджень, спрямованих на формування цілісної цивілістичної доктрини вразливості приватної особи як однієї з ключових категорій сучасного приватного права.

Якщо робити перші спроби визначення категорії «вразливість приватної особи», то імовірно це має бути фактичний стан особи у конкретних правовідносинах, який характеризується підвищеним ризиком порушення її прав через об'єктивну нерівність можливостей сторін. Така нерівність може бути зумовлена як індивідуальними характеристиками особи, так і зовнішніми факторами – складністю цифрових технологій сучасного світу, інформаційною асиметрією, залежністю від цифрових платформ, умовами гібридної війни тощо.

Ключові слова: захист прав, вразливість, рівність суб'єктів, цифрові ризики, критерії вразливості.

Key words: protection of rights, vulnerability, equality of subjects, digital risks, vulnerability criteria.

Кривенко Юлія Василівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА: ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ТА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ

У сучасній ситуації в Україні інститути громадянського суспільства перебувають на стадії формування. Політичні ресурси розподілені між ними вкрай нерівномірно, далеко не всі з них здатні забезпечити своїм членам способи адаптації до політичних цінностей і норм. Водночас саме громадські організації виступають тим структурним елементом, що пов'язує державу і приватну особу, забезпечуючи реалізацію конституційного права громадян на свободу об'єднання, закріпленого у ст. 36 Конституції України [1].

Громадянське суспільство найчастіше визначається як таке суспільство, де втручання влади в життя громадян зведене до мінімуму. Іншими словами, концепція громадянського суспільства приймає в антропологічному аспекті наявність свідомих громадян, що прагнуть реалізувати свої соціальні, економічні, культурні інтереси, а в політичному – зведення функцій держави до того, що в лібертаріанській традиції вдало окреслюється метафорою «нічного сторожа» (тобто забезпечення порядку та безпеки своїх громадян). Таким чином, своєрідним ідеалом громадянського суспільства є людина, яка прагне самореалізації [2].

Громадські організації, будучи соціальним інститутом самоорганізації громадян на основі спільних інтересів, виконують дві важливі функції: вони виступають основою структурування громадянського суспільства та є чинником політичної соціалізації. За допомогою системи непідприємницьких громадських організацій люди можуть спільно вирішувати загальні проблеми, задовольняти та захищати свої потреби й інтереси в усіх сферах суспільного життя.

Цивільно-правовий статус громадських організацій визначається передусім нормами Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) та спеціального законодавства. Відповідно до ст. 85 ЦК України непідприємницькими товариствами є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками [3]. Громадські організації належать саме до цієї категорії юридичних осіб, що принципово відрізняє їх від господарських товариств та інших підприємницьких структур.

До непідприємницьких товариств, які, як і громадські об'єднання, є видами об'єднань громадян, належать: політичні партії, благодійні організації, релігійні організації, споживчі кооперативи, об'єднання співвласників багатоквартирного будинку та ін. Попри спільну родову ознаку – відсутність мети отримання прибутку – кожен із цих видів має власну правову природу, особливості правосуб'єктності та організаційно-правову форму [4].

Статус юридичної особи громадська організація набуває в порядку, передбаченому чинним законодавством, зокрема Законом України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 р. Відповідно до ст. 4 цього Закону громадське об'єднання може здійснювати діяльність зі статусом юридичної особи або без такого статусу [5]. Набуття статусу юридичної особи надає організації повний обсяг цивільної правоздатності, передбаченої ст. 91 ЦК України: вона може від свого імені набувати майнові та немайнові права, нести обов'язки, бути позивачем і відповідачем у суді.

Громадські організації створюються без мети отримання прибутку. За своєю суттю та призначенням будь-яке суспільне об'єднання є некомерційним, що не орієнтоване, передусім, на прибуток, а функціонує для зовсім інших цілей. Таким чином, кошти, що вдається залучити, можуть бути використані для досягнення мети громадського об'єднання в повному обсязі. Це принципове положення відображено у ст. 86 ЦК України, яка встановлює, що непідприємницькі товариства можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню.

Практика створення таких організацій є вельми різноманітною: з одного боку, вони формуються на основі добровільного об'єднання громадян, з іншого – істотно відрізняються від класичних форм громадських організацій унаслідок їх інтеграції в державну структуру. Ця дихотомія між автономією та залежністю від держави є одним із ключових проблемних питань у визначенні цивільно-правового статусу громадських організацій.

Чинне законодавство допускає існування громадських об'єднань без реєстрації, проте у цьому разі вони не є суб'єктами цивільних правовідносин у класичному розумінні ст. 2 ЦК України. Це породжує практичну проблему: нереєстровані об'єднання не можуть відкривати рахунки, укладати договори, нести юридичну відповідальність, що суттєво обмежує їх діяльність в умовах, коли оперативність реагування є критичною – особливо в умовах воєнного стану.

Відповідно до ст. 321 ЦК України право власності є непорушним, однак щодо громадських організацій виникає питання: хто є суб'єктом права власності на майно організації, що не набула статусу юридичної особи? Законодавець не дає однозначної відповіді, що на практиці призводить до майнових спорів та правової невизначеності. У разі ліквідації організації зі статусом юридичної особи майно, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, передається на статутні цілі (ч. 3 ст. 21 Закону «Про громадські об'єднання»), однак механізм такої передачі потребує законодавчого вдосконалення.

За загальним правилом ст. 96 ЦК України юридична особа самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями усім належним їй майном. Учасники (члени) юридичної особи не відповідають за зобов'язаннями юридичної особи. Проте на практиці виникають ситуації, коли майна організації є недостатньо для покриття завданих нею збитків, а встановити відповідальних посадових осіб проблематично через відсутність чіткої організаційної структури. Це особливо актуально для волонтерських організацій, які в умовах воєнного стану акумулюють значні фінансові ресурси.

Відповідно до принципу спеціальної правоздатності непідприємницьких юридичних осіб (ст. 91 ЦК України) їхня діяльність обмежена статутними цілями. Однак межі такого обмеження є дискусійними: чи вправі громадська організація укладати договори, що прямо не передбачені її статутом, але сприяють досягненню статутних цілей? Судова практика у цій сфері є неоднорідною, а законодавча регламентація – недостатньою.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. [6] передбачає можливість обмеження окремих прав і свобод громадян, що опосередковано впливає і на діяльність громадських об'єднань. Питання про те, чи може бути обмежена діяльність громадської організації в умовах воєнного стану без рішення суду, залишається дискусійним і потребує доктринального осмислення в контексті балансу між публічним інтересом та гарантіями ст. 36 Конституції України.

Отже, громадські організації посідають особливе місце в системі суб'єктів цивільного права України як непідприємницькі юридичні особи зі спеціальною правоздатністю. Їх цивільно-правовий статус визначається поєднанням норм ЦК України (насамперед статей 85, 86, 91, 96) та спеціального законодавства. Водночас низка питань – майнова відповідальність, межі договірної правоздатності, статус нереєстрованих об'єднань, регулювання в умовах воєнного стану – потребують подальшого законодавчого врегулювання та доктринального дослідження. Особливої актуальності ці питання набувають в умовах повномасштабного вторгнення, коли громадські організації фактично взяли на себе значну частину функцій із соціального захисту та гуманітарної допомоги, що вимагає адекватного та стабільного правового забезпечення їхньої діяльності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Розвиток громадянського суспільства в Україні: минуле, сучасність, перспективи : колективна монографія / за заг. ред. О. М. Руденко, С. В. Штурхецького. Острог : ІГСУ, Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. 328 с.

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

4. Давидова Н. О., Менджул М. В. Громадське об'єднання та громадська організація: дихотомія понять. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 3. С. 51–57.

5. Про громадські об'єднання : Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1.

6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.

Ключові слова: громадські організації, юридична особа, цивільно-правовий статус, суб'єкти цивільного права, майнова відповідальність.

Key words: civic organizations, legal entity, civil law status, subjects of civil law, property liability.

Матійко Микола Володимирович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИНЦИПІВ СІМЕЙНОГО ПРАВА

Стаття 7 Сімейного кодексу України стосується загальних засад регулювання сімейних відносин. При цьому «в юриспруденції термін «принцип» використовується у різних аспектах: як елемент галузі права, як ідея, як цінність, як інструмент, як абстрактне правило, що застосовується до конкретних випадків» [1, с. 21]. Разом з цим в юридичній літературі принципи сімейного права визначаються як «провідні ідеї та положення, які визначають сутність сімейного права, стрижень, який поєднує окремі норми та інститути сімейного права в одне ціле» [2, с. 31], «закріплені в нормах сімейного законодавства основні керівні положення (засади), що відображають специфіку, сутність і зміст особистих та майнових відносин, які виникають між подружжям, батьками, дітьми, іншими членами сім'ї» [3, с. 25].

Серед принципів сімейного права в юридичній літературі виділяються: «державна охорона сім'ї, дитинства, материнства, батьківства; рівність учасників сімейних відносин; недопустимість державного чи будь-якого іншого втручання в

сімейне життя; пріоритет сімейного виховання; регулювання сімейних відносин за домовленістю (договором) між їхніми учасниками; пріоритет захисту прав та інтересів дітей і непрацездатних членів сім'ї; свобода укладення та розірвання шлюбу; одношлюбність» [4, с. 19], «державна охорона сім'ї, материнства, батьківства,…одношлюбність (моногамія),…визнання шлюбу, зареєстрованого лише в органах ДРАЦС,…принцип свободи і добровільності при укладенні шлюбу,… свободою та добровільністю його розірвання,…недопустимість державного або іншого втручання у сімейне життя,…пріоритет сімейного виховання дитини,… пріоритет захисту прав та інтересів дітей та непрацездатних членів сім'ї,…принцип рівності учасників сімейних відносин,…принципи справедливості, добросовісності та розумності,…сімейні відносини повинні регулюватися відповідно до моральних засад суспільства» [3, с. 27-33].

Під функцією права розуміється вплив права на суспільні відносини в певному напрямку та соціальне призначення права. Враховуючи загальнотеоретичне розуміння функції права, функція принципів сімейного права може бути визначена, як вплив принципів сімейного права на суспільні відносини в певному напрямку та соціальне призначення принципів сімейного права.

Серед функцій принципів сімейного права важливе місце займає регулятивна функція. Регулювання суспільних відносин становить спосіб впливу принципів сімейного права, який є змістом цієї функції. Принципи сімейного права «можуть мати пряму регулятивну дію», є «основою для вирішення конкретних сімейних конфліктів та винесення судом відповідних рішень», використовуються «у процесі тлумачення» права [1, с. 27].

Охоронний спосіб впливу, метою якого є охорона загальнозначущих, найбільш важливих відносин, усунення певних явищ, проти яких виступає суспільство, являє собою зміст охоронної функції принципів сімейного права.

Інформаційна функція принципів сімейного права являє собою вплив принципів сімейного права в інформаційному напрямку та інформаційне соціальне призначення принципів сімейного права. В юридичній літературі зверталася увага на те, що інформаційна цінність принципів права «може бути вищою у порівнянні з конкретними нормами» [5, с. 16]. При цьому в юридичній літературі звертається увага на те, що принципи сімейного права «мають також пізнавальне значення, оскільки є основою методології наукових досліджень сімейно-правових інститутів. Пізнавальна функція сімейного права теж має вирішальне значення при формуванні правової свідомості» [1, с. 28].

При тому що «віднесення сімейних відносин до сфери цивільно-правового регулювання продовжує залишатися предметом дискусій» [6, с. 10], а розмаїття поглядів на регулювання сімейних відносин «існувало у Стародавньому Світі (Римська та Візантійська імперії) і продовжує існувати наразі» [7, с. 266], та враховуючи, що в юридичній літературі звертається увага, що цивільне право серед інших «виконує специфічні функції, до яких належать: 1) уповноважувальна функція…; 2) компенсаційна функція» [8, с. 127], а цивільне право розглядається

як «найбільш повне втілення ідей і положень приватного права на національному рівні» [6, с. 9], можна спостерігати виконання певних функцій, які притаманні приватноправовим явищам, принципами сімейного права. Так змістом уповноважувальної функції права виступає уповноважувальний спосіб впливу, який полягає у створенні передумов для саморегулювання, встановленні принципів внутрішнього регулювання за допомогою угоди сторін, можливості визначення правил поведінки, суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. Проявом уповноважувальної функції принципів сімейного права є, наприклад, положення ч.2 статті 7 Сімейного кодексу України, згідно якої сімейні відносини можуть бути врегульовані за домовленістю (договором) між їх учасниками.

Компенсаційна функція принципів сімейного права являє собою вплив принципів сімейного права в компенсаційному напрямку та компенсаційне соціальне призначення сімейного права. У компенсаційному способі впливу принципів сімейного права втілюється така особливість принципів сімейного права як можливість виступати інструментом відновлення справедливості. Він полягає в тому числі у забезпеченні можливості відновлення порушеного права та інтересу на еквівалентній основі.

Поряд із зазначеним в юридичній літературі також висловлювалася думка, що «принципи сімейного права виконують і системоутворюючу функцію, так як відображають специфіку окремих сімейно-правових інститутів та норм, взаємозв'язок між ними і об'єднують їх в цілісну систему», ціннісну функцію, яка «полягає в тому, що вони відображають сформовані суспільні, у тому числі моральні цінності та на їх основі і у відповідних ціннісних межах визначають напрями розвитку правового регулювання сімейних відносин», «стабілізуючу функцію, оскільки, на відміну від правових норм, які можуть часто змінюватися, вони є більш стійкими до змін, і відповідно забезпечують правову визначеність», «визначають напрями розвитку правового регулювання сімейних відносин, є своєрідними векторами стратегії реформування сімейного законодавства, що дає можливість сміливо стверджувати про виконання ними і прогностичної функції», а також «забезпечують збереження загальнолюдських цінностей в сімейному праві» [1, с. 28].

При характеристиці функцій принципів сімейного права певною мірою умовно можна виокремити дві групи критеріїв: внутрішні (які перебувають у рамках самого права) і зовнішні (які перебувають за межами права). Внутрішні критерії диференціації функцій принципів сімейного права випливають із способів впливу принципів сімейного права на поведінку людей, особливостей форм реалізації принципів сімейного права. Зазначеним критерієм обумовлено існування основних власно-юридичних функцій: регулятивної та охоронної. Зовнішним об'єктивним критерієм класифікації функцій принципів сімейного права є різні соціальні фактори, які визначають призначення принципів сімейного права. В суспільстві можна виділити багато сфер суспільних відносин, серед яких – економічна, політична та виховна. Функції, що виділяються за цими

сферами називають соціальними. В якості змісту певної соціальної функції принципів сімейного права виступає їх зворотній вплив у певному напрямку на відповідну сферу суспільного життя та відповідне їх соціальне призначення. Так, економічна функція принципів сімейного права являє собою їх вплив в економічному напрямку та економічне соціальне призначення; політична – вплив у політичному напрямку та політичне соціальне призначення; виховна – вплив у виховному напрямку та виховне соціальне призначення. Класифікація соціальних функцій принципів сімейного права деякою мірою є умовною, оскільки в дійсності досить складно провести чітке розмежування впливу принципів сімейного права на рішення економічних, політичних, виховних та інших завдань. Функції принципів сімейного права існують не ізольовано одна від одної, а тісно взаємодіють між собою та взаємододаються.

Список використаних джерел:

1. Менджул М. В. Принципи сімейного права (сутність та проблеми застосування) : монографія. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2019. 420 с.

2. Сімейне право України : підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін. ; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 288 с.

3. Сімейне право України: навчальний посібник / кол. авторів; за ред. Т. В. Курило. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. 316 с.

4. Сімейне право України : підручник / за ред. А. О. Дутко. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 480 с.

5. Матійко М. В. Інформаційна функція цивільного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / М. В. Матійко; кер. роботи Є. О. Харитонов; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2009. 20 с.

6. Цивільне право України : підручник у 3 кн. Кн.1 / Є. О. Харитонов, Р. О. Стефанчук, А. І. Дрішлюк та ін.; за ред. проф. Є. О. Харитонова, А. І. Дрішлюка. Одеса : Юридична література, 2005. 528 с.

7. Харитонов Є. О. Рекодифікація цивільного законодавства і регулювання сімейних відносин в Україні. *Шерешевські читання: Проблеми цивілістики в умовах пандемії та ІТ :* матер. Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 10 грудня 2021 р.) / МОН України, НУ «ОЮА» ; за заг. ред.д.ю.н., проф. Є. О. Харитонова. Одеса : Фенікс, 2021. С. 263-266.

8. Харитонов Є. О., Харитонова О. І. Приватне право як концепт. Том.І. Витоки. Одеса : Фенікс, 2018. 556 с.

Ключові слова: сімейне право, принципи сімейного права, функції сімейного права, цивільне право, функції цивільного права.

Key words: family law, principles of family law, functions of family law, civil law, functions of civil law.

Мельник Олександр Володимирович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВИЙ СТАТУС ДІТЕЙ У МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ: ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Проблематика правового захисту дітей у межах міжнародного гуманітарного права почала активно розвиватися після завершення Другої світової війни. Водночас у положеннях Гаазької конвенції про закони та звичаї війни діти не були виокремлені як самостійні суб'єкти правового захисту – увага приділялася загальним гарантіям для цивільного населення в умовах війни.

Суттєвий крок уперед було здійснено з ухваленням у 1949 році Женевськими конвенціями, якими передбачено правові гарантії захисту дітей під час міжнародних збройних конфліктів. У цих актах також закріплено спеціальні положення, спрямовані на мінімізацію негативних наслідків війни для дітей. Зокрема, у випадку окупації території держави-агресором, діти, вагітні жінки та матері малолітніх дітей мають зберігати доступ до медичної допомоги, належного харчування та загального захисту. При цьому на окупаційну владу покладається обов'язок сприяти функціонуванню установ, що здійснюють опіку над дітьми. Таким чином, саме Женевські конвенції вперше на нормативному рівні закріпили принцип захисту дітей як складової цивільного населення під час збройних конфліктів міжнародного характеру.

Подальший розвиток міжнародного гуманітарного права зумовив необхідність уточнення та розширення вже існуючих норм, що призвело до прийняття Додаткових протоколів до Женевських конвенцій. У цих документах було чітко закріплено принцип особливого захисту дітей у період як міжнародних, так і неміжнародних збройних конфліктів.

Окреме значення має Конвенція про права дитини, яка встановлює комплексний підхід до забезпечення прав дітей. Зокрема, стаття 38 покладає на держави-учасниці обов'язок дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права, що стосуються дітей, а також вживати всіх можливих заходів для недопущення участі осіб, які не досягли 15-річного віку, у воєнних діях і їх залучення до збройних сил. Водночас зазначені положення фактично відтворюють норми Додаткового протоколу I, не запроваджуючи принципово нових підходів до регулювання цієї сфери.

Україна є учасницею ключових міжнародних договорів у сфері міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів 1977 року, а також ратифікувала Конвенцію про права дитини 1989 року, взявши на себе зобов'язання імплементувати відповідні норми у національне законодавство. Водночас у вітчизняній правовій системі відсутній спеціалізований нормативно-правовий акт, який би комплексно регулював питання

захисту дітей під час збройних конфліктів. Наявні лише окремі положення, зокрема в Закон України «Про охорону дитинства», що забороняють залучення дітей до участі у воєнних діях, пропаганду війни та створення військових формувань за участю неповнолітніх.

Після початку повномасштабного вторгнення Російська Федерація на територію України діти стали однією з найбільш уразливих категорій населення. Вони зазнають як фізичного, так і психологічного впливу воєнних дій, включаючи насильство, стресові ситуації та травматичні переживання, що негативно позначається на їхньому розвитку та майбутньому.

Одним із найтяжчих наслідків війни є втрата дітьми батьків, родичів і близького оточення. Значна кількість дітей залишилася сиротами або перебуває в складних життєвих обставинах, що спричиняє не лише матеріальні труднощі, але й глибокі емоційні травми, почуття ізоляції та втрати.

Національне законодавство також передбачає заходи захисту дітей-біженців. Зокрема, відповідно до положень Закону України «Про охорону дитинства», діти, які втратили житло чи майно внаслідок воєнних дій, мають право на державну підтримку, включаючи розшук родичів, надання матеріальної, медичної та іншої допомоги. Подібні гарантії закріплені й у Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту».

В умовах активних бойових дій діти постійно перебувають під загрозою обстрілів, вибухів і мінної небезпеки. Це змушує їх жити в атмосфері постійного страху за власне життя та безпеку. Крім того, значна кількість дітей зазнає фізичних ушкоджень і психологічних травм.

Отже, правовий статус дітей у міжнародному гуманітарному праві характеризується наявністю розгалуженої системи міжнародно-правових гарантій, спрямованих на їх особливий захист у період збройних конфліктів. Починаючи з прийняття Женевських конвенцій та їх подальшого розвитку у Додаткові протоколи до Женевських конвенцій, а також у Конвенцію про права дитини, було сформовано комплекс правових норм, що закріплюють принцип пріоритетного та особливого захисту дітей як найбільш уразливої категорії цивільного населення.

Водночас, попри належне нормативне закріплення, ефективність реалізації відповідних гарантій залишається обмеженою. Основними проблемами є недотримання норм міжнародного гуманітарного права сторонами збройних конфліктів, відсутність дієвих механізмів притягнення до відповідальності за їх порушення, а також складність практичного забезпечення прав дітей в умовах активних бойових дій та окупації територій.

Аналіз національного законодавства Україна свідчить про імплементацію ключових міжнародних стандартів у сфері захисту дітей, однак відсутність спеціалізованого комплексного нормативно-правового акта, спрямованого на регулювання їх правового статусу саме в умовах збройного конфлікту, знижує ефективність правозастосування. Сучасні воєнні реалії підтверджують, що діти

зазнають як фізичних, так і психологічних втрат, що потребує не лише правового, а й комплексного міждисциплінарного підходу до їх захисту.

Враховуючи зазначене, можна запропонувати наступні напрямки роботи для удосконалення існуючої ситуації:

– на міжнародному рівні: удосконалити механізми контролю за дотриманням норм міжнародного гуманітарного права щодо захисту дітей, зокрема шляхом посилення ролі міжнародних організацій; розширити інструменти міжнародної відповідальності за порушення прав дітей у збройних конфліктах, включаючи ефективніше використання юрисдикції міжнародних судових інституцій; ініціювати розробку додаткових міжнародних актів або протоколів, спрямованих на конкретизацію стандартів захисту дітей у сучасних війнах (з урахуванням гібридних загроз, кіберпростору тощо);
– на національному рівні: розробити та прийняти спеціальний закон, який би комплексно врегульовував правовий статус дітей в умовах збройного конфлікту; удосконалити механізми виявлення, обліку та захисту дітей, які постраждали від війни, включаючи дітей-сиріт, внутрішньо переміщених осіб та дітей-біженців; забезпечити ефективну координацію між державними органами, міжнародними організаціями та громадянським суспільством у сфері захисту прав дітей; посилити кримінально-правові механізми притягнення до відповідальності за злочини проти дітей у період збройного конфлікту;
– у сфері правозастосування та соціальної політики: впровадити комплексні програми психологічної реабілітації дітей, які постраждали від війни; забезпечити доступ до освіти, медичної допомоги та соціального захисту для дітей у зонах конфлікту та на деокупованих територіях; активізувати інформаційно-просвітницьку діяльність щодо норм міжнародного гуманітарного права серед військових і цивільного населення.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, права дитини, захист дітей у збройних конфліктах, правовий статус дитини, воєнні злочини проти дітей, гарантії правового захисту дітей.

Key words: international humanitarian law, children's rights, protection of children in armed conflicts, legal status of the child, war crimes against children, guarantees of legal protection of children.

Омельчук Олександр Сергійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ КОПІЙ ОСОБИ ТА АВАТАРІВ

Використання штучного інтелекту для створення «віртуальних осіб» дозволяє генерувати надзвичайно реалістичні цифрові образи, які практично неможливо відрізнити від справжніх людей. Завдяки технологіям глибокого навчання та сучасним можливостям нейромереж можна візуально відтворити не лише зовнішність, а й унікальні особливості голосу, міміку та манеру поведінки, що робить таких персонажів ідеальними для використання в кіноіндустрії, відеоіграх та маркетингу. Ці віртуальні інфлюенсери та цифрові актори здатні працювати цілодобово без втоми, не потребують гонорарів у звичному розумінні та можуть бути адаптовані під будь-яку аудиторію чи культурний контекст, що відкриває безмежні можливості для брендингу.

Так, наприклад штучний інтелект в дейтинг-сфері використовується з метою надання користувачу послуг персоналізованого спілкування з віртуальним партнером. Слід відмітити розвиток технологічних можливостей таких платформ, що зумовлюється стрімким збільшенням попиту на такий цифровий продукт. Так, сервіси на зразок Candy.ai та Kupid.ai надають можливість користувачу, вибравши стать майбутнього партнера, створити вигаданого персонажа, який за допомогою штучного інтелекту дає можливість спілкуватися з ним голосовими повідомленнями [3].

Відкидаючи морально-етичні моменти відносин з цифровою особою слід однак звернути увагу на юридичний контекст, а саме на захист прав користувача подібних дейтинг-платформ. В першу чергу, слід говорити про захист інформації, отриманої в межах комунікації з віртуальним партнером, власником платформи від розповсюдження та витоку, а також збереження режиму приватності щодо персональних даних та самого факту надання послуг, адже користувач може не бажати публічності факту надання таких послуг дейтинг-сервісом.

Сучасні додатки для знайомств вже збирають величезну кількість чутливої інформації, такої як геолокація, їхні вподобання, історію листування та навіть фото і відео [4]. Окрім традиційного неконтрольованого поширення таких даних загрозу становить також використання таких даних для створення небіологічних осіб, наділених штучним інтелектом, які, навчаючись на зазначених даних, можуть створювати цифрові клони реальної людини, тим самим користуючись чужою особистістю та вводячи в оману осіб, з якими спілкується в подальшому.

Використання таких цифрових копій осіб вже зараз зумовило проблему поширення випадків свідомого використання можливостей ШІ для маніпулювання емоціями і шахрайських схем. На даний момент практично надзвичайно важко захистити свої права щодо такого «викрадення» особистості через складність

доказування та відсутність законодавчих механізмів захисту від використання чужої особистості без дозволу особи.

Розвиток технологій штучного інтелекту (ШІ) та метавсесвітів призвів до появи нових об'єктів цивільних прав – цифрових копій особи (дипфейків) та аватарів. Явище «діпфейк», поряд з іншими проявами штучного інтелекту, кидає виклик традиційним уявленням про інтелектуальну власність та змушує шукати нові шляхи для її захисту [1]. Це ставить перед наукою цивільного права питання: чи є цифровий образ частиною особистості, чи окремим об'єктом цивільних прав?

В контексті цивільно-правової природи цифрову копію особи або її автар варто розглядати насамперед через призму особистих немайнових прав, оскільки право на власне зображення є невідчужуваним і будь-яке відтворення зовнішнього вигляду особи потребує її прямої згоди. Згідно зі ст. 308 Цивільного кодексу України, фотографія або інший художній твір, на якому зображено фізичну особу, може бути розповсюджений лише за її згодою. Цифрова копія є похідною від реального вигляду особи, тому право на власне зображення залишається первинним.

Водночас аватар, що має унікальні графічні характеристики або програмний код, може одночасно визнаватися об'єктом авторського права, що належить його творцю або розробнику.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що цивільне законодавство потребує детального регулювання правового статусу цифрових відображень особи. Необхідно впровадити чіткі критерії розмежування між ігровими персонажами та цифровими копіями реальних людей, а також закріпити дієві механізми захисту від клонування зовнішності та голосу без згоди особи. Лише системний підхід до оновлення законодавства дозволить забезпечити баланс між технологічним прогресом та захистом фундаментальних прав людини в цифровому середовищі.

Розвиток штучних особистостей породжує серйозні етичні та правові виклики, насамперед у сфері поширення дезінформації та створення дипфейків. Можливість синтезувати образ реальної людини без її згоди ставить під загрозу приватність та репутацію особи, оскільки цифрові копії можуть бути використані для маніпуляцій чи шахрайства. Відсутність чіткого законодавчого регулювання статусу таких «цифрових людей» створює правовий вакуум щодо відповідальності за їхні дії та авторських прав на результати їхньої діяльності. Тому інтеграція віртуальних осіб у суспільне життя потребує розробки прозорих стандартів маркування контенту, створеного ШІ, щоб користувачі могли чітко розрізняти реальну людину та її алгоритмічну імітацію.

Список використаних джерел:

1. Deepfake та право на образ як захистити свою репутацію в епоху штучного інтелекту. URL: https://polikarpov.legal/blogposts/deepfake-ta-pravo-na-obraz/

2. Бірюкова А. Г., Колісникова Г. В. Способи захисту порушених прав при створенні та розповсюдженні діпфейків. *Проблеми законності*. 2024. Вип. 164. С. 6-18.

3. Довірити своє серце алгоритмам: як штучний інтелект змінює сучасний дейтинг і що з цим може бути не так? 2025. URL: https://zaborona.com/doviryty-svoye-sercze-algorytmam-yak-shtuchnyj-intelekt-zminyuye-suchasnyj-dejtyng-i-shho-z-czym-mozhe-buty-ne-tak/

4. Коноплицький С. Майбутнє дейтингу – «Тіндер» для знайомств із ШІ-моделями. URL: https://speka.media/maibutnje-deitingu-tinder-dlya-znaiomstv-iz-si-modelyami-pk4lzd

Ключові слова: штучний інтелект, цивільні права, цифрова копія особи, аватар, діпфейк.
Key words: artificial intelligence, civil rights, digital copy of a person, avatar, deepfake.

Орзіх Юрій Геннадійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

НОТАРІАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ МАЙНОВИХ ТА СПАДКОВИХ ПРАВ ПРИВАТНОЇ ОСОБИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Велика війна, спричинена повномасштабним вторгненням в Україну, системно порушує цивільний обіг і суттєво ускладнює реалізацію та захист майнових і спадкових прав приватної особи. Тимчасова окупація територій, масове переміщення населення, загибель і безвісна відсутність осіб, фізичне знищення майна та правовстановлюючих документів утворюють специфічний правовий контекст, в якому традиційні механізми цивільно-правового захисту виявляються недостатньо адаптованими або практично непридатними. Війна в Україні з 2022 року наочно засвідчила: мільйони приватних осіб опинилися у ситуації правової невизначеності щодо власного майна, спадщини та документарного підтвердження своїх прав і ця невизначеність потребує не лише практичного, а й теоретичного осмислення.

У цих умовах нотаріат як інститут превентивного правового захисту (preventive justice – превентивне правосуддя) набуває особливого значення. Водночас потенціал нотаріального механізму залишається теоретично недостатньо розробленим саме в контексті війни. Метою цього дослідження є виявлення теоретико-методологічних засад нотаріального захисту майнових і спадкових прав приватної особи під час війни.

Концептуальною засадою дослідження є розуміння нотаріату як системи публічно-правових інструментів, спрямованих на забезпечення безспірності

юридично значущих фактів і правовідносин ще до виникнення спору та попередження виникнення спорів. Відповідно до позиції Міжнародного союзу нотаріату (UINL – Union Internationale du Notariat Latin), нотаріус є фахівцем з превентивного права, покликаним попереджати правові конфлікти шляхом надання нотаріально посвідченому документу юридичної визначеності й доказової сили [1]. Слід зазначити, що поняття «безспірне провадження» (non-contentious proceeding) не має визначення у праві ЄС. Відповідно до порівняльно-правового дослідження в рамках проєкту JuWiLi (Justice Without Litigation), межу між змагальними та безспірними провадженнями у межах своїх систем правосуддя кожна країна-член ЄС визначає самостійно; право ЄС оперує поняттям безспірного провадження, однак не формулює його легального визначення [2, с. 27]. Безспірні провадження характеризуються: ініціюванням за заявою (ex officio або за клопотанням учасника, але не позовом); відсутністю класичного спору між протилежними сторонами; можливістю однобічного провадження; меншим формалізмом і нижчими витратами порівняно із судовим процесом [2, с. 27–28]. Саме в цій площині нотаріат найбільш повно реалізує свою функцію безспірного правосуддя (non-contentious justice). Ця превентивна функція реалізується через: посвідчення правочинів, засвідчення справжності підписів, видачу свідоцтв про право на спадщину, забезпечення доказів та вжиття заходів щодо охорони спадкового майна.

В умовах війни превентивна функція нотаріату набуває подвійного виміру. По-перше, вона охоплює охорону та захист прав, що виникли до початку конфлікту, зокрема забезпечення доказів, відновлення нотаріальних документів, посвідчення та засвідчення фактів, існування яких може надалі заперечуватися. По-друге, вона передбачає забезпечення правонаступництва і документарної неперервності безпосередньо в умовах конфлікту через можливість вчинення дистанційних нотаріальних дій, спрощені процедури посвідчення заповітів та оформлення спадщини. Обидва виміри є самостійними предметами теоретичного дослідження.

Для цілей теоретико-методологічного дослідження доцільно виокремити типові правові ситуації порушення майнових та спадкових прав приватної особи під час війни. Перша група – ситуації документарних втрат: знищення або недоступність правовстановлюючих документів на нерухомість, свідоцтв про право на спадщину, посвідчених правочинів, доручень і заповітів. За відсутності дублікатів або централізованих реєстрів особа фактично позбавляється можливості підтвердити своє право. Друга група – ситуації особистої недосяжності: неможливість фізичної присутності при вчиненні правочинів через перебування в зоні бойових дій, на тимчасово окупованих територіях, у зв'язку з евакуацією або вимушеним переміщенням за кордон. Третя група – ситуації невизначеності правового статусу особи: смерть або безвісна відсутність у зв'язку з війною, що блокує відкриття і ведення спадкових справ, зокрема у разі неможливості отримання офіційного документа про смерть із зони бойових дій. Четверта гру-

па – транскордонні ситуації: здійснення та захист майнових і спадкових прав українців, що перебувають під тимчасовим захистом (temporary protection) у країнах-членах ЄС, де вступають у дію норми міжнародного приватного права та права ЄС.

Наведена типологія є методологічно значущою: вона дозволяє ідентифікувати конкретні ланки нотаріального механізму, адаптація яких є найбільш нагальною, і виробити критерії для оцінки достатності чинного законодавства. Вона також є підставою для розмежування між нотаріальним захистом у бойових умовах та нотаріальним сприянням постконфліктному відновленню – двома пов'язаними, але концептуально різними процесами з неоднаковим нормативним змістом.

Законодавство України певною мірою відреагувало на виклики війни у сфері нотаріату. Закон України «Про нотаріат» доповнено нормами, що регулюють нотаріальну діяльність в умовах воєнного стану та надзвичайних обставин [3]. Водночас зберігаються суттєві прогалини, що мають як практичний, так і теоретичний вимір. По-перше, відсутній системний механізм встановлення факту смерті осіб, загиблих на тимчасово окупованих або непідконтрольних Україні територіях, коли отримання офіційного документа є неможливим. По-друге, можливість дистанційного вчинення нотаріальних дій залишається концептуально не сформульованою: не визначено вичерпний перелік дій, допустимих у дистанційному форматі, умови верифікації особи, що звертається, та вимоги до документарного закріплення. По-третє, питання відновлення нотаріальних архівів з тимчасово окупованих територій досі залишається не вирішеним але об'єктивною необхідною умовою для наступного відновлення майнових прав осіб у поствоєнний період.

Особливої актуальності набуває транскордонний вимір нотаріального захисту. Мільйони громадян України перебувають під тимчасовим захистом у країнах-членах ЄС і є фактичними або потенційними учасниками спадкових відносин з міжнародним елементом. Регламент (ЄС) № 650/2012 Європейського Парламенту та Ради від 4 липня 2012 р. у справах спадкування (Brussels IV) встановлює загальне колізійне правило: до спадкування застосовується право держави, у якій спадкодавець мав звичайне місце проживання (habitual residence) на момент смерті [4]. Для українських громадян, які тривалий час проживали в країні-члені ЄС, це може означати застосування іноземного права замість права України, що суттєво змінює їх правове становище у спадкових відносинах, зокрема щодо кола спадкоємців, обов'язкової частки та порядку прийняття спадщини.

При цьому, окремою проблемою є визнання свідоцтва про право на спадщину, виданого українським нотаріусом країнах-членах ЄС, оскільки автоматичне визнання автентичного інструменту, у розумінні ст. 59 Регламенту 650/2012 без необхідності окремого визнання через судову процедуру, передбачене для країн-членів ЄС, а не для третіх країн. Визнання автентичних інструментів ство-

рених нотаріусом без додаткової судової процедури відкриває практичні можливості для транскордонного використання нотаріального механізму, які наразі ще недоступні Україні. Цей механізм поширюється виключно на автентичні інструменти, складені у країнах-членах ЄС, і ґрунтується на принципі взаємної довіри між ними, що підтверджується як практикою Суду справедливості ЄС, так і результатами порівняльно-правових досліджень у цій галузі [4; 2, с. 30, 35–36]. Водночас питання про те, за яких правових умов і в якій формі нотаріальний акт, вчинений українським нотаріусом буде визнаний та виконаний офіційними органами країни-члена ЄС залишається питанням, яке потребує як доктринального дослідження так і практичного вирішення.

Таким чином, теоретико-методологічний аналіз нотаріальних механізмів захисту майнових та спадкових прав приватної особи в умовах війни дозволяє сформулювати такі висновки. По-перше, нотаріат є структурно необхідним елементом системи захисту прав приватної особи під час війни – як у превентивному, так і у відновлювальному вимірі, що зумовлює необхідність його теоретичного осмислення саме крізь призму конфліктних умов. По-друге, чинна законодавча адаптація нотаріального регулювання в Україні є частковою: вона вирішує окремі практичні проблеми, але не ґрунтується на цілісній теоретичній концепції нотаріальної діяльності в умовах війни. По-третє, транскордонний вимір нотаріального захисту вимагає системного врахування норм Регламенту ЄС № 650/2012 і практики взаємного визнання нотаріальних актів між Україною та країнами-членами ЄС, що набуває особливого значення в умовах рекодифікації Цивільного законодавства України.

Список використаних джерел:

1. Міжнародний союз нотаріату (UINL). Основні принципи нотаріату латинського типу. URL: https://www.uinl.org (дата звернення: 01.04.2026).

2. Lurger B., Stöger K., Herz R. JuWiLi Study 2022 Legal Part / Justice Without Litigation Project; funded by EU Justice Programme (2014–2020). University of Graz; University of Vienna, 2022. 73 p.

3. Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. № 3425-XII (зі змінами, внесеними в умовах воєнного стану). *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.

4. Regulation (EU) No 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession. OJ L 201. 27.07.2012. P. 107–134.

Ключові слова: нотаріат, нотаріальні механізми, захист прав, майнові права, спадкові права, приватна особа, воєнний стан, транскордонне спадкування, превентивне правосуддя, безспірне правосуддя.

Key words: notariat, notarial mechanisms, protection of rights, property rights, succession rights, private person, martial law, cross-border succession, preventive justice, non-contentious justice.

Оскілко Олексій Олегович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри приватного права, доктор філософії

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЦИВІЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Насамперед, слід зазначити, що військовослужбовці, попри виконання ними конституційного обов'язку щодо захисту держави та наявність спеціального публічно-правового статусу, залишаються повноправними учасниками цивільних правовідносин. Із позицій цивільного права вони виступають фізичними особами – носіями суб'єктивних цивільних прав і обов'язків, які виникають, змінюються та припиняються на підставі юридичних фактів [2, с. 69-72]. Відтак військовослужбовці можуть виступати сторонами цивільно-правових договорів і брати участь у зобов'язальних правовідносинах як кредитори або боржники.

Загальновизнано, що суб'єктами зобов'язання є учасники правовідносин, які реалізують свою правосуб'єктність через здійснення суб'єктивних прав та виконання юридичних обов'язків. У кожному зобов'язанні беруть участь кредитор і боржник: кредитор має право вимагати виконання обов'язку, а боржник – зобов'язаний здійснити певну дію або утриматися від її вчинення. Відтак військовослужбовці можуть виступати як кредиторами, так і боржниками у цивільних зобов'язаннях, а на них поширюються загальні положення цивільного законодавства щодо виконання зобов'язань і цивільно-правової відповідальності [11].

Разом із тим сучасні умови функціонування цивільного обороту, пов'язані з повномасштабною збройною агресією Російської Федерації та запровадженням воєнного стану [1], істотно впливають на можливість належного виконання договірних зобов'язань. Участь громадян у військовій службі, перебування в зоні бойових дій, обмеження доступу до майна, евакуація або переміщення осіб можуть об'єктивно ускладнювати або унеможливлювати виконання ними цивільно-правових обов'язків.

У зв'язку з цим особливого значення набуває судова практика щодо застосування обставин непереборної сили. Верховний Суд сформував низку правових позицій щодо впливу воєнного стану на виконання договірних зобов'язань. Зокрема, у постановах від 07.06.2023 (справа № 906/540/22) [3], 15.06.2023 (справа № 910/8580/22) [4] та 13.09.2023 (справа № 910/7679/22) [5] суд наголосив, що форс-мажорні обставини повинні перебувати у причинно-наслідковому зв'язку з неможливістю виконання конкретного зобов'язання. При цьому сама по собі збройна агресія чи запровадження воєнного стану не означає автоматичного звільнення сторони від виконання зобов'язань або від відповідальності за їх порушення.

Верховний Суд також зазначає, що сторона, яка посилається на форс-мажор, повинна довести не лише сам факт існування таких обставин, але й те, що вони були непереборними саме для конкретного зобов'язання [6].

Крім того, у постановах Верховного Суду наголошено, що сертифікат Торгово-промислової палати України може підтверджувати наявність форс-мажорних обставин, однак не є єдиним доказом, а їх наявність оцінюється судом у сукупності з іншими доказами [7].

Зазначені правові позиції мають особливе значення для визначення правового становища військовослужбовців у цивільних зобов'язаннях, оскільки виконання ними військового обов'язку може розглядатися судом як обставина, що впливає на можливість належного виконання договірних обов'язків.

Водночас розвиток цивільного законодавства України відбувається у контексті євроінтеграційних процесів та поступової гармонізації з правом Європейського Союзу. Зокрема, важливе значення для розвитку договірного права мають Principles of European Contract Law (PECL) [8] та Draft Common Frame of Reference (DCFR) [9, с. 164-170], які закріплюють принципи добросовісності, справедливості, розумності та пропорційності при виконанні зобов'язань. У зазначених актах передбачено, що сторона може бути звільнена від відповідальності за невиконання зобов'язання, якщо вона доведе, що невиконання було спричинене перешкодою, яка перебувала поза її контролем і яку не можна було розумно передбачити або подолати. Такий підхід загалом узгоджується з положеннями статті 617 ЦК України щодо звільнення від відповідальності у разі дії обставин непереборної сили [10].

Отже, у сучасних умовах важливим завданням цивільного законодавства є забезпечення балансу між стабільністю цивільного обороту та необхідністю належного захисту майнових прав осіб, які виконують військовий обов'язок. Особливу роль у цьому процесі відіграє формування сталої судової практики, а також удосконалення цивільно-правового регулювання в межах рекодифікації цивільного законодавства України.

На підставі вищевикладеного, на нашу думку, майнові інтереси військовослужбовців у цивільних зобов'язаннях слід розуміти у якості сукупності законних матеріальних прав та очікувань військовослужбовців як учасників цивільних правовідносин, пов'язаних із володінням, користуванням та розпорядженням майном, отриманням майнових благ або виконанням майнових обов'язків у межах цивільних договорів чи інших зобов'язань, реалізація та захист яких можуть зазнавати об'єктивного впливу внаслідок проходження військової служби, участі у бойових діях або дії правового режиму воєнного стану.

Водночас, виконання військовослужбовцями договірних зобов'язань в умовах воєнного стану слід розуміти як реалізацію військовослужбовцями як учасниками цивільних правовідносин передбачених договором або законом майнових прав та обов'язків шляхом вчинення належних юридичних і фактичних дій з урахуванням обмежень, зумовлених проходженням військової служби та дією правового режиму воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.

2. Оскілко О. О. Деякі питання правового статусу військовослужбовців та їх захисту. *Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та напрямки розвитку :* матер. Всеукр. наук. конф. молодих вчених (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.). Одеса, 2022. С. 69-72. URL: https://hdl.handle.net/11300/23909

3. Постанова Касаційного господарського суду Верховного суду України від 07.06.2023 у справі № 906/540/22. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kgs_vp_vid_07_06_2023_roku_u_spravi_906_540_22_1

4. Постанова Касаційного господарського суду Верховного суду України від 15.06.2023 у справі 910/8580/22. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kgs_vp_vid_15_06_2023_roku_u_spravi_910_8580_22_1

5. Постанова Касаційного господарського суду Верховного суду України від 13.09.2023 у справі 910/7679/22. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kgs_vp_vid_13_09_2023_roku_u_spravi_910_7679_22_2

6. Постанова Верховного суду України від 16.09.2024 у справі 520/6236/23 (провадження № К/990/34461/23). URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=121675107

7. Постанова Верховного Суду України від 27 лютого 2025 року у справі № 520/2941/24 (провадження № К/990/37075/24). URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat/2025_02_27_520_2941_24

8. Принципи європейського договірного права. Коментарі та рекомендації» / пер. з англ. Київ : Асоціація «ЗЕД», 2013. 304 с.

9. Харитонов Є. О., Харитонова О. І. Принцип DCFR: сутність та значення для гармонізації цивільного законодавства України. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 164-170.

10. Цивільний кодекс України. Науково-практичний коментар / за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2023. 807 с.

11. Цивільне право України : у 2-х ч.: ч. 1: навч. посіб. / за заг. ред. канд. юрид. наук, проф. В. А. Кройтора, канд. юрид. наук, доц. Кухарєва О. Є., канд. юрид. наук, доц. Ткалича М. О. Запоріжжя, 2016. 284 с.

Ключові слова: цивільне право, цивільне законодавство, цивільні правовідносини, цивільна відповідальність, зобов'язання, договір, військовослужбовці, ЄС.

Key words: civil law, civil legislation, civil legal relations, civil liability, obligations, contract, military personnel, EU.

Павлова Вікторія Георгіївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

ПРИНЦИП ОХОРОНИ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ СТОРІН СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ

Провідною складовою наступництва у спадкових правовідносинах є правовідносини приватної власності. В багатьох європейських державах універсальне наступництво займає центральне місце в правових системах країн з демократичною, а отже приватноправовою моделлю функціонування, регламентації та гармонізації спадкових правовідносин.

За оцінками та науковими розвідками дослідників, інститут спадкового договору В спадковому праві багатьох європейських країн бере своє зародження та послідовний розвиток в контексті рецепції римського приватного права. Домінуючою ознакою спадкового договору є те, що за відповідною договірною конструкцією виникнення права власності залежить від такого юридичного факту як смерть спадкодавця. При цьому, слід пам'ятати про важливий принцип цивільного права – принцип свободи договору, який обов'язково повинен бути застосований щодо спадкового договору, який, в свою чергу, відноситься до права спадкового, а не договірного. Яскравим прикладом застосування принципу свободи договору є право заповідача вказати в спадковому договорі спеціальну особу, основною функцією якої буде здійснення контролю за виконанням договору після його смерті.

Крім принципу свободи договору, на особливу увагу заслуговує принцип охорони прав та інтересів сторін спадкового договору, що буде розглянуто в рамках даних тез.

Слід констатувати, що при розробці Цивільного кодексу України 2003 р., серед правників виникла нагальна проблема щодо юридично оптимального визначення місця спадкового договору в договірній системі України. Спадковий договір став новою договірною конструкцією, що виступила однією з основних новел Книги 6 ЦК України та розширила правомочності заповідача у спадковому праві. Довготривалий та дискусійний аналіз бінарності спадкового договору, двоїстський принцип його правової природи, що поєдную водночас протилежні та взаємодоповнюючі категорії, якими виступають зобов'язально-правові та спадкові акценти, дозволив розробникам Цивільного кодексу України 2003 р., врешті решт, віднести даний цивільно-правовий договір до спадкового інституту та закріпити його в ст. 1302 ЦК України, главі 90 Книги 6, що присвячена спадковому праву.

Головною істотною умовою кожного цивільно-правового договору є предмет, який в спадковому договорі представлений окремим об'єктом цивільного права – майном, яке може бути представлене нерухомою чи рухомою річчю або сукупністю речей, грошима, цінними паперами, а також майновими правами за

умови їх належності відчужувачу на праві приватної власності. Зазначене майно може належати подружжю як на праві спільної сумісної власності, а також може належати одному з подружжя на праві особистої власності. Таким чином, спадковим договором передбачається правило, відповідно до якого на випадок смерті відчужувача спадкова маса переходить до другого з подружжя, тоді як у випадку смерті другого з подружжя спадок отримує набувач за спадковим договором. Висновком виступає твердження про поступове спадкування подружжя в рамках спадкового договору.

Щодо суб'єктного складу спадкового договору, він складається із заповідача-відчужувача, яким може бути подружжя чи один із подружжя, а також інші особи та набувача, яким виступають такі суб'єкти цивільного права як фізичні та юридичні особи.

Враховуючи синалагматичний характер договірної конструкції що розглядається, сторони спадкового договору мають взаємні обов'язки, які потребують в разі неналежного виконання чи порушення чіткого законодавчого захисту. Тому, слід більш детальніше зупинитись на проблемі захисту суб'єктивних цивільних прав сторін даного договору – відчужувача та набувача.

Принцип охорони прав та інтересів відчужувача в спадковому договорі має своє застосування в законодавчій нормі про обов'язкове нотаріальне посвідчення даного договору з внесенням відповідних даних про його підписання до Спадкового реєстру. «Спадковий реєстр – електронна база даних, в якій розміщені відомості про заповіти та спадкові договори, посвідчені в України та посвідчені, складені, прийняті на зберігання і зареєстровані в іноземних державах згідно з Конвенцією про запровадження системи реєстрації заповітів, а також відомості про заведені спадкові справи та видані свідоцтва про право на спадщину» [2].

Треба звернути увагу на той факт, що в будь-якому цивільно-правовому договорі одна із сторін є більш слабкою по відношенню до іншої в масштабі здійснення суб'єктивних цивільних прав та їх правовому захисті. В спадковому договорі більш вразливою стороною виступає відчужувавач майна. Як правило, законодавець розробляє і впроваджує дієві механізми захисту суб'єктивних цивільних прав слабкої сторони у договірних правовідносинах. В межах спадкового договору таким захисним юридичним механізмом є законодавча норма, що закріплена ст. 1307 ЦК України. Зміст права власності заповідача майна за спадковим договором варіюється від права володіння до права відчуження. Тому заборона відчуження чи дарування набувачем майна, що здійснюється нотаріальним накладанням при посвідченні спадкового договору є адекватним засобом захисту прав відчужувача за його життя.

Принцип охорони прав та інтересів набувача має прояв у неможливості безпідставного позбавлення його предмету спадкового договору після належного виконання ним своїх обов'язків за даним договором, а також правом розірвання спадкового договору в судовому порядку в разі об'єктивної неможливості виконання його умов. Крім того, суттєвою гарантією захисту прав набувача є прави-

ло про нікчемність заповіту, в якому фігурує майно, що є предметом спадкового договору.

Список використаних джерел:

1.Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

2. Положення про Спадковий реєстр: Наказ Міністерства юстиції України від 07.07.2011 р. № 1810/5. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0831-11#Text

Ключові слова: спадковий договір, спадкове право, спадкування, відчужувач, набувач.
Key words: inheritance contract, inheritance law, inheritance, alienator, acquiror.

Фасій Богдан Володимирович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕТОДУ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІД ВПЛИВОМ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ

Методологічна архітектура цивільного права, що формувалася протягом тривалої еволюції континентальної правової традиції, завжди ґрунтувалася на диспозитивному методі як визначальному інструменті впорядкування приватних відносин. Юридична рівність учасників, вільне волевиявлення та майнова самостійність учасників – ці три засади, закріплені в ст. 1 Цивільного кодексу України, – становлять не лише нормативну основу цивільного права, а й його методологічну ідентичність, що відрізняє його від галузей публічно-правового спрямування [1]. Проте сучасний розвиток суспільних відносин, передусім під впливом цифровізації, глобалізації та посилення регуляторної функції держави в умовах воєнного стану, зумовив глибоку трансформацію цього методу: приватноправове регулювання дедалі більше насичується публічно-правовими елементами. Осмислення природи, меж та наслідків цієї трансформації є завданням, що набуло першочергового значення як для теорії цивільного права, так і для законодавчої та судової практики.

Відправним пунктом аналізу має слугувати розуміння того, що дихотомія публічного і приватного права ніколи не була абсолютною – навіть у класичній доктрині. Відома теза Ульпіана, зафіксована в Дигестах Юстиніана (publicum ius est quod ad statum rei Romanae spectat, privatum quod ad singulorum utilitatem), що перекладається як «публічне право є тим, що стосується становища Римської

держави, тоді як приватне – тим, що спрямоване на користь окремих осіб», окреслювала лише критерій розмежування, але не стверджувала герметичної ізольованості двох сфер. Ще в римському праві існували відносини, що поєднували публічний і приватний інтерес, – зокрема, у сфері спадкування, опіки чи обмежень власності. Отже, йдеться не про принципово нове явище, а про якісно новий масштаб і системний характер взаємопроникнення двох методів, що є специфічною ознакою сучасного етапу розвитку права [2, с. 20].

У доктрині цей процес отримав кілька концептуальних підходів. Німецькомовна традиція оперує поняттям Verrechtlichung – «посилення правового регулювання», тобто поглиблення правового регулювання суспільних відносин, що супроводжується проникненням публічно-правових норм у приватноправову сферу. Франкомовна доктрина послуговується терміном publicisation du droit privé, що безпосередньо позначає процес «публіцизації» приватного права. Карл-Гайнц Ладер, аналізуючи зміни в структурі правового регулювання мережевого суспільства, вказує на те, що класичні категорії публічного і приватного права виявляються методологічно недостатніми для опису нових форм регулювання суспільних відносин, які виникають у результаті цифровізації [3, с. 332]. Жан-Бернар Обі, своєю чергою, характеризує сучасне приватне право як таке, що дедалі більше реалізує публічні цілі, тоді як публічне право запозичує приватноправові механізми задля підвищення ефективності регулювання [4]. Обидва автори фіксують двоспрямованість трансформаційного процесу, що є принципово важливим для його теоретичного осмислення.

В українській цивілістиці питання трансформації методу правового регулювання також привертає дедалі більшу увагу. Майданик Р. А. акцентує увагу на появі тенденції до ускладнення цивільних правовідносин, що проявляється у поєднанні в їх межах приватноправових і публічно-правових елементів [5, с. 62]. Борисова В. І. вказує, що диспозитивність у цивільному праві не є абсолютною, а реалізується в межах, визначених законом і публічним інтересом, що свідчить про трансформацію методу цивільно-правового регулювання [6, с. 78].

Найбільш показовою ілюстрацією описаної трансформації є сфера цифрових правовідносин, зокрема регулювання обробки персональних даних. За своєю природою відносини між суб'єктом персональних даних та їх оператором є цивільно-правовими: вони виникають між формально рівними суб'єктами, ґрунтуються на згоді особи та, відповідно до логіки диспозитивного методу, мали б визначатися, насамперед, волевиявленням сторін. Однак реальна модель регулювання, що склалася в праві Європейського Союзу та поступово імплементується в правові системи держав-кандидатів, є глибоко публічно-правовою за своєю структурою. Загальний регламент про захист даних – Регламент ЄС 2016/679 (GDPR) – запроваджує розгалужену систему обов'язкових вимог, уповноважених контрольних органів та значних санкцій, що за своєю логікою є типово адміністративно-правовими інструментами [7]. Зміст відносин між оператором і суб'єктом даних фактично визначається не свободою волевиявлення,

а публічно-правовим регулятором, що принципово змінює методологічну природу цих відносин.

Аналогічна ситуація спостерігається у сфері регулювання цифрових платформ. Регламент ЄС про цифрові послуги (Digital Services Act, 2022) покладає на великі платформи обов'язки, що традиційно належали до сфери публічного права: забезпечення прозорості алгоритмів рекомендацій, проведення обов'язкового незалежного аудиту, подання звітності перед регуляторними органами [8]. Водночас відносини між платформою та користувачем формально залишаються договірними, тобто приватноправовими за своєю зовнішньою формою. Виникає конструкція, яку Пол Шифф Бермен характеризує як «регуляторне проникнення в приватноправовий договір»: держава, не відмовляючись від договірної форми відносин, фактично детально приписує їх зміст, позбавляючи принцип свободи договору його сутнісного наповнення [9].

Таким чином, сукупність вказаних чинників відображає глибший теоретичний конфлікт між двома конкуруючими концепціями функцій цивільного права. Ліберальна концепція виходить з того, що цивільне право є простором індивідуальної свободи, в який держава втручається лише у виняткових випадках задля виправлення «провалів ринку» або захисту слабкої сторони. Соціальна концепція натомість розглядає цивільне право як інструмент реалізації суспільних цінностей – справедливості, захисту структурно слабкої сторони, суспільного добробуту, – що неминуче передбачає активне використання публічно-правових засобів навіть у приватноправових відносинах.

Суттєвим аспектом трансформації методу цивільно-правового регулювання є й те, що вона відбувається одночасно у двох протилежних напрямках. Поряд із «публіцизацією» приватного права спостерігається симетричний процес «приватизації» публічного права: держава дедалі активніше використовує приватноправові інструменти для виконання своїх публічних функцій – через механізми державно-приватного партнерства, концесійних угод, делегування регуляторних повноважень саморегулівним організаціям. Таким чином, результатом цього двостороннього процесу є не просте змішання двох методів, а формування якісно нової регуляторної парадигми, що потребує власного концептуального апарату.

Підсумовуючи, слід констатувати, що трансформація методу цивільно-правового регулювання під впливом публічно-правових елементів є об'єктивною, системною і незворотною тенденцією сучасного права. Вона відображає не кризу цивільного права, а його здатність до адаптації в умовах принципово нових суспільних відносин. Водночас ця трансформація вимагає від доктрини адекватної концептуальної відповіді: збереження методологічної ідентичності цивільного права в умовах наростаючого впливу публічно-правових елементів можливе лише через переосмислення змісту диспозитивного методу – не як абсолютної свободи, а як свободи, що здійснюється в публічно визначених межах і слугує як приватному, так і публічному (суспільному) інтересу.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n14

2. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / О. В. Дзера (кер. авт. кол.), Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової. 2-е вид., допов. і перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2005. Кн. 1. 736 с.

3. Ladeur K.-H. The Role of Contracts and Networks in Public Governance: The Importance of the «Social Epistemology» of Decision Making. *Indiana Journal of Global Legal Studies.* 2007. Vol. 14. No. 2. P. 329–356. URL: https://www.repository.law.indiana.edu/ijgls/vol14/iss2/7/

4. Auby J.-B. La globalisation, le droit et l'État. 2e éd. Paris : LGDJ, 2010. URL: https://www.academia.edu/65468328/La_globalisation_le_droit_et_létat

5. Майданик Р. А. Вчення про юридичну методологію в контексті приватного права України. *Право України*. 2009. № 1. С. 59-67.

6. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бєгова та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Харків : Право, 2011. Т. 1. 656 с.

7. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) (Text with EEA relevance). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng

8. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act) (Text with EEA relevance). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj/eng

9. Berman P. S. Global Legal Pluralism: A Jurisprudence of Law beyond Borders. URL: https://www.researchgate.net/publication/228323024_Global_Legal_Pluralism_A_Jurisprudence_of_Law_Beyond_Borders_Introduction

Ключові слова: метод цивільно-правового регулювання, диспозитивність, імперативність, приватне право, публічне право, баланс приватного і публічного інтересу.

Key words: method of civil law regulation, dispositivity, imperativity, private law, public law, balance of private and public interests.

Шамота Олександр Володимирович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри приватного права, доктор філософії

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОДНОСТАТЕВИХ ПАРТНЕРСТВ В УКРАЇНІ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

У сучасному українському суспільстві питання правового регулювання одностатевих партнерств набуває особливої актуальності в контексті євроінтеграційних процесів та необхідності адаптації національного законодавства до стандартів Європейського Союзу. У контексті сучасної правотворчості досягнення гендерної рівності у сімейних правовідносинах потребує систематичного вдосконалення національного законодавства, спрямованого на закріплення рівних прав і можливостей для представників усіх статевих та гендерних ідентичностей. Правове визнання одностатевих шлюбів або цивільних партнерств, встановлення рівності батьківських прав незалежно від статі чи гендерної приналежності, а також створення ефективних гарантій захисту від домашнього насильства становлять ключові напрями розвитку відповідної нормативної бази.

Гендерна рівність, яка на законодавчому рівні визначається як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, у контексті одностатевих партнерств набуває нового виміру. Відповідно до статті 24 Конституції України, громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом; не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками статі, расової, національної приналежності, мовними або іншими ознаками. Гендерна рівність стосується осіб обох статей і жінок і чоловіків, та не повинна розглядатися у якості проблем жінок у сімейних та цивільних правовідносинах, а також у політичних відносинах. Відсутність в Україні законодавчо закріпленої можливості для одностатевих пар створити сім'ю та отримати правовий захист своїх відносин суперечить принципу рівності, закріпленому в Конституції України та міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Відповідно до статті 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства. Як вказується в дослідженні, міжнародні стандарти прав людини, закріплені у ратифікованих Україною міжнародних договорах, є обов'язковим джерелом права, а положення таких договорів мають пріоритет перед національним законодавством у разі виникнення колізій. Згідно зі статтею 19 Закону України «Про міжнародні договори України», якщо міжнародним договором України, який набрав чинності, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Україна, взявши курс на європейську інтеграцію, зобов'язалася привести національне законодавство у відповідність до європейського права, що включає і дотримання правових норм у галузі гендерної рівності. Однією з умов вступу

України до ЄС виступає приведення національного законодавства у відповідність до європейського права, маючи на увазі, у тому числі, і дотримання правових норм у галузі гендерної рівності, а дотримання рівності всіх громадян є обов'язковою вимогою для держав ЄС у тому числі й для України на шляху до євроінтеграції. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом передбачає зобов'язання сторін посилити співробітництво щодо забезпечення для кожної особи, незалежно від статі, з дотриманням гендерної рівності, права на гідну працю, недопущення дискримінації за будь-якими ознаками. У країнах Європейського Союзу інститут цивільного партнерства або одностатевих шлюбів є усталеною практикою, що забезпечує реалізацію принципу недискримінації та рівності перед законом. Гендерна політика в країнах ЄС виступає діяльністю багаточисельних органів і інститутів державної влади, і націлена на досягнення рівності жінок та чоловіків у всіх сферах життєдіяльності.

Одним із ключових аргументів на користь запровадження правового регулювання одностатевих партнерств є захист прав дітей, які виховуються в таких сім'ях. Стаття 141 Сімейного кодексу України визначає, що батьки мають рівні права та обов'язки щодо дитини незалежно від того, чи перебувають вони у шлюбі між собою. Ключовим у розумінні дотримання гендерної рівності в сімейних відносинах у частині реалізації особистих немайнових батьківських прав виступає те, що реалізація та здійснення кожним з подружжя батьківських прав на засадах рівності, виключно в інтересах дитини, та одночасно є обов'язком кожного з батьків, який виконується чоловіком і жінкою у рівному ступені незалежно від того чи перебувають вони у зареєстрованому шлюбі або у фактичних шлюбних відносинах чи цивільному партнерстві, або припинили свої шлюбні відносини. Відсутність правового визнання одностатевих сімей ставить під загрозу здатність обох партнерів належним чином здійснювати батьківські права та обов'язки, що прямо суперечить принципу найкращих інтересів дитини, закріпленому в статті 11 Закону України «Про охорону дитинства».

Важливим аспектом є також питання захисту від домашнього насильства в одностатевих парах. Конвенція Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» (Стамбульська конвенція), ратифікована Україною у 2022 році, визначає гендер як соціально закріплені роль, поведінку, певну діяльність та характерні ознаки, які певним суспільством вважаються належними для жінок і чоловіків. Стаття 3 цієї Конвенції також закріплює принцип недискримінації, включаючи заборону дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації. Захист від домашнього насильства має бути доступним для всіх осіб, незалежно від їхньої сексуальної орієнтації чи гендерної ідентичності, однак відсутність правового визнання одностатевих партнерств створює перешкоди для ефективного застосування механізмів захисту, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Незважаючи на те, що Україною визнано базові міжнародні документи у сфері забезпечення гендерної рівності обов'язковими для себе, закріплення на кон-

ституційному рівні принципів недискримінації за ознакою статі, прийняття спеціального Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», а також створення у цій сфері відповідних інституційних гарантій, проблеми дотримання гендерної рівності у сьогоденні залишаються актуальними для України, особливо в умовах воєнного стану. Відсутність законодавчого регулювання одностатевих партнерств є одним із проявів цієї проблеми, яка потребує вирішення на шляху до європейської інтеграції.

Таким чином, запровадження в Україні інституту цивільного партнерства або визнання одностатевих шлюбів є необхідним кроком для забезпечення рівності всіх громадян перед законом, реалізації принципів недискримінації та гендерної рівності, а також для виконання міжнародних зобов'язань України у сфері прав людини. Правове регулювання одностатевих партнерств дозволить створити належні умови для захисту майнових та особистих немайнових прав партнерів, забезпечити належне виконання батьківських обов'язків у таких сім'ях, а також привести українське законодавство у відповідність до європейських стандартів у сфері забезпечення гендерної рівності та прав людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : прийнята 28 черв. 1996 р. (зі змінами). *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 черв. 2004 р. № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2004. № 50. Ст. 540.

3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : ратифікована Законом України від 16 верес. 2014 р. № 1678-VII. *Офіційний вісник України.* 2014. № 75. Ст. 2125.

4. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України.* 2002. № 21–22. Ст. 135.

5. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України.* 2001. № 30. Ст. 142.

6. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 8 верес. 2005 р. № 2866-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2006. № 3. Ст. 40.

7. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) : ратифікована Законом України від 20 черв. 2022 р. № 2319-IX. *Офіційний вісник України.* 2022. № 55. Ст. 168.

8. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 груд. 2017 р. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2018. № 5. Ст. 34.

Ключові слова: цивільне партнерство, одностатеві шлюби, гендерна рівність, орієнтація, партнери.

Key words: civil partnership, same-sex marriage, gender equality, sexual orientation, partners.

Боярчук Михайло Вікторович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри приватного права

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИКОНАННЯ ДОГОВОРУ ПРО СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України та дії правового режиму воєнного стану особливої ваги набувають питання належного правового забезпечення реалізації репродуктивних прав людини, зокрема права на батьківство і материнство. Сурогатне материнство як одна з форм застосування допоміжних репродуктивних технологій (далі – ДРТ) є правовим інститутом, що поєднує елементи цивільного, сімейного, медичного та міжнародного приватного права. Однак, попри допустимість такої практики в Україні, нормативне регулювання відносин у цій сфері залишається фрагментарним, а договір про сурогатне материнство фактично виконує функцію головного інструменту індивідуального правового врегулювання відносин між генетичними батьками, сурогатною матір'ю та, опосередковано, медичним закладом [1; 2].

Воєнний стан істотно ускладнив не стільки саму можливість укладення договору про сурогатне материнство, скільки його належне виконання: з'явилися додаткові ризики, пов'язані з переміщенням сторін, доступом до медичних послуг, збереженням репродуктивного матеріалу, безперервністю діяльності клінік, реєстрацією народження дитини, перетином державного кордону, а також із застосуванням форс-мажорних застережень [3]. Саме тому проблематика виконання такого договору в умовах воєнного стану потребує окремого наукового аналізу.

Правове регулювання сурогатного материнства в Україні ґрунтується на поєднанні норм цивільного, сімейного та медичного законодавства. Загальною цивільно-правовою підставою є ч. 7 ст. 281 Цивільного кодексу України, відповідно до якої повнолітні жінка або чоловік мають право за медичними показаннями на проведення щодо них лікувальних програм допоміжних репродуктивних технологій [4]. Сімейно-правовим фундаментом є ч. 2 ст. 123 Сімейного кодексу України, яка закріплює правило, за яким у разі перенесення в організм іншої жінки ембріона людини, зачатого подружжям у результаті застосування ДРТ, батьками дитини визнається саме подружжя [5]. Спеціальне процедурне регулювання міститься у Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, затвердженому наказом МОЗ України від 09.09.2013 № 787, який залишається чинним та має актуальну редакцію станом на 2025 рік [6].

Попри наявність зазначених нормативних орієнтирів, в українському законодавстві відсутній єдиний кодифікований акт, який би системно регулював сурогатне материнство, а також немає законодавчо визначеного поняття договору про сурогатне материнство, переліку його істотних умов, спеціальних правил відповідальності сторін та особливостей його виконання в екстраординарних умовах. У науковій літературі справедливо наголошується, що договір про суро-

гатне материнство фактично є єдиним правовим механізмом, який дозволяє визначити предмет, строки, права та обов'язки сторін, а також наслідки невиконання або неналежного виконання зобов'язань [2]. Саме тому в умовах воєнного стану його значення суттєво зростає.

Введення воєнного стану в Україні відповідно до Указу Президента України від 24.02.2022 № 64/2022, затвердженого Законом України № 2102-IX, формально не скасувало і не зупинило дію норм, які регулюють сурогатне материнство [7]. Більше того, право на життя, а також конституційні гарантії захисту сім'ї, дитинства, материнства і батьківства не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного стану, що випливає зі ст. 27, 51 та 64 Конституції України [8]. Однак фактична реалізація відповідних прав зазнала істотного ускладнення.

Першим проблемним блоком є ризик порушення строків та етапності виконання договору. Виконання договору про сурогатне материнство охоплює не лише момент перенесення ембріона чи сам факт народження дитини, а значно ширший комплекс дій: проходження медичного обстеження, підготовку до програми ДРТ, отримання інформованих згод, передачу та зберігання біологічного матеріалу, ембріотрансфер, медичний супровід вагітності, дотримання сурогатною матір'ю режиму спостереження, оформлення медичної документації, пологи, реєстрацію народження дитини, передачу дитини генетичним батькам, а в окремих випадках – супровід оформлення документів для виїзду за кордон. Усі ці етапи в умовах бойових дій можуть бути перервані або істотно змінені через евакуацію сторін, руйнування медичної інфраструктури, тимчасову окупацію територій, перебої з транспортом та зв'язком.

Другим важливим аспектом є вплив форс-мажорних обставин на виконання договору. Відповідно до ч. 2 ст. 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні», воєнні дії належать до форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) [9]. Торгово-промислова палата України окремим офіційним листом від 28.02.2022 № 2024/02.0-7.1 підтвердила, що військова агресія російської федерації та введення воєнного стану з 24.02.2022 є надзвичайними, невідворотними та об'єктивними обставинами для суб'єктів господарювання та фізичних осіб у частині виконання договірних зобов'язань [10].

Разом із тим, у контексті договору про сурогатне материнство форс-мажор не може розумітися механічно. Він не припиняє автоматично всі обов'язки сторін, а лише може звільняти від відповідальності за їх невиконання або прострочення за умови доведення причинно-наслідкового зв'язку між конкретною обставиною війни та неможливістю виконання. Наприклад, форс-мажор може бути релевантним у випадку неможливості транспортування репродуктивного матеріалу, знищення або закриття клініки, відсутності доступу до пологового будинку, неможливості прибуття генетичних батьків в Україну, втрати документів чи неможливості їх легалізації. Натомість посилання на воєнний стан як універсальну підставу для односторонньої відмови від договору без конкретного доказування об'єктивної неможливості виконання не повинно визнаватися достатнім [3].

Особливість договору про сурогатне материнство полягає також у тому, що значна частина зобов'язань є особисто-немайновими та такими, що тісно пов'язані з особою боржника. Це означає, що класичні механізми заміни сторони або делегування виконання тут істотно обмежені. Так, сурогатна мати не може бути довільно замінена на будь-якому етапі програми після перенесення ембріона, а генетичні батьки не можуть без правових наслідків ухилитися від прийняття дитини, посилаючись лише на ускладнення воєнного часу. Відтак, у договорах має бути детально прописано алгоритми дій у випадку: евакуації сурогатної матері; необхідності зміни медичного закладу; народження дитини за межами первісно погодженого населеного пункту; відсутності можливості особистого прибуття генетичних батьків; необхідності представництва через довірених осіб; тимчасової неможливості комунікації з однією зі сторін.

Третім проблемним блоком є державна реєстрація народження дитини в умовах воєнного стану. У цій частині держава оперативно відреагувала на ризики зупинення роботи органів державної реєстрації актів цивільного стану. Правила державної реєстрації актів цивільного стану в Україні передбачають можливість проведення державної реєстрації актів цивільного стану будь-яким органом ДРАЦС за зверненням заявника в умовах воєнного стану, що фактично забезпечує принцип екстериторіальності [11]. Це має істотне значення для випадків народження дитини сурогатною матір'ю в регіонах, де окремі органи ДРАЦС не функціонують або працюють з перебоями.

Додатковим гарантійним механізмом став наказ МОЗ України від 04.03.2022 № 407 «Про забезпечення реєстрації новонародженої дитини в умовах воєнного стану», який дозволив у спрощеному порядку оформляти документи, необхідні для державної реєстрації народження дитини [12]. Однак навіть за наявності такого нормативного спрощення не всі проблеми були усунуті. Зокрема, у разі народження дитини на тимчасово окупованій території або за відсутності доступу до українських медичних працівників виникають додаткові труднощі щодо отримання належних медичних документів, а отже – і щодо своєчасної реєстрації народження.

У випадку сурогатного материнства перелік документів для реєстрації народження традиційно є складнішим, ніж у стандартних ситуаціях. Крім загальних документів, потрібні: медичне свідоцтво про народження, документи, що підтверджують шлюб генетичних батьків (для іноземців – належним чином легалізовані), довідка про генетичний зв'язок, а також нотаріально посвідчена згода сурогатної матері на запис генетичного подружжя батьками дитини [3]. В умовах воєнного стану будь-який із цих елементів може виявитися проблемним з практичної точки зору. Саме тому договір має містити не лише загальні зобов'язання сторін, а й чіткі процедурні зобов'язання щодо підготовки, зберігання, дублювання та цифрового резервування документів.

Четвертим аспектом є транскордонний елемент виконання договору, який особливо гостро проявляється у випадках, коли генетичні батьки є іноземця-

ми. У довоєнний період Україна фактично була однією з юрисдикцій, найбільш привабливих для програм комерційного сурогатного материнства. Однак у період воєнного стану виконання договору в таких правовідносинах ускладнюється щонайменше з трьох причин: 1) труднощі з прибуттям генетичних батьків до України; 2) ускладнення в роботі консульських та дипломатичних установ; 3) складність оформлення документів на дитину для виїзду за межі України [3].

Окремої уваги потребує ситуація, коли сурогатна мати змушена народжувати за межами України внаслідок евакуації або вимушеного переміщення. У такому випадку виникає колізія між українським підходом, який визнає батьками генетичне подружжя, та правом іноземної держави, де може діяти презумпція материнства жінки, яка народила дитину, або навіть пряма заборона комерційного сурогатного материнства. У таких обставинах фактичне виконання договору може бути здійснене (дитина народжена, сурогатна мати готова передати її генетичним батькам), однак юридичне завершення виконання – у вигляді визнання батьківства, реєстрації статусу дитини та виїзду до країни проживання батьків – може виявитися заблокованим [3; 4].

На нашу думку, в умовах воєнного стану не менш важливим за форму договору є розширення його змістовної моделі. До істотних та спеціальних умов договору доцільно віднести: порядок дій сторін у разі евакуації; погоджені резервні медичні заклади; правила переведення вагітної до іншої клініки; порядок доступу до медичної документації в електронному форматі; обов'язок сторін щодо резервного зберігання документів; спеціальний порядок повідомлення про надзвичайні обставини; механізм представництва генетичних батьків; умови фінансування додаткових витрат, пов'язаних із війною; порядок дій у разі народження дитини за кордоном; правила тимчасового догляду за дитиною; алгоритм взаємодії з консульськими установами; умови застосування форс-мажорних застережень; межі допустимої односторонньої відмови від договору.

Основними проблемами виконання договору про сурогатне материнство в умовах воєнного стану є: 1) порушення строків та етапності виконання зобов'язань через бойові дії, евакуацію, окупацію територій та перебої у функціонуванні медичних закладів; 2) складність застосування форс-мажорних застережень до специфічних зобов'язань особисто-довірчого характеру; 3) ускладнення процедури державної реєстрації народження дитини та оформлення необхідних документів; 4) ризики, пов'язані з міжнародним елементом правовідносин, зокрема у випадках участі іноземних генетичних батьків або народження дитини за межами України; 5) відсутність законодавчо визначених істотних умов договору та спеціальних правил його виконання у надзвичайних обставинах.

Список використаних джерел:

1. Мацелюх І. А., Гром А. Р. Сурогатне материнство: проблеми правового регулювання в умовах дії воєнного стану в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 9. С. 495-498. URL: https://lsej.org.ua/9_2023/121.pdf

2. Гофельд Г. С. Окремі аспекти укладення договору сурогатного материнства в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 94-97. URL: https://lsej.org.ua/7_2024/22.pdf

3. Менджул М. В. Правове регулювання застосування технології сурогатного материнства в Україні під час повномасштабної війни. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/283055/277231

4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15

5. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

6. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: Наказ МОЗ України від 09.09.2013 № 787. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text

7. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text

8. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

9. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text

10. Лист Торгово-промислової палати України від 28.02.2022 № 2024/02.0-7.1 щодо засвідчення форс-мажорних обставин. URL: https://ucci.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf

11. Правила державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, затв. наказом Міністерства юстиції України від 18.10.2000 № 52/5. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00#Text

12. Про забезпечення реєстрації новонародженої дитини в умовах воєнного стану: Наказ МОЗ України від 04.03.2022 № 407. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0293-22#Text

Ключові слова: сімейне право, сімейне законодавство, сімейні правовідносини, сім'я, сурогатне материнство, воєнний стан

Key words: family law, family legislation, family legal relations, family, surrogacy, martial law

Вовчок Руслан Володимирович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри приватного права

ЗАХИСТ ПРАВ ЗАМОВНИКА ТА ВИКОНАВЦЯ У ДОГОВОРАХ ПРО НАДАННЯ ІТ-ПОСЛУГ

Стрімкий розвиток цифрових відносин зумовив принципову трансформацію договірних відносин у сфері інформаційних технологій. Договори про надання ІТ-послуг – зокрема договори на розробку програмного забезпечення (software development agreements), договори технічної підтримки (SLA – Service Level Agreements), договори аутстафінгу та аутсорсингу ІТ-персоналу – набули масового поширення у практиці України та за її межами.

Разом з тим, правовий режим зазначених договорів залишається предметом гострої наукової дискусії. Ключова проблема полягає у тому, що цивільне законодавство України не містить спеціальних норм, які б комплексно регулювали права та обов'язки сторін у цих правовідносинах. Це призводить до правової невизначеності, численних спорів щодо належного виконання зобов'язань, захисту прав інтелектуальної власності та відповідальності за порушення умов договору.

Договори у сфері ІТ не утворюють самостійного договірного типу у системі Цивільного кодексу України. За своєю правовою природою вони можуть поєднувати ознаки договору підряду (ст. 837 ЦК України), договору про надання послуг (ст. 901 ЦК України), а в разі створення комп'ютерної програми – й елементи авторсько-правового договору, що регулюється Законом України «Про авторське право і суміжні права».

Саме ця невизначеність обумовлює особливий підхід до визначення поняття захисту прав замовника та виконавця. В межах класичної цивілістичної доктрини захист прав розуміється як система передбачених законом і договором заходів впливу, спрямованих на відновлення порушеного права, припинення правопорушення та компенсацію його наслідків [1, с. 41]. У сфері ІТ-послуг ця категорія набуває розширеного змісту, оскільки включає не лише реактивні механізми (відповідальність, відшкодування збитків), але й превентивні інструменти, закладені безпосередньо у договір (SLA, гарантії якості, процедури приймання результату, механізми контролю виконання). Це зумовлено тим, що предмет договору часто має нематеріальний характер (програмний код, цифровий продукт, послуги з обробки даних), що ускладнює фіксацію порушення та потребує спеціальних договірних конструкцій.

Класифікація договорів про надання ІТ-послуг має принципове значення для визначення способів захисту прав сторін. У наукових джерелах виділяються такі основні види: договори розробки програмного забезпечення, договори технічної підтримки, договори SaaS, PaaS, IaaS, ліцензійні договори, договори про передачу майнових прав інтелектуальної власності, договори про нерозголошення (NDA),

а також генеральні угоди типу Master Service Agreement. Особливістю цих договорів є їх комплексний характер, що поєднує елементи різних цивільно-правових конструкцій, а також потребує деталізованого договірного регулювання умов відповідальності та способів захисту прав сторін [2]. Кожен із цих видів формує власну модель захисту прав: наприклад, у договорах розробки ключове значення має належне визначення результату та критеріїв його прийняття, тоді як у хмарних договорах – гарантії доступності сервісу та рівня обслуговування.

Захист прав замовника у договорах про надання ІТ-послуг традиційно пов'язується з гарантіями належної якості результату, дотримання строків виконання та забезпечення відповідності продукту технічному завданню. Відсутність чіткого нормативного регулювання цих договорів в українському праві призводить до того, що саме договір стає основним інструментом захисту, а його умови – ключовим джерелом визначення правового режиму відповідальності [3, с. 158]. В даному випадку важливу роль відіграють такі форми захисту, як встановлення договірних штрафних санкцій, передбачення механізмів одностороннього розірвання договору, а також закріплення обов'язку виконавця усунути недоліки результату за власний рахунок.

Водночас захист прав виконавця має іншу спрямованість і пов'язаний передусім із забезпеченням оплати наданих послуг, захистом прав інтелектуальної власності та обмеженням відповідальності. У практиці ІТ-договорів широко застосовуються положення про обмеження відповідальності, виключення непрямих збитків, а також механізми поетапної оплати, що мінімізують ризики невиконання зобов'язань замовником. Окреме значення має захист прав виконавця у частині використання створеного програмного продукту, що реалізується через ліцензійні умови або передачу майнових прав інтелектуальної власності.

Форми захисту прав сторін у договорах про надання ІТ-послуг доцільно розглядати як поєднання юрисдикційних і неюрисдикційних механізмів. Юрисдикційний спосіб включає в себе судовий та адміністративний (спеціальний захист). До перших належать судовий захист, включаючи стягнення збитків, неустойки, визнання договору недійсним або його розірвання. До адміністративних (спеціальних) форм захисту відносяться звернення до уповноважених органів державної влади у випадках, коли порушення прав пов'язане з публічно-правовими елементами відповідних відносин [4, с. 53], зокрема у сфері захисту персональних даних, конкуренції чи інтелектуальної власності, де можливе застосування заходів впливу, передбачених спеціальним законодавством, включаючи припинення правопорушення, накладення санкцій або визнання дій суб'єкта неправомірними.

Водночас юрисдикційний захист у договорах про надання ІТ-послуг має свою специфіку, обумовлену складністю предмета договору та технічним характером доказової бази. Судовий розгляд таких спорів часто пов'язаний із необхідністю проведення експертиз, аналізу програмного коду, встановлення відповідності результату технічному завданню, що впливає на ефективність та тривалість

захисту. Саме тому поряд із класичними способами захисту (відшкодування збитків, стягнення неустойки, примусове виконання зобов'язання в натурі, розірвання договору) важливе значення мають способи, спрямовані на оперативне припинення порушення, зокрема заборона використання результату робіт або обмеження доступу до цифрового продукту.

Поряд із юрисдикційними способами, у сфері ІТ-договорів особливої ваги набувають неюрисдикційні форми захисту, які реалізуються без звернення до суду та ґрунтуються на волевиявленні сторін. До них належать переговори, медіація, фасилітація, врегулювання спору за участю судді та інші. Такі механізми дозволяють сторонам оперативно реагувати на порушення та мінімізувати негативні наслідки, що є особливо важливим в умовах динамічності цифрових відносин.

Таким чином, юрисдикційні та неюрисдикційні способи захисту прав у договорах про надання ІТ-послуг формують комплексну систему правових і фактичних засобів впливу, у межах якої традиційні інструменти цивільного права доповнюються спеціальними договірними та технологічними механізмами, спрямованими на забезпечення ефективного балансу інтересів замовника та виконавця.

Підсумовуючи, можна зазначити, що способи захисту прав у досліджуваній сфері відзначаються значною варіативністю та адаптивністю до специфіки цифрових відносин. До них належать: відшкодування збитків, стягнення неустойки, примусове виконання зобов'язання в натурі, одностороння відмова від договору, зменшення ціни, а також спеціальні способи, характерні саме для ІТ-сфери – наприклад, блокування доступу до програмного продукту, призупинення надання послуг або відкликання ліцензії. Особливістю є те, що значна частина цих способів прямо не передбачена законодавством, а формується на рівні договірної практики, що підтверджує зростання ролі автономії волі сторін у цифровому середовищі [5].

Способи захисту прав у договорах про надання ІТ-послуг формуються на перетині класичних цивільно-правових конструкцій та спеціальних договірних механізмів, зумовлених цифровою природою відповідних відносин. У цій сфері простежується тенденція до посилення ролі договірного регулювання, в межах якого сторони не лише конкретизують передбачені законом способи захисту, але й конструюють власні, непоіменовані засоби впливу, спрямовані на оперативне припинення порушення та мінімізацію його наслідків. Такий підхід обумовлений як відсутністю спеціалізованого нормативного регулювання ІТ-договорів, так і неоднорідністю судової практики, що вимагає від сторін підвищеного рівня правової визначеності на рівні договору та фактично трансформує його у ключовий інструмент забезпечення ефективного захисту прав замовника і виконавця.

Таким чином, договори про надання ІТ-послуг формують специфічну модель захисту прав замовника та виконавця, в якій класичні цивільно-правові механізми поєднуються з новими договірними та технологічними інструментами.

Відсутність спеціального законодавчого регулювання зумовлює перенесення центру ваги на договір як основне джерело визначення прав та обов'язків сторін, що, у свою чергу, підвищує значення належного конструювання договірних умов як ключового елементу забезпечення ефективного захисту прав у сфері ІТ.

Список використаних джерел:

1. Цивільне право України. У двох частинах. Частина 1. Навчальний посібник / за заг. ред. канд. юрид. наук, проф. В. А. Кройтора, канд. юрид. наук, доц. Кухарєва О. Є., канд. юрид. наук, доц. Ткалича М. О. Запоріжжя 2016. 284 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ac1a137a-c82e-4d6c-9e8b-26f92ac97cfe/content
2. Мельничук М. О., Мельничук О. Ф., Пипяк М. І. Особливості договору про надання послуг (виконання робіт) у сфері інформатизації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 168–171. URL: https://lsej.org.ua/6_2019/40.pdf
3. Попович К. Г. Особливості правового ре-гулювання окремих договірних конструкцій: правове регулювання договорів в ІТ-сфері. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 156-159. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/287226/281141
4. Галупова Л. І. Альтернативні способи врегулювання конфліктів у сфері права інтелектуальної власності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2021. 207 с. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/23d9a203-895c-4605-ab70-0afe5335d81f/content
5. Кушнір А. Спори в ІТ-сфері: судова практика в Україні. *ЮрЛІГА*. 2024. URL: https://jurliga.ligazakon.net/aktualno/14612_spori-v-it-sfer-sudova-praktika-v-ukran

Ключові слова: договори про надання ІТ-послуг, інформаційні технології, захист цивільних прав, способи захисту, форми захисту, цифрові правовідносини, неюрисдикційний захист, юрисдикційний захист.

Key words: IT service contracts, information technologies, protection of civil rights, remedies, forms of protection, digital legal relations, non-judicial protection, judicial protection.

Гнатенко Сергій Сергійович

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри приватного права

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАСАЖИРІВ

Штучний інтелект у сфері пасажирських перевезень доцільно розглядати як сукупність алгоритмічних та програмно-апаратних рішень, що забезпечують автоматизований або напівавтоматизований аналіз даних, прогнозування, прийняття допоміжних управлінських рішень та, у певних випадках, реалізацію

елементів автономного функціонування транспортної системи. Практичні напрями його застосування охоплюють: а) прогнозування пасажиропотоків; б) інтелектуальне планування та коригування маршрутів; в) динамічне управління розкладом руху; г) виявлення аварійних чи аномальних ситуацій за допомогою відеоаналітики; ґ) персоналізацію сервісів для пасажирів; д) системи підтримки прийняття рішень для диспетчерів; е) моніторинг технічного стану транспортних засобів і прогнозне технічне обслуговування; є) системи допомоги водію та елементи автоматизованого керування [1; 4; 5; 6].

У практичному вимірі ШІ дає можливість перевізнику значно підвищити ефективність використання транспортних ресурсів. Алгоритми машинного навчання здатні обробляти значні масиви даних про пасажиропотоки, сезонність, погодні умови, події у місті, дорожню ситуацію, запізнення та інші змінні, що дозволяє коригувати графіки руху, змінювати інтервали подачі транспорту, формувати гнучкі маршрути та оптимізувати використання рухомого складу. У сфері міських перевезень це особливо важливо для зменшення перевантаження маршрутів, підвищення регулярності та зручності для пасажирів. Аналогічно, на залізничному транспорті ШІ може використовуватись для диспетчеризації, прогнозування затримок, контролю стану інфраструктури та організації безпечного руху [6].

Окремо слід наголосити на значенні ШІ для безпеки пасажирських перевезень. Системи комп'ютерного зору, сенсорного моніторингу та аналізу поведінкових патернів дозволяють виявляти небезпечні ситуації на вокзалах, станціях, зупинках, у салонах транспортних засобів, а також прогнозувати технічні відмови транспортного засобу до їх фактичного настання. У науково-практичних матеріалах, присвячених транспортним виробничим системам, наголошується, що впровадження ШІ сприяє переходу від реактивної до проактивної моделі управління технічним станом, що є особливо цінним для безперервності та безпеки перевезень [5]. У сфері морського транспорту аналогічні підходи застосовуються для навігаційної підтримки, аналізу ризиків та автоматизації окремих управлінських функцій [7].

Разом із тим, використання ШІ у сфері пасажирських перевезень породжує низку складних правових проблем. Першою з них є проблема розподілу відповідальності у разі заподіяння шкоди пасажиру. Традиційно у відносинах перевезення пасажира перевізник несе підвищений стандарт відповідальності за безпечне надання послуги. Однак у випадках, коли певне рішення приймається або істотно формується алгоритмом (наприклад, системою допомоги водію, автоматизованим диспетчерським комплексом, алгоритмом контролю руху чи системою розпізнавання ризикових ситуацій), постає питання: хто є належним суб'єктом відповідальності – перевізник, виробник транспортного засобу, розробник програмного забезпечення, оператор цифрової платформи чи інший суб'єкт?

З позицій приватного права доцільно виходити з того, що використання ШІ не усуває відповідальності перевізника перед пасажиром як сторони договору

перевезення. Для пасажира саме перевізник залишається особою, зобов'язаною забезпечити належну та безпечну послугу. Водночас у внутрішніх регресних відносинах уже може постати питання про відповідальність розробника програмного забезпечення, постачальника алгоритмічного рішення, виробника транспортного засобу або оператора технічної системи. Такий підхід узгоджується із загальною логікою захисту слабшої сторони у договірних відносинах та забезпеченням ефективного відшкодування шкоди.

Другою проблемою є обробка персональних даних пасажирів. Сучасні системи пасажирських перевезень збирають значні обсяги даних: геолокацію, історію поїздок, інформацію про оплату, пересадки, час користування сервісом, відеозображення, а інколи – поведінкові та біометричні дані. Якщо ці дані використовуються для профілювання, персоналізації тарифів, оцінки ризиків чи прийняття рішень щодо доступу до сервісу, виникає ризик порушення принципів законності, мінімізації даних, цільового використання та прозорості обробки. У європейському праві особливого значення набуває заборона або обмеження рішень, що ґрунтуються виключно на автоматизованій обробці та мають для особи юридичні або подібні істотні наслідки, якщо відсутні відповідні гарантії [10]. Для транспортної сфери це може мати значення, наприклад, при автоматичному блокуванні користувача, відмові в сервісі, встановленні індивідуалізованої вартості перевезення або оцінці «ризиковості» пасажира без належного людського контролю.

Третьою проблемою є алгоритмічна непрозорість та ризик дискримінації. ШІ-системи, навчені на історичних даних, можуть відтворювати або посилювати наявні упередження, зокрема за територіальною ознакою, платоспроможністю, цифровою поведінкою користувача, частотою поїздок або іншими непрямими параметрами. У сфері пасажирських перевезень це може виявлятися в нерівномірному розподілі транспортних ресурсів, завищенні тарифів для окремих груп користувачів, обмеженні доступу до сервісу в певних районах, пріоритетизації «вигідних» маршрутів на шкоду соціально значущим перевезенням. Саме тому застосування ШІ у транспорті має підпорядковуватись принципам прозорості, пояснюваності, недискримінації та можливості оскарження автоматизованого рішення.

Четвертою актуальною проблемою є автономізація транспортних засобів та правовий режим автоматизованого керування. Хоча повністю безпілотні пасажирські перевезення поки що не стали масовим явищем, нормативне поле у цій сфері активно формується. На міжнародному рівні важливе значення має регуляторна діяльність Європейської економічної комісії ООН (UNECE), яка розробляє та оновлює стандарти для автоматизованого керування. Зокрема, зміни до UN Regulation No. 157 (ALKS) розширили допустимі умови автоматизованого руху для певних категорій транспортних засобів до швидкості 130 км/год у визначених умовах, що свідчить про поступовий перехід від експериментальної до нормативно врегульованої моделі автоматизації [9]. Хоча йдеться передусім про легкові транспортні засоби та окремі режими руху, для сфери пасажирських пе-

ревезень це має фундаментальне значення, оскільки закладає стандарти безпеки, кіберзахисту, моніторингу та зберігання даних для автоматизованих систем.

У цьому контексті слід враховувати, що використання ШІ у пасажирських перевезеннях не може зводитися лише до технологічної доцільності. Його впровадження повинно супроводжуватись правовими гарантіями: наявністю людського контролю, чітким розподілом функцій між оператором та системою, фіксацією рішень, аудитом алгоритмів, механізмами розслідування інцидентів, а також вимогами до кібербезпеки. Без цього автоматизація створює ризик правової невизначеності, що особливо небезпечно у сфері, пов'язаній із життям і здоров'ям пасажирів.

Окрему увагу слід звернути на європейські підходи до регулювання ШІ. Для транспортної галузі, особливо у контексті інтеграції України до європейського правового простору, важливе значення має правове поле ЄС щодо ризик-орієнтованого підходу до систем ШІ. Високоризикові ШІ-системи, які можуть впливати на безпеку інфраструктури, транспорту або права осіб, підлягають підвищеним вимогам щодо управління ризиками, документації, людського нагляду, якості даних, точності та кіберзахисту. Для пасажирських перевезень це означає, що системи, які впливають на безпеку руху, управління транспортом або прийняття значущих рішень щодо пасажира, не повинні впроваджуватися без попередньої оцінки ризиків та належних процедур контролю [11].

З урахуванням наведеного, перспективним є формування комплексної моделі правового регулювання використання ШІ у пасажирських перевезеннях, яка має включати: закріплення принципу пріоритету безпеки пасажира над технологічною ефективністю; збереження відповідальності перевізника перед пасажиром незалежно від використання ШІ; визначення спеціальних правил регресної відповідальності між перевізником, виробником, розробником ПЗ та оператором цифрової системи; обов'язковість інформування пасажира про використання автоматизованих рішень, якщо вони можуть істотно впливати на його права чи доступ до послуги; дотримання принципів захисту персональних даних, мінімізації збору та цільового використання інформації; запровадження алгоритмічного аудиту для систем, що використовуються у безпеково критичних процесах; нормативне закріплення вимог до пояснюваності, людського контролю та можливості оскарження автоматизованих рішень.

Таким чином, ШІ у сфері пасажирських перевезень є не лише інструментом модернізації транспортної інфраструктури, а й об'єктом самостійного правового регулювання. Ефективність його застосування безпосередньо залежить від того, наскільки гармонійно поєднуються інноваційність, безпека, захист прав пасажира та належна юридична відповідальність.

Список використаних джерел:

1. How AI is impacting trucking and transport. *Volvo Trucks Ukraine*. URL: https://www.volvotrucks.com.ua/uk-ua/news/insights/articles/2025/dec/how-ai-is-impacting-trucking-and-transport.html

2. Кравченко О., Кибенко А., Маліцький В. Застосування технологій штучного інтелекту для оптимізації управління залізничними вантажними перевезеннями. URL: https://heraldes.khmnu.edu.ua/index.php/heraldes/article/view/2205/2252

3. Ковальов А. Ю. Використання аналітики та штучного інтелекту для оптимізації роботи залізниць. URL: http://lib.kart.edu.ua/bitstream.pdf

4. Використання штучного інтелекту в управлінні транспортними потоками та логістичними реакціями. *Cargofy.* URL: https://cargofy.ua/uk/blog/vikoristannya-shtuchnogo-intelektu-v-upravlinni-transportnimi-potokami-ta-logistichnimi-reakciyami

5. Хітров І. Застосування штучного інтелекту для виробничих систем на транспорті. 2024. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/46764/2/MTPSNTS_2024_Khitrov_I-Application_of_artificial_155-156.pdf

6. Штучний інтелект в залізничному транспорті. *Cityrover*. URL: https://cityrover.com/info/uk

7. Герасимов Н. Є. Застосування штучного інтелекту на транспорті. *Сучасні проблеми морського транспорту та безпека мореплавства*. URL: https://rep.ksma.ks.ua/server/api/core/bitstreams/5f67c4f4-8a0b-4af5-b419-cca1e01d84ef/content

8. Бойко В. В. Інформаційна технологія організації логістичних систем автоматизованого управління та безпеки руху міського пасажирського транспорту: автореф. дис. … 05.13.06. Черкаси, 2021. 22 с. URL: https://er.chdtu.edu.ua/bitstream.pdf

9. UN Regulation extends automated driving up to 130 km/h in certain conditions. *UNECE*. 22.06.2022. URL: https://unece.org/media/press/368227

10. Wachter S., Mittelstadt B., Russell C. Counterfactual Explanations without Opening the Black Box: Automated Decisions and the GDPR. arXiv:1711.00399. URL: https://arxiv.org/abs/1711.00399

11. Automated driving. *UNECE.* URL: https://unece.org/automated-driving

Ключові слова: цивільне право, цивільне законодавство, цивільні правовідносини, зобов'язання, договірні зобов'язання, послуги, договірні зобов'язання, договір, перевезення, пасажири, штучний інтелект, інформаційне суспільство, інформаційні технології.

Key words: civil law, civil legislation, civil legal relations, obligations, contractual obligations, services, contractual obligations, contract, transportation, passengers, artificial intelligence, information society, information technologies.

Гнатюк Дмитро Володимирович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри приватного права

ДОГОВІР ДАРУВАННЯ ЦИФРОВИХ АКТИВІВ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах цифрової трансформації приватноправових відносин дедалі більшого значення набуває питання цивільно-правового обігу нематеріальних об'єктів, що існують у цифровому середовищі. Розвиток інформаційних технологій, поширення електронної комерції, цифрових платформ, віртуальних активів, токенізованих прав, електронних реєстрів та інших цифрових інструментів зумовлює необхідність переосмислення традиційних договірних конструкцій цивільного права. Однією з таких конструкцій є договір дарування, який, будучи класичним інститутом зобов'язального права, у сучасних умовах стикається з новими викликами, пов'язаними з визначенням правової природи цифрових активів, допустимістю їх безоплатного відчуження, формою правочину, моментом переходу прав та способами захисту прав сторін [1; 2; 3].

Актуальність дослідження зумовлена тим, що чинне цивільне законодавство України не містить спеціальної та комплексної моделі правового регулювання договору дарування цифрових активів, хоча загальні положення про дарування вже дозволяють поширювати окремі норми на майнові права як об'єкт цивільних прав. Так, відповідно до ст. 717 Цивільного кодексу України за договором дарування одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність, а згідно зі ст. 718 ЦК України дарунком можуть бути, зокрема, рухомі речі, нерухомі речі, гроші, цінні папери, а також майнові права, якими дарувальник володіє або які можуть виникнути у нього в майбутньому [1]. Це положення створює нормативне підґрунтя для доктринального висновку про потенційну допустимість дарування окремих цифрових активів або цифрових майнових прав, однак не усуває численних проблем їх кваліфікації та практичного оформлення.

Особливої уваги ця проблематика набуває в умовах формування в Україні законодавчої бази щодо цифрової економіки. Важливим кроком стало ухвалення Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги», який набрав чинності 2 березня 2024 року та спрямований на врегулювання договірних відносин щодо надання цифрового контенту та/або цифрових послуг, а також на імплементацію положень Директиви (ЄС) 2019/770 [4; 5]. Водночас зазначений Закон регулює насамперед відносини між виконавцем та споживачем щодо надання цифрового контенту чи цифрової послуги, а не безпосередньо безоплатне відчуження цифрових активів між приватними особами, що свідчить про наявність нормативної прогалини у сфері цивільно-правового оформлення дарування таких об'єктів [4; 5].

Не менш важливим для досліджуваної теми є Закон України «Про віртуальні активи». Водночас його правове значення на сучасному етапі потребує коректного тлумачення: за даними офіційного порталу Верховної Ради України, Закон України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 № 2074-IX станом на березень 2026 року не набрав чинності, хоча має чинну поточну редакцію з урахуванням подальших змін [6]. Це означає, що вітчизняний законодавець уже сформулював базовий нормативний підхід до віртуальних активів, однак повноцінний режим їх обігу, у тому числі й безоплатного відчуження, залишається фактично незавершеним з позицій практичного правозастосування.

Договір дарування цифрових активів перебуває на стику класичних цивілістичних конструкцій та новітніх цифрових об'єктів цивільного обороту. У межах традиційного регулювання договір дарування розглядався переважно крізь призму відчуження речей, грошових коштів, цінних паперів, корпоративних або інших майнових прав. Однак у сучасних умовах постає питання, чи можуть об'єкти цифрового середовища – криптоактиви, токени, цифровий контент з індивідуалізованими майновими правами доступу, облікові записи з економічною цінністю, доменні імена, окремі цифрові майнові права на результати інтелектуальної діяльності – бути самостійним предметом договору дарування, і якщо так, то в якому саме правовому режимі.

Насамперед слід зазначити, що ключовою проблемою є відсутність уніфікованого поняття «цифровий актив» у цивільному законодавстві України. У науковому та практичному обігу це поняття вживається у широкому значенні, охоплюючи як віртуальні активи у вузькому розумінні, так і різні цифрові об'єкти, що мають майнову цінність або забезпечують доступ до певного майнового блага. Водночас ЦК України оперує усталеними категоріями «річ», «майно», «майнове право», «об'єкт цивільних прав», що вимагає не механічного, а функціонального підходу до кваліфікації цифрових активів. З огляду на ст. 718 ЦК України, найбільш обґрунтованим видається підхід, за яким значна частина цифрових активів може розглядатися не як річ у класичному сенсі, а саме як майнове право або сукупність майнових прав, що підлягають безоплатному відчуженню [1].

Другим проблемним аспектом є питання форми договору дарування цифрових активів. Загальні положення ЦК України передбачають усну та письмову форми договору дарування залежно від предмета, суб'єктного складу та характеру обов'язку передати дарунок у майбутньому. Проте цифрове середовище об'єктивно зумовлює необхідність письмової, а в багатьох випадках – електронної форми правочину, особливо якщо йдеться про активи зі значною вартістю, майнові права, що існують у цифровому реєстрі, або відчуження прав доступу до цифрових платформ. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» закріплює правовий статус електронного документа, а також визначає електронний підпис як обов'язковий реквізит електронного документа, що використовується для ідентифікації автора та/або підписувача [7]. Своєю чергою, Закон України «Про електронну комерцію» закріплює можливість укла-

дення електронних правочинів та використання електронного підпису чи інших електронних ідентифікаторів у передбачених законом випадках [3]. Отже, з позицій розвитку законодавства електронна форма договору дарування цифрових активів є не лише можливою, а й функціонально необхідною, однак її детальний спеціальний режим наразі відсутній.

Третя проблема стосується моменту переходу прав на цифровий актив. Для традиційного договору дарування момент виконання часто пов'язується з фактичним переданням речі або юридичним оформленням переходу права. У випадку цифрових активів це питання є значно складнішим, оскільки перехід може відбуватися через зміну контролю над приватним ключем, передачу доступу до електронного гаманця, зміну запису у відповідному реєстрі, переоформлення акаунта, зміну адміністратора доменного імені, внесення змін до внутрішньої системи платформи чи сервісу. Відсутність спеціальних цивільно-правових правил щодо юридичного значення таких технічних дій породжує ризик спорів про належне виконання договору, момент набуття прав обдаровуваним та належність доказів передачі цифрового активу.

Окремої уваги заслуговує питання розмежування дарування цифрового активу та надання доступу до цифрового контенту чи цифрової послуги. Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги» регулює договірні моделі, в яких виконавець надає або зобов'язується надати споживачу цифровий контент чи цифрову послугу [4; 5]. Проте надання доступу до сервісу за ліцензійною моделлю, навіть якщо воно має економічну цінність, не завжди тотожне відчуженню цифрового активу як об'єкта цивільних прав. У низці випадків йдеться не про передачу права власності чи майнового права, а лише про надання обмеженого, персонального, невиключного права користування. Відтак для належної кваліфікації договору необхідно з'ясувати, чи передається саме відчужуване майнове право, чи лише функціональна можливість доступу, яка за своєю природою більше відповідає ліцензійним, сервісним або споживчим цифровим відносинам.

Четвертий блок проблем пов'язаний із ризиками недійсності та зловживання правом. Цифрові активи характеризуються високим рівнем анонімності або псевдонімності, технічною складністю обігу, транскордонністю та труднощами доказування дійсної волі сторін. За таких умов договір дарування може використовуватися як інструмент приховування оплатного відчуження, виведення активів з-під можливого стягнення, маскування фактичного продажу, обходу податкових або корпоративних обмежень. У цьому аспекті особливого значення набувають загальні положення ЦК України про добросовісність учасників цивільних відносин, недопустимість зловживання правом, а також підстави недійсності правочинів у разі фіктивності, удаваності або невідповідності внутрішньої волі зовнішньому волевиявленню. У сфері цифрових активів ці ризики є об'єктивно вищими, що потребує розробки спеціальних доказових та реєстраційних механізмів.

З огляду на викладене, слід підтримати доктринальний підхід, відповідно до якого договір дарування цифрових активів в Україні вже сьогодні може розглядатися як допустима цивільно-правова конструкція, але лише за умови правильної кваліфікації предмета договору. Якщо відповідний цифровий об'єкт має ознаки майнового права, може бути індивідуалізований, відчужений, а також переданий іншій особі без порушення імперативних норм або умов платформи, то застосування загальних положень про дарування є цілком можливим. Однак така модель наразі базується переважно на аналогії правового регулювання, а не на чітко сформульованих спеціальних нормах, що істотно знижує рівень правової визначеності.

У контексті вдосконалення законодавства доцільно запропонувати кілька напрямів. По-перше, доцільним є закріплення у ЦК України або в спеціальному законодавстві узагальненого підходу до цифрових активів як потенційного об'єкта цивільних прав, з розмежуванням між віртуальними активами, цифровим контентом, цифровими майновими правами та правами доступу. По-друге, необхідно визначити особливості форми договорів щодо цифрових активів, у тому числі допустимість електронної форми, кваліфікованого електронного підпису, електронної ідентифікації та фіксації моменту переходу прав у цифрових системах. По-третє, варто унормувати критерії належного виконання зобов'язання з передачі цифрового активу, зокрема через закріплення юридичного значення змін у реєстрі, передачі контролю над цифровим інструментом чи технічної зміни облікового запису. По-четверте, слід розробити спеціальні запобіжники проти фіктивного або удаваного дарування цифрових активів, особливо у випадках значної вартості, транскордонного елементу або відсутності належної ідентифікації сторін.

Отже, договір дарування цифрових активів є одним із найбільш показових прикладів трансформації класичних інститутів цивільного права в умовах цифрової економіки. Незважаючи на наявність загальних норм про дарування майнових прав, а також розвиток законодавства у сфері електронного документообігу, електронної комерції, цифрового контенту та віртуальних активів, чинне правове регулювання в Україні ще не забезпечує достатнього рівня визначеності щодо безоплатного відчуження цифрових активів. Саме тому наукове осмислення цієї проблематики має не лише теоретичне, а й виразне практичне значення, оскільки формує підґрунтя для подальшої модернізації цивільного законодавства України, адаптації договірних конструкцій до цифрового середовища та підвищення рівня захисту прав учасників приватноправових відносин.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15

2. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text

3. Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text

4. Про цифровий контент та цифрові послуги : Закон України від 10.08.2023 № 3321-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text

5. Директива Європейського парламенту і ради (ЄС) 2019/771 від 20 травня 2019 року про деякі аспекти, що стосуються договорів про продаж товарів, про внесення змін до Регламенту (ЄС) 2017/2394 і Директиви 2009/22/ЄС та про скасування Директиви 1999/44/ЄС. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_026-19#Text

6. Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX (станом на березень 2026 року – не набрав чинності). *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text

Ключові слова: цивільне право, цивільне законодавство, цивільні правовідносини, зобов'язання, договірні зобов'язання, договір, договір дарування, цифрові активи.

Key words: civil law, civil legislation, civil legal relations, obligations, contractual obligations, contract, gift contract, digital assets.

Коваленко Сергій Олегович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри приватного права

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах дії воєнного стану в Україні особливого значення набувають питання стабільності цивільного обороту, збереження приватної автономії особи та забезпечення реального виконання договірних зобов'язань, пов'язаних із переходом майна на випадок смерті. Одним із таких правових інструментів є спадковий договір, який, на відміну від класичного спадкування за законом або за заповітом, поєднує у собі елементи договірного регулювання та посмертного переходу майна. У період воєнного стану саме цей інститут виявляє низку складних практичних і теоретичних проблем, пов'язаних із неможливістю належного виконання обов'язків набувачем, ускладненням нотаріального оформлення, втратою доступу до реєстрів, загибеллю або зникненням сторін, руйнуванням майна, тимчасовою окупацією територій, а також із необхідністю захисту інтересів відчужувача та його потенційних спадкоємців [1; 2; 3].

За змістом ст. 1302 ЦК України за спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача [6]. Така кон-

струкція дає підстави розглядати спадковий договір як особливий цивільно-правовий договір, що не належить повною мірою ні до спадкового правонаступництва в класичному розумінні, ні до звичайних відплатних чи безвідплатних договорів. Його особливість полягає в тому, що правовий результат – перехід права власності – настає після смерті відчужувача, однак юридичний зв'язок сторін виникає та реалізується ще за життя останнього.

Саме тому в умовах воєнного стану особливої уваги потребує не лише факт укладення спадкового договору, а і реальне виконання покладених на набувача обов'язків. На практиці такими обов'язками можуть бути догляд за відчужувачем, матеріальне забезпечення, утримання житла, фінансування лікування, здійснення побутового супроводу, охорона майна, організація поховання тощо. В умовах війни виконання цих обов'язків часто ускладнюється об'єктивними обставинами: евакуацією сторін, перебуванням набувача на військовій службі, руйнуванням місця проживання відчужувача, окупацією території, відсутністю доступу до банківської інфраструктури, перебоями в роботі державних реєстрів і нотаріату [1; 2; 3; 7].

Першою актуальною проблемою є встановлення належності виконання спадкового договору в умовах воєнного стану. Якщо в мирний час оцінка дій набувача ґрунтується на звичних критеріях належного виконання зобов'язання, то в умовах воєнного стану суд і нотаріус стикаються з необхідністю врахування надзвичайних обставин. Формальний підхід, за якого будь-яке відхилення від первісно узгодженого способу виконання вважається порушенням, у багатьох випадках не відповідав би принципам справедливості та добросовісності. Наприклад, якщо набувач не може особисто доглядати відчужувача через мобілізацію, але організовує догляд через третіх осіб або забезпечує регулярне фінансування лікування й побутових потреб, таке виконання слід розглядати як належне за суттю, хоча й не тотожне буквальному способу виконання [6].

У цьому контексті особливого значення набуває максимальна конкретизація змісту обов'язків набувача під час укладення спадкового договору. Воєнний стан продемонстрував, що загальні формулювання на кшталт «забезпечувати догляд» або «піклуватися про відчужувача» створюють надмірну дискрецію для подальшого тлумачення та підвищують ризик судових спорів. Натомість більш ефективним є закріплення в договорі альтернативних способів виконання: особисте надання допомоги; організація допомоги через третіх осіб; щомісячне матеріальне утримання у визначеному розмірі; оплата медичних послуг; забезпечення тимчасового проживання у разі евакуації; відшкодування витрат на лікування та догляд. Така деталізація значно знижує ризик визнання договору невиконаним або виконаним неналежно.

Другою актуальною проблемою є вплив воєнного стану на нотаріальне супроводження спадкового договору. Хоча спадковий договір укладається в нотаріальній формі, а відомості про нього підлягають внесенню до Спадкового реєстру, в умовах війни доступ до відповідних реєстрів у певні періоди та на

окремих територіях був обмежений. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» запровадила спеціальні правила вчинення нотаріальних дій, зокрема дозволила в окремих випадках відкриття спадкових справ без негайного використання Спадкового реєстру з подальшою перевіркою після відновлення доступу [7]. Хоча ця постанова прямо більшою мірою орієнтована на спадкові справи та нотаріальні процедури загалом, її практичне значення поширюється і на спадкові договори, оскільки перевірка їх існування, чинності та відсутності колізій із заповітами чи іншими розпорядженнями є невід'ємною частиною належного оформлення прав після смерті відчужувача [3; 7].

Третьою проблемою є співвідношення спадкового договору та фактичної неможливості виконання. У цивілістичній площині воєнний стан не означає автоматичного припинення зобов'язання. Однак об'єктивні обставини війни можуть робити його тимчасово неможливим або суттєво утрудненим. У таких випадках особливого значення набуває не формальне посилання на воєнний стан як загальний факт, а встановлення конкретного причинно-наслідкового зв'язку між бойовими діями та неможливістю виконання певного обов'язку. Якщо, наприклад, майно відчужувача розташоване на тимчасово окупованій території, а набувач не має фізичного доступу до нього для охорони чи утримання, то така обставина має враховуватися як об'єктивна перешкода. Водночас сам по собі факт введення воєнного стану не звільняє набувача від обов'язку вживати всіх можливих заходів для альтернативного виконання або мінімізації негативних наслідків для відчужувача.

Четвертим важливим аспектом є ризик зловживань та оспорювання спадкового договору після смерті відчужувача. У період війни, коли зростає кількість випадків загибелі, зникнення безвісти, втрати документів, порушення зв'язку між родичами та відсутності оперативного доступу до нотаріуса, спадковий договір може стати об'єктом посиленого спору з боку потенційних спадкоємців. Останні часто ставлять під сумнів як сам факт належного виконання набувачем обов'язків, так і волевиявлення відчужувача на момент укладення договору. Саме тому в умовах воєнного стану особливого значення набуває доказова стратегія: фіксація платежів, збереження медичних квитанцій, листування, підтвердження придбання ліків, актів надання соціальної чи побутової допомоги, свідчень сусідів, родичів, соціальних працівників, фото- та відеофіксації реального догляду. Без належної доказової бази спадковий договір, попри свою формальну чинність, може не забезпечити ефективного переходу майна до набувача.

Окремої уваги потребує питання смерті особи, яка вважалася зниклою безвісти, або необхідності оголошення особи померлою. Для спадкового договору це має принципове значення, оскільки правовий наслідок у вигляді переходу майна до набувача пов'язаний саме зі смертю відчужувача або з днем, з якого особу оголошено померлою. У воєнний час кількість таких випадків об'єктивно зросла. Практика свідчить, що спадкові відносини дедалі частіше стикаються з

проблемою відсутності документально підтвердженого факту смерті, особливо щодо осіб, які загинули на тимчасово окупованих територіях або в зоні активних бойових дій [2; 3]. За таких обставин момент виникнення права набувача за спадковим договором може бути відкладеним на тривалий час, що фактично «заморожує» реалізацію договору. Це свідчить про необхідність більш гнучкого нормативного та процесуального підходу до встановлення юридичних фактів смерті в умовах війни.

Ще одним дискусійним питанням є правова доля майна, яке було знищене або істотно пошкоджене внаслідок бойових дій. Оскільки за спадковим договором набувач після смерті відчужувача набуває право власності саме на те майно, яке є предметом договору, руйнування нерухомості або втрата рухомого майна суттєво впливають на економічний баланс інтересів сторін. Формально договір може залишатися чинним, однак його майновий результат для набувача може бути істотно нівельований. Водночас, якщо набувач протягом тривалого часу сумлінно виконував обов'язки щодо догляду, утримання чи матеріального забезпечення відчужувача, постає питання про справедливість збереження всіх негативних ризиків виключно на ньому. У цьому аспекті вбачається перспективним розвиток судової практики, яка могла б застосовувати принципи добросовісності, справедливості та еквівалентності майнового інтересу сторін при вирішенні спорів щодо зміни, розірвання чи наслідків фактичного «обезцінення» предмета спадкового договору.

У науковій літературі слушно наголошується, що спадковий договір в українському праві часто недооцінюється як інструмент приватного планування майнового переходу, хоча в умовах війни він може виступати більш передбачуваним механізмом, ніж заповіт, оскільки передбачає не лише волевиявлення відчужувача, а й зустрічну поведінку набувача [4; 5]. Водночас саме ця «договірність» в умовах воєнного стану перетворюється на джерело додаткових ризиків, бо будь-яка тривала криза збільшує ймовірність невиконання, неналежного виконання або спору щодо змісту обов'язків.

З урахуванням цього доцільно підтримати підхід, за яким при укладенні спадкового договору в сучасних умовах до нього варто включати спеціальні «воєнні застереження»: визначення альтернативних способів виконання обов'язків; можливість виконання через третіх осіб; порядок дій у разі евакуації відчужувача; механізм підтвердження витрат і наданих послуг; порядок взаємодії в разі втрати зв'язку; умови щодо предмета договору в разі його пошкодження або знищення; можливість внесення змін до договору в спрощеному порядку за наявності об'єктивних обставин.

Такий підхід не лише зменшує конфліктний потенціал, а й сприяє підвищенню юридичної визначеності та ефективності цього інституту.

Крім того, у правозастосовному аспекті доцільно розвивати підхід, за яким суди мають оцінювати виконання спадкового договору в умовах воєнного стану не суто формально, а з урахуванням реальної можливості виконання, поведінки

сторін, добросовісності набувача та об'єктивних перешкод, спричинених війною. Такий підхід узгоджується із загальними засадами цивільного законодавства, закріпленими в Цивільному кодексі України, та відповідає потребі забезпечення балансу інтересів у виняткових соціально-правових умовах [6].

Отже, спадковий договір в умовах воєнного стану постає як один із найбільш складних і водночас перспективних інструментів цивільно-правового регулювання переходу майна на випадок смерті. Його специфіка полягає в тому, що правовий результат пов'язаний із настанням смерті відчужувача, однак реальне досягнення цього результату залежить від тривалого й належного виконання набувачем обов'язків ще за життя відчужувача. Саме ця обставина робить спадковий договір особливо чутливим до наслідків воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Особливості спадкування під час воєнного стану. *ЮРЛІГА*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/211065_osoblivost-spadkuvannya-pd-chas-vonnogo-stanu
2. Спадкові правовідносини в умовах воєнного стану. Пов'язані аспекти практичної діяльності адвоката. *Вища школа адвокатури НААУ*. URL: https://www.hsa.org.ua/spadkovi-pravovidnosini-v-umovax-vojennogo-stanu-poviazani-aspekti-prakticnoyi-diialnosti-advokata-69675e45ae25b
3. Здійснення права на спадкування в умовах воєнного стану. *Ukrainian Law.* URL: https://ualaw.org/zdijsnennya-prava-na-spadkuvannya-v-umovah-voyennogo-stanu/
4. Голубенко І. І. Особливості порядку отримання спадщини в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал.* URL: https://lsej.org.ua/2_2023/26.pdf
5. Горпинич Л. І. Спадкові відносини в умовах воєнного стану: особливості правового регулювання. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 6. С. 212-216. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/316962/307458
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15
7. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 164. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/164-2022-%D0%BF
8. Петров Є. В. Спадкування в умовах воєнного стану : презентаційні матеріали. *Офіційний сайт Верховного Суду України*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Prezent_Petrov_spakyvannya.pdf

Ключові слова: цивільне право, цивільне законодавство, цивільні правовідносини, спадкове право, спадкування, зобов'язання, договірні зобов'язання, договір, спадковий договір, виконання договору, воєнний стан.

Key words: civil law, civil legislation, civil legal relations, inheritance law, inheritance, obligations, contractual obligations, contract, inheritance contract, execution of contract, martial law.

Новиченко Михайло Юрійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри приватного права

ЦИФРОВІ ОБ'ЄКТИ ЯК КАТЕГОРІЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА: ОНТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Цифрова епоха принесла фундаментальні зміни до різних аспектів людського життя, включаючи правову сферу, яка задля забезпечення своєї ефективності має розвиватися разом із науково-технічними реаліями. Технології не лише змінюють умови застосування права, вони породжують нові об'єкти регулювання, до яких традиційні підходи не застосовуються. Одним із напрямів розгляду проблематики цифрових об'єктів у праві загалом, та у цивільному зокрема, є їх вивчення крізь призму онтологічних, епістемологічних та етичних позицій.

Філософська основа таких змін забезпечується так званою цифровою філософією, починаючи з робіт Курта Геделя та Алана Тьюринга і закінчуючи сучасними дебатами про штучний інтелект, квантові комп'ютери, «доповнену» та «віртуальну» реальності тощо, та знаходить свої історичні витоки в піфагорійсько-платонівській традиції і, насамперед, у працях Лейбниця [1].

У цивільному праві дедалі частіше визнаються цифрові об'єкти як нематеріальні, незалежні «цифрові речі», які мають економічну цінність, відмінну від фізичної власності, але аналогічно їй. Вони визначаються фактом свого існування у цифровому середовищі, що дозволяє володіти, користуватися та розпоряджатися ними, і, на думку Р. Грамяка, «використовується для позначення нематеріальних об'єктів, що існують у цифровому форматі, створюються та функціонують виключно в електронному середовищ, зокрема цифрові файли, програмні програми, криптовалюти, невзаємозамінні токени та об'єкти у віртуальному середовищі» [2].

У роботі «Про існування цифрових об'єктів» Юк Хуей стверджує, що цифрові об'єкти є новим видом промислових об'єктів і визначає їх як сутності, створювані та керовані за допомогою інформаційних систем, а їх онтології надають основу для розуміння та організації знань про ці об'єкти. Цифрові об'єкти – це не просто дані або інформація; вони являють собою реляційні сутності, що формуються внаслідок складних взаємодій усередині технічних систем. Філософ підкреслює, що ці об'єкти нерозривно пов'язані з технологіями, які їх створюють, та соціальними практиками, які їх оточують. Таким чином, їх існування є результатом процесу технічної індивідуалізації, в якому відносини між об'єктами, даними та користувачами відіграють вирішальну роль. Він також зазначає, що ці об'єкти за своєю природою є реляційними і вимагають розуміння часу та простору, що виходить за рамки традиційних філософських категорій [3].

Сучасні філософи розмірковують, зокрема, над тим, чи можна перетворити енергію, що протікає через фізичну мережу оптичного волокна чи супутникові електромагнітні хвилі, на щось матеріальне? Як приклад наводять біткоїн, коли ви-

щеназвана енергія створює реальність у цифровому просторовому вимірі, яка стає грошима, але з кінцевою матеріальністю, вбудованою в цей простір, як це запрограмовано Сатоші Накамото. Все реально, принаймні, в тій мірі, як реальні гроші та цінність, закладені в грошах, які використовуються в реальному просторі [4].

Технологічні інновації вийшли за межі своєї онтологічної сутності як простого інструменту в руках людини, перетворившись на багатогранний засіб, здатний викликати глибокі перетворення в самому людському існуванні, що супроводжуються появою нових потреб та впливом на людську діяльність та відносини. У цьому контексті право – інструмент, за допомогою якого людина упорядковує життя, воно покликане регулювати інформаційні технології та керувати цифровим виміром, щоб захищати права та врівноважувати різноманітні, а іноді й суперечливі інтереси, вирішуючи конфлікти. При виконанні своєї функції право схильне до змін і відображає специфіку об'єкта, який він прагне регулювати. Так, право як продукт соціальної реальності, неминуче підпадає під вплив технологічного прогресу, за допомогою прийняття нових норм, спрямованих на регулювання нових об'єктів правового регулювання [5]. В. Еммеріх вважає, що з точки зору загальної теорії, необхідно розмірковувати над розвитком багаторівневої системи, яка переосмислює правову теорію об'єкта у світлі постмодернізму, наприклад, необхідно переглянути юридичне поняття «домена», виходячи з його особливостей просторово-часової реальності [6].

Трансформація цивільного права в цифрову епоху має ґрунтуватися, перш за все, виходячи з технологічної нейтральності, яка надає можливість правовій системі адаптуватися до технологічних розробок без необхідності постійного перегляду нормативних актів. Цього можна досягти, ґрунтуючись, насамперед, на включенні нових об'єктів цифрової реальності в поле правове регулювання з акцентом не на прийнятті нових нормативно-правових актів, а на зосередженні на фундаментальних засадах правового регулювання.

У підсумку зазначимо, що метафізичне зрушення у бік «світу даних» неминуче трансформує правову реальність. Якщо класичне право оперувало категоріями матеріальних речей і фізичних осіб, то цифрова онтологія запроваджує об'єкти, позбавлені тілесності, але мають онтологічним статусом та цінністю. Онтологічна диференціація цифрових та фізичних об'єктів є складним питанням, що стосується різних філософських, технічних і культурних аспектів. Фізичні об'єкти – це матеріальні сутності, тоді як цифрові об'єкти існують у віртуальному контексті. Визнання цифрових об'єктів є зрушенням у бік трансформації традиційного юридичного поняття «речі», яке історично вимагало наявності фізичної субстанції. Це відображає онтологічний зсув, що переміщується її з матеріального середовища до віртуального.

Список використаних джерел:

1. Воронкова В. Г., Нікітенко В. О. Філософія цифрової людини і цифрового суспільства: теорія і практика : монографія. Львів-Торунь : Liha-Pres, 2022. 460 с.

2. Gramiak R. Civil Law status of digital assets: challenges of legal regulation. Law and International law. *Ricerche scientifiche e metodi della loro realizzazione:* esperienza mondiale e realtà domestiche: VII International Scientific and Practical Conference (June 6, 2025; Bologna, Italy). DOI: 10.36074/logos-06.06.2025.023

3. Hui Y. On the Existence of Digital Objects Publisher: University of Minnesota Press, 2016. 226 p.

4. Blok V. Philosophy of Technology in the Digital Age The datafication of the World, the homo virtualis, and the capacity of technological innovations to set the World free: Inaugural lecture upon taking up the position of Personal Professor of Philosophy of Technology and Responsible Innovation at Wageningen University & Research on 7 September 2023. URL: https://philpapers.org/archive/VINPOT.pdf

5. Leiser Mark R. From 'The Law of the Horse' to Digital Law: Navigating the Philosophical Foundations of a Digital Rule of Law. DOI: http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5207813

6. Emerich V. Y. Property and Intangible Assets in Civil and Common Law. *Les Cahiers du droit. 2018.* Vol. 59. № 2. P. 329-491.

Ключові слова: онтології, цифрова філософія, цифрові об'єкти цивільного права, віртуальне середовище, криптовалюта, блокчейн.

Key words: ontologies, digital philosophy, digital objects of civil law, virtual environment, cryptocurrency, blockchain, blockchain.

Романовський Денис Сергійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри приватного права

ВПЛИВ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ НА МАЙНОВІ ПРАВА ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

Запровадження воєнного стану в Україні спричинило не лише обмеження окремих конституційних прав, а й суттєву трансформацію механізмів реалізації приватноправових інтересів. На нашу думку, можливо констатувати, що в умовах війни право частково перестає функціонувати у «стабільному режимі» і переходить у стан адаптивності, де пріоритет надається безпеці, обороні та публічному інтересу. Це неминуче позначається на ефективності реалізації майнових прав.

У цьому контексті особливу увагу привертають люди похилого віку як соціально вразлива категорія, для якої стабільність майнових прав має ключове значення для забезпечення базових умов існування. Адже за різними даними, не менш як чверть населення України можливо віднести до категорії людина похилого віку.

При цьому йдеться не стільки про право власності як таке, скільки про майнові права у вузькому розумінні – тобто права, пов'язані з майном, але відмінні

від права власності (права вимоги, користування, забезпечувальні та соціально-майнові права). Саме вони є найбільш залежними від ефективності правових інститутів і тому першими зазнають негативного впливу в умовах воєнного стану.

З огляду на проведені розвідки [1, с. 134-148; 2, с. 411-430; 3], майнові права людей похилого віку мають комплексний характер і охоплюють декілька взаємопов'язаних блоків:

- зобов'язальні права (право на отримання утримання, виплат, виконання договорів);
- права користування чужим майном (зокрема за договорами довічного утримання, найму, сервітутами);
- спадкові права (як активні – право на спадкування, так і пасивні – право на забезпечення з боку спадкоємців);
- соціально-майнові права (пенсії, допомоги, інші виплати).

Враховуючи зазначене, важливо також зазначити, що їх спільною ознакою є те, що вони:

- реалізуються через процедури (судові, адміністративні, нотаріальні);
- мають відносний характер (залежать від поведінки інших осіб або держави);
- є критично важливими для забезпечення життєдіяльності осіб похилого віку, особливо в період воєнного стану.

В контексті захисту майнових прав людей похилого віку, воєнний стан об'єктивно змінює режим функціонування державних інституцій через обмеження доступу до правосуддя, ускладнення роботи нотаріату, виникнення перебоїв у функціонуванні державних реєстрів, неспроможність держави забезпечити своєчасний соціальних захист. Для людини похилого віку це означає не просто «незручність», а фактичну втрату можливості реалізувати свої майнові права. Наприклад, неможливість своєчасно оформити договір довічного утримання або встановити факт смерті близької особи на тимчасово окупованій території.

Суттєвий вплив воєнний стан має і на зобов'язальні правовідносини, які є однією із форм реалізації майнових прав людей похилого віку. Так, можливо виділити такі форми впливу:

- фактична неможливість виконання, наприклад переїзд набувача за договором довічного утримання до іншої місцевості, втрата доходу аліментодавцем – родичем людини похилого віку;
- юридичні перепони, а саме обмеження доступу до суду, зупинення провадження по судовому або виконавчому провадженню з підстав, що витікають із запровадженням воєнного стану тощо.

Одним з найруйнівніших факторів є вплив тимчасової окупації та переміщення населення. Можливо стверджувати, що на тимчасово окупованих територіях правова система України фактично не діє. Тому, люди похилого віку не можуть реалізувати або захистити свої майнові права та виникає правова невизначеність. Адже досі не розроблений механізм щодо визнання деяких доку-

ментів виданих на тимчасово окупованій території (народження, смерті, шлюбу, розлучення), не запроваджено процедуру конвалідації правочинів вчинених на тимчасово окупованій території або спеціальний режим їх верифікації. На нашу думку, відсутність зазначених законодавчих змін на рівні держави віддаляє від України громадян, які залишились на тимчасово окупованій території, втрачається правовий зв'язок з державою. Особливо таких змін потребують люди похилого віку, які несуть в собі, в тому числі історичну національну пам'ять.

Проблематика тимчасово переміщених осіб – людей похилого віку, зводиться до таких основних проблем, як втрата документів, складність підтвердження правового статусу, розрив договірних та спадкових зв'язків з родичами, що лишились на тимчасово окупованій території.

Також, воєнний стан призводить до ослаблення сімейно-правових гарантій. Сім'я традиційно виступає ключовим неформальним гарантом майнових прав людей похилого віку. Проте вплив воєнного стану призводить до погіршення працездатності зазначеної моделі гарантій прав людей похилого віку. Серед основних причин такої ситуації можливо виділити міграцію та мобілізацію населення, економічну нестабільність, бойові дії.

Виходячи із зазначеного, можливо прийти до висновку, що унаслідок ослаблення приватноправових механізмів держава стає основним гарантом реалізації майнових прав. Це проявляється у домінуванні соціальних виплат як основного джерела доходу та збільшенні ролі органів соціального захисту. Проте через проблеми, що об'єктивно зумовлені воєнним станом держава не може у повній мірі забезпечити потреби людей похилого віку. Тому, подальші розвідки майнових прав людей похилого віку в умовах воєнного стану є актуальним та потребують системного підходу.

Список використаних джерел:

1. Сімейні (родинні) цінності перед викликами гібридної війни: правові проблеми: колективна монографія / за заг. ред.: Є. Харитонова, О. Харитонової, І. Давидової, О. Сафончик ; НУ «Одеська юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2025. С. 134-148.

2. Актуальні проблеми регулювання майнових і немайнових відносин в умовах гібридної війни через призму людиноцентричної цивілістики : колективна монографія / за заг. ред. професорів: Є. Харитонова, О. Харитонової, І. Давидової, О. Сафончик. Одеса : Фенікс, 2025. 512 с. URL: https://doi.org/10.32837/11300.29619

3. Романовський Д. С. Договір довічного утримання в умовах воєнного стану. *Часопис цивілістики.* 2024. Вип. № 53. URL: https://doi.org/10.32782/chc.v053.2024.6

Ключові слова: майнові права, люди похилого віку, воєнний стан, тимчасово окуповані території, внутрішньо переміщені особи, правовий захист.

Key words: property rights, elderly persons, martial law, temporarily occupied territories, internally displaced persons, legal protection.

Стрілець Михайло Ігорович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри приватного права

СПОСОБИ ТА МЕХАНІЗМИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ СТОРІН В УМОВАХ ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩА: ПРИВАТНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Стрімкий розвиток цифрових технологій та поширення інтернет-середовища зумовили трансформацію традиційних цивільно-правових відносин. Укладення договорів онлайн, використання електронних сервісів, цифрових платформ і маркетплейсів формують нові виклики для правового захисту учасників приватноправових відносин.

Інтернет-середовище характеризується відсутністю чітких територіальних меж, анонімністю суб'єктів, швидкістю укладення правочинів та складністю ідентифікації сторін. Це створює підвищені ризики порушення прав споживачів, контрагентів, власників інтелектуальної власності, а також персональних даних.

У цих умовах особливої актуальності набуває дослідження способів і механізмів цивільно-правового захисту, здатних забезпечити ефективне відновлення порушених прав та баланс інтересів сторін.

Інтернет-правовідносини є різновидом цивільних правовідносин, однак мають специфічні риси, а саме: дистанційний характер взаємодії сторін; використання електронної форми правочинів; участь посередників (платформ, провайдерів, маркетплейсів); складність визначення юрисдикції та застосовного права.

Об'єктами таких відносин можуть бути: товари та послуги (електронна комерція), цифровий контент, об'єкти інтелектуальної власності, персональні дані.

Ці особливості обумовлюють необхідність адаптації класичних цивільно-правових інструментів до цифрового середовища.

У межах приватного права застосовуються загальні способи захисту цивільних прав, передбачені цивільним законодавством, з урахуванням специфіки інтернет-відносин.

До основних способів належать:

– визнання права та відновлення становища, що існувало до порушення, застосовується, зокрема, у випадках неправомірного використання цифрового контенту або акаунтів; може включати відновлення доступу до електронних ресурсів;
– припинення дій, що порушують право, в тому числі блокування незаконного контенту та припинення порушення авторських прав у мережі;
– відшкодування майнової та моральної шкоди, що є актуальним при шахрайстві в онлайн-торгівлі і застосовується у випадках витоку персональних даних або репутаційних втрат.

– стягнення неустойки та застосування інших санкцій – передбачено умовами електронних договорів; може реалізовуватися через автоматизовані механізми платформ;
– визнання правочину недійсним – може мати місце у випадках укладення договору під впливом обману, помилки або без належної ідентифікації сторін.

До механізмів правового захисту в інтернет-середовищі можна віднести:

по-перше, договірні механізми, що включає використання публічних оферт та користувацьких угод; включення умов про відповідальність, порядок вирішення спорів, юрисдикцію; застосування електронного підпису як засобу ідентифікації сторін, отже договір виступає основним інструментом превентивного захисту прав сторін;

по-друге, судовий захист, який включає звернення до суду з позовами про захист прав; використання електронних доказів (скріншоти, електронні листи, лог-файли); проблему визначення підсудності у транскордонних спорах, отже судовий захист залишається універсальним, але потребує адаптації до цифрових реалій;

по-третє, альтернативні способи вирішення спорів, а саме: онлайн-арбітраж,медіація та внутрішні процедури платформ (dispute resolution systems); такі механізми забезпечують швидке та менш витратне вирішення спорів.

В аспекті досліджуваного питання важливу роль відіграють цифрові платформи. Зокрема, вони виконують квазірегуляторні функції, а саме: встановлюють правила користування; застосовують санкції (блокування акаунтів, видалення контенту); здійснюють модерацію. Це формує систему «приватного правопорядку» в інтернеті.

До технічних (цифрових) механізмів захисту можна віднести: двофакторну автентифікацію; шифрування даних; смарт-контракти; системи верифікації користувачів.

Такі інструменти поєднують правові та технологічні засоби захисту.

Незважаючи на наявність різноманітних механізмів, існують суттєві проблеми, зокрема: складність ідентифікації правопорушника; юрисдикційні колізії у міжнародних спорах; обмеженість ефективності судового захисту через тривалість процедур; дисбаланс між правами користувачів і повноваженнями платформ; недостатня правова визначеність щодо статусу цифрових активів. Ці фактори знижують ефективність захисту прав у цифровому середовищі.

Отже, бачимо, що інтернет-середовище суттєво трансформує традиційні цивільно-правові відносини, що потребує адаптації способів і механізмів їх правового захисту. Класичні способи захисту цивільних прав зберігають свою актуальність, однак потребують переосмислення з урахуванням цифрової специфіки. Договірні механізми відіграють ключову роль у забезпеченні превентивного захисту прав сторін в онлайн-взаємодії. Ефективний захист прав у мережі можливий лише за умови поєднання судових, альтернативних та технічних ме-

ханізмів. Саморегулювання цифрових платформ стає важливим елементом приватно-правового регулювання, однак потребує належного балансу з гарантіями прав користувачів.

Подальший розвиток законодавства має бути спрямований на забезпечення правової визначеності, підвищення ефективності захисту та гармонізацію з міжнародними стандартами.

Ключові слова: інтернет-середовище, цивільно-правовий захист, електронні правочини, саморегулювання платформ, альтернативне вирішення спорів.

Key words: Internet environment, civil legal protection, electronic transactions, self-regulation of platforms, alternative dispute resolution.

Тітова Аліна Олексіївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри приватного права

КОНЦЕПЦІЯ БАГАТОРІВНЕВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА МАНІПУЛЯЦІЮ ІНФОРМАЦІЄЮ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Сучасний інформаційний простір характеризується безпрецедентною складністю взаємодій між суб'єктами комунікації, що породжує якісно нові форми впливу на суспільну свідомість. Феномен маніпуляції інформацією, що в широкому сенсі охоплює цілеспрямований вплив на когнітивні процеси реципієнта через спотворення, приховування або зміну інформації, набуває в умовах цифрової епохи системного характеру, виходячи за межі індивідуальних актів обману. Вітчизняна наука вже зробила суттєвий внесок у концептуалізацію цього явища: зокрема, Г. Г. Почепцов – засновник теорії комунікацій в Україні, розглядає маніпуляцію інформацією як ядро сучасних інформаційних воєн, наголошуючи, що «смислова війна» є передусім боротьбою не за факти, а за інтерпретації, і саме у цій площині здійснюється найглибший вплив на суспільну свідомість [1, с. 121]. Ця теза є методологічно відправною для побудови концепції багаторівневої відповідальності: якщо маніпуляція оперує не лише неправдивою інформацією, а й спотвореними, модифікованими фактами та даними, то і відповідальність за неї не може обмежуватися встановленням об'єктивної хибності окремих тверджень – вона має поширюватися на правову організацію та функціонування інформаційного середовища, включаючи умови створення, відбору, модерації, ранжування та поширення інформації.

Теоретичне розмежування між маніпуляцією, переконанням і обманом є необхідною точкою відліку будь-якого аналізу відповідальності. У класичній філософії комунікації це розмежування було закладено Юрґеном Габермасом, котрий у теорії комунікативної дії протиставляв комунікативну раціональність – орієнтовану на взаємне порозуміння – стратегічній дії, спрямованій на досягнення

власних цілей в обхід свободі усвідомленого волевиявлення іншого [2]. Маніпуляція також є різновидом стратегічної дії, що може і не містити технічно неправдивих тверджень, однак систематично підриває умови для рівноправного дискурсу. Вітчизняні дослідники конкретизують цей загальнотеоретичний контекст стосовно специфіки українського медіапростору: найбільш ефективна маніпуляція саме тому є прихованою за своєю природою – вона формує «порядок денного» у свідомості аудиторії, залишаючись непомітною для реципієнта [3, с. 3]. Така прихованість робить маніпуляцію принципово відмінною від прямої дезінформації та вимагає значно складніших механізмів правового й етичного реагування.

Перший, індивідуальний рівень відповідальності є найбільш дослідженим у традиційній доктрині деліктного права, однак в умовах мережевих комунікацій він зазнає суттєвої трансформації. Центр демократії та верховенства права в Україні (ЦЕДЕМ) у своїх аналітичних матеріалах наголошує: дезінформація як явище потребує чіткого юридичного визначення в українському законодавстві, оскільки без нормативної визначеності неможливо встановити ані коло суб'єктів відповідальності, ані механізм притягнення до неї [4]. Ця констатація є симптоматичною: чинне українське інформаційне законодавство, що ґрунтується насамперед на Законі «Про інформацію» 1992 року та Законі «Про медіа» 2022 року, містить лише фрагментарне й неузгоджене регулювання відповідальності за маніпулятивний контент, зосереджуючись переважно на категоріях недостовірної інформації та наклепу. Водночас, у мережевому середовищі ланцюжок поширення маніпулятивного контенту настільки розгалужений, що ізоляція індивідуальної відповідальності стає методологічно хибною: більшість ретрансляторів дезінформації не є її первинними авторами й нерідко самі перебувають у стані епістемічної нераціональності, тобто є одночасно суб'єктами й об'єктами маніпуляції [5]. Відповідь на питання про межі індивідуальної відповідальності в такому контексті слід шукати в концепції епістемічної відповідальності соціальної епістемології: суб'єкт несе обов'язок дотримуватися вимог перевірки та належної оцінки інформації навіть у випадку, коли він є її отримувачем, а не поширювачем маніпулятивного повідомлення [6]. Отже, епістемічна відповідальність відображає обов'язок суб'єкта діяти у сфері інформаційних відносин таким чином, щоб забезпечувати достовірність, цілісність та ненавмисне викривлення змісту інформації, утримуючись від практик, здатних спотворювати процес формування волі інших осіб.

Другий рівень – платформна відповідальність – є найбільш дискусійним у сучасній правовій доктрині, що відображає фундаментальну напругу між принципом свободи слова та необхідністю захисту інформаційного середовища від систематичного спотворення. Великі цифрові платформи займають унікальну позицію посередників, які, з одного боку, не є авторами контенту, що поширюється на них, а з іншого – здійснюють алгоритмічний відбір, ранжування та підсилення цього контенту, що фактично перетворює їх на активних учасників ін-

формаційного процесу. Вітчизняний дослідник В. А. Ліпкан, розробляючи концепцію інформаційної безпеки держави, фіксує аналогічну логіку: платформи є не нейтральними каналами передачі повідомлень, а самостійними суб'єктами формування інформаційної реальності, і саме тому питання їхньої відповідальності не може вирішуватися в межах традиційних конструкцій відповідальності провайдерів [7]. Виходячи з цього, видається обґрунтованим розглядати цифрові платформи як самостійних суб'єктів деліктної відповідальності у випадках, коли їх діяльність сприяє поширенню маніпулятивної інформації та спричиненню шкоди. Такими діями можуть бути, зокрема: автоматизоване впорядкування інформаційного контенту (встановлення пріоритету); його рекомендація та персоналізоване спрямування на визначені групи користувачів; підсилення охоплення шляхом автоматизованого поширення; невжиття належних заходів щодо обмеження доступу або видалення маніпулятивного контенту за наявності обізнаності про його характер; створення або підтримання умов для систематичного поширення спотвореної інформації; використання механізмів отримання прибутку, що стимулюють поширення такого контенту; а також неналежне реагування на повідомлення про порушення.

Третій рівень відповідальності – державний та інституційний – є найбільш проблематичним з точки зору механізмів реалізації, оскільки передбачає підзвітність суб'єктів, що самі здійснюють регуляторні функції. Держава виступає одночасно регулятором інформаційного простору та суб'єктом формування інформаційної політики, що у крайніх проявах може набувати ознак державної пропаганди. Сучасні науковці, досліджуючи технології впливу на суспільну свідомість в умовах гібридної війни відзначають, що сучасні державні комунікаційні практики рідко ґрунтуються на прямому викривленні фактів – вони функціонують передусім через конструювання відповідних інтерпретаційних рамок, добір акцентів і цілеспрямоване формування порядку денного, залишаючись у формальних межах достовірності [8, с. 128].

Четвертий, системний рівень відповідальності пов'язаний із загальним станом знань, рівнем критичного мислення та здатністю суспільства сприймати й оцінювати інформацію, що визначає його вразливість або стійкість до маніпуляцій. Як зазначає М. О. Кіца, досліджуючи поширення фейкової інформації в українському медіапросторі, значна частина користувачів не володіє достатніми навичками для розпізнавання маніпулятивного контенту, що свідчить про наявність системної проблеми, яка не може бути усунена виключно правовими засобами [9, с. 284].

Узагальнюючи викладене, доцільно констатувати, що відповідальність за шкоду, завдану маніпуляцією інформацією, має багаторівневий характер і не може бути ефективно забезпечена в межах виключно індивідуальної деліктної моделі, оскільки охоплює взаємопов'язані рівні – індивідуальний, платформний, державний та системний, – кожен з яких формує окремий сегмент впливу на інформаційне середовище та зумовлює необхідність комплексного правового

підходу, спрямованого не лише на реагування на вже заподіяну шкоду, а й на попередження умов її виникнення.

Це, своєю чергою, зумовлює доцільність розгляду маніпуляції інформацією саме у площині цивільного права, оскільки вона проявляється як форма протиправного впливу на особу, що здатна порушувати її особисті немайнові права (зокрема, право на честь, гідність, ділову репутацію, інформаційну автономію) або майнові інтереси, спричиняючи шкоду, яка підлягає відшкодуванню в межах деліктних зобов'язань, а отже – потребує належного правового осмислення та інструментарію приватноправового захисту.

Відтак маніпуляція інформацією набуває ознак правової категорії, оскільки виступає юридично значущою формою поведінки, що здатна порушувати охоронювані законом права та інтереси особи, спричиняти шкоду і, відповідно, обумовлювати виникнення деліктних зобов'язань та застосування цивільно-правової відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни. Київ : Києво-Могилян. акад., 2015. 496 с.
2. Habermas J. The Theory of Communicative Action. *Vol. 1: Reason and the Rationalization of So*ciety. Boston : Beacon Press, 1984. 562 p.
3. Лігачова Н., Черненко С., Іванов В., Дацюк С. Маніпуляції на ТБ: Маніпулятивні технології в інформаційно-аналітичних телепрограмах українського телебачення: моніторинг, рекомендації щодо захисту від впливу та запобігання застосуванню. Принципи відкритої редакційної політики телеканалів. Київ, 2003. 218 с. URL: https://detector.media/php_uploads/files/books/kniga_tb_teror.pdf
4. Епідемія дезінформації: чому фейки стали частиною нашого життя і як «вакцинуватися». Аналітичний звіт. Київ, 2022. URL: https://cedem.org.ua/analytics/epidemiya-dezinformatsiyi/
5. Starbird K., Arif A., Wilson T. Disinformation as Collaborative Work: Surfacing the Participatory Nature of Strategic Information Operations. *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction*. 2019. Vol. 3 (CSCW). URL: https://dl.acm.org/doi/10.1145/3359229
6. Goldman A. I. Knowledge in a Social World. Oxford: Clarendon Press of Oxford University Press, 199. 407 p.
7. Ліпкан В. А., Максименко Ю. Є., Желіховський В. М. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції: навчальний посібник. Київ: КНТ, 2006. 280 с.
8. Данильян О. Г., Калиновський Ю. Ю. Технології маніпулювання суспільною свідомістю у сучасних гібридних війнах: соціокультурний контекст. *Війни інформаційної епохи: міждисциплінарний дискурс*: монографія / за ред. В. А. Кротюка. Харків: ФОП Федорко М. Ю., 2021. С. 108–130. URL: https://library.dnu.dp.ua/vijni.pdf

9. Кіца М. О. Фейкова інформація в українських соціальних медіа: поняття, види, вплив на аудиторію. *Наукові записки Української академії друкарства.* 2016. № 1. С. 281–287.

Ключові слова: маніпуляція інформацією, інформаційні правовідносини, відшкодування шкоди, цифрові платформи, цивільно-правова відповідальність, інформаційне середовище, особисті немайнові права, інформаційне суспільство.

Key words: information manipulation, information legal relations, compensation for damage, digital platforms, civil liability, information environment, personal non-property rights, information society.

Шипков Єгор Олексійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри приватного права

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Українське законодавство пропонує розглядати віртуальні активи як нематеріальні блага, на які поширюється режим права власності, тому власники таких активів можуть володіти, користуватися та розпоряджатися ними на власний розсуд, а також мають право захищати їх від незаконних посягань.

На думку Панченка С. В., під поняттям «захист» необхідно розуміти активну поведінку суб'єкта, яка спрямована на гарантування його прав, свобод та інтересів, а поняття «право на захист» розкривається в аспекті існування двох концепцій, а саме: як самостійне право (представники – Ромовська З. В., Штанько А. О.) та як суб'єктивне право особи (представники – Братусь С. М., Левицький М. О., Стефанчук Р. О.). При цьому, вчений є прихильником саме першої концепції, аргументуючи її тим, що функція права на захист полягає у відновленні порушеного права, його визнанні, припиненні порушення, усуненні перешкод, відшкодуванні шкоди тощо, тому воно охоплює ширше розуміння, ніж суб'єктивне право особи [1, с. 14-15].

Вчений В. В. Винокуров дотримується другої концепції, визначаючи право на захист як гарантоване Конституцією та законами України суб'єктивне право особи, в основі якого закладена можливість використання юридичних механізмів, передбачених національним законодавством або міжнародними стандартами, з метою охорони, захисту та відновлення прав, свобод і законних інтересів внаслідок їх порушення або погрози порушення, оспорювання чи невизнання [2, с. 40].

Якщо розглянути позицію Верховного суду, то у свої постанові від 07.12.2017 року по справі № 802/158/17-а він зазначив, що право на захист доцільно розглядати як самостійне суб'єктивне право, яке виникає у особи виключно в мо-

мент його порушення, невизнання чи оспорювання [3]. Виходячи з цієї позиції право на захист не існує саме по собі, а виникає як відповідь негативні дії з боку інших осіб.

Разом з тим, право на захист може бути визначене як вид і міра дозволеної поведінки, яка вчиняється особою з метою захисту її прав. Це право не може включати в себе заходи державного примусу, оскільки здатність «змусити» іншу особу до вчинення дій супроводжує суб'єктивне право, але не входить до його складу [4]. Така позиція суперечить переконанням першої концепції, чим підтверджує обґрунтованість другої.

Фасій Б. В. акцентує увагу на характерній особливості права на захист -його застосування на власний розсуд особи, який припускає низку можливостей та ґрунтується на існуванні кількох варіантів вибору (кожен сам обирає дозволені способи та форми захисту) [5, с. 21-22].

Науковці Харитонов Є. О. та Старцев О. В. зазначають, що захист прав, зокрема цивільних, ґрунтується на правомірної реакції учасників і не можуть виходити за межі закону [6, с. 160].

Таким чином, право на захист віртуальних активів можна розглядати як суб'єктивне право особи, яке виникає внаслідок порушення, невизнання чи оспорювання її прав з боку інших осіб і полягає у можливості застосування до таких осіб передбачених законом заходів протидії.

Під порушенням прав варто розуміти протиправні дії особи, якими вона завдає шкоди правам, свободам та інтересам іншої особи в аспекті її володіння віртуальними активами. Своєю чергою, невизнання чи оспорювання прав на віртуальні активи проявляються у пасивних або активних діях особи, які спрямовані на заперечення наявності або відсутності в іншої особи прав на віртуальні активи, внаслідок чого вона повністю або частково втрачає можливість реалізовувати їх на власний розсуд.

Аналізуючи положення глави 3 ЦК України, кожна особа має право на застосування заходів самозахисту та звернення до уповноважених органів, таких як: суд, Президент України, органи державної влади, органи влади АР Крим, органи місцевого самоврядування, нотаріуси [7].

Способи захисту передбачені у ч. 2 ст. 16 ЦК України, відповідно до якої вони можуть бути різні: визнання права, визнання правочину недійсним, припинення дії, припинення або зміна правовідношення, відшкодування шкоди тощо [7]. Варто зазначити, що цей перелік не є вичерпним, тому можуть застосовуватися й інші, які найбільш точно гарантуватимуть захисти прав особи. Як приклад, у справах з віртуальними активами можуть застосовуватися спеціальні способи у вигляді замороження транзакції, блокування віртуального гаманця, заборони користуватися ключами, які належать іншій особі, вимоги до постачальника послуг повернути віртуальні активи тощо.

У світі існує тенденція: чим менше регулюється державою ринок віртуальних активів, тим більше виникає проблем в аспекті їх захисту. Відсутність чітких

правових норм породжує правову невизначеність, а також породжує сприятливі для правопорушників умови.

Список використаних джерел:

1. Панченко С. В. Поняття захисту цивільних прав учасників зобов'язань. *Часопис цивілістики*. 2023. Вип. 51. URL: https://clj.nuoua.od.ua/archive/51/51_2023.pdf

2. Винокуров В. В. Право на захист: особливості національного досвіду. *Науковий вісник УжНУ*. 2025. Серія: Право. Вип. 88(1). С. 38-45. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.1.5

3. Постанова Верховного суду України від 07.12.2017 року по справі № 802/158/17-а. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/71031539

4. Резніченко Л. В. Право на захист як складова суб'єктивного цивільного права споживача освітніх послуг. *Форум права*. 2016. Вип. 2. С. 162-167. URL: https://dspace.univd.edu.ua/items/44f2c38f-7de9-492a-a16c-2d3b4ee2a06f

5. Фасій Б. В. Здійснення права на захист і розсуд особи. *Часопис цивілістики*. 2023. Вип. 51. С. 19-23. URL: https://doi.org/10.32782/chc.v051.2023.3

6. Харитонов Є. О., Старцев О. В. Цивільне право України: підручник. Київ: Видавництво «Істина», 2007. 816 с. URL: https://yport.inf.ua/zagalni-polojennya-pro-zahist-tsivilnih-prav.html

7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 за № 435-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

Ключові слова: цивільне право, цивільні правовідносини, цивільне законодавство, об'єкти цивільних прав, віртуальні активи, цифрові об'єкти, інформаційні технології

Key words: civil law, civil legal relations, civil legislation, objects of civil rights, virtual assets, digital objects, information technologies

Якушев Станіслав Ігорович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри приватного права

КОМПЕНСАЦІЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА (НА ПРАКТИЦІ СУДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ)

Актуальність дослідження компенсації моральної шкоди в контексті міжнародного права зумовлена низкою чинників, між якими проблема її відшкодування в умовах збройної агресії та європейська інтеграція, що вимагає гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами (acquis communautaire) у цій сфері, для України наразі є найважливішими. Метою цієї публікації є дослідження деяких правових позицій Суду Європейського Суду

щодо відшкодування моральної (немайнової) шкоди у таких сферах правовідносин, як повітряні перевезення, туристичні послуги, захист даних.

У європейському праві поняття «моральна шкода» є частиною інституту компенсації моральної шкоди, який має цивільно-правовий характер, і водночас існує на рівні інших галузей права, що дозволяє розглядати його, на думку Р. Басенка, Х. Аватесяна та Д. Стрілка, як міжгалузевий інститут, що, своєю чергою, призводить до неоднозначності її визначення у різних нормативних актах [1, с. 8]. Acquis communautaire розширює врегулювання кола питань щодо заподіяння моральної шкоди та компенсації відповідних немайнових втрат, що може мати місце як у сфері договірних, так і деліктних правовідносин. Поширеними її проявами є, зокрема, психологічний стрес та фізичний біль після нещасного випадку, дискримінація в договірному праві за ознакою раси, етнічного походження або статі, дискримінація в трудових відносинах, порушення особистих прав через поширення неправдивих заяв у ЗМІ, порушення прав інтелектуальної власності, захисту даних тощо.

На додаток до антидискримінаційних норм, право ЄС передбачає право на відшкодування нематеріальної шкоди за невиконання договорів на туристичні послуги, договори перевезення та ін. Наприклад, Директива 2015/2302 Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2015 року про пакетні туристичні поїздки та пов'язані з ними туристичні послуги (попередньою була Директива 90/314), зобов'язує держави-члени забезпечити компенсацію споживачу за шкоду, між іншим й нематеріальну, заподіяну невиконанням або неналежним виконанням таких договорів (ст.14) [2].

Щодо питань компенсації моральної шкоди у при затриманнях рейсів, заслуговує на увагу Регламент ЄС №261/2004, та рішення Суду ЄС від 13 жовтня 2010 року. У ньому, між іншим, зазначається, що «поняття «додаткова компенсація», згадане у ст.12 вищеназваного Регламенту, слід тлумачити як таке, що дозволяє національному суду присуджувати відповідно до умов, встановлених Конвенцією про уніфікацію деяких правил міжнародних повітряних перевезень або національним законодавством, компенсацію за шкоду, включаючи моральну шкоду, за порушення договору повітряних перевезень, що відображено у Рішенні Суду ЄС у справі «Simone Leitner v TUI Deutschland GmbH & Co. KG» [3]. У Рішенні Суду ЄС від 6 травня 2010 року щодо втрати багажу, міститься відсилання до поняття «шкода», покладеного в основу ст. 22(2) Монреальської конвенції про уніфікацію деяких правил міжнародних повітряних перевезень, яка встановлює межу відповідальності авіаперевізника за шкоду, заподіяну, зокрема, внаслідок втрати багажу, як матеріальну, так і моральну» [4].

Заслуговує на увагу розгляд практики Суду ЄС з питань нематеріальної шкоди відповідно до Загального регламенту ЄС про захист даних (GDPR (General Data Protection Regulation,), яка розширюється, уточнюючи, тим самим, положення його ст. 82 з питань вимог для пред'явлення позову про відшкодування моральної шкоди.

Так, до рішення Суду ЄС від 25 січня 2024 року (справа C-687/21) [5] поняття нематеріальної шкоди визначалося дуже широко, що призвело до розмивання меж між порушенням GDPR і фактичною шкодою, тому простий опис абстрактних побоювань і тривог щодо незаконного використання даних часто було достатнім для пред'явлення вимоги про компенсацію. Суд встановив, що суто гіпотетичний ризик неправомірного використання даних з боку неавторизованої третьої сторони не може бути підставою для компенсації, і провів розмежування між порушенням GDPR та визначенням розміру шкоди, отже, тяжкість і серйозність порушення GDPR не є критерієм визначення розміру шкоди. У цьому рішенні також подано чітке розрізнення функцій штрафу (ст. 83 GDPR), що виступає в ролі санкції, та компенсації нематеріальної шкоди (ст. 82(1) GDPR), та зазначено, що штраф виконує каральну функцію, а компенсація шкоди суто компенсаційну функцію.

Суттєві уточнення щодо компенсації нематеріальної шкоди у сфері захисту містяться у рішенні Суду ЄС від 4 вересня 2025 року [6]. Його новели полягають у: встановленні автономного та широкого поняття нематеріальної шкоди відповідно до ст.82 GDPR, незалежного від національного законодавства; більш чіткому розмежуванні компенсації та санкцій; скасуванні мінімального порогу тяжкості (de minimis) шкоди, що означає, що навіть проста втрата контролю над своїми даними є такою, що підлягає компенсації; покладанні доведення причинно-наслідкового зв'язку між порушенням та заподіяною моральною шкодою або втратою контролю на позивача.

Отже, Суд ЄС неодноразово розглядав визначення поняття нематеріальної шкоди, право на компенсацію за моральну шкоду у сфері захисту даних, питання доказування тощо. Його рішення останніх років уточнили поняття моральної шкоди, удосконалили критерії оцінки прийнятності та розміру компенсації за порушення захисту даних, наголосили на відмінності функцій штрафів та компенсації та ін., що сприятиме забезпеченню високого рівня захисту даних на всій території Європейського Союзу шляхом запобігання розбіжностям у тлумаченні, які могли б послабити право на компенсацію.

Список використаних джерел:

1. Basenko R., Avanesian H., Strilko D. Institute of compensation for moral damage: international legal experience and legislative innovations. *Entrepreneurship, Economy and Law.* 2022. № 1. P. 5–10. DOI: https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.1.01

2. Directive (EU) 2015/2302 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on package travel and linked travel arrangements, amending Regulation (EC) No 2006/2004. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2015/2302/oj/eng

3. Judgment of the Court (Sixth Chamber) of 12 March 2002. Simone Leitner v TUI Deutschland GmbH & Co. KG. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62000CJ0168

4. Air Passenger Rights – European Case Law. URL: https://transport.ec.europa.eu/system/files/2022-03/2022-summary-of-the-most-relevant-cjeu-judgements.pdf

5. Judgment of the Court (Third Chamber) of 25 January 2024 (Case C-687/21). URL: https://infocuria.curia.europa.eu/tabs/document?source=document&text=&docid=282062&pageIndex=0&doclang=DE&mode=lst&dir=&o=

6. Judgment of the Court (Fourth Chamber) of 4 September 2025. IP v Quirin Privatbank AG (Case C-655/23). URL: https://infocuria.curia.europa.eu/tabs/affair?sort=AFF_NUM-DESC&searchTerm=%22C-655%2F23%22&publishedId=C-655%2F23

Ключові слова: компенсація шкоди, моральна шкода, немайнова шкода, судова практика, Суд Європейського Суду.

Key words: compensation for damage, moral damage, non-property damage, case law, Court of Justice of the European Union.

СЕКЦІЯ 14.
ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО У СВІТЛІ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ

Керівник секції: *завідувач кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений юрист України Голубєва Неллі Юріївна*
Секретар секції: *аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, методист навчально-методичного відділу ЦООПІАР Сатановська Олена Валентинівна*

Голубєва Неллі Юріївна
Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений юрист України

РОЗПОДІЛ СУДОВИХ ВИТРАТ МІЖ СТОРОНАМИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ США

У США кожна сторона зазвичай оплачує гонорар власного адвоката, незалежно від того, хто виграв справу, а витрати на правову допомогу не включаються у перерозподіл судових витрат (відповідно до п. 1 ст. 54(d) Federal Rules of Civil Procedure (Федеральних правил цивільного судочинства, далі – FRCP) [1]. Відоме правило, яке має широковживану назву, «American rule» означає, що на іншу сторону судові витрати на адвокатів не можуть бути перекладені, але існують деякі винятки. Сторони самі несуть свої витрати та не можуть розраховувати на перенесення їх на іншу сторону. Це протилежність так званому «loser pays» підходу. Принцип континентального права, до якого належить і Україна, на противагу називають English rule (Англійське правило). Він полягає в тому, що сторона, яка програла, відшкодовує значну частину судових витрат, включно з lawyer's fees, понесених стороною, яка виграла.

«American rule» виправдовується як правило тим, що воно дозволяє надмірного фінансового ризику. Але у реальності це правило вигідніше тому, хто має більше ресурсів, оскільки він може затягувати процес, примушувати опонента до виснажливого судового розгляду як інструмент тиску. Крім того воно може стимулювати «слабкі» або спекулятивні позови, оскільки позивач не боїться автоматично сплатити чужі витрати у разі програшу.

American Rule стосується гонорарів адвокатів. Але інші судові витрати (court fees, filing fees, витрати на експертів, витрати на свідків, окремі процесуальні ви-

трати) можуть перерозподілятися (fee-shifting), їх перелік міститься, наприклад, у розділі 28 Зводу законів США (далі – U. S. Code), § 1920.

Заява до секретаря суду (саме він вирішує питання витрат) про повернення судових витрат подається протягом 14 днів після того, як суд винесе остаточне рішення у справі, та має містити: 1) перелік усіх витрат; 2) підтвердження витрат, включаючи копії квитанцій, повернених чеків, рахунків та судових наказів, які слід додати як додатки; 3) декларацію сторони, що виграла справу, яка підтверджує, що пункти, заявлені як витрати, є правильними, витрати були обов'язково понесені у справі, а послуги, за які було стягнуто плату, були фактично та обов'язково надані. Сторона, яка програла справу, може подати заперечення у письмовій формі, а сторона, яка виграла справу, може подати відповідь на заперечення. Цікаво, що якщо суд задовольнить заяву сторони, що виграла справу, протягом 7 днів після видання судом рахунка судових витрат сторона, що програла справу, може подати та вручити «Клопотання про перерахування судових витрат», доводячи, що вона не може дозволити собі оплатити судові витрати; не погоджується з сумою конкретного пункту, зазначеного у рахунку судових витрат; вважає, що її справа зачіпає важливе правове питання і що стягнення судових витрат може перешкодити іншим особам подавати аналогічні справи в майбутньому [2]. Тобто вже після розгляду основної справи відбувається декілька етапів розгляду питання стягнення судових витрат: 1) клопотання сторони, яка виграла; 2) заперечення сторони, яка програла; 3) відповідь на заперечення; 4) погодження та видача судом рахунка судових витрат; 5) клопотання проти вже винесеного судом рахунку.

American rule використовується за умовчанням. Винятками із American rule є випадки прямо зазначені на федеральному рівні чи рівні штатів, які дозволяють переможцю судового спору стягнути гонорари адвокатів (attorney's fees): у справах про дискримінацію; у трудових спорах; у справах про захист споживачів; у деяких екологічних позовах; у справах про порушення авторських прав тощо, а також у випадках, коли в самому договорі сторонами передбачено, що «у разі спору одна сторона відшкодовує attorney's fees іншої» (зустрічається у комерційних договорах, договорах кредиту, оренди, франчайзингу тощо).

Відповідно до п. (2) ст. 54(d) FRCP «вимога про відшкодування гонорару адвоката та пов'язаних з ним витрат має бути подана у порядку клопотання, якщо тільки матеріальне право не вимагає, щоб ці витрати були доведені в суді як елемент відшкодування збитків… подане не пізніше ніж через 14 днів після ухвалення рішення…». У правилах 54(c) та 54(d) FRCP визначено процедури розгляду таких запитів [1]. Наприклад, розділ 42 U. S. Code, § 1988(b), надає право стороні, що виграла справу, отримати відшкодування своїх адвокатських гонорарів у справах про цивільні права, порушених відповідно до розділу 42 U. S. Code, § 1983. Суд на свій розсуд може присудити стороні, яка виграла, розумну плату за послуги адвоката як частину судових витрат [3]. Сторона, що подає клопотання, повинна описати остаточне рішення у справі; вказати на закон, правило або

іншу причину, з якої вона має право на відшкодування адвокатських гонорарів; вказати запитувану суму (або справедливу оцінку запитуваної суми). За рішенням суду, вона має розкрити умови будь-якої угоди між клієнтом та адвокатом щодо гонорару адвоката [2].

Винятками із American rule є також § 1927 розділу 28 U. S. Code, який передбачає, що будь-який адвокат або інша особа, допущена до ведення справ в будь-якому суді Сполучених Штатів або будь-якої їх території, яка необґрунтовано і зловмисно затягує судові розгляди у якій-небудь справі, може бути зобов'язана судом особисто нести зайво понесені витрати, витрати та гонорари адвокатів, розумно обумовлені такою поведінкою [3], тобто як покарання за процесуальну поведінку сторони, яка зловживає.

У патентних спорах також діє «American rule», але згідно спеціальної норми розділу 35 U. S. Code § 285 (з 1946 року), суд може присудити витрати адвоката у «exceptional cases», але не автоматично, а тільки, якщо справа була винятковою за своєю природою, а не «як покарання за порушення у частині патентних прав». Це виключення обумовлено тим, що такі справи часто технічно складні, надзвичайно дорогі, використовуються як зброя проти конкурентів.

Наприклад, після рішення Верховного суду США у справі Octane Fitness, LLC проти ICON Health & Fitness, Inc. (2014) стандарт став гнучкішим, а «виняток» означає рідкісний, незвичайний випадок, а не лише випадки, що стосуються недобросовісності або об'єктивної безпідставності. Octane Fitness отримала приблизно 1,6 мільйона доларів компенсації судових витрат [4]. Це рішення показує, що патентне право США відходить від формальної нейтральності та дедалі більше використовує fee-shifting (перерозподіл судових витрат) як механізм стримування патентного тролінгу та безпідставних позовів.

У справі Highmark Inc. проти Allcare Health Management System, Inc. (2014) Верховний суд уточнив, що рішення про присудження витрат у «exceptional case» має значною мірою базуватися на дискреції суду першої інстанції, а апеляційний перегляд має бути обмеженим [5]. Це дійсно важливе рішення, адже суди нижчих інстанцій отримали широкий простір для оцінки поведінки сторін, а fee-shifting у патентних справах став не механічною санкцією, а інструментом суддівського контролю над зловживаннями.

У справі Fogerty v. Fantasy, Inc., 510 U. S. 517 (1994) [6] привертає увагу як суд суворо обстоює своє дискреційне право на свій розсуд вирішувати чи взагалі стягувати витрати зі сторони, що програла, та їх розмір.

У Каліфорнії, згідно ст. 1780 Civil Code (Цивільного кодексу), «суд присуджує судові витрати та гонорари адвокатів позивачу, який виграв справу відповідно до цього розділу. Розумні гонорари адвокатів можуть бути присуджені відповідачеві, який виграв справу, якщо суд встановить, що дії позивача в рамках позову були несумлінними» [7].

Fee-shifting часто використовується як інструмент протидії зловживанням, наприклад у так званих процесах SLAPP (Strategic lawsuit against public

participation). Наведені приклади не є вичерпним переліком виключень із American rule, при цьому треба враховувати, що простір для суддівської дискреції і непередбачуваності залишається доволі суттєвим в цих випадках, оскільки автоматичного перерозподілу судових витрат не відбувається.

Список використаних джерел:

1. Federal Rules of Civil Procedure. URL: https://www.federalrulesofcivilprocedure.org/frcp/
2. Post-Judgment Guide: The Potential Costs of Losing Your Case in Federal Court. URL: https://publiccounsel.org/wp-content/uploads/2024/01/Guide-The-Potential-Costs-of-Losing-Your-Case-in-Federal-Court-2023.pdf
3. U. S. Code. URL: https://www.law.cornell.edu/uscode/text
4. Octane Fitness, LLC v. ICON Health & Fitness, Inc., 572 US 545 (2014). URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/572/545/
5. Opinion recap: Justices want Federal Circuit out of loop on fee disputes in patent cases. URL: https://www.scotusblog.com/2014/04/opinion-recap-justices-want-federal-circuit-out-of-loop-on-fee-disputes-in-patent-cases/
6. Fogerty v. Fantasy, Inc., 510 U. S. 517 (1994). URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/510/517/
7. Civil Code. URL: https://leginfo.legislature.ca.gov/faces/codes_displayText.xhtml?division=3.&chapter=4.&part=4.&lawCode=CIV&title=1.5.

Ключові слова: цивільний процес, судові витрати, перерозподіл судових витрат, гонорар адвоката.
Key words: civil Procedure, legal costs, fee-shifting, attorney's fee.

Андронов Ігор Володимирович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу,
доктор юридичних наук, професор

ФОРМУЛЮВАННЯ ПОЗОВНИХ ВИМОГ ТА ЇХ ОЦІНКА СУДОМ

Грамотне формулювання позовних вимог під час написання позовної заяви є показником фахового рівня адвоката та однією з важливих умов позитивного результату розгляду та вирішення справи судом. Воно передбачає не лише обрання ефективного способу захисту права, а й правильне викладення позовних вимог в тексті позовної заяви з дотриманням правильної стилістики, коректним використанням спеціальної термінології та змістовним наповненням тексту необхідною інформацією.

Однак у зв'язку з практичною неможливістю досягти ідеалу в будь-якій сфері людської діяльності, зокрема, й у юридичній професії, наявністю відмінностей

у досвіді та рівні підготовки представників цієї професії доволі різним буває й якість написання процесуальних документів.

У зв'язку з цим в судовій практиці виникає питання про те, які недоліки процесуальних документів, зокрема в частині формулювання позовних вимг, можуть розглядатись як незначні неточності, які не впливають на можливість їх задоволення судом, а які варто вважати грубими помилками, що призводять до відмови і їх розгляді або задоволенні судом.

Звичайно, відповідь на дане питання суд надає в кожному конкретному випадку в результаті здійснення аналізу процесуального документу, що перебуває на його розгляді. Утім, все ж таки, можна зазначити низку настанов та критеріїв (не торкаючись очевидної необхідності обрання позивачем ефективного способу захисту права), за допомогою яких можна визначити рівень дефектності формулювання позовних вимог та оцінити перспективи впливу того чи іншого недоліку на результат розгляду справи судом.

1. Суд не повинен припускатися надмірного формалізму при оцінці позовних вимог.

Це означає, що суд не повинен надто прискіпливо ставитись до технічних недоліків позовної заяви, зважати на незначні хиби формулювання, некоректне використання термінів або невдалі висловлювання, якщо суть вимоги є цілком зрозумілою та недвозначною. Зокрема, на думку Верховного Суду «некоректне, з точки зору лінгвістики, формулювання вимог позову не може бути перешкодою для захисту порушеного права» [1].

Також суд повинен оцінювати текст позовної заяви в цілому разом з додатками до неї. Тому якщо в прохальній частині позовної заяви не вистачає певної інформації, однак її цілком можна визначити зі змісту інших частин позовної заяви або проаналізувавши інші матеріали справи, такий недолік не є суттєвим. Наприклад, як зазначив Верховний Суд, «незазначення позивачем у прохальній частині номера договору дарування спірного будинку за встановлених апеляційним судом обставин не може бути єдиною самостійною підставою для відмови в задоволенні вимоги про визнання недійсним договору дарування будинку» [1].

Окрім надмірного формалізму правосуддю шкодить і надмірна гнучкість суду, на чому також наголосив Верховний Суд [2]. Тому суттєві недоліки формулювання позовних вимог не повинні проходити повз увагу суду. Наприклад, коли має місце відсутність необхідних реквізитів позовної заяви, передбачених нормами процесуального законодавства. На таку відсутність суд повинен реагувати у відповідності до вимог закону (залишити позовну заяву без руху, надавши строк для усунення виявлених недоліків).

2. Позовні вимоги не повинні допускати подвійного тлумачення. Вони мають бути сформульовані чітко та безальтернативно. За твердженням Верховного Суду «зміст позовних вимог – це максимально чітко і зрозуміло сформовані визначення способу захисту порушеного права, свободи чи інтересу у прохальній частині позову» (п. 37 постанови ВПВС від 22 лютого 2024 року у справі

№ 990/150/23, провадження № 11-192заі23 [3]). У наведеній справі Верховний Суд підтримав позицію суду першої інстанції щодо неприпустимості альтернативного формулювання позовних вимог, зазначивши, що «суд не наділений повноваженнями визначати спосіб захисту порушеного права на стадії відкриття провадження, оскільки саме позивач наділений правом на звернення та обов'язком визначення способу захисту» (п. 42 постанови ВПВС від 22 лютого 2024 року у справі № 990/150/23, провадження № 11-192заі23 [3]).

Таким чином, деякі несуттєві недоліки формулювання позовних вимог не повинні ставати на перешкоді задоволенню судом законних та обгрунтованих вимог позивача, що, між тим, не звільняє адвоката від обов'язку ретельно та виважено ставитися до написання тексту позовних заяв та інших процесуальних документів.

Список використаних джерел:

1. Постанова колегії суддів КЦС ВС від 02 жовтня 2024 року у справі № 372/3733/22, провадження № 61-3818св24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/122220286.

2. Постанова колегії суддів Другої судової палати КЦС ВС від 05 серпня 2020 року у с праві № 177/1163/16-ц, провадження № 61-2250св20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/90847615.

3. Постанова ВПВС від 22 лютого 2024 року у справі № 990/150/23, провадження № 11-192заі23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117241509.

Ключові слова: цивільний процес, цивільне судочинство, процесуальні документи, позовні вимоги, позовна заява.

Key words: civil process, civil proceedings, procedural documents, claims, statement of claim.

Волкова Наталія Василівна

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, доктор юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ЗАКОННИХ ПРЕДСТАВНИКІВ У ЗАХИСТІ ПРАВ МАЛОЛІТНІХ ТА НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Законне представництво спрямоване на захист прав та інтересів малолітніх і неповнолітніх осіб, недієздатних фізичних осіб, а також осіб із обмеженою цивільною дієздатністю, які не можуть самостійно захищати свої права та інтереси в суді. Д. В. Іванчулинець слушно зазначає, що значення законного представництва в цивільному процесі суттєво переважає роль договірного представництва, оскільки воно стосується категорії осіб, які де-юре позбавлені можливості само-

стійно захищати свої права та інтереси в суді, навіть за наявності такого наміру [1, с. 78].

Законне представництво здійснюють особи, визначені законом, які можуть виконувати функції представників у цивільному судочинстві. Відповідно до ст. 59 ЦПК України такими особами є батьки, усиновлювачі, опікуни, піклувальники та інші особи, визначені законодавством. Батьки виступають законними представниками своїх малолітніх і неповнолітніх дітей і, відповідно, можуть право звертатися до суду для захисту їх прав без додаткових повноважень (ст. 242 ЦК України, ст. 154 СК України).

Неповнолітні батьки мають ті самі права та обов'язки щодо дитини, що й повнолітні, і можуть їх реалізовувати самостійно. Зокрема, право на звернення до суду для захисту прав своєї дитини мають неповнолітні батьки, які досягли 14 років, і вони також користуються правом на безоплатну правову допомогу (ст. 156 СК України). Усиновлювачі щодо усиновлених осіб прирівнюються до батьків у питаннях особистих і майнових прав та обов'язків (ч. 4 ст. 232 СК України). Опікуни та піклувальники призначаються органами опіки та піклування або, у випадках, передбачених законом, судом (ст. 60, 63 ЦК України, ст. 243 СК України). Законні представники діють від імені дитини та в її інтересах, формуючи для неї права й обов'язки.

Участь законних представників у цивільному процесі має обов'язковий характер. За наявності законних підстав їх присутність у справі є необхідною, наприклад, у справах про захист прав малолітніх, а також недієздатних осіб. Неповнолітні особи віком від 14 до 18 років, мають право самостійно здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати обов'язки в суді щодо відносин, у яких вони особисто беруть участь, справ, якщо інше не встановлено законом (ч. 2 ст. 47 ЦПК України). Так, наприклад, особи, які досягли 14 років, мають право самостійно звертатися до суду з вимогою про позбавлення батьківських прав своїх батьків або одного з них та брати участь у цих справах (ст. 165 СК України), однак суд може залучити до таких справ законного представника дитини відповідно до ч. 2 ст. 59 ЦПК України. Також, якщо у справі бере участь тільки законний представник, то в деяких випадках, наприклад, у справах про позбавлення батьківських прав, про визначення місця проживання дитини тощо суд зобов'язаний викликати дитину для висловлення її думки [2, с. 68].

Відповідно до ч. 3 ст. 59 ЦПК України «законні представники мають право доручати ведення справи в суді іншим особам». Г. О. Світлична зауважує, що таке положення «…обумовлено прагненням законодавця створити умови для ефективного виконання покладених на представника функцій» [3, с. 37].

У цивільному процесі передбачена участь органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб відповідно до ст. 56 ЦПК України, зазначених осіб часто змішують з законними представниками. З цього приводу науковці слушно зауважують, що змішування цих інститутів є помилковим і неприпустимим [4, с.9], оскільки ігнорування їхніх специфічних ознак

на законодавчому рівні призводить до розмиття меж правового регулювання [5, с. 146].

Закон також надає право звертатися до суду без спеціальних повноважень для захисту прав малолітніх, неповнолітніх і непрацездатних осіб бабам, дідам, сестрам, братам, мачухам та вітчимам (ст. 258, 262 СК України), проте це не надає їм статусу законних представників (ст. 56 ЦПК України).

У випадках конфлікту інтересів між батьками та дитиною, коли порушуються права та законні інтереси останньої, дитина має право звертатися безпосередньо до органів опіки та піклування, після досягнення 14 років, або до суду. Наприклад, при домашньому насильстві «…дитина має право самостійно звернутися за своїм захистом до відповідних органів» [6, с. 53]. У разі виникнення конфлікту під час розгляду справи суд може призначати або замінювати законного представника (ст. 63 ЦПК України).

Частина 2 ст. 63 ЦПК України містить певні неточності і потребує узгодження з нормами матеріального права щодо опіки та піклування (ст. 60, 61, 63 ЦК України). Зокрема, «суд встановлює опіку над малолітньою особою та піклування над неповнолітньою особою, якщо встановлено, що вона позбавлена батьківського піклування, і призначає опікуна чи піклувальника за поданням органу опіки та піклування» (ч. 3, 4 ст. 60 ЦК України). Встановлення опіки або піклування та призначення опікуна чи піклувальника належить до виключної компетенції суду за наявності передбачених законом підстав. При цьому суд діє не за ініціативою органу опіки та піклування, а виходячи з фактів, передбачених законодавством. Роль органу опіки та піклування обмежується визначенням кандидатури опікуна чи піклувальника та поданням відповідного клопотання до суду. Отже, суд встановлює опіку та піклування на підставі законодавчо визначених фактів, тоді як орган опіки лише пропонує кандидатуру, тому «…до ч. 2 ст. 63 ЦПК України потрібно внести відповідні редакційні уточнення з метою уникнення розбіжностей у її тлумаченні» [5, с. 147].

Застосування ст. 63 ЦПК України викликає складнощі у визначенні підстав для призначення або заміни законного представника. Основною підставою є відсутність законного представника у дитини, позбавленої батьківського піклування. Згідно з ч. 3 ст. 63 ЦПК України заміна представника можлива за поданням органу опіки, якщо він втратив право вести справу за законом. У юридичній літературі існують різні погляди на цю норму: одні вважають, що заміна законного представника є доцільною у разі, якщо його дії або поведінка суперечать законним інтересам підопічного [7, с. 106], інші – що заміна законного представника не передбачена, якщо його недостатнє виконання обов'язків зумовлене низькою правовою обізнаністю або похилим віком; у таких ситуаціях суд повинен залучити орган опіки та піклування до участі у справі, а не зупиняти провадження [8, с. 142].

Законодавець також вказує, що особа, інтереси якої суперечать інтересам підопічного, не може бути опікуном або піклувальником (п. 2 ч. 1 ст. 64 ЦК Украї-

їни). Встановлення таких обставин є підставою для звільнення особи від таких повноважень (ст. 64 ЦК, ст. 251 СК України). Варто зазначити, що батьківські права також не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини (ч. 2 ст. 155 СК України). Водночас батьки або усиновлювачі втрачають статус законних представників лише у випадках, коли вони позбавлені батьківських прав або усиновлення визнано недійсним чи скасовано на підставі, передбаченої законом (ст. 164, 236–239, 242 СК України). Це виключає можливість застосування положень ч. 3 ст. 43 ЦПК України в інших ситуаціях.

Відповідно до основних принципів цивільного процесуального права представник не може вести справу без належних повноважень. Якщо відсутність повноважень виявлена після відкриття провадження, наслідком є повернення заяви або залишення її без розгляду.

Правова дія ч. 3 ст. 63 ЦПК України поширюється на випадки втрати права вести справу під час процесу. Так, батьки, позбавлені батьківських прав, перестають бути законними представниками (ст. 166 СК України), усиновлювачі – при скасуванні або визнанні усиновлення недійсним (ст. 237, 239 СК України), а опікуни чи піклувальники втрачають повноваження при недієздатності (ст. 60 ЦК України).

Звільнення опікуна або піклувальника може відбуватися у разі: невиконання обов'язків; порушення прав підопічного; поміщення підопічного до навчального закладу, закладу охорони здоров'я чи соціального захисту (ч. 3 ст. 75 ЦК України); наявності стосунків, що перешкоджають опіці, або коли інтереси представника суперечать інтересам підопічного (ст. 64 ЦК України; ст. 251 СК України); за власною заявою опікуна чи піклувальника (ст. 75 ЦК України).

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що інститут законного представництва в цивільному судочинстві є фундаментальним механізмом захисту прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб. Аналіз положень ЦПК України, зокрема ст. ст. 47, 56, 59, 63, дозволяє констатувати, що законодавець визначив чіткий порядок залучення законних представників, коло осіб, які ними можуть бути, а також їхні права та обов'язки у цивільному судочинстві. Водночас виявлено нормативні прогалини щодо підстав і механізму заміни законного представника, що може призводити до конфліктів інтересів між дитиною та батьками або іншими законними представниками.

Список використаних джерел:

1. Іванчулинець Д. В. Обов'язкове та факультативне законне представництво в цивільному процесі. *Судова апеляція*. 2015. № 1(38). С. 77-83.

2. Волкова Н. В. Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин у справах щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 5. С. 66-70.

3. Світлична Г. О. Законне представництво у цивільному судочинстві. *Вісник Верховного Суду України*. 2013. № 10 (158). С. 34-41.

4. Гранін А. П. Повноваження представника та його реалізація за цивільним законодавством України : автореф. дис. … канд. юрид. наук. : 12.00.03. Одеса, 2005. 20 с.

5. Волкова Н. В. Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2022. 444 с. URL: https://hdl.handle.net/11300/23333

6. Volkova N. On the legal regulation of protection of the rights and interests of the child from domestic violence (certain aspects). *Art and Science. Estonia*. 2021. № 5. С. 53–66. URL: https://www.artandscience.info/index.php/journal/article/view/57/57

7. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за ред. С. С. Бичкової. Київ : Атака, 2008. 840 с.

8. Кравчук В. М., Угриновська О. І. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. Київ : Істина, 2006. 944 с.

Ключові слова: законне представництво, цивільне судочинство, малолітні особи, неповнолітні особи, захист прав дитини, законні представники, цивільний процес, цивільне судочинство.

Key words: legal representation, civil proceedings, minors, juveniles, protection of children's rights, legal representatives, civil procedure, civil proceedings.

Бут Ілля Олександрович

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ НАЛЕЖНОГО ВІДПОВІДАЧА У СПРАВАХ ПРО ЗАХИСТ ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ

Питання визначення належного відповідача у справах про захист честі, гідності та ділової репутації традиційно належить до числа складних як у теоретичному, так і у практичному вимірі. Особливої актуальності воно набуває у випадках, коли оспорювана інформація поширюється посадовою або службовою особою під час виконання нею своїх обов'язків, адже у таких правовідносинах поєднуються елементи приватноправового захисту особистих немайнових прав та публічно-правового статусу поширювача, що зумовлює необхідність чіткого розмежування правової природи відповідальності. Наявна правозастосовна практика демонструє неоднорідність підходів до вирішення питання про можливість участі посадової чи службової особи як відповідача у відповідній категорії справ, зокрема у частині пред'явлення вимог про відшкодування майнової та моральної шкоди. Наприклад, у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 24 березня 2021 року у справі № 428/3780/20-ц суди розглянули по суті вимоги позивача

до виконуючого обов'язки голови міської ради, а не безпосередньо до міської ради [1].

Проблематика ускладнюється також тим, що в межах цивільно-правового регулювання відповідальність за поширення недостовірної інформації має специфічну конструкцію, яка відступає від загального принципу індивідуалізації відповідальності, а у сфері інформаційних відносин законодавець використовує особливий підхід до визначення суб'єктів. Це породжує питання щодо того, чи може посадова або службова особа розглядатися як самостійний суб'єкт деліктної відповідальності, чи її дії мають кваліфікуватися як дії відповідної юридичної особи.

Стаття 1 Закону України «Про інформацію» № 2657-XII від 02 жовтня 1992 р. (далі – Закон) визначає, що у даному Законі терміни вживаються у спеціальному значенні: «суб'єкт владних повноважень – орган державної влади, орган місцевого самоврядування, інший суб'єкт, що здійснює владні управлінські функції відповідно до законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень» [2]. Надане визначення є дещо відмінним від визначення суб'єкта владних повноважень, закріпленому у п. 7 ч. 1 ст. 4 КАС України, яке охоплює орган державної влади (у тому числі без статусу юридичної особи), орган місцевого самоврядування, їх посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, або наданні адміністративних послуг [3]. Однак можна зробити висновок, що категорія «посадова чи службова особа» в розумінні Закону цілком охоплюється категорією «інший суб'єкт, що здійснює владні управлінські функції».

Відтак, суб'єкти владних повноважень, в тому числі службові та посадові особи, є суб'єктами інформаційних відносин поряд із фізичними, юридичними особами та об'єднаннями громадян (ст. 4 Закону), Закон наділяє їх особливими правами та обов'язками у сфері інформаційних відносин. Тоді як згідно зі ст. 2 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) учасниками цивільних відносин є фізичні особи та юридичні особи, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права. Відтак прослідковується відмінність у суб'єктному складі інформаційних та цивільних правовідносин.

На перший погляд, може скластися враження про наявність колізії між вищенаведеними нормами: ЦК України не виокремлює «суб'єктів владних повноважень» як самостійну категорію учасників цивільних відносин. Однак ця відмінність є удаваною, а не реальною колізією, і пояснюється різною функціональною спрямованістю обох актів. Слід враховувати, що Закон України «Про інформацію» є спеціальним актом, який регулює інформаційні правовідносини, тоді як Цивільний кодекс України – це загальний акт приватного права, що визначає засади цивільних відносин. Предметна сфера вказаних актів є різною, адже Закон регулює не тільки цивільні за своєю природою правовідносини, а й інші, які можуть бути охарактеризовані як адміністративні.

Частина друга ст. 31 Закону фактично встановлює особливості відповідальності за поширення інформації, зокрема щодо діяльності суб'єктів владних повноважень та інших учасників інформаційних відносин. Однак відмінність у суб'єктному складі не означає суперечності, адже у сфері інформаційних відносин законодавець свідомо деталізує суб'єктів (виділяючи суб'єктів владних повноважень як окрему категорію). При цьому, суб'єкт владних повноважень у розумінні Закону не втрачає своєї правосуб'єктності у якості фізичної чи юридичної особи, як їх визначає ЦК України. Подібний підхід щодо виокремлення особливого суб'єктного складу для цілей спеціального законодавства використовується і в інших законах: у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» суб'єктами договірних відносин є адвокат і клієнт, у Законі України «Про захист прав споживачів» учасниками споживчих правовідносин є споживачі товарів, робіт і послуг та виробники, продавці товарів, виконавці робіт і надавачі послуг (що також не відображає поділу суб'єктів правовідносин за ЦК України) тощо. Однак це не означає, що із прийняттям спеціального закону відповідні положення мають бути відображені у ЦК України.

На можливість участі у якості сторони у цивільній справі посадової або службової особи вказує ч. 2 ст. 31 Закону, за якою «суб'єкти владних повноважень як позивачі у справах про захист честі, гідності та ділової репутації вправі вимагати в судовому порядку лише спростування недостовірної інформації про себе і не мають права вимагати відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Це не позбавляє посадових і службових осіб права на захист честі, гідності та ділової репутації в суді». Очевидно, що у цивільному процесі посадові і службові особи в такому випадку набуватимуть статусу позивача як фізична особа, адже звертатимуться на захист власних прав та інтересів, а не на захист прав «суб'єкта владних повноважень»: за ст. 48 ЦПК України позивачем і відповідачем можуть бути фізичні і юридичні особи, а також держава. З цього слідує і можливість посадових і службових осіб бути відповідачем, адже у справах про захист честі, гідності та ділової репутації, що розпочаті за їхнім позовом, до них може бути пред'явлено зустрічний позов.

Водночас, в силу ст. 277 ЦК України відповідачем у справі посадова або службова особа може бути тоді, коли вона є поширювачем інформації, однак яка, поширюючи інформацію, не діє на виконання своїх посадових (службових) обов'язків. Насправді суть питання полягає у визначеності належного відповідача у справах щодо захисту честі, гідності, ділової репутації фізичної особи. Ст. 277 ЦК України визначає, що поширювачем інформації, яку подає посадова чи службова особа при виконанні своїх посадових (службових) обов'язків, вважається юридична особа, у якій вона працює, що формує спеціальну модель деліктної відповідальності, яка відступає від загального принципу індивідуалізації відповідальності, покладаючи її на юридичну особу як носія публічної функції, а посадова (службова) особа реалізує не власну волю, а волю юридичної особи, від імені та в інтересах якої вона діє. Зазначений підхід відповідає класичній док-

трині органу юридичної особи, відображеній у статті 92 ЦК України: юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону. Дії органу юридичної особи є діями самої юридичної особи. Відтак, публічна заява, рішення або повідомлення, зроблені посадовою особою органу державної влади чи місцевого самоврядування в рамках реалізації службових функцій, юридично є діями відповідного органу.

Як зазначає Н. В. Никитченко, «органи влади та їхні представники (посадові особи) діють не від свого імені, а в інтересах держави, тому притягнення їх до відповідальності має свої особливості та включає особливі, властиві лише такому виду відповідальності складові. Умовно їх можна поділити на здатність держави відповідати за діяльність своїх органів і здатність вищих державних органів підтримувати правопорядок унаслідок здійснення контролю за діяльністю нижчестоящих органів» [4].

Відтак, у вказаній категорії справ не має значення, чи було поширено недостовірну інформацію державним органом як суб'єктом владних повноважень, чи посадовою особою як суб'єктом владних повноважень. Пред'явлення позовної вимоги до неналежного відповідача є самостійною підставою для відмови у задоволенні позову. На етапі відкриття провадження не завжди є можливість встановити належність відповідача: «у разі поширення такої інформації посадовою чи службовою особою для визначення належного відповідача судам необхідно з'ясовувати, від імені кого ця особа виступає. Якщо посадова чи службова особа виступає не від імені юридичної особи і не при виконанні посадових (службових) обов'язків, то належним відповідачем є саме вона» [5]. Вказані обставини можна оцінити тільки з'ясувавши дійсні обставини справи та перевіривши їх доказами.

Закриття провадження у справі на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України можливе виключно тоді, коли справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства. (якщо спір має розглядатися за правилами адміністративного, господарського судочинства чи взагалі не підлягати розгляду у порядку жодного із видів судочинства). Пред'явлення позову до неналежного відповідача не свідчить про відсутність предмета спору чи юрисдикції суду, а тому не може бути підставою для закриття провадження. Отже, єдиним належним процесуальним наслідком є відмова у задоволенні позову.

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 24 березня 2021 року у справі № 428/3780/20-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95780934.

2. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2657-12.

3. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 06.07.2005 № 2747-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2747-15.

4. Никитченко Н. В. До питання відповідальності органів влади. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика).* 2017. Вип. 1. С. 186-190. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp_2017_1_32.

5. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : Постанова Верховного суду України від 27.02.2009 № 1 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v_001700-09.

Ключові слова: цивільний процес, захист честі, гідності та ділової репутації, належний відповідач, суб'єкт владних повноважень, судова практика.

Key words: civil procedure, protection of honor, dignity and business reputation, proper defendant, public authority entity, judicial practice.

Дрогозюк Крістіна Борисівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Сучасний етап розвитку правової системи України характеризується активним впровадженням цифрових технологій у сферу судочинства. Одним із найбільш перспективних напрямів є використання штучного інтелекту (далі – ШІ) у цивільному судочинстві. Цифровізація правосуддя зумовлює необхідність переосмислення традиційних процесуальних інститутів, адаптації законодавства та вироблення нових підходів до забезпечення ефективності судового захисту прав і свобод людини.

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що впровадження штучного інтелекту у сферу судочинства, з одного боку, відкриває широкі можливості для оптимізації процесуальної діяльності, а з іншого – породжує низку суттєвих ризиків, пов'язаних із забезпеченням фундаментальних принципів справедливого суду, змагальності та рівності сторін. У зв'язку з цим, у вітчизняній правовій доктрині спостерігається стійка тенденція до зростання інтересу до цієї проблематики. Зокрема, значний внесок у розробку питань використання штучного інтелекту в судочинстві здійснили такі науковці, як Д. П. Богатчук, О. М. Борщевська, О. О. Грабовська, І. В. Жукевич, О. О. Кармаза, А. В. Кожевнікова, І. В. Скляренко, М. В. Парасюк та інші.

На сьогодні в Україні відсутній спеціальний нормативно-правовий акт, який би комплексно регулював використання штучного інтелекту в судочинстві. Водночас окремі аспекти цифровізації судової системи врегульовані на рівні процесуального законодавства та підзаконних актів.

Зокрема, у контексті дослідження значення ШІ в системі правосуддя України особливу увагу привертають положення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р (далі – Концепція) [1], яка визначає одним із ключових завдань у сфері правосуддя можливість ухвалення судових рішень у справах незначної складності (за взаємною згодою сторін) на основі результатів аналізу, здійсненого із застосуванням технологій штучного інтелекту, з урахуванням стану дотримання законодавства та сформованої судової практики.

Водночас у зазначеній Концепції закріплено і визначення поняття «штучний інтелект», під яким розуміється організована сукупність інформаційних технологій, що забезпечує виконання складних комплексних завдань шляхом використання системи наукових методів дослідження та алгоритмів обробки інформації, отриманої або сформованої в процесі функціонування, а також дозволяє створювати і застосовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень та алгоритми роботи з даними з метою досягнення визначених цілей [1].

Серед найновіших ініціатив державних органів України, що інтегрують штучний інтелект у механізми реалізації правосуддя, окрему увагу заслуговує Концепція Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (ЄСІКС), затверджена Державною судовою адміністрацією. Цей проєкт передбачає застосування ШІ не лише у традиційних допоміжних функціях, таких як автоматизована генерація проєктів процесуальних документів або контекстний пошук релевантної судової практики, а й у складніших аналітичних задачах. Зокрема, діяльність ШІ планується використовувати для виявлення девіацій у судовій практиці, зокрема таких, що виражаються у відхиленні від позицій Верховного Суду або ігноруванні ключових доказів та аргументів, а також для моделювання оптимальних стратегій розгляду справ [2]. Очікується, що інтеграція цих технологій у ЄСІКС сприятиме не лише прискоренню процесу обробки судових матеріалів, а й підвищенню якості судових рішень, оптимізації централізованого розподілу справ та розширенню можливостей дистанційного доступу до процесуальних дій. Водночас запровадження такої системи вимагає адаптації процесуального законодавства та забезпечення відкритості й пояснюваності алгоритмічних рішень, що відповідає сучасним викликам цифровізації правосуддя в Україні.

Незважаючи на значний потенціал використання штучного інтелекту у цивільному процесі, його впровадження супроводжується комплексом системних проблем, які мають як правовий, так і етичний характер. Передусім слід наголосити на наявності правової невизначеності, що проявляється у відсутності цілісного нормативного регулювання застосування ШІ у судочинстві. Така ситуація не лише ускладнює інтеграцію відповідних технологій у процесуальну діяль-

ність, але й створює ризики фрагментарного та непослідовного їх використання, що може призвести до порушення єдності судової практики.

На думку І. В. Жукевич, штучний інтелект не може виступати заміною судді в системі здійснення судового контролю за виконанням рішень у цивільному судочинстві України. Водночас його доцільне та обґрунтоване використання здатне істотно підвищити ефективність діяльності суду та судді. Зокрема, інтеграція технологій штучного інтелекту у відповідний механізм сприяє скороченню строків розгляду справ, спрощенню процесу їх ведення, зменшенню кількості процесуальних помилок і, як наслідок, покращенню якості судової практики. У свою чергу, це створює передумови для більш повного та ефективного захисту прав і свобод людини. Особливої актуальності такі інновації набувають в умовах воєнного стану, коли зменшення кількості функціонуючих судів об'єктивно зумовлює необхідність впровадження передових світових практик електронного правосуддя та технологій штучного інтелекту, здатних оптимізувати навантаження на судову систему [3, с. 202].

Використання штучного інтелекту безпосередньо впливає на фундаментальні принципи цивільного процесу, зокрема принципи змагальності та рівності сторін. Зокрема, застосування алгоритмічних систем може створювати ризик порушення процесуального балансу, якщо одна зі сторін має доступ до більш ефективних технологій. Це може призвести до фактичної нерівності учасників процесу.

Крім того, виникає проблема прозорості рішень, прийнятих із використанням ШІ. У разі неможливості пояснити логіку алгоритму виникає загроза порушення права на справедливий суд.

Водночас за умови належного регулювання та технічного забезпечення ШІ може сприяти реалізації принципу доступності правосуддя, спрощуючи доступ до юридичної інформації та процесуальних інструментів.

Особливої гостроти набуває проблема визначення юридичної відповідальності за результати функціонування алгоритмічних систем. У сучасних умовах відсутній чіткий механізм розмежування відповідальності між розробниками, адміністраторами та користувачами ШІ, що фактично створює «зону безвідповідальності». Такий стан речей є неприпустимим у сфері правосуддя, де будь-яке рішення має ґрунтуватися на принципах законності та підконтрольності.

На нашу думку, сукупність зазначених факторів свідчить про те, що впровадження ШІ у цивільне судочинство без належного нормативного та інституційного забезпечення може не лише не підвищити ефективність правосуддя, а й призвести до зниження рівня довіри до судової системи загалом. Саме тому питання правового регулювання застосування ШІ має розглядатися не як технічне, а як фундаментальне завдання реформування цивільного процесу.

Перспективи впровадження штучного інтелекту в цивільний процес України безпосередньо залежать від здатності держави сформувати комплексну, системно узгоджену модель правового регулювання відповідних технологій. У цьому

контексті ключовим напрямом має стати розроблення спеціалізованого законодавства, яке не лише визначатиме правовий статус ШІ, але й встановлюватиме чіткі межі його застосування, гарантії захисту прав учасників процесу та механізми контролю за алгоритмічними рішеннями. Водночас таке регулювання повинно ґрунтуватися на принципах технологічної нейтральності та адаптивності, що дозволить враховувати динамічний розвиток цифрових технологій.

Принципово важливим є закріплення домінуючої ролі людини у процесі прийняття судових рішень. Штучний інтелект повинен розглядатися виключно як допоміжний інструмент, який підсилює аналітичні можливості судді, але не замінює його дискрецію. Такий підхід дозволяє забезпечити баланс між інноваційністю та збереженням гуманістичної природи правосуддя.

Окрім нормативних змін, необхідним є формування належного рівня цифрової компетентності суб'єктів правозастосування. Підготовка суддів, адвокатів та інших учасників цивільного процесу до роботи з технологіями штучного інтелекту має стати одним із пріоритетів державної політики у сфері правосуддя. При цьому впровадження ШІ повинно здійснюватися поетапно, із проведенням пілотних проєктів та постійним моніторингом їх ефективності.

З урахуванням викладеного, вважаємо, що інтеграція штучного інтелекту у цивільний процес України має розглядатися як складова більш широкої стратегії цифрової трансформації правосуддя, яка поєднує інноваційність із належним рівнем правових гарантій та спрямована на підвищення якості судового захисту.

Список використаних джерел:

1. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України No 1556-р від 2 грудня 2020 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-% D1%80#Text

2. Наказ Державної судової адміністрації України від 30 квітня 2025 року № 178 «Про затвердження Концепції ЄСІКС». URL: https://ips.ligazakon.net/document/SA25014

3. Жукевич І. В. Застосування штучного інтелекту в механізмі судового контролю за виконанням рішень у цивільному судочинстві України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 200-203.

Ключові слова: цифровізація, штучний інтелект, цивільне судочинство, доступ до правосуддя, інформаційні технології, судова система, правова реформа.

Key words: digitalization, artificial intelligence, civil procedure, access to justice, information technology, judiciary.

Іліопол Інна Михайлівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

АПЕЛЯЦІЙНИЙ ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ У СВІТЛІ СТАНДАРТІВ СПРАВЕДЛИВОГО СУДУ

Право на апеляційний перегляд справи у цивільному процесі є одним із ключових інструментів забезпечення права на справедливий суд. Воно не лише забезпечує можливість виправлення судових помилок, а й виступає гарантією ефективного доступу до правосуддя. Хоча міжнародні стандарти не зобов'язують держави створювати апеляційні інстанції, їх існування автоматично актуалізує необхідність дотримання процесуальних гарантій, закріплених у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1].

У сучасному розумінні право на справедливий суд включає комплекс взаємопов'язаних елементів: доступ до суду, справедливість процедури, публічність розгляду, розумні строки, незалежність і безсторонність суду тощо. Усі ці елементи мають бути забезпечені і в апеляційному провадженні, що свідчить про його важливе значення.

Право на доступ до суду є фундаментальною складовою права на справедливий суд. У контексті апеляційного провадження воно проявляється через можливість особи оскаржити судове рішення. Водночас це право не є абсолютним і може підлягати обмеженням, зокрема через процесуальні фільтри: визначення суб'єктів апеляційного оскарження, встановлення строків, розмір судового збору тощо. Ключовим критерієм допустимості таких обмежень є їх пропорційність та недопущення звуження сутності права на апеляційний перегляд. Практика ЄСПЛ підкреслює, що надмірний формалізм або фінансові бар'єри не повинні позбавляти особу реальної можливості захисту своїх прав.

Особливого значення в сучасних умовах набуває цифровізація судочинства. Використання електронних засобів комунікації, відеоконференцій, електронних кабінетів сприяє підвищенню доступності правосуддя, особливо в умовах воєнного стану. Водночас цифровізація не повинна створювати нові бар'єри – держава має забезпечити альтернативні способи доступу для осіб із низьким рівнем цифрової грамотності або обмеженими можливостями.

Апеляційний суд виконує ключову функцію перевірки як правових, так і фактичних аспектів справи. Саме на цій стадії забезпечується повноцінний перегляд рішення суду першої інстанції. Однак, апеляційне провадження ініціюється не клопотанням про вирішення спору, а поданням апеляційної скарги, яка за своєю суттю спрямована на оскарження незаконності чи необґрунтованості рішення суду першої інстанції. Обов'язковим елементом такої скарги є вимога про скасування або зміну судового рішення, без якої апеляційний розгляд втрачає процесуальний зміст [2, с. 118].

Апеляційне провадження функціонує у взаємозв'язку з принципом юридичної визначеності. Це означає, що перегляд судових рішень має бути спрямований на виправлення помилок, а не на повторний розгляд справи без достатніх підстав. Таким чином, апеляція виступає балансуючим механізмом між правом на справедливий суд і принципом res judicata.

Варто зазначити, що європейська модель цивільного судочинства ґрунтується на принципі двоінстанційного розгляду справи по суті. У цій моделі саме апеляційна інстанція відіграє вирішальну роль у перевірці правильності встановлення фактичних обставин та оцінки доказів.

В Україні відмова від чотириланкової системи судоустрою та обмеження функцій касаційної інстанції сприяли посиленню значення апеляції. Вона стала основною інстанцією, де забезпечується повноцінний перегляд справи, тоді як касація виконує функцію забезпечення єдності судової практики [3, с. 103]. Такий підхід відповідає європейським стандартам і сприяє підвищенню ефективності судового захисту, одночасно зменшуючи ризики затягування процесу.

Проблема дотримання розумних строків у судах апеляційної інстанції залишається однією з найбільш актуальних. Незважаючи на законодавче встановлення строків, їх систематичне порушення має комплексний характер. Серед основних причин: кадровий дефіцит, перевантаженість судів, організаційні недоліки та зловживання процесуальними правами учасників справи. Додатковим викликом стала війна, яка ускладнила функціонування судової системи через безпекові та технічні фактори. Проте, практика ЄСПЛ виходить з того, що навіть за наявності об'єктивних труднощів держава зобов'язана забезпечити ефективний судовий захист упродовж розумного строку. Порушення цієї вимоги підриває довіру до правосуддя та знижує ефективність судового захисту.

Апеляційний суд також має самостійно відповідати критеріям незалежності та безсторонності. Ці критерії оцінюються як з суб'єктивної, так і з об'єктивної точки зору. Особливе значення має дотримання вимог щодо формування складу суду, автоматизованого розподілу справ та недопущення повторної участі суддів у розгляді тієї ж справи. Порушення цих вимог може поставити під сумнів легітимність судового розгляду.

Поняття же «суд, встановлений законом» охоплює не лише створення суду, а й дотримання процедур його функціонування, включаючи юрисдикцію, склад суду та межі повноважень. Для апеляційної інстанції це означає необхідність суворого дотримання процесуальних норм та недопущення виходу за межі компетенції.

Наступним є принцип публічності, який виступає важливою гарантією справедливого судового розгляду. Він забезпечує прозорість судочинства та довіру суспільства до судової влади. У апеляційному провадженні допускаються певні обмеження публічності, зокрема можливість письмового розгляду справ без виклику сторін. Однак такі обмеження є допустимими лише за умови, що публічний розгляд був забезпечений у суді першої інстанції.

Відтак, апеляційне провадження у цивільному процесі є ключовим елементом механізму забезпечення права на справедливий суд. Воно виконує не лише функцію контролю за рішеннями судів першої інстанції, а й відіграє самостійну роль у гарантуванні процесуальної справедливості.

Сучасні виклики, пов'язані з цифровізацією, воєнним станом та кадровими проблемами, вимагають переосмислення підходів до організації апеляційного перегляду. Водночас орієнтація на європейські стандарти дозволяє забезпечити баланс між доступністю правосуддя, ефективністю судового захисту та принципом юридичної визначеності. Апеляційний перегляд має залишатися реальним, ефективним і доступним механізмом захисту прав особи, що відповідає як національним, так і міжнародним стандартам правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. Конвенція ратифікована Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004

2. Іліопол І. М. Теоретичні аспекти визначення основних категорій апеляційного провадження у цивільному процесі України. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права.* 2023. № 1. С. 115-119. URL: https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/370

3. Голубєва Н. Ю. Вплив реформи судоустрою на цивільне судочинство *Часопис цивілістики*. 2018. Вип. 28. С. 102-106. URL: http://clj.nuoua.od.ua/archive/28/28_2018.pdf

Ключові слова: цивільний процес, перегляд судових рішень в апеляційному порядку, апеляційне провадження, апеляція, право на справедливий суд, доступність правосуддя, справедливий суд, розумні строки, належний і безсторонній суд, суд, встановлений законом, принцип публічності, право на апеляційний перегляд справи.

Key words: civil procedure, review of court decisions on appeal, appeal proceedings, appeal, right to a fair trial, accessibility of justice, fair trial, reasonable time limits, proper and impartial court, court established by law, principle of publicity, right to appeal.

Московчук Дмитро Олександрович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ЩОДО ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ КРАЇН ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

У країнах Латинської Америки вплив інформаційно-комунікаційних технологій на судові процеси викликав значну дискусію в галузі цивільного процесу-

ального права. В більшості країнах, технологічний розвиток дозволив включити цифрові докази, такі як електронні листи, повідомлення в месенджерах та публікації в соціальних мережах; однак їх використання створює значні проблеми, такі як відсутність конкретних правил, що регулюють їхню автентичність, цілісність та допустимість. За даними Аррабала, відсутність чітких правил не лише впливає на достовірність доказів, але й ставить під загрозу основні права, такі як недоторканність приватного життя та конфіденційність повідомлень [1, с. 160].

Дана реальність має схожість з іншими міжнародними контекстами, але також стикається з певними індивідуальними проблемами. У зв'язку з цим Гонсалес наголошує, що відсутність чіткого регулювання електронних доказів у правових системах, таких як іспанська та перуанська, змушує юристів вдаватися до загальних принципів та критеріїв юриспруденції. Ця регуляторна прогалина породжує невизначеність у практичному застосуванні, особливо у цивільному судочинстві, де допустимість та оцінка цих доказів є важливими для гарантування правосуддя. Крім того, такі країни, як Аргентина, які досягли прогресу в цифровізації судової системи після пандемії COVID-19, стикаються з аналогічними викликами щодо включення електронних доказів [2, с. 14].

Крім того, унікальні характеристики цифрових доказів вимагають спеціалізованого підходу. За словами Дель Мілагро, цей тип доказів вирізняється своєю нематеріальністю, крихкістю та залежністю від технологічних інструментів для їх збору та аналізу. У випадку Перу ці характеристики є особливо актуальними через збільшення кількості справ, пов'язаних з кіберзлочинами, де цифрові докази є центральними. Наприклад, аргентинська судова практика прийняла спеціальні протоколи для збереження цифрового ланцюга, який може слугувати орієнтиром для інших країн [3, с. 118].

В країнах Латинської Америки цифрові або електронні докази визначаються як будь-які докази, що створюються, зберігаються або передаються за допомогою технологічних пристроїв, таких як електронні листи, текстові повідомлення, електронні підписи та публікації в соціальних мережах. За даними Фарфана, цифрові докази мають особливі характеристики, такі як їхня нематеріальність та крихкість, що вимагає спеціалізованих процедур для їх збору та перевірки. Крім того, перуанське законодавство прямо не регулює допустимість та оцінку цього типу доказів, що створює правову невизначеність та перешкоджає їх прийняттю в цивільному судочинстві, де переважають традиційні фізичні докази. Ця відсутність регулювання створює значний виклик для юристів під час вирішення спорів на основі цифрових доказів [4, с. 33].

З іншого боку, Оско наголошує на необхідності впровадження судово-медичних інструментів для гарантування автентичності та цілісності цифрових доказів. Ланцюг зберігання є важливим у цьому контексті, оскільки він зберігає докази від їх отримання до пред'явлення в суді. Використання таких технологій, як хеш-функції, дозволяє перевірити, чи файли не були змінені, що посилює їхню доказову силу в судовому процесі. Так само автор наголошує, що відсутність спе-

ціальних протоколів у правовій системі обмежує ефективність цих доказів, особливо порівняно з більш просунутими системами, такими як ті, що впроваджені в Іспанії чи Аргентині, де цифровий ланцюг зберігання є обов'язковим [5, с. 12].

З операційної точки зору, Санчес стверджує, що технологічні прогалини є однією з найбільших перешкод для ефективного впровадження цифрових доказів. Під час пандемії COVID-19 стала очевидною відсутність технічної підготовки суддів, адвокатів та інших судових працівників, а також обмеження технологічної інфраструктури у сільській місцевості. Автор пропонує створити єдиний національний протокол для отримання та аналізу цих доказів, на додаток до постійного навчання судовим технологіям. Подолання цих прогалин сприятиме більш інклюзивній та ефективній системі правосуддя, адаптованій до вимог цифрової епохи [6, с. 15].

Належна інтеграція цифрових доказів у судову систему вимагає впровадження чітких та ефективних механізмів, що забезпечують їхню автентичність, цілісність та допустимість. Нормативно-правова база має бути узгоджена із застосуванням суворих технічних процедур, таких як цифровий ланцюг зберігання та використання судово-медичних інструментів. Крім того, важливо зміцнювати технічні навички персоналу системи правосуддя шляхом постійного навчання, що дозволить належним чином обробляти та оцінювати ці докази. Це гарантуватиме правову визначеність у цивільному судочинстві та забезпечить їхню відповідність сучасним технологічним досягненням.

Відсутність спеціальної регуляторної бази та технологічний розрив стали визначальними факторами обмеженого прийняття цифрових доказів у судових процесах. Ця ситуація безпосередньо впливає на ефективність здійснення правосуддя, особливо в районах з недостатнім рівнем технологічної інфраструктури. Створення єдиних протоколів, а також навчання суддів та адвокатів технологічним інструментам, є важливим для усунення цих прогалин. Так само впровадження чітких стандартів у ланцюзі зберігання гарантуватиме допустимість та доказову силу цифрових доказів, забезпечуючи більш ефективну судову систему, адаптовану до потреб сучасного суспільства.

Відсутність спеціальних протоколів для отримання та обробки цифрових доказів впливає на узгодженість судових рішень та порушує основні процесуальні права. Випадки з таких країн, як Іспанія та Аргентина, показують, що впровадження стандартів, таких як цифровий ланцюг зберігання, зміцнює правову визначеність. У Перу ця модель може слугувати орієнтиром для подолання існуючих прогалин та сприяння більш ефективній системі правосуддя.

Використання цифрових доказів стикається з обмеженнями не лише нормативного, а й технічного характеру. Відсутність підготовки фахівців з судових технологій та недоліки інфраструктури посилюють нерівність у доступі до правосуддя. Впровадження навчальних програм та забезпечення установ відповідними інструментами має важливе значення для подолання цих прогалин та забезпечення рівних умов для всіх учасників судового процесу.

Регулювання цифрових доказів повинно пріоритезувати їх допустимість за допомогою чітких критеріїв релевантності, автентичності та законності. Врахування успішного міжнародного досвіду дозволить країнам Латинської Америки подолати виклики, що виникають унаслідок цифровізації, зміцнити цивільну процесуальну систему та пристосуватися до вимог дедалі більш цифрового суспільства.

Список використаних джерел:

1. Аррабал, П. Процедурна обробка технологічних доказів. Університет Мігеля Ернандеса. 2019. URL: http://dspace.umh.es/jspui/bitstream/11000/5138/1/Tesis%20Doctoral%20Paloma%20Arrabal%20Platero.pdf

2. Franco L. G. La prueba electrónica en el proceso civil. URL: https://uvadoc.uva.es/bitstream/handle/10324/ 57652/TFG-D_01462.pdf

3. González Zamar L. S. La introducción de prueba electronica en el proceso civil por audiencias de Córdoba. URL: https://repositorio.21.edu.ar/bitstream/handle/ues21/24044/TF%20-%20Cornavaca%2C%20Lidia.pdf

4. Mendoza F., Judith Y. Prueba Electrónica Y Su Valor Probatorio En El Proceso Civil En La Región Ayacucho En El Año. Ayacucho-Perú, 2020 URL: https://repositorio.uap.edu.pe/jspui/bitstream/20.500.12990/4647/1/Tesis_Valor_Probatorio.pdf

5. Osko M. La admisibilidad y el valor probatorio de la evidencia digital en el Sistema Jurídico Peruano 2018. URL: https://repositorio.ucv.edu.pe/handle/20.500.12692/26623

6. Sanchez Argandoña, Cosmer Mijail Las audiencias virtuales en tiempos del COVID: Hacia una igualdad tecnológica. URL: https://tesis.pucp.edu.pe/items/f62abc64-6672-490c-a27b-2dc2794a6f95

Ключові слова: цифрові докази, цивільне процесуальне право, цифрові технології, регулювання, ланцюг зберігання, основні права.

Key words: digital evidence, civil procedural law, digital technologies, regulation, chain of custody, fundamental rights.

Павлова Юлія Сергіївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ СУДОВОЇ РЕФОРМИ

В процесі сучасного оновлення судової системи України особливого значення набуває питання гарантування реальної можливості доступу до правосуддя. Судова реформа має на меті посилення ефективності діяльності судових установ,

вдосконалення процесуальних засобів захисту прав людини та підвищення довіри суспільства до судової влади. Водночас успішність таких трансформацій у значній мірі залежить від того, наскільки забезпечено доступність судового захисту та реальну спроможність громадян реалізувати своє право на звернення до суду [3].

Право на звернення до суду є однією з базових гарантій охорони прав і свобод особи. Воно охоплює не лише формальне закріплення можливості подачі позову, а й створення практичних умов, які б дозволяли ефективно скористатися цим правом у реальному житті. У цьому сенсі доступ до правосуддя розглядається як сукупність правових і організаційних заходів, спрямованих на забезпечення дієвого судового захисту прав заявників [1].

У сфері цивільного судочинства доступ до правосуддя має особливу роль, адже цивільний процес є одним із головних інструментів вирішення приватноправових спорів. Здійснення права на судовий захист у цій галузі значною мірою залежить від зрозумілості процесуальних норм, простоти доступу до судових процедур та якості розгляду справ судами [2].

Однією з ключових передумов доступу до правосуддя є дотримання принципу розумних строків розгляду справ. Затяжні процесуальні строки можуть призвести до того, що навіть ухвалене на користь заявника рішення не забезпечить повного відновлення його порушених прав. Тому належна організація процесу та оперативність розгляду справ є невід'ємними елементами гарантованого судового захисту.

Велике значення у забезпеченні доступності суду має також практика Європейського суду з прав людини. У своїх рішеннях Суд неодноразово наголошував, що право на суд має бути не декларативним, а практично здійсненним. Це вимагає від держави забезпечувати належне функціонування судової системи та усувати бар'єри, що обмежують доступ до неї.

Не менш важливим є і адекватне нормативне врегулювання цивільного процесу. Зокрема, Цивільний процесуальний кодекс України встановлює низку процесуальних гарантій, які покликані забезпечити реалізацію права на судовий захист. Серед них – принципи змагальності сторін, рівності учасників процесу перед законом і судом, публічності судового розгляду, а також можливість апеляційного і касаційного перегляду рішень. Втілення цих принципів сприяє створенню дієвого механізму судового захисту та підвищенню довіри громадян до правосуддя [2].

Водночас у цивільному судочинстві України існує низка перешкод, що ускладнюють реалізацію права на доступ до суду. Серед них – тривалі строки розгляду певних категорій справ, складність процесуальних процедур та витрати, пов'язані з судовим провадженням. Значну роль у забезпеченні реального захисту відіграє й система виконання судових рішень: отримання позитивного рішення не завжди тягне за собою фактичне відновлення порушених прав. Отже, ефективність механізмів примусового виконання рішень прямо впливає на рівень довіри до судової системи.

Другим важливим чинником доступності правосуддя є рівень правової обізнаності населення. Часто громадяни стикаються з труднощами у захисті своїх інтересів через недостатнє розуміння процесуальних процедур або складність нормативного регулювання. У таких умовах значення набувають розвиток правової освіти та забезпечення відкритого доступу до юридичної інформації.

У контексті подальших реформ доцільним є вдосконалення процесуальних механізмів задля підвищення ефективності цивільного судочинства. Це передбачає спрощення окремих процесуальних інститутів, покращення організації судового розгляду та підвищення ефективності примусового виконання рішень.

Суттєвим напрямом підвищення доступності правосуддя є також впровадження цифрових рішень у сфері судочинства. Застосування електронного суду, подання процесуальних документів у електронному вигляді, проведення засідань у режимі відеоконференцій та доступ до матеріалів справи через електронні сервіси полегшують взаємодію громадян із судовою системою. Цифровізація процесу дозволяє скоротити строки розгляду справ, підвищити прозорість роботи судів та зробити реалізацію права на судовий захист більш ефективною.

Отже, гарантування доступу до правосуддя у цивільному судочинстві є важливою складовою ефективного функціонування судової системи. Подальше удосконалення цивільного процесуального законодавства та практики його застосування сприятиме підвищенню рівня судового захисту прав і законних інтересів громадян і зміцненню суспільної довіри до судової влади.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950.

2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV.

3. Babarytskyi O. V., Ignatieva A. I., Ohar A. P. The obligation to punish human rights violations under international law. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 2025. Vol. 3. No. 6. P. 342–348.

Ключові слова: доступ до правосуддя, цивільне судочинство, право на судовий захист, судова реформа, розумні строки судового розгляду, виконання судових рішень, практика ЄСПЛ.

Keywords: access to justice, civil proceedings, right to judicial protection, judicial reform; reasonable time of trial; enforcement of court decisions; case law of the European Court of Human Rights.

Полуніна Ольга Олександрівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ЦИФРОВІ ДОКАЗИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРОБЛЕМИ ДОПУСТИМОСТІ, ДОСТОВІРНОСТІ ТА ОЦІНКИ

Цифровізація суспільних відносин обумовлює якісну трансформацію доказової діяльності у цивільному судочинстві. Електронні (цифрові) докази поступово набувають статусу одного з ключових засобів доказування, що зумовлено широким використанням інформаційно-комунікаційних технологій у повсякденному житті.

Як зазначає Д. О. Панькова, електронні докази є необхідним елементом сучасного правосуддя, що обумовлено розвитком цифрових технологій та активним використанням онлайн-платформ і мобільних додатків [1, с. 637].

Відповідно до положень Цивільного процесуального кодексу України, електронними доказами є інформація в електронній формі, що містить дані про обставини, які мають значення для справи, включаючи електронні документи, веб-сторінки, текстові повідомлення, метадані, аудіо- та відеозаписи [2]. Разом із тим, попри нормативне закріплення, у судовій практиці виникає низка проблем, пов'язаних із допустимістю, достовірністю та оцінкою цифрових доказів.

По-перше, однією з ключових є проблема достовірності цифрових доказів, яка зумовлена можливістю їх модифікації або фальсифікації. Як зазначає О. В. Олениченко, стрімкий розвиток технологій підвищує ризики спотворення електронної інформації, що ускладнює її об'єктивну оцінку судом [3, с. 142].

По-друге, відсутність уніфікованих підходів до допустимості цифрових доказів зумовлює неоднаковість судової практики. У деяких випадках суди визнають скріншоти належними доказами, тоді як в інших – відмовляють у їх прийнятті через неможливість встановлення джерела походження або ідентифікації учасників комунікації.

По-третє, проблемним є питання процесуальної форми подання електронних доказів. Як справедливо зазначає Я. Р. Кушнір, запровадження електронних доказів як самостійного засобу доказування дозволило вирішити низку практичних проблем, однак не усунуло повністю труднощів їх застосування [4].

Особливого значення цифрові докази набувають в умовах воєнного стану, коли доступ до традиційних джерел доказів може бути обмежений. У цьому контексті цифрові технології сприяють забезпеченню доступності правосуддя та ефективності судового розгляду [5, с. 123].

Оцінка електронних доказів здійснюється відповідно до загальних правил доказування, закріплених у ст. 89 ЦПК України, на підставі внутрішнього переконання суду [2]. Водночас специфіка таких доказів вимагає від суду не лише правових знань, а й належного рівня цифрової компетентності. З огляду на викладене,

доцільним є вдосконалення процесуального регулювання у сфері використання цифрових доказів, зокрема шляхом: встановлення чітких критеріїв їх допустимості; визначення способів підтвердження їх достовірності; уніфікації підходів до їх оцінки; підвищення рівня цифрової грамотності учасників процесу.

Таким чином, цифрові докази є невід'ємною складовою сучасного цивільного судочинства, однак їх ефективне використання потребує подальшого вдосконалення законодавства та формування сталої судової практики.

Список використаних джерел:

1. Панькова Д. О. Електронні докази у цивільному процесі. *Topical aspects of modern scientific research* : The 5 th International scientific and practical conference January 25-27, 2024; CPN Publishing Group, Tokyo, Japan. 2024. С. 632.

2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text. (дата звернення: 16.05.2025)

3. Олениченко О. В. Сучасна проблематика електронних цифрових доказів в цивільному провадженні. *Дослідження інновацій та перспективи розвитку науки і техніки у XXI столітті:* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 25-26 лист. 2021 р.). Рівне : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Ч. 1. С. 140-142.

4. Кушнір Я. Р. Електронні докази в цивільному процесі. URL: https://srv148.nau.edu.ua/index.php/TL/Paradigm/paper/viewFile/11505/9397

5. Касич Є. Ю., Логінова М. В. Інновації в системі правосуддя, шлях до збільшення ефективності суду. *Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню юриста (м. Суми, 7 жовтня 2022 р.). Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2022. С. 122-123.

6. Олениченко О. В. Сучасна проблематика електронних цифрових доказів в цивільному провадженні. *Дослідження інновацій та перспективи розвитку науки і техніки у XXI столітті :* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 25-26 лист. 2021 р.). Рівне : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Ч. 1. С. 140-142.

Ключові слова: цивільне судочинство, цифрові докази, електронні докази, допустимість, достовірність, оцінка доказів.

Key words: civil proceedings, digital evidence, electronic evidence, admissibility, reliability, evaluation.

Полюк Юлія Іванівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

ПИСЬМОВА КОНЦЕНТРАЦІЯ МАТЕРІАЛУ СПРАВИ ТА CASE MANAGEMENT ЯК НАПРЯМКИ АДАПТАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ У ПЕРІОД ВОЄННИХ ТА ПОСТВОЄННИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Одним із ключових напрямів адаптації цивільного процесу України до європейських стандартів у період воєнних та поствоєнних трансформацій є посилення ролі письмової концентрації процесуального матеріалу та активного судового керування справою. За умов війни й повоєнного відновлення саме здатність процесу забезпечити безперервність правосуддя, доступність судового захисту, передбачуваність процедур і розгляд справи упродовж розумного строку набуває не лише техніко-юридичного, а й системного правозабезпечувального значення. У такому контексті case management слід розуміти як модель активного процесуального керівництва справою, за якої суд забезпечує раннє окреслення меж спору, концентрацію доказового матеріалу, визначення процесуальної спрямованості подальшого руху справи, яка встановлює строки та послідовність вчинення процесуальних дій, запобігання непродуктивному затягуванню розгляду та збереження балансу між оперативністю і гарантіями справедливого суду.

У сучасному європейському розумінні case management не зводиться до формального контролю за строками, його сутність полягає у функціональній організації провадження відповідно до складності спору, характеру доказування, необхідності усного слухання, процесуальної поведінки сторін та вимог пропорційності. Тому письмова концентрація матеріалу справи виступає не допоміжним технічним прийомом, а одним із базових інструментів ефективного правосуддя. У цій моделі письмові заяви по суті справи виконують системоутворюючу функцію: вони забезпечують завчасне виявлення спірних питань, формують межі предмета доказування, зменшують ризик процесуальної несподіванки та створюють передумови для розгляду справи по суті без зайвих процедурних втрат. Саме в цій логіці слід розглядати феномен case management – не як технічний термін англо-американського походження, а як загальноєвропейську модель активного процесуального керівництва справою судом з метою забезпечення справедливого, своєчасного і пропорційного розгляду.

У рекомендаційних актах Комітету Міністрів Ради Європи та матеріалах CEPEJ case management пов'язується насамперед із концентрацією провадження, дотриманням процесуальних строків, активною роллю суду в організації руху справи та запобіганням непродуктивним затримкам. Рекомендація № R (84) 5 ще у 1984 році виходила з того, що провадження зазвичай не повинно складатися більш ніж із двох слухань, а попереднє засідання має виконувати підго-

товчу функцію [1], натомість CEPEJ у подальших документах прямо описує case management як залучення судді до керування процесуальними строками, визначення належної процедури та координації дій сторін для ефективного розгляду справи [2]. У змістовому сенсі case management охоплює кілька взаємопов'язаних елементів: ранню ідентифікацію спірних та неспірних обставин; визначення процесуального маршруту справи залежно від її складності; встановлення календаря подання заяв і доказів; обмеження надмірного або несвоєчасного процесуального матеріалу; контроль за належним повідомленням і участю сторін; визначення потреби в усному слуханні, експертизі, виклику свідків або примирювальних процедурах; а також використання санкцій чи процесуальних наслідків у разі недобросовісної поведінки учасників. Тому case management не зводиться до активізму суду; його сутність полягає у встановленні такого процесуального режиму, за якого суд не підміняє сторони у доказуванні, але запобігає хаотичному, надмірно тривалому або формально перевантаженому провадженню. У європейській логіці це прямо пов'язано з вимогою статті 6 Конвенції щодо розгляду справи упродовж розумного строку та з принципами adversarial proceedings і equality of arms, які передбачають не лише пасивне невтручання суду, а й організацію процесу таким чином, щоб кожна сторона реально могла знати й коментувати матеріали справи.

У зарубіжних правопорядках case management має різні техніко-юридичні форми, але спільну функціональну основу – активне керування судом рухом справи для забезпечення пропорційності, оперативності та концентрації матеріалу. Найбільш розгорнуто ця модель закріплена в праві Англії та Уельсу, де Civil Procedure Rules 1998 встановлюють overriding objective і надають суду широкі повноваження щодо планування процесу, розподілу справ за треками, встановлення строків і контролю за процесуальною дисципліною сторін [3]. Саме англійська модель у CEPEJ наводиться як ілюстрація поєднання треків, судового таймтейблінгу, санкцій і кооперації сторін у межах case management. Французька модель формалізує цю саму ідею через інститут juge / conseiller de la mise en état, який організовує обмін письмовими позиціями, визначає процесуальний графік і забезпечує належну підготовку справи до розгляду по суті [4]. У Німеччині case management реалізується більш імпліцитно –через ранню підготовку справи, письмове провадження та обов'язок суду сприяти швидкому з'ясуванню спору [5].

Особливо близьким для України є польський досвід. Польський Kodeks postępowania cywilnego передбачає posiedzenie przygotowawcze та plan rozprawy, тобто спеціальне підготовче засідання і план розгляду. Якщо відповідач не з'являється на підготовче засідання, план може бути складений без його участі, а визначені в ньому процесуальні рамки стають обов'язковими [6]. Ця модель показує, що європейська тенденція рухається до формалізованого процесуального календаря, в якому суд уже на ранній стадії не лише фіксує позиції сторін, а й програмує подальший рух справи. Для українського процесу цей досвід особли-

во цінний, бо поєднує континентальну техніку з високим рівнем передбачуваності.

Для України значення цієї моделі особливо зростає в умовах воєнного стану та поствоєнних змін. Переміщення учасників процесу, руйнування звичних комунікаційних зв'язків, підвищене навантаження на судову систему, труднощі особистої участі в судових засіданнях, необхідність дистанційної взаємодії із судом та загальна потреба у процесуальній стійкості роблять письмово організований і належно керований процес не просто бажаним, а об'єктивно необхідним. Саме в таких умовах особливого значення набуває здатність суду не пасивно очікувати ініціативи сторін, а активно структурувати провадження, визначати межі допустимих подань, контролювати дотримання строків, запобігати дублюванню процесуального матеріалу та забезпечувати реальну змагальність навіть за відсутності повноцінної очної участі сторін.

В українському цивільному процесі термін case management прямо не використовується як нормативне поняття, однак його функціональні елементи вже закладені в чинному ЦПК України. Це насамперед інститут письмових заяв по суті справи, підготовче провадження, повноваження суду в підготовчому засіданні, правила щодо строків подання процесуальних документів, механізми недопущення зловживань, а також електронна комунікація через ЄСІТС [7]. Однак ці елементи ще не склалися в завершену, внутрішньо узгоджену модель процесуального менеджменту справи. На практиці все ще спостерігається тенденція до розмивання письмової концентрації через подання численних додаткових пояснень поза межами основного циклу заяв по суті справи, що послаблює керованість процесу, ускладнює своєчасне визначення меж спору та суперечить завданню розумного строку. У період воєнних та поствоєнних трансформацій така практика є особливо проблемною, оскільки збільшує процесуальну невизначеність саме тоді, коли судова система потребує найбільшої структурованості й процесуальної дисципліни.

Порівняльно-правовий досвід європейських держав свідчить, що ефективна адаптація процесу до кризових і трансформаційних умов досягається не шляхом формального скорочення процедур, а завдяки поєднанню письмової концентрації, активної ролі суду, гнучкого процесуального планування та цифрових каналів комунікації. У різних правопорядках ця модель реалізується по-різному: через треки та судові вказівки, через спеціального суддю підготовки справи, через підготовче засідання і процесуальний план, через письмову процедуру для нескладних спорів. Спільним для цих моделей є те, що справедливість процесу пов'язується не з множинністю слухань, а з передбачуваністю, пропорційністю, реальним доступом сторін до матеріалів справи та ефективною організацією її руху.

Українська модель уже рухається у бік case management, але поки що робить це фрагментарно, а не як цілісна доктринально усвідомлена конструкція. Її сильна сторона полягає в наявності: нормативного каркаса для концентрації спору,

що проявляється у регламентованій послідовності викладу заяв по суті справи; підготовчого засідання; можливості визначати порядок розгляду; обов'язок сторін подавати матеріали завчасно; санкції за недобросовісну поведінку. Проте слабким місцем залишається нестача по-справжньому жорсткого й послідовного процесуального календаря, недостатньо розвинена культура судового керування справою та схильність практики допускати додаткові цикли письмових пояснень, які розмивають саму ідею концентрації матеріалу (ст 174 ЦПК України дозволяє додаткові пояснення лише щодо окремого питання, яке виникло при розгляді справи, якщо суд визнає це необхідним, але її не можна тлумачити як загальний дозвіл на нескінченне доповнення процесуальної позиції).

У зв'язку з цим подальша адаптація цивільного процесу України до європейських стандартів у межах воєнних та поствоєнних трансформацій має відбуватися за кількома напрямами: 1) чіткіше нормативне й практичне осмислення case management як самостійної функції суду на стадії підготовчого провадження, а не лише як сукупності розрізнених повноважень; 2) посилення значення підготовчого засідання як простору, в межах якого суд визначає спірні питання, межі доказування, календар подальших дій та допустимість додаткових подань; 3) обмеження практики позапроцесуального розширення письмового обміну після завершення основного циклу заяв по суті справи; 4) поступове впровадження українського аналога процесуального плану справи, близького до польського plan rozprawy або англійського timetable, особливо у складних багатосуб'єктних спорах; 5) розвиток ЄСІТС не лише як технічний канал подання документів, а як повноцінний інструмент забезпечення синхронного доступу сторін до матеріалів справи, процесуальної прозорості та безперервності правосуддя в умовах воєнних викликів.

Отже, письмова концентрація матеріалу справи та case management повинні розглядатися як одні з базових інструментів адаптації цивільного процесу України до європейських стандартів у період воєнних та поствоєнних трансформацій. Їх значення полягає в тому, що вони дозволяють поєднати процесуальну економію, стійкість судочинства, цифрову доступність, реальну змагальність і дотримання розумного строку розгляду справи. Саме тому подальше вдосконалення національної моделі має бути спрямоване не на механічне скорочення процесуальних форм, а на підвищення керованості, передбачуваності та конвенційної стійкості цивільного судочинства в умовах тривалих суспільних трансформацій.

Список використаних джерел:

1. Рекомендація № R (84) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення функціонування правосуддя від 28 лютого 1984 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_84_5_1984_02_28.pdf

2. Revised Guidelines for Judicial Time Management (4-th revision). European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). Strasbourg, 8 and 9 December

2021. URL: https://rm.coe.int/cepej-2021-13-en-revised-saturn-guidelines-4th-revision/1680a4cf81

3. Civil Procedure Rules – Rules and Directions. URL: https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules

4. Code de procédure civile. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070716/2026-04-03

5. Zivilprozessordnung. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/zpo/

6. Kodeks postępowania cywilnego. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19640430296/U/D19640296Lj.pdf

7. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004. № 1618-IV. Дата оновлення: 01.01.2025. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15

Ключові слова: письмова концентрація матеріалу справи, case management; процесуальне керівництво справою, європейські стандарти правосуддя, адаптація цивільного процесуального права.

Key words: written concentration of case material, case management, procedural management of the case, European standards of justice, adaptation of civil procedural law.

Притуляк Валерій Миколайович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу,
кандидат юридичних наук, доцент, приватний виконавець

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Перед органами державної виконавчої служби та приватними виконавцями стоїть завдання повного та своєчасного виконання судових рішень. Ефективне виконання даного завдання можливе лише за умови функціонування стійкого юридичного механізму примусового виконання, здатного відповідати на складні виклики теперішнього часу. Цього можна досягти за умови сукупного впливу на процес примусового виконання рішень кількох важливих чинників, які також можна назвати умовами ефективності примусового виконання рішень: 1) наявність якісного законодавства, що регулює суспільні відносини у сфері примусового виконання рішень; 2) належна організаційна впорядкованість органів та осіб, які здійснюють примусове виконання рішень; 3) залученість та співпраця між усіма учасниками виконавчого провадження, або, принаймні, всебічне сприяння з боку стягувача в роботі державного або приватного виконавця; 4) наявність ефективного контролю за здійсненням державними та приватними виконавцями своїх функцій.

Хоча в юридичній літературі й трапляються критичні оцінки ролі суду в здійсненні контролю за примусовим виконанням рішень [1, с. 327], все ж таки

варто підкреслити, що судовий контроль може бути доволі ефективним засобом впливу на роботу органів державної виконавчої служби та приватних виконавців, а також на процес виконання судових рішень у цілому. У зв'язку з цим здійснення контролю за виконанням судових рішень є конституційним обов'язком суду (ст. 129-1 Конституції України [2]).

Науковці називають такі завдання судового контролю за виконанням судових рішень:

1) запобігання порушенням прав та свобод учасників виконавчого провадження та осіб, які залучаються до проведення виконавчих дій;
2) відновлення порушених прав та свобод учасників виконавчого провадження та осіб, які залучаються до проведення виконавчих дій;
3) сприяння досягненню мети цивільного судочинства [3, с. 6].

Одним з важливих питань в контексті здійснення судового контролю за виконанням судових рішень є те, які саме судові процедури варто розглядати як процедури судового контролю, адже науковці виділяють контрольні, допоміжні та стимулюючі повноваження суду у процесі його втручання у виконавче провадження [4, с. 113]. Так, наприклад, повноваження суду з вирішення питань щодо відстрочення та розстрочення виконання судового рішення, зміну порядку та способу його виконання, вирішення питання про примусове проникнення до житла чи іншого володіння особи тощо здійснюються судом саме в порядку сприяння примусовому виконанню рішень. а не контролю за ним. Відмінність полягає в тому, що в наведених випадках суд сам ухвалює відповідні рішення, а не контролює законність їх ухвалення державними чи приватними виконавцями. Водночас, дії суду із затвердження мирової угоди у процесі виконання рішенняє саме судовим контролем. Оскільки рішення укласти мирову угоду приймають сторони виконавчого провадження, вони ж визначають і умови такої мирової угоди. Тому роль суду полягає якраз у здійсненні контролю за законністю умов мирової угоди, а також за тим, щоб умови мирової угоди не порушували права та інтереси інших осіб. У зв'язку з цим, можна окреслити такі напрями здійснення судового контролю за виконанням судових рішень у цивільних справах:

1) судовий контроль за мирним врегулюванням конфлікту в процесі примусового виконання судових рішень;
2) судовий контроль за суб'єктним складом виконавчого провадження;
3) судовий контроль за дотриманням процедури виконавчого провадження, законністю рішень, дій та бездіяльності державних та приватних виконавців;
4) судовий контроль за результатами здійснення примусового виконання судових рішень.

В кожному з наведених випадків суд здійснює контроль за законністю рішень, дій або бездіяльності учасників виконавчого провадження: виконавця та сторін виконавчого провадження та наділений різними можливостями реагу-

вати на порушення з боку вказаних суб'єктів. Такими способами реагування є, зокрема, відмова у затвердженні мирової угоди або залученні правонаступника сторони; визнання незаконними рішень, дій або бездіяльності державного або приватного виконавця; накладення судового штрафу на боржника, який не виконує покладеного на нього судом обов'язку надати звіт про виконання судового рішення або подає неналежний звіт тощо.

Таким чином, наведені напрями здійснення судового контролю за примусовим виконанням судових рішень чинять комплексний вплив на виконавче провадження, створюючи важливу умову для повної та своєчасної реалізації приписів судового рішення.

Список використаних джерел:

1. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Судовий контроль за виконанням судових рішень та нагляд за діяльністю виконавців згідно рекомендацій європейської комісії з ефективності правосуддя: доцільність законодавчих новел та наукові концепції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 5. Ч. 1. С. 321-327.

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Тарасенко Л. Л. Судовий контроль за виконанням судових рішень. *Академічні візії*. 2025. Вип. 50. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/2489/2349.

4. Сібільов Д. М. Судовий контроль за виконанням судових рішень в цивільних справах в контексті новелізації процесуального законодавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 10. С. 113-116.

Ключові слова: виконавче провадження, примусове виконання рішень, судовий контроль, державний виконавець, приватний виконавець.

Key words: enforcement proceedings, enforcement of decisions, judicial control, state enforcement agent, private enforcement agent.

Цал-Цалко Юлія Юліївна

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

СУТНІСТЬ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Окреме провадження посідає важливе місце у структурі цивільного судочинства, оскільки спрямоване на вирішення низки значущих правових завдань, пов'язаних із підтвердженням юридичних фактів та охороною прав і законних інтересів осіб. Ідеологічне та ціннісно-правове підґрунтя цього виду провадже-

ня є усталеним у сучасній правовій доктрині та відображає загальні тенденції розвитку цивільного процесуального права.

Складність внутрішньої структури окремого провадження зумовлює його належність до інститутів, притаманних розвиненим правовим системам, у межах яких забезпечується ефективне функціонування судового механізму захисту прав. Водночас формування сучасної моделі окремого провадження в європейських країнах відбулося порівняно пізно, що було обумовлено еволюційними процесами у сфері процесуального законодавства та поступовим ускладненням правових відносин. Аналіз наукових праць, матеріалів судової практики та чинного законодавства дозволяє виокремити ключові характеристики сучасного стану правового регулювання окремого провадження, а також окреслити основні проблемні аспекти його застосування. Особливої уваги потребує виявлення та оцінка потенційних правових ризиків, що можуть впливати на належний рівень захисту прав та інтересів, гарантованих законом. У цьому контексті дослідження інституту окремого провадження набуває особливої актуальності, що зумовлено високою динамікою реформування цивільного процесуального законодавства. Зазначені трансформаційні процеси супроводжуються суттєвими змінами у порядку здійснення судового розгляду справ окремого провадження, а також становленням і розвитком нових інститутів цивільного процесуального права.

Чинний Цивільний процесуальний кодекс України (ЦПК України) передбачає певні види проваджень, серед них виділяє відповідно і окреме [1]. Розділ IV ЦПК України регламентує положення щодо окремого провадження в цивільному судочинстві, а саме ч. 1 статті 293 ЦПК України надає законодавче закріплення окремого провадження, де передбачено, що це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав. Окреме провадження є традиційним інститутом цивільного процесуального права, при цьому, розвиток окремого провадження як самостійного виду цивільного провадження протягом останнього часу йшло двома напрямками, зокрема, удосконалення процесуального порядку розгляду та вирішення існуючих категорій справ та виділення нових категорій, що відображають зміни в цивільному матеріальному праві. Зокрема справи щодо обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх (розділ 4, глава 2-1, ст. 300-1 – 300-5 ЦПК України). Дана категорія справ з'явилася у ЦПК України у зв'язку з прийняттям у 2020 році Закону України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» [2]; справи про видачу і продовження обмежувального припису (розділ 4, глава 13, ст. 350-1 – 350-8 ЦПК України). Дана категорія справ була введена у ЦПК України у зв'язку з прийняттям у 2017 році Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [3]; та справи про розкриття професійної

таємниці на ринках капіталу та організованих товарних ринках (розділ 4, глава 14, ст. 350-9 – 350-12 ЦПК України). Зазначена категорія справ є останньою новелою щодо справ окремого провадження, і з'явилася в ЦПК України у зв'язку з прийняттям у 2024 році Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків» та деяких інших законодавчіх актів України щодо вдосконалення державного регулювання та нагляду на ринках капіталу та організованих товарних ринках» [4].

Розуміння окремого провадження як виду цивільного судочинства супроводжується виокремленням його особливостей: по-перше, окреме провадження направлено на охорону цивільних прав та створення умов для запобігання порушення, невизнання або оспорення права чи здійснення умов для нормальної його реалізації; по-друге, цей вид провадження характеризується відсутністю спору про право (у випадку якщо під час розгляду справи у порядку окремого провадження виникає спір про право, який вирішується в порядку позовного провадження, суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах) та відсутністю сторін з протилежними інтересами, справи окремого провадження суд розглядає за участю заявника і заінтересованих осіб (ч. 3 та 4 ст. 42 ЦПК України зазначає, що у справах окремого провадження учасниками справи є заявники, інші заінтересовані особи, а також у справах можуть брати участь органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб). Особливістю окремого провадження також є відсутність застосування принципу змагальності та меж судового розгляду, і неможливість укладання мирової угоди та передачі справи на розгляд до третейського суду. Судові витрати, пов'язані з провадженням певних справ окремого провадження, відносяться за рахунок держави. До особливостей справ даного виду провадження можна віднести і можливість суду за власною ініціативою витребувати необхідні докази з метою з'ясування обставин справи. Переважна більшість цих особливостей випливає зі змісту статті 294 ЦПК України. Також частиною 4 ст. 293 ЦПК України передбачено, що в деяких справах обов'язковим є колегіальний розгляд справ у складі одного судді та двох присяжних, це стосується розгляду справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи; справ щодо визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою; справ про усиновлення; про надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку; справ щодо примусової госпіталізації до протитуберкульозного закладу.

Слід також звернути увагу на думку авторів, які зазначали, що основною особливістю справ окремого провадження є те, що їх виникнення пов'язане з потребою підтвердження певного юридичного факту або його відсутності, що має значення для охорони прав та інтересів особи. Така потреба може виникнути за необхідності створення умов для здійснення особою особистих чи майнових прав або для підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваного права.

Рішення лише підтверджує наявність або відсутність правоприпиняючих юридичних фактів. Справи про встановлення юридичних фактів також не створюють матеріальних благ для заявників, такі права є похідними від встановлених юридичних фактів, а тому отримання їх передбачається лише в майбутньому. Отже, справи окремого провадження в цій частині є фактично допоміжними для здійснення суб'єктивних матеріальних прав особи [5, с. 136].

Теоретичне осмислення інституційних особливостей окремого провадження є важливою складовою їх коректного тлумачення та ефективного сприяння праворозумінню. Саме тому вивченю правової природи справ окремого провадження завжди приділялось достатньо уваги, однак теоретичний аспект аналізу справ окремого провадження відбувається з урахуванням законодавчих визначень та закріплених положень. Дослідження окремого провадження має значну кількість адептів в науковому середовищі. Водночас, динаміка змін щодо даного інституту поширюється, здебільшого, на практико-правову площину. Так, остання суттєва кодифікація процесуального законодавства впровадила зміни й до Цивільного процесуального кодексу. Однак даний факт не припинив наукових дискусій та закликів практикуючих юристів щодо необхідності подальших змін.

***Список використаних джерел*:**

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1618-15

2. Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор : Закон України від 14.07.2020 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/768-20

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12. 2017 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19

4. Про внесення змін до Закону України «Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків» та деяких інших актів України щодо вдосконалення державного регулювання та нагляду на ринках капіталу та організованих товарних ринках : Закон України від 22.02.2024 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3585-20

5. Коструба А. В. Окреме провадження як форма встановлення правоприпиняючих юридичних фактів у цивільних правовідносинах. *Часопис цивільного і кримінального судочинства.* 2013. № 1. С. 136.

Ключові слова: цивільне судочинство, окреме провадження, охорона цивільних прав, свобода та інтереси особи, юридичні факти.

Key words: civil proceedings, separate proceedings, protection of civil rights, freedoms and interests of the individual, legal facts.

Яніцька Інна Анатоліївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО СУДОЧИНСТВА

Цифровізація правосуддя в Україні є одним із ключових напрямів реформування судової системи в умовах євроінтеграційних процесів, а також викликів, пов'язаних із воєнним станом і глобальними кризами. Впровадження сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій у сфері цивільного судочинства спрямоване на забезпечення доступності правосуддя, підвищення ефективності судового розгляду та оптимізацію процесуальної взаємодії між судом і учасниками справи. Особливого значення набуває розвиток дистанційних форм участі у судовому процесі, які дозволяють забезпечити безперервність здійснення правосуддя незалежно від зовнішніх обставин

Розвиток дистанційних форм здійснення правосуддя в Україні є закономірним етапом цифрової трансформації цивільного судочинства. Вперше відповідні механізми були закріплені у Цивільному процесуальному кодексі України ще у 2012 році, а з 2017 року вони зазнали подальшого нормативного вдосконалення та розширення практичного застосування [1].

Суттєвий імпульс розвитку дистанційного судочинства був зумовлений пандемією 2020 року, що сприяло активному впровадженню електронних способів комунікації між судом та учасниками процесу. Зокрема, набули поширення такі інструменти, як електронне повідомлення сторін, надсилання процесуальних документів електронною поштою, використання смс- інформування, а також оприлюднення інформації на офіційному веб-порталі судової влади України.

Водночас ключове значення повноцінної дистанційної участі у судовому розгляді має функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, яка виступає базовим інструментом автоматизації процесів у сфері правосуддя та забезпечує ефективну взаємодію між судом і учасниками справи.

Сучасні наукові дослідження серед основних недоліків використання електронних доказів у цивільному процесі виокремлюють підвищені ризики втрати або пошкодження інформації внаслідок технічних збоїв чи впливу шкідливого програмного забезпечення, а також необхідність посилення захисту даних від несанкціонованого доступу та їх фальсифікації.

Як підкреслює А. Ю. Камайко, електронні докази поступово набувають статусу одного з провідних джерел доказової інформації, що підтверджується практикою технологічно розвинених країн, і в подальшому їх роль в Україні лише зростатиме.

Водночас, за визначенням Н. М. Грабар, електронні докази слід розуміти як інформацію в електронній формі, отриману законним шляхом, яка містить відомості про обставини справи та подається до суду у встановленому порядку з метою захисту порушених невизнаних або оспорюваних прав [2].

Важливим складником дистанційного правосуддя є також проведення судових засідань у режимі відеоконференції. З одного боку, такий формат забезпечує можливість здійснення правосуддя навіть за умов обмеженої фізичної присутності учасників. З іншого – він породжує низку процесуальних труднощів, зокрема пов'язаних із фіксацією технічних збоїв, ідентифікацією учасників, гарантуванням конфіденційності та запобіганням сторонньому впливу на хід судового розгляду. Крім того, виникають складнощі при оцінці доказів, отриманих під час засідань із технічними проблемами, що може ускладнювати встановлення фактичних обставин справи та впливати на обґрунтованість і легітимність судових рішень.

Суттєвим напрямом удосконалення дистанційного правосуддя є забезпечення належного рівня інформаційної безпеки та конфіденційності, що передбачає використання захищених каналів зв'язку, сертифікованого програмного забезпечення для відеоконференцій, а також встановлення чітких вимог до умов участі особи у засіданні з метою недопущення втручання. Не менш актуальним є розвиток технічної інфраструктури судової системи та забезпечення учасників процесу доступом до стабільного інтернет-з'єднання і необхідних технічних засобів, зокрема шляхом створення спеціально обладнаних пунктів доступу.

Водночас, доцільним є запровадження єдиних стандартів фіксації та зберігання відеозаписів судових засідань, що забезпечить можливість їх подальшого використання для перевірки перебігу процесу та оцінки доказів. Окремої уваги потребує підвищення рівня цифрової компетентності суддів, працівників апарату суду та часників справи через системне навчання і розроблення відповідних методичних рекомендацій, що сприятиме ефективному використанню інструментів дистанційного правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон від 18.03.2004 № 1618-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text

2. Татулич І. Ю. Дистанційне провадження в цивільному судочинстві в період пандемії та під час війни. *Часопис Київського університету права*. 2024. № 2. С. 86-91. URL: https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/1084/1005

3. Клипа О. П. Дистанційне правосуддя в Україні: цивільно-процесуальний контекст реалізації та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2025. Вип. 92(1). С. 408-412.

Ключові слова: дистанційна форма, судовий процес, правосуддя, відеоконференція, докази, електронні докази, цивільний процес, цивільне судочинство.

Key words: remote form, trial, justice, videoconference, evidence, electronic evidence, civil process, civil proceedings.

Боярчук Віталій Вікторович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу

ЩОДО УЧАСТІ ДЕРЖАВИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Дослідження участі держави як сторони у цивільному судочинстві зумовлена не лише розвитком національної правової системи та її орієнтацією на європейські стандарти правосуддя, але й сучасними викликами, які постали перед Україною в умовах воєнного стану. Збройна агресія суттєво вплинула на функціонування судової системи, зокрема на доступ до правосуддя, зміну територіальної підсудності, строки розгляду справ та особливості реалізації процесуальних прав учасників справи. У таких умовах значно зросла кількість цивільних спорів за участю держави, пов'язаних із відшкодуванням шкоди, соціальними гарантіями, встановленням юридичних фактів та захистом прав осіб, які постраждали внаслідок воєнних дій. Як справедливо зауважується у науковій літературі, здійснення правосуддя в умовах воєнного стану вимагає адаптації процесуальних механізмів із одночасним збереженням фундаментальних гарантій справедливого суду [1, с. 367-368; 2, с. 429-430]. У цьому контексті особливої ваги набуває дослідження процесуального статусу держави, оскільки воно дозволяє забезпечити баланс між публічними інтересами та правами людини.

Участь держави у цивільному судочинстві є складним правовим явищем, що поєднує елементи публічного і приватного права. Відповідно до ч. 2 ст. 48 ЦПК України держава визнається самостійним суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин, який може виступати як позивач або відповідач, що відповідає принципу рівності сторін перед судом [3]. Разом із тим, специфіка участі держави полягає у тому, що вона реалізує свої процесуальні права через уповноважені органи, що випливає з положень норм законодавства щодо її правосуб'єктності.

У науковій доктрині підкреслюється подвійна природа держави як учасника справи у цивільному судочинстві. З одного боку, держава виступає носієм публічної влади, з іншого – учасником приватноправових відносин. Так, І. В. Андронов зазначає, що участь держави у позовному провадженні характеризується тим, що її інтереси представляють компетентні органи, які діють у межах визначених повноважень, однак не замінюють саму державу як сторону спору [4, с. 24-25].

Окремого значення набуває питання участі прокурора, який представляє інтереси держави у цивільному судочинстві. У цьому контексті в науковій літературі існують певні дискусії щодо обсягу його повноважень та процесуального статусу. Як зазначає Н. В. Волкова, прокурор не є стороною цивільного процесу у класичному розумінні, а виступає як особливий суб'єкт, який здійснює представництво інтересів держави в суді [5, с. 116-117]. При цьому його участь має бути обмеженою та не повинна порушувати принцип змагальності сторін,

оскільки надання прокурору надмірних процесуальних повноважень може створювати дисбаланс у процесі [5, с. 118].

Схожі підходи простежуються і в сучасних дослідженнях, де наголошується, що участь прокурора у цивільному судочинстві повинна відповідати стандартам справедливого суду, сформульованим у практиці Європейського Суду з прав людини, зокрема щодо забезпечення рівності сторін та недопущення процесуальних переваг [6, с. 58-76]. Також у доктрині цивільного процесуального права звертається увага на необхідність забезпечення процесуального балансу між усіма учасниками цивільного судочинства та дотримання принципів змагальності та рівності сторін незалежно від того, чи бере участь у справі держава. Це положення знайшло відображення у науковому дослідженні Н. В. Волкової, де обґрунтовується, що забезпечення рівності сторін і дотримання процесуального балансу є фундаментальними умовами ефективного судового захисту [7].

Водночас у науковому середовищі триває дискусія щодо визначення меж процесуальної правосуб'єктності держави. Одним із дискусійних питань є тлумачення поняття «держава» у цивільному судочинстві. Суддя Верховного Суду пан Андрій Грушицький звертає увагу на те, що судова практика свідчить про необхідність чіткого розмежування між державою як стороною спору та її органами які представляють її інтереси, оскільки фактичною стороною у справі є саме держава, навіть якщо процесуальні дії здійснює конкретний орган [8].

Європейський досвід свідчить про поступову уніфікацію підходів до участі держави у цивільному судочинстві. Як зазначає С. Н. (Remco) van Rhee, сучасні тенденції розвитку цивільного процесуального права в Європі спрямовані на забезпечення балансу між активною роллю суду та рівністю сторін, включно з державою [9, с. 10-12]. У цьому контексті важливе значення мають також розроблені в межах проєкту ELI/UNIDROIT Європейські правила цивільного процесу, які передбачають уніфіковані підходи до процесуального статусу сторін та гарантій справедливого судового розгляду [10].

Отже, на підставі вище зазначеного, необхідно зазначити, що держава у цивільному судочинстві виступає особливим суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин, який, з одного боку, реалізує публічні інтереси, а з іншого – бере участь у приватноправових спорах на засадах рівності з іншими учасниками справи. Наукові підходи свідчать про складність і багатогранність її процесуального статусу, що зумовлює наявність дискусій щодо меж правосуб'єктності держави, її представництва та застосування імунітету, що потребує додатково наукового дослідження.

Список використаних джерел:

1. Моісеєнко Д. Цивільне судочинство: доступ в умовах воєнного стану. *Науковий вісник УжНУ*. 2022. № 71. С. 366-369. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.71.62

2. Терех О. А. Сучасні виклики цивільного судочинства в умовах воєнного стану. *Науковий вісник УжНУ*. 2025. С. 427-431. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.1.60

3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text

4. Андронов І. В. Держава як сторона у позовному провадженні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 2 (43). С. 23–28. URL: https://pjv.nuoua.od.ua/v2_2022/5.pdf

5. Волкова Н. В. Щодо участі прокурора у цивільному процесі (окремі аспекти). *Правова держава*. 2016. С. 115–120.

6. Tsuvina, T. Participation of the Prosecutor in Non-Criminal Proceedings: ECtHR Case Law and National Context. *Theory and Practice of Jurisprudence*. 2024. 2(26). P.58–76. URL: https://doi.org/10.21564/2225-6555.2024.26.319929

7. Волкова Н. В. Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2022. 444 с. URL: https://hdl.handle.net/11300/23333

8. Судова влада України. Хто може бути стороною судового процесу: постановка проблеми. *Судово-юридична газета*. 28.02.2020. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/899313/

9. Remco van Rhee C. H. Towards Harmonised European Rules of Civil Procedure. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2020. Iss. 1(6). P. 6–33. URL: https://doi.org/10.33327/AJEE-18-3.1-a000024

10. ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure. URL: https://www.unidroit.org/instruments/civil-procedure/eli-unidroit-rules

Ключові слова: держава, сторони, учасники справи, представництво інтересів держави, прокурор, цивільне судочинство, цивільний процес.

Key words: state, parties, participants in the case, representation of the interests of the state, prosecutor, civil proceedings, civil process.

Волков Максим Сергійович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу

МІЖНАРОДНІ АКТИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ІНСТИТУТ ОБМЕЖУВАЛЬНОГО ПРИПИСУ У СПРАВАХ ПРО ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Дослідження правової природи обмежувального припису в справах про домашнє насильство потребує комплексного аналізу міжнародно-правових актів, які закріплюють фундаментальні стандарти захисту прав людини у цій сфері.

Вивчення міжнародного досвіду дозволяє встановити передумови формування ефективних правових механізмів захисту потерпілих, визначити принципові підходи до їх застосування та окреслити напрями розвитку національного законодавства щодо запобігання та протидії домашньому насильству.

Суттєвою проблемою не лише для України, а й для всього світу є забезпечення захисту жінок та дітей від домашнього насильства. Безперечно, насильство належить до актуальних соціальних явищ, які істотно впливають на функціонування ключових суспільних інститутів, зокрема інституту сім'ї [1, с. 51]. Домашнє насильство у сучасному міжнародному праві розглядається як одна з форм порушення фундаментальних прав людини, що посягає на життя, здоров'я, особисту безпеку та гідність людини. Починаючи з другої половини XX століття міжнародна спільнота поступово формує систему правових інструментів, спрямованих на протидію різним формам насильства [2, с. 223]. Вагому роль у цьому процесі відіграли міжнародні акти у сфері захисту прав людини.

Одним із базових міжнародних документів, який заклав фундаментальні принципи правового захисту особи, є Загальна декларація прав людини, що закріпила право кожної людини на життя, свободу та особисту недоторканність [3]. Подальший розвиток зазначені положення отримали у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права та Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, які визначають обов'язок держав забезпечувати належний рівень захисту прав і свобод людини [4; 5].

Особливе значення для формування міжнародних стандартів протидії насильству щодо жінок має Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Згідно з положеннями цього міжнародного договору держави-учасниці зобов'язані вживати всіх необхідних заходів для забезпечення рівності прав і свобод жінок та чоловіків, а також створювати ефективні механізми юридичного захисту від дискримінації [6].

Суттєвий розвиток зазначених положень відбувся у Загальній рекомендації №19 Комітету CEDAW, у якій уперше на міжнародному рівні було визначено, що насильство щодо жінок є формою дискримінації за ознакою статі [7]. У цьому документі підкреслюється, що гендерно зумовлене насильство обмежує можливості жінок реалізовувати свої права і свободи на рівні з чоловіками. Комітет CEDAW наголошує, що держави повинні забезпечувати ефективні механізми правового захисту для осіб, які постраждали від домашнього насильства. Такі механізми повинні передбачати доступ до судових процедур, можливість отримання компенсації завданої шкоди, а також надання медичної, психологічної та правової допомоги потерпілим.

Важливу роль у формуванні міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини відіграє Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікована Україною у 1997 році [8]. У контексті протидії домашньому насильству особливе значення мають положення статей 2, 3, 8 та 13 зазначеної Конвенції, що гарантують право на життя, заборону нелюдського або

такого, що принижує гідність, поводження, право на повагу до приватного і сімейного життя та право на ефективний засіб юридичного захисту.

Ще одним із важливих міжнародних документів у сфері запобігання домашньому насильству є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, прийнята у 2011 році [9]. Конвенція визначає домашнє насильство як будь-які акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що відбуваються у сім'ї або між партнерами. Однією з ключових особливостей цього міжнародного договору є запровадження системи спеціальних заходів захисту постраждалих осіб, серед яких важливе місце займають захисні або обмежувальні приписи. Такі заходи передбачають можливість встановлення тимчасових обмежень для особи, яка вчинила насильство, зокрема заборону контактувати з потерпілою особою або перебувати у місці її проживання. Положення Стамбульської конвенції стали основою для формування сучасного законодавства України у сфері протидії домашньому насильству, зокрема шляхом прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [10]. Стамбульська конвенція визначає домашнє насильство як будь-які акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що відбуваються між членами сім'ї або партнерами незалежно від факту їх спільного проживання. Важливою особливістю Конвенції є те, що вона розглядає домашнє насильство не лише як форму дискримінації щодо жінок, але й як самостійне порушення прав людини, жертвами якого можуть бути також чоловіки.

Конвенція передбачає необхідність застосування ефективних цивільно-правових засобів захисту, зокрема обмежувальних або захисних приписів. Такі заходи повинні: бути доступними без надмірного фінансового навантаження на потерпілу особу; застосовуватися на визначений строк; мати можливість негайного застосування; діяти незалежно від інших судових проваджень.

Зазначені положення знайшли своє відображення у ЦПК України, зокрема у статтях 350-5 та 350-6, які передбачають прискорений розгляд справ про видачу обмежувального припису та негайне виконання відповідного судового рішення. Крім того, відповідно до ч. 3 ст. 350-5 ЦПК України судові витрати у таких справах покладаються на державу, що узгоджується з вимогами Стамбульської конвенції щодо недопущення фінансового тягаря для постраждалих осіб.

Основну роль у запобіганні та протидії домашньому насильству виконують норми адміністративного та кримінального права. Зокрема, ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення встановлює адміністративну відповідальність за вчинення домашнього насильства, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце тимчасового перебування кривдника [11]. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 6 грудня 2017 року, який набрав чинності 11 січня 2019 року [12]. У

межах цього закону до КК України було внесено зміни, зокрема запроваджено статтю 126-1 «Домашнє насильство» для реалізації положень Стамбульської конвенції.

У національній правовій доктрині питання застосування обмежувального припису також стало предметом наукових досліджень. Зокрема, Н. В. Волкова зазначає, що інститут обмежувального припису є важливим процесуальним засобом забезпечення ефективного судового захисту прав членів сім'ї, зокрема дітей, у випадках домашнього насильства. Дослідниця підкреслює, що обмежувальний припис має превентивний характер та спрямований передусім на недопущення повторного порушення прав потерпілої особи. У цьому контексті обмежувальний припис розглядається як ефективний механізм негайного реагування суду на випадки домашнього насильства, що дозволяє забезпечити безпеку постраждалих осіб та попередити подальші правопорушення [13, с. 363-364].

Отже, аналіз міжнародно-правових актів та наукових досліджень свідчить, що формування інституту обмежувального припису в справах про домашнє насильство є результатом розвитку міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини та їх поступової імплементації у національне законодавство України. При цьому особливе значення має забезпечення ефективного судового захисту прав та інтересів членів сім'ї, що відповідає сучасним доктринальним підходам цивільного процесуального права.

Список використаних джерел:

1. Volkova N. On the legal regulation of protection of the rights and interests of the child from domestic violence (certain aspects). *Art and Science. Estonia*. 2021. № 5. С. 53–66. URL: https://www.artandscience.info/index.php/journal/article/view/57/57
2. Мануїлова К. В., Рудецька П. А. Світовий досвід країн на міжнародні-правові аспекти щодо домашнього насильства. *Київський часопис права*. 2023. № 2. С. 221–227. URL: https://doi.org/10.32782/klj/2023.2.31
3. Загальна декларація прав людини : прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 груд. 1948 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 груд. 1966 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 груд. 1966 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
6. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 груд. 1979 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text
7. Committee on the Elimination of Discrimination against Women. General Recommendation №. 19: Violence against Women. 1992. URL: https://www.refworld.org/legal/general/cedaw/1992/14045

8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листоп. 1950 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

9. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами від 11 трав. 2011 р. (Конвенцію ратифіковано із заявами Законом № 2319-IX від 20.06.2022). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text

10. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 року. № 2229-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text

11. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 року. № 8073-X. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text

12. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 06.12.2017 року № 2227-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text

13. Волкова Н. В. Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2022. 444 с. URL: https://hdl.handle.net/11300/23333

Ключові слова: домашнє насильство, обмежувальний припис, захист прав людини, міжнародно-правові стандарти, запобігання насильству, судова практика, цивільне судочинство.

Key words: domestic violence, restraining order, human rights protection, international legal standards, prevention of violence, judicial practice, civil justice.

Кисельов Вадим Костянтинович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу,
суддя Пересипського районного суду м. Одеси

СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В судовій практиці та згідно вимогам ЦПК України доказування не може ґрунтуватися на припущеннях, а суд встановлює наявність або відсутність певних обставин (фактів) на основі оцінки доказів, які містять інформацію щодо предмета доказування. Отже необхідно вести мову про певний «стандарт доказування» у цивільному процесі, відповідно до якого суд вважає фактичну обставину доведеною.

Як зазначає І. О. Бут, «стандарт доказування – це мінімальний, пороговий ступінь суб'єктивної впевненості, переконаності судді (присяжних) в істинності спірного факту, коли суд доходить або повинен доходити висновку про достатність доказів і визнання тягаря доведення виконаним; при досягненні цього порогового рівня тягар спростування переноситься на опонента, і якщо той своїми контрдоказами не знизить впевненість суду нижче рівня стандарту доказування, суд буде виходити з визнання факту встановленим» [1, с. 228]. У радянському цивільному процесі об'єктом судового пізнання була об'єктивна істина, і був лише один «стандарт доказування» – внутрішнє переконання судді [2, с. 137]. Д. Д. Луспеник вважає, що «фактично аналогом стандарту доказування у вітчизняному цивільному судочинстві є внутрішнє переконання судді під час оцінки доказів» [3]. І. В. Андронов зазначає, що «у сучасному цивільному процесуальному праві України покладення на суд обов'язку встановити об'єктивну істину та пов'язувати з нею обґрунтованість судового рішення не вбачається можливим з огляду на посилення засади змагальності судового процесу й неможливості суду проводити розслідування обставин справи за власною ініціативою» [4]. Н. В. Волкова, аналізуючи судову практику, робить висновок, що «стандарт доказування «баланс ймовірностей» використовується і в судовій практиці, і в науці цивільного процесуального права, однак фактично відсутнє розуміння сутності стандарту доказування, його правової природи. Також не передбачено, яким чином він повинен застосовуватися і наслідки його застосування у судовій практиці» [5, с. 147].

У постанові від 18 березня 2020 р. у справі № 129/1033/13 Велика Палата Верховного Суду наголошувала «на необхідності застосування передбачених процесуальним законом стандартів доказування та зазначала, що принцип змагальності забезпечує повноту дослідження обставин справи. Зокрема, цей принцип передбачає покладення тягаря доказування на сторони. Водночас цей принцип не створює для суду обов'язок вважати доведеною та встановленою обставину, про яку стверджує сторона. Таку обставину треба доказувати таким чином, аби реалізувати стандарт більшої переконливості, за яким висновок про існування стверджувальної обставини з урахуванням поданих доказів видається вірогіднішим ніж протилежний. Тобто певна обставина не може вважатися доведеною, допоки інша сторона її не спростує (концепція негативного доказу), оскільки за такого підходу принцип змагальності втрачає сенс» [6].

В. П. Сокалюк виділяє наступні стандарти доказування: поза розумним сумнівом» («beyond a reasonable doubt»); обґрунтована підозра («reasonable suspicion); достатня підстава або ймовірна причина («sufficient reason» or «probable cause»); переконання за більшої вірогідності («conviction with greater probability»); вагоме (тверде) переконання («strong conviction»); зрозумілі (ясні, чіткі) та переконливі докази («clear and convincing evidence»); перевага доказів («preponderance of the evidence»); баланс імовірностей («balance of probabilities»); розумний ступень достовірності («reasonable degree of credibility) [7].

В цивільному судочинстві, як правило, використовують три основні стандарти доказування [8; 9]:

1) понижений стандарт «prima facie», коли стороні достатньо надати докази, достатні щоб хоча б на перший погляд (prima facie) допустити, що факт, який підлягає доказуванню, міг бути. Даний стандарт застосовується для встановлення фактичних підстав при розгляді заходів забезпечення позову. Як зазначають О. В. Скупінський, В. І Гніденко «у випадках, коли лише органи держави-відповідача мають доступ до інформації, яка може підтвердити або відхилити заяви заявника, на них лежить тягар доказування, ситуація, коли органи держави-відповідача зобов'язані надати повні та переконливі пояснення щодо справи. Якщо держава-респондент не подає необхідну інформацію без достовірних та поважних причин такої поведінки, ЄСПЛ має право вважати аргументи заявника обґрунтованими [10, с. 111]. Хоча деякі дослідники і не визначають «prima facie» як самостійний стандарт доказування, на якому грунтується вирішення справи, все ж визначають, що він є ключовою вимогою, яку треба позначити перш ніж застосувати тягар або стандарт доказування. Тільки за наявності prima facie випадку порушення права тягар доказування має бути визначений точніше [11, с. 57].

2) симетричний «баланс ймовірностей», у такому разі обставина вважається такою, що настала у випадку, якщо подані докази більш переконливо свідчать про ймовірність настання певного факту, ніж докази, що свідчать про зворотне. Інколи його називають «стандарт переваги більш вагомих доказів» (preponderance of the evidence). «баланс ймовірностей «об'єктивізує» доказування – суд не просто посилається на своє внутрішнє переконання (адже незрозуміло, яким чином переконання було сформоване, чи не є таке переконання проявом психоемоційних особливостей судді тощо), а спирається на певні зовнішні орієнтири, щоб сторонній спостерігач, ставлячи себе на місце судді, міг так само дійти висновку, що певний факт є більш ймовірний» [1, с. 229];

3) підвищений «чіткі і переконливі докази» (clear and convincing evidence), тобто надання чітких і переконливих доказів, які б свідчили про настання обставин. Але такий стандарт не наближається за ступенем достовірності до притомо кримінального стандарту доказування «поза розумним сумнівом» (beyond a reasonable doubt).

Вважаємо, що у справах щодо встановлення факту знищення або пошкодження майна, особливо, яке перебуває у районах бойових дій, або тимчасово окупованої території після 24 лютого 2022 р., а також відшкодування завданої шкоди необхідно виходити з пониженого стандарту «prima facie» тобто, якщо очевидні факти свідчать про можливе пошкодження або знищення майна. Отже суд у таких справах повинний встановити наступні обставини:

1) чи є заявник особою, якій завдано шкоду. В даному випадку підлягає доведенню факт, що саме заявник, а не будь-яка інша особа, має право на відшкодування шкоди;

2) чи підтверджується факт спричинення шкоди, а саме військовими діями, терактами, протиправними діями та ін.. Встановлення причини пошкодження або втрати майна має пріоритетне значення чи має право заявник на отримання компенсації, оскільки, якщо шкода не пов'язана з обставинами, які визначені Законом № 2923-IX, то у відсутні підстави для визнання такого факту;

3) чим підтверджується наявні права заявника на пошкоджене або знищене майно. Саме даний факт інколи буває проблематичним, наприклад у разі знищення документів, якими дані факти підтверджувались. В якості доказів за стандартом prima facie позивач повинен надати відомості або документи, які підтверджують, що майно йому належало на право власності або перебувало у користуванні (фото, відеофіксацію пошкоджених чи знищених об'єктів, пояснення свідків, повідомлення з преси, або інформаційні повідомлення з органів ДСНС, органів поліції, наявні у позивача фрагментарні докази наявності у нього права власності (копії технічних паспортів, укладених у якості орендодавця договорів оренди тощо). У цьому випадку тільки сукупність доказів, може свідчить про належні права, але в будь-якому разі необхідно будь-яке документальне підтвердження даних прав.

Список використаних джерел:

1. Бут І. О. Використання стандарту доказування «баланс ймовірностей» у судовій практиці. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 227-233.
2. Рябченко Ю. Ю. Стандарт доказування цивільному процесуальному праві: постановка проблеми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 136-139. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-2/35.
3. Луспеник Д. Д. Доказування у цивільному процесі: що нового у ЦПК та чому суд наділений правом витребування доказів. *Верховний Суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/622362.
4. Андронов І. В. Категорія «істина» та обґрунтованість судового рішення в цивільному процесі. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2017. № 4. С. 34-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_Jur_2017_4_6.
5. Волкова Н. В. Стандарт доказування «баланс ймовірностей» у цивільному судочинстві: окремі аспекти. *Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16 трав. 2025 р.) : у 2 т. / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Фенікс, 2025. Т. 2. С. 145-148. URL: https://hdl.handle.net/11300/30505.
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18 березня 2020 р. у справі №129/1033/13. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88952196.
7. Сокалюк В. П. Існуючи стандарти доказування та внутрішне переконання судді при ухвалені рішень по справі. *Організаційно-правові аспекти досудового слідства*. 2024. № 1. С. 182-189. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2024/1/31.pdf.

8. Боярчуков М. Стандарти доказування у позовах про стягнення збитків. *Юридична газета.* 23.08.2024. URL: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/standarti-dokazuvannya-u-pozovah-pro-styagnennya-zbitkiv.html.

9. Томаров І. Стандарт доказування при доведенні збитків. *Василь Кісіль і Партнери.* 30.01.2020. URL: https:/https://vkp.ua/publication/standart-dokazuvannya-pri-dovedenni-rozmiru-zbitkiv.

10. Скупінський О. В., Гніденко В. І. Prima facie докази у практиці ЄСПЛ. *Актуальні проблеми права: теорія і практика.* 2020. №1 (39). С. 110-118. URL: https://doi.org/10.33216/2218-5461-2020-39-1-110-118.

11. Hansen Alexandra Ellen. Facts Before the European Court of Human Rights How does the European Court of Human Rights (ECtHR) contend with facts, and how can principles of scientific method be used to critique the factual analyses by the ECtHR in its case-law? Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG, 2022. 201 p. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/hansen-2022-facts_before_the_ecthr.

Ключові слова: цивільний процес, стандарти доказування, тягар доказування, баланс ймовірностей, prima facie, відшкодування шкоди, воєнні дії.

Key words: civil procedure, standards of proof, burden of proof, balance of probabilities, prima facie, compensation for damages, armed conflict.

Пересипко Дмитро Володимирович

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу

УЧАСНИКИ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ТА УЧАСНИКИ СПРАВИ: ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю чіткого розмежування понять «учасники судового процесу» та «учасники справи» у цивільному судочинстві України, що має важливе значення для правильного застосування норм ЦПК України. Після реформування процесуального законодавства у 2017 році виникли дискусійні питання щодо відмежування представника від учасників справи, а також визначення місця органів та осіб, які звертаються до суду в інтересах інших осіб, що потребує додаткового наукового осмислення.

Відповідно до положень ЦПК України, до учасників судового процесу належать учасники справи, представники та інші учасники судового процесу. Стаття 42 ЦПК України визначає склад учасників справи залежно від виду провадження, а саме: у позовному провадженні – сторони та треті особи, у наказному провадженні – заявник і боржник, в окремому провадженні – заявники та заінтересовані особи. У справах щодо оскарження рішень третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу, а також видачі виконавчих документів, учасниками справи визнаються сторони відповідного розгляду та інші особи,

якщо судом вирішено питання про їхні права чи обов'язки [1]. Окреме місце у системі суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин займають органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, які відповідно до ст. 42 ЦПК України відносяться до учасників справи.

Також варто зазначити, що 15 грудня 2017 року набрали чинності нові редакції трьох процесуальних кодексів України, зокрема ЦПК України, яким було істотно переглянуті підходи до визначення складу суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин та їх класифікації. Однією з концептуальних новел стало те, що представника, який відповідно до минулої редакції ЦПК України відносився, до осіб, які беруть участь у справі (учасників справи), вперше виключено з їх складу. Водночас законодавець його відносить до ширшої категорії суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин такої як «учасників судового процесу». Такий законодавчий підхід у науковій літературі оцінюється як обґрунтований, зокрема, на думку Р. Ю. Ханик-Посполітак, оскільки представник не є суб'єктом матеріально-правового спору, щодо якого ухвалюється судове рішення, а лише здійснює процесуальну діяльність, спрямовану на реалізацію прав та інтересів особи, яку він представляє [2, с. 50]. Далі автор зазначає, що представництво у цивільному процесі полягає у здійсненні процесуальних дій від імені іншої особи, а не у самостійному здійсненні прав, притаманних учаснику справи, у зв'язку з чим особа не може одночасно поєднувати статус учасника справи та представника.

Також необхідно зазначити, що принципово іншим є правовий статус органів та осіб, які звертаються до суду в інтересах інших осіб, хоч деякі науковці їх ототожнюють з представниками, що не відповідає їх правовому статусу та нормам законодавства. Так, наприклад, Н. В. Волкова у своєму дослідженні звертає увагу на наявність у доктрині права та судовій практиці дискусій щодо визначення процесуального становища органів опіки та піклування, які відносяться до органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Як зазначає дослідниця, що окремі автори помилково ототожнюють їх із законними представниками [3, с. 128; 4, с. 131]. У цьому контексті обґрунтованою видається позиція С. С. Бичкової, яка заперечує можливість визнання таких органів законними представниками, оскільки характер їх заінтересованості має публічно-правову природу та зумовлений виконанням покладених на них функцій і повноважень. На відміну від цього, інтерес законного представника є індивідуалізованим і безпосередньо пов'язаний із конкретною особою, права якої підлягають захисту [5, с. 267-268].

Також необхідно наголосити, що на відміну від представника, органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб є учасниками справи та діють від власного імені, мають самостійний обсяг процесуальних прав і обов'язків та не залежать від волевиявлення особи, в інтересах якої подається позов (заява). Показовим прикладом таких суб'єктів є прокурор, участь якого у цивільному процесі є предметом численних наукових дискусій. У юридичній літературі обґрунтовується, що прокурор не може бути ототожне-

ний із представником, оскільки його діяльність має публічно-правовий характер і спрямована на забезпечення законності та захисту інтересів держави [6]. Прокурор самостійно визначає підстави звернення до суду, не пов'язаний волею суб'єкта, в інтересах якого він діє, та здійснює процесуальні повноваження від власного імені [7]. Крім того, у Огляді судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду зазначено, що статті 56 та 57 ЦПК України структурно розміщені у параграфі 1 «Учасники справи» глави 4 розділу І «Учасники судового процесу», тоді як норми, що регулюють інститут представництва, винесені в окремий параграф 2 цієї ж глави. Така структурна організація законодавства підкреслює різницю між процесуальним статусом представника та іншими суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин. Як зазначено у цьому Огляді, що у науковій доктрині підкреслюється, що представник діє від імені та в інтересах особи, яку він представляє, не набуваючи самостійного процесуального інтересу, а тому не є учасником справи. Натомість органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду для захисту прав і свобод інших осіб, віднесені до складу учасників справи, причому їх процесуальна самостійність визначається юридичною заінтересованістю, пов'язаною з виконанням посадових повноважень [8, с. 34].

Окрему увагу слід приділити критерію юридичної заінтересованості як основу для віднесення особи до учасників справи. Представник не має власної матеріально-правової заінтересованості, а лише реалізує права іншої особи, тоді як прокурор та інші уповноважені суб'єкти мають публічно-правову заінтересованість, спрямовану на захист прав і свобод інших осіб або інтересів держави [6].

Подібний підхід закріплений і в правових системах держав Європейського Союзу, де існує інститут участі органів публічної влади у цивільному процесі з метою захисту публічних інтересів. У наукових дослідженнях зазначається, що такі суб'єкти не розглядаються як представники сторін, а виступають самостійними учасниками справи, що відповідає стандартам доступу до правосуддя, сформульованим у практиці Європейського суду з прав людини [9]. При цьому участь таких суб'єктів є чітко регламентованою та обмеженою, що дозволяє уникнути надмірного втручання держави у приватноправові відносини.

Отже, аналіз чинного цивільного процесуального законодавства України та наукових підходів свідчить про чітке розмежування між учасниками справи та іншими учасниками судового процесу, зокрема представниками. Ключовим критерієм віднесення до учасників справи виступає наявність юридичної заінтересованості, яка може мати як приватно-, так і публічно-правовий характер. Водночас представник не є носієм самостійного процесуального інтересу, а здійснює процесуальні дії від імені іншої особи, що обґрунтовує його виключення зі складу учасників справи у чинній редакції ЦПК України. Натомість органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб виступають самостійними учасниками справи, діють від власного імені та реалізують публічно-правову функцію захисту прав і свобод фізичних осіб чи інтересів держави.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15

2. Ханик-Посполітак Р. Ю. Представництво в цивільному процесі за новим ЦПК України. *Наукові записки НаУКМА*. 2018. URL: https://nrplaw.ukma.edu.ua/article/download/153107/152321/331251

3. Волкова Н. В. Щодо форм участі органів опіки та піклування в справах про захист прав і інтересів неповнолітніх осіб. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридичні науки»*. 2014. Вип. 6(1). Том 1. С. 127-130.

4. Волкова Н. В. Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2022. 444 с. URL: https://hdl.handle.net/11300/23333

5. Бичкова С. С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження : монографія. Київ : Атіка, 2011. 420 с.

6. Волкова Н. В. Щодо участі прокурора у цивільному процесі (окремі аспекти). *Правова держава*. 2016. Вип. 21. С. 115–121. URL: https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/339377.pdf

7. Волкова Н. В. Участь прокурора у цивільному процесі відповідно до Проекту змін до Конституції України в частині правосуддя. *Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні :* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 18 груд. 2015 р.) / уклад. : І. В. Андронов, М. В. Волкова, Р. Ф. Гонгало ; МОН України ; НУ ОЮА. Одеса : Фенікс, 2015. С. 36-38. URL: https://dspace.onua.edu.ua/items/370da500-dfb4-4810-a436-149071b9961a

8. Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду. Рішення, внесені до ЄДРСР, за листопад 2022 року / відп. за вип.: суддя КЦС ВС, секретар Пленуму ВС к. ю. н, доцент Д. Д. Луспеник Київ, 2022. 38 с.

9. Mohammadi M. et al. Case law of the European Court of Human Rights on Article 8. URL: https://arxiv.org/abs/2401.16429

Ключові слова: суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, учасники справи, правовий статус, представник, цивільний процес, цивільне судочинство.

Key words: subjects of civil procedural legal relations, participants in the case, legal status, representative, civil procedure, civil proceedings.

Сатановська Олена Валентинівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу,
методист навчально-методичного відділу ЦООПІАР

КЛАСИФІКАЦІЯ ПОЗОВІВ ПРО ЗАХИСТ ЖИТЛОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Право на житло є одним із фундаментальних прав людини, що має соціально-економічний характер та гарантується державою. В Україні це право закріплене в Конституції [1, ст. 47] та деталізується у цивільному і житловому законодавстві [2]. У сучасних умовах реформування правової системи та зростання кількості житлових спорів питання ефективного судового захисту житлових прав фізичних осіб набуває особливої актуальності.

Судовий захист є ключовим механізмом відновлення порушених житлових прав. Центральне місце в ньому займає позов як процесуальна форма звернення до суду [3, ст. 118]. Водночас різноманітність житлових правовідносин зумовлює існування значної кількості видів позовів, що потребують систематизації.

Найпоширенішою є класифікація позовів за матеріально-правовими та процесуально-правовими підставами.

Зокрема, *матеріально-правова класифікація* передбачає поділ позовів залежно від характеру спірних правовідносин. До таких відносяться позови, що виникають із цивільних, сімейних, житлових, земельних, трудових та інших правовідносин [4].

Кожен із цих видів позовів, у свою чергу, може додатково класифікуватися залежно від конкретних правових інститутів або норм відповідних галузей права. Наприклад, позови, що виникають із житлових правовідносин, можна поділити на такі:

Позови щодо захисту права власності на житло – ці позови базуються на нормах Цивільного кодексу України (Глава 29) та спрямовані на захист права володіння, користування чи розпорядження:

- **віндикаційний позов:** вимога неволодіючого власника до володіючого невласника про витребування житла (наприклад, у разі незаконного відчуження майна поза волею власника) [2, ст. 387].
- **негаторний позов:** вимога про усунення перешкод у здійсненні права користування та розпорядження житлом (наприклад про демонтаж самовільних перегородок) [2, ст. 391].
- **визнання права власності:** вимога власника майна про констатацію перед третіми особами факту наявності у нього права власності на спірне майно [5].

Позови щодо захисту права користування житлом (зобов'язально-правові) – спрямовані на захист прав осіб, які не є власниками, але мають право проживання:

– **позови про вселення:** вимога про поновлення можливості фактичного проживання у приміщенні [6];
– **позови про визначення порядку користування:** подаються у випадках, коли між співмешканцями виникають конфлікти щодо використання конкретних кімнат або зон загального користування;
– **позови про припинення або зміну правовідносин;**
– **про виселення:** вимога про примусове звільнення житла (з наданням іншого приміщення або без нього) [7];
– **про визнання особи такою, що втратила право користування житлом:** найбільш поширений вид позову у разі тривалої (понад встановлені строки) відсутності особи без поважних причин [2, ч.2, ст. 405; 8, ст.ст.71,72].

Крім того, виходячи з матеріально-правової класифікації та враховуючи грошову оцінку об'єкта порушеного права або інтересу, позови поділяються на майнові та немайнові.

Процесуально-правова класифікація ґрунтується на способі процесуального захисту, тобто на змісті вимоги, що подається до суду. За цим критерієм розрізняють три основні групи позовів:

– **позови про присудження** – спрямовані на змушування відповідача виконати певні дії або утриматися від них, наприклад усунення перешкод в користуванні;
– **позови про визнання** – метою є встановлення факту існування або відсутності права, обов'язку чи юридичного стану. Такі позови не тягнуть безпосередньо матеріальних наслідків, а лише констатують правову ситуацію. Наприклад, визнання права власності на житло в порядку спадкування або визнання права на приватизацію [9];
– **перетворювальні (конститутивні) позови** – спрямовані на зміну або припинення існуючого правового становища сторін, наприклад, розірвання договору, поділ спільного майна подружжя, звільнення майна з-під арешту, поділ житлового будинку в натурі між співвласниками, визнання права власності на нерухоме майно за набувальною давністю (ст. 344 ЦК) та у разі приватизації державного майна та майна, що є в комунальній власності (ст. 345 ЦК).

Такий поділ позовів на види має не лише теоретичне, а й практичне значення. Він дозволяє визначати суб'єктів спору, вирішувати питання юрисдикції, а також встановлювати предмет доказування та оцінювати належність і допустимість доказів залежно від конкретного характеру правовідносин.

Список використаних джерел:

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1

4. Цивільне процесуальне право України : навчальний посібник (для підготовки до іспитів та тестування). 3-тє вид., пер. і доп. / за ред. Н. Ю. Голубєвої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 516 с.

5. Огляд практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду щодо визнання майнових прав на об'єкт нерухомого майна та зобов'язання вчинити певні дії (справа № 487/7152/21, провадження № 61-8265св23). URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=116670694

6. Огляд практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду щодо вселення у квартиру (справа № 727/3611/22, провадження № 61-4295св23). URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=113091496

7. Огляд практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду щодо виселення із службового житла (Справа № 653/1096/16-ц, провадження № 14-181 цс 18). URL: https://kma.court.gov.ua/sud4820/gromadyanam/1/vyselenia

8. Житловий кодекс України від 30.06.1983 р. № 5464-X. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10#Text

9. Огляд практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду про визнання права на приватизацію квартири в порядку спадкування за законом (Справа № 487/4542/23, провадження № 61-12292ск24). URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=122061768&red=1000038dd49db59056b073e0cd312f5506e28d&d=5

Ключові слова: класифікація позовів, захист прав, судовий захист, захист житлових прав.

Key words: classification of claims, protection of rights, judicial protection, protection of housing rights.

Снітко Андрій Сергійович

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ЮРИДИЧНОЮ АРГУМЕНТАЦІЄЮ ТА СУПЕРЕЧЛИВОЮ ПРОЦЕСУАЛЬНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

У класичній логіці суперечність має місце тоді, коли щонайменше два твердження з приводу одного і того ж явища утворюють логічну несумісність, що породжує протилежні висновки. Свого часу давньогрецький філософ Аристотель з приводу суперечності писав: «Якщо ж неможливо, щоби протилежності одночасно були властивими одному й тому самому (ми уточнимо також це положення), і якщо протилежність думок одна одній означає суперечність, то очевидно,

що неможливо, щоб одна й та сама людина одночасно вважала, що одне й те саме існує і не існує» [1, с. 4]. Для великого німецького філософа Гегеля «протиріччя – ось що насправді рухає світом, і смішно говорити, що протиріччя неможливо мислити» [2, с. 192].

Для цілей застосування принципу заборони суперечливої поведінки (venire contra factum proprium) в цивільному процесі слід зазначити, що всі твердження, висловлені учасниками процесу впродовж судового розгляду справи являють собою єдину цілісну систему аргументації. Більш того, аргументація, яка використовується учасниками процесу, є не лише риторичним підсиленням, вона породжує правові наслідки, формує в учасників процесу певні легітимні очікування і забезпечує належний рух судового процесу. Саме тому принцип iura novit curia (лат. *суд знає закони*), який покладає на суд обов'язок самостійно перевірити доводи сторін під час розгляду справи, не може нівелювати обов'язок учасників судового процесу добросовісно користуватися своїми правами та уникати суперечливої поведінки.

Відтак, учасник справи не може стверджувати одне, а згодом, без порушення логічного зв'язку та узгодженості, заперечувати проти попередньо висловленої ним позиції. У цьому сенсі юридична аргументація також підпорядковується правилу узгодженості. Порушення цього правила призводить до виникнення суперечливої процесуальної поведінки. Як зазначав давноримський юрист Гай «*… male enim nostro iure uti non debemus» (ми не маємо погано користуватися своїм правом)* (G.1.53) [3].

Саме у сфері юридичної аргументації принцип заборони суперечливої поведінки знаходить найбільш сприятливе підґрунтя для свого розвитку, адже саме тут виникають величезні можливості для суперечностей. З огляду на це цілком слушним є вислів давноримського юриста Квінтіліана *«брехунові необхідна добра пам'ять» (mendacem memorem esse oportere),* оскільки той, хто говорить неправду, має пам'ятати свої попередні вигадки, щоб не суперечити самому собі і не бути спійманим на брехні.

Учасники процесу не можуть спочатку робити заяву щодо істотної для вирішення спору обставини, а потім діяти суперечливо, намагаючись досягти інших правових наслідків, ніж ті, що випливали з їх первісної позиції. Якщо два твердження щодо одного й того ж факту є антагоністичними, презюмується, що одне з них не відповідає дійсності. У цьому ж руслі: якщо одна зі сторін у попередньому судовому процесі визнала дійсність і чинність договору купівлі-продажу, вона не може у новому судовому процесі заявляти про його недійсність через відсутність згоди другого з подружжя. Так само не може отримати захист особа, яка в різних провадженнях, в залежності від того, коли це є для неї більш вигідно, приписує право власності на один і той самий об'єкт то юридичній, то фізичній особі.

Судова практика свідчить, що переплетіння суперечливої процесуальної поведінки та юридичної аргументації є особливо інтенсивним щодо фактичних обставин справи. Показовою в цьому аспекті є ситуація, в якій особа в одній справі

прямо визнавала факт укладення договору поруки, а в іншій – вимагала визнати такий договір недійсним з підстави відсутності її волевиявлення (постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 13 січня 2026 року у справі № 902/1302/22 (902/65/25)) [4].

Вимога щодо узгодженості юридичної аргументації має застосовуватися не лише в межах одного судового процесу, а й у різних, навіть непов'язаних між собою судових процесах, у тому числі за участю різних учасників процесу і в різні періоди часу, адже зміна особою своєї поведінки щодо одного і того ж факту в залежності від того, в якому судовому процесі цей факт досліджується, вочевидь, є недобросовісною.

Дискусійним серед науковців є питання, що слід вважати первісною поведінкою в судовому процесі: поведінку, вчинену поза межами судового процесу, чи юридичну аргументацію, яка наводиться в суді на підтвердження існування такої поведінки? Аналізуючи це питання, слід виходити із того, що поведінка, вчинена поза межами судового процесу, набуває правового значення в суді лише в тому випадку, коли інформація щодо цієї поведінки передана суду у формі відповідного процесуального документа або процесуальної дії. Відтак легітимне очікування інших учасників судового процесу спрямовуватиметься саме на процесуальний документ або процесуальну дію.

Варто зазначити, що висловлювання різних представників певної групи вважатимуться суперечливими, якщо члени цієї групи, об'єднані спільним інтересом, та їхня аргументація розглядатимуться як єдине ціле.

Підсумовуючи, принцип заборони суперечливої поведінки є складовою добросовісності та заборони зловживання процесуальними правами в судовому процесі, і зобов'язує учасників процесу дотримуватися узгодженості та логічної послідовності у своїй юридичній аргументації – як у межах одного провадження, так і в різних судових процесах, незалежно від часу та складу учасників. Зміна позиції щодо одного й того самого факту залежно від процесуальної вигоди є проявом недобросовісності, що підриває легітимні очікування інших учасників, спотворює належний рух судового процесу та суперечить засадам правопорядку, на захист яких і спрямований цей принцип.

Список використаних джерел:

1. Аристотель. Метафізика. / пер. з давньогрец., передмова і прим. О. А. Юдіна; худож.-оформлювач О. А. Гугалова-Мєшкова. Харків: Фоліо, 2020. 300 с.

2. Основи філософії: навч. посіб. / Л. О. Сандюк, С. П. Симоненко, О. В. Сулим, М. Ф. Шмиголь, Н. В. Щубелка, Ю. С. Юшкевич ; за. ред. М. Ф. Шмиголя. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 412 с. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Yushkevich/0043128.pdf.

3. Omini Nostri Sacratissimi Principis Iustiniani Iuris Enucleati Ex Omni Vetere Iure Collecti Digestorum Seu Pandectarum : Liber Quinquagesimus. *The Latin Library.* URL: https://www.thelatinlibrary.com/gaius1.html

4. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 13 січня 2026 р. у справі № 902/1302/22 (902/65/25). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133555348.

Ключові слова: цивільний процес, заборона суперечливої поведінки, юридична аргументація, venire contra factum proprium.

Key words: civil process, prohibition of inconsistent behaviour, legal argumentation, venire contra factum proprium.

СЕКЦІЯ 15.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ПАТЕНТНОЇ ЮСТИЦІЇ

Керівник секції: *завідувач кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, доктор юридичних наук, професор*
Харитонова Олена Іванівна
Секретар секції: *доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук, доцент*
Галупова Лариса Ігорівна

Харитонова Олена Іванівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції,
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО АКАДЕМІЧНУ ДОБРОЧЕСНІСТЬ» І ПРОБЛЕМИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТНІХ ВІДНОСИН

Цифрові технології, що вже стали невід'ємним елементом сучасного освітнього процесу, неоднозначно впливають на формування академічної доброчесності майбутніх фахівців у закладах вищої освіти. З одного боку, вони створюють нові можливості для недоброчесної поведінки, полегшуючи плагіат і фальсифікацію даних. З іншого боку, вони надають потужні інструменти для виявлення академічної недоброчесності та сприяють формуванню етичних норм поведінки в цифровому середовищі [1].

Легкість копіювання й обміну інформацією в цифровому середовищі може призводити до розмивання розуміння індивідуальної відповідальності за інтелектуальну власність, а ідея вільного обміну інформацією в інтернеті може вступати в конфлікт з принципами академічної доброчесності, що передбачають повагу до авторського права. Разом із тим варто зазначити, що викладачі відіграють ключову роль у формуванні культури академічної доброчесності, використовуючи цифрові технології для навчання здобувачів правил академічного письма, етичного використання інформації, наслідків академічної недоброчесності.

Прийняття Закону України «Про академічну доброчесність» стало важливим кроком, проте його норми ще не повною мірою враховують специфіку використання цифрових технологій, зокрема штучного інтелекту.

У Законі України «Про академічну доброчесність» штучному інтелекту присвячено 3 статті: так, зокрема, у ч. 4 статті 8 зазначається, що «У разі використання в академічному творі об'єкта, згенерованого штучним інтелектом, автор

повинен повідомити про це в такому творі із зазначенням методики генерування та/або посилання на відповідну комп'ютерну програму чи її опис згідно з вимогами щодо оформлення та/або оприлюднення відповідних академічних творів, визначених відповідним суб'єктом академічної діяльності».

У статті 18. «Види порушень академічної доброчесності» у п 7 згадується про недоброчесне використання результатів, згенерованих штучним інтелектом. І, нарешті, у статті 29. «Недоброчесне використання результатів, згенерованих штучним інтелектом», пропонується визначення цього порушення:

1. Недоброчесне використання результатів, згенерованих штучним інтелектом, – це оприлюднення текстів, зображень, моделей, даних, інших результатів, згенерованих штучним інтелектом, як результатів власної академічної діяльності, якщо цей факт не зазначено в академічному творі чи супровідних матеріалах до нього.

2. За недоброчесне використання результатів, згенерованих штучним інтелектом, до особи застосовуються санкції, визначені внутрішніми актами, умовами конкурсу, якщо інше не встановлено законом [2].

Слід зазначити відсутність самого терміну «цифрова етика», який мав би бути прописаний у тексті закону, або хоча б згаданий у цьому. Цифрова етика не інтегрована у структуру академічної доброчесності, що створює прогалину між правовими нормами та реальними практиками. Формально доброчесність визнається, але цифровий вимір (ШІ, онлайн-освіта, big data) залишається недостатньо врегульованим.

Таким чином, необхідним, на мою думку, є інтегрування цифрової етики як окремого розділу у Закон «Про академічну доброчесність». Цифрова етика є сукупністю норм, принципів та ціннісних орієнтирів, що спрямовані на регулювання поведінки людей у цифровому просторі. Вона встановлює стандарти взаємодії користувачів у різних онлайн-середовищах, таких як Інтернет, соціальні мережі, електронна пошта, а також в контексті комунікації та співпраці на різноманітних цифрових платформах. Цифрова етика охоплює питання захисту особистої інформації, поваги до авторських прав, уникнення маніпуляцій даними, а також дотримання принципів відповідального використання інформаційних ресурсів.

Цифрова етика має відповідні принципи, які не співпадають з принципами академічної доброчесності, тому мають бути додатково зазначені в законі. Це принципи: 1) прозорості використання цифрових інструментів (обов'язкове зазначення використання цифрових інструментів (ШІ, програм аналізу даних, автоматизованих систем); відкрите інформування про роль ШІ у створенні робіт); 2) відповідальності людини за кінцевий результат (людина завжди несе відповідальність за кінцевий результат; використання ШІ не може зменшувати обсяг особистих немайнових прав автора); 3) недопущення маніпуляцій та дискримінації через ШІ (заборона використання цифрових технологій для маніпуляцій, дискримінації чи порушення прав інших учасників освітнього процесу);

4) формування культури довіри у цифровому середовищі (формування культури чесного використання цифрових інструментів; підтримка відкритого діалогу між студентами та викладачами щодо допустимих практик).

Як видається, оптимальне врегулювання має охоплювати кілька рівнів: законодавчий, інституційний, етичний. На законодавчому рівні мають бути визначені базові принципи (прозорість, авторство людини, відповідальність). На інституційному – університети та наукові установи деталізують правила у власних кодексах честі, оптимально – у окремих Правилах відповідального використання штучного інтелекту. На етичному рівні має відбуватися інтеграція цифрової етики як обов'язкової складової академічної культури.

Щодо практики ЄС, то на інституційному рівні університети мають власні кодекси честі, які деталізують правила використання ШІ.

Важливим є чітке встановлення допустимих та недопустимих практик (форм використання). Так, серед допустимих форм використання технологій штучного інтелекту може бути визначене використання ШІ для редагування текстів, пошуку джерел, аналізу даних; застосування цифрових інструментів для підвищення якості навчання та досліджень тощо. Відповідно недопустимими практиками є повна генерація курсових, дипломних чи дисертаційних робіт ШІ; приховування використання цифрових інструментів; використання ШІ для обходу систем перевірки на плагіат тощо.

Крім цього, мають бути встановлені санкції за приховування використання ШІ і обов'язкові механізми контролю. Внутрішні комісії з академічної доброчесності мають здійснювати моніторинг дотримання цифрової етики. Порушення Кодексу мають розглядатися як порушення академічної доброчесності.

На освітньому рівні необхідно включити цифрову етику до програм професійної етики та академічної доброчесності, а також запровадити навчання студентів і викладачів відповідальному використанню ШІ та цифрових інструментів.

Таким чином, цифрова етика має бути не лише декларацією, а інтегрованим критерієм якості освіти. Для України це означає необхідність гармонізації законодавства та внутрішніх політик університетів із європейськими стандартами.

Крім цього, важливим є технічне оснащення, наявність і доступність сучасних платформи для перевірки оригінальності текстів, які інтегрують функції виявлення як плагіату, так і штучно згенерованого контенту.

Дуже важливого значення набувають питання розвитку навичок академічного письма, коректного цитування та дотримання доброчесності. Тут також можуть стати у нагоді відповідні інструменти ШІ, зокрема Grammarly, що допомагає користувачам покращити граматику та стиль письма, водночас виявляючи потенційні плагіатні фрагменти та Quillbot, яка перефразовує текст, що може бути корисним для навчання, а також вказує на можливі зловживання для обходу систем виявлення плагіату [3].

Основна увага має бути приділена чітко регламентованій політиці навчальних закладів, що визначає принципи академічної доброчесності, включаючи

правила використання цифрових інструментів та ШІ. Ця політика має бути доступна для здобувачів і викладачів, а також регулярно оновлюватися відповідно до технологічних змін.

Формування цифрової етики в межах освітнього процесу сприяє не лише підвищенню якості навчання, але й забезпеченню високих стандартів академічної доброчесності.

Список використаних джерел:

1. Про академічну доброчесність: Закон України від 18.12.2025 р. № 4742-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4742-20#Text (дата звернення: 01.04.2025).

2. Доложевська Л. О. Цифрова етика та академічна доброчесність у вищій школі. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»,* Вип. 2. С. 9-14. DOI: https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2025.2.2

3. Таможська І. В., Смирнова І. М., Перетяга Л. Є. Вплив цифрових технологій на формування академічної доброчесності майбутніх фахівців у закладах вищої освіти. *Вісник Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені Академіка Степана Дем'янчука. Серія: Педагогіка та психологія.* 2021. С. 161-167. DOI: https://doi.org/10.32782/3041-2021/2025-2-24

Ключові слова: академічна доброчесність, цифрові технології, штучний інтелект, цифрова етика, освітній процес.

Key words: academic integrity, digital technologies, artificial intelligence, digital ethics, educational process.

Ульянова Галина Олексіївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
проректор з навчальної роботи,
професор кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції,
доктор юридичних наук, професор

ПОРУШЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗА ЗАКОНОМ УКРАЇНИ «ПРО АКАДЕМІЧНУ ДОБРОЧЕСНІСТЬ»

Прийняття Закону України «Про академічну доброчесність» є новим етапом на шляху розбудови політики доброчесної науки та освіти в країні. Перші засади були закладені в Законі України «Про освіту», ст. 42 якого визначала поняття, основні засади академічної доброчесності, порушення та академічну відповідальність, а також Законі України «Про вищу освіту» в частині визначення академічного плагіату та забезпечення академічної доброчесності як складової системи якості освіти.

Закон України «Про академічну доброчесність» став першим законодавчим актом, який комплексно регулює відносини у сфері академічної доброчесності,

встановлюючи принципи та засади її дотримання, правові наслідки порушення доброчесності. Суттєво розширено й перелік порушень академічної доброчесності порівняно з Законом України «Про освіту». Враховуючи, що у переліку з'явились нові порушення, важливе практичне значення має дослідження їх змісту та сутності.

Відповідно до ст. 18 Закону України «Про академічну доброчесність» [1] передбачено 13 порушень. При цьому передбачено, що Законом можуть бути визначені й інші порушення. Характеризуючи порушення, їх умовно можна згрупувати в декілька категорій.

По-перше, це порушення, пов'язані з правом авторства, які охоплюють: відчуження авторства; академічний плагіат; приписування авторства; самоплагіат.

По-друге, порушення, пов'язані з наданням недостовірної інформації у випадку її вигадування, перекручування, які охоплюють: фальсифікацію, фабрикацію.

По-третє, це порушення, які допускаються внаслідок недоброчесного використання результатів, згенерованих штучним інтелектом.

По-четверте, порушення, пов'язані з оцінюванням, виконанням завдань, незаконному сприянні в отриманні певних переваг, які охоплюють: недоброчесне оцінювання; несамостійне виконання завдання; недозволену допомогу.

По-п'яте, системні, інституційні порушення, до яких можуть бути віднесені: академічний саботаж; схиляння до порушення академічної доброчесності; інституційні порушення академічної доброчесності.

Аналізуючи наведений перелік, слід відзначити, що вперше на законодавчому рівні визначено такі нові порушення, як: відчуження та приписування авторства, академічний саботаж; схиляння до порушення академічної доброчесності; інституційні порушення академічної доброчесності, а також порушення академічної доброчесності у випадку неналежного використання штучного інтелекту.

Слід звернути увагу, що з переліку порушень виключено хабарництво. Також виключено обман, натомість тепер це характерна ознака порушень академічної доброчесності, яка передбачає свідоме (умисне) надання чи оприлюднення будь-якої неправдивої інформації про себе (інших осіб) чи про результати своєї (інших осіб) академічної діяльності. Крім обману ознаками академічної доброчесності є: несправедливість, привласнення, бездіяльність.

Щодо приписування та відчуження авторства, слід відзначити, що ці порушення закріплені вперше на рівні закону, та спрямовано на протидію недоброчесної практики написання робіт «на замовлення», а також включення до складу авторів осіб, які не зробили творчого внеску у його створення.

У випадку відчуження авторства передбачається передача автором (авторами) створеного на замовлення або без такого замовлення, платно чи безоплатно, академічного твору (його частини) іншій особі та подальше оприлюднення із зазначенням як автора особи, яка не є його (її) автором.

Щодо приписування авторства слід відзначити, що при встановленні факту порушення особою, яка зазначена автором наукового твору чи його частини, у

створенні яких вона не брала участі, важливе значення має з'ясування обізнаності особи з такими діями. Оскільки на практиці можливим є приписування авторства тексту особі без її згоди та відома. В такому випадку може йти мова про порушення прав такої особи на ім'я, захист честі та ділової репутації. У випадку, якщо особа знала, про те, що вона включається до складу авторів наукової роботи, яку вона не створювала, такі дії підпадають під ознаки приписування авторства, як порушення академічної доброчесності.

Серед нових порушень, які вперше закріплено на законодавчому рівні, слід відзначити також академічний саботаж, який передбачає діяння (дія чи бездіяльність) педагогічного, науково-педагогічного, наукового працівника, здобувача освіти, вступника, учасника конкурсу, що перешкоджає реалізації прав, свобод і законних інтересів іншої особи в її академічній діяльності.

Окремо слід зупинитись на закріпленні на законодавчому рівні інституційних порушень, які передбачають: поширення закладом, установою, науковим видавництвом недостовірної інформації щодо власної академічної діяльності, бездіяльність щодо розбудови системи академічної доброчесності, невжиття заходів щодо виявлення порушень, а також залишення без розгляду заяви про виявлені факти порушень доброчесності. Основна відмінність інституційних порушень полягає в тому, що їх суб'єктом визнається заклади освіти, наукові установи, наукове видавництво, а не учасники освітнього процесу. Адже саме від розбудови системи забезпечення академічної доброчесності закладом освіти чи науковою установою залежить її дотримання учасниками освітнього процесу чи наукової діяльності. Бездіяльність в свою чергу сприяє системним порушення, безкарності, що не негативно позначається не лише на якості та результативності діяльності, а й формує негативне ставлення до освітньої та наукової діяльності.

Новий перелік порушень академічної доброчесності, закріплений Законом України «Про академічну доброчесність» потребує подальшого ґрунтовного дослідження з метою визначення сутнісних ознак таких порушень, їх співвідношення та правових наслідків.

Список використаних джерел:

1. Про академічну доброчесність : Закон України від 18 грудня 2025 року № 4742-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4742-20#Text

Ключові слова: академічна доброчесність, порушення, порушення права авторства, плагіат, академічний саботаж, інституційні порушення.

Key words: academic integrity, violations, violation of authorship rights, plagiarism, academic sabotage, institutional violations.

Бааджи Наталія Пилипівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції,
кандидат юридичних наук, доцент

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ В ОСВІТІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Академічна доброчесність передбачає дотримання етичних принципів у навчальній, викладацькій та науковій діяльності. Вона охоплює недопущення таких порушень, як плагіат, фальсифікація та фабрикація результатів, самоплагіат, необґрунтоване авторство, списування та інші форми недоброчесної поведінки. Її формування безпосередньо пов'язане з якістю академічного середовища, яке має сприяти розвитку критичного мислення, формуванню навичок академічного письма, забезпеченню прозорості оцінювання, а також дотриманню високих стандартів професійної етики науково-педагогічних працівників [1].

Цифровізація справляє особливо відчутний вплив на сферу освіти, зумовлюючи глибокі зміни не лише в організаційних формах навчання, а й у самій сутності освітніх відносин. Сучасне цифрове освітнє середовище трансформує традиційні ролі учасників освітнього процесу: викладач дедалі більше виступає як фасилітатор і наставник, тоді як здобувач освіти стає активним суб'єктом навчання. Водночас змінюються підходи до оцінювання результатів, способи академічної комунікації та механізми контролю знань, що дедалі частіше здійснюються за допомогою цифрових інструментів.

Особливо виразно вплив цифровізації проявляється у зміні природи освітніх відносин: відбувається поступовий відхід від традиційної ієрархічної моделі передавання знань до більш відкритої, гнучкої, мережевої та персоналізованої взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу. Освітній простір стає інтерактивним і динамічним, де знання не лише передаються, а й спільно створюються та переосмислюються.

Водночас цифровізація відкриває нові можливості для підтримки та популяризації принципів академічної доброчесності. Зокрема, одним із її позитивних проявів є широке впровадження онлайн-курсів, присвячених питанням академічної етики. Такі курси забезпечують доступність знань про принципи доброчесності для широкого кола здобувачів освіти та викладачів, дозволяють опановувати відповідні компетентності у зручному форматі та темпі, а також сприяють уніфікації підходів до розуміння стандартів академічної поведінки.

Крім того, онлайн-курси часто поєднують теоретичний матеріал із практичними завданнями, кейсами та інтерактивними модулями, що допомагає не лише засвоїти основні поняття, а й сформувати навички їх застосування в реальних освітніх і наукових ситуаціях. Таким чином, вони стають ефективним інструментом формування культури академічної доброчесності в умовах цифрового освітнього середовища.

Трансформація організаційних форм навчання полягає не тільки у впровадженні дистанційних і змішаних форматів, а й у зміні самої логіки освітнього процесу. Навчання дедалі більше орієнтується на індивідуальні освітні траєкторії, розвиток самостійності здобувачів освіти та активне використання цифрових платформ як ключового середовища взаємодії. Це сприяє підвищенню доступності освіти, розширенню можливостей для індивідуалізації та гнучкого планування навчання [2].

У результаті цифровізація надає освітньому процесу нових характеристик – мобільності, адаптивності, персоналізованості та диференційованості. Вона суттєво впливає на зміст освіти, методи й технології навчання, а також на підходи до організації та управління навчально-пізнавальною діяльністю. Відбувається переосмислення педагогічних стратегій і впровадження інноваційних практик, що поєднують традиційні та цифрові формати.

Роль здобувача освіти в умовах цифровізації зазнає суттєвої трансформації, оскільки цифрове середовище стимулює його до більш активної, самостійної та відповідальної участі в навчальному процесі. Сучасний здобувач освіти дедалі менше виступає як пасивний споживач знань і натомість перетворюється на повноцінного суб'єкта навчальної діяльності, який самостійно планує власне навчання, визначає темп і способи опанування матеріалу та несе персональну відповідальність за досягнуті результати [3]. У зв'язку з цим значно зростає роль самоконтролю, самодисципліни та дотримання принципів академічної доброчесності, адже цифрове середовище, з одного боку, розширює доступ до освітніх ресурсів, а з іншого – створює ризики формалізації навчання та спрощення підходів до здобуття знань.

Академічна комунікація в цифровому освітньому середовищі також набуває нових рис, реалізуючись через онлайн-платформи, електронні курси, форуми та інструменти для спільної роботи. Це суттєво розширює можливості взаємодії між учасниками освітнього процесу, робить її більш доступною та гнучкою. Водночас така взаємодія часто втрачає елемент безпосереднього особистісного контакту, що може ускладнювати формування довіри, відповідальності та ефективної академічної культури.

У сукупності зазначені зміни свідчать про те, що цифровізація впливає не лише на зовнішні форми організації освітнього процесу, а й на його глибинний зміст. Вона трансформує баланс прав і обов'язків учасників освітніх відносин, змінює характер відповідальності та підсилює значення етичних принципів як основи забезпечення якості освіти. Разом із тим цифровізація містить потенційні ризики, пов'язані зі зниженням якості підготовки фахівців, а також із формуванням їхніх професійних і моральних орієнтирів.

У науковій сфері вплив цифровізації також є багатовимірним. Вона змінює методологію досліджень, відкриває ширший доступ до наукових даних і результатів, посилює міжнародну співпрацю та впроваджує новітні інструменти обробки й аналізу інформації. Водночас ці процеси супроводжуються загострен-

ням проблем наукової доброчесності, зокрема щодо відтворюваності результатів досліджень, достовірності даних і можливостей їх маніпулювання, що актуалізує необхідність посилення етичних стандартів у науковій діяльності.

Науковці наголошують, що ефективне забезпечення академічної доброчесності потребує комплексного підходу, який охоплює підвищення рівня цифрової грамотності, впровадження сучасних методів оцінювання, формування культури відповідальності серед усіх учасників освітнього процесу, а також розвиток міжнародної співпраці. При цьому йдеться не лише про вдосконалення індивідуальних цифрових компетентностей, а про створення цілісної системи управління цифровими освітніми процесами [4].

У межах такої системи принципи академічної доброчесності мають інтегруватися на всіх етапах організації освіти: від проєктування освітніх програм до вибору та використання цифрових платформ, розроблення інструментів оцінювання і впровадження внутрішніх механізмів забезпечення якості. Це передбачає не лише технічні рішення, а й формування відповідного освітнього середовища, у якому доброчесність виступає базовою цінністю та невід'ємною складовою освітньої діяльності.

Таким чином, підтримка академічної доброчесності в умовах цифровізації має системний характер і потребує узгоджених дій на інституційному, національному та міжнародному рівнях, поєднуючи технологічні інновації з етичними засадами освітнього процесу.

Список використаних джерел:

1. Кузьменко А. Академічна доброчесність у наукових розвідках дисертантів: досвід країн Прибалтики. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/71_2024/part_2/47.pdf

2. Вербовський І. А. Ефективність цифровізації в управлінні освітніми ресурсами: аналіз та стратегії оптимізації. *Академічні візії*. 2024. № 27. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/838

3. Цифрова трансформація освіти: теоретико-методичні засади: монографія / за заг. ред. В. П. Сергієнка; за наук. ред. Н. П. Франчук. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. 382 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745271/1/%21%21%212.01.25_Монографія.pdf

4. Доложевська Л.О.Цифрова етика та академічна доброчесність у вищій школі. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*. 2025. Вип. 2. С. 9-13. URL: https://www.academstudies.volyn.ua/index.php/pedagogy/article/view/746/676

Ключові слова: академічна доброчесність, цифровізація, освіта, наукова діяльність.
Key words: academic integrity, digitalization, education, scientific activity.

Галупова Лариса Ігорівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції,
кандидат юридичних наук, доцент

ТЕХНОЛОГІЇ ПОДВІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ОБМЕЖЕННЯ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ

Технології подвійного призначення є одним із найскладніших і найменш досліджених об'єктів у системі права інтелектуальної власності. Питання їх правової кваліфікації й досі не отримало однозначного вирішення ні в доктрині, ні в законодавстві, а проблематика обмеження обороноздатності таких технологій набуває особливої гостроти в умовах воєнного стану в Україні та загальносвітових тенденцій до жорсткішого контролю за трансфером стратегічних знань.

Вихідним питанням є саме визначення технологій подвійного призначення як правової категорії. Закон України № 549-IV «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» розуміє під товарами подвійного використання «окремі види виробів, обладнання, матеріалів, програмного забезпечення і технологій, спеціально не призначені для військового використання, а також послуги (технічна допомога), пов'язані з ними, які, крім цивільного призначення, можуть бути використані у військових або терористичних цілях чи для розроблення, виробництва, використання товарів військового призначення, зброї масового знищення, засобів доставки зазначеної зброї чи ядерних вибухових пристроїв, у тому числі окремі види ядерних матеріалів, хімічних речовин, бактеріологічних, біологічних та токсичних препаратів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України» [1]. Паралельно Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» дає власне визначення технологій подвійного призначення як таких, що крім цивільного застосування можуть використовуватись для розроблення, виробництва або використання озброєння, військової чи спеціальної техніки [2]. Існування цих двох законодавчих підходів уже створює термінологічну колізію: один акт говорить про «товари подвійного використання», інший – про «технології подвійного призначення», причому між цими поняттями немає чіткої ієрархії та взаємної відсилки.

З точки зору права інтелектуальної власності, технологія як така є складним комплексним об'єктом. Відповідно до Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», об'єктом технології визнаються наукові та науково-прикладні результати, об'єкти права інтелектуальної власності (зокрема, винаходи, корисні моделі, твори науки, комп'ютерні програми, комерційні таємниці), а також ноу-хау. Іншими словами, технологія не є самостійним об'єктом права інтелектуальної власності у класичному розумінні – вона являє собою ансамбль різнорідних охоронюваних та неохоронюваних результатів ін-

телектуальної діяльності. Це ускладнює її правову кваліфікацію та вибір ефективного правового режиму охорони та захисту.

Для технологій подвійного призначення ця проблема посилюється через нашарування публічно-правових обмежень поверх приватноправових режимів охорони. Якщо звичайний патент забезпечує своєму власнику виключне право використовувати та відчужувати права на винахід, то технологія з оборонним потенціалом може з моменту подання заявки потрапити під режим засекречування. Відповідно до Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», секретний винахід – це винахід, що містить інформацію, віднесену до державної таємниці [3]. Фактично це означає, що той самий об'єкт може бути одночасно і об'єктом права інтелектуальної власності з формально визнаними майновими правами, і предметом державного засекречування, яке обмежує реалізацію цих прав.

Як вказується в літературі, між патентуванням, яке передбачає реалізацію прав інтелектуальної власності, та режимом засекречування, який суттєво обмежує такі можливості, існує колізійність. Власник патенту на секретний винахід не може вільно відчужувати своїх прав: згідно з чинним законодавством, передача виключних майнових прав на секретний винахід можлива лише за погодженням із державним експертом, а ліцензійний договір щодо нього укладається також виключно з дозволу відповідного державного органу [4, с.60]. Крім того, секретні винаходи не можуть бути примусово відчуженими або припиненими через невикористання, що створює асиметричний правовий режим порівняно зі звичайними патентами.

Ця асиметрія має реальний економічний вимір. У сфері оборони існує окрема категорія – секретні винаходи та корисні моделі, які дають змогу захистити технологію без її публічного розкриття, однак через особливий доступ до такої інформації розробники фактично позбавляються конкурентних переваг на ринку і не отримують повноцінної комерційної вигоди від своїх розробок [5]. Це підштовхує частину інноваторів до альтернативної стратегії – режиму комерційної таємниці, коли патентування є небажаним або неможливим.

Проблема вибору між винаходом (корисною моделлю) і комерційною таємницею для технологій подвійного призначення є окремим і надзвичайно чутливим питанням. Патент на винахід (корисну модель) гарантує виключне право, але вимагає розкриття сутності технічного рішення через публікацію у відкритому реєстрі, що є неприйнятним для технологій із оборонним потенціалом. Комерційна таємниця не потребує реєстрації та розкриття, однак залежить від фактичного збереження конфіденційності і не дає захисту від незалежної паралельної розробки конкурентами. Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» допускає охорону ноу-хау в режимі комерційної таємниці та передбачає відповідні ліцензійні конструкції, однак не враховує специфіку ситуацій, коли сама передача технології потребує дозволу органів державного експортного контролю незалежно від волі сторін договору.

Варто чітко розрізняти ноу-хау і комерційну таємницю, хоча ці поняття часто вживаються як взаємозамінні. В українській доктрині проводиться розмежування: комерційна таємниця охоплює будь-яку конфіденційну інформацію комерційного характеру, тоді як ноу-хау завжди стосується саме технічних або технологічних рішень і є результатом інтелектуальної, творчої діяльності [6, с. 260]. Законодавство ЄС взагалі розрізняє ці категорії ще чіткіше: комерційна таємниця в ЄС не породжує виключних прав, тоді як нерозкриті ноу-хау можуть визнаватись об'єктом права інтелектуальної власності. Відповідно, обороноздатність ноу-хау у сфері технологій подвійного призначення у межах ЄС і в Україні регулюється по-різному, що ускладнює укладення транскордонних угод [7, с. 67].

Обороноздатність технологій подвійного призначення на міжнародному рівні перебуває під впливом розгалуженої системи експортного контролю. Центральне місце в цій системі займає Васенаарська домовленість – добровільний багатосторонній режим контролю за експортом звичайних озброєнь та товарів і технологій подвійного використання, заснований 12 липня 1996 року в Нідерландах і об'єднуючий 42 держави-учасниці. Домовленість встановлює два контрольних списки: список товарів і технологій подвійного використання та список боєприпасів, – а держави-учасниці зобов'язуються запроваджувати національні механізми ліцензування і контролю щодо передач цих товарів [8]. Як підкреслюється Асоціацією з контролю над озброєннями [9], члени Домовленості двічі на рік обмінюються інформацією про видані ліцензії та здійснені передачі державам, що не є членами Васенаарських домовленостей, причому для особливо чутливих технологій – таких як матеріали для технологій-стелс чи радари підвищеної точності – передбачено особливу вимогу «крайньої пильності».

Окремої уваги потребують питання про розподіл майнових прав між державою та приватними розробниками у сфері подвійних технологій. Захист оборонних технологій є не опцією, а необхідністю, оскільки технології, випробувані на полі бою, стають об'єктом як інвестицій, так і ворожого копіювання. Водночас режим засекречення нерідко діє на шкоду інтересам самих розробників: власник патенту на секретний винахід не отримує коштів або отримує менше, ніж очікував, через відсутність конкуренції та обмежені можливості комерціалізації. Фактично держава за рахунок режиму засекречення отримує де-факто контроль над технологією, не завжди забезпечуючи розробнику адекватну компенсацію.

Ще одним концептуальним викликом є динамічна природа технологій подвійного призначення. Технологія, яка сьогодні вважається цивільною, завтра може набути оборонного значення – і навпаки, технологія, розроблена для військових потреб, може знайти широке цивільне застосування. Ця нестабільність ускладнює правову кваліфікацію і вимагає постійного перегляду контрольних списків. Васенаарська домовленість підтвердила це на практиці: на сесії Планарного комітету у грудні 2024 року держави-учасниці переглянули розробки у сфері міжнародної безпеки та контролю за експортом з особливим акцентом на нових технологіях подвійного призначення.

Таким чином, технології подвійного призначення є особливим об'єктом права інтелектуальної власності, правовий режим якого формується на перетині приватного та публічного права і не може бути зведений ані до класичних конструкцій патентного права, ані до інститутів комерційної таємниці. Вирішення проблем їхньої правової кваліфікації та обороноздатності потребує не лише галузевих змін, але й системного правового мислення, здатного утримувати в рівновазі інтереси інноваторів, держави та міжнародної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання: Закон України від 20 лютого 2003 року № 549-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15#Text
2. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій: Закон України від 14 вересня 2006 року. № 143-V. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text
3. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15 грудня 1993 року № 3687-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text
4. Горячов І. Д. Особливості регулювання патентування секретних винаходів та його трансформації в умовах воєнного часу. *Право та державне управління*. 2025. № 3. С. 38-42. URL: https://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2025/7.pdf
5. Нові правила гри для DEFENSETECH. Як розробникам зберегти права на оборонні винаходи. URL: https://zn.ua/ukr/LAW/novi-pravila-hri-dlja-defensetech-jak-rozrobnikam-zberehti-prava-na-oboronni-vinakhodi.html
6. Бєгова Т. До питання про співвідношення понять «ноу-хау» і «комерційна таємниця». *Вісник академії правових наук України*. №4 (51). С. 256–265. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e7ae7be3-ea1f-49ef-8a62-81ec0f8ff9bc/content
7. Ленго Ю. Правове регулювання комерційної таємниці за законодавством України та ЄС. *Теорія і практика інтелектуальної власності.* 2023. № 45. С. 61-72.
8. Wassenaar Arrangement. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Wassenaar_Arrangement
9. The Wassenaar Arrangement at a Glance. URL: https://www.armscontrol.org/factsheets/wassenaar

Ключові слова: права інтелектуальної власності, технології подвійного призначення, винахід, корисна модель, публічний інтерес, приватний інтерес, обороноздатність.

Key words: intellectual property rights, dual-use technologies, invention, utility model, public interest, private interest, defense capability.

Ennan Ruslan
National University «Odessa Law Academy»,
Associated Professor at the Department of Intellectual Property Law, PhD in Law

LEGAL REGULATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: INTERNATIONAL EXPERIENCE

As of today, the scientific and legal approach to understanding and regulating artificial intelligence is implemented either in the form of software (virtual platform, chatbots, programs, etc., which do not have a material form), or material objects (robots, drones, etc.), which act as tools for achieving specific goals set within the framework of legal relations. Since artificial intelligence is the result of human intellectual technological activity, as it is a human-designed device or computer program, there is every reason to consider its legal nature from the perspective of intellectual property law. Analyzing the prospects for legal regulation of artificial intelligence under EU law, it can be noted that the development of European legal standards for robotics and artificial intelligence will contribute to the development of the relevant industry and ensure compliance with human rights when forming new social relations with the participation of autonomous devices.

In recent years, the European Union has launched a number of legislative initiatives aimed at developing a comprehensive regulatory strategy in the field of artificial intelligence. The three basic documents are: the General Data Protection Regulation (GDPR), the European Parliament Resolution on the Civil Law Regulation of Robotics and the Ethical Guidelines for the Development of Artificial Intelligence Systems, developed by the European Commission's High-Level Expert Group on Artificial Intelligence (AI HLEG) [1]. In 2020, the European Commission published a White Paper aimed at promoting a European system of excellence and trust in AI, as well as a Report on the safety and liability aspects of AI. In 2020, the European Parliament adopted three resolutions regulating the areas of activity affected by AI, promoting innovation, ethical standards and trust in this technology. These resolutions address the following areas: 1) intellectual property rights for the development of AI technologies (including an effective system of their guarantee and protection of European patent standards); 2) a civil liability regime for AI (proposed strict liability for operators of «high-risk» AI systems in the event of damage); 3) ethical aspects of AI, robotics and related technologies (human control is a key guiding principle). Europe has a developed AI industry, and EU countries continue to stress the importance of joining forces and creating a single «European AI Alliance». It is seen as a means of increasing competitiveness with countries such as the US and China and ensuring respect for «European values».

In 2021, the European Commission drafted and proposed the first EU regulation on artificial intelligence – the Artificial Intelligence Act (AI Act), which defines an «artificial intelligence system» as a machine system that is designed to operate with varying degrees of autonomy and that can, for explicit or implicit purposes, generate

outputs such as predictions, recommendations or decisions that affect the physical or virtual environment. The AI Act will potentially regulate all automated technologies that use artificial intelligence and will define AI systems as including a wide range of automated decision-makers. This is the first global attempt to establish a regulatory framework for artificial intelligence, as part of the EU's strategy to set global standards for technology regulation. In June 2023, the European Parliament approved its negotiating position on the proposed Law on Artificial Intelligence between the representatives of the European Parliament, the Council of the European Union and the European Commission on the final form of the Law on Artificial Intelligence [2].

The Law on Artificial Intelligence aims to ensure that artificial intelligence systems used on the EU market are safe and respect existing laws on fundamental rights and EU values, have a low level of risks and do not infringe the rights and freedoms of individuals and citizens. The Law on Artificial Intelligence proposes a risk-based approach to govern the use of artificial intelligence in both the private and public sectors, distinguishing between the following risk categories: applications with unacceptable risk, applications with high risk and applications that are not explicitly prohibited [3]. The regulation prohibits the use of AI in critical services that could threaten livelihoods or encourage destructive behavior, but allows the use of AI in other sensitive sectors. The AI law will apply primarily to providers of AI systems created in the EU or in third countries who place AI systems on the EU market or put them into operation in the EU, as well as to users of AI systems located in the EU. In addition, an independent body, the European Artificial Intelligence Board, is planned to be established in the near future.

In 2019, the US President issued an executive order launching the American Artificial Intelligence Initiative, focusing on promoting AI research and development, trust, preparing people for a changing workforce, and protecting national interests, security, and values. The initiative was designed to: foster technological breakthroughs; encourage the development of appropriate technical standards; train people in the development and application of AI technologies; protect American values, including civil liberties and privacy, and strengthen public trust in AI technologies; and protect the US technological advantage in AI, while helping to create an international environment that supports innovation. Bills that either refer to or focus on AI have also been introduced in the US Congress, including the Algorithmic Accountability Act introduced in 2019. In 2023, leading AI companies including Google, Meta, OpenAI and Microsoft jointly agreed to a series of voluntary safeguards that are intended to help manage the social risks associated with AI and, as a result, new technologies, under appropriate safeguards and agreements [6].

The Japanese government has been focusing on automation and robotics for half a century and has accordingly prepared various strategic and policy documents to support its position. For example, its 5th Science and Technology Basic Plan for 2016–2020 set as its basic goal «to guide and mobilize actions in science, technology and innovation to achieve a prosperous, sustainable and inclusive future, which, in the context of ever-increasing digitalization and connectivity, is enhanced by

the development of artificial intelligence» [4]. In line with these goals, in 2016, the Japanese Cabinet convened the Advisory Council on Artificial Intelligence and Human Society «to assess various societal issues that may arise from the development and implementation of artificial intelligence and to discuss its implications for society.» In 2017, the Advisory Council published a report recommending further work on issues such as ethics, law, economics, education, social impact and research and development. This approach by the Japanese government is explained by its nationwide industrial strategy and is an excellent model of how governments can facilitate discussions on key issues at the national and international levels [5].

In 2017, a proposal from the Chinese Academy of Engineering, called AI 2.0, initiated a multi-year plan for the development of next-generation artificial intelligence in China, which focused on the strategic use of basic theories and common key technologies. In the same year, the State Council of China promulgated the Next-Generation Artificial Intelligence Development Plan. This regulatory document officially designated the development of the field of artificial intelligence as a key strategic national priority. Although the main focus was on promoting the country's economic development through artificial intelligence technology, the Plan also stipulated that by 2025, China would have established laws and regulations on artificial intelligence, ethical norms and policy systems, and capabilities for assessing and supervising the safety of artificial intelligence. In November 2017, the Advisory Committee on Artificial Intelligence Strategy was also established to conduct research on strategic issues related to artificial intelligence and make relevant recommendations. In addition, the AI Industry Development Alliance was established. The China Academy of Information and Communications Technology (CAICT) issued an official document, the book «National Strategic Initiative on Artificial Intelligence», which explores the issues of legal regulation, governance and ethics in the field of artificial intelligence. In 2018, China established the National AI Standardization Group and the National AI Expert Advisory Group, and the Ministry of Industry and Information Technology issued the «White Paper on Artificial Intelligence Standardization», which noted that AI raises issues in terms of legal responsibility, ethics and security. In 2019, the Beijing Principles on Artificial Intelligence were promulgated, covering: openness; serving human values (such as privacy, dignity, freedoms and rights); focus on the benefit of humanity; attention to the safety and security of artificial intelligence; inclusiveness; long-term planning and development of advanced artificial intelligence systems.

Artificial intelligence is developing at a fairly rapid pace and is rapidly integrating into our society. Therefore, there is certainly a need for regulation of artificial intelligence, primarily to prevent the emergence of systemic and social risks. The regulation of artificial intelligence today is driven by corporate interests and supported by an ethical approach [7]. At the same time, the ethical framework is noticeably different from the legal framework, given that the legal framework can only be developed by international legislative bodies or state legislatures. Thus, legislation plays a key role in ensuring the effective and fair implementation of artificial intelligence in society and technology.

References:

1. Artificial Intelligence Act. *European Parliament.* 2023. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0236_EN.html

2. European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103[INL]). URL: http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0051+0+DOC+XML+V0//EN

3. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). URL: https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679

4. Report on Artificial Intelligence and Human Society, Japan Advisory Board on Artificial Intelligence and Human Society. 24 March 2017. URL: http://www8.cao.go.jp/cstp/tyousakai/ai/summary/aisociety_en

5. Shimpo F. The Principal Japanese AI and Robot Strategy and Research Toward Establishing Basic Principles. *Journal of Law and Information Systems.* 2018. Vol. 3.

6. The US federal government released http://AI.gov to make it easier to access all of the governmental AI initiatives currently underway. *The White House.* URL: https://www.whitehouse.gov/briefingsstatements/artificial-intelligence-american-people

7. White Paper on Standardization in AI. National Standardization Management Committee. *Second Ministry of Industry.* URL: http://www.sgic.gov.cn/upload/f1ca3511-05f2-43a0-8235

Ключові слова: штучний інтелект, цифровізація, право інтелектуальної власності, правове регулювання, міжнародний досвід.

Key words: artificial intelligence, digitalization, intellectual property law, legal regulation, international experience.

Кирилюк Алла Володимирівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції,
кандидат юридичних наук, доцент

ВІЗУАЛЬНА САМОПРЕЗЕНТАЦІЯ ТА ВІРТУАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Цифровізація сучасного суспільства зумовила глибокі трансформації комунікативних практик, способів самовираження та механізмів формування ідентичності. Особливого значення в цьому контексті набуває візуальна самопрезентація особистості, яка в умовах комп'ютерно-опосередкованої комунікації стає ключовим інструментом соціальної взаємодії. Зростання ролі цифрових зобра-

жень, поширення соціальних мереж і розвиток мобільних технологій сприяли формуванню нових форм репрезентації «Я», серед яких провідне місце посідають селфі та інші візуальні практики.

Бути видимим і представленим для інших через власне тіло означає для людини бути включеною як у фізичний простір навколишнього світу, так і в соціальний простір міжособистісних взаємодій. У цифрову епоху ця видимість набуває нових форм: тіло трансформується в зображення, профіль або аватар, стаючи інструментом соціальної присутності. Розвиток комп'ютерно-опосередкованої комунікації зумовив потребу репрезентувати себе не лише вербально. Якщо на ранніх етапах існування Інтернету домінував асинхронний текстовий обмін, то згодом виникла необхідність оживити безтілесне екранне послання через візуальні форми самопрезентації.

Попри поширення технологій синхронної комунікації, що дозволяють співрозмовникам бачити й чути одне одного в режимі реального часу, потреба у візуальній самопрезентації не втрачає актуальності. Це пояснюється тим, що опосередкованість залишається невід'ємною характеристикою цифрового спілкування. Відтак «просування» власної тілесності – реальної чи модифікованої – постає як спосіб підтвердження існування в цифровому середовищі: «мене бачать – отже, я існую». Водночас ця видимість є результатом конструювання, редагування та стратегічного самопредставлення.

Науковий інтерес до візуальної самопрезентації в мережі формувався паралельно з еволюцією уявлень про Інтернет як соціокультурний феномен. На ранніх етапах поширення Інтернету його сприймали як вільний комунікаційний простір, що звільняє людину від норм рольової поведінки у фізичному світі організацій. Такого погляду дотримувалися як творці технології, так і перші користувачі. Віртуальний простір спочатку розглядався як ігрове, карнавальне середовище, де люди експериментують із масками та образами, неприйнятними в реальному житті. І хоча сьогодні Інтернет став серйозним інструментом економічної та політичної діяльності, його ігрові ресурси, зокрема фотопрактики, залишаються важливими для сучасного користувача.

З моменту появи зображень, що репрезентують людину в онлайн-просторі, триває дискусія щодо їхнього значення як для індивіда, так і для соціальних груп. Теоретичні підгрунтя дослідження пов'язані з аналізом трансформацій ідентичності «віртуальної особистості», зміною функцій фотографії в умовах цифровізації та розмаїттям іміджевих практик у соціальних мережах.

Концепт «віртуальної особистості» сформувався у працях Г. Рейнгольда та Ш. Текл, які розглядали Інтернет як нову форму соціальної реальності. Рейнгольд [1] інтерпретує віртуальний простір як «агору» – середовище колективної взаємодії, що формує самосвідомість учасників, тоді як Текл [2] наголошує на множинності ідентичностей, які індивід може конструювати в мережі.

Подальший розвиток цієї проблематики пов'язаний із дослідженнями Дж. Уолтера, який довів, що комп'ютерно-опосередкована комунікація забезпечує

вищий рівень контролю над самопрезентацією порівняно з безпосереднім спілкуванням. Асинхронність взаємодії надає можливість обдумувати й редагувати власні образи, що сприяє формуванню «цифрового обличчя» та «цифрового тіла» як результатів свідомого конструювання ідентичності [3].

Ідеї про пластичність ідентичності розвиваються також у межах кіберфеміністичних підходів, зокрема у працях Д. Харауей. Вона заперечує існування «природного» тіла як фіксованої сутності, підкреслюючи його соціальну й технологічну зумовленість [4]. У такому контексті індивідуальність постає як процес, що формується та змінюється у взаємодії, зокрема в цифровому середовищі.

Водночас відбувається трансформація розуміння фотографії. Якщо в аналогову епоху її основною функцією було збереження пам'яті, то сьогодні домінують комунікативна та ідентифікаційна функції [5]. Фотографія стає засобом взаємодії та інструментом самоконструювання, хоча ці функції існували й раніше, але не мали провідного значення.

Сучасні візуальні практики яскраво проявляються у масових фото-трендах, що поєднують гру, іронію та колективну творчість. Зокрема, «вейдерінг» передбачає інсценування сцен за мотивами Зоряних війн; «поттерінг» – імітацію польоту на мітлі за мотивами Гаррі Поттера; «планкінг» – позування в горизонтальному положенні у несподіваних місцях; «тайпотинг» – відтворення тілом форми чайника; «вінілфейс» – поєднання обличчя користувача з образом на обкладинці платівки; «хот-дог-легс» – візуальну гру із зображенням засмаглих ніг. Такі практики демонструють, що самопрезентація набуває колективного, перформативного характеру.

Особливе місце в сучасній цифровій культурі посідає феномен селфі, який став об'єктом інтенсивних наукових досліджень. Узагальнення існуючих підходів дозволяє виокремити дві основні групи теорій. Перша пояснює популярність селфі через психологічні чинники: концепції нарцисизму, гуманізації технологій і саморедагування образу «Я». У цьому контексті Дж. Уолкер розглядає селфі як форму саморефлексії, подібну до взаємодії з дзеркалом [6]. Дж. Слевін трактує веб-альбоми як інструменти демократизації [7], тоді як Д. Лі підкреслює їхній емансипаційний потенціал [8].

Друга група теорій пов'язує селфі-бум із розвитком цифрових технологій. Так, О. Шварц акцентує на переході від фотографування інших до документування себе для публічного сприйняття. У цьому контексті селфі розглядається як особливий формат комунікації – «візуальна новина» про себе. Крім того, підкреслюється ефективність візуальної комунікації як більш дієвої порівняно з вербальною в умовах цифрового середовища.

Таким чином, візуальна самопрезентація в цифровому середовищі є ключовим механізмом формування та репрезентації сучасної ідентичності. Вона виходить за межі простого відображення зовнішності, набуваючи характеру стратегічно сконструйованого процесу, у межах якого індивід формує власний образ відповідно до соціальних очікувань і комунікативних цілей. Це актуалізує низку

дослідницьких питань, зокрема: чим цифрові образи відрізняються від традиційних форм зображення; якими є механізми формування уявлень про себе і світ за допомогою селфі; а також у чому полягає специфіка цього способу пізнання реальності порівняно з попередніми культурними практиками.

Список використаних джерел:

1. Rheingold H. The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier. Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1993. 325 p.
2. Turkle S. Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet. New York: Simon & Schuster, 1995. 352 p.
3. Walther J. B. Computer-Mediated Communication: Impersonal, Interpersonal, and Hyperpersonal Interaction. *Communication Research*. 1996. Vol. 23. No. 1. P. 3–43.
4. Haraway D. A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-feminism in the Late Twentieth Century. *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*. New York: Routledge, 1991. P. 149–181.
5. Garry M., Gerrie M. When Photographs Create False Memories. *Current Directions in Psychological Science*. 2005. Vol. 14. No. 6. P. 321–325.
6. Walker J. Mirrors and Shadows: The Digital Aestheticisation of Oneself. *The Proceedings of Digital Arts and Culture*. 2005. P. 184–190.
7. Slevin J. The Internet and Society. Cambridge: Polity, 2000. 266 p.
8. Lee D. Women's Creation of Camera Phone Culture. *Fiberculture*. 2005. № 6.

Ключові слова: цифрова ідентичність, візуальна самопрезентація, селфі, віртуальна особистість, цифрове тіло, онлайн-комунікація, цифрова культура, соціальні мережі, фото-тренди, кіберфемінізм.

Key words: digital identity, visual self-presentation, selfies, virtual persona, digital body, online communication, digital culture, social media, photo trends, cyberfeminism.

Мартинюк Іван Вікторович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції,
кандидат юридичних наук, адвокат

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИВАТНИХ І ПУБЛІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ У ПАТЕНТНОМУ ПРАВІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Патентне право як інститут права інтелектуальної власності формується на перетині двох фундаментальних правових категорій – приватного та публічного інтересу, взаємодія яких визначає не лише систему нормативного регулювання, але й практичну ефективність інноваційних систем загалом. Розуміння природи цих інтересів вимагає звернення до теоретико-правового аналізу їхнього змісту, меж та механізмів узгодження.

Приватний інтерес у патентному праві втілюється передусім в інтересі правовласника – фізичної або юридичної особи, якій належить виключне право інтелектуальної власності на винахід. Цей інтерес має майновий і немайновий характер. У доктрині патентного права виключне право нерідко характеризують як «інноваційну монополію» – тимчасове, але юридично гарантоване право забороняти третім особам використання запатентованого об'єкта без дозволу правовласника [1]. Теоретичне обґрунтування такої монополії традиційно спирається на утилітарну теорію стимулів, відповідно до якої суспільство свідомо надає винахіднику тимчасові переваги в обмін на розкриття технічного рішення та його подальший перехід у суспільне надбання після спливу строку охорони [2, с. 55].

Публічний інтерес у патентному праві є більш складним і багатовимірним поняттям. Він охоплює щонайменше три взаємопов'язані складові: доступ суспільства до нових технологій, забезпечення суспільного блага (зокрема сферах охорони здоров'я, екології та безпеки) та стимулювання економічного розвитку через дифузію знань. Угода ТРІПС у преамбулі прямо визнає, що охорона прав інтелектуальної власності має слугувати добробуту суспільства і сприяти технологічним інноваціям, а не лише захисту інтересів правовласників [3].

Між приватним і публічним інтересами існує структурне протиріччя: правовласник зацікавлений у широкому та тривалому захисті свого патенту, тоді як суспільство зацікавлене у якнайшвидшому і найширшому доступі до технологій. Патентне право функціонує саме як правовий механізм балансування: воно одночасно забезпечує правовласнику монополію (приватний інтерес) і обмежує її в часі та обсязі (публічний інтерес). Таким чином, патентне право не просто фіксує протиріччя між приватним і публічним, а виступає інституційним інструментом їхнього динамічного узгодження.

Система патентного права передбачає сукупність механізмів, які конкретизують баланс між правовласником і суспільством на нормативному рівні. Першим і базовим таким механізмом є часові та змістові межі виключних прав. Відповідно до Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [4] строк дії патенту на винахід становить 20 років від дати подання заявки, після чого об'єкт переходить у суспільне надбання. Крім того, виключне право не поширюється на наукові дослідження, використання в особистих цілях та ряд інших виключень – так звані «дозволені дії», що захищають суспільний інтерес у сфері освіти та науки.

Ключовим інструментом обмеження патентних прав в інтересах суспільства є інститут примусового ліцензування. Примусова ліцензія – це дозвіл, що надається державним органом або судом третій особі на використання запатентованого об'єкта без згоди правовласника, але, як правило, з виплатою справедливої компенсації. Стаття 31 Угоди ТРІПС встановлює допустимі підстави для примусового ліцензування, включаючи надзвичайні обставини, суспільні потреби та антиконкурентну практику. Дохійська декларація 2001 року [5] суттєво розши-

рила можливості застосування інституту примусових ліцензій у сфері охорони здоров'я, підтвердивши право держав-членів СОТ самостійно визначати підстави для їх видачі.

Попри теоретичну виваженість правових конструкцій, реальна практика патентного права демонструє численні дисбаланси та структурні недоліки, які підривають ефективність механізмів узгодження інтересів. Передусім це проявляється у надмірному розширенні патентної охорони, що обмежує вільний доступ суспільства до знань. Протягом останніх десятиліть тенденція до «замикання» знань через патентування охопила сфери, традиційно пов'язані з суспільним благом, – фармацевтику, біотехнології, програмне забезпечення. Дослідження Всесвітньої організації інтелектуальної власності фіксують стрімке зростання кількості патентних заявок у цих сферах, що свідчить не стільки про інноваційний бум, скільки про стратегічне використання патентування як конкурентного інструменту [6].

Окремою і надзвичайно гострою проблемою є патентний тролінг – практика суб'єктів, які набувають патенти не для реального використання технологій, а виключно з метою отримання компенсацій або ліцензійних платежів шляхом загрози судовими позовами. На думку І. Коросташової, патентний тролінг – шкідливе явище, що набуває в Україні все більших масштабів, полягає у зловживанні правами інтелектуальної власності на корисні моделі та промислові зразки, реєстрація яких стає можливою у зв'язку з певними прогалинами та суперечностями в національному законодавстві [7, с. 27]. На підтвердження небезпеки, яку становить дане явище, можемо зазначити, що за дослідженнями Бостонського університету, щорічні витрати американської економіки від патентного тролінгу складають десятки мільярдів доларів, що свідчить про системний характер проблеми [8].

Проблема обмеженого доступу до критично важливих технологій набула особливої гостроти в контексті пандемії COVID-19. Незважаючи на положення Дохійської декларації, більшість країн зіткнулися з нездоланними правовими та практичними перешкодами при спробі отримати доступ до запатентованих вакцин і лікарських засобів. Ця ситуація яскраво проілюструвала, що формальна наявність механізмів примусового ліцензування не гарантує їхньої ефективності без відповідної інституційної, фінансової та технологічної спроможності держав.

В Україні до цих загальних проблем додається недосконаліть правозастосовної практики. Відсутність спеціалізованих судів та недостатня кваліфікація суддів у технічно складних справах – усе це створює системні недоліки у захисті як приватних, так і публічних інтересів. Окремим викликом є цифрова економіка та штучний інтелект: питання патентоздатності AI-генерованих технічних рішень, визначення автора-винахідника та меж охорони програмних алгоритмів залишаються без чітких нормативних відповідей як на національному, так і на міжнародному рівні. Рішення USPTO [9] у справах за участю AI-систем свідчать

про початок формування нового правового дискурсу, але єдиних підходів ще не вироблено.

Вирішення окреслених проблем вимагає комплексного підходу, який поєднує нормативні реформи, інституційний розвиток і зміну правозастосовної культури. Для України ключовим вектором є гармонізація патентного законодавства з правом Європейського Союзу в рамках виконання Угоди про асоціацію. Директива ЄС про патентну охорону біотехнологічних винаходів, регламенти про сертифікати додаткової охорони та Єдиний патентний суд ЄС формують нормативну основу, яку Україна зобов'язана імплементувати. Угода про асоціацію Україна-ЄС у Главі 9 містить розгорнуті положення про охорону інтелектуальної власності, які передбачають суттєве наближення українського права до acquis communautaire.

Розширення підстав для примусового ліцензування є одним із найбільш дієвих механізмів відновлення балансу на користь публічного інтересу. Міжнародний досвід свідчить, що ефективне примусове ліцензування можливе лише за умови чітких процедурних гарантій, справедливих механізмів компенсації та достатньої технологічної спроможності ліцензіата. Досвід Бразилії, Таїланду та Індії у сфері фармацевтичного примусового ліцензування демонструє, що держави можуть успішно використовувати цей інструмент без шкоди для загального інвестиційного клімату за умови прозорості та передбачуваності процедур.

Впровадження принципу пропорційності у патентних спорах є ще одним перспективним напрямом. Цей принцип, добре розвинутий у конституційному та адміністративному праві ЄС, вимагає, щоб правові засоби захисту відповідали характеру порушення та не завдавали надмірної шкоди суспільним інтересам. У патентних спорах це може означати відмову у видачі судових заборон (injunctions) у випадках, коли правовласник не здійснює реального використання патенту або коли заборона спричинила б непропорційну шкоду суспільству.

Нарешті, особливого значення набуває урахування публічного інтересу в умовах воєнного стану та планування повоєнної відбудови України. Воєнний стан створює специфічний правовий контекст, у якому публічний інтерес у сфері обороноздатності, критичних технологій та доступу до лікарських засобів набуває першочергового значення. Міжнародно-правова база дозволяє державам розширювати застосування примусових ліцензій в умовах надзвичайних ситуацій, що може стати інструментом забезпечення технологічного суверенітету України в критичних секторах. Водночас повоєнна відбудова вимагатиме сприятливого патентного клімату для залучення іноземних інвестицій і трансферу технологій, що означає необхідність забезпечення ефективного захисту приватних прав інвесторів.

Таким чином, патентне право є правовим інструментом динамічного узгодження приватних і публічних інтересів, а не статичним механізмом пріоритизації одного з них. Приватний інтерес правовласника у формі інноваційної монополії та публічний інтерес суспільства у доступі до технологій є рівнозначними за своєю юридичною природою та мають розглядатися у системній єдності.

Список використаних джерел:

1. Dressler M. Assessing the Economic Effects of Patents. *Journal of the Knowledge Economy*. 2011.. Vol. 3(3). URL: https://www.researchgate.net/publication/251389124_Assessing_the_Economic_Effects_of_Patents

2. Кохановська О. Основні теорії права інтелектуальної власності та їх вплив на розвиток сучасного законодавства в Україні. *Право України*. 2011. № 5. С. 53-59. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/Kohanovska_52-59.pdf

3. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text

4. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15 грудня 1993 року № 3687-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text

5. Declaration on the TRIPS agreement and public health. URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min01_e/mindecl_trips_e.htm

6. World Intellectual Property Indicators 2025: Patent Highlights. URL: https://www.wipo.int/web-publications/world-intellectual-property-indicators-2025-highlights/en/patents-highlights.html

7. Коросташова І. Патентний тролінг як прояв недобросовісної конкуренції: поняття, ознаки, причини. *Вісник Академії митної служби України. Серія «Право»*. 2015. № 1 (14). С. 23–28.

8. Theodore S. Sims, E conomic Depreciation, Accrual T axation, and the Samuelson Theorem: An Essa y on the Structure of Capital Income Taxation. *Boston University School of Law, Law and Economics Research Paper.* 2012. No. 12-16 URL: https://scholarship.law.bu.edu/faculty_scholarship/433

9. Inventorship Guidance for AI-Assisted Inventions. *Department of Commerce Patent and Trademark Office.* URL: https://www.federalregister.gov/documents/2024/02/13/2024-02623/inventorship-guidance-for-ai-assisted-inventions

Ключові слова: патентне право, публічний інтерес, приватний інтерес, виключні права, примусове ліцензування, обмеження патентних прав, охорона прав інтелектуальної власності.

Key words: patent law, public interest, private interest, exclusive rights, compulsory licensing, limitations of patent rights, protection of intellectual property rights.

Hrytsenyuk Vladyslav Oleksandrovych
National University «Odesa Law Academy»,
graduate student of the Department of Intellectual Property Law and Patent Justice

THE CONCEPT OF LEGAL PROTECTION OF MULTIMEDIA WORKS IN THE SYSTEM OF COMPLEX OBJECTS OF COPYRIGHT

The term «multimedia» derives from the Latin multum («many») and medium («medium,» «center») and is defined as a unified system of software and hardware tools that enable the display of video and audio content on a screen – in computer games, reference databases, and other applications; and a combination of several types of mass media (e.g., radio, film, television, etc.) used to transmit information and expressive purposes. The first mentions of the term «multimedia» date back to 1970, when it was applied to books, magazines, television commercials, and other media. Later, the concept was expanded to include computer-based information processing. In foreign literature, a common approach defines a multimedia work as a regular work, similar to a literary or musical work, only converted into digital form and, in most cases, including a database. Researchers emphasize that such objects have a complex structure and include at least two components – text, sound, moving images, and software. The user is given the ability to influence the content of such an object through their actions.

It is proposed to divide multimedia works into «first» and «second» generations: the first includes objects protected under traditional intellectual property regimes, while the second includes new forms, such as video games and websites, that require special legal protection. Multimedia works are viewed as a collection of data and heterogeneous objects, including those that necessarily utilize software. In the United States, a special working group on the legal regulation of digital objects, including multimedia, was created. As a result of this work, a definition of a multimedia work was proposed, indicating the incorporation of several results of intellectual activity within its content, including heterogeneous ones (computer programs, moving images, and others). From the above, it can be concluded that when defining multimedia works or similar objects in foreign sources, the primary emphasis is on the complex content that includes multiple creative outputs, and the use of computer programs in this content is also emphasized [1].

The approach that classifies multimedia works as computer programs limits the legal protection of the creative contributions of individuals such as screenwriters, artists, and composers, who make a significant contribution to the creation of a multimedia work in addition to the programmer. If we limit the classification of multimedia works to computer programs, then only the programmer will be recognized as the sole author.

In foreign law enforcement practice, the development of the legal regime for multimedia works is primarily associated with disputes over computer games. For example, in Japanese judicial practice, in some cases, individual courts in the 1980s–2000s defined multimedia works as computer programs. At the same time, other courts classified the objects in question as cinematographic works. Subsequently, this

practice became uniform: the country's Supreme Court ruled that multimedia works should be classified as cinematographic works under the Japanese Copyright Act. This approach prevails in most common law jurisdictions. In the United States, the first court decisions concerning multimedia works date back to the early 1980s. It is believed that the development of the legal regime for these objects intensified after the adoption of the Copyright Act of 1976, with one of the most significant cases being Midway Mfg. Co. v. Arctic International Inc., in which a multimedia work was recognized as an audiovisual work.

The courts qualified this work as a work consisting of a sequence of interconnected images intended for display by technical means – projectors, video devices, electronic equipment – accompanied by sound, if present, regardless of the type of tangible medium in which the work is fixed (e.g., film or recording) (§ 101 of the US Copyright Act). Consequently, US court practice has established the approach that classifies multimedia works according to the rules applicable to audiovisual works. In foreign legal literature, there is an approach that also suggests considering this work as a database. Scholars reached this conclusion based on an analysis of the section of the UK Copyright Act 1988, which defines a database as a collection of works, data, and other materials. However, scholars in the UK currently note that in some cases, multimedia works are subject to the legal regime applicable to film. A similar approach is noted in Australian judicial practice [2].

In South Africa, courts based this approach on the South African Copyright Act, which defines cinematographic works as a sequence of images that, when used mechanically, electronically, or otherwise, are considered moving images. Therefore, courts have taken into account the legal definition of film when determining the legal nature of computer games. This position was also reflected in the opinion of the Committee for the Improvement of Australian Copyright Law, which noted that multimedia works should not be given a special, new regime, but rather should be considered a type of audiovisual work. Thus, it can be concluded that in countries with an Anglo-American legal system, multimedia works are predominantly considered audiovisual works (e.g., in the United States), while in other cases they are classified as films (e.g., in the United Kingdom, Australia, and South Africa). However, countries with a continental legal system have developed different approaches to defining the legal nature of multimedia works.

For example, in France, court decisions have noted that multimedia works are not subject to classification as audiovisual works. However, it is emphasized that the objects in question cannot be limited to works consisting of a sequence of moving images, as the special role of users in the functioning of such objects must be taken into account. A more common approach in France is to consider multimedia works as collective works or collaborative works [3].

For example, according to the French Intellectual Property Code, if several people collaborated on the creation of a work, it should be considered the result of joint creativity (audiovisual works are among these). In scientific literature, such objects are

referred to as joint works. Accordingly, in French judicial practice, multimedia works are usually classified as collective works–created on the initiative of an individual or legal entity and published under their direction and name, with the creative contributions of different authors combined into a single whole, for example, as in encyclopedias or dictionaries (French Intellectual Property Code).

In Germany, there are various legal positions on the legal nature of multimedia works. This work is defined as both software and a cinematographic work. Gradually, the prevailing view has established that it is legally treated like a film. In some cases, courts have allowed for dual protection: both as a computer program and as an audiovisual (cinematic) work, in accordance with the German Copyright Act. It has been argued that if the resulting work possesses the characteristics of a cinematographic work, primarily originality within the meaning of the German Copyright Act, it can be qualified as a sequence of images and sounds. In such a case, the provisions governing films apply mutatis mutandis to multimedia works. A similar approach is also adopted by judicial practice in Belgium. From the above, it can be concluded that countries with continental legal systems have not developed a unified approach to defining the legal nature of multimedia works, but they are generally classified as either films or computer programs. In common law countries, multimedia works are predominantly classified as audiovisual works or films.

However, foreign doctrine emphasizes the conventionality of this classification. Multimedia works do not fit into the «traditional» categories of copyright objects generally recognized in various jurisdictions. The fact that such a work is created using computer technology and is a compilation or amalgamation of several works does not in itself mean that it should be classified as a computer program or database. There are significant differences in the legal nature of these objects and audiovisual works.

When considering the legal nature of multimedia works within both the Anglo-American and Romano-Germanic legal systems, it is necessary to eliminate skepticism regarding certain categories of works and their authors and explicitly recognize multimedia works as a distinct type of work. Furthermore, their legal specificity and legal regime should be clearly defined, to avoid resorting to the analogous application of rules governing relations regarding other creative works [4].

The adoption of the EU Database Directive expanded the protection tools for multimedia works. However, the Directive itself defines a database as any collection of literary, artistic, musical, or other works, as well as materials such as texts, sounds, images, numeric values, facts, and data. In other words, it refers to compilations of works or information. However, audiovisual, cinematographic, musical, and literary works are not within the scope of this Directive.

Therefore, the provisions of this document cannot be applied to multimedia works due to its specific application only to databases. At the same time, multimedia works are mentioned in the preamble of another Directive – in terms of the need to ensure a balance of interests between authors and producers (regarding the right to remuneration). Based on an analysis of international experience, it should be noted

that none of the existing legal regimes is suitable for multimedia works, as the most appropriate regime for the objects under study is sui generis.

References:

1. Beutler S. The protection of Multimedia Products through the European Communities Directive on the Legal Protection of Data bases [1997]. Ent L R 317.

2. Mille A. The legal status of multimedia works. *Copyright bulletin*. April – June 1997. Vol. XXXI. No. 2. 25 FF. P. 29–31.

3. Stamatoudi I. A. Copyright and Multimedia Products: A Comparative Analysis (Cambridge studies in intellectual property rights). Cambridge, UK ; New York : Cambridge University Press, 2002.

4. Turner M. Do the Old Legal Categories fit the New Multimedia Products? Protection of Multimedia CD Rom as a Film [1995] EIPR 107.

Ключові слова: мультимедійні твори, авторське право, Інтернет, право інтелектуальної власності, інтерактивність, віртуальність.

Key words: multimedia works, copyright, Internet, intellectual property law, interactivity, virtuality.

Здирко Єлизавета Михайлівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції

ДО ПИТАННЯ ПРАВОМІРНОСТІ ВИДАЛЕННЯ МЕТАДАНИХ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Висока динаміка наукового прогресу – одна з центральних тем для обговорень як у засобах масової інформації, так і серед наукової світової спільноти. Піковий рівень розвитку досліджень штучного інтелекту (надалі – ШІ) ще не настав, однак заперечити мисленнєву еволюцію ШІ неможливо: різновиди ШІ у всьому світі замінюють працівників, автоматизовуючи різні процеси – починаючи від складської роботи та закінчуючи складними бухгалтерськими розрахунками. Крім цього, ШІ активно використовується для створення креативного контенту, який вимагає не лише широти творчого бачення, але й всебічного дотримання вимог щодо захисту прав інтелектуальної власності творців. Саме на основі вже створених літературних, музичних та іншого виду творів удосконалюється ШІ, однак чи можна з упевненістю стверджувати, що таке навчання буде безпечним для авторів та ШІ?

Потенційним ризиком для захищених авторським правом творів є навчання ШІ на їх основі, оскільки відсутні загальні усталені правила такого навчання, а також дозволу на використання метаданих про автора чи твір тощо. Ця проблематика поширена не лише в Україні, але й за кордоном. Наявність судових спорів

є найбільш яскравим підтвердженням необхідності нагального вирішення цього етичного та правового питання: за період 2023-2026 найвідомішими судовими справами, пов'язаними з навчанням ШІ на творах авторів та митців без їх згоди є: Bartz проти Anthropic, Kadrey проти Meta та Encyclopaedia Britannica проти OpenAI.

Справа Bartz проти Anthropic ще перебуває на розгляді у зв'язку з тим, що головуючий суддя відмовив у задоволенні мирової угоди між сторонами та наголосив, що використання літературних творів, придбаних легально – відповідає відомій доктрині fair use, натомість, навчання ШІ на творах, отриманих через піратські платформи – є протиправним та таким, що порушує авторські права.

Не менш значущою є справа Kadrey проти Meta, де автори (позивачі) стверджують, що компанією Meta привласнено неліцензовані роботи через піратські бібліотеки онлайн з метою навчання свого ШІ Llama «Large Language Model Meta AI», чим позбавив твори відповідної інформації про авторські права, символи авторських прав та застереження, щоб приховати свої правопорушення. На думку позивачів: «Вихідні дані великої мовної моделі повністю та унікально залежать від матеріалу в її навчальному наборі даних. Вона не винаходить нових речей чи міркувань, а натомість виводить те, на чому вона навчалася» [1].

Найбільш резонансною справою за останній рік є Encyclopaedia Britannica проти OpenAI. Основними доводами позивача – відомої енциклопедичної платформи є також протиправне використання наукових та публіцистичних творів авторів без їх дозволу з метою удосконалення та навчання ШІ. Позивачі вважають, що компанія OpenAI близько 100 000 статей та словникових визначень без жодного дозволу чи ліцензування для навчання найвідомішого ШІ – ChatGPT. У справі фігурує не лише факт навчання ШІ на наукових статтях, але й дослівне копіювання їх текстів у вигляді відповідей на запити користувачів, у зв'язку з чим вони отримують відповіді, не переходячи на офіційні платформи Britannica та Merriam-Webster, що завдає прямої матеріальної шкоди. Більше того, позивачі стверджують про пряму дійсну шкоду їхній репутації, оскільки ШІ періодично галюцинує, видаючи неправдиві відомості, з посиланням на наукові статті авторів, як на остаточне джерело інформації.

Такі дії спотворюють інформацію, поширюючи фейки та хибні відомості про науковців. Станом на сьогоднішній день, ця справа ще не вирішена остаточно, однак, відомо про головні вимоги позивачів, зокрема: відшкодування коштів за завдані збитки та незаконно отримані прибутки (точна сума не відомо, однак, можна припустити, що мова йтиме про мільйони доларів шкоди), а також надання судом заборони на подальше використання їхніх захищених авторським правом матеріалів у наборах даних для навчання ШІ.

Позовні вимоги у вищенаведених спорах підтверджують трансформатичний підхід для навчання ШІ, який полягає в тому, що використання творів може бути лише із офіційних джерел, без видалення метаданих про твір та автора, а також заборони копіювання та публікування творів, без дозволу на те авторів.

Ключовим фактором є самі метадані авторів, тобто інформація з описом творця певного твору: його прізвище та ім'я, наукові ступені, афіліація. Завданням метаданих є забезпечення належної та точної ідентифікації автора та, за можливості, умов ідентифікації твору, наприклад, походження твору та прав на нього. У процесі формування навчальних вибірок такі метадані нерідко втрачаються, ігноруються або навмисно видаляються розробниками ШІ, що може призводити до порушення немайнових прав автора, зокрема права на ім'я та права на недоторканність твору.

Враховуючи вищезазначене, постає логічне запитання: чи може видалення або ігнорування метаданих у процесі навчання штучного інтелекту розглядатися як самостійна форма порушення авторського права, чи ж це є допустимою технічною практикою в межах трансформативного підходу.

У більшості випадків, для обробки тексту чи зображень метадані не є необхідним елементом, оскільки розробники застосовують процедури очищення даних, в тому числі, і метаданих. Причини такого видалення можуть бути різноманітними: зменшення обсягу даних для надання більш лаконічних відповідей; заборони витоку персональних даних тощо. На перший погляд, така практика виглядає логічною і навіть обов'язковою з точки зору захисту приватності та дотримання законодавства у сфері захисту персональних даних. Проте не можна вважати таку практику до кінця правомірною у всіх випадках, адже забезпечення низького рівня ризиковості витоку персональних даних не може ототожнюватися із виключенням метаданих авторів та їх творів, зокрема, якщо на них навчається ШІ.

Якщо метадані містять персональні дані, їх видалення може розглядатися як один із методів дотримання принципу мінімізації даних. Цей принцип передбачає, що обробці підлягають лише ті дані, котрі необхідні для досягнення певної мети. У такому разі видалення метаданих є не просто допустими, а обов'язковим, зокрема, якщо йде мова про дотримання вимог GDPR та інших нормативних актів у сфері захисту персональних даних. Однак, з точки зору авторського права – видалення всіх даних про автора є порушенням. Видалення метаданих, які ідентифікують автора, може розглядатися як порушення немайнових прав, особливо якщо твір використовується без зазначення авторства. Таким чином, необхідно розмежувати автоматичне видалення метаданих з метою мінімізації ризику витоку персональних даних та видалення метаданих, котрі ідентифікують авторів творів.

На сьогодні правове регулювання видалення метаданих у контексті навчання ШІ є неповним: норми про захист персональних даних частково охоплюють це питання, але не враховують специфіку навчання ШІ на творах, захищених авторським правом. Основна проблематика полягає у відсутності однозначного визначення метаданих та складнощі їх розмежування із персональними даними. Як наслідок, розробникам ШІ доводиться діяти ШІ на власних розсуд, опираючись лише на усталену ділову та судову практику.

З метою врегулювання цієї проблеми важливо звернути увагу на комплексний підхід, який полягає в детальній оцінці метаданих перед їх видаленням,

одночасно уникаючи автоматизації їх очищення, а також анонімізувати персональні дані, залишаючи відкритими метадані, котрі розкривають авторство твору та його коректне відображення. Важливо наголосити на правильному документування процесу видалення метаданих, оскільки це рішення допоможе у розкритті процесу роботи ШІ, як цього вимагає європейське законодавство у сфері регулювання ШІ, зокрема Artificial Intelligence Act [2].

Видалення метаданих у процесі навчання та вдосконалення технологій штучного інтелекту не може оцінюватися однозначно як правомірне або неправомірне. Його правова оцінка залежить від змісту метаданих, мети їх обробки та контексту використання.

З одного боку, видалення метаданих може сприяти захисту персональних даних і відповідати принципу мінімізації. З іншого – воно може порушувати авторські права, знижувати прозорість та створювати ризики недобросовісної практики.

Таким чином, ключовим є не сам факт видалення метаданих, а спосіб і мотиви, з якими це здійснюється. Подальший розвиток правового регулювання у сфері штучного інтелекту повинен враховувати цю специфіку та забезпечувати баланс між інноваціями та захистом прав людини.

Список використаних джерел:

1. Simons M. Sarah Silverman and acclaimed authors fight Meta's bid to dismiss their AI lawsuit. *Courthouse News Service.* 27.02.2025. URL: https://www.courthousenews.com/sarah-silverman-and-acclaimed-authors-fight-metas-bid-to-dismiss-their-ai-lawsuit/ (дата звернення: 03.04.2026).

2. Artificial Intelligence Act : European Parliament and of the Council від 13.06.2024, № 2024/1689 : станом на 12.07.2024. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R1689 (дата звернення: 03.04.2026).

Ключові слова: метадані, штучний інтелект, навчальні вибірки, навчання штучного інтелекту.

Key words: metadata, Artificial Intelligence, training sets, AI training.

Ларіонов Владислав Сергійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції

ПРАВО НА ЦИФРОВИЙ ОБРАЗ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Стрімкий розвиток технологій генеративного штучного інтелекту та значне розширення інструментів, що надають можливість швидко створювати цифровий контент високої якості, зумовлюють необхідність запровадження ефективного законодавчого регулювання нової для українського правового поля кате-

горії – «цифрового образу». Втілення фізичної особи у цифровому середовищі може проявлятися у різних формах, зокрема як зображення, голос, цифровий профіль та інші унікальні ідентифікатори, що дають змогу індивідуалізувати фізичну особу в цифровому середовищі.

Цифрова ідентичність сьогодні стає невід'ємною частиною соціального буття людини. Якщо раніше суспільні відносини будувалися переважно на фізичній присутності та традиційних формах комунікації, то тепер основна частина міжособистісних і професійних комунікацій відбувається у цифровому середовищі. Облікові записи у соціальних мережах, цифрові аватари стають цифровим відображенням особи, яке ідентифікує її в суспільстві [1, с. 79-80].

Сучасний рівень доступності мережі Інтернет та цифрових пристроїв призводить до того, що фактично будь-яка особа, яка має відповідний технічний засіб, може згенерувати цифровий образ як публічної, так і приватної особи у будь-якому змодельованому контексті. Такі технологічні інструменти створюють значні ризики порушення особистих немайнових прав і права на приватність осіб, чиї образи використовуються або відтворюються без їхньої волі. Крім того, це зумовлює небезпеку зловживань у формі маніпулювання суспільною свідомістю, поширення недостовірного чи сфальсифікованого контенту, а також формування хибних уявлень про події, факти чи поведінку конкретних осіб, що, своєю чергою, негативно впливає на інформаційне середовище та здатність суспільства належним чином сприймати достовірну інформацію.

Чинне цивільне законодавство України не містить спеціального правового регулювання поняття «цифрового образу» та його складових компонентів. Тому виводити зміст цього поняття необхідно з норм про право на зображення, право на ім'я, захист персональних даних, честь, гідність і ділову репутацію.

Конституція України та ЦК України встановлюють правове регулювання базових немайнових прав фізичної особи. Водночас перелік цих прав не є вичерпним, що дозволяє розширено тлумачити існуючі правові категорії та виокремлювати нові особисті немайнові права.

Статті 307 і 308 ЦК України становлять нормативну основу права на зображення фізичної особи. Ці норми встановлюють порядок фіксації, відтворення та розповсюдження таких зображень, а також закріплюють базові гарантії та спеціальні способи захисту у випадку порушення цього права.

У контексті цифрового образу зазначені норми дають підставу стверджувати, що особа має право контролювати створення і подальше використання її візуального образу. Разом зі статтями 300 і 301 ЦК України, які гарантують право на індивідуальність і право визначати межі свого особистого життя та доступу інших осіб до нього, а також зі статтею 277 ЦК України про спростування недостовірної інформації, вони формують нинішній цивілістичний фундамент правового регулювання цифрового образу.

Проте основною проблемою цих норм є те, що вони були створені для іншої реальності, в якій ще не було місця таким явищам, як штучний інтелект, ди-

пфейк (deepfake), цифровий аватар, клонування голосу й алгоритмічна імітація особи. Тому чинного законодавства недостатньо для повноцінного охоплення та правого регулювання поняття «цифрового образу».

Відцифрований образ обличчя особи як елемент біометричних даних також згадується у Законі України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» та деяких підзаконних актах. Однак ці норми належать до сфери адміністративно-правового регулювання і не розширюють розуміння цифрового образу як об'єкта немайнових прав фізичної особи.

Не менш важливим є питання у сфері права інтелектуальної власності, що виникають під час створення цифрових образів. Цифровий образ не є окремим об'єктом, що охороняється авторським правом. Відповідно до ст. 9 Закону України «Про авторське право і суміжні права» твір вважається створеним з моменту первинного надання йому будь-якої об'єктивної форми (письмової, речової, електронної (цифрової) тощо). Відповідно до ст. 10 цього закону авторське право і право власності на матеріальний, електронний (цифровий) об'єкт, в якому втілено (зафіксовано) твір, не залежать одне від одного [3]. При цьому необхідно відмежовувати цифровий образ як об'єкт особистих немайнових прав від творів та інших результатів творчої діяльності, у яких він знаходить своє вираження, адже їх правова охорона здійснюється у межах різних правових режимів.

Отже, у площині права інтелектуальної власності ключового значення набуває форма вираження твору, у якій може бути втілено окремі елементи цифрового образу. На відміну від «аналогових» об'єктів, що мають фізичну форму втілення, цифровий образ фіксується у вигляді цифрової інформації, придатної для зберігання, копіювання, обробки та передавання за допомогою комп'ютерних систем.

У процесі генерації цифрового образу можуть використовуватися об'єкти, що охороняються авторським правом. Такими об'єктами можуть бути фотографії, 3D-графіка, відеоролики тощо. Якщо вони відповідають критеріям охороноздатності, зокрема є оригінальними результатами інтелектуальної творчої діяльності та виражені в об'єктивній формі, то їхнє використання у процесі створення цифрового образу вимагає дотримання майнових та особистих немайнових прав відповідних суб'єктів. Якщо цифровий образ є результатом творчої переробки іншого твору, то, за умови дотримання прав правовласника первісного твору, такий похідний твір отримує самостійну правову охорону як об'єкт авторського права.

Створення цифрового образу також може включати використання об'єктів суміжних прав: виконання, фонограми, відеограми. За допомогою таких об'єктів можна відтворити у цифровій формі не тільки зовнішність особи, а й голос та манеру рухів. Відповідно, використання цих об'єктів так само може вимагати дотримання суміжних прав виконавця, виробника фонограми або відеограми.

У контексті створення цифрового образу також важливими є норми, що регулюють право особливого роду (sui generis) на неоригінальні об'єкти, зге-

нерован комп'ютерною програмою. Стаття 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права» надає особливу правову охорону об'єктам, утвореним у результаті функціонування комп'ютерної програми без безпосередньої участі фізичної особи в утворенні цього об'єкта. Враховуючи, що створення цифрових образів у багатьох випадках відбувається за допомогою програм генеративного штучного інтелекту, ці положення створюють основу для захисту прав на окремі неоригінальні результати генерації, у яких може бути втілено цифровий образ.

Проєкт Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного), опублікований у січні 2026 року («Проєкт»), пропонує вивести нормативне регулювання цифрового образу на новий рівень. Так, право на цифровий образ окремо зазначено серед особистих прав, що забезпечують індивідуалізацію фізичної особи. Відповідно до статті 321 Проєкту фізична особа має право на власний цифровий образ, що охоплює будь-які форми її представлення та вирізнювання в цифровому середовищі, як-от: облікові записи, акаунти, особисті сторінки, персональні дані, аватари, цифрові профілі, зокрема у соціальних мережах, системах електронного урядування, зображення, відеозаписи, звукозаписи, електронні підписи та печатки тощо. Також Проєктом встановлено, що створення цифрового контенту, що реалістично імітує зображення, голос, манеру поведінки, інші вирізнювальні особливості конкретної фізичної особи, зокрема із застосуванням технологій штучного інтелекту, можливе лише за її згоди, крім випадків, визначених законом. Окремою новацією Проєкту є закріплення права юридичної особи на цифровий образ, що охоплює будь-які форми представлення юридичної особи в цифровому середовищі [4].

Проєкт Цивільного кодексу України значно розширює розуміння «цифрового образу» як об'єкта немайнових прав та адаптує його до нової цифрової реальності. Однак питання розмежування окремих елементів цифрового образу, виокремлення об'єктів цифрової ідентифікації та об'єктів особистих немайнових прав фізичної особи, правовий режим об'єктів права інтелектуальної власності, що використовуються при створенні цифрових образів, а також правова охорона творів, що виникають у результаті генерації цифрових образів, потребують уточнення правового регулювання та подальшого доктринального осмислення.

Список використаних джерел:

1. Копитова О. С., Галупова Л. І. Право на цифровий образ: теоретико-правовий аналіз. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні* : збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (31 жовтня 2025 року) / за заг. ред. Р. Я. Бутинської, І. В. Красницького, Х. В. Майкут. Львів : ЛьвДУВС, 2025. 366 с.

2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 № 435-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15.

3. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01 грудня 2022 № 2811-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20.

4. Проєкт Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) від 22 січня 2026 № 14394. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528.

Ключові слова: цифровий образ, право на зображення, особисті немайнові права, штучний інтелект, авторське право, суміжні права, проєкт Цивільного кодексу України.

Key words: digital image, right of publicity, personal non-property rights, artificial intelligence, copyright, related rights, draft Civil Code of Ukraine.

СЕКЦІЯ 16.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА І ПРОЦЕСУ

Керівник секції: *доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент Добровольська Володимира Володимирівна*
Секретар секції: *лаборант кафедри господарського права і процесу Мисик Олександра Леонідівна*

Подцерковний Олег Петрович
Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри господарського права і процесу, доктор юридичних наук, професор

ЩОДО РИЗИКІВ НАДМІРНОЇ ЛЕГІТИМАЦІЇ LEX CRYPTOGRAPHICA ТА СУБ'ЄКТІВ ОПЕРАЦІЙ ІЗ ВІРТУАЛЬНИМИ АКТИВАМИ

Одне із найбільш дискусійних підходів сучасного правового аналізу операцій із віртуальними активами, як видається, стосується ідеї lex cryptographica як «правових зв'язків» і навіть «автономного рівня регулювання». Lex cryptographica визначається як сукупність норм, які встановлюються та забезпечуються програмними обмеженнями коду в мережі блокчейну [1]. Отже, проблема впирається в співвідношення понять права та комп'ютерного коду. Як зазначають прибічники відокремлення lex cryptographica, Смарт-контракти, які не мають зв'язку з територіальною юрисдикцією, надають сторонам смарт-контракту повну свободу регулювати порушення договорів, таким чином, смарт-контракти стають законом, юридичними процедурами та самим покаранням при виконанні своїх функцій. Наслідком існування смарт-контрактів у системі блокчейн є *lex cryptographia* як нове право та віртуальна держава на основі блокчейну як нова модель управління, що не обмежується географічними зонами [2].

Делегування регуляторних функцій алгоритмам та *смарт-контрактам* призводить до заміщення традиційних правових інструментів (норм та правил) технологічними рішеннями. Це створює суперечність з фундаментальною природою права як публічного акту: нормативний вплив переходить від державних органів та громадянського суспільства, у випадку, наприклад, у формалізованими звичаями – до приватних розробників протоколів. Як наслідок, формується технологічний рівень регулювання, позбавлений демократичної легітимації та механізмів державного контролю, де фактичним «законодавцем» стає розробник цифрового інструменту.

Другою проблемою є обмежена гнучкість та адаптивність: норма права може тлумачитися судами з урахуванням конкретних обставин, тоді як алгоритм діє жорстко й не залишає простору для розсуду чи пом'якшення наслідків. Це може призводити до «надмірної автоматизації» правовідносин, коли порушується баланс інтересів сторін. Комп'ютерний код пише обмежене коло розробників, які фактично визначають, які норми діятимуть у цифровому середовищі. Наприклад, якщо смарт-контракт запрограмований перерахувати кошти після виконання певної умови, це відбудеться незалежно від волі сторін чи рішення суду; учасник не може «ухилитися» від дії коду, оскільки система не передбачає альтернативного сценарію. Традиційне право спирається на санкції, що застосовуються судами та державними органами, тоді як у випадку блокчейну «санкція» закладена в сам алгоритм (код виконується примусово завдяки технічній архітектурі). З урахуванням динаміки lex cryptographica, яка може навіть не залежати від людини (наприклад, генеруватися ШІ), це може поставити питання відповідності регулювання ринку віртуальних активів принципу верховенства права загалом. Як правильно зазначається в літературі, це означатиме, що деякі основні функції держави будуть замінені технологіями. З цих двох причин можна сумніватися, що держави дозволять громадянам керуватися екосистемою lex cryptographia так, як вони забажають» [4, с. 381–382].

Саме тому «легітимація» lex cryptographica шляхом прирівнення до інших джерел, які застосовує суд, може зруйнувати правовий порядок без відчутних економічних результатів та суспільної необхідності.

Не менш дискусійним у цьому контексті виявляється підхід, який стосується децентралізованих автономних організацій (ДАО). Підходу, що запропонував, наприклад, О. І. Кулик при розгляді ДАО як учасника ринку віртуальних активів, стикається з низкою фундаментальних проблем, які надзвичайно ускладнюють його ефективне застосування в рамках чинного законодавства України [4].

О. І. Кулик обґрунтовує підхід, за яким ДАО пропонується прирівняти до пайового інвестиційного фонду (ПІФ), що не має статусу юридичної особи, але розглядається як сукупність активів, які належать його учасникам на праві спільної часткової власності. Одночасно в інструментаріях господарсько-правової доктрини пропонується кваліфікувати ДАО як «нетиповий суб'єкт господарювання», активи якого можуть перебувати у спільній власності його учасників.

Втім, ключова проблема такого підходу проявляється в тому, що він фактично не усуває юридичної невизначеності статусу децентралізованих автономних організацій. Останні не мають ознак юридичної особи та не інтегруються в жодну з існуючих організаційно-правових форм юридичних осіб. За відсутності правосуб'єктності ДАО не може виступати стороною договору від власного імені, бути самостійним платником податків або нести відповідальність, що об'єктивно зумовлює ризик функціонування такого «нетипового суб'єкта» поза наявним правовим полем.

Саме по собі нормативне закріплення «нетиповості» чи навіть запровадження спеціальної реєстрації ДАО не створює правосуб'єктності як такої. Без чіткого визначення носія прав та обов'язків, характерного для правосуб'єктності, відповідна конструкція залишається декларативною і не здатна забезпечити юридичну визначеність.

Відсутність статусу юридичної особи породжує істотні ризики як для самої ДАО, так і для її учасників та контрагентів. У разі виникнення спорів, завдання шкоди чи вчинення правопорушень притягнення до відповідальності ДАО як самостійного суб'єкта є неможливим. Натомість відповідальність може покладатися на окремих учасників як на учасників неінкорпорованого об'єднання, що фактично нівелює принцип обмеженої відповідальності та створює загрозу їхньому особистому майну. Додатково відсутність механізмів належної ідентифікації учасників унеможливлює ефективне застосування процедур KYC та AML, що об'єктивно підвищує ризики використання таких структур для протиправної діяльності, включно з відмиванням коштів чи фінансуванням заборонених практик, що особливо чутливо в умовах воєнного стану.

Проведення аналогій із пайовими інвестиційними фондами або звернення до іноземного досвіду, навряд чи дозволить вирішити ці проблеми. На відміну від ДАО, пайові фонди функціонують у межах жорстко регульованого середовища, де визначені управителі (компанії з управління активами), які несуть юридичну відповідальність. Так звані іноземні «юридичні обгортки», що створюються в США, Каймановых островах чи офшорах, також не усувають проблему по суті, оскільки не можуть обійтися без ідентифікації засновників або органів управління, що вступає у суперечність із концепцією децентралізації автономних організацій. Навіть у випадку наявності у ДАО активів у формі віртуальних активів, питання їх юридичної належності буде залишатися невирішеним, що ускладнюватиме реалізацію механізмів правового захисту.

У зв'язку з цим вирішення проблеми потребує не фрагментарного переосмислення окремих норм, а формування цілісного спеціального правового режиму. Такий режим має враховувати специфіку ДАО, визначати її правовий статус, закріплювати правила управління та відповідальності, а також забезпечувати можливість державного регулювання з огляду на цілі фінансової безпеки та захисту прав учасників ринку. Одним із можливих підходів є встановлення вимоги щодо ідентифікації принаймні одного ключового учасника, розробника або засновника ДАО, на якого покладатиметься відповідальність перед регулятором за діяльність відповідної структури. Така модель потенційно дозволить поєднати елементи децентралізації з мінімально необхідним рівнем прозорості та підконтрольності.

Це дозволить інтегрувати інноваційну технологію в правове поле, не жертвуючи принципами верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Кулик О. І. Lex cryptographica як джерело правового регулювання відносин на ринку віртуальних активів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Т. 32. № 1. С. 150–163. DOI: https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-1-150.
2. Musthafa Annas Rasid et.al. Lex Cryptographia: Legal Extensions of Smart Contract Breachesand Governance in Blockchain Systems. *Jurnal Kajian Pembaruan Hukum*. 2024. Vol. 4(2). P. 295-318. DOI: https://doi.org/10.19184/jkph.v4i2.53366
3. Schrepel T. Anarchy, state, and Blockchain utopia: rule of law versus Lex Cryptographia. General Principles and Digitalisation. URL: https://ssrn.com/abstract=348543
4. Kulyk O., Hudima T., Soshnykov A. Decentralized autonomous organizations: redefining legal paradigms. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2024. Vol. 3. No. 56. P. 548–557. DOI: https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.56.2024.4373

Ключові слова: Lex cryptographica, нетиповий суб'єкт господарювання, децентралізовані автономні організації, блокчейн, організаційно-правові форм юридичних осіб, господарсько-правова доктрина.

Key words: Lex cryptographica, atypical business entity, decentralized autonomous organizations (DAOs), blockchain, organizational and legal forms of legal entities, economic law doctrine.

Войнарівський Микола Миколайович
суддя Миколаївського районного суду, кандидат юридичних наук

ЩОДО ПОТРЕБ ПОДОЛАННЯ ДЕФІЦИТУ АНТРОПОЦЕНТРИЧНОГО ПІДХОДУ В ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРАХ ЗА УЧАСТЮ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Інвестиційно привабливі умови господарювання в Україні неможливо сформувати, якщо не забезпечити пропорційність у правозастосовних відносинах, що забезпечують примус суб'єктів господарювання до належного додержання публічно-господарських правил будівництва, фінансування, оподаткування, перевезення, виробництва тощо. Саме у цих публічно-правових спорах найбільш гостро стоїть проблема збалансування інтересів держави та особи, в тому числі з погляду більш повного наповнення судової практики та законодавчих норм конституційними принципами відповідальності держави перед людиною.

Юрисдикційні процедури вирішення публічно-правових спорів на сьогодні забезпечують переважно адміністративні суди. Тут варто згадати, що уся система адміністративної юстиції в Україні створювалася під гаслом забезпечення юрисдикційних умов захисту приватних суб'єктів у відносинах із державою [1, с. 50]. Не зосереджуючи увагу на тому, що у багатьох випадках справи, віднесені до адміністративної юрисдикції, зокрема, щодо застосування адміністративно-гос-

подарських санкцій, мають каральне спрямування, що значною мірою входить у суперечність із задекларованими завданнями адміністративного судочинства, акцентуємо увагу на потребі переосмислення підходів до інтерпретації самого змісту та порядку застосування публічних санкцій до суб'єктів господарювання з боку держави. Існування окремої гілки адміністративного правосуддя лише тоді стане виправданим, коли відповідна спеціалізація дозволить покласти в основу такого переосмислення не лише точне прочитання закону – юристам добре відомо, що це не гарантує захист прав особи, позаяк закон може бути неправовим, а саме правозастосування під тиском свідомості інтерпретатора може вельми коливатися. Індикатором позитивного розвитку юрисдикційної діяльності у цьому випадку має стати беззастережне панування людиноцентричного підходу. Це означає, що принцип in dubio pro persona (у разі сумнівів – на користь особи) повинен працювати на усіх ланках правозастосування: будь-який сумнів, викликаний колізіями в нормах або складністю кваліфікації самих обставин справи, має тлумачитися на користь приватної особи, в тому числі суб'єкта господарювання, а не держави.

Не випадково Рішенням Європейського суду з прав людини від 14 жовтня 2010 року у справі «Щокін проти України» визначено концепцію якості закону, з вимогою, щоб він був доступним для зацікавлених осіб, чітким та передбачуваним у своєму застосуванні. Відсутність в національному законодавстві необхідної чіткості та точності, які передбачали можливість різного тлумачення такого питання, порушує вимогу «якості закону». У разі, коли національне законодавство припустило неоднозначне або множинне тлумачення прав та обов'язків осіб, національні органи зобов'язані застосовувати найбільш сприятливий для осіб підхід.

У постанові Верховного Суду від 10.01.2024 у справі №240/4894/23 (адміністративне провадження № К/990/34377/23) правильно вказано на те, що в сумнівних ситуаціях суди повинні намагатися вибрати інтерпретацію, яка максимально захищає права та інтереси фізичної особи. Але цей підхід, не можна обмежувати фізичною особою, – він вимагає поширення на будь-яку приватну особу, в тому числі юридичну особу – суб'єкта господарювання, до якої застосовуються адміністративно-господарські санкції. Адже у супротивному випадку суди стають на один щабель із репресивним апаратом держави, який діє переважно з метою покарати підприємця, в тому числі із метою виконання «плану штрафів», а не забезпечити економічні інтереси суспільства.

У цьому контексті не можна оминути увагою окремі висновки у судовій практиці, що диференціюють давність застосування адміністративно-господарських санкцій залежно від їх майнового чи організаційного характеру всупереч принципу «in dubio pro persona».

У справі № 804/401/17 Верховний Суд сформував правовий висновок, відповідно до якого принцип тлумачення закону на користь особи є однією з основних засад судочинства, яка вказує, що суди повинні намагатися тлумачити

закон та його норми в такий спосіб, щоб максимально захистити права та інтереси особи; цей принцип також часто відомий як «in dubio pro persona» або «in dubio pro homine» (латинською мовою) означає «у вагомих сумнівах – на користь людини»; принцип тлумачення закону на користь особи не передбачає ігнорування закону, але вказує на те, що в спірних ситуаціях суди повинні намагатися вибрати інтерпретацію закону, яка максимально захищає права та інтереси саме особи.

Водночас звертає на себе увагу, що такий висновок зроблений у справах щодо пенсійного забезпечення. Але загальна логіка «in dubio pro persona» не передбачає відділення господарської сфери від соціальної на користь публічно-правового змісту першої. Адже відповідно до ст. 42 Конституції України для сфери підприємництва застосовується загальнодозвільний тип регулювання – дозволено все, що не заборонено законом, що виключає застосування зворотних принципів тлумачення – «на користь держави».

У цьому контексті, окремої уваги та критичного переосмислення потребує поширена у практиці Верховного Суду теза про те, що «дії суб'єкта владних повноважень не можуть бути визнані неправомірними, якщо вони ґрунтувалися на законі, чинному на момент їх вчинення» [2, с. 44]. Обґрунтування цієї позиції посиланням на принцип nullum crimen, nulla poena sine lege виглядає як доктринальна підміна, оскільки можна виявити ознаки спотворення суті відповідного принципу. Латинська максима nullum crimen... є фундаментальним елементом захисту прав людини (ст. 7 Конвенції про захист прав людини). Вона означає, що держава не може карати особу за дії, які не були заборонені. Використання цього принципу «навпаки» – для виправдання дій державного органу – фактично легітимізує будь-яке свавілля, якщо воно було формально прописане в законі.

Посилання на статтю 19 Конституції України як на обов'язок діяти «лише на підставі закону» не повинно нівелювати статтю 8 Конституції – принцип верховенства права. Зокрема, якщо закон був змінений саме через його невідповідність конституційним засадам, принципу пропорційності або через його дискримінаційний характер, то формальне дотримання такого закону державним органом у минулому не робить його дію «правовою».

Якщо законодавець змінює норму, визнаючи попередню редакцію помилковою або такою, що порушує права людини, суд не може ігнорувати цей факт. Визнання ретроспективної дії закону, який «покращує» становище особи (в тому числі суб'єкта господарювання), є вимогою принципу гуманізму та верховенства права, тоді як захист «правомірності» дій держави на підставі скасованого неправового закону є проявом крайнього юридичного позитивізму. Не випадково, як зазначають дослідники, тут на перше місце виходить принцип «lex mitior», який передбачає, що нормативно-правовий акт, який пом'якшує чи скасовує відповідальність особи, має зворотну дію в часі, і цей принцип є складової «верховенства права, став принципом міжнародного звичаєвого права, а більшість країн визнають його фундаментальним правом людини» [3, с. 491].

Тому судовий не повинен обмежуватися перевіркою «законності» (формальної відповідності припису), а має здійснювати перевірку рішення на предмет верховенства права, розглядаючи факт скасування закону на користь такої неправомірності. Тлумачення, при якому державний орган отримує імунітет від визнання його дій протиправними лише тому, що він спирався на тимчасово існуючу недосконалу норму, суперечить самій суті адміністративної юстиції як інструменту стримування влади.

Простою мовою, використання загальної логіки публічного інтересу не може використовуватися як інструмент тлумачення закону проти приватної особи. Це не лише заперечує принцип in dubio pro persona, а й порушує фундаментальний принцип публічного правопорядку, закріплений в ст. 19 Конституції України («органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України»).

Список використаних джерел:

1. Смокович М. І. Адміністративна юстиція як доступний та ефективний інструмент захисту прав людини в Україні. *Приватне та публічне право*. 2021. № 1. С. 58–63.DOI: https://doi.org/10.32845/2663-5666.2021.1.10

2. Берназюк Я. Дія закону в часі як одне із найскладніших питань правозастосування. *Національна школа суддів*. 22.02.2023. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Dija_zakonu_V_chasi.pdf

3. Колесниченко Н. О., Музичук К. С. Захист прав людини крізь призму принципу «Lex Mitior» (зворотної дії в часі більш сприятливого нормативно-правового акту). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 487–492. URL: https://lsej.org.ua/7_2024/117.pdf

Ключові слова: антропоцентричний підхід, публічно-правові спори, суб'єкти господарювання, адміністративна юстиція, принцип in dubio pro persona, якість закону, адміністративно-господарські санкції, верховенство права, принцип lex mitior, пропорційність, зворотна дія закону, захист приватних суб'єктів.

Key words: anthropocentric approach, public law disputes, business entities, administrative justice, in dubio pro persona principle, quality of law, administrative and economic sanctions, rule of law, lex mitior principle, proportionality, retroactivity of law, protection of private entities.

Гофман Олександр Рудольфович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану інноваційна діяльність втрачає суто ринкову спрямованість і набуває ознак стратегічної безпекової необхідності. Пріоритетом стають інновації подвійного призначення (dual-use technologies), що забезпечують потреби оборони та критичної інфраструктури, адже, «інноваційна діяльність в умовах воєнного часу характеризується певними особливостями і потребує, в першу чергу, виваженої державної політики, націленої на конкретні заходи підтримки та інвестування в інноваційні проєкти, особливо в пріоритетних сферах: ракетна техніка, безпілотна авіація та виробництво боєприпасів» [1]. Правове стимулювання у цей період має базуватися на принципі максимального сприяння розробкам, які мають безпосередній вплив на обороноздатність та економічну стійкість держави, так, наприклад, О. А. Негода вважає, що «шляхом імплементації норм міжнародного права у національне інвестиційне законодавство можна розширити об'єкти інвестування, до яких відносяться майно, майнові права та господарські операції» [2, с. 203].

Широкомасштабна війна негативно вплинула на діяльність інноваційно активних підприємств. Як свідчать експертні дослідження Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, проведені у 2023 р., спостерігалася тенденція до переміщення інноваційних підприємств, які працюють у «мобільних» видах діяльності, за кордон, а також зростання проблем з пошуком працівників з необхідним рівнем кваліфікації. Про труднощі в пошуку кваліфікованих працівників зазначили 29,1% керівників підприємств, які взяли участь в опитуванні. Водночас зменшилася до 61,1% частка тих, хто не відчуває жодних змін у пошуку кваліфікованих працівників [3].

Для активізації інноваційного сектору держава застосовує систему спеціальних правових режимів (наприклад, розширення можливостей «Дія.City»), а саме: звільнення від імпортного мита та ПДВ на наукове обладнання, комплектуючі та програмне забезпечення, що використовуються для R&D-проєктів; запровадження інноваційного податкового кредиту, що дозволяє підприємствам вираховувати витрати на наукові дослідження з податку на прибуток у збільшеному розмірі та спрощення амортизаційної політики для високотехнологічного обладнання, що задіяне у військово-промисловому комплексі. Так, «з метою активізації інноваційної діяльності важливим є зростання фінансового забезпечення, покращення вітчизняного законодавства та формування мережі спеціалізованих комерційних банків, які б провадили інноваційне кредитування» [4, с. 90].

Традиційне банківське кредитування в умовах війни є обмеженим через високі ризики, а тому роль стимулятора переходить до: державних цільових фондів (наприклад, Український фонд стартапів), які надають безповоротну допомогу (grants) на ранніх стадіях DeepTech проєктів; механізму страхування воєнних ризиків для приватних інвесторів, які фінансують українські інноваційні компанії та стимулювання створення технологічних парків на відносно безпечних територіях із наданням їм статусу спеціальних економічних зон.

Для інновацій, що потребують швидкого впровадження (дрони, засоби РЕБ, системи ШІ для розмінування), воєнний стан вимагає запровадження режиму тимчасових регуляторних відступів, адже, «критично важливим є збереження інтелектуального потенціалу нації, що стане основою для інноваційного прориву. Для цього Україні потрібен державний контроль у формуванні інноваційного потенціалу, створення сприятливих умов для розвитку підприємництва, захист інтелектуальної власності, а також активна роль держави як замовника у сфері наукових досліджень і розробок» [5, с. 303]. По суті це дозвіл на випробування та експлуатацію інноваційної продукції без проходження повного циклу стандартної сертифікації, але за умови суворого моніторингу безпеки та у результаті відбувається скорочення шляху від ідеї до фронту або ринку з декількох років до декількох місяців. Взагалі «гнучкі інноваційні процеси дозволяють підприємствам швидше адаптуватися до змін зовнішнього середовища та зберігати конкурентні позиції. Дослідження показує, що підприємства з адаптивною інноваційною політикою демонстрували на 35% вищу стійкість до кризових явищ» [6].

Отримання державної підтримки або доступ до замовлень у сфері інновацій має бути нерозривно пов'язане з аудитом доброчесності розробника, що передбачає захист інтелектуальної власності та перевірку відсутності запозичень технологій у країни-агресора та прозорість фінансування означає гарантування, що стимулюючі кошти не вимиваються через корупційні схеми, а інвестуються безпосередньо в розробку.

Таким чином, стимулювання інноваційної діяльності під час воєнного стану має носити комплексний екстраординарний характер та його правовий механізм повинен зміститися від пасивного спостереження до активного державного замовлення на інновації. Найбільш дієвим стимулом є не лише фінансова допомога, а й створення спрощеного правового ландшафту (регуляторних пісочниць), що дозволяє швидко легалізувати технологічні рішення. Важливим є інноваційна активність як критерій стратегічної важливості підприємства, що дає право на додаткові пільги та бронювання ключового персоналу, адже ефективність будь-яких стимулів нівелюється без впровадження інституту аудиту доброчесності, який виступає фільтром для недопущення недобросовісних суб'єктів до критичних державних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Пермінова С., Ситник Н., Чупріна М. Інноваційна діяльність в Україні в період воєнної агресії: тенденції та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2024. № 59. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-62
2. Негода О. А. Поняття інвестицій у законодавстві України та країн-членів Європейського Союзу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 200–203.
3. Інформаційні матеріали щодо стану інноваційної діяльності. *Офіційний сайт Міністерства економіки України*. 24.10.2024. URL: https://me.gov.ua/documents/detail?
4. Власюк Н. І. Організація інноваційної діяльності підприємств в умовах воєнного стану. *Вісник ЛТЕУ. Економічні науки.* 2024. № 79. С. 87-93.
5. Бабчинська О., Посвалюк О., Скакун В. Управління інноваційною діяльністю в умовах війни. *Scientific journal*. 2025. № 3. Том 2. С. 301-305.
6. Балабан М. П., Мараховська М. М., Воскобійник С. Я. Інноваційні стратегії в підприємництві вплив на конкурентоспроможність малого та середнього бізнесу. *Академічні візії*. 2024. № 37. DOI: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1522

Ключові слова: інноваційна діяльність, інноваційна продукція, державна підтримка, державний контроль, господарське законодавство, воєнний стан.

Key words: innovative activity, innovative products, state support, state control, economic legislation, martial law.

Добровольська Володимира Володимирівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ГОСПОДАРСЬКО-ДОГОВІРНОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану договірний контроль трансформується з формальної перевірки строків виконання зобов'язань у комплексну систему моніторингу життєздатності контрагента та важливим є «дотримання принципу пропорційності й підприємницької свободи, що зумовлює необхідність переходу до адресного, ризик-орієнтованого контролю, заснованого на об'єктивних економічних показниках» [1, с. 99]. Традиційні методи контролю доповнюються динамічною оцінкою безпекових, логістичних та санкційних ризиків, адже, «наявність групи внутрішнього контролю за виконанням договірних операцій дозволить вчасно виявляти та усувати порушення при виконанні договірних зобов'язань, контро-

лювати оплату й надходження коштів на рахунок підприємства» [2, с. 154]. Так, з позиції цивільного права (ст. 3, 13 ЦК України), такий контроль є проявом належної обачності (due diligence) кредитора, спрямованої на запобігання збиткам.

Об'єктами договірного контролю є активи та саме об'єктна сфера контролю під час війни суттєво розширюється, адже «об'єктами внутрішньогосподарського контролю договірного процесу є господарські відносини підприємства, що перевіряються на предмет відповідності чинному законодавству, відповідності діяльності підприємства та умовам договору» [3, с. 200]. Окрім якості товарів/послуг, контроль спрямовується на: локаційну стабільність, так, шляхом моніторингу фактичного знаходження виробничих потужностей та персоналу (ризик окупації або руйнування); ланцюги постачання: верифікація субпідрядників на предмет відсутності зв'язків із країною-агресором (санкційний комплаєнс) та фінансову стійкість, так, контроль за цільовим використанням авансових платежів у критичних інфраструктурних проєктах.

В умовах, коли майнові санкції (неустойка) можуть бути нівельовані посиланням на форс-мажор (ст. 617 ЦК України), особливого значення набувають немайнові нормативно-невизначені засоби контролю: право на раптову інспекцію, так, існує можливість кредитора перевірити стан майна або хід робіт без попереднього повідомлення; обов'язкове звітування за спеціальною формою, так, встановлення детальних протоколів інформування про загрози виконанню контракту та Step-in rights (права на втручання), адже, у разі виникнення критичного ризику невиконання через воєнні дії, кредитор отримує право тимчасово перебрати на себе управління окремими процесами виконання договору.

Воєнний стан не звільняє від обов'язку виконання договору, а лише від відповідальності за порушення (за умови доведення причинно-наслідкового зв'язку), так, за судовою практикою «у разі наявності певних обставин (форс-мажорних), які засвідчені для конкретної особи відповідним сертифікатом ТПП України, суд має оцінити зазначений доказ у сукупності з іншими доказами відповідно до ст. 86 ГПК України. Водночас, настання форс-мажорних обставин не є підставою для невиконання стороною зобов'язання, строк виконання якого настав до дати настання таких обставин, а також для звільнення сторони від відповідальності в такому випадку» [4]. Договірний контроль має включати превентивний аналіз форс-мажорних передумов, адже кредитор має право вимагати від боржника плану безперервності бізнесу (Business Continuity Plan), що є частиною контрольної функції. Контроль спрямовується на недопущення використання воєнного стану як «універсального виправдання» для недобросовісного ухилення від зобов'язань.

Також, можлива інтеграція аудиту доброчесності (integrity audit) у договірний процес, що дозволяє формалізувати довіру. Позитивні результати аудиту (відсутність корупційних ризиків, прозорість фінансів) знижують інтенсивність поточного контролю, тоді як негативні – дають право на односторонню відміну від договору або зміну умов забезпечення на більш жорсткі.

Отже, дослідження механізмів договірного контролю в умовах воєнного стану дозволяє констатувати зміну парадигми від статичної фіксації порушень до проактивного управління ризиками. Договірний контроль під час війни набуває статусу засобу забезпечення виконання зобов'язань, оскільки дозволяє кредитору вчасно ідентифікувати загрозу дефолту та застосувати заходи оперативного впливу, а його ефективність забезпечується поєднанням традиційних правових засобів із цифровими інструментами (моніторинг через відкриті реєстри, супутникові дані для агросектору тощо). Пропонується на рівні правозастосовної практики визнати відмову боржника від надання інформації в межах договірного контролю (за наявності відповідного застереження) як самостійне порушення принципу добросовісності, що дає право кредитору на застосування забезпечувальних заходів навіть до моменту фактичного прострочення зобов'язання.

Таким чином, господарсько-договірний контроль – це правовий механізм моніторингу та перевірки процесу виконання зобов'язань, що виникають із господарського договору, який також розглядають як систему заходів, за допомогою яких сторони (насамперед кредитор) забезпечують дотримання умов контракту, мінімізують ризики дефолту та захищають свої майнові інтереси. Також він представляє собою динамічний інструмент забезпечення виконання зобов'язань, який базується на принципах добросовісності та належної обачності. Він трансформується з формальної процедури в інтелектуальний аудит бізнес-процесів, де ключовим об'єктом перевірки є не лише результат, а й доброчесність шляху до цього результату.

Список використаних джерел:

1. Сидоров Я. О., Попович С. М. Особливості здійснення державного контролю у сфері господарської діяльності в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право.* 2025. Вип. 92(2). С. 94-99.

2. Голячук Н., Голячук С. Внутрішній контроль договірних операцій лісогосподарських підприємств. *Галицький економічний вісник*. 2020. № 1 (62). С. 152-158.

3. Романчук К. В. Контроль укладання та виконання господарських договорів. *Вісник ЖДТУ*. 2005. № 3 (33). С. 197-204.

4. Постанова КГС ВС від 29.06.2023 у справі № 922/999/22. URL: https://court.gov.ua/

Ключові слова: договірний контроль, господарський договір, форс-мажорні обставини, аудиту доброчесності, воєнний стан.

Key words: contractual control, commercial contract, force majeure, integrity audit, martial law.

Згама Антоніна Олександрівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ: ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ПОЗОВУ ПРО ВИЗНАННЯ

Принцип верховенства права є фундаментальною засадою функціонування демократичної правової держави. Його нормативне закріплення в Україні здійснено у Конституції України, відповідно до якої верховенство права визнається і діє як базовий принцип організації державної влади та правової системи. У сучасній юридичній доктрині цей принцип розглядається як комплексна категорія, що включає низку взаємопов'язаних елементів, серед яких особливе значення має правова визначеність. Правова визначеність є одним із ключових елементів верховенства права, який забезпечує стабільність правового регулювання, передбачуваність правозастосування та послідовність судової практики.

У науковій літературі правова визначеність розглядається як важлива гарантія ефективного функціонування правової системи. Так, з позиції М. Козюбри принцип правової визначеності передбачає, що нормативні акти повинні бути чітко сформульовані щодо своїх підстав, цілей і змісту, особливо якщо вони прямо стосуються прав і обов'язків громадян. До основних вимог цього принципу належить забезпечення захисту від довільного втручання державних органів у права особи, а також обмеження дискреційних повноважень влади [1, с. 6].

Л. А. Луць відмічає, що елементом принципу правової визначеності визнається принцип res judicata (лат. «вирішена справа»), згідно з яким остаточне рішення не підлягає перегляду без достатніх на це підстав [2, с. 22].

Відповідно принцип правової визначеності передбачає дотримання принципу *res judicata,* тобто поваги до остаточності судового рішення. Згідно з цим підходом судове рішення, яке набрало законної сили та є обов'язковим до виконання, не може бути переглянуте лише з тієї причини, що одна зі сторін прагне повторного розгляду справи та ухвалення нового рішення [3, с. 88]. Зазначена правова позиція відображена у рішеннях Європейського суду з прав людини, зокрема у справах Brumărescu v. Romania (1999), Naumenko v. Ukraine (2004), Khristov v. Ukraine (2009), Ukrkava, TOV v. Ukraine (2025) та ін.

У сфері господарського судочинства принцип правової визначеності має особливе значення, оскільки господарські правовідносини безпосередньо пов'язані з економічною діяльністю суб'єктів господарювання та стабільністю економічного обороту. Так, одним із важливих процесуальних механізмів забезпечення правової визначеності у господарському судочинстві є застосування належних способів захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання. У цьому контексті особливого значення набуває позов про визнання, який виступає самостійним

способом судового захисту. Позов про визнання права власності безпосередньо реалізує вимогу щодо чіткості, передбачуваності та стабільності актів, усуваючи правову невизначеність щодо наявності, обсягу та меж реалізації суб'єктивного права.

У науковій літературі не існує єдиного підходу до класифікації правової природи позову про визнання права власності, що пояснюється його багатофункціональністю та різноманіттям застосування в різних видах матеріальних правовідносин. Зокрема, у доктрині сформувалося щонайменше три основні концепції: перша розглядає позов про визнання права власності як допоміжну вимогу, що супроводжує віндикаційний позов та спрямована на усунення сумнівів щодо належності спірного майна позивачу; друга ототожнює його з різновидом негаторного позову, оскільки його основне призначення – усунути перешкоди у реалізації права; третій підхід трактує позов як самостійний речово-правовий засіб захисту, що дозволяє усунути правову невизначеність щодо належності суб'єктивного права [4, с. 168-169]. Такий плюралізм позицій у наукових джерелах свідчить про складну природу позову про визнання права власності та його універсальний характер, дозволяючи враховувати кожну концепцію залежно від конкретних обставин справи, характеру порушення та обраного способу захисту.

І. Дзера визначає позов про визнання права власності як правовий інструмент, застосовуваний у разі відсутності між сторонами зобов'язально-правових відносин і який стосується індивідуально визначеної речі [5, с. 20]. У той же час О. М. Олешко звертає увагу на подвійний характер цього позову, адже він може мати як речово-правову, так і зобов'язально-правову природу залежно від специфіки спірних правовідносин [6, с. 295]. К. О. Скріннікова відзначає, що традиційне класифікування позову про визнання права власності як виключно речово-правового є умовним. Визнання права виступає універсальним механізмом захисту відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 16 ЦК України та застосовується до будь-якого суб'єктивного цивільного права, при цьому підтвердження права є імпліцитно присутнім у кожній речово-правовій вимозі [7, с. 182–183]. Такий підхід дозволяє розглядати позов про визнання не лише як самостійний засіб речово-правового захисту, а й як універсальний інструмент усунення правової невизначеності щодо належності суб'єктивного права, що набуває особливого значення у контексті забезпечення принципу юридичної визначеності, одного зі складників верховенства права.

Подібна позиція знаходить підтвердження у практиці ЄСПЛ, де позов про визнання права власності розглядають як спосіб усунення правової невизначеності навіть за відсутності активного порушення (Sporrong and Lönnroth v. Sweden, § 63 [8]; Beyeler v. Italy, § 113 [9]). ЄСПЛ наголошує, держава повинна не лише утримуватися від втручання у права громадян, але й забезпечувати реальний та ефективний механізм їх захисту, зокрема через судове визнання права у випадках втрати документів або сумнівів у їх реєстрації (Broniowski v. Poland, §

147-151 [10]), що повністю кореспондує з функціональним призначенням позову за ст. 392 ЦК України.

Позов про визнання права власності в рамках зобов'язальних правовідносин може бути пред'явлений у тих ситуаціях, коли набуття чи підтвердження відповідного права неможливе за допомогою інших передбачених законодавством матеріально-правових або процесуальних механізмів, як у судовому, так і у позасудовому порядку [6, с. 297]. У зв'язку з цим такий позов слід розглядати як винятковий процесуально-правовий інструмент, застосування якого доцільне лише за відсутності альтернативного ефективного способу захисту порушеного або оспорюваного права.

Крім того, у господарському судочинстві позов про визнання права власності використовується для підтвердження права у разі втрати або наявності сумнівів у правовстановлюючих документах, а також для усунення правової невизначеності щодо існування відповідного права.

Отже, принцип правової визначеності є ключовим елементом верховенства права та гарантією стабільності правової системи. Він забезпечує чіткість, передбачуваність і послідовність застосування норм права, а також захист від довільного втручання державних органів у права суб'єктів господарювання. У господарському судочинстві цей принцип реалізується через ефективні способи захисту прав, серед яких позов про визнання права власності, що виступає універсальним механізмом усунення правової невизначеності. Застосування цього позову підтверджує існування та обсяг суб'єктивного права, формує передумови для стабільної судової практики та забезпечує передбачуваність правового регулювання. Таким чином, через використання позову про визнання принцип правової визначеності сприяє ефективності господарського судочинства, підвищенню довіри до судової системи та зміцненню стабільності економічних відносин.

Список використаних джерел:

1. Козюбра М. І. Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Юридичні науки.* 2007. Т. 64. С. 3–9.

2. Луць Л. А. Принцип правової визначеності: сучасний стан та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 8. С. 21-27. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/2

3. Андрієчко І. Загальна характеристика принципів господарського судочинства. *Підприємництво, господарство і право.* 2019. № 12. С. 85-92. DOI: https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.12.16

4. Особливості захисту суб'єктивних цивільних прав : монографія / за заг. ред. О. Д. Крупчана, В. В. Луця. Київ : НДІ приват. права і підприємництва НАПрН України, 2012. 400 с.

5. Дзера І. Деякі питання визнання права власності за статтею 392 Цивільного кодексу України. *Підприємництво, господарство і право.* 2018. № 5. С. 19–24.

URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8ebe5c68-5765-4989-9dad-30ae0d86b725/content

6. Олешко О. М. Поняття та сутність позову про визнання права власності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 3. Ч. 1. С. 294–299. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.03.1.44

7. Скриннікова К. О. Деякі питання визнання права як спосіб захисту права власності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 181–185. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-5/41

8. Sporrong and Lönnroth v. Sweden : judgment of the European Court of Human Rights of 23 September 1982 in applications Nos. 7151/75 and 7152/75. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57580

9. Beyeler v. Italy : judgment of the European Court of Human Rights of 5 January 2000 in application № 33202/96. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58832

10. Broniowski v. Poland : judgment of the Grand Chamber of the European Court of Human Rights of 22 June 2004 in application № 31443/96. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61828/

Ключові слова: принцип верховенства права, принцип правової визначеності, господарське судочинство, позов про визнання права власності, способи захисту прав, судова практика.

Key words: rule of law principle, principle of legal certainty, economic court proceedings, claim for recognition of ownership, remedies for the protection of rights, judicial practice.

Квасніцька Ольга Олексіївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИЗА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В МІСТОБУДУВАННІ: ЯК БЕЗДІЯЛЬНІСТЬ ІНСТИТУЦІЙ ЛЕГАЛІЗУЄ ЗНИЩЕННЯ ІСТОРИЧНИХ АРЕАЛІВ МІСТ

Сьогодні, коли ми говоримо про захист культурної спадщини, ми часто фокусуємося на недосконалості законодавства, несанкціонованих діях недобросовісних забудовників та руйнації нашої спадщини масованими атаками росії – країни-агресорки, яку ми безмовно маємо відновити за рахунок прибутків від заморожених суверенних активів РФ у країнах Заходу. Проте майже за дужками залишаємо дискусії щодо публічного управління охороною культурної спадщини.

Між тим, знищення пам'яток архітектури в історичних ареалах українських міст – це насамперед наслідок глибокої інституційної дисфункції, свідомої бездіяльності та саботажу з боку органів публічної влади та місцевого самоврядування. Ми стикаємося з феноменом, коли управлінський «параліч» стає головним інструментом легалізації знищення історичного простору. Яскравим, і, на жаль,

трагічним індикатором цієї кризи є ситуація, що розгортається в Одесі довкола комплексу на Французькому бульварі, 10. На цій території розташовані дві унікальні пам'ятки: будівля старовинного Пивзаводу (початок ХХ ст.) та Склади удільного відомства (1895 р.), зведені за проєктом видатного архітектора Лева Влодека. На прикладі цього кейсу, де нинішній власник ТОВ «КАПЛОР 7» (який набув права власності на майновий комплекс «Одесавинпром» ще у 2021 році в рамках малої приватизації) в 2026 року, попри умови договору купівлі продажу, якими передбачалося укладення охоронного договору на пам'ятку культурної спадщини (п. 7.9.) та дотримання вимог чинного законодавства щодо охорони культурної спадщини (п. 7.10) [1], у 2026 р. вже встиг умисно пошкодити важкою технікою будівлі-пам'ятки. Ба більше, власник намагається оскаржити розпорядження та приписи Департаменту культури, національностей, релігій та охорони об'єктів культурної спадщини Одеської обласної державної адміністрації щодо укладення охоронного договору.

Даний кейс дозволяє нам прослідкувати три рівні інституційної бездіяльності, які утворюють замкнене коло безвідповідальності: конфлікт між державним та місцевим рівнями управління.

Перший етап легалізації знищення починається з управлінських прогалин на етапі відчуження майна регіональним відділенням Фонду державного майна України (ФДМУ). Профільний департамент обласного рівня свого часу погодив відчуження цих історичних будівель, але при цьому проігнорував свій прямий обов'язок: не забезпечив розробку облікової документації та не ініціював занесення об'єктів до Державного реєстру нерухомих пам'яток України відповідно до Порядку обліку об'єктів культурної спадщини (затвердженого Наказом Міністерства культури України від 11 березня 2013 року № 158). Як наслідок, новий власник отримав можливість у судовому порядку (справа № 420/28529/25) ставити під сумнів належність складських приміщень за адресою Французький бульвар, 10 до пам'ятки культурної спадщини «Склади удільного відомства, 1895 р.», а суд, своєю чергою, констатувати наявність низки неузгодженостей щодо обліку об'єктів культурної спадщини та порушення принципу належного врядування [2]. Поряд із цим, прийнявши рішення про приватизацію цілісного майнового комплексу, органи державної влади (регіональне відділення ФДМУ) та органи охорони культурної спадщини залишили поза увагою пам'яткоохоронного законодавства багатокілометрові винні погреби. Вони мали б стати національною пам'яткою виноробної галузі Одеського регіону, адже відповідають усім критеріям автентичності, інженерної унікальності, зберегли свої первісні конструктивні та просторові рішення й мають високу історичну цінність. А наразі знаходяться під загрозою забудови та знищення.

Отже, подолання окресленої інституційної кризи неможливе без переосмислення ролі держави через призму сучасних правових та управлінських доктрин. Зокрема, базовою має стати доктрина суспільної довіри, згідно з якою держава та органи місцевого самоврядування виступають не як абсолютні власники майна,

а як довірчі власники, що зобов'язані зберігати культурну та історичну спадщину для майбутніх поколінь.

У контексті малої приватизації (як у випадку з майновим комплексом «Одесавинпром») продаж об'єкта без належно оформленої облікової документації є прямим порушенням цієї доктрини та принципів належного врядування, оскільки комерційний інтерес ставиться вище за публічний.

Для усунення правових колізій та запобігання легалізації знищення історичних ареалів, культурної спадщини, ігнорування комплексних охоронних зон через управлінську бездіяльність, нагальним є впровадження принципу «автоматичної охоронної відповідальності», за яким перехід права власності на історичні будівлі чи їхні залишки має автоматично накладати на нового власника охоронні зобов'язання, незалежно від факту фізичного підписання паперового договору. Крім того, пропонується імплементувати такі зміни до чинного законодавства:

У сфері приватизаційного законодавства (зміни до Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна») встановити імперативну заборону на включення до переліків об'єктів, що підлягають приватизації, цілісних майнових комплексів, які містять будівлі з ознаками об'єктів культурної спадщини, до моменту виготовлення повної облікової документації, занесення їх до Державного реєстру нерухомих пам'яток України та розробки проєкту охоронного договору.

Закріпити на рівні закону норму, згідно з якою умисне пошкодження, руйнування або здійснення несанкціонованих будівельних робіт на приватизованому об'єкті культурної спадщини (його частині) є істотним порушенням умов договору купівлі-продажу. Це має слугувати безумовною підставою для розірвання договору в односторонньому порядку (за ініціативою ФДМУ з поверненням об'єкта у державну власність без компенсації власнику вартості здійснених невіддільних поліпшень.

У сфері земельного законодавства (зміни до Земельного кодексу України та Закону України «Про охорону культурної спадщини»): доповнити ст. 150 Земельного кодексу України (Землі історико-культурного призначення) нормою, яка забороняє органам місцевого самоврядування приймати рішення щодо формування земельних ділянок, відведення або зміни їх цільового призначення під об'єктами спадщини (в межах історичних ареалів) до затвердження науково-проєктної документації та встановлення меж і режимів використання охоронних зон.

Внести уточнення до земельного та пам'яткоохоронного законодавства щодо нерозривності правового статусу земельної ділянки та підземних історичних інженерних споруд. Передача землі в оренду під нове будівництво має бути унеможливлена, якщо такі роботи загрожують цілісності підземних структур (наприклад, історичних винних погребів), які мають підтверджену історичну цінність.

Список використаних джерел:

1. Договір купівлі-продажу об'єкта малої приватизації цілісного майнового комплексу «Одесавинпром» від 12 жовтня 2021 року, укладений між Регіональним відділенням Фонду державного майна України по Одеській та Миколаївській областях та ТОВ «КАПЛОР 7». URL: https://prozorro.sale/planning/UA-PS-2021-08-19-000084-2-21/ (дата звернення: 03.04.2026)
2. Рішення Одеського окружного адміністративного суду від 10.11.2025 р. справа № 420/28529/25 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/131662269 (дата звернення: 06.04.2026.)

Ключові слова: публічне управління, містобудування, охорона культурної спадщини, історичні ареали, належне врядування, доктрина спільної довіри.

Key words: public administration, urban planning, cultural heritage protection, historic areas, good governance, doctrine of shared trust.

Артьомов Дмитро Володимирович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права і процесу

ЩОДО НАКАЗНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Наказне провадження є самостійною, спрощеною формою господарського судочинства, спрямованою на швидкий та ефективний захист прав кредитора у справах про стягнення грошової заборгованості за безспірними вимогами, а його специфіка полягає в безвикличності сторін та відсутності судового засідання, що мінімізує судові витрати та навантаження на систему. У літературі його визначають як «самостійний, спрощений та особливий вид цивільних проваджень, де заявник доказує судові документальними доказами, право вимоги до боржника, який не виконує зобов'язань з договору чи за законом. Цей вид проваджень має на меті якомога швидше вирішити матеріальне право стягувача» [1, с. 120]. Також, «видача судового наказу нерідко стає лише першим кроком у вирішенні спору між заявником та боржником» [2, с. 117], а «ознака документарності наказного провадження підтверджує те, що йдеться про очевидність та переконливість доказів з боку стягувача [3, с. 437].

Для наказного провадження притаманним є критерій «безспірності» як процесуальний фільтр, адже ключовою проблемою залишається ідентифікація безспірності вимоги. На відміну від позовного провадження, де спір про право вирішується судом по суті, наказне провадження базується на документальному підтвердженні відсутності заперечень з боку боржника на момент подання заяви. Будь-яке заперечення боржника, висловлене у заяві про скасування наказу, автоматично нівелює безспірність, що є гарантією права на справедливий

суд (ст. 6 Конвенції про захист прав людини). Ознака безспірності наказного провадження у ЦПК України проявляється, зокрема, в механізмі скасування судового наказу. Ч. 3 ст. 171 ЦПК України закріплює, що у разі відсутності підстав для повернення заяви про скасування судового наказу, суддя не пізніше двох днів після її подання постановляє ухвалу про скасування судового наказу, в якій роз'яснює заявнику (стягувачу) його право звернутися до суду із тими самими вимогами в порядку спрощеного позовного провадження. Тобто, у суду нема повноважень вирішувати питання про доцільність чи недоцільність скасування судового наказу, приймати рішення щодо необґрунтованості заяви про скасування судового наказу. Адже у разі дотримання формальних критеріїв до такої заяви суд має скасувати судовий наказ. Такий механізм відповідає ознаці безспірності наказного провадження. Обов'язок скасування судом судового наказу за умови відповідності заяви вимогам, встановленим ст. 170 ЦПК України, підтверджується і статистикою. Відповідно до звіту судів першої інстанції про розгляд справ у порядку цивільного судочинства за 2022 рік форми № 1-ц, усього суди розглянули 6613 заяв про скасування судових наказів [4].

Впровадження електронного правосуддя трансформує наказне провадження в «алгоритмізований» процес, адже подання заяви через «Електронний кабінет» та автоматична генерація судового наказу підвищують оперативність, проте актуалізують питання кібербезпеки та верифікації електронних доказів. Важливо забезпечити, щоб спрощення доступу не призвело до зловживань процесуальними правами (наприклад, подання наказів на основі сфальсифікованих цифрових документів).

Особливістю сьогодення є застосування наказного провадження для стягнення заборгованості з суб'єктів, що знаходяться на деокупованих територіях або в зоні бойових дій. Наукового опрацювання потребує питання належного повідомлення боржника, коли його офіційна адреса є недоступною, а також особливості стягнення санкцій за невиконання зобов'язань, спричинене форс-мажорними обставинами, адже, інститут наказного провадження показав свою ефективність захисту завдяки саме оперативності та спрощеності в умовах пандемії (COVID-19) та воєнних дій на території України, коли існують дійсно об'єктивні обмеження щодо реалізації суб'єктами правових відносин права на юридичний захист [5].

На нашу думку доцільно розглянути можливість застосування наказного провадження не лише до грошових вимог, а й до вимог про повернення майна за договорами оренди (лізингу), якщо факт закінчення строку договору є документально безспірним. Також, необхідно зберегти ліберальний підхід до скасування судового наказу за заявою боржника, оскільки це єдина противага спрощеному характеру провадження та пропонується впровадити інтеграцію ЄСІТС з реєстрами нерухомості та банківськими системами для миттєвої перевірки наявності активів боржника на стадії видачі наказу.

Список використаних джерел:

1. Труфанова Ю., Голова В. Наказне провадження як спрощена форма розгляду цивільних справ. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 2 (22). С. 119-124.
2. Нечипорук Я. В. Наказне провадження в умовах повномасштабного вторгнення Російської федерації в Україні: дієвий судовий захист чи процесуальні ілюзія. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 115-118.
3. Навроцька Ю. Особливості процесу доказування у наказному провадженні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2016. № 855. С. 431–440.
4. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку цивільного судочинства за 2022 рік форми № 1-ц. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 27.02.2026).
5. Шабалін А. Наказне провадження в цивільному процесі України: новий погляд. *Проблеми реалізації завдань цивільного та господарського судочинства в Україні.* 2023. URL: http://ppp-journal.kiev.ua/archive/2023/22/10.pdf (дата звернення: 27.02.2026).

Ключові слова: наказне провадження, наказ господарського суду, безспірна вимога, цифровізація господарського процесу, воєнний стан.

Key words: injunctive proceedings, order of the commercial court, undisputed claim, digitalization of the commercial process, martial law.

Будзар Павло Степанович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права і процесу

ЩОДО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТРАНСПОРТНОЇ ГАЛУЗІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Дослідження конкурентоспроможності транспортних підприємств в умовах воєнного стану вельми актуальним, адже вона трансформувалася з суто ринкової категорії у категорію національної та економічної безпеки. Транспортна галузь сьогодні забезпечує «кровообіг» економіки (експорт агропродукції, стратегічний імпорт, релокацію підприємств), а отже, її конкурентний потенціал безпосередньо залежить від здатності адаптуватися до екстремальних безпекових та логістичних викликів. Також, саме «розвиток транспортної інфраструктури є основою економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності держави на міжнародному рівні, а також спряє сталому розвитку через інвестиції в екологічно чисті технології» [1, с. 20].

В умовах сьогодення виникає нова парадигма конкурентоспроможності та традиційні чинники конкурентоспроможності (ціна, швидкість, сервіс) у період доповнилися специфічними детермінантами, а саме:

– логістична резильєнтність (гнучкість), адже конкурентну перевагу отримують підприємства, здатні до швидкої мультимодальної перебудови (наприклад, перехід з морських на залізнично-автомобільні перевезення через західні кордони);
– інтеграція в європейські транспортні коридори (TEN-T), адже саме конкурентоспроможність тепер визначається відповідністю технічним та правовим стандартам ЄС (вага, габарити, екологічні норми Euro-6, цифрові накладні e-CMR), адже «зростання ступеня інтеграції, що відбувається в рамках світового економічного простору протягом останніх років, підтверджує необхідність розвитку транспортної інфраструктури України з метою забезпечення ефективного функціонування цих інтеграційних об'єднань, в основному зосереджено на розвитку підприємств торгівлі та транспорту» [2];
– енергонезалежність та автономність, так, в умовах ударів по енергетичній інфраструктурі перевагу мають компанії з автономними терміналами, власними паливними резервами та енергоефективним парком, адже, «політика нарощення рівня енергоефективності, враховуючи необхідність контролювання витрат та ідентифікації результативності реалізації заходів, повинна передбачати таке: розширення й зростання технологічного й технічного потенціалів енергоефективності управлінських рішень (зокрема шляхом впровадження досліджень і розробок); створення пільгових цін задля спонукання споживачів і забезпечення балансу інвестиційних витрат у сфері генерування, виробництва і споживання енергії; узагальнення на рівні споживача необхідності оптимізації обсягів споживання і виробництва електроенергії за «правильними» цінами; зменшення інформаційних витрат та повернення до старих нормативів і стандартів у разі неправильного вирішення проблеми» [3, с. 71].

Дослідження стану транспортної галузі в умовах воєнного стану дозволяє констатувати, що конкурентоспроможність підприємств перейшла від моделі «мінімізації витрат» до моделі «максимізації надійності та інтегрованості», яка свідчить про:

– інституційну трансформацію, адже державна політика підтримки конкурентоспроможності має зміститися з прямого субсидування на створення сприятливого регуляторного середовища (спрощення перетину кордону, цифровізація митних процедур). Конкурентоспроможність галузі прямо корелює зі швидкістю імплементації положень Угоди про асоціацію з ЄС у сфері транспорту;
– роль цифровізації, адже впровадження систем електронного документообігу (e-CMR, e-ТТН) та інтелектуальних транспортних систем (ITS) є не просто вимогою часу, а ключовим фактором зниження трансакційних витрат, що дозволяє українським перевізникам конкурувати на європейському ринку;

– безпекову складову, так, конкурентоспроможність підприємств в сучасних умовах господарювання нерозривно пов'язана з інвестиціями у безпекову інфраструктуру (захищені логістичні хаби, страхування військових ризиків) та без дієвого механізму державного або міжнародного страхування вантажів та транспорту галузь втрачає інвестиційну привабливість. Взагалі, «метою управління конкурентоспроможністю підприємства є забезпечення життєздатності та сталого функціонування підприємства за будь-яких економічних, політичних, соціальних та інших змін у його зовнішньому середовищі. Системний підхід до управління конкурентоспроможністю підприємства передбачає розгляд об'єкта управління як цілісної моделі та необхідність забезпечення взаємозв'язку всіх його елементів» [4].

Для підвищення конкурентоспроможності галузі пропонується: створення Державного фонду страхування військових ризиків шляхом законодавчого закріплення механізму гарантування відшкодування збитків транспортним компаніям (особливо у морському та авіаційному секторах), завданих внаслідок збройної агресії, що дозволить залучити іноземних лізингодавців та знизити вартість фрахту; податкові та митні стимули для оновлення парку шляхом внесення змін до Податкового та Митного кодексів щодо звільнення від ПДВ та мита при імпорті енергоефективного та екологічного транспорту (стандарту Euro-6 та вище), а також обладнання для мультимодальних терміналів «сухих портів»; легалізація статусу мультимодальних операторів шляхом прийняття підзаконних актів до Закону України «Про мультимодальні перевезення», які б чітко визначали єдиний транспортний документ та межі відповідальності оператора за принципом «від дверей до дверей», що спростить вихід українських логістів на ринок ЄС та цифрова інтеграція кордонів, адже на рівні міжурядових угод забезпечити повну сумісність українських цифрових систем (єЧерга, е-ТТН) із європейськими системами контролю транзиту (NCTS). Цим «пояснюються спроби по-іншому, більш цілеспрямовано розробити методику оцінки конкурентоспроможності транспортних підприємств шляхом розробки методів, що дозволяють комплексно охоплювати та оцінювати окремі показники, наприклад, фінансову стійкість транспортного підприємства» [5, с. 115].

Таким чином, конкурентоспроможність транспортної галузі України в умовах воєнного стану це її здатність стати головним логістичним хабом Східної Європи, при цьому законодавче забезпечення має фокусуватися на «розширанні» вузьких місць на кордонах та створенні правових гарантій для приватних інвестицій у відновлення інфраструктури.

Список використаних джерел:

1. Загірняк Д. М., Залуніна О. М., Чумакова А. Г. Забезпечення конкурентоспроможності транспортних послуг. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. 2021. Вип. 1 (126). С. 17-21. DOI: 10.30929/1995-0519.2021.1.17-21

2. Ареф'єва О. В. Стратегізація підвищення конкурентоспроможності підприємств на ринку транспортних послуг. *Економіка та суспільство*. 2023. № 55. URL: https://doi.org/10.32782/2524- 0072/2022-42-35

3. Демешок О. О. Забезпечення енергоефективності в контексті інтенсифікації процесів сталого розвитку держави. *Відновлювана енергетика та енергоефективність у XXI столітті* : матеріали XXII міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 20-21 травня 2021р.). Київ : Інтерсервіс, 2021. С. 69-72.

4. Балдинюк В. Система управління конкурентоспроможністю підприємства. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-35

5. Ареф'єва О. В., Бодрецький М. В. Логістичне управління позиковим потенціалом підприємств: монографія. Луганськ, 2012. 225 с.

Ключові слова: конкурентоспроможність, транспортні підприємства, транспортні послуги, цифровізація, господарські правовідносини, воєнний стан.

Key words: competitiveness, transport enterprises, transport services, digitalization, economic legal relations, martial law.

Зарічанський Григорій Віталійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права і процесу

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СМАРТ-КОНТРАКТУ

Стрімкий розвиток цифрових технологій та поширення технології блокчейну зумовили появу якісно нового правового феномену – смарт-контракту. Незважаючи на широке практичне застосування цього інструменту в різних сферах – фінансах, нерухомості, страхуванні, логістиці – єдиного загальновизнаного правового визначення поняття «смарт-контракт» досі не вироблено ні в українській, ні в зарубіжній юридичній науці. Така термінологічна невизначеність є суттєвою перешкодою для належного правового регулювання відповідних відносин [1, с. 101].

З технічної точки зору смарт-контракт являє собою самовиконуваний комп'ютерний код, розміщений у мережі блокчейн, умови якого виконуються автоматично при настанні заздалегідь визначених сторонами обставин. Саме таке розуміння заклав ще наприкінці XX ст. американський вчений Нік Сабо, який концептуалізував «розумні контракти» як протоколи транзакцій, що реалізують умови договору без посередників. Пізніше цю ідею технічно реалізував Віталік Бутерін у блокчейні Ethereum, що дало потужний поштовх практичному застосуванню смарт-контрактів [2, с. 20].

У правничій науці усталилися два основні підходи до розуміння смарт-контракту: технічний і юридичний. Прихильники технічного підходу розглядають

смарт-контракт виключно як програмний засіб автоматизації виконання договірних зобов'язань, не надаючи йому самостійного правового значення. Натомість представники юридичного підходу трактують смарт-контракт як різновид цивільно-правового договору, що укладається у цифровій формі в блокчейн-середовищі. Зокрема, К. Г. Некіт виділяє дві моделі використання смарт-контрактів: зовнішню, за якої програмний код лише автоматизує виконання традиційної угоди, та внутрішню, за якої код повністю або частково замінює умови угоди [3, с. 102].

Визначення поняття смарт-контракту ускладнюється кількома чинниками. По-перше, смарт-контракти не завжди відповідають класичним ознакам договору в розумінні цивільного права: вони не завжди передбачають волевиявлення сторін у традиційній формі, а їхня незмінність після розгортання в блокчейні суперечить загальному принципу свободи договору щодо можливості зміни або розірвання угоди. По-друге, транснаціональний характер блокчейн-мереж робить складним визначення юрисдикції та застосовного права. По-третє, питання дієздатності сторін і способу вираження згоди на укладення смарт-контракту залишаються невирішеними в більшості правових систем [4, с. 150].

На рівні законодавства Україна зробила певні кроки до врегулювання цього питання. Закон України «Про віртуальні активи» від 17 лютого 2022 року містить окремі положення, що стосуються правочинів із криптоактивами, проте цей закон так і не набрав чинності у повному обсязі. Відповідно, правова база для смарт-контрактів в Україні досі є фрагментарною. Натомість ряд держав (США – окремі штати, Франція) вже запровадили пряме правове регулювання смарт-контрактів або закріпили їхній правовий статус у нормативно-правових актах [2, с. 22].

Доктринальний аналіз свідчить про відсутність єдності поглядів і серед науковців. Одні дослідники (А. І. Савельєв, О. С. Гринь) розглядають смарт-контракт передусім як новий спосіб укладення та виконання договору, не визнаючи за ним статусу самостійного виду договору. Інші (Е. Мік, К. Ізе) акцентують увагу на технічних обмеженнях смарт-контрактів: їх залежності від зовнішніх джерел даних («оракулів»), вразливостях програмного коду, складності вирішення спорів в умовах незмінності блокчейну. Зазначені розбіжності підтверджують необхідність комплексного підходу до визначення поняття смарт-контракту – такого, що поєднував би технічну та юридичну складові [1, с. 104].

Підсумовуючи, можна констатувати, що смарт-контракт є комплексним правовим явищем, поняття якого має охоплювати водночас технічну (самовиконуваний код у блокчейн-мережі) та юридичну (інструмент оформлення та виконання зобов'язань) складові. Вироблення уніфікованого законодавчого визначення поняття «смарт-контракт» в Україні є нагальним завданням, яке сприятиме правовій визначеності для учасників цифрового обігу, формуванню ефективного механізму захисту їхніх прав і гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу в умовах євроінтеграції [5, с. 65].

Список використаних джерел:

1. Некіт К. Г. Переваги та недоліки смарт-контрактів як підстав виникнення права власності. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2020. Вип. 3 (47). С. 101–105. URL: https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/229494/228501.
2. Верес І. Правова природа смарт-договору. *Приватне право і підприємництво.* 2020. Вип. 9. С. 15–26. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/9/4.pdf.
3. Іванов А. М. Смарт-контракти у договірних відносинах: Реалії та перспективи використання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 148–153. URL: http://lsej.org.ua/4_2022/32.pdf.
4. Цимбалюк А. І. Правові погляди на технології блокчейну та смарт-контрактів в Українській правовій системі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2025. № 90 (3). С. 426–432. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/342177.
5. Діордіца І. В., Бегма А. П., Соловйов А. С. Інтеграція смарт-контрактів на основі блокчейну в спортивне право та нова юридична практика. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка*. 2023. № 1. С. 61–71. URL: https://luhbulletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/article/view/6.

Ключові слова: смарт-контракт, блокчейн, цивільно-правовий договір, правова природа, правове регулювання, цифрові активи, віртуальні активи, програмний код, самовиконуваний контракт.

Key words: smart contract, blockchain, civil law contract, legal nature, legal regulation, digital assets, virtual assets, program code, self-executing contract.

Неділько Сергій Миколайович
Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу

ЩОДО ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВЗАЄМНИМ СТРАХУВАННЯМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Дослідження державного контролю за взаємним страхуванням є надзвичайно актуальним, оскільки в умовах воєнного стану традиційний страховий ринок часто виявляється занадто дорогим або ризиковим для певних нішевих груп (аграріїв, перевізників, малого бізнесу). Так, наприклад, товариства взаємного страхування (ТВЗ) як некомерційні організації, що діють на засадах самодопомоги, потребують особливого режиму нагляду, який би поєднував гнучкість управління з жорсткими гарантіями платоспроможності.

У літературі контроль за страхуванням визначається вельми різноманітно, так, на думку одних науковців це «страховий нагляд – це контроль за діяльністю страхових установ, який здійснюється державними органами. Органи страхово-

го нагляду здійснюють перевірку страхових організацій за їх платоспроможністю, надають рекомендації по використанню вільних коштів та страхових резервів, видають ліцензії на здійснення певних видів страхування, затверджують тарифи премій тощо» [1, с. 110]. На думку інших фахівців «метою контрольної форми держнагляду є дотримування інтересів суб'єктів страхової діяльності. Предмет зазначеного контролю – ведення страховиком фінансових операцій, пов'язаних з формуванням страхових резервів, розміщенням активів, забезпечення наявності вільних активів у розмірах не менше встановленого нормативу, а також відповідність діяльності виданій ліцензії» [2, с. 62].

Специфіка контролю у воєнний час полягає у наступному:

- взаємне страхування базується на солідарній відповідальності учасників, так, державній контроль (з боку НБУ як мегарегулятора) у цій сфері має специфічну мету: не допустити перетворення ТВЗ на фінансові піраміди або інструменти відмивання коштів під виглядом «взаємодопомоги»;
- ризик-орієнтований нагляд, адже в умовах війни НБУ має застосовувати пропорційний підхід, так, вимоги до капіталу ТВЗ не можуть бути ідентичними вимогам до комерційних страхових гігантів, проте контроль за якістю активів, у які вкладаються кошти членів товариства, має бути безкомпромісним, адже «воєнний стан призводить до збільшення ризику для страхових компаній, які продовжують свою діяльність. Це відбувається через збільшення військової активності, зростання кількості травм та матеріальних збитків, а також зменшення попиту на страхові послуги» [3], а також слушним є думка про те, що «не менш значущим чинником стабільного розвитку страхового ринку є посилення фінансового нагляду за діяльністю страхових компаній. У даному контексті підвищення вимог до платоспроможності страховиків, адекватності страхових резервів та якості активів виступає ключовою передумовою збереження фінансової стійкості сектору. Запровадження ризик-орієнтованого нагляду дає змогу своєчасно ідентифікувати потенційні загрози, запобігати накопиченню системних дисбалансів і мінімізувати ймовірність банкрутств страхових компаній» [4, с. 165];
- соціальна функція, адже ТВЗ часто страхують ризики, від яких відмовляються комерційні страховики (наприклад, пошкодження врожаю в прифронтових зонах або специфічні вантажні ризики). Державний контроль тут має бути «стимулюючим» – підтверджувати надійність схеми для залучення нових учасників.

Тобто, державний контроль за діяльністю ТВЗ має трансформуватися з форми формального ліцензування у форму неперервного пруденційного моніторингу. Чинна законодавча база (зокрема Закон України «Про страхування» у новій редакції) потребує чіткішого виокремлення ТВЗ як суб'єктів із особливим статусом, адже державний контроль має фокусуватися на прозорості структури власності та реальності внесків учасників, забезпечуючи при цьому спрощений

порядок звітності для малих товариств. Специфіка ТВЗ (де страхувальник є одночасно і власником) створює ризик конфлікту інтересів при виплатах. Державний контроль має забезпечувати наявність у кожному ТВЗ дієвого механізму внутрішнього аудиту та комплаєнсу, що підзвітний регулятору.

В умовах сьогодення державний нагляд має включати обов'язкову перевірку планів безперервної діяльності ТВЗ, тобто регулятор повинен мати право вимагати додаткового перестрахування ризиків ТВЗ (у тому числі через державні гарантійні фонди), якщо сукупний ризик учасників перевищує критичний рівень.

Для забезпечення стабільності сектору взаємного страхування пропонується: внести зміни до профільного законодавства, запровадивши статус ТВЗ, що спеціалізуються на воєнних ризиках та для таких організацій встановити нульову ставку податку на дохід за умови спрямування 100 % прибутку у резервні фонди виплат; запровадити в нормативні акти НБУ рівневу систему контролю, так, для малих ТВЗ (з активами до певного ліміту) замінити щоквартальну звітність на річну, але із впровадженням автоматизованого щоденного звітування про залишки на рахунках через API (диджиталізація контролю); законодавчо передбачити можливість часткового перестрахування ТВЗ в державному експортно-кредитному агентстві (ЕКА) або спеціалізованому фонді відбудови, що дозволить ТВЗ брати на страхування ризики, які перевищують їхні фінансові можливості, під державні гарантії та зобов'язати ТВЗ вести реєстр учасників в електронній формі з інтеграцією до державних баз даних, що унеможливить маніпуляції з кількістю членів та обсягом їхньої відповідальності під час перевірок.

Державний контроль за взаємним страхуванням під час воєнного стану має стати цифровим та превентивним. ТВЗ можуть стати потужним драйвером відновлення громад та агросектору, якщо держава забезпечить прозорі правила гри та надійний нагляд, що не «душить» ініціативу, але жорстко присікає зловживання.

Список використаних джерел:

1. Бровко С. В. Страхування в умовах воєнного стану: виклики та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2024. № 67. URL: https://economyandsociety.in.ua/

2. Сидорчук І. Страхові послуги: особливості надання страхових послуг в Україні в умовах воєнного стану. *Modeling the development of the economic systems.* 2026. № 1. С. 164-168.

3. Криленко В. І., Рудь І. Ю. Страхування: навчальний посібник. Миколаїв, 2019. 260 с.

4. Олійник О. В., Нагаєва Г. О. Страхування: навчальний посібник. Харків : ХНАУ, 2020. 252 с.

Ключові слова: державний контроль, страховий нагляд, взаємне страхування, товариства взаємного страхування, воєнний стан, діджиталізація.

Key words: state control, insurance supervision, mutual insurance, mutual insurance companies, martial law, digitalization.

Попович Павло Олександрович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права і процесу

ЩОДО ЗАСТАВИ МАЙБУТНЬОГО ВРОЖАЮ (ПЕРЕДЕКСПОРТНОГО ФІНАНСУВАННЯ) ЯК МАЙНОВОГО НЕПОІМЕНОВАНОГО ЗАСОБУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Застава майбутнього врожаю за своєю суттю є заставою майна, яке стане власністю заставодавця лише після його фактичного створення (вирощування та збору). У доктрині господарського права таку конструкцію слід кваліфікувати як заставу майбутніх об'єктів, де право застави виникає з моменту укладення договору, але об'єкт застави (біологічний актив) матеріалізується поетапно, що робить такий засіб забезпечення «непоіменованим» у розрізі класичних статичних видів застави, оскільки він поєднує в собі елементи застави товарів в обороті та застави майнових прав. У загальному вигляді «майнове право ніколи не може набути такого самостійного значення як право власності або речове право, адже завжди зберігається його зв'язок із тією правовідносиною, з якої це право виникло. Разом з тим, так само як і речове, майнове право, що належить суб'єктові, нерозривно пов'язане із конкретним благом і має споживчу вартість, пов'язане із річчю і слідує за річчю. Майнова цінність і мінова вартість майнового права забезпечується саме можливістю використання або набуття майна в майбутньому» [1, с. 240].

Економісти висувають наступні доводи на користь застави сільськогосподарської продукції: 1) незадовільний фінансовий стан більшості підприємств, значний фізичне зношення основних засобів; 2) сезонність сільськогосподарського виробництва, підвищена потреба аграрних підприємств у основному капіталі, нестача вільних фінансових коштів, висока капіталомісткість і порівняно низька фондовіддача; 3) низька кредито- і платоспроможність аграрних підприємств тощо [2, с. 220].

Передекспортне фінансування (Pre-export Finance – PXF) як підстава виникнення забезпечення. У схемах PXF застава врожаю виступає не автономно, а в комплексі з відступленням прав вимоги за експортним контрактом (Assignment of Proceeds), а механізм полягає в тому, що кредитор (банк або трейдер) фінансує посівну кампанію, отримуючи в заставу майбутній актив, який ще не існує фізично. Юридичною специфікою є факт, який створює «забезпечувальний ланцюг», де застава врожаю є первинним забезпеченням (на стадії вирощування), а право виручки від експорту – вторинним (на стадії реалізації).

На сьогоднішній день існує проблема «нормативної невизначеності» та непоіменований характер, адже, незважаючи на наявність Закону «Про заставу», специфічні ризики майбутнього врожаю (природні чинники, форс-мажор, загибель посівів) змушують сторони вносити до договорів умови, не передбачені стандартними нормами, що перетворює таку заставу на непоіменований засіб забезпечення, що включає: обов'язкове страхування на користь заставодержа-

теля (як невід'ємна частина забезпечення); право на моніторинг вегетації рослин (немайновий елемент забезпечення) та аграрні розписки як похідний або паралельний інструмент, що часто інтегрується в договір застави. Так, слушно вказується на те, що «при розгляді застави майнових прав відповідно до ст. 49 Закону України «Про заставу», застава майбутнього врожаю не може трактуватися як застава майнових прав, оскільки зі змісту вказаної статті випливає, що майнове право – це право вимоги заставодавця до третіх осіб за зобов'язаннями, відповідно до яких він є кредитором» [3].

Також, слушною є думка про те, що «аналогу механізму забезпечення, передбаченого Законом про аграрні розписки, в українському законодавстві немає. Аграрна розписка є інструментом застави майбутнього урожаю. Оскільки на момент забезпечення зобов'язань предмету забезпечення ще не існує в натурі (врожай майбутній, через засуху чи інші погодні умови може не відповідати запланованим обсягам, якісним характеристикам тощо або взагалі не вродити), існують зрозумілі ризики для кредитора не отримати у майбутньому виконання фінансових зобов'язань, а також не звернути стягнення на предмет застави через відсутність урожаю, або ж понести значні фінансові збитки через невідповідність урожаю якісним характеристикам та обсягу» [4].

У період воєнної економіки ключовим аспектом застави майбутнього врожаю є врахування воєнних ризиків (мінування територій, блокування логістики) та слід розглядати заставу майбутнього врожаю як «динамічне обтяження», де об'єкт застави автоматично трансформується: насіння → посіви → зібране зерно → грошова виручка. З метою захисту прав кредитора важливим є впровадження в договори застави умов про «заміну об'єкта забезпечення» без укладення додаткових угод у разі неможливості збору врожаю на конкретній ділянці.

Також, ефективність застави майбутнього врожаю прямо залежить від результатів аудиту доброчесності агровиробника, оскільки актив є майбутнім, кредитор покладається виключно на «добру волю» та професійну репутацію боржника. Позитивний звіт аудиту доброчесності (відсутність сірого експорту, прозорість земельного банку) є преквізитом (передумовою) для прийняття майбутнього врожаю в заставу за зниженими дисконтними ставками.

Таким чином, застава майбутнього врожаю в межах передекспортного фінансування є комплексним непоіменованим засобом забезпечення, який виходить за межі класичного речового права, а його специфіка полягає у високому ступені невизначеності об'єкта та залежності від майбутніх юридичних фактів. Для мінімізації ризиків у цій сфері необхідно застосовувати гібридну модель контролю, де майнова застава підкріплюється немайновими засобами: правом на технологічний аудит посівів та моніторингом доброчесності агровиробника. Пропонується на законодавчому рівні (у межах оновленого ЦК України) закріпити поняття «майбутнього забезпечувального обтяження», що дозволить усунути правові колізії при зміні агрегатного стану об'єкта застави в процесі сільськогосподарського циклу.

Список використаних джерел:

1. Васильєва В. В. Майнові права як предмет застави та їх відмінність від суміжних категорій. URL: https://univd.edu.ua/ (дата звернення: 27.02.2026).

2. Кириченко О. А., Кудрицький В. Д. Кредитування аграрного сектору економіки в умовах глобальної фінансової кризи. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 5 (95). С. 207–222.

3. Спірідович Н. Застава майбутнього врожаю. *Юридичний радник*. URL: http://yurradnik.com.ua/(дата звернення: 27.02.2026).

4. Заліська І. Аграрні розписки: переваги та недоліки використання. URL: https://esquires.ua/agrarnirozpysky-perevagy-ta-nedoliky-vykorystannya/ (дата звернення: 27.02.2026).

Ключові слова: застава майбутнього врожаю, непоіменований засіб забезпечення, майбутнє забезпечувальне обтяження, аграрна розписка, воєнний стан.

Key words: pledge of future harvest, unnamed security instrument, future security encumbrance, agrarian receipt, martial law.

СЕКЦІЯ 17.
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗЕМЕЛЬНОГО, ЕКОЛОГІЧНОГО ТА ЕНЕРГЕТИЧНОГО ПРАВА

Керівник секції: *завідувач кафедри земельного, екологічного та енергетичного права, доктор юридичних наук, професор Харитонова Тетяна Євгенівна*
Секретар секції: *доцент кафедри земельного, екологічного та енергетичного права, кандидат юридичних наук, доцент Платонова Євгенія Олегівна*

Харитонова Тетяна Євгенівна
Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри земельного, екологічного та енергетичного права, доктор юридичних наук, професор

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПОГЛЯД НА ПРАВО КОРИСТУВАННЯ ЧУЖОЮ ЗЕМЕЛЬНОЮ ДІЛЯНКОЮ ДЛЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПОТРЕБ

Право користування чужою земельною ділянкою, відоме, як емфітевзис, є достатньо давнім інститутом, який бере свої корені ще з часів римського права. Запозичення цього інституту є характерним не тільки для України, але й для багатьох європейських країн. Нашою метою є дослідження, як же розглядається емфітевзис в інших країнах та чи може запозичити Україна собі позитивний досвід.

Якщо проаналізувати законодавство Латвії, найближчих сусідів-європейців, то право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб буде виникати тут на підставі договору оренди. Такий підхід свідчить про прагнення латвійського законодавця до спрощення механізмів використання земельних ресурсів та зосередження на договірних формах регулювання, що забезпечують більшу гнучкість у земельних правовідносинах. Латвійський підхід демонструє, що інститут емфітевзису може бути замінений ефективними орендними конструкціями, які відповідають вимогам ринкової економіки, водночас зберігаючи екологічний баланс і принцип раціонального землекористування.

В Естонії, як і в Латвії, інститут емфітевзису втрачає своє традиційне значення як речового права користування чужою землею. Його функції виконують поєднання «права забудови» та «оренди землі», що у своїй сукупності забезпечують стабільність користування та охорону земельних ресурсів. Така модель є прикладом інтеграції приватноправових і публічно-екологічних засад, що відповідає європейським стандартам сталого управління землею та екосистемами.

В Литві емфітевзис виступає як правовий механізм, який дозволяє поєднати тривале користування землею з обов'язками збереження її як природного ресур-

су, регулюванням забудови і контролем за змінами у використанні земель. Такий комплексний підхід є важливим орієнтиром для України, якщо метою є створення інституту емфітевзису, що відповідає як цивільно-правовим стандартам, так і вимогам сталого земельного управління.

Таким чином, країни Балтії демонструють гнучкий підхід: у Латвії та Естонії функції емфітевзису реалізуються через право забудови та оренду, тоді як у Литві він закріплений у Цивільному кодексі як самостійне речове право. У всіх цих моделях простежується тенденція до поєднання приватноправових елементів із публічно-правовими вимогами охорони земель, що підтверджує сучасне бачення землі не лише як об'єкта цивільного обігу, а як природного ресурсу, використання якого підпорядковане принципам сталого розвитку та екологічної збалансованості.

Польський досвід є показовим прикладом того, як у межах романо-германської правової сім'ї інститут, подібний до емфітевзису, може поєднувати риси класичного речового права з елементами публічно-правового регулювання, спрямованого на охорону землі як природного ресурсу. Такий підхід має значний потенціал для імплементації в Україні, де важливим завданням є не лише формальна гармонізація цивільного законодавства з acquis communautaire, але й переосмислення правової природи землі як елемента екосистеми й об'єкта сталого розвитку. Польща застосовує інститут права користування вічистого, що поєднує приватноправовий механізм довгострокового володіння із публічно-правовим контролем за раціональним використанням земель, розглядаючи їх не лише як річ, а як ресурс національного значення.

У Федеративній Республіці Німеччина емфітевзис як самостійний інститут відсутній: його функції виконують спадкове право забудови та сервітут, тоді як сільськогосподарське користування здійснюється через договір оренди фермерського господарства.

Отже, з земельно-правової перспективи німецький підхід демонструє, що «земля – це не зовсім річ»: її правовий режим формує симбіоз цивільних повноважень і публічних обмежень, спрямованих на збереження природного ресурсу, його функцій та суспільних інтересів у довгостроковій перспективі. Для української правової реформи це означає, що при виборі моделі емфітевзису доцільно враховувати не лише приватноправові механізми передачі і захисту прав, а й багатовимірні публічно-правові гарантії щодо охорони ґрунтів, просторового планування та екологічної безпеки, які обмежують і водночас направляють приватне користування землею.

Порівняльний аналіз правового регулювання емфітевзису та його аналогів у державах-членах ЄС свідчить про відмінності у розумінні землі як об'єкта права.

Це різноманіття не суперечить єдиному європейському правопорядку, який спрямований не на уніфікацію національних інститутів речового права, а на забезпечення дотримання загальних принципів цивільного обігу.

Українська модель емфітевзису залишається недопрацьованою, що проявляється у нечіткості визначення правомочностей користувача, слабкій регламентації порядку передачі прав, а також у недостатній прозорості процедур реєстрації.

З позиції земельного законодавства це особливо важливо, оскільки земля є не лише об'єктом цивільного обігу, а, насамперед, є природним ресурсом, використання якого підпорядковане принципам сталого розвитку, екологічної збалансованості та раціонального землекористування. Неповна регламентація емфітевзису ускладнює контроль за дотриманням цих принципів і може призводити до неефективного використання земель, зокрема сільськогосподарського призначення.

Для досягнення відповідності європейським стандартам Україні доцільно здійснити низку змін, а саме: 1) законодавчо конкретизувати зміст емфітевзису; 2) уніфікувати підходи до використання земель у сільськогосподарських та несільськогосподарських цілях; 3) створити ефективний механізм захисту прав користувача і власника при припиненні чи передачі емфітевзису.

Ключові слова: емфітевзис, земельне право, земельні відносини, землекористування, договір оренди, сільськогосподарські землі.

Key words: emphyteusis, land law, land relations, land use, lease agreement, agricultural land

Григор'єва Христина Антонівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри земельного, екологічного та енергетичного права,
доктор юридичних наук, професор

ЗОНИ ПРИСКОРЕНОГО РОЗВИТКУ ВДЕ В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ ПЕРСПЕКТИВИ

Енергетичний перехід у глобальному вимірі є необхідним кроком, що обумовлює потребу відмовитися від викопного палива (вугілля, нафти, газу) на користь відновлюваних джерел енергії (далі – ВДЕ), підвищити енергоефективність та декарбонізувати економіку. Україна проголосила власні цілі щодо енергетичної трансформації, в чому вона орієнтується передусім на амбітні показники та прагнення ЄС. Разом із тим, економіко-енергетична та політична ситуація в ЄС склалася таким чином, що війна в Україні прискорила європейський енергетичний перехід.

Так, у 2023 році була прийнята RED III (Директива (ЄС) 2023/2413 Європейського Парламенту та Ради від 18 жовтня 2023 року про внесення змін до Директиви (ЄС) 2018/2001, Регламенту (ЄС) 2018/1999 та Директиви 98/70/ЄС щодо сприяння виробництву енергії з відновлюваних джерел, а також про скасування Директиви Ради (ЄС) 2015/652). Нова RED III має на меті збільшити використання відновлюваної енергії в усіх секторах ЄС з метою досягнення щонайменше

42,5% до 2030 року. Амбітність цілей вимагає активних та цілеспрямованих дій щодо їх втілення у життя. Зокрема, безпосереднє виконання енергетичних показників порушило, передусім, проблему гострого дефіциту вільних територій для масштабування «зеленої» генерації. Крім того, економіко-політична необхідність пришвидшення цих процесів вимагала нових правових рішень. Вони були знайдені у форматі особливого багатоступеневого механізму, який має складне адміністративне, земельне, екологічне та енергетичне правове значення.

Держави – члени ЄС були зобов'язані провести картографування своїх територій з метою виявлення усіх земель, що можуть бути задіяні для виробництва, розподілу та зберігання енергії з відновлюваних джерел. Потім на основі проведених досліджень держави мають сформувати список територій, на яких розміщення таких енергетичних об'єктів буде бажаним, менш обтяжливим для довкілля і населення, зручним з інфраструктурних міркувань тощо. Підготовлений список має бути офіційно затверджений як національний перелік зон прискореного розвитку ВДЕ. Відтоді правовий режим таких територій суттєво змінюється, адже будівництво енергетичного об'єкту «зеленої» генерації у межах такої зони звільняється від традиційної процедури оцінок впливу на довкілля, крім того для реалізації такого проєкту можуть передбачені різні адміністративно-правові спрощення та процедурні послаблення. Фактично, Директива RED III спрямована на вирішення двох основних проблем, які актуальні для форсованого енергетичного переходу в ЄС: дефіцит вільних земель та адміністративні процедури, що затягують строки реалізації проєктів.

Простежуючи сучасні нормотворчі ініціативи в Україні, можна виявити, що нічого особливо креативного вітчизняний уряд не пропонує: так, на розгляді Верховної Ради України знаходиться проєкт Закону про внесення змін до деяких законів України щодо імплементації законодавства Європейського Союзу у сфері відновлюваних джерел енергії № 14271 від 03.12.2025 року. Даним проєктним документом передбачувано вводяться окремі положення європейського енергетичного законодавства до низки вітчизняних ключових законів у цій сфері. Зокрема, в аналізованому проєкті йдеться про здійснення картографування територій, а також про визначення найбільш придатних для розвитку відновлюваної енергетики та затвердження Кабінетом Міністрів України плану зон прискореного розвитку відновлюваних джерел енергії. Проте це є лекалами, скроєними для країн, що функціонували в мирний час та не потребували виходу з суцільної, багатокомпонентної кризи. Тобто слід зазначити, що певної специфіки, що відображала би особливості та інтереси України, як держави, що зіткнулася із воєнними викликами та потребами поствоєнного відновлення, аналізований проєкт не містить.

На нашу думку, це упущення є критичним. Використання досвіду та позитивних правових напрацювань – це інструмент, а не самоціль. При цьому задоволення національних інтересів має бути першочерговим завданням, а для його ефективного виконання не можливо ігнорувати об'єктивні обставини та

реалії країни. З огляду на це, на наш погляд, ідею зон прискореного розвитку ВДЕ варто розглянути ширше: з позицій необхідності економічного, соціально-демографічного та екологічного відновлення держави. Зокрема, на основі проведеного картографування територій доречно виявити особливо сприятливі райони, які мають високий потенціал для розвитку «зеленої» енергетики та водночас проаналізувати такі території на предмет наявності там вагомих передумов для активного розвитку інших виробництв (наприклад, промислових, агропромислових, рекреаційних, інфраструктурних тощо). Такі райони мають отримати власний правовий режим, спрямований на полегшене створення та ведення бізнесу. Тобто спрощене адміністративно-процедурне створення «зелених» енергетичних об'єктів у визначених зонах здатне виступити своєрідним поштовхом для утворення точок майбутнього економічного зростання, забезпечуючи інвестиційний попит та синергетичну дію. Разом із тим, відповідний режим має узгоджуватися із чинним законодавством про державну регіональну політику, зокрема нормативним поділом територій на функціональні типи: території відновлення, регіональні полюси зростання, території з особливими умовами для розвитку; території сталого розвитку (Закон України «Про засади державної регіональної політики»), а також інтегруватися в містобудівну документацію усіх рівнів відповідно до містобудівного законодавства (Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності»).

Таким чином, на нашу думку, зони прискореного розвитку ВДЕ мають бути запроваджені у вітчизняне законодавство із урахуванням особливостей та потреб національної економіки та суспільства.

Ключові слова: енергетичний перехід, земельні правовідносини, регіональна політика, відновлення, зони прискореного розвитку ВДЕ, альтернативна енергетика.

Key words: energy transition, land relations, regional policy, recovery, zones of accelerated development of renewable energy, alternative energy.

Заверюха Марина Михайлівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри земельного, екологічного та енергетичного права, кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЛІСОВИХ ВІДНОСИН: Е-ЛІСОРУБНИЙ КВИТОК ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОЗОРОСТІ ТА КОНТРОЛЮ

Розвиток цифрових технологій може призвести до позитивних змін у низці аспектів лісових відносин, зокрема: підвищення прозорості та ефективності управління лісовими ресурсами, внутрішніх та зовнішніх процесів ведення лісового господарства; зменшення корупційних ризиків; забезпечення доступу

до даних для всіх зацікавлених сторін; сприяння розвитку економіки та екології [1, с. 145].

Е-лісорубний квиток є ключовим елементом цифровізації лісових відносин, що забезпечує правомірність здійснення заготівлі деревини. Заготівля деревини всіма постійними лісокористувачами здійснюється виключно на підставі цього електронного документа, який має однакову юридичну силу з традиційним паперовим аналогом. Впровадження е-лісорубного квитка спрямоване на підвищення прозорості діяльності у сфері лісокористування, зменшення корупційних ризиків та забезпечення ефективного державного контролю за використанням лісових ресурсів.

Оформлення такого квитка здійснюється в електронній формі через офіційну платформу ЕкоСистема [2], що забезпечує зручність, доступність та оперативність отримання адміністративної послуги. Для цього лісокористувач подає відповідну заяву та необхідні документи в цифровому форматі, після чого відбувається їх перевірка уповноваженими органами. Залежно від виду рубок (рубки головного користування, рубки формування та оздоровлення лісів тощо) змінюється і перелік документів необхідних для подачі. Послуга є безоплатною та надається протягом 10 робочих днів, що відповідає принципам відкритості та сервісної орієнтованості публічної адміністрації.

Крім того, електронна форма лісорубного квитка дозволяє забезпечити належний облік заготовленої деревини, інтеграцію з іншими державними реєстрами та інформаційними системами, а також створює передумови для впровадження сучасних механізмів моніторингу і контролю, зокрема з використанням геоінформаційних технологій. Це, своєю чергою, сприяє раціональному використанню лісових ресурсів та посиленню екологічної безпеки.

Основним законодавчим актом, який визначає механізм реалізації проекту щодо видачі спеціального дозволу на спеціальне використання лісових ресурсів (лісорубного квитка) в електронній формі є «Порядок реалізації експериментального проекту щодо видачі спеціального дозволу на спеціальне використання лісових ресурсів (лісорубного квитка) в електронній формі» затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 2025 р. № 625 [3] та Лісовий кодекс України [4]. Відповідно до даного Порядку, лісорубний квиток є основним документом, на підставі якого:

- здійснюється заготівля деревини в лісах України;
- ведеться облік дозволених до відпуску запасів деревини, встановлюються строки здійснення заготівлі деревини та її вивезення, строки і способи очищення лісосік від порубкових решток, а також ведеться облік природного поновлення лісу, що підлягає збереженню;
- видається сертифікат про походження лісоматеріалів та виготовлених з них пиломатеріалів;
- ведеться облік рентної плати, нарахованої за використання лісових ресурсів [3].

Лісорубний квиток оформлюється відповідним територіальним органом Державного агентства лісових ресурсів України або уповноваженим органом виконавчої влади з питань лісового господарства Автономної Республіки Крим за місцем розташування лісової ділянки, на якій планується здійснення заготівлі деревини. При цьому місце знаходження чи проживання заявника не має значення для визначення компетентного органу. Лісорубний квиток оформлюється виключно щодо однієї конкретної лісової ділянки, на якій передбачається здійснення заготівлі деревини, і не може поширюватися на інші території.

Варто зазначити важливий момент, що відповідно до Постанови Кабінету Міністрів «Про реалізацію експериментального проекту щодо видачі деяких дозвільних документів у сфері лісового господарства в електронній формі» від 30 травня 2025 р. № 625 на період реалізації експериментального проекту зупиняють дію деякі нормативно-правові акти, які регулювали це питання раніше, зокрема постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 761 «Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів» [5] у частині положень щодо видачі лісорубних квитків. Даний експериментальний проект діє до 1 червня 2027 р.

За даними, оприлюдненими на офіційному сайті Держлісагентства, важливим етапом розвитку цифровізації лісових відносин стало те, що у 2025 році е-лісорубний квиток було адаптовано до вимог Регламент ЄС щодо боротьби зі знелісненням (EUDR). Це забезпечило можливість українським експортерам надавати європейським партнерам достовірні дані про геолокацію ділянок, на яких здійснюється заготівля деревини, що є ключовою вимогою для доступу продукції на ринок Європейського Союзу.

Практичне впровадження цієї цифрової системи демонструє її ефективність: лише у 2025 році було оформлено понад 100 тисяч е-лісорубних квитків, що охоплюють заготівлю близько 17,3 млн м^3 деревини. Це свідчить про масштабність використання електронного інструменту та його значення для забезпечення прозорості, простежуваності походження деревини й підвищення довіри з боку міжнародних партнерів [6].

Отже, впровадження е-лісорубного квитка є важливим етапом цифровізації лісових відносин в Україні, що сприяє підвищенню прозорості, підконтрольності та ефективності використання лісових ресурсів. Завдяки інтеграції електронних сервісів, зокрема через платформу ЕкоСистема, забезпечується спрощення адміністративних процедур та мінімізація корупційних ризиків.

Адаптація е-лісорубного квитка до вимог Регламент ЄС щодо боротьби зі знелісненням (EUDR) підтверджує орієнтацію України на європейські стандарти ведення лісового господарства та відкриває нові можливості для експорту деревини на ринки ЄС. Водночас, попри позитивні результати функціонування системи, зберігається необхідність подальшого вдосконалення нормативно-правового регулювання, технічної інтеграції реєстрів та забезпечення належного рівня інформаційної безпеки.

Таким чином, е-лісорубний квиток виступає не лише інструментом дозвільного характеру, а й важливим елементом сучасної системи електронного врядування, що забезпечує стале управління лісовими ресурсами та підвищення екологічної безпеки держави.

Список використаних джерел:

1. Заверюха М. М. Діджиталізація лісових відносин в умовах воєнного стану. *«Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права»*. 2024. № 1. С. 145-149. DOI: https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.1.24

2. Видача спеціального дозволу на спеціальне використання лісових ресурсів – лісорубний квиток. URL: https://eco.gov.ua/services/otrimannya-lisorubnogo-kvitka (дата звернення 28.03.2026)

3. Порядок реалізації експериментального проекту щодо видачі спеціального дозволу на спеціальне використання лісових ресурсів (лісорубного квитка) в електронній формі: затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 2025 р. № 625. *Офіційний вісник України.* 2025. № 51. Ст. 3506.

4. Лісовий кодекс України: прийнятий 21 січня 1994 року в редакції Закону від 8 лютого 2006 року. *Відомості Верховної Ради України.* 2006. № 21. Ст. 170.

5. Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів: постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 761. *Офіційний вісник України.* 2007. № 39. Ст. 1550.

6. Цифровізація лісового сектору забезпечує прозорість роботи. URL: https://forest.gov.ua/news/tsyfrovizatsiia-lisovoho-sektoru-zabezpechuie-prozorist-roboty (дата звернення: 28.03.2026)

Ключові слова: цифровізація, е-лісорубний квиток, лісові відносини, ліс, воєнний стан, лісове законодавство, охорона лісів, захист лісів, державне управління.

Key words: digitization, e-logging permit, forest relations, forest, martial law, forest legislation, forest conservation, forests protection, public administration.

Канівець Людмила Анатоліївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри земельного, екологічного та енергетичного права, кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

Російська воєнна агресія, обраний державою євроінтеграційний курс розвитку і обумовлена ним необхідність виконання Україною міжнародних зобов'язань з охорони довкілля актуалізують питання створення ефективної системи природоохоронних територій, підґрунтям якої є розробка і впровадження діє-

вих правових механізмів, що сприятимуть збереженню і відновленню природних екосистем у контексті наявних викликів.

Характеризуючи довоєнний стан природоохоронних територій в Україні, серед наявних проблем особливо гострою визначалася проблема недостатності частки земель природно-заповідного фонду в Україні, що є значно меншою ніж у більшості держав Європейського Союзу, де частка таких земель становить у середньому 21 % їх площі. У зв'язку з чим однією зі стратегічних цілей, на досягнення якої спрямована державна екологічна політика, проголошено забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України, серед завдань якого – збільшення та розширення територій природно-заповідного фонду [1].

Починаючи з 2022 р. і по нині (початок 2026 р.) законодавцем ініційовано зміни до чинного законодавства, у тому числі до Закону України «Про природно-заповідний фонд України», що, як вбачається, мають за мету приведення у відповідність системи правової охорони природоохоронних територій сучасним вимогам і викликам, що пов'язані з впровадженням правового режиму воєнного стану, необхідністю врахування наслідків повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України, її впливу на природоохоронні території, їх збереження і відновлення.

Передусім потребує аналізу прийнятий 24.02.2023 р. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту державного кордону України», у відповідності до вимог якого Закон України «Про природно-заповідний фонд України» доповнено Розділом XII «Перехідні положення», що передбачає зміну меж, категорії та скасування статусу територій та об'єктів природно-заповідного фонду задля будівництва, облаштування та утримання інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків тощо у межах прикордонної смуги [2]. У зв'язку з чим, згідно ст. 46-2 Земельного кодексу України, передбачено процедуру вилучення земель територій та об'єктів природно-заповідного фонду вздовж лінії державного кордону та їх передачу військовим частинам Державної прикордонної служби України для зазначених цілей. Період дії зазначених законодавчих нововведень обмежено періодом дії воєнного стану в Україні чи в окремих її місцевостях та протягом одного року з дня його припинення чи скасування.

Так у подальшому, у відповідності до зазначених законодавчих нововведень, задля забезпечення національної безпеки, дотримання режиму державного кордону указом Президента України № 845/2024 від 05.12.2024 р. прийнято рішення про зміну меж Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника шляхом вилучення зі складу його території земельних ділянок шириною 45 метрів уздовж лінії державного кордону України загальною площею 695,2 га і передачею їх у постійне користування військовим частинам Державної прикордонної служби України задля будівництва, облаштування та утримання інженерно-технічних та фортифікаційних споруд тощо. Загальну площу території Чорнобильського заповідника визначено у розмірі 226269,5 га [3].

З одного боку, зазначені законодавчі ініціативи мали за мету забезпечення державної безпеки та захист державного кордону, належного реагування на можливі порушення законодавства про державний кордон України. З-іншого, через наявні ризики для природоохоронних об'єктів, їх можливе знищення, не віднайшли належної підтримки серед вчених-екологів і громадськості. Ще на етапі розробки законопроекту серед дослідників акцентувалась увага на можливих ризиках для природоохоронних територій внаслідок привнесення таких законодавчих новел. У даному контексті фактично йдеться про загрозу знищення значних територій таких відомих національних природних парків як Шацький, «Прип'ять-Стохід», Нобельський, «Деснянсько-Старогутський», «Дворічанський», «Гетьманський» та інших, Карпатського біосферного заповідника, Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника, Рівненського та Поліського природних заповідників. Загалом до 3 % природно-заповідного фонду України, приблизно 65 тис. гектарів територій та об'єктів ПЗФ – лише на кордоні з білоруссю [4]. Не можна не погодитися, що ефективне забезпечення захисту і оборони державного кордону потребує будівництва фортифікаційних споруд відповідно до сучасних уявлень військово-інженерної науки, де буде їх найбільша ефективність з військової точки зору, а не просто в 2-х кілометровій смузі вздовж кордону. Одним із пріоритетних завдань при облаштуванні мережі фортифікацій має бути збереження заболочених та заліснених територій на кордоні з рф і білоруссю, особливо в межах заповідних об'єктів [5].

08.01.2025 р. прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» щодо забезпечення збереження територій та об'єктів природно-заповідного фонду та розширення їх класифікації» [6], ключова роль у якому, на наш погляд, відведена нововведенням щодо процедури скасування та зміни охоронних зон територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого та загальнодержавного значення за рішенням Верховної Ради АРК, обласних, Київської та Севастопольської міських рад за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері охорони довкілля, на підставі відповідного експертного висновку (ч. 3 ст. 53 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»). Законодавчими приписами створено ризики для заповідних територій, що також можуть мати наслідком зменшення їх площі.

І нарешті, Закон України за № 4777-IX від 10.02.2026 р, що набув чинності 11.03.2026 р, спрямований на стимулювання розвитку відновлюваної енергетики. Зазначеним Законом Розділ XII «Перехідні положення» Закону України «Про природно-заповідний фонд України» доповнено п. 2, що передбачає можливість зміни меж, категорії та скасування статусу територій та об'єктів природно-заповідного фонду, розташованих у зоні відчуження та зоні безумовного (обов'язкового) відселення, у разі здійснення у їх межах будівництва, реконструкції, облаштування ліній електропередачі шириною, передбаченою проектною документацією, за інвестиційним проектом у сфері енергетики, що визначений

пріоритетним для держави відповідно до розпорядчих актів Кабінету Міністрів України [7].

Проведений аналіз засвідчує, що питання збереження територій та об'єктів природно-заповідного фонду так і не стали пріоритетними у процесі реалізації державної політики в Україні. У тому числі і у складних умовах воєнних дій, коли такі питання є особливо чутливими і важливими. Привнесені законодавчі новели фактично не забезпечують створення ефективного механізму охорони заповідних територій, їх збереження, відновлення. Натомість створюють ризики знищення цінних природних територій, ризики невиконання взятих державою міжнародних зобов'язань щодо їх охорони. Усе це у сукупності вимагає здійснення виваженої державної політики з забезпечення пріоритетності питань захисту таких територій та удосконалення чинного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 16. Ст. 70.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту державного кордону України: Закон України від 24.02.2023 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 61. Ст. 199.
3. Про зміну меж території Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника : Указ Президента України від 05.12.2024 р. № 835/2024. *Офіційний вісник України*. 2025. № 1. Ст. 32.
4. Баран С., Кученко Б. Чи будуть збережені заповідні території на кордоні з ворожими державами: погляд крізь призму міжнародного законодавства. URL: https://epl.org.ua/environment/chy-budut-zberezheni-zapovidni-terytoriyi-na-kordoni-z-vorozhymy-derzhavamy-poglyad-kriz-pryzmu-mizhnarodnogo-zakonodavstva/.
5. Закликаємо не знищити заповідні території та не допомогти ворогові під час планування оборонних споруд на кордоні. Фортифікація чи сумнівний бізнес?: деякі застереження щодо законопроєкту № 7475. URL: https://epl.org.ua/announces/zaklykayemo-ne-znyshhyty-zapovidni-terytoriyi-ta-ne-dopomogty-vorogovi-pid-chas-planuvannya-oboronnyh-sporud-na-kordoni/.
6. Про внесення змін до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» щодо забезпечення збереження територій та об'єктів природно-заповідного фонду та розширення їх класифікації : Закон України від 08.01.2025 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2025. № 28. Ст. 92.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функціонування енергетичних ринків, конкурентних умов виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії та посилення енергетичної стійкості : Закон України від 10.02.2026 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4777-20.

Ключові слова: екологічні правовідносини, екологічне законодавство, державна екологічна політика, правовий режим територій та об'єктів природно-заповідного фонду, збереження територій та об'єктів природно-заповідного фонду, правовий режим воєнного стану.

Key words: environmental legal relations, environmental legislation, state environmental policy, legal regime of territories and objects of the nature reserve fund, preservation of territories and objects of the nature reserve fund, martial law legal regime.

Karyna Karakhanian
National University «Odesa Law Academy»,
Associate Professor of the Department of Land, Environmental and Energy Law,
PhD, Associate Professor

NATIONAL AND INTERNATIONAL ASPECTS OF SUPPORT FOR UKRAINE'S ENERGY SECTOR IN THE CONTEXT OF WAR

Since the start of russia's full-scale war against Ukraine, the country's energy sector has become one of the main targets of constant attacks and destruction. Since 24 February 2022, all thermal power stations, hydroelectric power stations and 20 combined heat and power plants under Ukrainian control have been hit. Key energy facilities, in particular the Kakhovka and Dnipro hydroelectric power stations, have been completely destroyed. Facilities in the Kharkiv region have suffered significant damage: the Zmiiv Thermal Power Station and the Kharkiv Thermal Power Station have been almost completely destroyed. The Trypilska Thermal Power Station in the Kyiv region has also effectively been lost. Another significant blow to Ukraine's energy sector was the loss of control over the Zaporizhzhia Nuclear Power Plant and the occupation of the Vuhlehirsk, Zaporizhzhia, Kurakhiv and Luhansk thermal power plants. As a result, the energy sector had suffered direct losses of $14.6 billion. Indirect losses due to lost revenue, rising electricity prices and operational disruptions caused by power cuts amounted to $43.1 billion.

The above indicates the existence of a real threat to the country's energy security, which is one of the key components of national security. A significant electricity shortage could lead to irreversible socio-economic and political consequences. All this confirms the relevance of the chosen research topic, as stimulating and supporting the recovery of the energy sector is currently one of the most important areas of state policy.

Indeed, it is state and private initiatives that have helped to reduce the deficit in the energy sector, but it is impossible to fully restore the infrastructure quickly. Support for the sector must be comprehensive in nature, namely through the implementation of state programs and the attraction of private investment. At the same time, the financial component of implementing state initiatives is heavily dependent on foreign aid and international cooperation.

In recent years, efforts to maintain energy infrastructure and enhance energy resilience have focused on the following key areas:

1. Provision of preferential loans for the restoration of energy infrastructure. In June 2024, with the support of the NBU, 20 banks–whose assets account for over 85% of the banking sector's total assets–signed a Memorandum on financing the restoration of the energy sector. It is worth noting that the banks take into account the needs of various categories of businesses and households. In particular, funding may be raised for projects involving the construction of alternative energy facilities, namely: solar, wind or biogas power stations, the construction of gas turbine and gas piston power stations, the purchase of industrial batteries, energy storage systems, etc. Between June 2024 and March 2026, 3,879 applications were submitted by businesses for loans to fund energy infrastructure restoration projects, totaling 81.7 billion UAH, and funding amounting to 14.1 billion UAH was disbursed.

2. Implementation of state energy programs by the Entrepreneurship Development Fund, which aim to promote energy independence through partial state compensation of loan interest rates. The main programs include the following: the 'Affordable Loans 5-7-9%' Program, the 'Green Home' Program, the 'Energy Independence for Individuals – Homeowners' Program, and the 'Support for the Energy Resilience of Micro and Small Enterprises in Ukraine' Program. A positive aspect of introducing such programs is not only their focus on the reconstruction and development of energy infrastructure, but also the implementation of this task through 'green' transformation, as the vast majority of state programs concern the use of alternative energy sources.

3. Another program, 'Support for Enterprises in the Fuel and Energy Sector', is aimed at supporting businesses in the fuel and energy sector by reducing the cost of loans associated with the restoration, repair or replacement of energy infrastructure facilities–thermal power stations and combined heat and power plants engaged in electricity generation–damaged as a result of hostilities.

4. The introduction and implementation of programs that promote energy efficiency whilst encouraging the consumption of goods and services produced by domestic manufacturers. For example, as part of the 'Made in Ukraine' state policy, it is possible to receive a 15% refund (excluding VAT) from the state on the purchase of Ukrainian-made energy equipment. In this way, the state supports both manufacturers of energy equipment and its buyers.

5. Promoting and supporting the development of 'green' energy, which in the current climate not only enables us to talk about the transition to renewable energy sources and a sustainable approach to the natural environment, but also about achieving energy independence and minimizing the risks of losing fossil fuel reserves (as is currently being observed in the occupied regions). The promotion of green energy is regulated by the Law of Ukraine 'On Alternative Energy Sources', which provides, among other key measures, for the establishment of a 'green' tariff for electricity generated from alternative sources. In addition, auctions are held to allocate quotas for supporting 'green' generation enterprises. Such support is provided by guaranteeing the purchase of the entire volume of electricity at the auction price. The State Enterprise 'Guaranteed Buyer' is responsible for the guaranteed purchase of electricity.

6. Attracting foreign investment, including the implementation of support programs from international partners, funds and organizations'. Such funding will, first and foremost, be directed towards the rapid restoration of electricity and heat supplies, in particular through the use of equipment that can be rapidly deployed to meet urgent energy needs. Secondly, such programs should contribute to the decarbonization of production and Ukraine's transition to climate neutrality through an alternative energy transformation. The modernization of the energy sector entails compliance with European standards: increasing the share of renewable energy, integration with the EU energy system, and ensuring energy-efficient consumption.

To summarize the above, we note that the restoration and development of Ukraine's energy infrastructure is one of the key strategic priorities both during the war and in the post-war period. Success depends on effective support for the sector through a combination of bank lending, state aid and international investment.

Ключові слова: енергетична безпека, державна підтримка енергетичного сектору, альтернативні джерела енергії, «зелена» енергетика, енергетична інфраструктура, кредитування енергетичного відновлення, військовий стан, війна.

Key words: energy security, state support for the energy sector, alternative energy sources, green energy, energy infrastructure, financing for energy transition, martial law, war.

Платонова Євгенія Олегівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри земельного, екологічного та енергетичного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ЕНЕРГЕТИКИ

На сучасному етапі розвитку суспільства для України, яка є енергетично залежною країною, забезпечення стабільного функціонування енергетичного сектору та гарантування енергетичної безпеки держави набуває особливого значення. Важливу роль у цьому процесі відіграє належне правове регулювання використання земель, на яких розміщуються енергетичні об'єкти, а також встановлення правових особливостей, які потребують обов'язкового врахування при наданні земельних ділянок для їх розміщення та подальшого функціонування.

Сучасні виклики, зокрема воєнні дії, необхідність відновлення та модернізації енергетичної інфраструктури, бурхливий розвиток альтернативної енергетики та поступова адаптація національного законодавства до європейських стандартів у сфері енергетики та землекористування, актуалізує необхідність побудови ефективного механізму правового регулювання використання земель енергетики.

В умовах стрімкого розвитку фактичних суспільних відносин у сфері використання земель енергетики, пересічним забудовникам та інвесторам важко

зорієнтуватися в існуючому масиві правових вимог та обмежень, особливо з урахуванням динамічності енергетичного, земельного, містобудівного та екологічного законодавства.

Процес надання земельних ділянок для енергетичних об'єктів починається з вибору території, яка буде оптимальною для таких цілей. На жаль, в законодавстві не зазначені критерії, якими необхідно керуватися під час організації такого землекористування. Вбачається, при виборі відповідних територій, має бути врахований комплекс економічних, екологічних, містобудівних і соціальних факторів з дотриманням принципу пріоритетності вимог екологічної безпеки.

На даний час реалізація енергетичних проєктів та надання земельних ділянок для майбутнього будівництва є можливою лише в разі їх відповідності планувальним засадам розвитку території, а саме наявності затвердженої містобудівної документації. Так, передача (надання) земельних ділянок у власність чи користування фізичним або юридичним особам для містобудівних потреб із земель державної або комунальної власності допускається за умови, що відповідні земельні ділянки розташовані в межах території, щодо якої затверджено принаймні один із таких видів містобудівної документації на місцевому рівні: а) комплексний план, складовою частиною якого є план зонування території; б) генеральний план населеного пункту, складовою якого є план зонування території; в) план зонування території як окремий вид містобудівної документації на місцевому рівні, затверджений до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель»; г) детальний план території [1].

Винятком з цього законодавчого правила є надання земельних ділянок для розміщення технічних засобів та/або споруд лінійних об'єктів енергетичної інфраструктури. Зазначене виключення є безперечно позитивним, оскільки значно спрощує земельно-правову процедуру надання земельних ділянок для багатьох енергетичних об'єктів, спрямованих на організацію передачі енергії.

Крім того, важливою законодавчою новелою слід вважати можливість розміщення лінійних об'єктів енергетичної інфраструктури на земельних ділянках усіх категорій земель без зміни їх цільового призначення. Одночасно спрощення зазнав процес надання земельних ділянок для потреб будівництва об'єктів альтернативної енергетики з використанням енергії сонця, вітру, гідроенергії тощо. Він полягає в дозволі розміщення зазначених об'єктів не лише на землях енергетики, а в межах усієї загальної категорії земель промисловості, транспорту, електронних комунікації, енергетики, оборони та іншого призначення.

Необхідною умовою для реалізації права на будівництва та експлуатацію об'єкта енергетичної інфраструктури є набуття відповідних прав на земельну ділянку – права власності чи користування (оренди; земельного сервітуту). Отже, наступним кроком є безпосереднє надання земельних ділянок для зазначеної мети. Особливості такого надання передбачені Розділом III Закону України «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів»

[2]. Згідно його норм, земельні ділянки для потреб енергетики надаються у власність або користування з земель державної та комунальної власності на підставі рішень органів виконавчої влади або місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень та в порядку, передбаченому Земельним кодексом України.

За загальним правилом, встановленим земельним законодавством, у випадку продажу чи передачі в користування (оренду, суперфіцій, емфітевзис) земельних ділянок державної чи комунальної власності застосовуються конкурентні засади відчуження земельних ділянок. Разом з цим, одним із виключень з цього правила, згідно ЗК України (абз. 13 ч. 2 ст. 134) є «будівництво, обслуговування об'єктів інженерної, транспортної, енергетичної інфраструктури, мультимодальних терміналів, електронних комунікаційних мереж та об'єктів дорожнього господарства (крім об'єктів дорожнього сервісу)» [3]. Отже, задля забезпечення державних, громадських і приватних інтересів, потреба у спорудженні та/або утриманні об'єктів енергетичної інфраструктури на визначених земельних ділянках, яка є підставою для їх передачі у власність чи користування, звільняє сторони таких правовідносин від обов'язку проводити земельні торги.

Розміщення та подальша експлуатація об'єктів енергетики потенційно здатні здійснювати серйозний екологічний вплив на довкілля і здоров'я людини. Саме тому, наразі ефективне розв'язання проблем забезпечення екологічної та соціальної безпеки функціонування об'єктів енергетики пов'язано з особливостями правового регулювання процедури оцінки впливу на довкілля, яка є частиною процедури проєктування об'єктів будівництва та отримання дозволу на виконання будівельних робіт. Навіть об'єкти альтернативної енергетики, які є різновидом енергогенеруючих підприємств, – не є абсолютно дружніми для довкілля, і здатні чинить негативний вплив на довкілля, проте такий вплив набагато менший порівняно з об'єктами традиційної енергетики. Виключення становить використання сонячної енергії для виробництва електроенергії, адже розміщення сонячного панелей та обладнання, за загальними правилом, не несе в собі відчутних ризиків для довкілля. Зокрема, Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» не вимагає необхідність проведення такої оцінки під час планування та будівництва сонячних електростанцій, на відміну від вітро- та гідроенергетичних станцій [4]. Отже, нині еколого-правові норми інтегровані в містобудівне законодавство і разом складають єдиний правовий механізм правового регулювання.

Стрімке зростання потреб у землях енергетики свідчить про нагальну потребу системного оновлення законодавчих засад їх надання, оскільки чинне правове регулювання не відповідає сучасним і перспективним потребам розвитку галузі. Наразі вітчизняне законодавство характеризується фрагментарністю, обмежуючись окремими положеннями містобудівного та галузевого характеру, зокрема щодо обов'язковості містобудівної документації, можливості розміщення об'єктів відновлюваної енергетики в межах загальної категорії земель, а також спрощеного використання земель різних категорій для розміщення лінійних об'єктів енергетики.

Список використаних джерел:

1. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17 лютого 2011 року. *Відомості Верховної Ради України.* 2011. № 34. Ст. 343.
2. Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів : Закон України від 09 липня 2010 року. *Відомості Верховної Ради України.* 2011. № 1. Ст. 1.
3. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України.* 2002. № 3-4. Ст. 27
4. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23 травня 2017 року. *Офіційний вісник України.* 2017. № 50. Ст. 1549.

Ключові слова: землі енергетики, земельна ділянка, земельне законодавство, енергетика, право власності, містобудівна документація.

Key words: energy land, land plot, land legislation, energy, property rights, urban planning documentation.

Чумаченко Інна Євгенівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри земельного, екологічного та енергетичного права, кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЕКОСИСТЕМНОГО ВИМІРУ ЛІСОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Сучасні виклики, зумовлені зміною клімату, втратою біорізноманіття та наслідками воєнних дій, зумовлюють нагальну необхідність перегляду та вдосконалення правового регулювання суспільних відносин щодо охорони, відтворення та сталого використання лісових ресурсів. Разом з тим, лісові правовідносини, традиційно орієнтовані на ресурсне використання, набувають нового – екосистемного – виміру, що передбачає врахування лісів як цілісних функціональних систем.

Відповідно до Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року, затверджених Законом України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII, стратегічною метою державної екологічної політики є досягнення належного (доброго) екологічного стану довкілля шляхом інтеграції екосистемного підходу в усі напрями соціально-економічного розвитку держави [1]. Такий підхід спрямований на забезпечення реалізації конституційного права кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля, впровадження принципів сталого (збалансованого) природокористування, а також збереження, відновлення і підтримання цілісності природних екосистем.

Екосистемний підхід виник у міжнародному праві як стратегія комплексного управління земельними, водними та біологічними ресурсами для їх збереження

та сталого використання (Конвенція про біологічне різноманіття, 1992, Рішення V/6) [2]. Саме цей міжнародний стандарт став концептуальною основою для поступової трансформації національного лісового законодавства України. Тому, вектор на екосистемне регулювання лісових правовідносин в українському законодавстві не з'явився раптово, а формувався поступово, що пов'язано з виконанням міжнародних зобов'язань України.

Перші елементи екосистемного мислення було закладено ще в Лісовому кодексі України 1994 р. (ст. 3) [3]. Ліс визначався як сукупність землі, рослинності (з домінуванням дерев і чагарників), тварин, мікроорганізмів та інших компонентів, які є біологічно взаємопов'язаними і взаємно впливають один на одного та на навколишнє середовище. Хоча визначення мало переважно описово-перелічувальний характер, воно вже містило ключові ознаки екосистемності: взаємозв'язок компонентів і їх функціональну взаємодію. Це стало першим кроком від чисто ресурсного (деревного) до комплексного розуміння лісу.

У редакції Лісового кодексу України 2006 р. (ст. 1) [4] визначення було суттєво поглиблено: ліс визнано типом природних комплексів, у якому поєднуються деревна і чагарникова рослинність з ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими компонентами, що перебувають у взаємозв'язку та взаємодії в процесі розвитку. Це вже чіткіше вказувало на динамічний і цілісний характер лісу.

Проте ключовий поворот відбувся у 2017 році із прийняттям Закону України № 2063-VIII від 23 травня 2017 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони пралісів згідно з Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат» [5]. Саме цим законом у ст. 1 Лісового кодексу України після слів «тип природних комплексів» було безпосередньо додано слово «(екосистема)». Таким чином, на нормативному рівні ліс уперше офіційно визнано екосистемою. Крім того, закон запровадив визначення природних лісів (природних лісових екосистем), пралісів (пралісових екосистем) та квазіпралісів (умовно пралісових екосистем). Ці зміни стали реальною імплементацією екосистемного підходу, започаткованого в міжнародному праві, у національне лісове законодавство України.

Одним із важливих правових інструментів реалізації екосистемного підходу є поділ лісів на категорії. Відповідно до ст. 39 Лісового кодексу України ліси залежно від основного цільового призначення поділяються на такі категорії: ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення; рекреаційно-оздоровчі ліси; ліси захисного призначення; експлуатаційні ліси. Такий поділ має екосистемно-орієнтований характер, оскільки встановлює диференційований правовий режим для кожної категорії лісів з урахуванням їхніх екологічних функцій, рівня природної цінності та здатності надавати певні екосистемні послуги. Зокрема, для лісів природоохоронного призначення пріоритет надається збереженню біорізноманіття та структурної цілісності екосистеми, тоді як в експлуатаційних лісах допускається господарське використання за умови

забезпечення невиснажливості та відтворення екосистемних функцій. Безумовно, категорійний поділ лісів виступає одним із ключових механізмів правової реалізації екосистемного підходу, дозволяючи узгоджувати економічні інтереси з необхідністю збереження екологічної цілісності лісових екосистем.

Важливу роль у модернізації національної лісової політики з урахуванням принципів сталого розвитку та інтеграції екологічного, соціального й економічного вимірів відіграє Державна стратегія управління лісами України до 2035 року [6]. Документ встановлює стратегічні цілі та завдання, які безпосередньо відповідають засадам екосистемного підходу. Зокрема, Стратегія передбачає забезпечення стійкості лісових екосистем до негативних наслідків зміни клімату, збереження та посилення їхніх екологічних функцій, а також підвищення обсягу та якості екосистемних послуг.

Під екосистемними послугами лісів слід розуміти сукупність матеріальних і нематеріальних благ, що формуються в результаті функціонування лісових екосистем і забезпечують задоволення потреб суспільства. До їх складу належать постачальні послуги, пов'язані із забезпеченням деревиною та іншими лісовими ресурсами (зокрема ягодами, грибами, лікарською сировиною тощо); регулювальні послуги, що охоплюють підтримання гідрологічного режиму, кліматичної рівноваги, процесів вуглецевого поглинання, а також запобігання ерозійним і зсувним процесам; підтримувальні послуги, які включають збереження біорізноманіття, підтримання родючості ґрунтів і забезпечення кругообігу поживних речовин; а також культурні послуги, що полягають у формуванні умов для рекреації, відпочинку, збереження культурної та духовної спадщини, а також розвитку естетичних і наукових цінностей. Таке формулювання має принципове значення для становлення екосистемної моделі управління лісами, оскільки акцент робиться не лише на кількісних показниках (збільшенні лісистості території чи обсягах заготівлі деревини), а насамперед на якісних характеристиках функціонування лісових екосистем. Йдеться про їхню здатність до самовідтворення, збереження біорізноманіття, а також виконання широкого спектра регулюючих, підтримуючих і культурних екосистемних функцій.

Отже, екосистемний вимір лісових правовідносин відображає якісно новий етап розвитку правового регулювання лісового господарства. Його сутність полягає у переорієнтації правового підходу від ресурсно-утилітарного до екосистемно-орієнтованого, відповідно до якого ліс розглядається не лише як об'єкт господарського використання, а як цілісна природна екосистема, що виконує комплекс взаємопов'язаних екологічних, економічних і соціальних функцій.

Разом з тим, екосистемний підхід у правовому регулюванні лісових відносин характеризується низкою ключових ознак. По-перше, ліс визнається складною, динамічною природною системою, що потребує комплексного та міждисциплінарного підходу до регулювання. По-друге, правове регулювання спрямовується на забезпечення збереження структурної та функціональної цілісності лісових екосистем. По-третє, управління лісовими ресурсами здійснюється з урахуван-

ням взаємозв'язків між усіма компонентами довкілля, включаючи ґрунти, водні ресурси, біотичні елементи, кліматичні фактори тощо. По-четверте, господарська діяльність у лісах повинна здійснюватися на засадах забезпечення довгострокової екологічної стійкості та збереження здатності лісових екосистем до самовідтворення.

Список використаних джерел:

1. Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28. 02. 2019 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text

2. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 05.06.1992 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030

3. Лісовий кодекс України: Закон України від 21.01.1994 р. № 3852-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12/ed19940121

4. Про внесення змін до Лісового кодексу України : Закон України від 08.02.2006 р. № 3404- IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3404-15

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони пралісів згідно з Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат : Закон України від 23.05.2017 р. № 2063-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2063-19

6. Про схвалення Державної стратегії управління лісами України до 2035 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1777-р. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-2021-%D1%80#Text

Ключові слова: лісові правовідносини, ліс, екосистемний вимір, лісове законодавство, лісові екосистеми.

Key words: forest legal relations, forest, ecosystem dimension, forest legislation, forest ecosystems.

Берзінь Сергій Людвигович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри земельного, екологічного та енергетичного права

ДРУГИЙ ЕТАП ГІДРОМЕЛІОРАТИВНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ: ОКРЕМІ ПРАВОВІ НОВЕЛИ

Проблеми сучасного сільського господарства не обмежуються лише воєнними, економічними та соціально-демографічними факторами – насправді одним із найбільш потужних впливів на розвиток галузі чинить неухильна зміна клі-

мату, яка розширює зони ризикового землеробства, поширює опустелювання та все більше загострює питання щодо організації надійних гідромеліоративних заходів. Особливістю цієї проблеми є те, що її вирішення не лежить у площині індивідуальних кроків окремих господарств – це питання має принципово вирішуватися на державному рівні. У зв'язку з цим в Україні кілька років тому була започаткована гідромеліоративна реформа, автори якої намагалися змінити підходи до організації зрошення і осушення сільськогосподарських земель, а також захисту їх від шкідливої дії вод. Перший етап реформування був присвячений утворенню організацій водокористувачів (ОВК) – неприбуткових юридичних осіб, заснованих власниками та/або користувачами земельних ділянок сільськогосподарського призначення для забезпечення використання, експлуатації та технічного обслуговування об'єктів інженерної інфраструктури меліоративних систем з метою надання послуг щодо гідротехнічної меліорації земельних ділянок на території обслуговування меліоративної мережі організації. Через виявлені на практиці юридичні бар'єри створення таких організацій суттєво уповільнилося, однак все ж було розблоковано унаслідок цілеспрямованих нормотворчих зусиль. У результаті станом на початок 2026 року в Україні створено 73 організації водокористувачів у 14 областях.

Другий етап гідромеліоративної реформи було розпочато прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління об'єктами інженерної інфраструктури меліоративних систем» від 25.02.2026 року. Цей Закон передбачає утворення нової групи суб'єктів гідромеліоративних відносин – операторів об'єктів інженерної інфраструктури меліоративних систем, що перебувають у державній власності (далі – операторів). Ці юридичні особи мають засновуватися у формі державного некомерційного товариства. Їх утворення здійснюється одним із двох шляхів: або внаслідок реорганізації існуючої державної установи чи організації, або внаслідок виділу з такої установи чи організації. Крім того, оператор виступає юридичною особою публічного права, оскільки утворюється за рішенням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері гідротехнічної меліорації земель (Держрибагенства).

Змінюючи інституційно-правові підходи до управління гідромеліорацією, нормотворець поклав значні сподівання на майбутніх операторів та відвів для них особливе місце у функціональній системі. Зокрема, відповідно до концептуального бачення гідромеліоративної реформи новий формат операторів дозволить: а) підвищити якість послуг у сфері водопостачання; б) збільшити прозорість щодо встановлення тарифів на воду та послуги; в) залучати додаткові фінансові кошти на розвиток матеріально-технічної бази меліоративних систем тощо. Для того, щоб оператори могли виконати покладені на них функції, їм надаються права та обов'язки, а також передбачаються спеціальні правові механізми, покликані посилити вплив безпосередніх споживачів послуг на формування поведінки оператора.

Найбільш яскравим проявом такого механізму слід вказати запровадження особливого порядку створення наглядової ради оператора та надання цьому органу виключних повноважень. Зокрема, до складу наглядової ради оператора входять один представник держави, представники споживачів його послуг (не менше двох третин складу наглядової ради) та незалежні члени, обрані на конкурсних засадах. Наглядова рада має виключні права на: «1) обрання, звільнення керівника оператора, контроль за його діяльністю; 2) затвердження за поданням керівника оператора інвестиційної програми оператора; 3) затвердження за поданням керівника оператора тарифу на послуги оператора із забору (доставки) води, відведення води, захисту земель від шкідливої дії води; 4) прийняття рішень щодо залучення кредитних (позикових) коштів; 5) надання згоди на вчинення значних та інших правочинів у випадках, визначених законом та статутом оператора; 6) виконання інших повноважень, віднесених відповідно до закону до виключної компетенції наглядової ради» [1].

Новелою меліоративного законодавства стає також запровадження узуфрукта як речового права, за яким оператору передається майно. Узуфрукт сам є відносно новим інститутом у вітчизняній системі права, покликаним замінити та осучаснити попередні право господарського відання та оперативного управління, на яких володіли майном державні та комунальні підприємства, установи та організації. Відповідно до ст. 9^1 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» узуфрукт державного майна є правом особистого безоплатного володіння і користування державним майном, він є речовим правом на державне майно для узуфруктаріїв – органів державної влади, державних органів, державних організацій (установ, закладів), державних некомерційних товариств та інших юридичних осіб, які не мають на меті одержання прибутку та єдиним учасником (засновником) яких є держава. За загальним правилом, узуфруктарій не має права відчужувати передане йому майно, однак у гідромеліоративному законодавстві це правило має логічний виняток, а саме: оператор передає закріплені за ним меліоративні мережі (складові частини меліоративних мереж) у приватну власність ОВК у порядку, визначеному Законом України «Про організації водокористувачів та стимулювання гідротехнічної меліорації земель». Такий виняток є необхідним для нормального проведення гідромеліоративної реформи та подальшої реалізації її основних ідей.

Слід відзначити поміркований характер здійснення другого етапу реформування, оскільки на його проведення нормотворець відводить значний перехідний період. Зокрема, передача об'єктів інженерної інфраструктури каналів державного значення операторам об'єктів інженерної інфраструктури меліоративних систем, що перебувають у державній власності, здійснюється не раніше ніж через три роки з дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління об'єктами інженерної інфраструктури меліоративних систем» від 25.02.2026

року. На час створення операторів передбачено необхідність організації спеціальних заходів їх державної підтримки.

Узагальнюючи основні правові новели, запроваджені новітнім законодавством з метою започаткування другого етапу вітчизняної гідромеліоративної реформи, можна зробити деякі висновки. По-перше, як і попередній, другий етап також є переважно інституційно-правовим, оскільки має забезпечити створення необхідних державних некомерційних товариств шляхом реорганізації або виділу, а також передачі їм державного майна на праві узуфрукту. По-друге, аналіз правового статусу запропонованого нового суб'єкта управління об'єктами інженерної інфраструктури меліоративних систем, що перебувають у державній власності, вказує на його сервісний та некомерційний характер, орієнтацію на споживачів та задоволення їх потреб. По-третє, передбачення перехідного періоду для утворення операторів є певною мірою результатом досвіду, напрацьованого на першому етапі реформи зі створенням ОВК, який продемонстрував складність та непередбачуваність процедури. По-четверте, завчасне включення операторів у систему державної підтримки сільського господарства ставить їх на один рівень із приватними господарюючими суб'єктами та підкреслює суспільну важливість нормалізації їх функціонування до того моменту, коли перехідний етап завершиться, і вони зможуть повноцінно працювати.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління об'єктами інженерної інфраструктури меліоративних систем : Закон України від 25.02.2026 року. *Урядовий кур'єр*. 2026. № 66.

Ключові слова: меліорація, гідромеліоративна реформа, землі, земельні правовідносини, оператори, організації водокористувачів.

Key words: land reclamation, hydro-reclamation reform, land, land legal relations, operators, water user organizations.

Лабунський Микола Володимирович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри земельного, екологічного та енергетичного права

ОСОБЛИВОСТІ ВПОРЯДКУВАННЯ ЕМФІТЕВЗИСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сучасний розвиток земельних правовідносин в Україні відбувається в умовах суттєвих викликів, зумовлених збройною агресією та запровадженням правового режиму воєнного стану. Особливої актуальності набувають питання правового регулювання довгострокового користування земельними ділянками, зокрема на умовах емфітевзису. В умовах війни емфітевзис зазнає істотних змін

порівняно з його традиційним розумінням як інституту речового права та перетворюється на складний механізм забезпечення продовольчої безпеки, стабільності аграрного сектору та ефективного використання земельних ресурсів.

Емфітевзис як право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб має глибокі історичні корені, що походять ще з римського права. В українському законодавстві він закріплений у Цивільному кодексі України та Земельному кодексі України як один із різновидів речових прав на землю. Його специфікою є поєднання елементів орендних та речово-правових відносин, що забезпечує відносну стабільність користування земельною ділянкою [1].

У мирний час емфітевзис виконує функцію альтернативного механізму передачі земель у користування, що дозволяє власникам земельних ділянок отримувати економічну вигоду, а користувачам – здійснювати довгострокове планування господарської діяльності. Проте в умовах війни значення цього інституту суттєво змінюється, оскільки виникають нові ризики, пов'язані з втратою контролю над територіями, руйнуванням інфраструктури, мінуванням земель та обмеженням доступу до них.

Однією з ключових проблем є порушення стабільності правовідносин емфітевзису. Воєнні дії призводять до фактичної неможливості використання земельних ділянок за їх цільовим призначенням. Це ставить питання щодо можливості призупинення або зміни умов договорів емфітевзису, а також відповідальності сторін за невиконання зобов'язань. У цьому контексті особливого значення набувають положення про форс-мажорні обставини, які дозволяють звільнити сторони від відповідальності за невиконання зобов'язань унаслідок дії непереборної сили [2, с. 713]. Водночас у правозастосовній практиці виникають труднощі з доведенням наявності форс-мажорних обставин саме у відносинах емфітевзису, оскільки такі правовідносини мають довгостроковий характер і не завжди передбачають безпосереднє використання земельної ділянки у кожний конкретний період часу.

Важливою теоретичною проблемою є визначення правової природи емфітевзису в умовах воєнного стану. Традиційно він розглядається як речове право, однак у кризових умовах посилюється його зобов'язальний компонент. Це проявляється у необхідності перегляду умов користування, внесення змін до договорів, а також у зростанні ролі державного регулювання. Таким чином, емфітевзис демонструє поєднання речово-правової та зобов'язально-правової природи й включає як приватноправові, так і публічно-правові елементи.

Суттєвим викликом є також проблема обліку та реєстрації прав емфітевзису. У період війни функціонування державних реєстрів може бути обмеженим або порушеним, що ускладнює здійснення правочинів із земельними ділянками. Це створює ризики для правової визначеності та захисту прав сторін. У таких умовах особливої ваги набуває цифровізація земельних відносин, а також забезпечення стабільного функціонування державних земельних реєстрів та безперервного доступу до них.

Відповідно до положень Цивільного кодексу України (глава 33), емфітевзис визначається як право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб, що має речово-правовий характер та підлягає державній реєстрації [4]. Земельний кодекс України, у свою чергу, встановлює особливості використання земельних ділянок та обмеження щодо їх цільового призначення [5].

Практичні проблеми впорядкування емфітевзису також пов'язані з необхідністю відновлення земель після бойових дій. Значна частина сільськогосподарських угідь зазнала пошкоджень або стала непридатною для використання через забруднення вибухонебезпечними предметами. Це потребує запровадження спеціальних правових механізмів, які б враховували особливості використання таких земель, зокрема в рамках емфітевзису.

Крім того, виникає питання щодо доцільності збереження довгострокових договорів емфітевзису в умовах високої невизначеності. З одного боку, такі договори забезпечують стабільність аграрного виробництва, з іншого – можуть створювати додаткові ризики для власників земельних ділянок. У зв'язку з цим необхідним є вдосконалення законодавства шляхом запровадження гнучких механізмів зміни умов договорів або їх дострокового припинення за взаємною згодою сторін. У цьому контексті зростає значення судової практики, яка поступово формує підходи до вирішення спорів, пов'язаних із виконанням та припиненням договорів емфітевзису в умовах воєнного стану.

Особливого значення набуває також екологічний аспект використання земель на умовах емфітевзису. Війна призводить до значного погіршення стану довкілля, що впливає на якість ґрунтів та можливість їх використання. У цьому контексті необхідно забезпечити дотримання екологічних стандартів та запровадити ефективні механізми контролю за використанням земельних ресурсів [3, с. 118]. Це особливо актуально з огляду на значні масштаби деградації ґрунтів унаслідок бойових дій.

При цьому слід враховувати, що використання земель на умовах емфітевзису не звільняє землекористувача від обов'язку дотримання вимог екологічної безпеки та раціонального використання земель, що прямо випливає із принципів земельного та екологічного права.

У сфері енергетичного права емфітевзис також набуває практичного значення, зокрема у контексті розміщення об'єктів відновлюваної енергетики на сільськогосподарських землях. Зокрема, договори емфітевзису можуть використовуватися як правова основа для розміщення об'єктів відновлюваної енергетики без зміни права власності на земельну ділянку. В умовах війни питання енергетичної безпеки набуває особливого значення, що зумовлює необхідність інтеграції земельних та енергетичних правовідносин. Використання земель на умовах емфітевзису може стати ефективним інструментом розвитку альтернативної енергетики.

Важливим напрямом удосконалення правового регулювання є гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами. Євроінтеграційні

процеси вимагають адаптації правових механізмів регулювання земельних відносин, у тому числі емфітевзису, до норм Європейського Союзу. Це передбачає впровадження принципів сталого розвитку, ефективного управління земельними ресурсами та захисту прав власності.

Наведене свідчить про об'єктивну необхідність комплексного переосмислення правової природи та функціонального призначення емфітевзису в сучасних умовах.

Отже, в умовах війни емфітевзис як правовий інститут зазнає суттєвих трансформацій. Його впорядкування потребує комплексного підходу, що включає вдосконалення законодавства, розвиток інституційних механізмів та врахування сучасних викликів. Особливу увагу слід приділити забезпеченню балансу інтересів власників земельних ділянок та користувачів, а також інтеграції екологічних та енергетичних аспектів у правове регулювання.

Окремої уваги потребує той факт, що в Україні триває робота над оновленням цивільного законодавства, зокрема підготовка нової редакції Цивільного кодексу України. У науковій доктрині обговорюється доцільність перегляду підходів до регулювання речових прав, зокрема емфітевзису, з метою його більш чіткого відмежування від орендних відносин та підвищення правової визначеності.

Таким чином, подальший розвиток інституту емфітевзису в національній правовій системі в Україні має здійснюватися з урахуванням умов воєнного стану та перспектив післявоєнного відновлення. Це сприятиме ефективному використанню земельних ресурсів, підтримці аграрного сектору та зміцненню правової системи держави.

Список використаних джерел:

1. Харитонов Є. О., Харитонова О. І. Речові права в цивільному праві України : монографія. Одеса : Фенікс, 2021. 320 с.

2. Іванчук В. Є. Правовий моніторинг: стан та шляхи вдосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 712–717. URL: http://lsej.org.ua/index.php/arkhivnomeriv/2-uncategorised/154-9-2022

3. Гетьман А. П. Екологічне право України : підручник. Харків : Право, 2022. 384 с.

4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

5. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14

Ключові слова: емфітевзис, земельне право, воєнний стан, земельні відносини, аграрне право, екологічна безпека.

Key words: emphyteusis, land law, martial law, land relations, agrarian law, environmental safety.

Поліщук Єгор Сергійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри земельного, екологічного та енергетичного права

ЗАСТОСУВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ПРОЦЕДУР У МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Реалізація прав на землю потребує створення дієвого механізму їх захисту, що включає судові і позасудові процедури протидії незаконному заволодінню земельною ділянкою чи то перешкоджанню у її користуванні. Воєнні дії на території держави справляють руйнівний вплив на землі, поглиблюючи проблеми їх деградації, призводять до порушення прав власників земельних ділянок і землекористувачів. Негативно позначаються на традиційних механізмах реалізації прав на землю, що обумовлено запровадженням правового режиму воєнного стану і пов'язаних з ним тимчасових обмежувальних заходів. Ситуація вимагає забезпечення системного підходу, що гарантуватиме реальний захист прав на землю і сприятиме ефективній їх реалізації в умовах воєнного стану і у повоєнний період. За таких обставин обов'язок з забезпечення належного рівня реалізації і захисту майнових прав землевласників і землекористувачів покладається на державу і полягає у створенні нових та удосконаленні існуючих правових механізмів.

Права і свободи людини і громадянина, у відповідності до ст. 55 Основного Закону держави, захищаються судом. Згідно з ч. 1 ст. 158 Земельного кодексу України земельні спори вирішуються судами і органами місцевого самоврядування. При цьому спори з приводу володіння, користування і розпорядження земельними ділянками, що перебувають у власності громадян і юридичних осіб, а також спори щодо розмежування територій сіл, селищ, міст, районів та областей вирішуються виключно судом [1].

Ч. 3 ст. 124 Конституції України передбачено, що законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору. Земельним Кодексом України у ч. 2 ст. 158-1 визначено, що суди і органи місцевого самоврядування сприяють примиренню сторін земельного спору. Згідно з ч. 1 зазначеної норми передбачено, що земельний спір може бути врегульовано шляхом медіації, що є позасудовою добровільною, конфіденційною, структурованою процедурою, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів (ст. 1 Закону України «Про медіацію»). Правові засади і порядок проведення медіації як альтернативної процедури врегулювання спору визначено Законом України «Про медіацію» [2].

У правовій доктрині цілком справедливо впровадження процедури медіації пов'язується із застосуванням до врегулювання земельних спорів новітніх підходів, що обумовлюються потребами і викликами сучасного суспільства. Серед переваг якої визначаються, зокрема: орієнтація на потреби і інтереси сторін; іс-

нування більш широких можливостей впливу на результати вирішення спору (досягнення взаємоприйнятного для сторін рішення за результатами вирішення основних питань); сприяння заощадженню і економії часу, грошових коштів (дозволяє уникнути дорожнечі і тривалості судового розгляду); налагодження процесу комунікації тощо [3, с. 341].

Незважаючи на переваги у застосуванні медіації для вирішення спору, у певних випадках звернення до зазначеної альтернативної процедури вирішення спору може бути недоцільним. Д. В. Федчишин з даного приводу зауважує, що такі випадки можуть мати місце, зокрема: якщо одна із сторін відмовляється від переговорів, медіація втрачає сенс через небажання участі у діалозі; недостатність медіації матиме місце у разі виключного юридичного характеру наявного спору (у разі підтвердження правового статусу документів, вирішення питання правової інтерпретації); нерівність сторін [4, с. 204].

Т. Є. Харитонова, Х. А. Григор'єва відзначають сумнівність реальної можливості застосування медіації в публічно-правових спорах за участі органів влади. За позицією дослідниць реальну медіабельність публічно-правових земельних спорів суттєво знижує синергетична дія кількох складних аспектів, а саме: загроза порушення антикорупційного законодавства та вимушена деформація основоположних принципів медіації (добровільності, конфіденційності, самовизначення) в силу участі у процедурі органу державної влади чи органу місцевого самоврядування. Як наслідок, цілком слушно найбільший потенціал для вирішення земельного спору у порядку медіації відводиться тим земельним спорам, в яких переважає приватно-правова складова [5, с. 64; 65].

Застосування альтернативних процедур вирішення земельних спорів, у тому числі і у порядку медіації, актуалізується за сучасних умов через воєнні дії і запровадження правового режиму воєнного стану. Адже проведення активних бойових дій, пов'язане з ним оточення чи то блокування територій, їх окупація неминуче позначаються на функціонуванні державних інституцій, зокрема судів, що змушені вносити суттєві корективи у свою діяльність, пов'язані з руйнуванням інфраструктури, вимушеними переїздами, кібератаками тощо. І навіть у складних умовах війни, коли доцільність використання альтернативних процедур вирішення земельних спорів посилюється, широкого застосування медіації, що підтверджується даними органів судової влади, не відбулося, рівень використання таких процедур залишається низьким, пріоритет надається вирішенню спорів у судовому порядку. І саме застосування альтернативних процедур вирішення земельних спорів в умовах війни супроводжується низкою проблем, що пов'язані, зокрема, з труднощами організації проведення медіації через обстріли, нестабільність енергопостачання, зміну місця проживання (перебування), психоемоційним станом сторін. Через що дослідниками акцентується увага на необхідності подальшого розвитку онлайн-медіації.

Отже, трансформація механізму захисту прав на землю через широке застосування альтернативних процедур вирішення спору, в силу євроінтеграційних

прагнень і потреб практики, є виправданою і дієвою. Медіація є прийнятною і ефективною для вирішення земельних спорів приватно-правого характеру, засвідчує про готовність сторін до діалогу і компромісу. Враховуючи сучасні виклики, потребує подальшого удосконалення і популяризації.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. Ст. 27.

2. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 7. Ст. 51.

3. Канівець Л. А. Щодо ефективності застосування медіації у земельних спорах. *Право і суспільство*. 2024. № 1. Т. 2. С. 337-342.

4. Федчишин Д. В. Земельно-правові аспекти застосування медіації в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 85. Ч. 2. С. 201-205.

5. Харитонова Т. Є., Григор'єва Х. А. Медіабельність земельних спорів на прикладі спорів щодо відновлення сільськогосподарських земель. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція.* 2024. № 70. С. 62-66.

Ключові слова: земельні правовідносини, права на землю, земельні спори, альтернативні процедури захисту прав на землю, медіація, правовий режим воєнного стану.

Key words: land legal relations, land rights, land disputes, alternative procedures for the protection of land rights, mediation, martial law legal regime.

СЕКЦІЯ 18.
ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Керівник секції: *виконувач обов'язків завідувача кафедри філософії, кандидат філософських наук, доцент Шамша Ігор Володимирович*
Секретар секції: *асистент кафедри філософії Токар Людмила Вікторівна*

Шамша Ігор Володимирович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
виконувач обов'язків завідувача кафедри філософії,
кандидат філософських наук, доцент

ЩО ТАКЕ ДУША?

В декількох попередніх публікаціях ми міркували про елементи внутрішнього світу людини, які, власне, і утворюють людину як цілісність: дух та душу. Класична філософська традиція в своїх дослідженнях орієнтована на дух – предметну та рефлексивну свідомість: на те, що і називається «свідомістю». Дух постає як предметом дослідження (пригадаємо «Феноменологію духу» Г. В. Ф. Геґеля), так і способом пізнання світу. Сказати, що класична філософська традиція раціоналістична – це нічого не сказати: вона постає рафінованим раціоналізмом, філософія – це раціоналізм як такий. В цьому специфіка філософії, бо вона постає єдиною формою суспільної свідомості, яка враховує логічне (іншими словами – свідомість), Логос, висловлюючись словами Геракліта Ефеського. Жодна з форм суспільної свідомості, покликаних відображати Істину Буття у всій повноті – релігія та мистецтво – не використовує свідомість в якості системоутворювального чинника в цілісності людини, одна лише філософія покликана окультурювати свідомість, дозволяючи зробити її, висловлюючись сучасною (хоча і не науковою) мовою, не «токсичною», а «екологічною». Тому сама філософія, в тому вигляді, в якому вона виникла в Давній Греції – від слів «φιλεω» та «σοφια», як любов до мудрості, виникла навколо логосу людини. Це, на наш погляд, пояснює чому філософія так довго зберігається, чому людство по сьогодні від неї не відмовилося – бо ніщо не змогло її замінити. З цієї ж причини вона багатьох дратує – як анти-прагматичне знання, яке існує в прагматичному світі. Філософія покликана обмежувати як неконтрольовані почуття – пригадаємо платонівський образ з кіньми та колісничим, в якому коні уподібнюються почуттям, а колісничий – розуму; так і необмежену предметну свідомість, яка через прагнення до збільшення прибутку, та до вирішення своїх поточних проблем за допомогою сили, спроможна довести людство до ядерного апокаліпсису, до самознищення. Але здійснює філософія це обмеження через просвітлений розум, в цілісності людини: для неї головний – дух, він постає тим колісничим з образу Платона.

Звідси стає зрозумілим, чому класична філософська традиція (нагадаємо – та, яка склалася до середини XIX століття) орієнтована на дух (свідомість), і чого буде коштувати відмовлення від такого «негідного» раціоналізму. Зрозумілим також стає, чому другий великий елемент внутрішнього світу людини – душа, тисячоліттями вважався чимось, не гідним уваги філософа, іноді навіть, предметом, підпільного та нелегального знання: бо це те, чим свідомість повинна керувати, як колісничий конями. Підкреслимо, що наявність свідомості, і по сьогодні, вирізняє людину серед інших видів існуючого – на відміну від душі, яка споріднює людину з усім живим.

Проте, XX століття змінило ставлення філософії до душі людини. Виявилося, що роль душі в цілісності людини не така вже й «нікчемна», як це вважалося раніше. І ще виявилося, що філософія повинна досліджувати душу людини, якою до цього займалася релігія та психологія (в якої нещодавно – лише наприкінці XIX століття), оформився предмет. Але філософію душа людини зацікавила в її особливому, специфічному, суто філософському сенсі – не як така, а в її зв'язку з духом (свідомістю). Тому філософська зацікавленість душею людини відрізняється як від психологічної зацікавленості («ψυχη» в перекладі означає – «душа», тому психологія – це дослівно: наука про душу), так і релігійної, яку душа цікавить в категоріях провини та спокути.

Виникнення розуміння цього називають «антропологічним поворотом», який здійснився завдяки М. Шелеру та в подальшому поглиблювався в діяльності представників німецької антропологічної школи (Х. Плеснера та А. Гелена). Завдяки цьому повороту, можна сказати, виникла філософська антропологія – до цього антропологічне знання зводилося до соціальної антропології, яка досліджує людину як біологічний вид та прото-соціальні співтовариства (в тому числі, і тваринні). Антропологічний же поворот поставив в центр уваги дослідника-філософа людину як трансцендентальну, а не психофізіологічну істоту. Проте, на відміну від класичної філософської традиції, в центрі цієї трансцендентальності лежить не дух, а душа. Дослівно трансцендувати – це «крокувати», «переступати». Трансцендентальність – це спроможність переступати до трансцендентної реальності, до світу, який не можна побачити оком. А якою є ця реальність? Для віруючої людини – це світ божий, для філософа – буття, для атеїста – світ культури. Світи, які посідають місце трансцендентного, осягаються не однією лише душею, чи духом, а в їхній єдності.

Якщо в класичній філософській традиції розумілося, що трансцендентальний суб'єкт «крокує» завдяки духу, то антропологічний поворот показав, що і душа має рівні досконалості та спроможна трансцендувати.

Що ж таке душа? І чи може вона бути предметом філософського дослідження? Етимологічно слово походить від грецького ψυχη «псюхе», значення якого включають в себе «дихання», «подих» та «життя».

Цікавим є ставлення філософів до слів, від яких слово «душа» є похідним. Анаксимен Мілетський вважає, що Все походить з повітря. Через це Арістотель

відніс його до «грецьких фізиків» – бо в основі всього лежить природний початок. Проте, як відомо з історико-філософської літератури, в завдання Арістотеля зовсім не входило розкрити автентичний сенс вчень ранніх грецьких філософів – його більше цікавило, як їхні вчення координуються з його концепцією форми та матерії. Набагато пізніше філософи (Г. В. Ф. Геґель, та багато інших філософів) відкрили, що перші початки Всього у філософів досократичного періоду не є стихіями у фізичному сенсі, вони постають логічними моделями приведення багатоманітного до єдності. На користь цих версій тлумачення перших початків Всього, каже той факт, що повітря за часів Анаксимена, не вважалося чимось матеріальним. Те, що повітря матеріальне, змогли довести лише відкривши атоми і молекули, мікроскоп тощо. А раз повітря – не обов'язково матеріальне, то воно могло розумітися Анаксименом як дихання, подих, душа. Оскільки перші початки Всього шукалися в натурфілософський період ззовні від людини, то що заважало Анаксимену розуміти повітря як світову душу, яка «розлита» всюди? – Риторичне запитання. З першим подихом (як можна навіть побачити) ця світова душа «входить» в людину, а з останнім видихом – «полишає» її.

Логіка того, що всі речі, на думку Анаксимена, виникають шляхом густішання (πυχνωσιζ) та розрідження (αραιωσιζ), про яку пишуть багато авторів (наприклад, Псевдо-Плутарх, Стромати, 3), постає логікою (не більше, не менше) переходу від ідеального до матеріального, і – навпаки. Нагадаємо, що ця логіка й по сьогодні залишається загадкою для філософії. На користь версії про те, що повітря може розумітися як дихання і душа, кажуть також такі інтерпретації думок Анаксимена, як інтерпретації Плутарха та Олімпіодора Алхіміка. Плутарх у «Думках філософів» («Про початки»), I, 3, 4 пише, що, на думку Анаксимена, «Як душа наша… що існує повітрям, скріплює нас воєдино, так дихання і повітря обіймають увесь космос». А Олімпіодор Алхімік у главі 25 твору «Про священне мистецтво філософського каменю» вкладає в уста Анаксимена таку думку: «Повітря близьке до безтілесного…», а «...ми народжуємося внаслідок його витікання». На думку першого мислителя, повітря подібно до душі і охоплює весь космос – це означає, що світ ідеальний, на думку другого – повітря близьке до безтілесного, тобто воно не матеріальне, або – більш ідеальне, ніж матеріальне.

Для підтвердження нашої гіпотези щодо тлумачення висловлювань Анаксимена, потрібно більш докладне дослідження, але в цьому тексті важливе те, що виходячи з етимології слова «душа», повітря, яке постає початком Всього, на думку Анаксимена, можна тлумачити і як світову душу.

І ще цікаву думку щодо душі висловлює Ф. Ніцше, згідно з якою, життя можна порівняти з річкою, яка «протікає» крізь тіло людини. Цікавим, на наш погляд, тут постає те, що слово «життя» постає одним із значень слова «душа». Метафора річки, в думці Ф. Ніцше, справедлива не лише стосовно життя, але й стосовно душі, яка, неначе річка «протікає» і «спливає» крізь тіло людини.

Аналізуючи визначення душі, видатний швейцарський психіатр і філософ К. Г. Юнг, міркуючи про походження та значення слова «душа» зазначає наступ-

не: «Німецьке слово *Seele*, через готичну форму *saiwalô*, споріднене з грецьким словом *αιολοζ*, що означає «швидкорухомий», «такий, що змінює відтінок», «переливчастий» – на кшталт метелика…, який переливається…, що літає з квітки на квітку, живе медом і любов'ю» [1, с. 27–28]. В значенні, чогось рухливого, переливчастого, метелика, безумовно, давній грецький та римський міфологічний образ Психеї – дівчини з крилами метелика, яка через любов набула безсмертя.

Також К. Г. Юнг зазначає, що душа в деяких первісних уявленнях і у Геракліта Ефеського мала значення вогняного дихання, вогню [1, с. 28].

Сказане демонструє багатозначність слова і поняття «душа», а також – складність феномену, який позначає це поняття. Давні та сучасні значення поняття душі включають такі як: «дихання», «подих», «життя», «дещо швидкорухоме», «таке, що змінює відтінок», «переливається», «метелик», «живе любов'ю». Душа людини – важкий предмет для будь-яких (не лише філософських) досліджень, але вона може бути предметом дослідження філософської антропології. Поняття душі спроможне багато чого прояснити у філософському дискурсі та концепціях, які створили філософи для осягнення світу та людини. І головне: без урахування душі людини неможливо осягнути людину як ціле.

Список використаних джерел:

1. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме / пер. В. Нємець. Київ: Видавництво «Центр учбової літератури», 2024. 120 с.

Ключові слова: дух, душа, життя, предметна свідомість, рефлексивна свідомість, Анаксимен, Ф. Ніцше, К. Г. Юнг.

Key words: spirit, soul, life, objective consciousness, reflective consciousness, Anaximenes, F. Nietzsche, C. G. Jung.

Єременко Олександр Михайлович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри філософії, доктор філософських наук, професор

ДОБРОЧЕСНІСТЬ В АНТИЧНОМУ ТА НОВОЄВРОПЕЙСЬКОМУ РОЗУМІННІ: VIRTUS, АРЕҐН І МОРАЛЬНА ЧЕСНОТА

Розуміння доброчесності сучасною людиною і взагалі ноіоєвропейською людиною суттєво відрізняється від античного розуміння.

Світові релігії, зокрема християнство, не просто тісно, а можна сказати нерозривно пов'язують добро та чесноту. Доброчесність є діяльне добро. Але в язичницьких вірування ці властивості цілком можуть бути розділені. Етос гомерівських героїв передбачає пріоритет доблесті, але не добра. Ахіллес зовсім не добрий, але у світогляді Гомера він, безперечно, гарний. Але чи є він доброчесним? Те саме вірно щодо етосу героїв скандинавської міфології: доблесний вікінг

отримує Вальгаллу завдяки своїм подвигам. Безперечно, він не добрий, але чи можна назвати його доброчесним?

І давньогрецьких міфічних героїв, і скандинавських можна назвати доброчесними при певному розумінні чесноти.

Треба звернути увагу на давньоримське «virtus» і давньогрецьке «αρετή». Спочатку ці слова означали певну чесноту, не пов'язану з суто моральним розумінням добра. Віртус означало велич душі, мудрість, сміливість; воно мислилося як потужна основа Я, що робить його здатним протистояти тиску зовнішніх сил.

В епоху Відродження (багато в чому завдяки Макіавеллі) у понятті «віртус» стали переважати політичні конотації. Віртус – це здатність керувати, сміливість, сила, порядок та дисципліна у війську, далекоглядність. Віртус зовсім не обов'язково пов'язаний із високими моральними якостями: Чезаре Борджиа для Макіавеллі, безсумнівно, віртус.

Віртус мислився у взаємозв'язку з фортуною, інколи у аспекті протистояння їй. Державний діяч, наділений віртусом, здатний як зловити фортуну, так і протистояти їй і навіть перемагати її.

Для пояснення доброчесності людини, мабуть, більше підходить давньогрецьке арете. У Гомера арете – це досконалість героя. Вона включає відвагу, сміливість, силу, красу. Надалі арете – це все те, за що можна поважати людину. Арете може містити і морально-етичні якості, але не обов'язково.

Цікавий відтінок сенсу: арете – це компетентність ремісника, працьовитість, гарне функціонування органу чи зброї; це також реалізація свого призначення, хоч би яким воно було [1, с. 476]. Арете набуває телеологічних конотацій, воно є як би успішною дією цільової причини. Згідно з Аристотелем, можуть бути як досконалий лікар або флейтист, так і досконалий («закінчений») донощик або злодій [2, с. 169]. Досконалість (чеснота) очей – добре бачити, досконалість (чеснота) коня – добре носити вершника, оскільки чеснота «доводить до досконалості те, чеснотою чого вона є, і надає досконалість виконуваній ним справі» [3, с. 85].

Відлуння давньогрецького розуміння чесноти як арете виявляємо у Г. Гегеля та Б. Спінози. У Гегеля чеснота є ніби правильна дія в «перебігу Світу», «загальному ході Світу» (Weltlauf) [4, с. 242, 291]. Доброчесність як арете в результаті виявляється чистою могутністю, що стверджує себе в потоці загального становлення [5, с. 478-479].

У Спінози віртус розуміється у цьому дусі – як буттєва сила людини, зусилля, здійснюване задля збереження свого буття. «Доброчесність ... є сама здатність людини, яка визначається однією тільки її сутністю, тобто ... одним тільки прагненням людини перебувати у своєму існуванні. Тому, чим більше хтось прагне шукати собі корисного, тобто зберігати своє існування, і спроможний до цього, тим паче він доброчесний…» [6, с. 178].

Можливо, наш висновок виявиться дещо несподіваним. Семантика античних понять «віртус» і «арете» дозволяє розрізнити гарну людину і добру людину. В світлі цих понять «гарність» є здатність людини зберігати і, так би мовити, при-

множувати себе. Відповідно «поганість» є недолік чи відсутність цієї здібності. (Це трохи нагадує ніцшеанське розуміння). Доброчесність як досконаліть, як те, що робить річ (в даному випадку людину) гарною. Така доброчесність може мати і моральний характер, але може і не мати. Таким чином, «людина гарна» не обов'язково означає «людина добра», а «людина погана» не обов'язково означає «людина зла». Якщо людина гарна – це означає, що вона віртус/арете; якщо людина погана – вона не віртус/не арете.

Список використаних джерел:

1. Кассен Б. ART, GLUCK, MORALE, задоволення, праксис. *Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей* / пер. з фр. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2011, Т. 1. 576 с. С. 476-477.
2. Аристотель. Метафізика. Київ: Темпора, 2022. 848 с.
3. Аристотель. Нікомахова етика. Київ : Verba, 2025. 304 с.
4. Гегель Г. В. Ф. Феноменологія духу. Харків : Фоліо, 2019. 476 с.
5. Фонтана А. VIRTU. *Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей* / пер. з фр. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2011, Т. 1. 576 с. С. 473-480.
6. Спіноза Б. Етика. Київ : Андронум, 2020. 210 с.

Ключові слова: доброчесність, віртус, арете, античність, цільова причина.
Key words: virtue, virtus, arete, antiquity, final cause.

Смазнова Ірина Сергіївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри філософії, доктор юридичних наук, професор,
запрошений дослідник Університету Йорка (Велика Британія), департамент політичної філософії та міжнародних відносин

АЛГОРИТМІЧНИЙ ІНТЕРПРЕТАНТ І ТРАНСФОРМАЦІЯ КОМУНІКАТИВНИХ ОСНОВ ПРАВА В ЦИФРОВУ ЕПОХУ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Цифрова культура радикально змінює умови людської комунікації, перетворюючи її з процесу взаєморозуміння на алгоритмічно опосередковану взаємодію. У класичній філософії комунікації – від діалогічної думки М. Бубера [1] до теорії комунікативної дії Ю. Габермаса [2] – діалог постає як простір інтерсуб'єктивної довіри, відповідальності та раціонального узгодження смислів. Незважаючи на відмінності акцентів – екзистенційний вимір у Бубера та процедурно-раціональний у Габермаса – обидва мислителі формують підґрунтя для розуміння діалогу як етично вмотивованої комунікації між суб'єктами.

У цифрову епоху ці засади зазнають сутнісної трансформації. Знаки замінюються даними, наміри – метаданими, а публічність – фрагментованими потока-

ми, що функціонують поза контекстом і поза суб'єктом. Це створює потребу у філософському осмисленні того, чи можлива комунікативна етика в середовищі, де алгоритми визначають не лише доступ до інформації, а й саму можливість бути почутим.

Якщо класична філософія комунікації розуміє діалог як взаємодію, засновану на інтенціональності та відповідальності, то цифрова культура змінює саму природу знака, перетворюючи його з носія значення на елемент обчислюваної структури. У семіотичному вимірі це означає перехід від інтерпретації до обробки, від смислу до функції. Як слушно зауважує Л. Манович, цифрову культуру неможливо побачити без комп'ютерів, адже її масштаби та структура вимагають технічного посередництва [3, с. 28].

Знак у цифровому середовищі більше не потребує наміру – він функціонує як частина алгоритмічного ланцюга, що визначає маршрути уваги, поведінки та сприйняття. Метадані, теги, фільтри та ранжування створюють нову семіосферу, у якій інтерпретація поступається навігації, а значення – статистиці.

Трансформація комунікативної етики в цифровому середовищі не обмежується соціальними чи процедурними аспектами діалогу – вона зачіпає саму природу репрезентації. Там, де класична філософія комунікації оперувала смислами, інтенціями та знаками, цифрова культура вводить нову логіку: логіку даних, метаданих і алгоритмів. Це вимагає семіотичного аналізу: що відбувається зі знаком, коли його функцію визначає не інтерпретація, а обчислення?

У традиційній семіотичній моделі Ч. С. Пірса знак існує як тріада: репрезентамен, об'єкт і інтерпретант [4]. У цифровій семіосфері ця структура зазнає деформації**:** репрезентамен стає кодом**,** об'єкт – даними**,** інтерпретант – алгоритмічним фільтром**.** Значення замінюється релевантністю, а інтерпретація – навігацією. Цифрова репрезентація перестає бути запрошенням до розуміння і перетворюється на інтерфейс для взаємодії, де значенням стає те, що клацають, лайкають і поширюють.

У цифровому середовищі функцію інтерпретанта дедалі частіше виконує не людський суб'єкт, а алгоритм. Для окреслення аналітичних меж цієї концепції необхідно відрізнити алгоритмічний інтерпретант від суміжних понять, що використовуються в цифрових студіях. Хоча ці терміни описують споріднені процеси, вони не фіксують семіотичної трансформації, яка лежить в основі алгоритмічного посередництва. Алгоритмічний інтерпретант – це не технічна процедура, а зміна самої семіотичної структури: перехід від смислу до функції, від інтерпретації до обчислення.

Цей теоретичний зсув стає особливо очевидним при аналізі операційної логіки сучасних цифрових платформ. TikTok не інтерпретує контент семантично – він реєструє мікровзаємодії (паузи, свайпи, повтори) і перетворює їх на поведінкові сигнали. Результатом є технічний вихід: класифікація користувача у поведінкові кластери та відповідне налаштування стрічки.

Google Search працює за аналогічним принципом: запит не розглядається як мовленнєвий акт, укорінений у контексті, а як точка даних у ймовірнісній моделі. «Інтерпретація» запиту стає операцією ранжування, що залежить від місцезнаходження, історії пошуку, типу пристрою та агрегованих поведінкових профілів.

Instagram демонструє логіку візуальної нормалізації: платформа підсилює зображення, що відповідають статистично успішним естетичним патернам, формуючи імпліцитну інтерпретативну рамку.

Meta (Facebook) ілюструє логіку датафікації: поведінкові патерни – лайки, час перегляду, мережі взаємодій – перетворюються на предиктивні категорії. Система «інтерпретує» користувача не через смисли, а через імовірності.

У сукупності ці приклади демонструють, що цифрові платформи не інтерпретують знаки у герменевтичному сенсі. Вони генерують алгоритмічні інтерпретанти – технічні реакції, що замінюють розуміння класифікацією, а репрезентацію – навігацією. Це означає, що процес інтерпретації знака більше не ґрунтується на культурному контексті, інтенції чи досвіді суб'єкта, а визначається технічною логікою обробки даних.

У цьому контексті репрезентація втрачає герменевтичний характер і набуває функціонального: вона існує не для інтерпретації, а для взаємодії. Зображення, текст і звук перетворюються на інтерфейси, покликані викликати реакцію, а не розуміння. Виникає нова епістемологія репрезентації, у якій значенням стає те, що активується. Як зазначає Д. Пікка, цифрова культура продукує символічне відчуження: знаки не створюють нових смислів, а реконтекстуалізують існуючі, оголюючи їхню сконструйованість [5, с. 13].

У цифровій семіосфері репрезентація дедалі більше втрачає зв'язок із контекстом, який був центральним у класичних моделях інтерпретації. Дослідження В. Яновської та Т. Недошовенко показують, що сучасна медіакультура трансформує символи й наративи, створюючи нові форми масової комунікації [6, с. 1604]. Аудиторії активно модифікують символи, продукуючи власні версії наративів.

Втрата контексту – не лише технічна чи естетична проблема, а філософський виклик: як мислити істину, етику та відповідальність у середовищі, де знак більше не вказує на щось поза собою?

Ця трансформація стає особливо видимою в українському контексті повномасштабної війни. Цифрові платформи стали інструментами швидкої координації та громадянської участі: застосунок «Дія», волонтерські мережі, краудфандингові платформи демонструють, як алгоритмічні інфраструктури забезпечують масштабну колективну дію. Водночас логіка алгоритмічної модерації впливає на видимість воєнного контенту: автоматичні фільтри видаляють зображення руйнувань, обмежують документування воєнних злочинів або знижують охоплення публікацій, що не відповідають політикам платформ.

Український інформаційний простір стає мішенню алгоритмічно підсилених дезінформаційних кампаній. Координована неавтентична активність, бот-мережі та мікротаргетована пропаганда використовують ті самі механізми ран-

жування та прогнозування поведінки, що структурують повсякденну цифрову комунікацію. У такому середовищі алгоритмічний інтерпретант стає полем боротьби: він може зміцнювати стійкість або бути використаним для її підриву.

У просторі, де репрезентація втрачає контекст, критичне мислення набуває статусу не лише когнітивного інструмента, а й етичної позиції. Воно стає формою опору – здатністю не підкорятися автоматизованій інтерпретації, не плутати симулякр із реальністю, не замінювати смисл реакцією. Критичне мислення – це спосіб буття в цифровій культурі, що потребує філософської рефлексії.

Цифрова семіосфера, керована алгоритмами, створює ілюзію прозорості, доступності та нейтральності. Проте саме ця ілюзія стає джерелом епістемічної вразливості: користувач не бачить структур, що формують сприйняття, і не усвідомлює логіки відбору, ранжування та приховування. Критичне мислення дозволяє відновити автономію – не через відмову від цифрового, а через його інтерпретацію.

Філософія комунікації в цифрову епоху не може обмежуватися аналізом технічних змін; вона має включати етику інтерпретації, семіотику відповідальності та онтологію мислення, здатного розпізнавати структуру за інтерфейсом і смисл за реакцією.

Список використаних джерел:

1. Buber M. I and Thou / trans. by W. Kaufmann. New York : Charles Scribner's Sons, 1970. 192 p.

2. Habermas J. Theorie des kommunikativen Handelns. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1981. 633 s.

3. Manovich L. Cultural analytics. Cambridge, MA : MIT Press, 2020. 320 p.

4. Peirce C. S. The collected papers of Charles Sanders Peirce / ed. by C. Hartshorne, P. Weiss, A. W. Burks. Electronic edition. Charlottesville : InteLex Corporation, 1994.

5. D. Picca. Not minds, but signs: reframing LLMs through semiotics: electronic article. 2025. P. 1–21. URL: https://www.researchgate.net/publication/392086128_Not_Minds_but_Signs_Reframing_LLMs_through_Semiotics

6. Яновська В., Недошовенко Т. Семиотичний аспект трансформацій міфу в контексті сучасної медіакультури. *Народознавчі зошити*. 2024. № 6 (180). С. 1604–1609.

Ключові слова: алгоритмічний інтерпретант, цифрова комунікація, семіотика, репрезентація, алгоритмічна публічність, критичне мислення, цифрова культура, війна.

Key words: algorithmic interpretant, digital communication, semiotics, representation, algorithmic publicity, critical thinking, digital culture, war.

Капустіна Надія Борисівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри філософії, кандидат юридичних наук, доцент

ЦИФРОВА ДЕРЖАВА ЯК ФОРМА СОЦІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Цифровізація соціального середовища призводить до того, що традиційні ієрархічні форми управління трансформуються, поступаючись місцем мережевим моделям координації та комунікації. У цих умовах держава перестає функціонувати виключно як централізований апарат влади і починає виступати як форма соціальної організації яка вбудована в структуру мережевих взаємодій. Концепція «цифрова держава» була запропонована американським комп'ютерним інженером та підприємцем Тімом О'Райлі. Він запропонував застосувати до держав рецепти успіху цифрових платформ (Amazon, eBay, Wikipedia, Google та інших.). За його словами, «уряд за своєю суттю – це механізм колективних дій»: «Ми об'єднуємося, приймаємо закони, сплачуємо податки та створюємо державні інститути для вирішення проблем…». Легітимність держави, безперечно, залежить від ефективності вирішення проблем та якості послуг. Отже, враховуючи «безліч проблем і брак ресурсів для їх вирішення», нова модель управління, заснована на участі та співробітництві, на його думку, дозволила б «краще вирішувати колективні проблеми на місцевому та національному рівнях», а також модернізувати та покращити послуги, які надає держава [1, с. 13-14].

У контексті мережевої реальності, описаної Мануелем Кастельсом, суспільство структурується навколо потоків інформації, а соціальні зв'язки набувають розподіленого та динамічного характеру. Як зазначає дослідник, «мережі становлять нову соціальну морфологію наших суспільств» [2]. У цій логіці держава трансформується у вузол мережі, що координує взаємодії між різними соціальними суб'єктами – громадянами, бізнесом та інституціями. Цифрова держава не лише регулює соціальні процеси, а й організовує їх через цифрові платформи, інформаційні потоки та комунікаційні мережі. Держава створює основу мережевої реальності – цифрову інфраструктуру, що включає реєстри, системи ідентифікації, платформи послуг та бази даних. Ця інфраструктура стає каркасом соціальної організації, в якому розгортаються взаємодії та соціальні процеси. Цифрові державні платформи об'єднують різні сфери соціального життя: отримання адміністративних послуг, реєстрацію бізнесу, медичні записи, освітні процеси тощо. Через єдину систему цифрової ідентифікації громадянин отримує доступом до безлічі сервісів, що трансформує його повсякденну взаємодію з державою та соціальними інститутами. Яскравим прикладом є використання цифрових державних сервісів, таких як Дія в Україні та e-Estonia, X-Road в Естонії [3; 4]. У цьому випадку інфраструктура виступає не просто інструментом, а середовищем, в якому здійснюється соціальне життя та відбувається комунікація з державою. Цифрова держава виступає медіатором комунікації, організовуючи взаємодію в

цифровому просторі. За Ю. Габермасом це трансформує публічну сферу: комунікація стає більш доступною і масовою, долаючи просторові та інституційні [5]. Громадяни беруть участь у обговореннях через платформи, соціальні мережі та онлайн-форуми, думками та колективно діють, а цифрова держава забезпечує структуру, задаючи умови, алгоритмічні рамки та нормативні механізми. Таким чином, публічна сфера в цифровому середовищі стає динамічною, мережею та інтегрованою, відображаючи синтез управління, комунікації та соціальної організації. Цифрова держава постає як нова форма організації влади, у якій управління здійснюється через дані, алгоритми та цифрову інфраструктуру. На відміну від класичної моделі ієрархічної влади, вона набуває мережевого характеру, де контроль реалізується не лише через інституції, а й через технологічні системи. У цьому контексті доцільною є концепція влади Мішеля Фуко, який розглядав її як розсіяний феномен, що функціонує через практики нагляду та дисципліни. У нього влада традиційно функціонувала через інститути, норми поведінки та практики нагляду: школи, армія інші соціальні структури формували дисциплінарні механізми, а кожна людина сама себе дисциплінувала розуміючи можливість постійного нагляду з боку держави. Влада при цьому була явною відчутною і проявлялась через фізичний простір, регламенти та соціальні норми [6]. Однак у цифровому середовищі ці механізми трансформуються набуваючи більш децентралізованого та алгоритмічного характеру. Влада перестає бути зовнішнім і явним проявом трансформуючись у мережеву форму в якій функціонує людина. Цифрова держава не діє безпосередньо а управляє через платформи які пропонують обмежений набір варіантів дій розставляючи пріоритети і створюючи алгоритм цифрової поведінки. Користувач сприймає це як користь але його дії спрямовуються системою. Цифрова держава підсилює ці механізми, переводячи їх у площину алгоритмічного управління, де контроль стає менш видимим, але більш всеохопним. В цифровій державі влада стає мережевою діє через данні, реалізується через інфраструктура а не тільки через інституції. Цифрова держава перетворює владу на алгоритмічну, рішення частково приймаються системою(наприклад, автоматичні перевірки, розподіл справ і ресурсів); приховану владу, не завжди відчувається контроль він вбудований у сервіс (реєстри, додатки, платформу); превентивну владу, держава ні лише реагує а передбачає поведінку.

Отже, цифрова держава є новою формою соціальної організації, що функціонує на основі мережевих взаємодій, даних і цифрової інфраструктури. Вона трансформує традиційні моделі управління, роблячи їх більш гнучкими та орієнтованими на взаємодію. Водночас влада набуває алгоритмічного й менш помітного характеру, що підвищує ефективність управління, але водночас ставить питання прозорості та контролю в цифровому суспільстві.

Список використаних джерел:

1. O'Reilly T. Government as a Platform. *Innovations: Technology, Governance, Globalization.* 2011. Vol. 6. No. 1. P. 13–40.

2. Кастельс М. Інтернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства / пер. з англ. Київ : Видавництво «Ваклер», 2007. 304 с.

3. Дія – портал державних послуг України. URL: https://diia.gov.ua (дата звернення: 28.03.2026).

4. e-Estonia та X-Road – цифрові сервіси Естонії. URL: https://e-estonia.com (дата звернення: 28.03.2026).

5. Habermas J. The Theory of Communicative Action: Reason and the Rationalization of Society. Vol. 1. Polity/Beacon Press, 1991. 512 с.

6. Фуко М. Наглядати й карати: народження в'язниці / пер. з франц. П. Таращук. Київ : Основи, 1998. 392 с.

Ключові слова: цифрова держава, цифрові платформи, соціальна організація, мережеві взаємодії, державні сервіси.

Key words: digital state, digital platforms, social organization, network interactions, government services.

Крижановська Тетяна Олександрівна
Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри філософії, кандидат філософських наук

ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «СУСПІЛЬНА СТІЙКІСТЬ»: СОЦІАЛЬНО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

У сучасному соціально-філософському дискурсі проблема збереження цілісності суспільства в умовах радикальних трансформацій постає як одна з ключових. Воєнні виклики, кризові процеси та динаміка цифрового середовища не лише порушують усталені форми соціального порядку, а й ставлять під сумнів саму можливість його стабільного відтворення. У цих умовах особливого значення набуває осмислення тих підстав, завдяки яким суспільство зберігає здатність до існування, відновлення та подальшого розвитку. Одним із понять, через які фіксується ця здатність, є «суспільна стійкість», що, попри широке використання, залишається концептуально недостатньо визначеним і потребує філософського уточнення його змісту.

Метою дослідження є філософська концептуалізація поняття «суспільна стійкість» як категорії, що виражає здатність соціального буття до збереження через зміну, з акцентом на її соціально-антропологічному вимірі та ролі людської взаємодії у формуванні цієї здатності.

У межах класичного підходу здатність суспільства до збереження осмислюється через категорію стабільності, яка репрезентує соціальне буття як впорядковану, відтворювану цілісність. Стабільність постає як онтологічна характеристика системи, що виражає її здатність зберігати ідентичність через узгодження внутрішніх процесів і зовнішніх впливів та досягнення рівноваги як принципу

організації соціальної реальності. Відповідно, вона мислиться як результат регулятивних механізмів, спрямованих на мінімізацію відхилень і підтримання системи в межах «нормативного» стану [2, с. 34]. У цій логіці збереження ототожнюється з відтворенням сталості, тоді як зміна розглядається як відхилення, що підлягає контролю, що відображає орієнтацію на передбачуваність і структурну визначеність.

Разом із тим така модель виявляє свою обмеженість у контексті сучасних трансформацій, де нестабільність постає не як виняток, а як фундаментальна умова соціального буття. Соціальна реальність дедалі більше набуває характеру відкритого становлення, що підриває можливість її осмислення через призму рівноваги. У цьому контексті збереження вже не може мислитися як утримання незмінного стану, а розкривається як здатність до постійного переоформлення структур і способів функціонування. Відтак відбувається перехід від онтології рівноваги до онтології процесуальності, у межах якої зміна постає як умова можливості збереження. Це зумовлює необхідність звернення до категорії стійкості, яка репрезентує іншу логіку осмислення соціального. На відміну від стабільності, вона виражає процесуальну природу соціального буття, у межах якої збереження здійснюється через зміну. Стійкість постає як динамічна, контекстуально зумовлена здатність, що актуалізується залежно від ситуації та рівня суб'єктності: «стійкість – це не універсальна і незмінна якість, а скоріше динамічна здатність…» [1, с. 29]. Відтак вона розкривається як форма активної присутності соціального у світі змін.

У сучасному дискурсі стійкість постає як багатовимірна та концептуально відкрита категорія, що фіксує складну процесуальну природу соціального буття. Її осмислення через такі виміри, як безпека, соціальна рівність, адаптивність, соціальна згуртованість, рівень життя [4], водночас виявляє антропоцентричний характер цієї категорії: у центрі перебуває людина як носій соціальності, її взаємодії та мережа соціальних зв'язків. У цьому сенсі стійкість постає не як властивість системи, а як спосіб існування соціального у взаємодії. Такий підхід дозволяє осмислити стійкість у соціально-антропологічному вимірі як результат міжсуб'єктної взаємодії та форм спільної діяльності. Вона формується через практики довіри, солідарності та взаємопідтримки, розгортаючись у мережі соціальних зв'язків і набуваючи характеру колективної суб'єктності. Відтак її підґрунтя становлять не інституційні механізми, а соціальні практики та спільні смисли, у межах яких відбувається конституювання соціальної реальності.

У цьому контексті стійкість розкривається як процес активної трансформації, що здійснюється через участь, взаємодію та самоорганізацію соціальних суб'єктів. Її трансформаційна здатність виражає існування соціального у модусі становлення [5], а участь людини як носія соціальності унеможливлює редукцію стійкості до автономної системної властивості. Навпаки, вона постає як результат міжсуб'єктної взаємодії, у якій соціальне відтворює себе через зміну, а людина виступає конститутивною основою цього процесу.

Поглиблення цього підходу виявляє комунікативний вимір стійкості, у якому вона постає як процес смислотворення та узгодження. Комунікація тут виступає онтологічною умовою соціального, забезпечуючи координацію дій, формування довіри та подолання фрагментації досвіду. Саме у цьому просторі формується консенсус як результат узгодження інтерпретацій [3], що дозволяє знижувати невизначеність і забезпечувати можливість колективної дії. Відтак стійкість постає як комунікативно опосередкована форма існування соціального, у якій цілісність досягається через взаєморозуміння та узгодження смислів.

Отже, філософський аналіз поняття «суспільна стійкість» свідчить про необхідність зміщення аналітичного фокусу з інституційних і структурних параметрів соціальної системи на соціально-антропологічний вимір, у якому стійкість формується через взаємодію, спільну діяльність та комунікацію. У цьому сенсі вона постає як результат міжсуб'єктних відносин, у межах яких відбувається конституювання соціальної реальності, що унеможливлює редукцію стійкості до автономної властивості системи. Принципового значення набуває комунікативний вимір стійкості, оскільки саме у просторі узгодження смислів формується можливість колективної дії та подолання невизначеності. Відтак стійкість може бути осмислена як комунікативно опосередкована форма існування соціального, у якій збереження цілісності забезпечується через взаєморозуміння, довіру та спільне смислотворення. Таким чином, суспільна стійкість постає як інтегративна філософська категорія, що поєднує процесуальність, антропологічність і комунікативність, відкриваючи можливість її подальшого осмислення не лише як аналітичного інструменту, а як концептуальної основи дослідження соціальних трансформацій у сучасному світі.

Список використаних джерел:

1. Катаєв С. Л., Зоська Я. В. Концепт «стійкість» як об'єкт соціологічного теоретизування. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики.* 2025. Вип. 107. С. 24–33. DOI: https://doi.org/10.32782/2707-9147.2025.107.3
2. Руденко О. М., Мединська Г. А. Сутність поняття «суспільна стабільність» у теорії публічного управління. *Theory and Practice of Public Administration.* 2017. Вип. 1(56). С. 27–34.
3. Rorty Friedman R. R. Jürgen Habermas, and the Nature of Philosophical Dialogue. *Eidos. A Journal for Philosophy of Culture.* 2022. № 6 (1). P. 126–131. DOI: 10.14394/eidos.jpc.2022.0010
4. Ly A. M., Cope, M. R. New Conceptual Model of Social Sustainability: Review from Past Concepts and Ideas. *International Journal of Environmental Research and Public Health.* 2023. № 20(7), 5350. DOI: https://doi.org/10.3390/ijerph20075350
5. Saja A. M. A., Teo M., Goonetilleke A. et al. A Critical Review of Social Resilience Properties and Pathways in Disaster Management. *International Journal of Disaster Risk Science.* 2021. Vol. 12. P. 790–804. DOI: https://doi.org/10.1007/s13753-021-00378-y

Ключові слова: суспільна стійкість, процесуальність, антропологічність, міжсуб'єктна взаємодія, комунікативний вимір, смислотворення.
Key words: social resilience, processuality, anthropological grounding, intersubjective interaction, ommunicative dimension, meaning-making.

Токар Людмила Вікторівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри філософії

ПАРАДОКС АБДУКЦІЇ

В тріаді дедукція, індукція та абдукція кожен вид міркування має певний епістемічний статус. Дедукція – міркування яке гарантує істинність висновку, якщо засновки є істинними та дотримані правила. Індукція – міркування яке надає ймовірний висновок, який базується на частоті спостережень, статистичних даних. Абдукція надає правдоподібний висновок. Але результати усіх трьох видів міркувань з різними епістимічними модальностями претендують в подальшому на роль знання.

Абдукція є незамінним інструментом пізнання, хоча її точна логічна форма та нормативний статус залишаються предметом наукових дискусій. Від логіки відкриттів Ч. Пірса до логіки обґрунтування гіпотези, зокрема, теорії Висновку до найкращого пояснення (IBE) та логіки прийняття рішень. В даному дослідженні зосереджено увагу на певній напрузі між практичною необхідністю абдуктивних висновків і їхнім нормативним статусом. Абдукція, зокрема у форматі IBE є центральною стратегією висування та відбору гіпотез у науці, професійній діяльності й повсякденній інтерпретації, але при цьому вибір найкращого пояснення не гарантує істинності обраної гіпотези і застосовується до обмеженого набору альтернатив, що інколи може призводити до вибору найкращого з найгірших варіантів і тоді ми не можемо бути впевненими чи була справжня причина серед розглянутих варіантів.

Виходить, що в професійній діяльності фахівець стикається з необхідністю приймати рішення та діяти на підставі попередніх абдуктивних висновків, які за своїм епістемічним статусом є тільки правдоподібними і не мають тих гарантій, які традиційно асоціюються з раціональним висновком у дедуктивному сенсі. Абдукція одночасно незамінна, враховуючи її здатність розширювати знання через нові змісти але при цьому недостатньо визначена. Здійснюючи керований набір альтернативних (кандидатних) гіпотез та встановлюючи стандарти прийнятності пояснення все одно стикаємося з невизначеністю. Невизначеність тут не випадкова, а структурна: вона випливає з того, що оптимізуючи вибір у межах простору гіпотез, сам простір може бути деформований упередженнями, браком знань, інституційними інтересами тощо.

П. Ліптон пропонує уточнення, яке водночас є й загостренням проблеми. Якщо «краща» означає «більш імовірна», то IBE змішується з індуктивною ймовірністю. Але на практиці «краща» часто означає «найбільш пояснювально – інформативну. Таку, що дає розуміння». П. Ліптон прямо розмежовує висновок до «likeliest» (найімовірніше): гіпотеза, яка має найвищу імовірність бути істиною на основі явних доказів та «loveliest» (найпривабливіше): гіпотеза, яка, якби вона була істинною, надала б найбільше розуміння. Вона володіє такими пояснювальними чеснотами, як простота, уніфікуюча сила, точність та здатність пояснювати несподівані факти [1, с. 102]. «Привабливість» як епістемічний критерій правдоподібності, але і це не дає гарантій істинності. Виникає потреба пошуку інших критеріїв і фільтрів якості гіпотези, чим займаються різні дослідники що на певному етапі може давати пороговий ефект: перехід до якісного стану прийнятності, хоча невизначеність не зникає, бо цей поріг не тотожний істині. Примноження критеріїв, підсилення їх ваги не доводить гіпотезу, але переводить її у розряд методологічно прийнятної «активованої» для дослідження чи дії. Водночас сам поріг прийнятності є конвенційним і контекстним: він може бути виправданим з огляду на ризики помилки. Тому навіть кількісно насичена відповідність критеріям лишає структурний залишок невизначеності. Саме його і фіксує парадокс абдукції. Породжується важлива частина парадоксу: пояснювальна привабливість (loveliness) психологічно та методологічно прийнятна, бо знімає певну невизначеність даних надаючи пояснювальної сили, але епістемічно вона може не корелювати з істинністю, що залишає нас у певній невизначеності.

Саме на це зміщують акцент Д. Габбай і Дж. Вудс. Вони пропонують бачити абдукцію як інференцію, що дозволяє приймати рішення і діяти попри дефіцит знання. Так, Дж. Вудс зазначає, що абдукція за своєю природою є гіпотетичною. Вона є здогадом, припущенням. Він вбачав парадокс в тому, як вирок присяжних, що базується на абдукції, яка логічно є лише обґрунтованим припущення і зберігає елемент незнання, може відповідати найвищому юридичному стандарту доказування: поза розумним сумнівом. Дж. Вудс називає це проблемою активації гіпотези [2]. Абдукція не перетворює припущення на знання, а організовує перехід. Абдукція – це не містика. Зокрема, не виключено, що можуть бути докази, що надають гіпотезі ймовірності. Проте коли докази недостатні для активації, іноді пояснення потребує «доповнення». Грубо кажучи, абдукція часто є угодозавершальною. У випадках, коли доказів недостатньо, вона завершує справу власими силами» [2]. Це прагматичне рішення суб'єкта почати діяти так, ніби гіпотеза є істинною, щоб розв'язати поставлену проблему. Абдуктивний висновок за Д. Габбаєм та Дж. Вудсом складається з таких кроків:- Декларація мети: Встановлення когнітивної мети; Недосяжність-1: Мета не досягається через поточну базу знань; Недосяжність-2: Мета не досягається через безпосереднє розширення знань; Пошук гіпотези: Знаходження гіпотези, яка б дозволила досягти мети; Перевірка умов: Гіпотеза має відповідати додатковим умовам (релевантність, простота тощо); Припущення: Визнання того, що H є об-

ґрунтованою здогадкою; Активація: Гіпотеза «випускається для дії» у конкретному контексті [3, с. 47-48]. Навіть коли ми активуємо гіпотезу як «найкраще пояснення», ми все одно залишаємося в стані невизначеності щодо того, чи є вона істинною насправді. Суб'єкт усвідомлює, що активація є ризикованою дією за відсутності повного знання, але такий епістемічний крок дозволяє суб'єкту рухатися далі в розрахунках чи діях, попри те, що істиннісне значення гіпотези лише передбачається. На відміну від об'єктивної істини, активована гіпотеза може бути відмінена у наступних висновках чи розрахунках, якщо з'являться нові дані. Так, до прикладу саме факт активації гіпотези присяжними стає юридичним замінником істини, що дозволяє винести вирок «поза розумним сумнівом» [2].

Отже, парадокс абдукції полягає в тому, що не претендуючи на статус бути істиною, вона слугує необхідним підґрунтям для прийняття рішень та дій в тих видах діяльності, де ціна помили висока. Її результативність завжди обмежена простором альтернатив: ми обираємо найкраще серед того, що реально сформульовано й розглянуто, тоді як сам цей простір може виявитися неповним або деформованим. Запропоновані фільтри відбору найкращих пояснень можуть давати відчутне розуміння та евристичну керованість пошуку, але з цього автоматично не випливає істинність. Водночас абдукція виконує прагматичну функцію: вона створює раціональну підставу для переходу до дії та її подальшу активацію у контекстах, де рішення неможливо нескінченно відкладати, до прикладу, в праві. Саме тому поняття «раціональної невизначеності» можна прийняти як контрольований оксюморон. Йдеться не про романтизацію невідання, а про окреслення режиму раціональності, у якому поріг прийнятності для дії або подальшого дослідження принципово відрізняється від істини як епістемічного ідеалу.

Список використаних джерел:

1. Lipton P. Inference to the Best Explanation. 2nd ed. London : Routledge, 2004. 232 p.

2. Woods J. The criminal abduction paradox. *Proceedings of the Sixth Conference of the International Society for the Study of Argumentation* / eds. F. H. van Eemeren et al. Amsterdam : Sic Sat, 2006. URL: https://rozenbergquarterly.com/issa-proceedings-2006-the-criminal-abduction-paradox/

3. Gabbay D. M., Woods J. A Practical Logic of Cognitive Systems. *Volume 2: The Reach of Abduction: Insight and Trial.* Amsterdam : Elsevier, 2005. 473 p. URL: https://uberty.org/wp-content/uploads/2015/03/Dov-M.-Gabbay-John-Woods-A-practical-logic-of-cognitive-systems.-The-reach-of-abduction.-Insight-and-trial-Vol.-2-2005.pdf

Ключові слова: абдукція, висновок до найкращого пояснення, невизначеність, істина, активація гіпотези.

Key words: abduction, inference to the best explanation, uncertainty, truth, hypothesis activation.

Польовий Святослав Сергійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри філософії

ЕТИЧНИЙ ВИМІР НАРАТИВУ

У сучасному світі і в академічній літерітурі поняття «наратив» часто трактують не тільки я спосіб текстового оповідання, а також як спосіб людини бути, коли людина розуміє себе, іншого та світ. Розглядання етичності наративу за допомогою фундаментальної онтології, а саме в горизонті аналізу Dasein, буття людини структуровано часом і завжди-вже є співіснуванням (буття-з-іншим) і тому не може бути ціннісно нейтральним. З цього твердження виходить основна теза – наратив повинен мати етику, щоб бути. І одразу варто підкреслити, що етика не зводиться до поверхневого моразлізування, вона позначає змістовну нормативність саморозуміння, спільного буття, а також встановлює межі для самоопису.

У підході П. Рікера це твердження підкріплюється концепцією наративної ідентичності та малої етики, де етичний намір полягає у «добропорядочному житті з іншим». Тобто, для повсякденного життя наратив виступає умовою для артикуляції етики. Людське життя, набуває сенсу в процесі розповідання й тлумачення. Самість проявляється в напруженні між ipse (автономність, здатність бути не-собою) та idem (самототожність), відповідальність. Саме тут й про'являється етичний намір – спрямованість до доброго життя разом з іншими у справедливих інституціях [5, с. 148].

Паралельно комунікаційні та літературознавчі підходи (наративна парадигма публічного морального аргументу; «етичний поворот» у гуманітаристиці) показують, що публічна легітимація й моральна переконливість часто відбуваються як конкуренція історій, які оцінюються за критеріями «вірогідності» та «вірності» цінностям спільноти.

У XXI ст. етичний вимір наративу посилюється цифровими медіа: алгоритмічна добірка контенту та поляризація думок змінюють умови «циркуляції» моральних історій, загострюючи питання відповідальності за рамкування, видимість і маніпуляцію увагою.

На наш погляд, методологічне вірне тлумачення етичності наративу полягає в тому, що формальна наративність може описуватися структурно, з чого може виходити лише формальне та поверхневе розуміння наративу, коли оповідь не наповнена змістовно та не несе у собі нічого окрім описання правил та регламентації поведінки у суспільстві. Якщо розуміти наратив як спосіб людини бути, тоді людина розкриває для себе більш широкі перспективи реалізації себе в світі.

Таким чином, розуміння наративу як спосіб, у який людина, а далі й культура, впорядковують життя у зрозумілу часову цілісність. Наратив не лише виконує описову функцію подій, він надає їм сенс, створює зв'язки між діями та їхніми наслідками, внаслідок цього – світ відкривається як поле людської від-

повідальності. Через вимір розповіді з'являються проблеми обов'язку, свободи, надії, страху, вини, виправдання – всього, що робить людину людиною. Важливо як людина відповідає на ці питання, утримуючи це саме існування поряд з іншими людьми. Самі по собі події не набувають «етичності», вони стають такими через призму розуміння, яку створює оповідь, але для цього потрібен адекватний інструментарій тлумачення, тому що сам по собі досвід не може слугувати орієнтиром людини в світі.

Сучасні дослідження в області наративної етики [5; 7], сенс етичного тлумачиться як такий, який виникає усередені самих практик розповіді та сприйняття історії. Наратив постає тут випадком одночасно і інтерпретації, і оцінки дій. У самому процесі розповіді відбувається й оціка того, що є добрим, що є злим, що заслуговує на осуд, а що – на виправдання. Досвід, який розглядається у формі наративу, нерозривно пов'язаний з мораллю. У противному випадку, наратив стає лише нейтральною розповіддю та підґрунтям для маніпуляції та експлуатації людського потенціалу. Про це детально пише Б. Ч. Хан у своїй праці [1, с. 88], коли наратив стає лише сторітейлінгом, спрямований на переслідування користі, ніяк не торкаючись етичного виміру.

Розглядаючи наратив з позиції фундаментальної онтології, а саме через екзістенційну аналітику Dasein [3, с. 322], людське буття є буттям-у-світі, яке структурується часом та турботою (Sorge) і буттям-з-іншими (Mitsein). Як ми і підкреслювали раніше, етичність не є додатком до нейтральної фактичності. Етичність вже вкорінена в тому, що Dasein потребує сенсу, того, що «має значення».

Пізніше, у своїй роботі «Лист про гуманізм» [4] М. Гайдеґґер повертається до проблеми етики, але ставить її інакше. Філософ підкреслює, що традиційно називають етикою, виникає вже після того, як мислення втратило первинний зв'язок із буттям. Замість моралі як системи правил, він звертається до давньогрецького слова «етос». Це давньогрецьке слово означало не сухий моральний кодекс, а місце перебування, оселю, спосіб проживання людини у світі. Етика пов'язується з тим, як людина перебуває у відкритості буття. Dasein не просто діє серед речей, він мешкає у сфері сенсів. М. Гайдеґґер у пізніх творах говорить про життя як перебування (Wohnen) у світі. Особливо виразно ця позиція підкреслюється у праці «Будувати жити думати» [2, с. 147], де проживання розуміється як спосіб, у який людина береже і відкриває світ. Тому ми можемо надати надбудову у вигляді наративу, який є оболонкою цього перебування в світі, через те, що людина потребує історій, прикладів, орієнтирів та не може пізнати етику саму по собі.

У комунікаційній теорії наратив демонструє, як публічні моральні суперечки є конкуренцією історій, що оцінюються за «узгодженістю» та вірністю спільним уявленням про істину й цінність. Наратив може бути містком від онтології до публічної етики: етичність виявляється як критерій прийнятності історії у спільному світі.

Список використаних джерел:

1. Han B.-Ch. Die Krise der Narration. Berlin: Matthes & Seitz Berlin, 2023. 100 p.
2. Heidegger M. Bauen Wohnen Denken. *Vorträge und Aufsätze*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2000. S. 145–164.
3. Heidegger M. Sein und Zeit. Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1967. 437 p.
4. Heidegger M. Über den Humanismus. Frankfurt am Main : Vittorio Klostermann, 1949. 47 p.
5. Meretoja H. The Ethics of Storytelling: Narrative Hermeneutics, History, and the Possible. Oxford : Oxford University Press, 2018. 312 p.
6. Ricœur P. Soi-même comme un autre. Paris: Éditions du Seuil, 1990. 424 p.
7. Reijers W. Narrative and Technology Ethics. Cham : Springer, 2023.

Ключові слова: онтологія, етика, Dasein, наратив, ідентичність, герменевтика, буття.
Key words: ontology, ethics, Dasein, narrative, identity, hermeneutics, being.

Скриннік Руслан Алізамінович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри філософії

ФАТАЛІЗМ ТА ВОЛЮНТАРИЗМ В ІСТОРИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

На даний час існують певні підходи до розуміння історичного процесу. Деякі дослідники підходять до розуміння історії як чогось незалежного від волі людей, об'єктивного процесу, інші ж навпаки, стверджують, що вирішальний вплив у формуванні історичного процесу відіграють саме певні видатні історичні постаті та стверджують, що все залежить саме від волевиявлення окремих людей. Крайній формі першого підходу відповідає фаталізм, крайньою формою другого підходу виступає волюнтаризм. Інакше кажучи, дане питання можна сформулювати як співвідношення фаталізму та волюнтаризму в розумінні історичного процесу. Ключовим моментом, що розмежовує ці два підходи виступає категорія свободи.

Фаталізм (від лат. fatalis – визначений долею) визначається як віра в те, що над людьми панують доля чи фатум. Стародавня міфологія відтворює події, де зображено панування фатуму навіть над богами. Відповідно до фаталізму, людське життя повністю управляється Богом, долею або об'єктивними принципами та закономірностями світобудови. Такий підхід не визнає активної ролі людського фактора, творчої ініціативи в історичному процесі, породжуючи пасивність і зневіру людини у власні сили. Фаталізм також заперечує хоч якусь значимість випадкових процесів.

Волюнтаризм (від лат. voluntas – воля) – філософський напрямок, діаметрально протилежний фаталізму, який вважає найвищим принципом буття волю.

Основну роль у цьому напрямі філософії відіграли роботи А. Шопенгавера, Е. Гартмана, Ф. Ніцше, які поривають з попереднім раціональним і моральним тлумаченням проблеми волі. У вченні А. Шопенгауера світ постає у формі сліпої, самодостатньої та всеосяжної «волі до життя». Вона позбавлена раціональних підстав і не дається розумному розумінню.

Е. Гартман проголошує основою всього існуючого несвідомий духовно-вольовий початок, який спрямовується «позарозумною світовою волею». Ніцше виходить із «волі до влади» як рушійної сили історії.

Розберемо більш детально вищевказані підходи на конкретних прикладах. Фаталізм у рамках був характерний для античної політичної традиції. Волюнтаризм, у свою чергу, зародився в епоху Просвітництва, його основи закладені в трудах Ж.-Ж. Руссо та І. Канта.

В основі античного способу мислення, у своїй більшості (хоча існували і певні виключення) лежить уявлення про те, що буття – і природне, і людське – є єдиним цілим, а діалектика культурного розвитку обов'язково пов'язана з космологією (силами або стихіями природи). Так, наприклад, матеріалістична концепція Демокрита стала кульмінацією розвитку ідеї долі, оскільки у його філософії Ананке виступала як всеосяжний принцип, що охоплює поняття долі, справедливості, провидіння та космогонічної сили. Платон, у свою чергу, трактував необхідність як вияв розумної, божественної волі, тоді як випадковість для нього була синонімом хаосу, безладу та безцільності. Він уявляв світ як цілеспрямовано функціонуючий організм, що еволюціонував з первісного хаосу і набув своєї доцільної форми завдяки втручанню божественного, надприродного розуму [1].

Геракліт, розглядаючи роль долі у формуванні свого поняття «логосу», стверджував, що всесвіт функціонує за певним універсальним законом. Цей закон, який він називав логосом, керує всіма процесами, від руху небесних тіл до життя живих істот. Він вважав, що боротьба та необхідність є невід'ємними складовими цього космічного порядку. Як він сам зазначав: «Необхідно усвідомлювати, що конфлікт є всеохоплюючим, що справедливість полягає в суперечності, і що все виникає через суперечності та за необхідністю». Таким чином, Геракліт ототожнював сутність долі з цим всепроникним логосом, який є основою буття Всесвіту.

У такому типі мислення, природа є моделлю для побудови історичних та політичних схем, проголошується тотожність часу та вічності.

Отже, важливим для античного розуміння справедливості є відмінність двох типів нормативного порядку: природного, встановленого богами і тому незалежного від людської волі та переданої їй, і власне – людського. Цінність їх неоднакова: природний порядок має безумовний моральний пріоритет щодо політичного. Тому справедливість сприймається як уподібнення, максимальне наближення політичного порядку до свого природного зразка. Політичний порядок, що найбільше відповідає «природі речей», і є найкращим (справедливим).

Пошук такого найкращого порядку, як зазначає найбільший сучасний політичний філософ Лео Штраус, є головною турботою класичної (античної) думки [2, p. 31-32].

Античному тлумаченню справедливості як згоди з природою (Л. Штраус) протистоїть тлумачення, яке можна умовно назвати «волюнтаристським». Цей підхід відмовляє природі, як і суспільству, у здатності виступати джерелом нормативного порядку. При цьому змінюється і тлумачення самої природи. Природа – це історія, вона не містить у собі зобов'язання, бо нерозумна. Розум – продукт тривалої еволюції людського роду. Єдиним творцем справедливості, за такого розуміння, виявляється сама людина, яка досягла такого ступеню моральної досконалості, що здатна встановити закон (норми поведінки) для самої себе. Інакше кажучи, основу цього підходу становить ідея моральної автономії особистості, вперше сформульована Ж.-Ж. Руссо і систематично розвинена потім І. Кантом.

Концепція справедливості Ж.-Ж. Руссо нерозривно пов'язана з ідеєю історичного процесу. Згідно з Руссо, природний стан – tabula rasa, чиста можливість людині стати людиною. Природний стан не знає уявлень про моральність, нестача моральних законів у ньому заповнюється природним почуттям співчуття. І все ж є щось, що радикально відрізняє людину від тварини. Це – свободна воля і здатність до самовдосконалення, «...яке за допомогою різних обставин веде до послідовного розвитку всіх інших здібностей, здатність, властива нам як усьому роду нашому, так і кожному індивідууму...» [3, p. 83].

У чому полягає справжнє значення концепції Руссо? З одного боку, його тлумачення справедливості є комунітарним, і тут, безперечно, позначається вплив Античності. Але, з іншого боку, саме Руссо вперше витлумачив справедливість у формально-правовому ключі, здійснивши тим самим радикальний розрив із попередньою традицією. Якщо у всій попередній думці (включаючи Т. Гоббса і Дж. Локка) обмеження індивідуального свавілля здійснювалося «вертикально», тобто відповідно до ідеї блага, то відповідно до принципів Руссо, як зазначає Лео Штраус, обмеження свавілля здійснюється «горизонтально», свавіллям інших людей. Тим самим навіть канібалізм може бути виправданий, якщо на те є згода волі народу. Тому є підстави вважати Руссо основоположником формальної етики, на противагу етиці матеріальної, яка встановлює свої принципи незалежно від уявлень про благо.

Формальна, в основі своєї волюнтаристська концепція справедливості Руссо отримала розвиток у моральному та політико-правовому вченні І. Канта.

Німецький філософ запозичує у Руссо ключове поняття його морально-політичної доктрини – поняття загальної волі, але суттєво змінює його тлумачення. Ця трансформація пов'язана зі зміною у Канта тлумачення самого суспільного договору, який його попередники (Гоббс, Локк і Руссо) вважали основним фактом соціального буття, виводячи з нього всі найважливіші принципи суспільного та політичного устрою. На відміну від більш ранніх теоретиків-контрак-

туалістів, Кант у дусі своєї доктрини трансценденталізму тлумачить суспільний договір не як історичний факт, а як ідею розуму, дану всім розумним істотам a priori, тобто до будь-якого досвіду.

Ідея Канта така: право встановлювати закони належить верховному главі держави – монарху, але це право передбачає обов'язок законодавця видавати свої закони так, наче їх джерелом є об'єднана воля всього народу. Гіпотетична згода народу в цьому випадку є надійним критерієм того, що цей закон справедливий, і, навпаки, незгода означає, що закон є неправомірним.

Як вказував І. Кант: «Справді, це і є пробний камінь правомірності будь-якого громадського закону. А саме: якщо закон такий, що весь народ жодним чином не міг би дати на нього своєї згоди, то він несправедливий (як, наприклад, закон про те, щоб якийсь клас підданих користувався у спадок перевагами стану панів); якщо ж, принаймні, можливо, що народ дав би свою згоду на такий закон, то наш обов'язок вважати його справедливим...» [4, p. 87].

Отже, порівняльний аналіз двох фундаментальних напрямів у політичній філософії та етичній думці, умовно позначені автором тез як «фаталізм» (певною мірою характерна для періоду античності) і «волюнтаризм», показує наступне. У фаталізмі вирішення проблеми справедливості ґрунтується на зверненні до поняття природи, але до природи у розумінні певного фатуму, долі, закони якої визнаються універсальними та мають безпосереднє значення для історичного процесу загалом. Для фаталізму справедливість отримує аристократичне тлумачення, хоча визнається, що остаточне вирішення етичних питань неможливе у відриві від соціального та політичного контексту. У волюнтаризмі, навпаки, поняття природи втрачає своє значення (якщо не остаточне, то хоча б вирішальне) для історичного процесу, при цьому норми права створюються незалежно від уявлень про природні закони. Наслідком такого повороту стає тлумачення справедливості на принципах егалітаризму, а єдино можливим способом вирішення правових колізій визнається неухильне дотримання ідеї права.

Список використаних джерел:

1. Plato: Charmides, Alcibiades I & II, Hipparchus, The Lovers, Theages, Minos, Epinomis. Loeb Classical Library : London, 1927.

2. Strauss L. An Introduction to Political Philosophy: Ten Essays. Wayne State University Press. Detroit, 1989. P. 31-32.

3. Rousseau J.-J. The Social Contract and Discourses / translated with an Introduction by G. D. H. Cole. London and Toronto : J. M. Dent and Sons, 1923. P. 83.

4. Kant I. On the Common Saying: That May Be Correct in Theory, But It Is of No Use in Practice. Cambridge University Press : «Practical Philosophy». The Cambridge Edition of the Works of Immanuel Kant, 1996. P. 87.

Ключові слова: волюнтаризм, фаталізм, історичний процес, свобода.
Key words: voluntarism, fatalism, historical process, freedom.

СЕКЦІЯ 19.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СВІТОВИХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Керівник секції: *професор кафедри політичних теорій, доктор політичних наук, професор Мамонтова Елла Вікторівна*
Секретар секції: *аспірантка кафедри політичних теорій Гевелюк Діана Андріївна*

Кормич Людмила Іванівна
Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри політичних теорій, доктор історичних наук, професор
Краснопольська Тетяна Миколаївна
Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент

OSINT ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ДИПЛОМАТІЇ

У сучасних умовах трансформації міжнародних відносин, що зумовлені цифровізацією глобального політичного простору, суттєво змінюється логіка формування зовнішньополітичних рішень. Зростання ролі інформації як стратегічного ресурсу, а також розвиток цифрових технологій актуалізують необхідність використання нових аналітичних інструментів, серед яких особливе місце посідає OSINT (Open Source Intelligence – розвідка на основі відкритих джерел) (далі – OSINT). У межах цифрової дипломатії OSINT трансформується з допоміжного інструменту збору інформації у системний елемент забезпечення стратегічного зовнішньополітичного аналізу.

OSINT визначається як процес системного пошуку, відбору, верифікації та інтерпретації інформації, отриманої з відкритих джерел, включаючи медіа, соціальні мережі, державні реєстри, аналітичні платформи та інші цифрові ресурси. За оцінками дослідників, значна частка інформації, що використовується у процесах ухвалення рішень, формується саме на основі відкритих джерел, що зумовлює їх зростаючу вагу у системі інформаційно-аналітичного забезпечення державної політики [1]. Аналогічні висновки містяться у дослідженнях, що підкреслюють роль OSINT для забезпечення національної безпеки [2].

Цифрова дипломатія, як новітній напрям реалізації зовнішньої політики, базується на використанні інформаційно-комунікаційних технологій для досягнення політичних цілей держави. Вона передбачає не лише комунікацію з між-

народною аудиторією, але й активне використання цифрових даних для аналізу глобальних процесів і формування політичних рішень. У цьому контексті, на нашу думку, OSINT виступає важливим інструментом, який дозволяє інтегрувати великі масиви відкритої інформації у процеси стратегічного планування та прогнозування [3]. Використання OSINT у цифровій дипломатії дозволяє забезпечити більш високий рівень обґрунтованості зовнішньополітичних рішень. Зокрема, аналітика відкритих джерел сприяє ранньому виявленню кризових явищ, моніторингу міжнародного інформаційного середовища, аналізу громадської думки та оцінці поведінки ключових міжнародних акторів. Це створює передумови для формування evidence-based policy (політики, заснованої на даних, що є особливо актуальним у контексті швидких змін міжнародного середовища) [1; 4].

Крім того, OSINT забезпечує можливість оперативного реагування на інформаційні виклики, зокрема дезінформаційні кампанії та ІПсО. У сучасних умовах гібридних конфліктів інформаційний простір стає ключовим полем боротьби, що зумовлює необхідність постійного моніторингу та аналізу інформаційних потоків. У цьому контексті OSINT виступає інструментом не лише аналізу, але й інформаційної протидії, що дозволяє державам ефективніше захищати власні національні інтереси.

Особливої актуальності використання OSINT набуває в умовах повномасштабної війни рф проти України. Україна активно застосовує інструменти відкритої розвідки для документування воєнних злочинів, збору доказів для міжнародних судів, а також формування міжнародної підтримки. Використання цифрових платформ, соціальних мереж і аналітичних інструментів дозволяє не лише фіксувати факти агресії, але й формувати відповідні міжнародні наративи, що є складовою цифрової дипломатії [2]. У цьому контексті важливо підкреслити, що OSINT сприяє розвитку мережевих форм взаємодії у зовнішній політиці. Відкритість інформації та доступність цифрових інструментів дозволяють залучати до аналітичної діяльності не лише державні інститути, але й громадські організації, експертні спільноти та окремих громадян. Така мережевість підсилює аналітичний потенціал держави та сприяє формуванню більш комплексного бачення світових політичних процесів, що відповідає сучасним концепціям networked governance та багаторівневого врядування.

Водночас використання OSINT супроводжується низкою викликів і обмежень. До них належать інформаційна перевантаженість, складність перевірки достовірності даних, ризики маніпуляції інформацією та необхідність розвитку відповідних аналітичних компетенцій. Крім того, актуальним є питання захисту інформації та протидії використанню відкритих даних у ворожих цілях. Це зумовлює необхідність формування комплексних стратегій управління інформацією у сфері цифрової дипломатії.

Отже, OSINT набуває статусу одного з ключових інструментів формування стратегічних зовнішньополітичних рішень у цифрову епоху. Її інтеграція у

практики цифрової дипломатії забезпечує підвищення ефективності державної політики, сприяє адаптації до нових викликів міжнародної спільноти та формує передумови для розвитку сучасних моделей цифрової дипломатії, заснованих на даних, відкритості та мережевій взаємодії.

Список використаних джерел:

1. Van Puyvelde D., Tabárez Rienzi F. The rise of open-source intelligence. *European Journal of International Security.* 2025. Vol. 10(4). P. 530-544. URL: https://doi.org/10.1017/eis.2024.61

2. Роль OSINT-досліджень у підвищенні рівня національної безпеки України : матеріали круглого столу (м. Львів, 7 травня 2025 р.) / укладач І. О. Ревак. Львів : ЛьвДУВС, 2025. 249 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/8875/1/07_05_2025.pdf

3. Басалик С. А., Туз О. С., Тищук В. В. Генезис інструментів OSINT та окремі аспекти їх використання у правоохоронній діяльності. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. № (9). URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.15086041

4. Думчиков М. В. Відкрита розвідка (OSINT) у протидії інформаційним війнам: аналітичні інструменти та правові межі. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. Том 2. № 6. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.2.43

Ключові слова: цифрова дипломатія, OSINT, зовнішньополітичні рішення, стратегія, зовнішня політика.

Key words: digital diplomacy, OSINT, foreign policy decisions, strategy, foreign policy.

Вітман Костянтин Миколайович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри політичних теорій,
доктор політичних наук, професор
Капсамун Олег Георгійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій

ПРОКСІ-ВІЙНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ГІБРИДНИХ СТРАТЕГІЙ У ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТИСТОЯННІ

Актуальність дослідження проксі-війни як інструменту реалізації гібридних стратегій зумовлена трансформацією характеру сучасних міжнародних конфліктів, у яких відбувається відхід від класичних форм міждержавного збройного протистояння на користь асиметричних моделей впливу. У XXI столітті держави дедалі частіше уникають прямої військової конфронтації, натомість використовуючи проксі-акторів – недержавні збройні формування, парамілітарні структури, приватні військові компанії або політично залежні режими для досягнення

стратегічних цілей без формального входження у стан війни. Така практика дозволяє мінімізувати політичні, економічні та репутаційні витрати, знижує ризики міжнародно-правової відповідальності та ускладнює ідентифікацію агресора. У контексті гібридної війни проксі-війни набувають особливого значення як ключовий механізм непрямого впливу, що поєднується з інформаційними операціями, кібернетичними атаками, економічним тиском і політичною дестабілізацією.

Проксі-війна – це конфлікт, у якому великі геополітичні гравці реалізують свої стратегічні цілі через треті сторони (малі держави або локальні угруповання), уникаючи прямого вступу у бойові дії. Згідно з кембриджським та оксфордським словниками, такий формат передбачає зовнішню підтримку та керування конфліктом «чужими руками» [1; 2].

Характерною ознакою проксі-війн є делегування збройного протистояння третім силам, що дозволяє державам-ініціаторам уникати прямого військового зіткнення, водночас зберігаючи контроль над динамікою конфлікту через підтримку локальних акторів.

У цьому контексті можна виокремити ключові форми реалізації проксі-війн. Передусім йдеться про системну підтримку проксі-суб'єктів з боку держав-»спонсорів», яка включає фінансове забезпечення, постачання озброєння та військової техніки, а також надання технічних ресурсів. Значне місце займає підтримка нерегулярних формувань шляхом їх підготовки, координації діяльності та інтеграції у ширші стратегічні сценарії впливу [3].

Невід'ємною складовою проксі-війн є інформаційний компонент, що охоплює використання пропаганди, дезінформації та кіберінструментів з метою впливу на громадську думку, підриву легітимності державних інститутів і дестабілізації політичної системи противника. Паралельно застосовуються інструменти обмеженої військової присутності, зокрема направлення військових радників, спеціальних підрозділів і консультантів для підтримки місцевих сил без формального втягнення у відкритий конфлікт.

Додатковими формами є створення інфраструктури забезпечення військових баз і логістичних пунктів у країнах-сателітах, що дозволяє підтримувати операційну спроможність проксі-акторів. Важливу роль відіграє також технологічна підтримка, включаючи передачу розвідувальних даних, засобів зв'язку та кіберможливостей [3]. Поряд із цим застосовуються економічні інструменти впливу, наприклад, санкції, торговельні обмеження та інші форми економічного тиску. У окремих випадках проксі-війни можуть супроводжуватися обмеженою прямою військовою участю держав-спонсорів у формі високоточних ударів або спільних операцій, що зберігає їх формальну дистанційованість від конфлікту.

Ефективність і специфіка проксі-війн визначаються сукупністю чинників, серед яких ключове значення мають геополітичні інтереси держав, конкуренція за контроль над ресурсами та регіонами впливу, геостратегічне розташування територій, а також ідеологічні, етнічні та релігійні суперечності. Важливим каталізатором виступають внутрішні політичні та соціально-економічні проблеми

у країнах-реципієнтах, які створюють сприятливе середовище для зовнішнього втручання.

Використання проксі-війн у межах гібридної агресії надає ініціатору суттєві переваги: економічність (витрати на утримання найманців нижчі за фінансування регулярної армії), ефективність (місцеві сили краще орієнтуються в регіоні та ефективніше проводять диверсії), мінімізація політичних ризиків (загибель місцевих комбатантів не викликає суспільного резонансу всередині країни-агресора), ідеологічний вплив (зміцнення лояльності серед споріднених груп населення та маніпуляція політиками), політичне алібі (офіційне заперечення участі дозволяє уникати міжнародних санкцій та зберігати відносини з глобальними лідерами), маніпулятивний статус (можливість імітувати роль «миротворця» для посилення впливу на країну, що стала жертвою нападу) [4].

Кінцеві результати проксі-війн є варіативними та залежать від конфігурації сил, стратегічних цілей акторів і рівня зовнішньої підтримки. Найбільш типовим сценарієм є перемога однієї зі сторін, що супроводжується трансформацією політичного режиму, зміною балансу сил або територіальних параметрів у регіоні. Однак, значна частина проксі-конфліктів завершується збереженням статус-кво, коли жодна зі сторін не здобуває вирішальної переваги, що призводить до затяжної нестабільності та «замороженого» конфлікту. Альтернативним варіантом є досягнення дипломатичних домовленостей, часто за посередництва міжнародних акторів. Негативні сценарії включають ескалацію конфлікту, розширення його масштабів і зростання інтенсивності, що супроводжується гуманітарними кризами, руйнуванням інфраструктури та збільшенням жертв серед цивільного населення. У ширшому вимірі проксі-війни можуть спричиняти дестабілізацію регіонів, руйнування міждержавних відносин і поширення нових конфліктних осередків. Окремим ризиком є втрата контролю над конфліктом, що веде до формування вакууму влади, посилення хаосу та зростання безпекових загроз. Таким чином, результати проксі-війн мають комплексний і неоднозначний характер, визначаючись поєднанням геополітичних інтересів, ресурсного забезпечення, рівня міжнародної підтримки та політичної волі сторін, а їх оцінка часто є суб'єктивною і залежить від позиції залучених акторів.

Отже, з урахуванням цього, проксі-війни слід розглядати не лише як тактичний інструмент ведення конфлікту, а як системний елемент сучасної геополітичної конкуренції, який трансформує традиційні уявлення про війну, суверенітет і відповідальність держав. Їх поширення свідчить про формування нової логіки геополітичного протистояння, у межах якої вирішальне значення мають не стільки прямі військові зіткнення, скільки здатність держав здійснювати латентний та асиметричний вплив.

Список використаних джерел:

1. Proxy war. *Cambridge English Dictionary*. URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/proxy-war

2. Proxy War. *Lexico*. URL: https://www.lexico.com/definition/proxy_war
3. Проксі-війни як елемент сучасної гібридної війни. *Sidcon*. URL: https://sidcon.com.ua/tpost/n1d41ghbz1-proks-vini-yak-element-suchasno-gbridno
4. Byman D. Why States are Turning to Proxy War. 26.08.2018. *The National Interest*. URL: https://nationalinterest.org/feature/why-states-are-turning-proxy-war-29677

Ключові слова: проксі-війна, гібридна війна, геополітичне протистояння.
Key words: proxy war, hybrid war, geopolitical confrontation.

Мамонтова Елла Вікторівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри політичних теорій,
доктор політичних наук, професор
Касяненко Ігор Сергійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій

OSINT ЯК ІНСТРУМЕНТАРІЙ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Сьогодні ми спостерігаємо трансформацію масових комунікацій: традиційні ЗМІ витісняються новими соціальними медіа (Social Media 2.0/3.0). Останні базуються на мережевій взаємодії, де кожен користувач стає автором (творцем контенту). На відміну від лінійної моделі газет чи телебачення, нові медіа функціонують як децентралізоване діалогове середовище.

Концептуалізація цього явища бере початок у 1960-х роках і безпосередньо корелює з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. Фундатор сучасної політичної комунікативістики Маршалл Маклюен не вживав термін «соціальні медіа», проте їхня сутність розкривається в його тезі: «засіб комунікації і є повідомленням» (*The medium is the message*) [1]. Згодом Лев Манович у праці «Мова нових медіа» [2] систематизував характеристики цифрових ресурсів (цифрове представлення, модульність, автоматизація, мінливість і транскодування), що дозволило науковій спільноті чітко розмежувати старі та нові форми комунікації. Безпосередньо термін «соціальні медіа» (*Social Media*) популяризувала Кріс Шиплі у 2004 році [3] для опису сервісів, що забезпечують мережеву взаємодію та обмін контентом.

Еволюція нових медіа охоплює чотири фази, зумовлені технологічним прогресом. На домережевому етапі та етапі Web 1.0 (1980-ті – кінець 1990-х рр.) відбувся перехід від аналогових до цифрових форматів, виникли E-mail, форуми та чати (IRC). Вебсайти того часу нагадували традиційні ЗМІ – це були статичні

майданчики, де аудиторія виступала в ролі пасивного «читача», а не творця контенту. Період початку 2000-х – 2010-х рр. ознаменувався так званою революцією Web 2.0. Саме в цей час відбувається становлення та стрімке поширення глобальних платформ: Wikipedia (2001), LinkedIn (2002), Facebook (2004), YouTube (2005) та Twitter (2006). Комунікаційні практики «золотої доби» Web 2.0 зумовили перехід до моделі просумеризму (*Prosumer* – від *producer* та *consumer*), де користувачі власноруч генерують контент (*UGC – User Generated Content*). 2010-ті – 2020-ті рр. можна визначити як епоху мобільності та візуалізації. Масове поширення смартфонів і швидкісного мобільного інтернету змістило фокус на візуальну складову та миттєву реакцію. Провідними медіаплатформами стають Instagram (2010), Snapchat (2011) та TikTok (2016). Від користувача вимагається постійна присутність у режимі «онлайн», що сприяє розвитку «економіки інфлюенсерів» (лідерів думок). З початку 2020-х рр. і до сьогодні триває етап алгоритмізації та Web 3.0. Штучний інтелект починає активно впроваджуватися у формування персоналізованих стрічок, розвиток метавсесвітів та децентралізованих мереж. Поширюються практики взаємодії користувачів з алгоритмами, а питання конфіденційності даних та автоматизованої модерації виходять на перший план.

Новим соціальним медіа притаманна низка ключових рис. Насамперед це інтерактивність, що забезпечує миттєвий зворотний зв'язок, та гіпертекстуальність, яка дозволяє споживати інформацію нелінійно через систему переходів. Важливу роль відіграє конвергенція – процес поєднання тексту, відео та аудіо на єдиній платформі. Завершує цей перелік віртуальність, завдяки якій створюються специфічні цифрові простори для суспільної комунікації.

Нові соціальні медіа докорінно змінили інструментарій політичного аналізу, перетворивши цифрове середовище на масштабну лабораторію, що працює в режимі реального часу. Крім того, нові соціальні медіа трансформували саму модель діяльності політичного експерта. Авторитет змістився від офіційних спікерів у телевізійному ефірі до нішевих аналітиків у мережевому просторі. Пріоритетною стала горизонтальна комунікація: тепер експерти не лише транслюють позицію, а вступають у пряму дискусію з аудиторією, що дозволяє миттєво апробувати аналітичні гіпотези. Відтак нові медіа перетворилися з інструментів передачі інформації на складні екосистеми, у межах яких формується сучасна політична суб'єктність.

Водночас нові соціальні медіа не лише сприяють аналізу, а й здатні викривляти реальність, що стає пріоритетним об'єктом досліджень. Йдеться про ефект ехо-камер (*echo chambers*), коли алгоритми новинних стрічок обмежують інформаційне поле користувача лише контентом, що відповідає його вподобанням. У таких умовах політичний аналітик зобов'язаний свідомо виходити за межі власної інформаційної бульбашки задля формування об'єктивної картини подій. Визначальною ознакою сучасності стала культура фактчекінгу: без ретельної верифікації даних із соціальних мереж політична аналітика ризикує перетворитися на інструмент ретрансляції дезінформації та фейків.

Політична експертиза набула виразного технологічного характеру, де одним із ключових фундаментів став OSINT (*Open Source Intelligence*). Якщо традиційна аналітика значною мірою залежала від офіційних пресрелізів або інсайдерської інформації, що нерідко ставали інструментами маніпуляцій, то розвідка на основі відкритих джерел змістила акцент на верифіковані цифрові докази. Для політичного експерта впровадження інструментарію OSINT означає можливість оперативно підтверджувати факти та аналізувати події, випереджаючи офіційні повідомлення державних структур.

Основними напрямами застосування OSINT у медіапросторі є громадський моніторинг, геолокація, аналіз соціальних графів, моніторинг настроїв (*Sentiment Analysis*) та кризовий менеджмент.

Верифікація та геолокація. Завдяки перетворенню користувачів на мобільних репортерів, аналітики отримали масив даних для хронологічної та просторової верифікації подій. Аналіз метаданих, ландшафту та тіней дозволяє точно визначити місце проведення акцій чи переміщення техніки. Крім того, моніторинг поширення новин допомагає ідентифікувати координовані інформаційні атаки: одночасна поява контенту в сотнях груп без першоджерела є ознакою штучного вкиду.

Мережевий аналіз та візуалізація. Використання спеціалізованого ПЗ (наприклад, *Gephi* або *Maltego*) перетворює аналітику на математику зв'язків. Це дозволяє візуалізувати взаємодію між акаунтами та виявляти реальних лідерів думок; картувати бот-мережі через кластеризацію акаунтів з ідентичними патернами поведінки (однаковий час публікацій, відсутність особистого контенту); доводити факти зовнішнього втручання у внутрішню політику.

Алгоритмізація та моніторинг настроїв. Сучасний аналіз базується на роботі з API та алгоритмах штучного інтелекту. ШІ класифікує згадки про політичних суб'єктів за емоційним забарвленням (позитивні, негативні, нейтральні). Локалізація точок напруги за геопозицією постів дозволяє експертам прогнозувати соціальні вибухи чи протести ще до їхнього фактичного початку.

Роль OSINT-спільнот та кризовий менеджмент. У період масштабних конфліктів (наприклад, протести в Білорусі 2020 р.) саме OSINT-спільноти (як-от *Bellingcat*) стають ключовими суб'єктами експертизи. Базуючись на супутникових знімках та даних із соцмереж, вони здатні спростовувати офіційні урядові версії та доводити присутність іноземних агентів у зонах конфлікту.

Отже, сучасна політична аналітика трансформувалася з формату теоретичного спостереження у прикладну цифрову розвідку. В умовах домінування нових медіа інструментарій OSINT став базовим стандартом для верифікації фактів та проактивного прогнозування кризових явищ. Крім того, OSINT сприяв демократизації політичної експертизи: сьогодні авторитет аналітика базується не лише на формальних регаліях, а передусім на глибині та точності представлених доказів – верифікованих скриншотів, системних логів та прямих посилань, доступних для самостійної перевірки кожним учасником комунікації. На завер-

шення зазначимо: нові соціальні медіа є водночас найпотужнішим інструментом акумуляції даних і динамічним середовищем, у якому безпосередньо конструюється сучасна політична реальність.

Список використаних джерел:

1. Маклюен М. Розуміння медіа: зовнішні розширення людини. Київ : Ніка-Центр, 2012. 404 с.
2. Manovich Lev The Language of New Media. Cambridge, Mass. : MIT Press, 2001. 393 p.
3. Shipley C. Social Media: The New Paradigm. *DEMO Letter.* 2004. Vol. 12. No. 1.

Ключові слова: соціальні медіа (Social Media 3.0), OSINT (відкриті джерела розвідки), політична експертиза, політичний аналіз, політична комунікація.
Key words: social media (Social Media 3.0), OSINT (Open Source Intelligence), political expertise, political analysis, political communication.

Завгородня Юлія Володимирівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри політичних теорій, доктор політичних наук, доцент
Сушко Анатолій Іванович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат історичних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ЧИННИК СТІЙКОСТІ СУСПІЛЬСТВА ДО ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

Формування цифрової культури стає ключовим чинником підвищення стійкості суспільства в умовах сучасних гібридних загроз. Цифрова трансформація проникає у всі сфери життя, забезпечуючи не лише автоматизацію процесів, а й інтеграцію інноваційних рішень, орієнтованих на потреби громадян та реагування на виклики інформаційного середовища. Використання цифрових платформ, онлайн-сервісів, інтелектуальних технологій і цифровізація освітніх та культурних практик формує нову основу для розвитку суспільства та підвищення його адаптивності до загроз.

В умовах гібридної війни проти України цифрові технології набувають подвійного значення. З одного боку, вони сприяють інноваційному розвитку, створюють нові можливості для навчання, комунікації та взаємодії, а з іншого – стають об'єктом інформаційного впливу та інструментом дезінформації. Масштабні кампанії з поширення фейків, алгоритмічні маніпуляції, викрадення персональних даних та підрив довіри до офіційних цифрових ресурсів використовуються для дестабілізації суспільства, психологічного тиску та впливу на громадську свідомість [1, с. 443].

Тому, інформаційний простір наповнений різноманітними новинами, кожна з яких виконує певну функцію для аудиторії. Існують джерела надійної та перевіреної інформації, які подають факти без суб'єктивних оцінок і допомагають громадянам формувати власні висновки щодо політичних процесів. Водночас, присутня й інформація, що нав'язує певну точку зору, обмежує індивідуальне мислення споживачів або дезорієнтує й вводить їх в оману [2, с. 30].

Гібридна війна передбачає комплексне використання різних інструментів впливу, що експлуатують соціальні уразливості, зокрема низький рівень цифрової грамотності, нерівний доступ до цифрових ресурсів та недостатнє критичне мислення користувачів. У цьому контексті формування цифрової культури стає стратегічним завданням: вона сприяє розвитку медіаграмотності, здатності виявляти дезінформацію та захищати персональні дані, а також підвищує критичну оцінку інформації, що циркулює в цифровому просторі [1, с. 445].

Розвиток цифрової культури передбачає не лише навчальні ініціативи, а й державну підтримку, створення освітніх програм і цифрових платформ, які забезпечують громадян необхідними знаннями та навичками для безпечної та ефективної взаємодії в кіберпросторі. Це включає формування відповідальної поведінки в інтернеті, розвиток навичок кібергігієни та критичного аналізу інформації.

Отже, формування цифрової культури виступає ключовим механізмом стійкості суспільства до гібридних загроз. Вона підвищує здатність громадян протистояти інформаційним і кіберзагрозам, зміцнює довіру до цифрових сервісів та державних інституцій і забезпечує більш ефективну інтеграцію суспільства у цифровий простір, зменшуючи вразливість до сучасних форм агресії.

Цифрова трансформація соціокультурної сфери в умовах гібридної війни виступає не лише технологічним процесом модернізації, а й стратегічним чинником зміцнення національної безпеки, суспільної стійкості та культурного розвитку. Інтеграція цифрових технологій у діяльність культурних інституцій сприяє розширенню доступу до знань, активізації громадянської участі та оперативному реагуванню на інформаційні виклики сучасності. У цьому контексті центри культурних послуг можуть відігравати ключову роль у формуванні цифрової культури, цифрової обізнаності та критичного мислення населення[3, с. 215].

Розвиток цифрової грамотності, медіаосвіти та навичок критичного аналізу інформації є важливою складовою протидії гібридним загрозам. Центри культурних послуг, бібліотеки, освітні хаби та інші культурно-просвітницькі платформи здатні об'єднувати різні соціальні групи для набуття базових компетентностей у сфері інформаційної безпеки, роботи з цифровими платформами та розуміння механізмів інформаційного впливу. Саме тому їх діяльність потребує переорієнтації – від традиційних культурно-дозвіллєвих форматів до інноваційних освітньо-комунікаційних практик, спрямованих на формування громадянської стійкості [3, с. 215].

Необхідним елементом такої трансформації є створення національної цифрової освітньо-інформаційної платформи з питань гібридної безпеки та цифрової культури. Впровадження такої платформи на державно-партнерських засадах із залученням культурних інституцій забезпечить відкритий доступ громадян до знань про протидію дезінформації, кіберзагрозам і маніпуляціям. Центри культурних послуг можуть координувати локальні освітні ініціативи, організовувати тренінги, воркшопи та публічні лекції, що поєднують культурний і освітній аспекти.

Підвищення цифрової компетентності працівників центрів культурних послуг є ключовим напрямом їх модернізації. Опановування сучасних цифрових інструментів і участь у програмах підвищення кваліфікації, орієнтованих на проблематику гібридних загроз, сприятимуть оновленню культурно-освітніх практик і зміцненню інформаційної безпеки суспільства.

Список використаних джерел:

1. Shcherbak Yu. Role of cultural service centres in forming digital resilience of the population: from service transformation to educational platforms. *Digital Platform Information Technologies in Sociocultural Sphere.* 2025. Vol. 8. № 2. P. 441–450. DOI: https://doi.org/10.31866/2617-796X.8.2.2025.347944

2. Завгородня Ю. В. Особливості поведінки учасників політичного процесу під час конфронтації в інформаційному просторі. *Політикус.* 2022. Вип. 4. С. 29-34. DOI: https://doi.org/10.24195/2414- 9616.2022-4.4

3. Любохинець Л. С., Шпуляр Є. М. Цифрова трансформація національної економіки: сучасний стан та тренди майбутнього. *Вісник Хмельницького національного університету.* 2019. № 4. С. 213–228. URL: https://www.doi.org/10.31891/2307-5740-2019-272-4-1-212-217

Ключові слова: цифрова культура, гібридні загрози, цифрова грамотність, суспільна стійкість, медіаграмотність.

Key words: digital culture, hybrid threats, digital literacy, social resilience, media literacy.

Дзюбенко Юлія Михайлівна

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук

ГРОМАДСЬКА УЧАСТЬ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОГО ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Повномасштабне вторгнення рф спричинила масштабні руйнування територій, інфраструктури, що актуалізує питання не лише просторового відновлення, а й відтворення ефективних моделей влади управління на деокупованих тери-

торіях. Водночас практика реалізації державної політики відновлення та регіонального розвитку засвідчує наявність системних викликів та ризиків, пов'язаних із централізацією прийняття рішень, обмеженою включеністю місцевих акторів, асиметрією доступу до ресурсів і недостатньою адаптацією до постконфліктних умов [1].

У цьому контексті особливої значущості набуває громадська участь як інституційний механізм, що забезпечує легітимність політичних рішень, підвищує їхню якість та сприяє врахуванню локальних потреб і пріоритетів повоєнного відновлення та розвитку [2]. Залучення громадян, громадських організацій та ініціативних груп до процесів планування і реалізації відновлення виступає важливим чинником формування довіри до органів влади, відновлення соціального капіталу та консолідації територіальних громад. Крім того, громадська участь виконує функцію компенсаторного механізму в умовах інституційної нестабільності, зокрема у громадах, де управління здійснюється військовими адміністраціями або де спостерігається дефіцит кадрового потенціалу.

Однак практична реалізація потенціалу громадської участі у зазначених умовах залишається обмеженою. На деокупованих і прифронтових територіях спектр інструментів залучення громадян залишається обмеженим: на практиці переважають звернення громадян і діяльність консультативно-дорадчих органів. Натомість такі форми участі, як громадські слухання чи місцеві ініціативи, застосовуються епізодично або фактично не використовуються. У зв'язку з цим, пропонується необхідність оновлення нормативно-правової бази з урахуванням умов воєнного стану та адаптації процедур громадської участі до безпекових обмежень, зокрема шляхом ширшого використання цифрових інструментів залучення населення [2]. Загалом в умовах воєнного стану участь громадян у вирішенні питань місцевого значення формально не припиняється. Законодавчо прямо обмежено лише окремі інститути місцевої демократії, зокрема проведення виборів і референдумів, тоді як інші форми участі зберігають можливість реалізації. Водночас застосування низки інструментів супроводжується різним рівнем нормативних обмежень, що стосується, зокрема, загальних зборів (конференцій) за місцем проживання, мирних зібрань і масових акцій, а також доступу до інформації через відповідні запити [3, с. 32]. Це зумовлює трансформацію практик громадської участі, які дедалі більше зміщуються у бік дистанційних та опосередкованих форм взаємодії між громадянами і органами влади. В умовах безпекових обмежень зростає роль цифрових інструментів комунікації, електронних консультацій, онлайн-опитувань та платформ електронної демократії, що дозволяє частково компенсувати обмеження традиційних форм участі. Водночас така трансформація породжує нові виклики, пов'язані з цифровою нерівністю, обмеженим доступом до інтернет-інфраструктури у постраждалих громадах, а також недостатнім рівнем цифрової компетентності окремих груп населення. Крім того, збереження нормативних обмежень та переорієнтація на непрямі форми участі можуть призводити до зниження рівня інклюзивності прийняття

рішень і звуження каналів впливу громадян на локальну політику. У таких умовах особливого значення набуває інституційне забезпечення участі, яке має передбачати адаптацію існуючих механізмів до умов воєнного стану, забезпечення їхньої доступності та прозорості, а також інтеграцію громадської участі у процеси планування і реалізації повоєнного відновлення на місцевому рівні.

Таким чином, громадська участь, інституційно адаптована до умов воєнного стану, виступає ключовим механізмом підвищення ефективності, легітимності та інклюзивності політики повоєнного відновлення деокупованих територій України, забезпечуючи узгодження управлінських рішень із локальними потребами та сприяючи відновленню інституційної спроможності територіальних громад.

Список використаних джерел:

1. Музиченко Г. В., Кофман Б. Я. Регіональна політика і локальна демократія : навчальний посібник. Одеса : Університет Ушинського. 2024. 196 с. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/21172/1/Textbook%20on%20the%20subject%20Regional%20Politics%20and%20Local%20Democracy.pdf

2. Кульчицький С. Інституційні рішення для відновлення: як деокуповані громади шукають опор. Міжнародний фонд «Відродження». URL: https://www.irf.ua/instytuczijni-rishennya-dlya-vidnovlennya-yak-deokupovani-gromady-shukayut-oporu/

3. Дослідження можливостей використання інструментів місцевої демократії в умовах перехідної публічної адміністрації в Донецькій та Луганській областях : аналітична записка. URL: https://static1.squarespace.com/static/65fd5f0c74095b1aa764ee10/t/664ae4666ec1a728d2b7a6af/1716184168152/Analytics4.pdf

Ключові слова: громадська участь, повоєнне відновлення, деокуповані території, територіальні громади, державна регіональна політика.

Key words: public participation, post-war recovery, deoccupied territories, territorial communities, state regional policy.

Горбатюк Артем Олегович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій

ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Концепція розвитку електронної демократії в Україні формує нормативно-правову основу інтерпретації ключових категорій, зокрема електронної демократії, електронної участі, електронних консультацій та електронної петиції.

У цьому контексті принципово важливим є те, що електронна участь визначається як форма реалізації права громадян на участь у формуванні, реалізації, моніторингу та оцінюванні державної політики. Така інтерпретація акцентує на двосторонньому характері взаємодії між суб'єктами владних повноважень і громадянським суспільством, що має здійснюватися у межах процедурно врегульованих і прозорих механізмів [3].

У зв'язку з цим зазначене нормативне визначення доцільно розглядати в межах інституційного підходу, за яким ефективність цифрових інструментів участі визначається їх здатністю забезпечувати повний цикл політико-управлінської взаємодії від інтеграції громадянських позицій до їх інституційного опрацювання та публічного обґрунтування рішень. Відповідно, міжнародні підходи, зокрема United Nations Department of Economic and Social Affairs, підкреслюють, що електронна участь передбачає наявність каналів комунікації та забезпечення реального впливу громадян на процес прийняття рішень [8].

Конкретизація зазначених положень у науковій літературі здійснюється через концептуалізацію цифрової участі як системи взаємопов'язаних інструментів [6]. Крім того, розгляд цифрової участі виключно крізь призму інструментального підходу є недостатнім, що зумовлює необхідність залучення деліберативної оптики аналізу. У зв'язку з цим, Organisation for Economic Co-operation and Development наголошує на тому, що ефективні практики участі мають забезпечувати не лише доступ до каналів комунікації, але й рівні можливості для обґрунтованої участі громадян на всіх етапах політичного циклу, а також наявність інституційних гарантій врахування результатів деліберації у процесі прийняття рішень [4]. На основі викладеного, у прикладному вимірі необхідним є розмежування цифрових інструментів участі за їх функціональним призначенням та інституційною роллю. Зокрема, відкриті дані виступають базовою умовою забезпечення прозорості; електронні консультації мають дорадчий характер; електронні петиції забезпечують формування порядку денного та ініціювання процедурної відповіді; інструменти civic tech виконують інтеграційну функцію; тоді як електронне голосування характеризується підвищеними вимогами до безпеки та легітимності.

Відмінності у функціональному призначенні зазначених інструментів безпосередньо детермінують специфіку їх технологічної реалізації, оскільки кожен із них передбачає різний рівень чутливості даних, ступінь обов'язковості результатів і характер взаємодії користувачів із системою. У зв'язку з цим, нормативне регулювання відіграє ключову роль у забезпеченні технологічної узгодженості зазначених компонентів [2]. Таким чином, ефективність цифрових інструментів участі визначається не лише їх функціональною спрямованістю, а передусім ступенем узгодженості технічних параметрів із нормативними вимогами та інституційними механізмами реалізації, що у своїй сукупності забезпечує трансформацію формальної цифровізації у змістовну участь громадян у публічному управлінні.

З огляду на зазначену залежність між функціональними, технологічними та нормативними компонентами, узагальнення практик цифрової участі дозволяє виокремити три базові моделі взаємодії «держава ↔громадяни». Перша – інформаційно-консультаційна передбачає інформування та збір зауважень, однак її результативність безпосередньо обумовлюється наявністю інституційно закріпленого обов'язку відповіді та прозорістю процедур опрацювання. Саме такий підхід закріплений у національній нормативній рамці, де електронна участь визначається як двостороння взаємодія, що здійснюється за прозорими процедурами [3].

Крім того, обмеженість суто консультаційної моделі зумовлює розвиток другої – деліберативно-ко-креативної, у межах якої цифрові інструменти забезпечують фіксацію позицій та їх спільне опрацювання та трансформацію у політичні рішення, що пов'язано з потребою підвищення якості політики через включення громадян у процес вироблення альтернатив та досягнення узгоджених рішень. У зв'язку з цим, міжнародні підходи підкреслюють, що деліберативні механізми повинні бути інституційно вбудованими у процес ухвалення рішень і забезпечувати реальний вплив на public decision making [4]. Відповідно, використання новітніх технологій розглядається як засіб посилення демократії через розширення можливостей участі, впливу на policymaking та підвищення responsiveness і accountability урядів [7].

Зазначені моделі взаємодії безпосередньо детермінують специфіку правового забезпечення, яке виступає своєрідним «контуром легітимності» цифрових інструментів участі. Так, регулювання електронних петицій в Україні встановлює чіткі процедурні параметри (порогові значення підписів, строки розгляду, обов'язок оприлюднення відповіді), що забезпечує формалізований зв'язок між громадянською ініціативою та реакцією держави [1].

Регулювання у сфері відкритих даних має інший функціональний характер і спрямоване на формування технологічних передумов прозорості та повторного використання інформації, що досягається через встановлення вимог до машиночитаності, структури метаданих і доступу до даних через API. Нормативне закріплення понять server-side Web API та машиночитаного формату, а також деталізація структури метаданих забезпечують інтероперабельність і можливість інтеграції даних у ширші цифрові екосистеми [2].

Імплементація зазначених підходів на національному рівні зумовлює специфіку інституційного дизайну цифрової участі в Україні. У цьому контексті українська модель цифрової участі формується як поєднання правового механізму електронних петицій, розвитку відкритих даних та поступової інституціоналізації інтегрованих платформ взаємодії.

Зокрема, електронні петиції мають чітко визначені процесуальні параметри – пороги підтримки, строки розгляду, вимоги до публічності та обов'язковість оприлюднення відповіді, що забезпечує базовий рівень підзвітності та формалізує реакцію держави на ініціативи громадян [1]. Разом з цим, інфраструктурну ос-

нову участі формують відкриті дані, для яких нормативно визначено вимоги до форматів, метаданих і доступу через API, що створює умови для їх повторного використання та розвитку інструментів громадського контролю. Доповненням є формування єдиних цифрових платформ, зокрема «ВзаємоДія», які інтегрують інструменти участі (е-консультації, е-опитування, е-звернення) та орієнтовані на забезпечення безперервного діалогу між державою та громадянами. Крім того, наявні інституційні рішення не супроводжуються достатнім рівнем системних даних щодо охоплення, репрезентативності та впливу на політику, що обмежує можливості оцінювання їх ефективності та свідчить про потребу у стандартизації відповідних метрик.

Узагальнення аналітичних підходів дозволяє конкретизувати напрями вдосконалення цифрової участі. Зокрема, необхідним є перехід від впровадження окремих інструментів до управління повним циклом участі від ініціювання до моніторингу виконання рішень, оскільки саме розрив на завершальних етапах зумовлює втрату підзвітності. У зв'язку з цим, для електронних консультацій і петицій необхідним є встановлення мінімальних стандартів зворотного зв'язку, включаючи строки, структуру обґрунтування рішень та відкриті реєстри статусів.

Водночас відкриті дані необхідно розглядати як базову інфраструктуру участі, де якість, своєчасність оновлення та стандартизація метаданих визначають можливості civic tech і громадського контролю [2]. У поєднанні з цим, подолання цифрового розриву потребує мультиканальних моделей доступу та інклюзивного дизайну, оскільки нерівність участі безпосередньо впливає на легітимність результатів. На основі вищезазначеного, впровадження електронного голосування можливе лише за умови поетапного тестування, незалежного аудиту та публічного узгодження балансу між безпекою, прозорістю і довірою [5].

Отже, ефективність цифрової участі характеризується наявністю інструментів та узгодженістю їх інституційного дизайну, технологічних параметрів і правового забезпечення, що формує передумови реального впливу громадян на процеси публічного управління.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції : Закон України від 02.07.2015 № 577-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/577-19 (дата звернення: 01.04.2026).

2. Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних : постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 № 835. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/835-2015-%D0%BF (дата звернення: 01.04.2026).

3. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від

08.11.2017 № 797-р. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/797-2017-%D1%80 (дата звернення: 01.04.2026)

4. Good practice principles for deliberative processes for public decision making / Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Paris : OECD, 2020. 8 p.

5. Opinion on the regulations of Internet voting in Estonia / OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. Warsaw : OSCE/ODIHR, 2025. 29 p.

6. Shin B., Floch J., et al. A systematic analysis of digital tools for citizen participation. *Government Information Quarterly.* 2024. Vol. 41. Iss. 3. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0740624X24000467 (дата звернення: 01.04.2026).

7. Tackling civic participation challenges with emerging technologies / Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Paris : OECD, 2025. 53 p.

8. United Nations E-Government Survey 2024: Accelerating Digital Transformation for Sustainable Development. United Nations Department of Economic and Social Affairs. New York : United Nations, 2024. 205 p.

Ключові слова: електронна демократія, цифрова участь, інструменти участі громадян, публічне управління, відкриті дані.

Key words: e-democracy, digital participation, citizen participation tools, public governance, open data.

Железков Андрій Іванович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій

МЕХАНІЗМИ ЦИРКУЛЯЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ У КОНТЕКСТІ ДЕМОКРАТИЧНОГО ТРАНЗИТУ ТА СУЧАСНИХ АВТОКРАТИЧНИХ ВИКЛИКІВ

В політичній та історичній науках при розгляді формування держави та інститутів влади особливо звертається увага на формування панівної еліти та початку аналізу процесів «еліта – влада – національні інтереси», саме за подібною схемою на думку багатьох дослідників формується докладний матеріал для вивчення політичних явищ. Крізь призму методів управління державою та суспільством розглядають як демократичні, де захищені конституційно права та свободи, а влада є збалансованою, так і недемократичні, які мають ознаки володарювання в буквальному сенсі одних над іншими з формально існуючими правами та функціонуванням інститутів, які здійснюють свої повноваження не в передбачуваному конституцією спектрі відносин та впливу. Але окрім подібного розгалуження постає питання кадрового стану уряду, поповненням еліти та в цілому процесу циркуляції політичних акторів задля стабільного розвитку

політичної системи. В демократичних системах європейських держав, Канади, США на законодавчому рівні закріплені фундаментальні принципи, за яких гарантується зміна персоналій політичної еліти (строк повноважень парламентів, президентів, урядів, їх підзвітність за шкідливу та підривну роботу, яка загрожує державі). В недемократичних країнах циркуляція спонтанно відбувається дуже рідко та здебільшого не по волі суспільства, що загрожує двома наслідками: або періодом «застою», який може бути характерним навіть в XXI ст. до більшості гібридних режимів з олігархічними тенденціями, або зростанням протестних настроїв, які можуть перерости у хаотичні зміни повстань революцій.

Політичні обставини змушують деякі політичні партії при владі реорганізовувати політичну систему, що може призводити до зниження напруги з політичною опозицією або реформ, як методу зміни політичних програми у контексті викликів витоку часу. Наприклад, в Бразилії на початку 1980-х років під час президентства Жуана Баптіста ді Олівейра Фігейредо генерала та останнього президента з воєнних диктаторів були реорганізовані політичні структури, відмінена двопартійна система, проведені перемовини з опозиційними політичними рухами та проведені вибори до законодавчих органів штатів та губернаторів. А в 1985 році колегія виборців обрала нового президента Танкерду Невіса, який згодом згідно конституції передав повноваження віце-президенту Жозе Коста Сарні.

В цілому такий сценарій знімає напругу та дає можливість мирним шляхом досягнути «початку демократичного транзиту», але в інших випадках через відсутність циркуляції еліт та талановитих кадрів, які своєю дипломатичністю змогли взяти ситуацію під контроль та вжити заходів, державні інститути підриваються «корозією та консервативними поглядами», в таких випадках лише пряме втручання суспільства та радикальні дії змінюють ситуацію [1; 2]. Наприклад, в Гвінеї внаслідок перевороту 2008 році, здійсненому на чолі з Муссою Даді Камарою, був встановлений авторитарний режим. Прикриваючись хибним курсом колишнього президента, який призвів країну до відчаю, Камара став президентом, призупинив дію конституції та припинив повноваження уряду. Перетворення сталися через рік: дочекавшись влучного моменту відсутності Камари в країні та завдяки втручанню США та ради Африканського союзу, на перехідний час країну очолив міністр оборони Секубе Конате. Згідно домовленості з політичними рухами та іншими діячами були проведені в 2010 році вибори президента, на яких переміг Альфа Конде, який відмовився від співпраці з Камарою та його прибічниками, водночас співпрацював з Конате, який став головнокомандувачем армії.

Оптимістична модель для держав на етапі «демократичного транзиту» передбачає цілком ефективну циркуляцію еліт, які мають змінюватися завдяки новим кадрам впродовж поколінь. Відомий вчений соціолог Майкл Янг в праці «Піднесення меритократії» ввів термін «меритократія», що базується на організації політичної системи відповідно через знання, таланти та здібності. Історично подібне існувало з давніх часів. Так, яскравим прикладом є імперія Тан за

часів правління імператора Тайцзуна та імперія Сун за часів правління імператора Шеньцзуна та канцлера Ван Аньші, засновуючи багатоступеневі іспити для державних службовців та намісників провінцій, цю систему перейняли імперія Юань, Корьо, Чосон, Чампа та інші [3; 4].

Ідеї отримали продовження в працях Макса Вебера як частини концепції «раціональної бюрократії», де меритократичнй принцип втілювався через професійні здібності, компетентність, кваліфікацію як основу отримання повноважень та обов'язків. Дослідник Талкотт Парсонс через концепцію структурного функціоналізму визначав, що соціальний статус визначається через заслуги та досягнення. Деніел Белл вважав що в сучасному світі головним джерелом є інформація та інтелект, ключову для підготовки до майбутнього суспільства має освіта та технології, уникаючи процесів спекуляції та нерівномірного розподілення інформації, що може призвести до «постласичного» типу встановлення нерівності в суспільстві. Практично станом на початок XXI ст. залишається гострим питання якості освіти та виховання молоді: досвід європейських країн, в яких існують розвинуті освітні програми, академічні програми міжнародного обміну (Erasmus+, European Youth Parliament – молодіжна організація яка об'єднує молодих віхівців багатьох європейських університетів, Konrad Adenauer Foundation – німецький фонд, який допомагає в тренінгах та організації конференцій для молодих політиків).

Іншою особливістю є поведінка еліти під час утримання влади, завдяки соціальним мережам, Інтернету та ЗМІ, груп новин в месенджерах можна створити необхідну атмосферу в ідеологічному плані. Стимулювати громадян сприймати навколишнє середовище через призму поданих думок (блогерів або експертів, інтерв'ю, загальної оцінки ситуації під час онлайн ефірів). На думку багатьох дослідників «класична епоха революцій» вже в минулому, навіть попри невдоволення суспільства діями політичної еліти можна за допомогою «нових методів» спрямувати або послабити підтримку опозиційних сил та протестувальників з боку більшості суспільства [5]. Наприклад, мітинги в Білорусі 2020 року, коли суспільство обурили результати президентських виборів, але підтримки широких верств населення акції не отримали; антиурядові демонстрації в Грузії 2024-2026 рр. через обмеження прав і свобод новими законодавчими актами та звинуваченням у фальсифікації виборів.

Таким чином, історичний досвід та сучасна політична практика доводять, що стабільність політичної системи безпосередньо залежить від дієвості механізмів циркуляції еліт та впровадження меритократичного принципу. Якщо в сталих демократіях зміна персоналій є конституційною гарантією якості управління, то в системах, що тяжіють до «гібридних форм», цей процес часто штучно гальмується. Еволюція меритократії від багаторівневих іспитів у стародавніх імперіях Тан та Сун до сучасних освітніх ініціатив (Erasmus+, фонди політичної освіти) демонструє, що лише за умови відбору найбільш здібних кадрів держава здатна ефективно відповідати на виклики часу. Проте в цифрову епоху з'являється

новий деструктивний чинник: монополізація інформаційного простору та маніпулятивні технології в соцмережах дозволяють елітам імітувати стабільність, уникаючи реальної ротації.

Уповільнення циркуляції еліт та ігнорування меритократичних критеріїв призводять до інтелектуальної «корозії» владних інститутів. Утримання влади за допомогою новітніх методів контролю над думками суспільства без якісного оновлення управлінських кадрів не лише не вирішує соціально-політичних проблем, а й загрожує системною дестабілізацією держави в довгостроковій перспективі.

Сучасні автократичні виклики XXI століття трансформують класичне розуміння політичних процесів. Використання цифрових технологій та маніпуляція інформаційним простором дозволяють елітам імітувати стабільність та стримувати протестні настрої, не вдаючись до реальної меритократичної ротації. Це створює феномен «авторитарної консервації», де монополізація медіаресурсів блокує природне оновлення еліт, перетворюючи державу на закриту систему. Отже, успішний розвиток політичної системи в умовах транзиту можливий лише за умови поєднання інституційних гарантій зміни влади з впровадженням меритократичного відбору. Ігнорування цих механізмів на користь силового чи технологічного утримання влади не вирішує фундаментальних соціальних протиріч, а лише відтерміновує неминучу системну кризу, роблячи її наслідки більш хаотичними та руйнівними.

Список використаних джерел:

1. Тараоєв Я., Горева В. Вплив глобальних тенденцій на розвиток політичних еліт. *Humanities Studies.* 2024. Вип. 19 (96). С. 83-89. URL: https://doi.org/10.32782/hst-2024-19-96-09

2. Марчук В. М. Теорія держави і права. Київ. нац. торг.-екон. ун-т. Київ : КНТЕУ, 2021. 423 с.

3. Козаченко Р. Формування та еволюція політичних еліт: порівняльний аналіз історичних та сучасних підходів. *Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences*. 2024. № 7(2). С. 144-152. URL: https://doi.org/10.15421/342453

4. Шуміло М., Панасюк О. В. Теорія держави та права. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, Сумська філія, каф. юрид. дисциплін. Суми: Мрія, 2023. 320 с.

5. Dahl R. A. Democracy and Its Critics. New Haven: Yale University Press, 1989. 397 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=VGLYxulu19cC&hl=uk&source=gbs_navlinks_s

Ключові слова: політична еліта, циркуляція еліт, меритократія, політична система, демократичний транзит, державне управління, раціональна бюрократія, гібридні режими, інформаційні технології, політична стабільність.

Key words: political elite, elite circulation, meritocracy, political system, democratic transition, public administration, rational bureaucracy, hybrid regimes, information technology, political stability.

Каприця Роман Олександрович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій

ІНСТИТУЦІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Комунікативні стратегії політичних еліт незалежної України становлять важливий напрям політологічного аналізу, оскільки саме через них реалізується вплив на суспільну свідомість, формуються моделі політичної легітимації та закріплюються механізми взаємодії між владою і громадянами. Упродовж періоду незалежності політична комунікація в Україні розвивалася під впливом суперечливих процесів, серед яких визначальними були інституційна нестабільність, слабка партійна структурованість, персоналізація політики та постійна зміна інформаційного середовища. Це зумовило ситуацію, за якої комунікація політичних еліт часто виходила за межі інформування і ставала способом конструювання політичної реальності, нав'язування вигідних смислів і мобілізації електоральної підтримки [2, с. 121–123]. Водночас політична комунікація не може розглядатися лише як технологічний інструмент, оскільки її зміст пов'язаний із характером функціонування політичної системи, рівнем демократичної зрілості та якістю суспільного діалогу. М. Остапенко слушно наголошує, що політична комунікація забезпечує зв'язок між владою, політичними інститутами та громадянами, а отже без неї неможливе повноцінне політичне представництво [6, с. 135–138]. Саме тому аналіз комунікативних стратегій політичних еліт дає можливість виявити не лише особливості публічного позиціонування влади, а й глибші суперечності українського державотворення. У цьому аспекті тема має не лише теоретичне, а й очевидне практичне значення для осмислення сучасного політичного розвитку України.

Проблематика дослідження полягає в тому, що в Україні комунікативні стратегії політичних еліт формувалися переважно як механізм утримання і перерозподілу впливу, а не як усталений інструмент демократичного діалогу. Для значної частини українського політичного процесу характерною стала ситуація, коли зміст політичного повідомлення визначався не програмною послідовністю, а поточною кон'юнктурою, виборчим циклом і потребою швидко адаптуватися до суспільного запиту. Унаслідок цього стратегія переконання часто поступалася стратегії емоційного залучення, символічного маркування та персоналізованого звернення до виборця [5, с. 29–31]. Як показує Ю. Ганжуров, структурованість політичної комунікації безпосередньо пов'язана з впорядкованістю політичної системи та характером організації влади [2, с. 124–126]. Однак в українських умовах ця структурованість тривалий час залишалася неповною, оскільки політичні еліти використовували комунікацію передусім для ситуативного впливу, а не для

стабільного формування публічної довіри. Саме тому політична комунікація в Україні нерідко мала фрагментарний характер, а її ефективність вимірювалася короткостроковим результатом, а не здатністю підтримувати послідовний суспільний діалог. Така риса є однією з базових проблем розвитку української політики впродовж усього періоду незалежності.

Важливою передумовою становлення комунікативних стратегій політичних еліт стала специфіка формування політичного класу в незалежній Україні. Українська модель елітогенезу не спиралася на тривалу традицію відкритої інституційної конкуренції, а розвивалася в умовах перерозподілу ресурсів, боротьби за доступ до владних центрів і поступового закріплення різних груп впливу в політичній системі. За таких обставин комунікація від самого початку набувала не лише представницької, а й легітимаційної функції, оскільки політичним акторам було необхідно не просто заявляти про себе, а постійно підтверджувати власне право на участь у владному процесі [7, с. 265–268]. Ф. Рудич підкреслює, що правляча еліта займає ключове місце у визначенні напрямів суспільного розвитку, а тому характер її комунікації прямо впливає на політичний режим і на способи сприйняття влади в суспільстві [7, с. 269–272]. Водночас Р. Балабан обґрунтовує, що політичні партії в Україні тривалий час не стали повноцінною основою політичного класу, а часто виконували роль ситуативних організаційних інструментів [1, с. 77–81]. За такої моделі політична комунікація неминуче набувала персоналізованого характеру, оскільки саме окремий лідер, а не інституція, ставав головним носієм політичного повідомлення. Це зумовило стійке домінування образу, риторики та політичної впізнаваності над програмною визначеністю.

Однією з визначальних рис комунікативних стратегій політичних еліт незалежної України стала їхня залежність від змін соціального середовища та електоральної кон'юнктури. В межах українського політичного процесу комунікація часто мала реактивний характер і будувалася навколо актуальної суспільної напруги, кризових подій або короткочасних запитів масової аудиторії. Це посилювало схильність еліт до гнучкого переоформлення власних меседжів, зміни тональності публічного мовлення та переорієнтації на нові канали впливу [6, с. 139–142]. У такій ситуації політична комунікація втрачала риси стратегічної послідовності й перетворювалася на засіб швидкої мобілізації підтримки. В. Ковалевський слушно зазначає, що політичні комунікації в сучасній Україні безпосередньо впливають на ціннісну динаміку суспільства і можуть як підтримувати політичну інтеграцію, так і посилювати дезорієнтацію [5, с. 32–38]. Отже, значення комунікативних стратегій політичних еліт виходить далеко за межі техніки політичного представлення. Вони впливають на уявлення суспільства про державу, владу, політичну відповідальність і допустимі форми публічної боротьби. Саме тому аналіз цієї теми повинен охоплювати не лише інструментальний, а й ціннісний вимір політичної комунікації.

Окремий аспект проблематики пов'язаний із регіональною специфікою українських політичних еліт та її впливом на характер публічної комунікації.

Упродовж тривалого часу український політичний простір формувався в умовах виразної регіональної неоднорідності, що проявлялася в соціокультурних відмінностях, особливостях політичної мобілізації, локальних мережах впливу та різних типах елітної самоорганізації. Це означало, що одна й та сама політична стратегія не могла реалізовуватися однаково в усіх частинах держави, оскільки сприйняття влади, політичної риторики та символічних меседжів суттєво відрізнялося залежно від регіону [3, с. 5–9]. М. Кармазіна доводить, що регіональні політичні еліти мають власну логіку становлення та окремі ідентифікаційні характеристики, які впливають на моделі їхньої взаємодії з суспільством [3, с. 10–14]. У колективній монографії М. Кармазіної, Т. Бевз, М. Горбатюка і О. Зорич показано, що регіональний рівень є важливим механізмом відтворення влади в Україні [4, с. 7–12]. Унаслідок цього комунікативні стратегії політичних еліт в Україні не можуть розглядатися як абсолютно однорідні. Їх необхідно аналізувати з урахуванням регіонального виміру, оскільки саме він часто визначає початкові умови формування політичної довіри, локальної лояльності та суспільного сприйняття політичних акторів.

Попри трансформацію форм і каналів політичної комунікації, у практиці українських еліт зберігається низка системних вад. Однією з головних є хронічна персоналізація політики, за якої суспільна увага концентрується навколо окремих лідерів, а не навколо інституційної відповідальності чи програмної послідовності. Іншою проблемою виступає дефіцит довготривалої смислової стабільності, коли політична риторика змінюється відповідно до поточної вигоди або інформаційного приводу. Це послаблює довіру до політичних еліт і ускладнює сприйняття державної політики як цілісного курсу [1, с. 82–85]. Ю. Ганжуров пов'язує ефективність політичної комунікації зі ступенем її структурованості [2, с. 124–126]. Натомість українська практика часто демонструє високу інтенсивність публічних повідомлень за одночасної нестачі їхньої інституційної впорядкованості. Крім того, вразливим місцем залишається схильність до використання кризових обставин для посилення власної політичної видимості, а не для розгортання змістовного суспільного діалогу. Усе це свідчить про те, що комунікативні стратегії політичних еліт в Україні потребують оцінювання не лише за рівнем медійної ефективності, а насамперед за їхнім впливом на якість демократичної політики.

Наукова новизна порушеної теми полягає в тому, що комунікативні стратегії політичних еліт незалежної України доцільно розглядати не лише як набір політичних технологій або засобів медійного впливу, а як індикатор типу взаємодії між елітами, інституціями та суспільством на різних етапах розвитку української державності. Такий підхід дозволяє змістити акцент із технічного аналізу каналів комунікації на ширше розуміння політичного змісту владного повідомлення, його легітимаційної функції та ролі у формуванні суспільної довіри. У цьому сенсі важливим є висновок Ф. Рудича про визначальну роль політичного класу в утвердженні української державності [7, с. 265–268]. Не менш значущою

є ідея Р. Балабана про те, що неповноцінна інституціоналізація партійного середовища прямо впливає на характер політичного представництва [1, с. 77–81].

У підсумку, комунікативні стратегії політичних еліт незалежної України відображають основні суперечності розвитку української політики. Їх еволюція засвідчує перехід від ситуативних і персоналізованих моделей до складніших форм публічної комунікації, однак цей процес ще не завершено. У сучасних умовах політична комунікація має виконувати не лише функцію впливу, а й функцію суспільної консолідації, довіри та відповідальності влади.

Список використаних джерел:

1. Балабан Р. В. Політичні партії України на шляху до політичного класу. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2008. Вип. 38. С. 77–93. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/balaban_politychni.pdf
2. Ганжуров Ю. Політична комунікація: проблеми структуризації. *Політичний менеджмент*. 2004. № 2. С. 121–129. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/ganzhurov_politychna-1.pdf
3. Кармазіна М. С. Регіональні політичні еліти в Україні: аналіз літератури з проблеми та характеристика емпіричної бази для вивчення феномену (кінець 1991–2018 рр.). Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. 264 с. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/01/regional_political_elite.pdf
4. Кармазіна М. С., Бевз Т. А., Горбатюк М. В., Зорич О. О. Регіональні політичні еліти в Україні: особливості формування, цінності та ідентичності (кінець 1991–2019 рр.) : монографія. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 264 с. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/political_regional_elite.pdf
5. Ковалевський В. О. Політичні комунікації як інструменти ціннісної динаміки сучасної України. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2011. Вип. 4. С. 29–38. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kovalevsktyi_politychni.pdf
6. Остапенко М. Політична комунікація: теоретичні аспекти дослідження. *Політичний менеджмент*. 2012. № 3. С. 135–144. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/ostapenko_politychna.pdf
7. Рудич Ф. Політичний клас. Правляча еліта: її місце і роль в утвердженні незалежності Української держави. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2007. Вип. 36. С. 265–275. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rudych_politychnyipdf.pdf

Ключові слова: політична комунікація, політичні еліти, комунікативні стратегії, легітимація влади, регіональні еліти, суспільна довіра.

Key words: political communication, political elites, communicative strategies, legitimation of power, regional elites, public trust.

Немченко Станіслав Олегович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій

АЛГОРИТМІЧНИЙ ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ЯК ІНСТРУМЕНТ СУЧАСНОЇ ПРОПАГАНДИ: ДОСВІД ЄС ТА УКРАЇНИ

У сучасному інформаційному суспільстві соціальні мережі стали одним із головних каналів комунікації та поширення інформації. Їхня особливість полягає в тому, що доступ до інформації визначається не лише вибором користувача, а й алгоритмами, які формують індивідуалізовану стрічку новин. Алгоритми фактично визначають, «що саме бачать користувачі», тим самим впливаючи на суспільний дискурс [1]. Це створює сприятливі умови для використання соціальних мереж у пропагандистських цілях, особливо в умовах політичної конкуренції та інформаційних конфліктів.

Алгоритмічний вплив – це процес автоматизованого відбору, ранжування та поширення контенту на основі аналізу поведінки користувача. Алгоритми виконують функції аналізу даних користувача, персоналізації інформаційного потоку та модерації й фільтрації контенту. Основною характеристикою алгоритмів є їх адаптивність: вони постійно змінюються відповідно до поведінкових моделей користувачів і технологічних інновацій.

Алгоритмічний вплив у соціальних мережах реалізується через комплекс взаємопов'язаних функцій, які визначають характер споживання інформації користувачами та створюють підґрунтя для ефективного поширення пропагандистських наративів. Насамперед йдеться про здатність алгоритмів здійснювати селекцію контенту. Використовуючи дані про поведінку користувача – його вподобання, історію переглядів, реакції та соціальні зв'язки – алгоритми формують індивідуалізоване інформаційне середовище. У результаті користувач отримує переважно той контент, який відповідає його попереднім інтересам, що значно обмежує різноманіття інформаційних джерел. Ця селекція безпосередньо пов'язана з ефектом підсилення інформації. Алгоритми надають пріоритет матеріалам, які викликають сильні емоційні реакції – обурення, страх, захоплення чи гнів. Саме такі повідомлення мають більшу ймовірність отримати ширше охоплення, оскільки вони стимулюють активність користувачів. У цьому контексті важливо, що алгоритмічні системи можуть непрямо впливати на суспільно-політичний дискурс, підвищуючи видимість окремих позицій або наративів, незалежно від їхньої достовірності [2].

Поступово така логіка функціонування призводить до формування так званих «інформаційних бульбашок». Користувачі опиняються в середовищі, де домінує контент, що підтверджує їхні вже наявні переконання. Альтернативні точки зору або не потрапляють до інформаційного поля, або залишаються малопомітними. Це сприяє посиленню поляризації суспільства, оскільки різні групи споживають принципово відмінні інформаційні потоки [3].

У такому середовищі значно зростає потенціал маніпуляції. Алгоритми, орієнтовані на максимізацію залученості, можуть сприяти швидкому поширенню дезінформації та каталізувати віральність дезінформаційних наративів, якщо така інформація є емоційно привабливою або провокативною. Дослідження свідчать, що радикалізований, конфліктний або навіть токсичний контент часто отримує непропорційно високий рівень видимості, що створює сприятливі умови для інформаційного впливу та пропаганди [4].

Важливим елементом алгоритмічного впливу є також можливість точного таргетування аудиторії. Завдяки збору та аналізу великих масивів персональних даних алгоритми дозволяють адаптувати повідомлення під конкретні соціальні групи або навіть окремих користувачів. Такий підхід, відомий як мікротаргетинг, дає змогу значно підвищити ефективність пропагандистських кампаній, оскільки інформація подається з урахуванням психологічних та поведінкових характеристик аудиторії. Таким чином, алгоритмічні функції не існують ізольовано, а взаємодіють між собою, створюючи складну систему впливу, яка здатна не лише формувати інформаційне середовище, але й активно трансформувати суспільні настрої та політичні орієнтації.

Сучасні дослідження демонструють критичну роль персоналізації у підвищенні ефективності маніпулятивного впливу. Експериментальним шляхом встановлено, що використання великих мовних моделей (зокрема GPT-4) без додаткових контекстних даних про об'єкт впливу забезпечує лише незначну перевагу в переконливості порівняно з текстами, створеними людьми. Однак ситуація докорінно змінюється за умов застосування мікротаргетингу. Коли алгоритми отримують доступ до персональних даних користувачів (таких як психотип, політичні погляди та демографічні характеристики), здатність ШІ переконувати опонента в ході прямої дискусії зростає на 81,7% [5]. Це свідчить про те, що синергія генеративного ШІ та масивів персональних даних створює безпрецедентні ризики для формування громадської думки, роблячи пропаганду значно точнішою та важчою для критичного розпізнавання.

Європейський Союз розглядає алгоритмічне курування як критичний фактор впливу на інформаційну безпеку та стабільність демократичних інститутів. Ключовим етапом у регулюванні цієї сфери стало впровадження Акта про цифрові послуги (Digital Services Act, DSA), який доповнює норми захисту персональних даних (GDPR) специфічними вимогами до алгоритмічної прозорості. Згідно з Регламентом 2022/2065, дуже великі онлайн-платформи зобов'язані не лише оперативно видаляти незаконний контент, а й проводити щорічний незалежний аудит своїх рекомендаційних систем на предмет «системних ризиків для демократичного дискурсу та виборчих процесів» [6, ст. 34]. Особлива увага приділяється праву користувача на вибір: платформи повинні пропонувати принаймні одну версію стрічки новин, яка не базується на профілюванні, що дозволяє мінімізувати ефект «інформаційних бульбашок».

Таким чином, ЄС формує нову модель балансу, де боротьба з дезінформацією поєднується із забезпеченням прозорості алгоритмів, запобігаючи викривленню «ринку ідей», де алгоритмічна залученість часто домінує над суспільною значущістю інформації.

В Україні проблема алгоритмічного впливу набула особливої актуальності в умовах гібридної війни та інформаційного протистояння. Основні особливості реалізації алгоритмічного впливу в Україні полягають у тому, що соціальні мережі активно використовуються як інструмент пропаганди, поширення дезінформації та здійснення психологічного впливу на аудиторію. При цьому алгоритмічні механізми можуть сприяти радикалізації контенту, а також використовуватися для вербування користувачів через цифрові платформи, що підсилює ризики інформаційної безпеки [7]. Водночас важливою проблемою залишається відсутність комплексного та системного регулювання діяльності соціальних мереж у контексті виборчих процесів і державної інформаційної політики, що обмежує можливості ефективної протидії таким загрозам. Водночас Україна поступово переймає європейський досвід в розробці ініціатив щодо регулювання онлайн-контенту, також зростає увага до інформаційної безпеки та медіаграмотності населення.

Отже, алгоритмічний вплив став невід'ємним структурним елементом сучасної пропаганди, трансформуючи її з інструменту масового переконування на систему прецизійної (точкової) маніпуляції індивідуальною свідомістю. Алгоритми соціальних мереж через механізми селекції та пріоритезації емоційного контенту створюють стійкі ехокамери, що веде до фрагментації громадської думки та посилення політичної поляризації. Це створює ідеальне підґрунтя для вірального поширення дезінформаційних наративів.

Порівняльний аналіз свідчить про формування двох стратегій протидії: нормативної (модель ЄС), яка базується на впровадженні принципів алгоритмічної підзвітності (через Digital Services Act), що вимагає від платформ прозорості рекомендаційних систем та мінімізації системних ризиків для демократії; безпекової (модель України), яка фокусується на розбудові цифрової стійкості (digital resilience) в умовах реальної гібридної агресії, де пріоритетом є оперативна ідентифікація та нейтралізація ворожих інформаційно-психологічних операцій.

Для ефективної мінімізації негативного алгоритмічного впливу необхідний комплексний підхід, який би поєднував адаптацію національного законодавства до стандартів DSA, розробку механізмів прямої комунікації держави з Big Tech компаніями, інституціоналізацію програм медіаграмотності як засобу підвищення когнітивної безпеки громадян. Таким чином, трансформація алгоритмів із комерційних інструментів у засоби політичного впливу вимагає від сучасної держави переходу до проактивної політики цифрового суверенітету та посилення нагляду за архітектурою онлайн-платформ.

Список використаних джерел:

1. Barrett N. How have social media algorithms changed the way we interact? 2024. *BBC*. URL: https://www.bbc.com/news/articles/cp8e4p4z97eo

2. Huszár F., Ktena S., O'Brien C., Hardt M. Algorithmic Amplification of Politics on Twitter. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. 2022. Vol. 119. No. 1. URL: https://doi.org/10.1073/pnas.2025334119

3. Базик Р. Р. Роль соціальних медіа як інструменту поширення пропаганди та їх вплив на політичну активність суспільства. *Політикус*. 2024. Вип. 4. С. 16-23. URL: https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.2

4. Matz S. C. et al. The potential of generative AI for personalized persuasion at scale. *Scientific Reports*. 2024. URL: https://doi.org/10.1038/s41598-024-53755-0

5. Salvi F., Ribeiro M. H., Gallotti R., West R. On the conversational persuasiveness of GPT-4. *Nature Human Behaviour*. 2025. Vol. 9. P. 1645-1653. URL: https://doi.org/10.1038/s41562-025-02194-6

6. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act). *Official Journal of the European Union*. L 277. 27.10.2022. P. 1–102. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022R2065

7. Авраменко М., Авраменко Д., Богайчук В. Алгоритмічна війна: інформаційні бульбашки як інструмент російської агресії проти України. *Вісник Національного університету оборони України*. 2025. Вип. 5(87). С. 7-15. URL: https://doi.org/10.33099/2617-6858-2025-87-5-7-15

Ключові слова: алгоритми соціальних мереж, онлайн платформи, пропаганда, дезінформація, ехокамери, «інформаційні бульбашки», мікротаргетинг, маніпуляції, цифровізація, інформаційна політика, цифровий суверенітет, медіаграмотність.

Key words: social media algorithms, online platforms, propaganda, disinformation, echo chambers, «information bubbles», microtargeting, manipulation, digitalization, information policy, digital sovereignty, media literacy.

СЕКЦІЯ 20.
СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Керівник секції: *завідувач кафедри соціології, доктор політичних наук, професор Ярова Ліліана Вікторівна*
Секретар секції: *доцент кафедри соціології, кандидат соціологічних наук, доцент Прохоренко Євгенія Яківна*

Яковлев Денис Викторович
Національний університет «Одеська юридична академія», доктор політичних наук, професор, декан факультету психології, політології та соціології

АДЕПТИ «СУСПІЛЬНОГО БЛАГА»: ПАРЛАМЕНТСЬКІ ФУНКЦІЇ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ

Визначаючи основні сучасні виклики для соціально-політичної системи, відзначимо необхідність подолання кризи парламентаризму. Відповідно до проблемного поля даної міжнародної науково-практичної конференції, слід ідентифікувати один із головних соціальних викликів для політичної системи – низький рівень довіри до парламенту. Відповідно до результатів соціологічних досліджень у 2020 році довіра до парламенту складала 12%, у 2021 році – 11%, у 2022 році напередодні війни – також 11% [1]. У лютому 2026 року найнижчий рівень довіри серед державних органів зафіксовано до Верховної Ради України – баланс мінус 77,4% (51,3% – скоріше не довіряють, 35,9% – зовсім не довіряють). Порівняно з вереснем 2025 року довіра до парламенту ще знизилася – тоді баланс становив мінус 59,5% [2].

Однією із причини низького рівня довіри до парламенту виступає те, що у ньому недостатньо представлений соціальний клас «адептів суспільного блага». Йдеться про середній клас, який є стабілізатором демократії, виконуючи функції артикуляції ідеї суспільного блага, політичної стабілізації, захисту верховенства права, раціонального контролю та посередництва між урядом та громадянами. Відзначимо: «…політична діяльність відрізняється від інших видів діяльності спрямованістю на досягнення суспільного блага. Це потребує визначення суспільного блага, розуміння та публічної репрезентації різних інтерпретації суспільного (національного) інтересу. Політика реалізується на замовлення суспільства, або його репрезентантів (партій, громадянського суспільства). І хоча таке ідеалістичне трактування «цілого» ніколи не є досяжним, але політика потребує принаймні більшості. Повною мірою це стосується як «public policy» («публічна

політика», іноді – «державна політика») так і «politics» («пошуку прихильників та боротьби за виборців»)» [4].

Середній клас зазвичай уникає радикалізму. Маючи певну власність і стабільний дохід, ці люди зацікавлені в еволюційних, а не революційних змінах. У парламенті вони виступають «центристами», які не обмежують ідеологічний вплив лівих течій (популізм) або правих партій (авторитаризм). На відміну від олігархату або незаможних верств (які очікують на прямі державні субсидії), середній клас потребує рівних умов для всіх. Через своїх представників у парламенті вони транслюють запит на захист приватної власності, прозору податкову систему. Парламентські функції середнього класу в цьому контексті зводяться до жорсткого контролю за бюджетом. У парламенті середній клас – це голос здорового глузду. Його функція – перетворювати державну політику з боротьби за виживання або надприбутки на процес створення комфортного та передбачуваного середовища для більшості.

У зарубіжній політичній думці особлива увага приділяється функціям середнього класу у парламенті щодо визначення суспільного блага. Зокрема, К. Байме виокремлює п'ять функцій: експресивна функція, навчальна (виховна) функція, інформаційна функція (у сучасних типологіях вони об'єднані під рубрикою «функція представництва та артикуляції інтересів»), законодавча функція та електоральна функція [5]. Навчальна (виховна) функція більше не покладається на партії, а перейшла до масмедіа.

В. Елліот Булмер працює над дослідженням того, як парламент у демократії за Вестмінстерською моделлю не здійснює активного урядування, але формує та розпускає уряди. Розглядається обов'язок парламенту визначати, хто матиме повноваження приймати рішення або встановлювати умови щодо формування публічної політики [6].

Верховна Рада вчергове проходить випробування на міцність під час російсько-української війни. Адже з усіх інститутів публічної влади Україні саме парламент зазнавав у минулому найбільше потрясінь – дострокові вибори, тривалі процеси формування та розпаду коаліцій, перипетії щодо вибору оптимальної електоральної моделі не додавали стабільності діяльності парламенту та не сприяли довірі з боку громадян до депутатів. Після 2014 року почався черговий етап суспільних трансформацій, обумовлений зовнішніми та внутрішніми факторами. Пошук нового балансу публічної влади після виборів 2019 року призвів до перезавантаження парламенту та формування монобільшості на основі партії «Слуга народу».

Після початку війни парламент остаточно опинився на маргінесі політичного процесу. Безумовно, лідерство Президента стало важливим фактором стійкості українського суспільства, перемог ЗСУ та формування коаліції демократичних країн на підтримку України. Водночас, втрата довіри парламентом утворює неабиякі виклики. Роль парламенту в умовах демократії (особливо під час війни) полягає у виконанні законодавчих, установчих та представницьких функцій.

Парламент має відгравати провідну роль не лише у забезпеченні балансу влади, системи стримувань і противаг. В умовах спричиненого війною темпорального дефіциту та вкрай динамічного процесу ухвалення швидких рішень («турборежим») парламент має стати інститутом раціоналізації політики та резильєнтності суспільства [3].

В умовах російсько-української війни особливого значення набуває пошук оптимальних моделей організації парламентаризму, здатних забезпечити ефективне представництво інтересів суспільства, стабільність законодавчого процесу та збалансованість системи стримувань і противаг. Однією з таких моделей є концепція бікамералізму, яка передбачає функціонування двопалатного парламенту як механізму інституційного балансування політичних інтересів, територіального представництва та підвищення якості законодавчої ініціативи. Зокрема, Р. Меєр, досліджуючи значення верхніх палат у сучасних парламентських системах, зазначає, що верхні палати можуть бути корисними, особливо у великих країнах з регіональними меншинами, якщо їм надати значні повноваження. Він не виявив жодного аргументу або причинно-наслідкового зв'язку, який би свідчив про необхідність скасування верхньої палати [7].

Щоправда, тема бікамералізму неодноразово ставала предметом політичних маніпуляцій та спекуляцій у політичній історії України. Згадаємо, що саме загрозою впровадження двопалатного парламенту Президент Л. Кучма підштовхнув депутатів до ухвалення Конституції України.

У науковому та експертному середовищі України проблема ролі двопалатного парламенту набуває особливої актуальності у зв'язку з потребою переосмислення архітектури інститутів публічної влади у поствоєнний період. Оцінка перспектив функціонування двопалатного парламенту потребує не лише теоретичного осмислення, але й емпіричного аналізу позицій експертів щодо функцій, ролі та інституційного значення верхньої палати парламенту.

Слід відзначити, що бікамералізм здатний підвищити роль парламенту у політичній взаємодії. Бікамералізм може стати доповненням до партійного представництва, яке пройшло етап інституціоналізації в Україні. Безумовно, утворення верхньої палати має потенціал стати раціональною відповіддю на зміни конфігурацій публічного простору в Україні, появи нової мережі організації громадянських активістів, військових, волонтерів та блогерів.

Окремої дослідницької уваги потребує визначення потенційної ролі верхньої палати у процесах післявоєнної реінтеграції та відбудови держави. У цьому контексті слід наголосити на представництві інтересів постраждалих територій і соціальних груп, законодавчому забезпеченні програм відновлення, розвитку економіки територій, а також парламентському контролі за ефективністю використання фінансових ресурсів, спрямованих на реконструкцію та соціальну підтримку населення.

Список використаних джерел:

1. Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021-2023 роках. *Київський міжнародний інститут соціології.* 10.12.2023. URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1335&page=1
2. Українці мають найвищу довіру до ЗСУ, ГУР, Нацгвардії та СБУ, найнижчу – до уряду та Ради – Центр Разумкова/КБФ. *Інтерфакс-Україна*. 16.02.2026. URL: https://interfax.com.ua/news/general/1145053.html
3. Яковлев Д. В., Яковлева Л. І. Політична діяльність задля суспільного блага: місія та виклики середнього класу. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. Вип. 47. С. 145-150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprfc_2024_47_28
4. Яковлев Д., Трушевич Г. Креативний клас щодо політичного порядку денного: довіра, вибори, імідж (за результатами експертного опитування представників креативного класу у м. Одеса). *Актуальні проблеми філософії та соціології.* 2024. № 43. С. 241-245. URL: https://apfs.nuoua.od.ua/archive/49_2024/43.pdf
5. Beyme K. Functions of Parliaments. *Parliamentary Democracy.* 2000. P. 72-107.
6. Bulmer W. E. Parliament I: Functions, Powers and Composition. *Westminster and the World.* 2020. № 8. P. 135–176. URL: https://doi.org/10.51952/9781529200638.ch008
7. Meijer R. Upper Houses in Bicameral Parliaments: Roles, Reforms & Trends. Radboud University, 2015. 71 p.

Ключові слова: суспільне благо, паоламент, парламентські функції, середній клас, бікамералізм.

Key words: public good, paolament, parliamentary functions, middle class, bicameralism.

Ярова Ліліана Вікторівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри соціології, доктор політичних наук, професор

ЦИФРОВЕ СУСПІЛЬСТВО І ТЕХНОЛОГІЇ: ЕВОЛЮЦІЯ ВІД МАСОВОЇ АУДИТОРІЇ ДО ГРУП ІНТЕРЕСІВ

У сучасному світі характер політичної взаємодії дедалі більше визначається поширенням соціальних мереж і розвитком технологій «цифрового суспільства». Перехід від традиційних засобів масової інформації, таких як телебачення, радіо та друкована преса, до створення інформаційних і смислових наративів у соціальних мережах супроводжується змінами у соціальній структурі суспільства. У центрі уваги опиняється взаємодія між різними групами інтересів у цифровому середовищі.

Формування громадської думки, визначення суспільного порядку денного та вплив на інститути влади поступово переходять від традиційних журналіс-

тів, які раніше виконували роль «сторожових псів демократії», до блогерів та інфлюенсерів.

Як уже зазначалося, у цифровому суспільстві основна взаємодія здійснюється в межах кіберпростору: «Продовженням концепції «інформаційного суспільства» є теорія «цифрового суспільства», яка визначає соціальні та політичні трансформації під впливом розвитку інформаційних технологій та цифровізації… Цифрове суспільство можна ідентифікувати як нову цивілізацію, засновану на взаємодії у кіберпросторі… У цифровому суспільстві актуалізується проблема дослідження появи «віртуальної реальності», цифрових технологій, формування кіберпростору. Концепція цифрового суспільства виокремлює специфічний та унікальний простір соціальної та політичної взаємодії сучасності – кіберпростір… Цифровізація соціальної та політичної взаємодії у кіберпросторі утворює не лише нові можливості щодо швидкості зв'язку та якості комунікації, а й суттєві загрози – розвитку маніпуляцій інформацією, інформаційного тоталітаризму, кіберзагрози та цифрову нерівність» [6, с. 289].

Розвиток цифрового суспільства зумовлює використання новітніх технологій для формування невеликих, гнучких і дієвих груп інтересів у соціальних мережах, які приходять на зміну масовій аудиторії традиційних медіа.

Справедливо зазначається, що «Відповідно до трансформаційної парадигми сучасного медіа-простору соціальні мережі замінюють телебачення у ролі «мейнстримного» джерела інформації. Мережі мають глобальний характер, але об'єднують локальні групи не за географічним принципом, а за вибором контенту… пропагандистські кампанії у соціальних мережах вже неодноразово доводили свою ефективність. Цифрова дезінформація, яка використовує технології «впливу наноінфлюенсерів», «бджолиного рою», «шкарпеткових ляльок» (найпростіші з них називаються «бібабо»), спін-докторінгу тощо, стала новим пропагандистським стилем соціальних мереж» [5, с. 36].

Для з'ясування ролі технологій «цифрового суспільства» у процесі формування груп інтересів у соціальних мережах варто спочатку визначити сутність самих груп інтересів і лобістських структур, а також окреслити сучасні технології їх організації, комунікації та впливу на владні інститути – від блогінгу до поширення фейкових повідомлень. Групи інтересів, які традиційно були важливим елементом демократичної політичної системи, продовжують відігравати значну роль у процесі ухвалення рішень і в умовах цифровізації.

Слід погодитися, що «…групи інтересів відрізняються тим, що не беруть участі в загальному політичному волевиявленні. Репрезентуючи певні інтереси суспільства, вони не прагнуть політичної відповідальності… Для груп інтересів це має означати необхідність обирати з усього обсягу представлених у них вимог лише особливо значимі для досягнення поставленою тією чи іншою групою спільної мети і мають найбільші шанси для успіху. Внаслідок цього неминуче виникає «ієрархія» інтересів, що оцінює їх за ступенем актуальності» [4, с. 80].

У цифровому середовищі така ієрархія інтересів формується саме в соціальних мережах. Технології цифрового суспільства застосовуються групами інтересів для впливу на суспільний порядок денний і визначення пріоритетних питань як значущих для всього суспільства. Водночас «Групи інтересів – це переважно добровільні організації різного спрямування (професійні, молодіжні, феміністські, релігійні, культурні тощо), які мають значну автономію. Такі організації, не претендуючи на політичну владу, прагнуть впливати на неї для забезпечення своїх специфічних інтересів… Діяльність кожної групи інтересів важлива, оскільки всі вони спільно створюють плюралістичне середовище для виробленя державної політики. За умови представленості інтересів лише невеликої кількості груп позитивний ефект їх діяльності фактично втрачається, оскільки вже не можна говорити про них як про канал зв'язку між суспільством і державними органами та про забезпечення ними представництва інтересів суспільства» [1, с. 90].

До таких груп належать спілки інтересів, групи тиску та лобістські об'єднання, які активно використовують соціальні мережі у своїй діяльності. Водночас технології цифрового суспільства змінюють уявлення про природу цих груп і механізми їх функціонування. Зокрема, «групи тиску» можуть виникати спонтанно як реакція громадян на певні події (інколи штучно сконструйовані), що проявляється у масовому висловленні позицій у соціальних мережах. Такі віртуальні об'єднання не мають чіткої структури чи фіксованого членства, проте здатні ефективно впливати на владу.

Зазначимо, що «Найпоширенішими і найтиповішими є спілки інтересів – групи асоціативного типу, що створюються для артикуляції, захисту і задоволення власних потреб та інтересів. Вони мають чітку формальну структуру і правовий статус. До них належать профспілки, бізнесові спілки (наприклад, Українська спілка промисловців і підприємців), молодіжні, жіночі, етнічні, релігійні об'єднання, товариства споживачів тощо. Іноді до спілок інтересів відносять лобістські організації і групи тиску. Але специфіка останніх полягає в їх посередництві, а не в захисті власних інтересів» [4, с. 81].

Щодо новітніх маніпулятивних технологій, які застосовують окремі групи інтересів, важливо підкреслити, що фейкові повідомлення стали однією з ключових форм політичного протистояння у кіберпросторі.

Справедливо зазначається: «Сучасна інформаційна система пронизана фейками, які стають частиною політичної взаємодії у кіберпросторі. Оскільки, суспільство отримує велику кількість різнопланової інформації, то формується певна галузь інтересів. В період транзиту політичної системи в більшої частини суспільства виникає потреба в політичній інформації, щодо процесів модернізації та трансформації суспільно-політичного устрою. Такий вид політичної інформації містить різні рівні достовірності, а отже і різні аспекти впливу на освідомлення політичної реальності. Для того, щоб проводити аналіз політичної інформації потрібно мислити критично, а найголовніше володіти знаннями, які

допомагають проводити аналіз та ділити інформацію на правдиву, або недостовірну» [2, с. 69].

Варто підкреслити, що кіберпростір створює загрози не лише для окремих груп інтересів, але й для всієї системи політичного представництва. Йдеться не тільки про поодинокі кіберзлочини чи втручання у виборчі процеси, але й про системні інформаційні впливи, зокрема з боку країни-агресора, спрямовані на формування суспільного порядку денного та підрив легітимності влади.

Погоджуємось із позицією щодо ризиків використання «кібертехнологій»: «Політичні лідери виходять на нову платформу взаємодії, а саме у кіберпростір. Відповідно, створюють нові види політичних технологій, які розвиваються та функціонують у кіберпросторі та отримують назву «кібертехнології»… Анонімність інформаційних глобальних мереж, швидкість передачі даних і легкість їх застосування – це те, що вважається головними причинами технологічного вибуху та поширення мережі Інтернет у різних сферах життя… Загрози у кіберпросторі можуть проявлятись у конфліктних формах активності та спонукати до агресивних дій окремі активістські групи. Попередженням таких негативних заходів є раціональна, об'єктивна та достовірна інформація, яка надходить з офіційних сторінок окремих політичних лідерів та формує об'єктивну інформацію про сучасний стан політичних подій та рішень» [3, с. 76].

Отже, застосування технологій «цифрового суспільства» (блогінг, спін-докторинг, фейкові повідомлення тощо) сприяє формуванню груп інтересів у соціальних мережах. Перехід від масової аудиторії до сегментованих за інтересами спільнот змінює соціальну структуру суспільства та визначає нові формати взаємодії між громадянами і владою у кіберпросторі. Для України ключовим завданням залишається протидія цілеспрямованим інформаційним впливам у цифровому середовищі з боку країни-агресора.

Список використаних джерел:

1. Демченко О. Діяльність груп інтересів в Україні. *Політичний менеджмент* 2008. № 6. С. 89-97. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/demchenko_diialnist.pdf

2. Завгородня Ю. В. Фейки як сучасна форма політичного протиборства у кіберпросторі. *Регіональні студії*. 2022. № 28. С. 67-71. URL: http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/28/12.pdf

3. Пехник А. В., Завгородня Ю. В. Сучасні загрози кібертехнологій у політичному процесі. *Актуальні проблеми політики.* 2021. Вип. 68. С. 76-86. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/68_2021/14.pdf

4. Чувардинський О. Групи інтересів у громадянському суспільстві. *Політичний менеджмент*. 2007. № 3. С. 78-87. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/chuvardynskyi_hrupy.pdf

5. Яковлев Д. В. Цифрова дезінформація: технології пропаганди у соціальних мережах. *Трансформація українського суспільства в цифрову еру* : матеріали

IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, 21 березня 2025 р. Одеса: НУ «ОЮА», 2025. С. 36-40. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a9f8c118-3afc-41e5-af9c-117ab8c93d6c/content

6. Ярова Л. В., Куртіков М. В. Кіберпростір та «цифрове суспільство»: технології, соціум, політика. *Актуальні проблеми філософії та соціології.* 2025. № 52 С. 288-293. URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/52_2025/48.pdf

Ключові слова: цифрове суспільство, соціальні мережі, групи інтересів, кіберпростір, дезинформація..

Key words: digital society, social networks, interest groups, cyberspace, disinformation.

Калашнікова Людмила Володимирівна
Криворізький державний педагогічний університет,
професор кафедри соціології та соціальної роботи,
доктор соціологічних наук, професор

МІСІЯ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІОЛОГІЇ СЬОГОДНІ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ ТА ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ РЕФЛЕКСІЇ

Сучасна російсько-українська війна стала не лише екзистенційним викликом для української держави, а й потужним каталізатором трансформації гуманітарного знання. Особливе місце в цьому процесі посідає соціологія. Сьогодні її місія виходить далеко за межі здійснення моніторингів соціальних даних чи фіксації трендів зміни функціонування соціальних структур. Вона полягає в осмисленні феномену стійкості, документуванні травматичного досвіду та тектонічних зсувів суспільної свідомості.

А. Лобанова, М. Туленков розглядають війну крізь призму соціальної рефлексії, поєднуючи наявну фактологічну базу з аналізом динамічних соціальних трансформацій [3, с. 27–30]. Автори справедливо наголошують на необхідності поєднання глобального досвіду з локальною специфікою українського контексту, а також обґрунтовують наявний запит на інтенсивний розвиток таких галузевих теорій, як соціологія війни, соціологія управління та інвайронментальна соціологія, у межах яких доцільно розробляти нові гнучкі форми співучасті для відновлення країни.

У свою чергу, Т. Лапан, О. Химович та Н. Черниш зосереджуються на глибокому теоретичному аналізі трансформації функцій української соціологічної науки, детермінованих війною як новим об'єктом дослідження, який першочергового потребує розробки нових дослідницьких підходів. Зокрема, соціології війни, що вивчає війну як складний соціальний феномен, та соціології війська (армії), яка фокусується на військових як професійній групи та інституційних аспектах її формування [2, с. 40–42]. На думку авторок, кінцевою метою соціологічного супроводу суспільних трансформацій має стати участь в розробці нової

філософії безпеки, спрямованої на системне зменшення зовнішніх та внутрішніх ризиків функціонування українського суспільства [2, с. 48–50].

Згодом, продовжуючи соціальні рефлексії й наголошуючи на зміні місії соціології, Г. Кудринська, Т. Лапан, О. Химович акцентують увагу на необхідності інтелектуального осмислення нової соціальної реальності в Україні, що виникла після повномасштабного вторгнення, задля прогнозування ймовірних проблем та надання їм наукового пояснення. Ключовою місією соціології має стати ідентифікація латентних зрушень з метою розробки стратегій виживання соціуму [1, с. 29–30].

На відміну від інших, М. Цюрупа вводить поняття динамічної соціології війни, яка, на його думку, дозволить систематизовано вивчати війну як комплексне явище. Спираючись на традиції європейської полемології, автор визначає цей напрям як особливий розділ соціологічного знання, що прагне звільнитись від ідеологічної полеміки та вузькотехнічної деталізації задля об'єктивного наукового пояснення сутності збройної боротьби. Адже саме динамічна соціологія війни здатна фокусуватися на тому, як війна змінює соціальний простір, де акторами виступають не лише армії, а й індивіди, етноси та інституції громадянського суспільства. Перевагою соціології є те, що вона, надаючи пояснення новим когнітивним викликам епохи, таким як використання ШІ на полі бою, змінам у бойовій поведінці під впливом технологій, здатна закласти фундамент нової воєнної безпеки держави, де наукове знання виступає інструментом опору агресії та запорукою збереження нації [4].

О. Куценко та С. Бабенко зауважують, що українська соціологія в умовах війни демонструє особливу інтелектуальну силу, спроможну допомогти суспільству подолати постсоціалістичну залежність і сприяти завершенню етапу остаточного розриву з проросійським спадком [5, с. 457–460].

Цю позицію дослідниць поділяє і Дж. Плейерс, наголошуючи на феноменальній адаптивності української соціології, яка виконує місію гуманізації статистики міграції та людських втрат, сприяє налагодженню діалогу між фронтом і тилом, запобігаючи соціальній фрагментації. Окремо дослідник зауважує високий рівень публічності українських соціологів, які намагаються привернути увагу міжнародної спільноти до проблем українського суспільства, виконуючи місію громадського служіння заради виживання та майбутнього відновлення [6, с. 10–17].

Відтак, місія української соціології сьогодні полягає у тому, щоб допомогти суспільству зрозуміти, яким воно стало у моменти найбільшої екзистенційної кризи, пережитої за останні часи. По-перше, фіксуючи соціальні зрушення у реальному часі, – наявні трансформації старих соціальних структур, формування нових, зміна цінностей, рівня довіри до державних інституцій та громадських об'єднань тощо. По-друге, протидіючи дезінформації, ворожим наративам через надання об'єктивних даних. По-третє, вивчаючи рівень суспільної напруги й аналізуючи ймовірність внутрішніх викликів, соціологія інтегрує досвід різ-

них груп задля стабілізації суспільних відносин. По-четверте, виокремлення суб'єктності української соціології на світовій арені, сприяє деколонізації соціологічного знання від російських чи західних теорій, формуванню нових унікальних теорій щодо розвитку демократії, волонтерства, цифрової мобілізації та ін. По-п'яте, соціологія воєнного часу стає інструментом емпатії, здійснюючи документування індивідуального та колективного досвіду, перетворюючи розрізнені історії болю, втрат та героїзму на систематизоване наукове знання, що слугує основою історичної пам'яті. У підсумку, місія сучасної української соціології полягає у переході від ролі пасивного спостерігача до статусу активного архітектора соціальних змін. Вона виступає інтелектуальним фундаментом для розробки стратегій національного відновлення, де людина, її безпека та гідність стають центральними орієнтирами майбутнього суспільного устрою. Саме через поєднання наукової об'єктивності та громадянської відповідальності соціологія забезпечує згуртованість і стійкість нації, стаючи не лише запорукою виживання й успішного відновлення у повоєнні часи.

Список використаних джерел:

1. Кудринська Г. І., Лапан Т. Д., Химович О. С. Місія соціології в осмисленні російсько-української війни. *Габітус*. 2023. № 51. С. 26–31. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.51.4.
2. Лапан Т. Д., Химович О. С., Черниш Н. Й. Російсько-українська війна: теорія та практика соціологічного осмислення. *Український соціум*. 2022. № 3 (82). С. 28–51. DOI: https://doi.org/10.15407/socium2022.03.028.
3. Лобанова А. С., Туленков М. В. Російсько-українська війна як об'єкт соціологічної рефлексії. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія та методи»*. 2022. Вип. 28. С. 26–36. DOI: 10.26565/2077-5105-2022-28-03.
4. Цюрупа М. В. Полемологія. Воєннознавство: динамічна соціологія війни : монографія. 2-ге вид., доповн. Київ : Міленіум, 2025. 244 с.
5. Kutsenko O., Babenko S. The power of Ukrainian sociology in post-USSR transformations and Russia's war in Ukraine. *Sociology and Postsocialist Transformations in Eastern Europe*. London: Springer, 2024. P. 437–462.
6. Pleyers G. What sociology can do in wartime. The resilience and dynamism of Ukrainian sociologists. *International Sociology*. 2026. Vol. 41, No. 1. P. 1–19. DOI: 10.1177/02685809261423129.

Ключові слова: українська соціологія, російсько-українська війна, соціальна рефлексія, місія соціології, національне відновлення, філософія безпеки.

Key words: Ukrainian sociology, the Russian-Ukrainian war, social reflection, the mission of sociology, national renewal, philosophy of security.

Яковлева Лілія Іванівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри соціології, доктор політичних наук, професор

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА ЯК ЧИННИК ІНСТИТУЦІЙНОЇ ДОВІРИ

У усчасних умовах актуалізуються дослідження проблеми формування інституційної довіри як ключового елементу соціальної стабільності та стійкості суспільства. У соціологічному вимірі довіра до публічної влади виступає не лише індикатором ефективності публічного управління, а й важливим ресурсом соціальної інтеграції, мобілізації та підтримки колективних дій. Саме через довіру забезпечується готовність громадян приймати складні управлінські рішення, пов'язані з перерозподілом ресурсів, обмеженнями та тривалими соціально-економічними навантаженнями в умовах війни.

Інституційна довіра формується під впливом комплексу чинників, серед яких економічна політика держави відіграє визначальну роль. У кризових умовах громадяни оцінюють діяльність влади передусім через призму матеріальних результатів: стабільності доходів, доступності базових соціальних послуг, рівня інфляції, зайнятості та загальної економічної передбачуваності. Соціально-економічна політика стає ключовим каналом формування довіри до інститутів публічної влади.

Відбувається трансформація класичних моделей легітимності публічної влади у напрямі результативної довіри, коли оцінка влади базується передусім на її здатності забезпечувати конкретні результати. У воєнний період цей процес посилюється, оскільки суспільство перебуває у стані підвищеної невизначеності, а економічна стабільність сприймається як один із ключових маркерів керованості держави.

Відзначимо, що за результатами попередніх досліджень, «…найбільша підтримка експертного середовища (72,4%) спрямована на визначення ролі парламенту у економічній політиці, а саме у площині вдосконалення бюджетної політики та гарантування більш збалансованого й справедливого розподілу фінансових ресурсів між центральним рівнем влади та територіальними громадами [5, с. 375].

Емпіричні соціологічні дослідження також демонструють, що динаміка інституційної довіри в Україні під час війни має хвилеподібний характер. Початковий етап повномасштабного вторгнення супроводжувався ефектом мобілізаційної консолідації, коли рівень довіри до державних інститутів різко зріс, що підтверджується даними загальнонаціональних опитувань [1; 2; 3;4]. Це пояснюється необхідністю об'єднання суспільства перед зовнішньою загрозою та високим рівнем соціальної солідарності.

Однак у подальшому спостерігається поступова раціоналізація суспільних оцінок. Громадяни починають більш критично оцінювати діяльність влади, співвідносячи її із власним матеріальним становищем та економічними

очікуваннями. У цьому контексті формується стійкий зв'язок між суб'єктивними оцінками економічної ситуації та рівнем довіри до публічної влади. За результатами соціологічних досліджень, частка громадян, які позитивно оцінюють напрям розвитку подій, знижується порівняно з піковими значеннями 2022–2023 років, що свідчить про вплив економічних чинників на рівень довіри [1].

Водночас у соціальній структурі довіри формується виражена асиметрія. Найвищий рівень довіри зосереджується у секторі безпеки та оборони, тоді як політичні та адміністративні інститути демонструють нижчі показники підтримки. За даними соціологічних опитувань, рівень довіри до інституцій оборони стабільно перевищує 80–90%, тоді як до органів державної влади – суттєво нижчий [1; 2; 4]. Така ситуація відображає специфіку суспільства, де пріоритет надається інституціям, що відповідають за безпеку.

Особливістю сучасного етапу є також зміна характеру соціальних очікувань. Якщо на початковому етапі війни домінували емоційно-консолідаційні настрої, то з часом вони трансформуються у більш прагматичні та раціоналізовані установки. Це проявляється у зростанні значення економічних факторів, довгострокових очікувань та оцінок ефективності державної політики.

Економічна політика держави в цих умовах виконує комплексну функцію. З одного боку, вона забезпечує матеріальну основу функціонування суспільства, з іншого – виступає інструментом формування довіри та соціальної стабільності. Важливого значення набувають такі характеристики економічної політики, як передбачуваність, прозорість, справедливість розподілу ресурсів та здатність держави ефективно реагувати на кризові виклики.

Важливим аспектом формування інституційної довіри в умовах війни є також вплив комунікативних практик держави на сприйняття економічної політики громадянами. У соціологічному вимірі довіра залежить не лише від об'єктивних економічних показників, а й від того, як ці показники інтерпретуються, пояснюються та комунікуються владою. Регулярне інформування населення про стан економіки, прозорість у використанні бюджетних і міжнародних ресурсів, а також послідовність публічних рішень сприяють формуванню відчуття передбачуваності та справедливості. Натомість дефіцит інформації або суперечливість комунікацій може знижувати рівень довіри навіть за відносної економічної стабільності. У цьому контексті економічна політика набуває символічного значення, оскільки стає не лише інструментом регулювання, а й засобом формування соціальних очікувань і легітимації влади в очах громадян.

Отже, інституційна довіра в умовах війни формується як результат взаємодії об'єктивних економічних процесів і суб'єктивних соціальних оцінок. Економічна політика держави виступає ключовим чинником цього процесу, визначаючи рівень підтримки влади, соціальну згуртованість та готовність суспільства до тривалого функціонування в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, оцінка проблем, що існують в українському суспільстві (листопад 2025 р.). *Центр Разумкова.* 16.12.2025. URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-otsinka-problem-shcho-isnuiut-v-ukrainskomu-suspilstvi-lystopad-2025r
2. Динаміка довіри Президенту В. Зеленському в 2019-2025 роках і ставлення до проведення виборів. *Київський міжнародний інститут соціології.* URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1552&page=2&t=3
3. Динаміка довіри президенту В. Зеленському, сприйняття перспектив української влади та стан демократії: результати опитування, проведеного 23-29 січня 2026 року. *Київський міжнародний інститут соціології.* URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1584&page=1&t=3
4. Довіра суспільним інституціям. *Київський міжнародний інститут соціології.* URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1578&page=1
5. Trushevych H., Yakovleva L., Yarova L. Bicameralism as a tool for economic development and political representation in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2026. Vol. 12(1). P. 375-382. URL: https://doi.org/10.30525/2256-0742/2026-12-1-375-382

Ключові слова: інституційна довіра, соціологія довіри, економічна політика, війна, соціальна згуртованість.

Key words: institutional trust, sociology of trust, economic policy, war, social cohesion.

Яценко Микола Анатолійович

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціології, кандидат соціологічних наук, доцент

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У СОЦІОЛОГІЧНІЙ ОСВІТІ: ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ТА ЕТИЧНІ ДИЛЕМИ

Сучасна соціологічна освіта в Україні інтегрується у глобальний цифровий простір, де штучний інтелект (далі – ШІ) виступає не просто допоміжним інструментом, а повноцінним актором наукового пошуку. За визначенням Європейської Комісії (2018), ШІ охоплює цифрові системи, які імітують когнітивні функції людини, аналізуючи проблемне поле та здійснюючи дії для досягнення конкретних цілей [1]. Стрімкий розвиток генеративних моделей ставить перед вищою школою виклик: як навчити майбутнього соціолога використовувати переваги автоматизації, не втрачаючи здатності до глибокої теоретичної рефлексії. Реформування соціологічної освіти має відбуватися через синтез традиційних методологій та новітніх інформаційних технологій, що дозволить фахівцю адекватно реагувати на динамічні зміни соціальної реальності. Українські науковці

розглядають можливості інтеграції ШІ в освітній процес [2]. Проте, проблема полягає у відсутності інституційних політик, усталених методичних рекомендацій та етичних рамок, що робить соціологічний аналіз досвіду впровадження ШІ в освіту критично необхідним.

Автоматизація в соціології традиційно асоціювалася з обробкою кількісних даних (SPSS, Stata, OCA), проте сучасний ШІ розширює ці межі до якісних методів та теоретичного дизайну:

- Концептуалізація та дизайн. ШІ здатний здійснювати експрес-огляд існуючих теоретичних підходів, допомагаючи студенту виявити прогалини у дослідженнях. Це дозволяє уникнути «методологічної інерції».
- Збір та підготовка даних. Використання ШІ для автоматичного транскрибування фокус-груп та глибинних інтерв'ю (наприклад, за допомогою моделей Whisper) скорочує час підготовки даних у декілька разів.
- Кодування та аналіз. Генеративні моделі демонструють високу точність у тематичному кодуванні відкритих питань анкети, що раніше потребувало значних людських ресурсів.

Цифровізація соціологічного інструментарію дозволяє перейти від «статичної» до «динамічної» соціології, здатної опрацьовувати потоки Big Data в реальному часі.

Інтеграція ШІ актуалізує проблему «етичного нейтралітету» дослідника. Ключовими ризиками є:

- Втрата «соціологічної уяви» та когнітивна деградація. Делегування етапу інтерпретації смислів нейромережам створює ризик поверхневого аналізу. Майбутній соціолог може перетворитися на технічного оператора, який не здатний критично оцінити контекст виникнення соціального явища поза межами, запропонованими алгоритмом.
- Проблема валідності. Ризик генерації ШІ «фейкових» цитат або статистичних даних («галюцинації»), що підриває фундамент наукової доказовості.
- Проблема конфіденційності та анонімності. Завантаження первинних даних (наприклад, розшифровок глибинних інтерв'ю) у хмарні сервіси генеративного ШІ створює загрозу деанонімізації респондентів.
- Алгоритмічне упередження. ШІ може відтворювати соціальні стереотипи, наявні в навчальних вибірках, що призводить до викривлення результатів дослідження.
- Ерозія академічної доброчесності. Розмивання кордонів між авторським інтелектуальним внеском студента та згенерованим контентом.

Нижче наведено результати пілотного дослідження здобувачів-соціологів НУ »ОЮА» на тему «Вплив штучного інтелекту на освітній процес» за ключовими блоками анкетування:

1. Частота та мета використання. 43,8% студентів регулярно користуються інструментами ШІ в навчанні. 50% – інколи. Основна мета – пошук та узагальнення інформації (стислий виклад довгих текстів, пошук фактів) – 81,3%, гене-

рація ідей або варіантів рішень (пошук тем для робіт, побудова структури плану) – 81,3% та переклад (робота з іноземними джерелами) – 62,5%. Це свідчить про перехід від «накопичувальної» моделі навчання до «кураторської».

2. Вплив ШІ. Цікавим видається розподілення відповідей на запитання: «Яке твердження найкраще описує вплив використання штучного інтелекту на Ваше навчання?». 31,3% вважає, що використання ШІ частково знижує їхню самостійність і впевненість у власних знаннях. Чверть опитаних (25%) відповіли, що використання ШІ допомагає покращувати розуміння матеріалу та навички через пояснення і приклади. Однакова кількість респондентів (18,8%) зазначили, що використання ШІ не впливає на їхній рівень самостійності та навпаки, що використання ШІ суттєво знижує їхні навички самостійного мислення та виконання завдань без нього. Лише 6,3% респондентів відмітили, що ШІ є навчальним партнером, який стимулює самостійне мислення та розвиток.

3. Правила використання. Більшість опитаних визнають необхідність офіційного регулювання використання ШІ. 31,3% – на рівні ЗВО та 18,8% на рівні держави.

4. Основні ризики використання ШІ. Найбільш значущими ризиками використання ШІ в освіті, за оцінками респондентів, пов'язані не з технологією як такою, а з її впливом на людину – передусім із втратою критичного мислення, самостійності та формуванням залежності від спрощених рішень.

5. Найбільш перспективні можливості ШІ. Респонденти бачать основний потенціал ШІ в освіті у підвищенні доступності знань, персоналізації навчання, автоматизації рутинних процесів та підтримці саморозвитку, за умови що ШІ залишається допоміжним інструментом, а не заміною мислення.

Використання ШІ в соціологічній освіті є амбівалентним процесом. З одного боку, воно забезпечує безпрецедентну автоматизацію емпіричних процедур, звільняючи дослідника від рутини. З іншого – створює ризики інтелектуальної залежності від алгоритмів. Досвід здобувачів-соціологів НУ «ОЮА» підтверджує, що студенти готові до технологічних змін, проте потребують чіткої методологічної навігації.

Список використаних джерел:

1. A definition of AI–Main capabilities and disciplines. *European Commission.* URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/definition-artificial-intelligence-maincapabilities-and-scientific-disciplines

2. Щедріна М., Драч І. Рекомендації закладам вищої освіти щодо впровадження штучного інтелекту в освітній процес. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія».* 2024. № 5. С. 118–124.

Ключові слова: штучний інтелект, соціологічна освіта, етичні дилеми, академічна доброчесність, цифровізація освіти.

Key words: artificial intelligence, sociological education, ethical dilemmas, academic integrity, digitalization of education.

Каретна Ольга Олександрівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціології, кандидат політичних наук, доцент

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА КОМУНІКАТИВНОГО ПРОЦЕСУ

Перші дослідження комунікації сягають корінням до античних філософів, таких як Аристотель, Платон, Сократ і Цицерон. Особливо значущим стала спадщина Сократа. Його діалоги, побудовані на уважному вислуховуванні співрозмовників, постановці уточнюючих питань та артикуляції власної позиції, ознаменували перехід від суб'єктивно-догматичного мислення до діалогічної форми пізнання, що визначило майбутнє європейської наукової традиції.

У період XVIII-XIX ст. у сфері комунікації центральним питанням постає розробка категоріального аппарату німецьким філософом Ф. Шлейєрмахером, представником романтизму, згідно з його поглядами комунікацію схарактеризовано як спілкування між людьми, засноване на суб'єкт-суб'єктних відносинах, де суб'єкт – це людина з розвиненою пізнавальною активністю до дійсності. Це стало основою для становлення теорії герменевтики, що передбачала процес розуміння, інтерпретації творів [1, с. 13].

Термін «комунікація» (від лат. Communicatio) з'явився в науковій літературі на початку XX століття. Один із засновників американської соціології Чарльз Кулі розглядав комунікацію як механізм, завдяки якому стає можливим існування та розвиток людських стосунків. Коли ми говоримо про комунікацію, то маємо на увазі жести, міміку, спілкування, тон голосу, слова, грамотність, телефон тощо.

Комунікація означає феномен, що знаходиться у фокусі вивчення процесів як у галузі фундаментальних, так і соціальних наук, що інтегрують ці процеси через повідомлення. Причини інтегрованої природи теорії комунікації пояснюються тим, що корені низки основних проблем сучасної комунікаційної революції і науки, що її вивчає, сягають у глибину віків. Адже інформативно – системні зв'язки є основою соціальності людства у створенні, збереженні історичної трансляції для майбутніх поколінь, його соціально-культурних цінностей та традицій. В даний час у соціальних науках існує більше ста визначень комунікації як феномена та процессу [2, с. 6].

Термін «політичні комунікації» з'явився в період Першої світової війни, коли виникла необхідність аналізу діяльності військово-пропагандистських служб того часу (1914–1918 рр.). Соціологічний аспект ролі комунікацій у розвитку людства ще в 1920 р. висвітлив П. Сорокін. Але фундаментальні праці з проблем соціальних комунікацій почали поширюватися значно пізніше, під час Другої світової війни в середині 40-х років XX ст. Цей процес починає своє потужне розвиток з 50-х років XX ст., слід зауважити, що за часом збігається зі світовим становленням загальної теорії комунікації. У 50-ті та 60-ті роки XX ст. найбільший науковий інтерес був спрямований на засоби формалізації повідомлень,

кодування, декодування, передачу інформації від адресата до адресата. Ці дослідження розвивалися в рамках таких процвітаючих на той час наук, як кібернетика та інформатика [3].

Комунікативний процес можна визначити як цілеспрямований процес налагодження та розвитку контакту між людьми (або соціальними групами), що зумовлений потребами їхньої спільної діяльності та спрямований на передачу й сприйняття інформації, формування відносин, вплив на стан, поведінку та діяльність одне одного.

Комунікативне середовище, що включає друзів, колег і однокласників, впливає на розвиток аргументації та здатності сприймати альтернативні точки зору. Діалог і спільне обговорення проблем формують навички критичної оцінки інформації та своєї позиції. Коли люди обмінюються думками, вони вчаться слухати і враховувати різні точки зору, що сприяє більш глибокому розумінню обговорюваних питань і розвитку їх власного критичного мислення [4, с. 103].

Ключові аспекти сутності комунікації:

- соціальна природа: комунікація – це завжди продукт соціальної взаємодії. Вона виникає та існує в суспільстві, служить цілям соціалізації, інтеграції, координації дій;
- інформаційна складова: комунікація передбачає передачу та прийом інформації – фактів, знань, думок, емоцій, намірів. Однак інформація – це лише одна зі складових, і не завжди найголовніша;
- інтерактивна природа: це двосторонній або багатосторонній процес, у якому учасники впливають один на одного, обмінюються ролями відправника та одержувача;
- цілеспрямованість: хоча комунікація може бути спонтанною, у більшості випадків вона спрямована на досягнення певних цілей: інформування, переконання, досягнення взаєморозуміння, координація спільних дій, зміна стану іншої людини;
- формування відносин: комунікація немислима без формування та підтримання міжособистісних або міжгрупових відносин, наприклад як ми спілкуємося, визначає якість цих відносин;
- взаємний вплив: у процесі комунікації учасники впливають один на одного, змінюючи свої установки, поведінкові моделі та емоційний стан.
- символічний характер: комунікація здійснюється за допомогою знакових систем, насамперед – мови, а також невербальних засобів (жести, міміка, інтонація).

Г. Почепцов зазначає, що соціальні комунікації спрямовані на управління соціальними системами, маючи для цього як короткостроковий (тактичний), так і довгостроковий (стратегічний) інструментарій. Освіта, бібліотеки чи наука як стратегічний інструментарій підтримують домінуючі моделі світу, що належать суспільству. Зміни соціальних систем завжди пов'язані зі змінами моделей світу [5, с. 21].

Вчений Е. Масуда охарактеризував комунікацію як економічну категорію та суспільне благо, яке впливає на розвиток усіх сфер суспільного життя. Саме рівень розвитку комунікацій, на думку дослідника, є критерієм суспільного прогресу, який забезпечується завдяки скороченню тривалості впровадження інновацій, збільшенню швидкості їх циркуляції та появі нових автоматизованих систем, покликаних стимулювати динамічні процеси розвитку суспільства [6, с. 171].

Науковець В. Резун вважає, що «під соціальними комунікаціями слід розуміти таку систему суспільної взаємодії, яка включає певні шляхи, способи, засоби, принципи налагодження та підтримання контактів на основі професійно-технологічної діяльності, спрямованої на розробку, виробництво, організацію, вдосконалення, модернізацію відносин у суспільстві, які складаються між різними соціальними інститутами, де, з одного боку, в ролі ініціаторів спілкування найчастіше виступають соціально-комунікаційні інститути, служби, а з іншого – організації та спільноти (соціум, соціальні групи) як повноправні учасники соціальної взаємодії» [7, с. 287].

Розвиток комунікації сприяє виникненню нової системи індивідуально демократичних цінностей (відкритості, довіри), які змінили сутність сучасного виробництва, а також впливають на рівень розвитку суспільства.

В. Бебік у своєму дослідженні зазначає, що соціальні комунікації є своєрідним інформаційно-комунікаційним полем суспільного життя, мають соціальний характер, об'єднують усі компоненти суспільної сфери (політичні, економічні, духовні) та структурують відповідну суспільну (політичну, економічну, духовну) діяльність. Автор визначає соціальні комунікації як «процес передачі, переробки та прийняття соціальної інформації, що здійснюється суб'єктами та об'єктами (глобальної або національної) суспільної сфери» [6, с. 173].

Розвиток комунікації сприяє виникненню нової системи індивідуально-демократичних цінностей (відкритості, довіри), які змінили сутність сучасного виробництва, а також впливають на рівень розвитку суспільства.

Очевидно, що комунікація проявляється в різних сферах і контекстах по-різному. Виходячи з вищевикладеного, можна визначити комунікацію як процес взаємодії людей, груп людей, який передбачає активний зворотний зв'язок між учасниками спілкування та обмін інформацією, що фіксується в матеріалізованому механізмі знаків. Сьогодні існує понад сотня визначень терміна «комунікація». З появою електронних засобів зв'язку виникла необхідність розглядати комунікацію як передачу інформації технологічними каналами.

Список використаних джерел:

1. Саврасова – В'юн Т. О. Комунікативний практикум : навч.-метод. посібн. Київ : Київ. стол. ун-т ім. Б. Грінченка, 2024. 184 с.

2. Каретна О. О, Яценко М. А. Соціологія масової комунікації : навч.-метод. посіб. для підготовки здобувачів вищої освіти галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальність 054 «Соціологія» [Електронне видання] / Нац.

ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2024. 84 с. URL: http://dspace.onua.edu.ua/handle.net/11300/27401 (дата звернення: 13.04.2026).

3. Кіслов Д. В. Термінологія комунікацій: теоретичний дискурс та його практичне використання. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 3. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=551

4. Каретна О. О. Вплив соціокультурних факторів на розвиток критичного мислення молоді. *Управління та інновації в освіті: досвід, проблеми та перспективи* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 листоп. 2025 р.). Одеса : ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2025. С. 101–105.

5. Почепцов Г. Г. Соціальні комунікації і нові комунікативні технології. *Комунікація*. 2010. № 1. С. 19–26.

6. Білан Н. І. Соціальні комунікації в інформаційному суспільстві. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2014. Том 56. С. 171-175.

7. Холод О. М. Соціальні комунікації як поняття в науковій галузі соціальні комунікації». *Психолінгвістика*. 2013. Вип. 12. С. 286–293.

Ключові слова: комунікація, кодування, декодування, феномен, діалог, рівень розвитку суспільства, соціальний характер, освіта.

Key words: communication, encoding, decoding, phenomenon, dialogue, level of social development, social nature, education.

Прохоренко Євгенія Яківна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціології, кандидат соціологічних наук, доцент

ГЕНДЕР У КОНТЕКСТІ ВІЙНИ ТА ПОСТВОЄННОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Гендер у воєнному контексті доцільно розглядати як спосіб організації соціального порядку, через який розподіляються ролі, ресурси та доступ до безпеки. Йдеться не лише про відмінності між чоловіками і жінками, а про систему норм, які визначають, хто і яким чином може діяти в умовах кризи. У ситуації війни ці норми стають більш видимими. Чоловічість найчастіше асоціюється з військовою участю, ризиком і відповідальністю за захист. Жіночість – із турботою, відтворенням повсякденного життя та підтримкою соціальної стабільності. Водночас ці уявлення не є сталими: вони змінюються під впливом реальних практик війни. Саме тому війна виступає не лише як військовий конфлікт, а як соціальний механізм, який оголює і водночас перебудовує гендерні структури суспільства.

Аналіз базується на кількох взаємодоповнюючих підходах сучасної соціальної теорії. Передусім, концепція гегемонної маскулінності дозволяє зрозуміти, чому в умовах війни посилюється модель чоловічості, пов'язана з військовою силою та готовністю до самопожертви. Водночас підхід перформативності ген-

деру пояснює, що ці ролі не є природними – вони відтворюються через щоденні соціальні практики і можуть змінюватися. Феміністична традиція в дослідженнях міжнародних відносин додає важливий вимір: війна завжди має приховану «гендерну інфраструктуру», де значна частина роботи з виживання суспільства виконується жінками і часто не визнається як безпекова діяльність. Інтерсекційний підхід дозволяє побачити, що досвід війни різний: він залежить не лише від статі, а й від віку, соціального статусу, місця проживання та наявності ресурсів.У сукупності ці підходи дозволяють розглядати гендер як динамічну систему, яка змінюється разом із соціальними кризами.

Війна одночасно посилює і руйнує наявні гендерні моделі. З одного боку, вона відтворює традиційний розподіл ролей: чоловіки частіше залучені до бойових дій, жінки – до сфери догляду, гуманітарної допомоги та підтримки повсякденного життя. Такі процеси пов'язані з логікою мобілізації, коли суспільство прагне максимально швидко організувати ресурси для виживання. У цьому контексті образ «чоловіка-захисника» стає особливо сильним.

З іншого боку, війна створює ситуації, які виходять за межі традиційних ролей. Жінки активно включаються у сектор безпеки, управління, волонтерські та логістичні структури. Це поступово змінює уявлення про гендерні межі професій і соціальних функцій. Отже, гендерний порядок у війні не є стабільним – він перебуває у стані постійного зміщення між традицією та зміною.

Український випадок демонструє високу інтенсивність гендерних змін. По-перше, зросла участь жінок у секторі безпеки. У Збройних силах України служать десятки тисяч жінок, які виконують як допоміжні, так і бойові функції. Це свідчить про поступове розширення меж професійної гендерної сегрегації. По-друге, війна спричинила масштабне переміщення населення. Значна частина тих, хто виїхав за кордон, – це жінки з дітьми. Така структура міграції формує нові соціальні навантаження на жінок, які одночасно відповідають за безпеку, адаптацію та економічне виживання сім'ї. По-третє, відбулися зміни на ринку праці. Частина жінок перейшла у сфери, які раніше були менш для них доступні, зокрема логістику, ІТ та волонтерські структури. Водночас зросла роль неоплачуваної праці, пов'язаної з доглядом і соціальною підтримкою. Ці процеси свідчать про одночасне розширення можливостей і посилення навантаження на жінок у воєнний період.

Міграція в умовах війни має чітко виражений гендерний характер. Переважання жінок серед вимушених мігрантів формує специфічну модель переміщення, де саме вони стають основними організаторами адаптації та повсякденного виживання. Міграційний досвід суттєво різниться залежно від соціального становища. Найбільш складною є ситуація жінок із дітьми, літніх жінок та тих, хто не має стабільних економічних ресурсів. На ринку праці за кордоном жінки частіше опиняються у сферах з нижчим рівнем оплати та стабільності, хоча водночас частина з них розвиває нові форми зайнятості, включно з підприємництвом та цифровими послугами. Міграція також змінює структуру сім'ї: поширюють-

ся розділені домогосподарства, транснаціональні сімейні зв'язки та нові моделі розподілу відповідальності. Попри складні умови, жінки демонструють високий рівень соціальної активності, створюючи мережі взаємодопомоги та підтримки як у країнах перебування, так і в Україні.

Після завершення війни гендерні відносини не повертаються до попереднього стану автоматично. Навпаки, поствоєнний період зазвичай характеризується суперечливими процесами – одночасною інерцією традиційних норм і закріпленням нових практик, які сформувалися під час кризи. У випадку України можна очікувати кілька паралельних сценаріїв. По-перше, висока ймовірність часткового «відкату» гендерних змін у формальній сфері. Історичний досвід інших постконфліктних суспільств показує, що після завершення війни держави часто повертаються до більш традиційних моделей зайнятості та політичної участі, намагаючись стабілізувати соціальний порядок. Це може проявитися у витісненні жінок із частини секторів безпеки або управління, які вони зайняли в період мобілізації. По-друге, значна частина змін, однак, має високий рівень незворотності. Досвід участі жінок у військових структурах, волонтерстві та критичних інфраструктурах формує нові соціальні очікування і руйнує уявлення про «жорстко закріплені» гендерні професії. Навіть у разі скорочення їхньої присутності у формальних структурах, символічний ефект цієї участі зберігається. По-третє, поствоєнна Україна, ймовірно, зіткнеться з посиленням соціальної ролі жінок у сфері відновлення. Саме вони будуть ключовими агентами відбудови на рівні громад, локальних ініціатив, освіти та соціальних сервісів. Це формує модель «відновлювальної фемінізації», коли жінки стають центральними учасниками реконструкції соціальної тканини.

Окремо слід враховувати демографічний фактор. Висока міграція жінок репродуктивного віку, втрати серед чоловічого населення та загальне старіння суспільства створюють умови для довготривалої трансформації сімейних структур. Можливе подальше зростання неповних сімей, відкладених шлюбів і нових форм транснаціональної родини. У культурному вимірі поствоєнний період може стати простором переосмислення маскулінності. Досвід війни, поранень, втрат і психологічних травм поступово підважує традиційну модель «жорсткої чоловічості». Поряд із цим зростатиме значення моделей, пов'язаних із турботою, емоційною відкритістю та соціальною відповідальністю. Водночас не можна виключати і зворотні процеси. Післявоєнні суспільства часто переживають хвилі консервативної реакції, коли частина населення прагне відновлення «порядку» через повернення до традиційних гендерних ролей. Таким чином, можливе одночасне співіснування двох тенденцій – модернізаційної та реставраційної.

Отже, поствоєнна трансформація гендерного порядку в Україні не матиме лінійного характеру. Вона буде складатися з конфліктних і накладених процесів, у яких нові форми гендерної участі співіснуватимуть із відновленням окремих традиційних норм. Саме ця напруга і визначатиме соціальну динаміку після завершення війни.

Війна в Україні показує, що гендер є не фоновою, а структурною категорією соціального аналізу. Вона впливає на розподіл ресурсів, ризиків і можливостей у суспільстві. Емпіричні дані свідчать про одночасні процеси: з одного боку – розширення участі жінок у публічних сферах, з іншого – збереження і навіть посилення окремих форм нерівності. Таким чином, війна виступає як фактор, який не лише руйнує існуючі соціальні структури, а й формує нові конфігурації гендерних відносин, що залишатимуться значущими і в поствоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Butler J. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York : Routledge, 1990.
2. Connell R. W. Masculinities. Berkeley: University of California Press, 2005.
3. Crenshaw K. Demarginalizing the Intersection of Race and Sex. University of Chicago Legal Forum, 1989.
4. Enloe C. Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics. Berkeley : University of California Press, 2014.
5. Tickner J. A. Gendering World Politics. New York : Columbia University Press, 2001.
6. Walby S. The Future of Feminism. Cambridge : Polity Press, 2011.
7. Ukraine Refugee Situation Report. *UNHCR*. 2024. URL: https://www.unhcr.org
8. Дані щодо служби жінок у ЗСУ. 2025–2026. *Офіційний сайт Міністерства оборони України.* URL: https://www.mil.gov.ua

Ключові слова: гендер, війна, гендерний порядок, гегемонна маскулінність, феміністична теорія, інтерсекційність, соціальна трансформація, міграція, вимушене переміщення, Україна, поствоєнна відбудова, соціологія гендеру.

Key words: gender, war, gender order, hegemonic masculinity, feminist theory, intersectionality, social transformation, migration, forced displacement, Ukraine, post-war reconstruction, sociology of gender.

Білий Веніамін Сергійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій

СОЦІОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ДЕБАТІВ

Політичні дебати представляють собою структуровану політичну дискусію (або, точніше кажучи – політичну суперечку) на теми економіки, політики, релігії, культури, спорту, освіти тощо. Сутність політичних дебатів визначається не лише різними соціологічними інтерпретаціями щодо їх форми (виборчі, парламентські, академічні тощо), але, передусім, змісту. Основні соціологічні підхо-

ди до сутності політичних дебатів зосереджуються саме на змісті – обговоренні складних суспільних проблем. Широка академічна дискусія розгортається щодо витоків порядку денного суспільства, джерел основних тем для дебатів (чи визначаються вони внаслідок спонтанного та природного процесу формування порядку денного, чи конструюються штучно і інтересах певних класів, партій чи лідерів), механізму вирішення суспільних проблем за допомогою дебатів тощо.

Дослідження процесу визначення головних тем для дебатів (тобто, «порядку денного» суспільства) є одним із головних для розуміння сутність дебатів. Звідки з'являються теми дебатів, які і визначають зміст дебатів та ким обґрунтовується їх актуальність (це влада, або медіа, або «громадська думка»)? На особливу увагу заслуговують трансформації громадської думки в умовах становлення мережевого суспільства.

Погодимось: «…перехід до мережевого суспільства трансформує фактори впливу політики, влади та управління на громадську думку. Мережева організація, яка стає ознакою не лише віртуальних інтернет-спільнот, а й реальних підприємств (фірм, асоціацій, консорціумів та корпорацій) суттєво змінює формування громадської думки. На відміну від принципу ієрархії, відповідно до якого громадська думка формувалась шляхом конфлікту між владою та опозицією, у мережевому суспільстві громадська думка формується через динамічні взаємодії багатьох акторів у цифровому просторі. На перший план виходять нові медіа, соціальні мережі та платформи, де раціональні аргументи, емоційні настрої та вольові прагнення трансформуються в колективні уявлення, впливаючи на рішення організації та її сприйняття поза її межами» [3, с. 233].

Окрім наголосу на змістовному вимірі, слід окреслити основні теоретичні підходи щодо визначення результатів дебатів. Адже в якості результату дебатів виступає (чи, принаймні, має виступати) не лише перемога одного із опонентів (дискутантів), а вирішення важливої суспільної проблеми.

Слід безумовно погодитись із Ю. Габермасом у тому, що «Нові проблеми зсувають старі перспективи, і, що важливіше, відкриваються нові перспективи майбутнього, з'являються нові точки зору, що відновлюють нашу здатність до розуміння альтернативних напрямів дії» [2].

Повною мірою це стосується змісту дебатів – це не проста суперечка, а змістовний діалог у ході якого пропонуються альтернативні варіанти вирішення складної проблеми. Щодо змісту та результатів політичних дебатів, то відзначимо декілька теоретичних підходів. Перший представлений у діалектичному методі, а другий – у теорій раціонального (публічного) вибору.

Відповідно до діалектичного підходу під час дебатів основним завданням є вирішення складної суспільної проблеми шляхом визначення альтернатив (протилежних позицій) та їх творчого поєднання на основі закону боротьби та єдності протилежностей. Прихильники діалектичного підходу наголошують, що розвиток відбувається по спіралі і вирішення проблеми полягає у поєднанні «протилежностей» задля переходу на новий рівень.

Щодо політичних дебатів це означає необхідність не просто урахування позиції опонента, а здатність поєднувати протилежності, утворювати синтез альтернатив задля розвитку. Внаслідок цього синтезу з'являється нова проблема, або нова категорія.

Навпаки, у теорії раціонального (публічного) вибору наголошується, що необхідно обрати одну із альтернатив, а не намагатись поєднати їх елементи. Вибір однієї із альтернатив та подальша її реалізація є невід'ємною частиною дебатів на думку представників теорії раціонального (публічного) вибору від К. Ероу та Г. Саймона до Дж. Бьюкенена та Д. Канемана.

До основних теоретичних підходів до визначення сутності політичних дебатів слід віднести: 1) комунікативний підхід визначає політичні дебати як форму політичного дискурсу, акцентуючи увагу на риториці, мові (мова як засіб спілкування, а не система правил), аргументації та стратегіях переконання; 2) деліберативний підхід (Ю. Габермас) обґрунтовує основну мету політичних дебатів – раціональне обговорення важливих суспільних проблем. Продовжуючи гегельянську традицію представники деліберативного підходу наголошують на необхідності пошуку консенсусу, а дебати розглядають як спосіб інформування громадян задля здійснення ними усвідомленого вибору; 3) агональний підхід, який також називають змагальним підходом до політики. У ньому політика є боротьбою, головним завданням якої виступає перемога над опонентом. Дебати інтерпретуються як політичний інтелектуальний поєдинок, де кандидати демонструють лідерські якості та претензії на домінування; 4) інституційний підхід визначає дебати як політичний інститут та аналізує процесі інституціоналізації дебатів. Представники інституціоналізму та неоінституціоналізму (історичного, соціологічного, дискурсивного та інституціоналізму раціонального вибору) акцентують увагу на дебатах як формалізованій процедурі, їх традиціях та правилах (законодавчі вимоги, регламент); 5) драматургічний підхід (І. Гофман) інтерпретує дебати як політичну виставу або медійне шоу. Основна увага приділяється іміджам кандидатів, засобам впливу на емоції, невербальній поведінці (жести, міміка) та сприйняттю дебатів глядачами за посередництвом різних медіа (від традиційних до новітніх).

У функціональному підході до дебатів наголос робиться на тому, що під час дебатів громадяни мають порівнювати позиції учасників дебатів та робити свій вибір. Щодо критеріїв вибору, то вони залишаються на розсуд самих громадян – чи будуть вони прислуховуватись до раціональної аргументації, чи обирати емоційно, під впливом маніпуляцій.

З точки зору цивілізаційного підходу важливим аспектом політичних дебатів є розуміння суспільства як системи у динамічному стані. Суспільство – це не статична система, воно постійно розвивається. Солідаризуємось із наступним: «Головна різниця між цивілізаціями та первісними суспільствами полягає у тому, що примітивні суспільства статичні, а цивілізації динамічні. Пояснюючи цю різницю він вказує, що важливим фактором життя будь-якого суспільства

є мімесис – соціальне наслідування, завдяки якому в суспільстві розповсюджуються цінності та норми поведінки, які переймаються людьми один від одного. В первісному суспільстві мімесис направлено на відтворення та збереження образу дії пращурів, звичаїв та традицій минулого. Тому зміни тут відбуваються повільно. В цивілізаціях мімесис орієнтовано на творчих особистостей, на сприйняття новацій. І, отже, націлені вони на зміни та ріст» [1].

Відповідно, політичні дебати (безпосередньо це стосується як виборчих так і парламентських дебатів) сприяють підвищенню життєздатності цивілізації за допомогою ефективного механізму визначення основних викликів та раціонального і агонального пошуку відповідей. Зміст політичних дебатів визначає напрямки розвитку політичного процесу та, водночас, впливає на публічне управління та адміністрування. Завдяки політичним дебатам політика стає одночасно більш раціональною та демократичною (спрямованою на реалізацію волі більшості громадян). Політики під час дебатів говорять від імені «суверенітету народу».

Певною мірою у сучасних комунікативних мережах відбувається відтворення прямої демократії, яка сягає полісної демократії у античних Афінах. Адже поява політичних дебатів саме у грецьких містах-полісах не виглядає випадковою. Важливі політичні питання обговорювались у публічних дискусіях, а безпосередньо публічні виступи задля обговорення переваг та недоліків рішень щодо життя полісу, зокрема – питань війни та миру запровадив «перший громадянин» Афін Перикл. Майбутнє афінської демократії залежало від уміння бути переконливим у публічних дискусіях.

У контексті визначення генези інтерпретацій інституціоналізації політичних дебатів у дискурсі політичної науки на особливу увагу заслуговує соціологічний інституціоналізм. Адже політичні дебати спрямовані на певну аудиторію, яка має відповідні характеристики. Висловлювання політиків під час дебатів мають відповідати очікуванням громадян, результат дебатів залежить від реакцій громадян. У свою чергу, це обумовлено традиціями, культурою, ідентичностями та загальним сприйняттям ситуації, а не лише раціональним вибором (розрахунком). Йдеться про вплив цінностей, систему норм, культурний контекст політичних дебатів. У фокусі соціологічного інституціоналізму знаходяться інститути як система цінностей та норм, символів та правил, ідентичностей. Інституціоналізація політичних дебатів, відповідно до візій соціологічного інституціоналізму, передбачає рутинізацію практики політичних дебатів у суспільстві, їх сприйняття як невід'ємної складової політичного процесу.

У цілому, політичні дебати інтерпретуються у трьох контекстах: 1) діалог; 2) змагання; 3) вистава. До основних функцій політичних дебатів відносяться: 1) інформаційна; 2) функція переконування; 3) функція зворотного зв'язку.

Список використаних джерел:

1. Бойко О., Туляков О. Цивілізаційний розвиток людства у розумінні А. Дж. Тойнбі. *Світогляд – Філософія – Релігія*: *Збірник наукових праць*. 2015. Вип. 10.

С.4-16. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c77d10d3-db4f-4b33-9551-9843cbf64dd1/content

2. Габермас Ю. Громадянство і національна ідентичність. *Умови громадянства:* / під ред. Варта ван Стінбергена. Київ, 2005. С. 49-70. URL: http://litopys.org.ua/rizne/haber.htm

3. Яковлев Д. В., Яковлева Л. І. Громадська думка в управлінні: психологія впливу. *Актуальні проблеми філософії та соціології.* 2025. № 57. С. 233-237. URL: https://apfs.nuoua.od.ua/archive/57_2025/40.pdf

Ключові слова: політичні дебати, порядок денний, раціональний (публічний) вибір, громадська думка.

Key words: political debate, agenda, rational (public) choice, public opinion.

СЕКЦІЯ 21.
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ОСОБИСТОСТІ ТА СОЦІУМУ В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Керівник секції: *завідувач кафедри психології, доктор юридичних наук, професор Цільмак Олена Миколаївна*
Секретар секції: *доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент Татьянчиков Андрій Олександрович*

Цільмак Олена Миколаївна
Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри психології, доктор юридичних наук, професор

САМООЦІНКА ТА САМОЦІННІСТЬ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

У сучасному динамічному світі, де соціальні мережі та культура досягаторства створюють ілюзію «ідеального життя», питання адекватної самооцінки та глибинної самоцінності набувають стратегічного значення. Для молодої людини (15–25 років) ці категорії є не просто психологічними термінами, а ключовими інструментами адаптації, від яких залежить успішність побудови кар'єри, стабільність емоційного стану та якість майбутніх сімейних стосунків.

Сучасна молодь живе в епоху «оцінної залежності». Коли внутрішня самоцінність є дефіцитарною, особистість стає надмірно вразливою до критики та маніпуляцій. Формується крихка самооцінка, яка потребує постійного зовнішнього «годування» похвалою, але водночас парадоксально відштовхує її через внутрішній сором та страх невідповідності.

Нами було проведено глобальне емпіричне дослідження, одним із завдань якого було – вивчення особливостей їх самооцінки та самоцінності сучасної молоді. Усього у дослідженні прийняло участь 183 респонденти, 62% з яких були вікової категорії 15-25 років, переважно особи жіночої статі.

Центральним феноменом, зафіксованим у дослідженні, є парадокс соціального схвалення: ситуація, коли зовнішня похвала не асимілюється особистістю як позитивний досвід, а натомість провокує почуття ніяковості, сорому та когнітивне знецінення власних досягнень. Така реакція вказує на розрив між логічним визнанням результату та глибинним емоційним правом на успіх.

Емпіричні дані свідчать про те, що за фасадом «адекватного сприйняття» успіху у респондентів часто приховується крихка самооцінка, яка стає підґрунтям для формування деструктивних емоційних станів.

У контексті сімейної психології ці прояви не є випадковими. Вони є продуктом внутрішньої інтерналізації батьківських директив та сімейних сценаріїв.

Зокрема, 1) механізму «забороненого успіху», який виступає як захисна реакція, що формується внаслідок страху порушити сімейну ієрархію або «зрадити» трансгенераційні установки про важку долю, а також 2) схильності молоді до самозвинувачення, що напряму корелює з авторитарними або перфекціоністськими стилями виховання.

Таким чином, аналіз емоційних реакцій на похвалу дозволяє вийти за межі простої статистики та побачити складну архітектуру внутрішнього конфлікту молоді: боротьбу між прагненням до самореалізації та несвідомими сценаріями самопринеменшення.

Майже 20% вибірки (36 осіб) стабільно відчувають сором за власні досягнення, що є маркером глибоких проблем із легітимізацією власного успіху (рис.1).

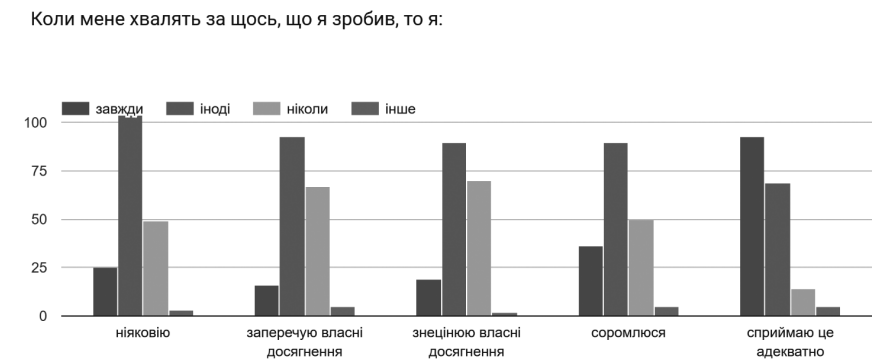

Рис. 1. Графік результатів дослідження впливу похвали на сприйняття респондентів.

Дослідження фіксує **крихку самооцінку** сучасної молоді: при високому свідомому прагненні до адекватності, емоційна сфера перевантажена соромом, ніяковістю та звичкою до самозвинувачення. Це створює сприятливий ґрунт для розвитку перфекціонізму та труднощів у професійній самореалізації.

Сімейними та психологічними детермінантами таких показників є:

1) Сценарій «Не будь значущим» – це підтверджується результатами дослідження, які вказують на високий рівень ніяковості та сорому може бути наслідком сімейних директив, де успіх дитини сприймався як загроза або не дитина отримувала своєчасної належної підтримки.
2) Сором за успіх часто корелює з несвідомим переконанням, що особистий добробут є «зрадою» сімейної історії труднощів (трансгенераційна провина).
3) Високі стандарти молоді щодо особистісних досягнень призводять до того, що реальні досягнення завжди здаються «недостатніми», провокуючи механізм знецінення.

Таким чином, вивчення того, як молодь реагує на похвалу та як вона поводиться в ситуаціях успіху, відкриває нам доступ до розуміння того, наскільки сформованим у неї є цей внутрішній стрижень – самоцінність, яка є базовою умовою психічного здоров'я нації.

Отже, поки молода людина шукає підтвердження своєї вартості лише зовні, будь-яка похвала буде сприйматися як «аванс», який страшно не виправдати. Тому, завданнями психологів психологічної служби закладів вищої освіти, є допомогти сучасній молоді вибудувати внутрішній фундамент, де «Я» є цінним само по собі, незалежно від моїх успіхів та невдач. Тут корисними буде як індивідуальна робота так й групова. Наприклад, робота здобувачів в групах, де учасники вчаться давати та приймати позитивний зворотний зв'язок у безпечному просторі; а також групи підтримки для подолання «Синдрому самозванця», в яких буде відбуватися обмін досвідом, що допоможе молоді зрозуміти, що їхня ніяковість та сором не є унікальними, це буде сприяти зниженню у них рівня соціальної ізоляції та тривоги.

Ключові слова: здобувачі, молодь, психологи, самоцінність, самооцінка, сімейна психологія, сімейні сценарії, реакція на похвалу

Key words: applicants, youth, psychologists, self-worth, self-esteem, family psychology, family scenarios, reaction to praise.

Бакурідзе Ніна Григорівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри психології
Ульянов Вадим Олексійович
Національний університет «Одеська юридична академія»
професор кафедри психології, доктор медичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ПАЦІЄНТІВ З ЛЕГКОЮ ЧЕРЕПНО-МОЗКОВОЮ ТРАВМОЮ ТА СУПУТНЬОЮ ТРАВМОЮ ОКА

Характерною ознакою черепно-мозкової травми є наявність у пацієнтів когнітивних порушень, які зберігаються часто навіть в віддаленому періоді. Найчастіше спостерігаються уповільнення обробки інформації, порушення робочої і довготривалої пам'яті, уваги, виконавчих функцій і зміни поведінки (імпульсивність тощо). Спостерігається порушення соціального пізнання та самосвідомості. Значущим для реабілітації в соціальній та професійній сферах таких пацієнтів є тривалість збереження когнітивних порушень після черепно-мозкової травми [1].

Супутнє травматичне ушкодження ока, яке супроводжується зниженням зорових функцій, саме по собі здатне спричиняти дистрес і погіршувати стан па-

цієнтів, навіть якщо серйозні когнітивні розлади не були зафіксовані [2]. Отже, існує потреба в дослідженнях особливостей перебігу легкої черепно-мозкової травми за наявності супутньої травми ока задля розробки ефективних методів лікування і реабілітації таких ушкоджень [3, 4, 5].

Метою нашого дослідження було визначення особливостей нейропсихологічного статусу пацієнтів у віддаленому періоді після легкої ЧМТ за наявності супутньої травми ока.

Спостереженню підлягали пацієнти з легкою черепно-мозковою травмою (консультація невропатолога) та супутньою вибуховою травмою ока, яка супроводжувалась зниженням зорових функцій (консультація офтальмолога). Спостереження проводились у відповідності до принципів Гельсінкської декларації за умов інформованої згоди пацієнтів. Нейропсихологічне обстеження проводилось через 3 місяці і більше після отримання травми, що відповідає віддаленому періоду після черепно-мозкової травми згідно з класифікації Міжнародної асоціації з вивчення травм головного мозку. Обстеження передбачало: формалізоване інтерв'ю (дані щодо самооцінки рівня стресу, соціальної підтримки та біографічні відомості); шкала особистісного і соціального функціонування (PSP); шпитальна шкала тривоги та депресії HADS; окремі шкали клінічної оцінки MINI (шкала посттравматичний стресовий розлад); шкала прогресивних матриць Равена; опитувальник болі PROMIS®); стандартизована батарея нейропсихологічної оцінки RBANS (безпосередня пам'ять, зорово-просторовий/конструктивний, мовлення, увага, відстрочена пам'ять); субтест лабіринти (NAB: Mazes) – виконавчі функції планування, прийняття рішень. Статистичний аналіз – коефіцієнт рангової кореляції Спірмена; рівень значущості – $p<0,05$.

В результаті проведених досліджень встановлено, що за даними RBANS когнітивне зниження різного ступеня тяжкості мали 90 % пацієнтів. Достатній рівень виконавчих функцій був лише у 30% обстежених, істотно знижені виконавчі функції мали 43% пацієнтів. В першу чергу зазнавали порушень функції прийняття рішень та планування. У пацієнтів з легкою черепно-мозковою травмою та супутньою вибуховою травмою ока виявлено значущій зв'язок між: рівнем функціювання та підтримкою близьких ($r=0,533$, $p=0,002$); загальним балом RBANS та субтестом лабіринти ($r=0,466$, $p=0,009$), RBANS і самооцінкою рівня стресу (зворотній зв'язок) ($r= -0,492$, $p=0,006$); HADS депресії та самооцінкою рівня стресу ($r=0,646$, $p=0,000114$); шкалою хронічного болю PROMIS та шкалою визначення посттравматичного стресового розладу ($r=0,482$, $p=0,007$). Не визначено зв'язку між кількістю епізодів легкої ЧМТ та показниками нейропсихологічного та психологічного вимірювання [6].

Виявлені когнітивні порушення свідчать про необхідність перегляду підходів до діагностики та лікування легкої черепно-мозкової травми, яка супроводжується супутньою травмою ока. Особливу увагу слід приділити нейропсихологічній реабілітації, яка має передбачати всебічне обстеження та відновлення когнітивних функцій [6]. Психологічна підтримка має включати комплексну психо-

логічну допомогу, проведення психологічної роз'яснювальної роботи, навчання навичкам саморегуляції та супровід на всіх етапах лікування; вкрай важливим є залучення до реабілітаційних заходів родини пацієнта. Зазначені заходи мають на меті, окрім іншого, знизити рівень стресу, що є критично важливим для зниження ризику розвитку психологічних розладів.

Поєднана легка черепно-мозкова травма з супутньою вибуховою травмою ока чинять суттєвий і тривалий вплив на когнітивні функції постраждалих. Основними проявами когнітивного дефіциту є порушення виконавчих функцій, включаючи когнітивний контроль, навички планування та вирішення проблем. Зазначені порушення на фоні зниження зорових функцій мають суттєвий вплив на загальні показники когнітивного статусу та інші психічні функції, а саме увагу та пам'ять, і значно погіршують здатність пацієнтів до самостійного функціонування.

Список використаних джерел:

1. Azouvi P., Arnould A., Dromer E., Vallat-Azouvi C. Neuropsychology of traumatic brain injury: An expert overview. *Review Neurology.* 2017 Vol. 173(7-8). P. 461-472. doi: 10.1016/j.neurol.2017.07.006.

2. Goodrich G., Martinsen G., Flyg H., Kirby J., Garvert D., Tyler C. Visual function, traumatic brain injury, and posttraumatic stress disorder. *Journal of Rehabilitation Research and Development.* 2014. Vol. 51(4). P. 547-58. URL: https://doi.org/10.1682/JRRD.2013.02.0049.

3. Gu W, Groves LL, McClellan SF. Patterns of concomitant traumatic brain injury and ocular trauma in US service members. *Trauma Surg Acute Care Open*. 2024 Mar 12(9)(1):e001313. DOI: 10.1136/tsaco-2023-001313.

4. Flor R., Purt B., Sia R. K., Ryan D. S., Kagemann J. M., Powell B. E., French L. M., Beydoun H., Justin G. A., Colyer M. H. Correlative Factors for Traumatic Brain Injury in Combat Ocular Trauma. *Mil Med.* DOI: 10.1093/milmed/usac010. Epub ahead of print. PMID: 35260903.

5. Новий клінічний протокол медичної допомоги струс головного мозку: алгоритм лікування легкой черепно-мозкової травми (бойова травма). URL: https://www.dec.gov.ua/wp-content/uploads/2025/05/dn_856_22052025_dod_4.pdf

6. Бакурідзе Н. Г., Луньов В. Є., Ульянов В. О., Ульянова Н. А. Особливості психологічного та нейропсихологічного стану пацієнтів з вибуховою травмою ока та легкою черепно-мозковою травмою у віддаленому періоді. *Ukrainian Journal of Ophthalmology*. 2024. №5. С. 21–26. URL: https://doi.org/10.31288/oftalmolzh202452126

Ключові слова: легка черепно-мозкова травма, вибухова травма ока, нейропсихологія.
Key words: mild traumatic brain injury, explosive eye injury, neuropsychology.

Афонін Дмитро Сергійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат юридичних наук, доцент

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КІБЕРАДДИКЦІЙ У СТРУКТУРІ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ ЖЕРТВ ЗЛОЧИНІВ У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРІ

Стрімка трансформація суспільних відносин у цифрову епоху призвела до виникнення унікального соціокультурного ландшафту, де віртуальна реальність стає невід'ємним складником життєвого простору особистості. Проте паралельно з розширенням можливостей для самореалізації та комунікації, цифровізація породила специфічні загрози, серед яких особливе місце посідає кіберзлочинність. Актуальність дослідження психологічних аспектів кібераддикцій як чинників віктимізації зумовлена тим, що сучасні кримінальні стратегії в мережі Інтернет дедалі частіше спрямовуються не на злам технічних систем, а на маніпуляцію людською психікою. У цьому контексті кібераддикція виступає не лише як форма адиктивної поведінки, а як системний детермінант, що радикально змінює віктимологічний профіль користувача, роблячи його вразливим до специфічних видів цифрових посягань.

Проблемним питанням сучасної кіберпсихології та юридичної психології є недостатня вивченість внутрішніх механізмів, через які стан залежності від цифрового середовища трансформується у готовність особи стати жертвою злочину. Існує певний когнітивний дисонанс: користувачі, які проводять у мережі найбільше часу, теоретично мали б володіти вищим рівнем цифрової грамотності, проте практика свідчить про протилежне – саме вони найчастіше стають жертвами соціальної інженерії. Питання полягає в тому, як саме адиктивна залученість блокує захисні механізми психіки та які саме компоненти кібераддикції – чи то емоційна залежність від соціального схвалення, чи то ігровий азарт – відіграють вирішальну роль у структурі віктимної поведінки.

Розглядаючи основні положення теми, варто звернутися до концепції віртуальної діяльності особистості, яку ґрунтовно досліджує О. Немеш. Згідно з її підходом, віртуальна діяльність має власну складну структуру, де мотиваційний компонент часто зміщується з результату на сам процес перебування в мережі [1, с. 168-170]. При формуванні кібераддикції відбувається деформація цілепокладання: реальні життєві потреби заміщуються віртуальними сурогатами. Це створює підґрунтя для віктимізації, оскільки залежна особа починає сприймати віртуальні стимули як пріоритетні, ігноруючи при цьому сигнали небезпеки, що надходять із реального світу. Психологічний зміст такої діяльності стає дефіцитарним, оскільки він замикається на отриманні миттєвого задоволення, що є ідеальним станом для маніпулятивного впливу з боку зловмисників.

М. Махній акцентує увагу на тому, що мережеве суспільство формує особливий тип «кіберсоціуму», де традиційні механізми соціального контролю діють

інакше [2, с. 78]. У цьому середовищі медіаповедінка аддикта характеризується зниженою критичністю та високим рівнем довіри до анонімних джерел. Автор підкреслює, що тривале перебування у віртуальному просторі призводить до ефекту розгальмування, коли людина втрачає відчуття соціальних норм і правил безпеки, які вона зазвичай виконує в офлайні. Цей феномен є ключовим елементом структури віктимної поведінки, адже шахраї використовують психологічні «проломи» для встановлення контакту з жертвою. Моніка Вітті, провідний експерт із кіберпсихології, зазначає, що цифрові технології створюють простір для детекції вразливостей через аналіз цифрового сліду, де адиктивні прояви слугують маркерами для злочинців [3, с. 254-256].

Психологічний механізм цифрової віктимізації аддикта можна представити як послідовну втрату когнітивного контролю. На першому етапі адикція створює стан підвищеної фонової тривоги або ейфорії, що звужує обсяг уваги. На другому етапі злочинці, застосовуючи техніки соціальної інженерії, влучають в адиктивну потребу (інформація, визнання, виграш). Навіть знаючи про існування кіберзагроз, людина в стані адиктивного потягу здійснює імпульсивні дії. Когнітивна деформація при кіберзалежності проявляється у формуванні ілюзорного почуття близькості або експертності віртуального співрозмовника, що повністю паралізує критичне мислення. У результаті кібераддикція виступає каталізатором, який перетворює потенційну віктимність на реальну поведінку жертви злочину.

Адже навіть знаючи про існування фішингу, людина в стані адиктивного потягу може здійснити імпульсивну дію, яка призведе до віктимізації. Таким чином, кібераддикція виступає каталізатором, який перетворює потенційну віктимність на реальну поведінку жертви.

Ілюстрацією зазначених положень слугують дані міжнародної практики. Згідно зі звітом ФБР (Internet Crime Report 2024), сумарні збитки від кіберзлочинів досягли рекордних 16,6 мільярдів доларів, що на 33% більше, ніж у попередньому році [4]. Найбільш прибутковими для злочинців залишаються інвестиційні шахрайства та «romance scams». У США ці схеми експлуатують соціальну ізоляцію та інтернет-залежність: особи, для яких мережа є основним каналом спілкування, демонструють екстремальний рівень віктимної сліпоти. Вони надсилають кошти анонімам навіть після попереджень від банків, оскільки адиктивна потреба в емоційному контакті домінує над інстинктом самозбереження. Європол також зазначає, що в країнах ЄС жертвами інвестиційних пірамід часто стають люди з торговою аддикцією, захоплені гейміфікованими елементами криптобірж. В Україні аналогічна динаміка спостерігається у поширенні фішингу під виглядом соціальних виплат, де стан постійної напруги та адиктивного споживання новин («думскролінг») стає детермінантом помилкових дій користувачів.

Шляхи вирішення проблеми віктимізації на ґрунті кібераддикцій потребують комплексного підходу, що виходить за межі суто кримінально-правових заходів. По-перше, необхідне впровадження програм кіберпсихологічної просвіти,

які б пояснювали громадянам не лише технічні аспекти шахрайства, а й психологічні пастки, пов'язані із залежною поведінкою. По-друге, важливо розвивати навички медіагігієни та критичного мислення як інструменти девіктимізації. По-третє, правоохоронні органи повинні враховувати психологічний стан жертви при розслідуванні кіберзлочинів, оскільки адиктивний стан може бути обставиною, що свідчить про особливу вразливість особи. Також перспективним є створення сервісів психологічної підтримки для осіб, які вже стали жертвами кібершахраїв, з метою запобігання повторній віктимізації, яка часто трапляється через неперебореність аддиктивні звички.

Підсумовуючи, слід зазначити, що кібераддикції є фундаментальними психологічними детермінантами віктимності в цифрову епоху. Вони не просто супроводжують процес віктимізації, а активно формують його, викривляючи сприйняття ризиків та послаблюючи вольовий контроль особистості. Психологічні аспекти кібераддикцій у структурі віктимної поведінки проявляються через зниження критичності, емоційну лабільність та деформацію віртуальної діяльності. Протидія кіберзлочинності в сучасних умовах вимагає глибокого розуміння цих процесів та розробки стратегій захисту, що базуються на зміцненні психологічної резистентності користувачів. Тільки через поєднання технічної безпеки та кіберпсихологічної стійкості можливо забезпечити ефективний захист інтересів особистості, суспільства та держави у глобальному цифровому просторі.

Список використаних джерел:

1. Немеш О. М. Віртуальна діяльність особистості: структура та динаміка психологічного змісту : монографія. Київ : Слово, 2017. 391 с.

2. Махній М. М. Мережеве суспільство: кіберпсихологічний путівник. Київ : Academia.edu, 2018. 176 с.

3. Whitty M. T. Cyberpsychology: The Study of Individuals, Society and Digital Technology. Oxford : British Psychological Society and John Wiley & Sons Ltd, 2017. 306 p.

4. FBI Releases 2024 Internet Crime Report. Internet Crime Complaint Center (IC3). URL: https://www.fbi.gov/news/press-releases/fbi-releases-annual-internet-crime-report (дата звернення: 30.03.2026).

Ключові слова: психологія, юридична психологія, кіберпсихологія, кібераддикція, детермінанта, віктимність, жертва, цифровий простір, кіберзлочинність, шахрайство, соціальна інженерія, фішинг.

Key words: psychology, legal psychology, cyberpsychology, cyberaddiction, determinant, victimhood, victim, digital space, cybercrime, fraud, social engineering, phishing.

Будяченко Ольга Миколаївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОТИПРАВНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ ЯК ПРОЯВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ В УМОВАХ КРИЗОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується поєднанням двох потужних чинників впливу на особистість підлітка – цифровізації та кризових соціальних трансформацій. Соціальна нестабільність, пов'язана з воєнним станом, економічними змінами та стрімким розвитком інформаційних технологій, формує принципово нові виклики для психологічної науки і практики. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема протиправної поведінки підлітків як прояву соціально-психологічної дезадаптації.

Підлітковий вік є сенситивним періодом розвитку, що супроводжується кризою ідентичності, емоційною нестабільністю та зростанням залежності від соціального оточення. За умов цифровізації ці процеси набувають нових форм прояву. Віртуальний простір виступає не лише середовищем соціалізації, а й фактором ризику, трансформуючи характер міжособистісної взаємодії та сприяючи формуванню альтернативних, інколи девіантних моделей поведінки.

Цифровий соціальний простір істотно змінює процес самопрезентації підлітка, посилюючи орієнтацію на зовнішню оцінку та соціальне порівняння. Залежність від схвалення у вигляді «лайків» і коментарів формує викривлене уявлення про власну цінність, що, у свою чергу, може спричиняти зниження самооцінки, підвищення тривожності та емоційної нестійкості. Такі психологічні стани створюють підґрунтя для агресивної, ризикованої або протиправної поведінки.

Сучасні наукові підходи дозволяють розглядати протиправну поведінку підлітків як результат взаємодії об'єктивних і суб'єктивних чинників. До перших належать соціально-економічні трансформації, міграційні процеси, порушення стабільності сімейних відносин, а також вплив масової культури та цифрового контенту. Суб'єктивні чинники пов'язані з індивідуально-психологічними особливостями підлітка, зокрема рівнем саморегуляції, емоційною нестійкістю, імпульсивністю та залежністю від референтної групи.

Вагомого значення набуває освітнє середовище, яке може виконувати як ресурсну, так і ризикогенну функцію. Конфліктні взаємини у шкільному колективі, відсутність психологічної підтримки, недостатній рівень довіри між учнями та педагогами здатні сприяти формуванню дезадаптивних моделей поведінки. Водночас сім'я залишається ключовим інститутом соціалізації: дефіцит емоційного контакту, жорстокість або байдужість у вихованні істотно підвищують імовірність залучення підлітка до протиправної діяльності.

Додатковим чинником ризику виступає феномен цифрової дезадаптації, який проявляється у формах кібербулінгу, залежності від соціальних мереж,

надмірної ігрової активності та зниження якості реальної соціальної взаємодії. Віртуальний простір не лише відображає, а й підсилює агресивні моделі поведінки, сприяючи їх закріпленню та перенесенню у реальне життя.

Підлітки, схильні до протиправної поведінки, зазвичай характеризуються комплексом психологічних особливостей: підвищеним рівнем агресивності, негативізмом, труднощами у формуванні адекватної самооцінки, недостатнім розвитком рефлексії та навичок самоконтролю. Особливо небезпечними є змішані форми девіантної поведінки, що поєднують агресивні, адиктивні та протиправні прояви, значно підвищуючи ризик стійкої соціальної дезадаптації.

Практика психокорекційної роботи демонструє можливість зниження рівня агресивності, зокрема фізичної агресії та негативізму, а також сприяє формуванню більш адаптивних моделей поведінки. Це підтверджує ефективність системного підходу, який поєднує психодіагностику, корекційно-розвивальні програми та взаємодію з соціальним оточенням підлітка.

Особливої уваги потребує розвиток навичок емоційної регуляції, критичного мислення та відповідального ставлення до власної поведінки. У цьому контексті доцільним є впровадження профілактичних програм, спрямованих на підвищення рівня психологічної стійкості та запобігання деструктивним формам поведінки. Водночас слід підкреслити, що в умовах сучасних кризових трансформацій проблема протиправної поведінки підлітків потребує не лише теоретичного осмислення, а й розробки практично орієнтованих моделей психологічної підтримки, спрямованих на гармонізацію процесу їх соціалізації.

Список використаних джерел:

1. Клейберг Ю. А. Психологія девіантної поведінки. Київ : Наукова думка, 2018. 160 с.

2. Фіцула М. Педагогічні проблеми профілактики правопорушень неповнолітніх. *Право України*. 2005. № 8. С. 44–46.

3. Михайлишина У. Б. Особливості емоційних станів неповнолітніх з делінквентними формами поведінки : дис. … канд. психол. наук : 19.00.06. Харків, 2012. 219 с.

4. Золотова Г. Д. Соціально-педагогічна профілактика адиктивної поведінки неповнолітніх. Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2016. 231 с.

5. Бондарчук О. І. Психологія девіантної поведінки : курс лекцій. Київ : МАУП, 2016. 88 с.

6. Лічко А. Є. Підліткова психіатрія. Київ : Медицина, 2015. 416 с.

7. Mamaraimova Z. S. Psychological and pedagogical activities for the prevention of deviant behavior of adolescents. *Modern scientific research international scientific journal.* 2024. Vol. 2. № 5. P. 327–334.

Ключові слова: підлітки, протиправна поведінка, соціально-психологічна дезадаптація, цифрове середовище, агресивність.

Key words: adolescents, illegal behavior, socio-psychological maladjustment, digital environment, aggressiveness.

Геращенко Олександр Сергійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат юридичних наук, доцент

СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту (далі – ШІ) зумовлює трансформацію підходів до оцінювання психічних характеристик особи у сфері кримінального правосуддя. Судово-психологічна експертиза як важливий інструмент встановлення істини дедалі частіше інтегрує цифрові технології, що дозволяє підвищити точність аналізу поведінкових, когнітивних та емоційних показників. Усе це може бути досягнуто шляхом впровадження інтелектуальних комп'ютерних систем, зокрема рішень на основі штучного інтелекту, здатних обробляти великі обсяги даних, ідентифікувати закономірності та надавати достовірні аналітичні висновки. Штучний інтелект відкриває нові горизонти для трансформації традиційних методів проведення судово-психологічних експертиз. Уже сьогодні у світі впроваджуються автоматизовані системи розпізнавання облич, аналізу почерку, обробки мовлення, прогнозування судових рішень тощо. У перспективі ШІ може виступати не лише як допоміжний інструмент, а як повноцінний елемент експертного аналізу, що сприятиме підвищенню якості судового розгляду [1].

Актуальність дослідження визначається зростанням обсягів даних, необхідністю підвищення об'єктивності експертних висновків та ризиками, пов'язаними з делегуванням частини функцій алгоритмічним системам. ШІ розглядається як інструмент для прогнозування рецидиву, оцінки небезпечності особи, аналізу поведінкових патернів і комунікативних характеристик [5].

Штучний інтелект визначається як сукупність технологій, що забезпечують здатність систем виконувати функції, пов'язані з інтелектуальною діяльністю людини: навчання, логічне мислення та прийняття рішень [2].

У сучасних дослідженнях підкреслюється його міждисциплінарний характер та широке застосування у різних сферах. У кримінальному правосудді ШІ використовується для аналізу великих масивів даних, прогнозування злочинності, оцінки ризиків та підтримки прийняття рішень [3].

У судовій психології алгоритми застосовуються для скринінгу психічних розладів, аналізу мовлення, оцінки ризику насильства та виявлення симуляції [6].

Дослідження демонструють, що точність алгоритмів може бути співставною з експертною оцінкою, проте існують ризики алгоритмічної упередженості, непрозорості та порушення прав людини [7].

Метою даного дослідження є аналіз ролі штучного інтелекту у судово-психологічній експертизі в умовах цифровізації.

Завдання дослідження: визначити напрями застосування ШІ; проаналізувати його можливості та обмеження; окреслити етичні та правові ризики; сформулювати рекомендації щодо відповідального використання.

Штучний інтелект у судово-психологічній експертизі використовується як інструмент аналізу поведінкових і психічних характеристик особи. Основні напрями його застосування включають прогнозування ризиків, діагностику психічних станів і виявлення симуляції.

Алгоритми машинного навчання дозволяють оцінювати ймовірність рецидиву та насильницької поведінки. Вони здатні аналізувати великі обсяги даних і виявляти закономірності, недоступні традиційним методам. Однак їх ефективність залежить від якості даних і соціального контексту [6].

Методи обробки природної мови та нейронні мережі використовуються для аналізу мовлення, міміки та поведінкових реакцій. Це дозволяє виявляти ранні ознаки депресії, тривожних і посттравматичних розладів [8].

ШІ застосовується для аналізу реакційного часу, патернів відповідей і поведінкових характеристик. Дослідження показують високу точність таких моделей у контрольованих умовах, однак у реальних ситуаціях їх ефективність може знижуватися.

Використання ШІ у судово-психологічній експертизі пов'язане з низкою ризиків: **алгоритмічна упередженість**, що може призводити до дискримінації; **непрозорість алгоритмів** («ефект чорної скриньки»); **ризик порушення прав людини; обмежена можливість перевірки результатів.**

Міжнародна практика демонструє формування нормативних підходів до використання ШІ. Основні принципи включають прозорість, підзвітність, недискримінацію та захист прав людини.

У межах європейського підходу системи ШІ, що застосовуються у правосудді, віднесені до категорії високого ризику, що передбачає суворі вимоги до їх використання, включаючи контроль з боку людини та обов'язкову документацію.

Слід приділити увагу питанням юридичної відповідальності у випадках помилок або неточностей, допущених алгоритмами ШІ. Позиція Конституційного Суду України полягає в тому, що рішення, які мають юридичні наслідки, повинні прийматися людиною, тоді як штучний інтелект може виступати виключно допоміжним інструментом. У зв'язку з цим необхідно розробити нормативні механізми, що визначатимуть межі відповідальності розробників, експертів і державних органів за дії інтелектуальних систем [4].

Штучний інтелект відкриває нові можливості для розвитку судово-психологічної експертизи, зокрема підвищення точності прогнозування та розширення діагностичних можливостей.

Водночас його застосування пов'язане з етичними та правовими ризиками, що вимагає: забезпечення контролю з боку людини; розробки етичних стандартів; впровадження незалежного аудиту; підвищення цифрової компетентності експертів.

Ефективне використання ШІ можливе лише за умов поєднання технологічних інновацій із принципами справедливості та захисту прав людини.

Список використаних джерел:

1. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні: схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text

2. Авдієва Г. К. Проблеми використання систем штучного інтелекту у правозастосовній діяльності. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка*. 2023. № 2. С. 63–80. URL: https://doi.org/10.33766/2524-0323.102.63-80

3. Бєлов Д. М., Бєлова М. В. Штучний інтелект у судочинстві та судових рішеннях, потенціал та ризики. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. № 2(78). С. 315–320. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.50

4. Щодо необхідності збереження ролі людини у процесі прийняття рішень, що мають юридичні наслідки. URL: https://ccu.gov.ua

5. Blott H., Hind E., Brown C., Forrester A. Artificial intelligence in forensic psychiatry: Potential applications and key considerations. *Journal of Forensic and Legal Medicine.* URL: https://doi.org/10.1016/ j.jflm.2025.103016

6. Wang C., Han B., Patel B., Rudin C. In pursuit of interpretable, fair and accurate machine learning for criminal recidivism prediction. *Journal of Quantitative Criminology.* 2005. Vol. 39(2). P. 519–581. URL: https://doi.org/10.48550/arXiv.2005.04176

7. Abd-alrazaq A., Alhuwail D., Schneider J., et al. The performance of artificial intelligence-driven technologies in diagnosing mental disorders: An umbrella review. *npj Digital Medicine.* 2022. No. 5. URL: https://doi.org/10.1038/s41746-022-00631-8

8. Taha B. N., Baykara M., Alakuş T. B. Neurophysiological Approaches to Lie Detection: A Systematic Review. *Brain sciences.* 2025. Vol. 15(5). 519 p. URL: https://doi.org/10.3390/brainsci15050519

Ключові слова: штучний інтелект, судово-психологічна експертиза, цифровізація, етика, кримінальне правосуддя.

Key words: artificial intelligence, forensic psychological examination, digitalization, ethics, criminal justice.

Гурін Руслан Сергійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат педагогічних наук, доцент

З ДОСВІДУ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО НАПРЯМКУ

Актуальність дослідження зумовлена трансформаційними процесами в освіті, які пов'язані з цифровізацією суспільства, необхідністю формування компетентностей XXI століття, зростанням ролі психологічного благополуччя особи-

стості та потребою адаптації освіти до умов невизначеності. Сучасна педагогіка відходить за межі традиційної знаннєвої парадигми та спрямована на розвиток особистості, її критичного мислення та здатності до безперервного навчання. В аспекті предмету дослідження слушним є думка П. Сікорського про те, що завдяки вищезазначеним процесам зростає значення емоційного інтелекту, міжкультурного діалогу, інклюзивної освіти, а також відбувається запровадження принципу «освіта впродовж життя». З іншого боку, еволюція педагогіки охоплює багато аспектів, серед яких особливо важливими є зміна ролі вчителя, інтеграція цифрових технологій та оновлення методів навчання й посилення особистісного підходу в освіті [1].

Слід наголосити, що становленню та розвитку педагогіки як науки присвятили свої праці в різні часи як світові вчені, такі як Й. Ф. Гербарт, Я. А. Коменський, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Й. Г. Песталоцці та ін., так і вітчизняні – І. Богданова, Н. Волкова, Р. Гуревич, А. Кузьмінський, А. Макаренко, Н. Мойсеюк, В. Омельченко, О. Пєхота, І. Підласий, М. Сметанський, В. Сухомлинський, Р. Хмелюк, Н. Якса та інші, проте питання проблем та перспектив розвитку сучасної педагогіки залишається відкритим.

Відтак, спираючись на досвід викладання курсів «Технології та методики викладання», «Основи психології», «Основи педагогіки», «Педагогіка і психологія вищої освіти», «Психологія освітньої діяльності», нами було проведено опитування, в якому взяло участь 124 осіб у першому та другому семестрах 2025-2026 навчального року на 1, 3 і 4 роках навчання першого бакалаврського освітнього рівня та 1 року навчання магістерського рівня відповідно на факультетах «Кібербезпеки та інформаційних технологій», «Журналістики», «Психології, політології та соціології» та в «Центрі дистанційного та заочного навчання» національного університету «Одеська Юридична Академія». Під час бесід та опитування було встановлено, що не всі здобувачі вищої освіти за двома освітніми рівнями однаково вбачають та розуміють проблеми та перспективи розвитку сучасної педагогіки. Так, спираючись на думки майбутніх фахівців, встановлено, що 91 % осіб від загальної кількості респондентів наголошують на таких проблемах сучасної педагогічної науки, які пов'язані з цифровою трансформацією освіти. Вони зауважують, перш за все, на рівні сформованості цифрової компетентності викладачів. Також вони наголошують на цифровій гігієні та ризиках і можливостях використання штучного інтелекту в їхній підготовці до майбутньої професійної діяльності. Водночас 94% осіб від загальної кількості респондентів наголошують на психолого-педагогічних проблемах сучасної освіти, до яких відносять: психологічне благополуччя учасників освітнього процесу; професійне вигорання викладачів університету, стресостійкість майбутніх фахівців в умовах невизначеності, формування мотивації до навчання в умовах змішаного навчання. На проблеми якості вищої освіти звернули увагу 87% осіб від загальної кількості респондентів. До цих проблем вони відносять: забезпечення та дотримання академічної доброчесності, оцінювання результатів навчання спираючись на

модульно-кредитну систему, використання в освітньому процесі практико-орієнтованого та студентоцентрованого підходів. На інноваційних підходах в сучасній педагогіці наголосили 93% осіб від загальної кількості респондентів. Вони виокремлюють: STEAM освіту; гейміфікацію навчання; адаптивне, проєктне, проблемно-орієнтоване види навчання; освітні траєкторії. На перспективи інклюзивної освіти звернули увагу 77% осіб від загальної кількості респондентів. До них відносять: психолого-педагогічний супровід інклюзивного навчання; соціалізацію осіб з особливими освітніми потребами; рівень сформованості інклюзивної компетентності викладачів. На професійний розвиток викладача 21 століття звернули увагу 95% опитуваних, які вважають, що викладач майбутнього повинен мати розвинений емоційний інтелект, бути фасилітатором, ментором, коучем в залежності від педагогічних ситуацій, мати розвинені Soft skills та мати бажання самовдосконалюватися. На соціальних викликах сучасної педагогіки зауважили 95% осіб від загальної кількості респондентів. До таких викликів здобувачі вищої освіти відносять: патріотичне виховання як школярів, так і молоді; особливості освіти в умовах воєнного стану; соціальну відповідальність освіти; освіту впродовж життя (Lifelong learning); розвиток критичного мислення; міждисциплінарність в освіті. 71% осіб від загальної кількості респондентів звернули увагу на методологічні проблеми педагогічної науки. До них вони відносять: методологічні зв'язки та інтеграцію педагогіки з психологією; методи педагогічних досліджень; використання математичної статистики в педагогіці; методологічну культуру дослідника. Для більш наочного розуміння проблем та перспектив розвитку сучасної педагогіки побудовано діаграму, що подано на рисунку 1.

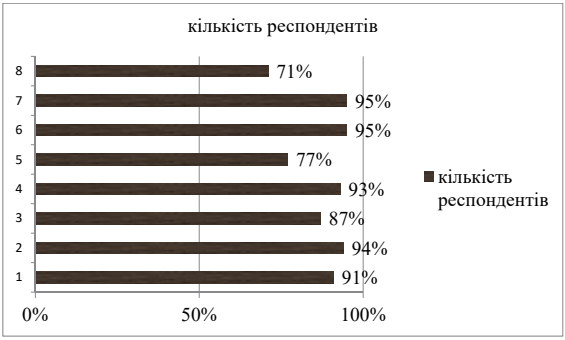

Рис. 1. Вектори розвитку сучасної педагогіки.

Як бачимо з рисунку 1, по 95% осіб від загальної кількості респондентів наголосили на професійному розвитку викладача та соціальних викликах педагогіки. На психолого-педагогічних проблемах сучасної освіти опитувані зауважили на

1% менше за попередні вектори розвитку. 93% і 91% осіб відзначили відповідно інноваційні підходи в педагогіці та цифрову трансформацію освіти. 87% зауважили на якості вищої освіти. 77% відзначили інклюзивну освіту і 71% – методологічні проблеми педагогічної науки.

Резюмуючи, доходимо висновку, що такі результати дають нам можливість стверджувати, що необхідно розвивати такі науково-педагогічні галузі знань, як: нейропедагогіка, позитивна педагогіка, педагогіка благополуччя, цифрова педагогіка, педагогіка партнерства. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розгляді методологічних основ вищезазначених векторів розвитку сучасної педагогіки.

Список використаних джерел:

1. Сікорський П. І. Нова педагогіка. Львів : Вид-во «Львівська політехніка». 2021. 540 с.

Ключові слова: педагогіка, освіта, здобувач вищої освіти.
Key words: pedagogy, education, applicant of higher education.

Джежик Ольга Володимирівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: РОЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПСИХІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Проблема психологічного благополуччя особистості в умовах війни дедалі більше розглядається як складний багатовимірний феномен сучасної науки. Найактуальнішим питанням, що викликає науковий інтерес, виступає психічний стан людини в умовах тривалого стресу, невизначеності та загрози життю.

Сучасні воєнні події створюють безпрецедентні умови для функціонування особистості, що супроводжуються хронічним стресом, травматичними переживаннями та порушенням відчуття безпеки. У таких умовах питання збереження психологічного благополуччя набуває особливої актуальності. Водночас зростає значення професійної діяльності психологів, які повинні бути готовими до роботи в кризових і травматичних контекстах.

Проблематика психологічного благополуччя активно досліджується в рамках гуманістичної та позитивної психології. Значний внесок у її розробку здійснили такі науковці, як К. Ріфф, М. Селігман, Е. Десі, Р. Райан. У контексті травматичного досвіду та кризових ситуацій досліджуються питання посттравматичного стресового розладу, копінг-стратегій та психологічної стійкості. Однак специ-

фіка забезпечення психологічного благополуччя в умовах війни, зокрема через призму професійної підготовки психолога, потребує подальшого вивчення.

Психологічне благополуччя розглядається як інтегральний показник психічного здоров'я, що включає емоційний, когнітивний та соціальний компоненти. В умовах війни його структура зазнає суттєвих змін: зростає рівень тривожності, депресивних проявів, порушується емоційна регуляція та знижується суб'єктивне відчуття життєвої задоволеності.

Тривалий вплив стресогенних факторів, загроза життю, втрати, вимушене переміщення та невизначеність майбутнього суттєво підривають емоційну стабільність людини.

Одним із ключових факторів збереження психологічного благополуччя виступає резильєнтність, як здатність особистості адаптуватися до стресових умов та відновлювати психічну рівновагу. Формування резильєнтності значною мірою залежить від соціальної підтримки, індивідуальних ресурсів та ефективних копінг-стратегій.

У цьому контексті професійна діяльність психолога-практика набуває особливого значення, а ефективність його підготовки безпосередньо впливає на рівень психологічного благополуччя населення.

Сучасний психолог повинен володіти не лише теоретичними знаннями, але й практичними навичками кризового консультування, роботи з травмою, психоемоційної стабілізації та профілактики професійного вигорання. Важливими компонентами підготовки є розвиток емпатії, емоційної компетентності, навичок саморегуляції та супервізії.

Крім того, професійна підготовка повинна включати опанування сучасних підходів, таких як травмофокусована терапія, когнітивно-поведінкова терапія, наративні практики та методи психологічної підтримки в умовах кризових інтервенцій.

У цьому процесі ключову роль відіграють такі освітні компоненти. як психологічне консультування, психокорекція, кризове психологічне консультування та соціально-психологічний тренінг, оскільки саме ці навчальні дисципліни спрямовані на формування системи теоретичних знань, практичних вмінь та особистісних якостей, необхідних для ефективної взаємодії з клієнтами.

Психологічне консультування у воєнний та післявоєнний періоди спрямоване на підтримку емоційної рівноваги, зниження рівня тривожності та формування адаптивних стратегій подолання стресу. Воно сприяє усвідомленню клієнтом власних переживань, відновленню відчуття контролю над життям та зміцненню внутрішніх ресурсів. У післявоєнний період консультування відіграє важливу роль у переосмисленні травматичного досвіду та відновленні життєвих цілей, що є складовими психологічного благополуччя.

Психокорекція забезпечує цілеспрямований вплив на негативні психоемоційні стани, що виникають унаслідок воєнного досвіду. У період війни вона спрямована на зниження інтенсивності страху, тривоги, агресії, а також

на стабілізацію психічного стану. У післявоєнний період психокорекційна робота допомагає подолати стійкі дезадаптивні установки, відновити соціальне функціонування та сприяє розвитку психологічної стійкості (резильєнтності).

Кризове психологічне консультування є критично важливим у гострих ситуаціях, пов'язаних із травматичними подіями війни. Воно забезпечує швидке реагування на психічні стани, пов'язані з шоком, панікою, втратою або загрозою життю. Основною метою є стабілізація емоційного стану, зниження ризику розвитку тяжких психічних розладів та підтримка базового рівня функціонування особистості. У післявоєнний період кризове консультування трансформується у довготривалу підтримку осіб, які пережили травму, сприяючи їх поступовій інтеграції у мирне життя.

Соціально-психологічний тренінг виступає ефективним засобом відновлення соціальних зв'язків, розвитку комунікативних навичок та формування почуття приналежності до спільноти. В умовах війни тренінги можуть бути спрямовані на підтримку груп взаємодопомоги, розвиток навичок емоційної саморегуляції та зниження рівня соціальної напруженості. У післявоєнний період вони сприяють реінтеграції особистості, відновленню довіри, формуванню нових життєвих стратегій та зміцненню психологічного благополуччя через соціальну підтримку.

Таким чином, зазначені напрями професійної діяльності психолога є взаємопов'язаними інструментами, що забезпечують комплексний вплив на психологічне благополуччя особистості. Їх інтеграція у систему підготовки психолога-практика дозволяє сформувати фахівця, здатного ефективно діяти як у кризових умовах війни, так і в процесі післявоєнного відновлення суспільства. Це, у свою чергу, сприяє не лише індивідуальному благополуччю, а й загальній психологічній стійкості соціуму [2].

Отже, професійна психологічна підготовка майбутніх психологів у закладах вищої освіти повинна мати на меті не лише формування у здобувачів необхідних компетентностей та відповідних програмних результатів навчання, а й включати створення умов для професійної самоідентифікації, розвитку навичок творчого пошуку та самовдосконалення [1].

Психологічне благополуччя в умовах війни є складним динамічним процесом, що залежить від внутрішніх ресурсів особистості та зовнішніх умов. Професійна підготовка психолога відіграє ключову роль у забезпеченні ефективної допомоги та підтримки населення. Необхідним є вдосконалення освітніх програм підготовки психологів з урахуванням сучасних викликів, пов'язаних із воєнними подіями.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на емпіричне вивчення ефективності різних підходів психологічної допомоги в умовах війни, а також на розробку освітньо-професійних програм підготовки психологів, орієнтованих на роботу в кризових ситуаціях.

Список використаних джерел:

1. Джежик О. В. Розвиток та формування правової свідомості у психолога правозастосовної сфери. *International security studios: managerial, technical, legal, environmental, informative economic and psychological aspects*. Lublin, 2025. Vol. I. ISAP, Research and Education. P. 127-151.

2. Джежик О. В., Шмаленко Ю. І., Самара О. Є. Роль диференціальної психології у вивченні міжетнічних конфліктів: історико-психологічний аналіз та сучасні можливості психологічного консультування, психокорекції, психотерапії, психопрофілактики та соціально-психологічного тренінгу. *Ментальне здоров'я* № 3. 2025. С. 39-44.

Ключові слова: психологічне благополуччя, війна, стрес, резильєнтність, професійна підготовка психолога, психічне здоров'я.

Key words: psychological well-being, war, stress, resilience, professional training of a psychologist, mental health.

Корнута Людмила Михайлівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри психології, доктор юридичних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ КОМАНДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ НА ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Актуальність дослідження психологічного клімату в роботі команд на державній службі зумовлена сучасними викликами, пов'язаними, у тому числі, з повномасштабною війною в Україні. Державна служба функціонує в умовах постійної невизначеності, підвищеного рівня стресу, емоційного виснаження та необхідності оперативного прийняття рішень. У таких умовах саме психологічний клімат у колективах набуває визначального значення для забезпечення ефективності діяльності органів публічної влади, стійкості команд та якості управлінських рішень [3]. Командна взаємодія на державній службі є складними соціальними системами, діяльність яких спрямована на реалізацію публічних інтересів. Водночас їх ефективність безпосередньо залежить від внутрішньої атмосфери, рівня довіри, підтримки та взаємодії між членами команди. В умовах війни ці фактори набувають особливої ваги, оскільки державні службовці стикаються з додатковими психологічними навантаженнями, включаючи втрату безпеки, тривожність, емоційне вигорання та необхідність поєднання професійних обов'язків із особистими кризами. Відповідно, з'ясування фундаменту ефективної командної взаємодії є запорукою покращення ментального здоров'я держслужбовців та більш ефективному виконанню ними професійних повноважень.

Варто виокремити ключові чинники, що впливають на формування психологічного клімату в командній взаємодії на державній службі:

1. **Лідерство та управлінська підтримка.** В умовах війни роль керівника суттєво трансформується: від адміністративного координатора до лідера, який забезпечує не лише організацію роботи, але й психологічну стійкість команди. Ефективний керівник формує відчуття передбачуваності та контролю навіть у нестабільному середовищі, чітко окреслює завдання та пріоритети, забезпечує справедливий розподіл навантаження. Водночас він має бути чутливим до емоційного стану підлеглих, демонструвати підтримку, визнавати складність ситуації та сприяти формуванню довіри [2]. Відсутність такого лідерства призводить до дезорієнтації, зниження мотивації та підвищення рівня професійного вигорання.

2. Ефективна **комунікація та відкритість.** У кризових умовах інформація стає ключовим ресурсом управління. Своєчасна, достовірна та зрозуміла комунікація зменшує рівень невизначеності та тривожності серед працівників. Важливим є не лише інформування, але й зворотний зв'язок, можливість обговорення проблем, висловлення думок і пропозицій. Відкритість комунікації сприяє формуванню атмосфери довіри та партнерства в команді, тоді як її відсутність або формальність провокує чутки, напруження та конфлікти.

3. **Психологічна безпека та простір підтримки.** Психологічна безпека передбачає створення такого середовища, у якому працівники можуть вільно висловлювати свої ідеї, ставити запитання, повідомляти про проблеми та помилки без страху осуду чи покарання. В умовах державної служби, де прийняття рішень часто пов'язане з високим рівнем відповідальності, це є критично важливим. Наявність психологічної безпеки підвищує якість рішень, сприяє інноваційності та знижує рівень прихованих ризиків, пов'язаних із замовчуванням проблем [1, с. 860].

4. **Стійкість (resilience) команди (колективу).** В умовах тривалого стресу та кризових викликів ключовим стає здатність команди адаптуватися, відновлюватися та підтримувати ефективність діяльності. Командна стійкість формується через взаємопідтримку, довіру, гнучкість у розподілі ролей та здатність швидко реагувати на зміни. Важливим є також розвиток індивідуальної стійкості працівників, включаючи навички саморегуляції, управління стресом та емоціями. Низький рівень стійкості призводить до дезорганізації роботи, конфліктів і зниження якості виконання завдань.

Формування та розвиток клімату командної взаємодії як основи ефективного функціонування органів державної влади є запорукою успішного виконання професійних повноважень держслужбовцями. Такий клімат передбачає не лише формальну координацію дій, а й розвиток довіри, взаємної підтримки, узгодженості цінностей і спільної відповідальності за результат. В умовах війни, коли зростає навантаження на кожного члена команди та посилюється необхідність швидкого реагування на виклики, саме якість командної взаємодії визначає здатність колективу діяти злагоджено та результативно. Формування такого клімату потребує цілеспрямованих управлінських зусиль, розвитку культури відкритої

комунікації, взаємоповаги та орієнтації на спільну мету, що в підсумку забезпечує підвищення ефективності публічного управління навіть у кризових умовах.

Отже, психологічний клімат командних взаємодій на державній службі в умовах війни є одним із визначальних факторів їх ефективності, стабільності та здатності виконувати покладені функції. Позитивний клімат, що ґрунтується на довірі, підтримці, відкритій комунікації та ефективному лідерстві, сприяє не лише підвищенню результативності роботи, але й забезпечує психологічне благополуччя працівників. У свою чергу, це формує основу для стійкого функціонування системи публічного управління в умовах тривалих кризових викликів.

Список використаних джерел:

1. Корнута Л. М. Медіація на публічній службі: правові стандарти та процедурні особливості. *Правове регулювання публічної служби: між національною традицією та європейськими стандартами* : колективна монографія / за заг. ред. Т. О. Коломоєць, С. А. Федчишина. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2026. С. 848–865.

2. Сазонова Т. О., Кемова Я. М., Яковлєва К. В. Методи управління командою : аспект самоорганізації. *Економічний простір*. 2022. № 181. URL: http://www.prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1165/1124 (дата звернення: 24.03.2026).

3. Duhigg C. What Google Learned From Its Quest to Build the Perfect Team. New research reveals surprising truths about why some work groups thrive and others falter. *The New York Times*. 2016. URL: https://www.nytimes.com/2016/02/28/magazine/what-google-learned-from-its-quest-to-build-the-perfect-team.html (дата звернення: 24.03.2026).

Ключові слова: психологічний клімат, державна служба, командна взаємодія, лідерство, психологічна безпека.

Key words: psychological climate, civil service, teamwork, leadership, psychological safety.

Кравченко Тетяна Юріївна

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат медичних наук, доцент

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНА ВІДПОВІДЬ НА СОЦІАЛЬНУ НЕСТАБІЛЬНІСТЬ: МЕХАНІЗМИ АДАПТАЦІЇ ТА КЛІНІЧНІ НАСЛІДКИ

Соціальна нестабільність – це стан суспільства, зумовлений воєнними конфліктами, пандеміями, економічними кризами та глобальними викликами. На жаль, вона стає потужним стресогенним фактором, що суттєво впливає на психічне та соматичне здоров'я населення. Наша країна вже чотири роки зна-

ходиться в стані війні, що призводить до стресових ситуацій та порушення як фізичного, так і ментального здоров'я. В умовах війни домінуючим напрямом є подолання стресових, тривожних станів у населення та формування відповідної психологічної стійкості [1].

Хронічний психосоціальний стрес активує складні психофізіологічні механізми, які визначають як адаптаційні можливості організму, так і ризики розвитку патологічних станів [2]. Це призводить до активації ключових регуляторних систем організму: гіпоталамо-гіпофізарно-наднирникової (HPA) вісі та симпато-адреналової системи, та виділенням основним гормонів «стресу», як кортизол та адреналін. Значна увага дослідників хронічного стресу зосереджується на виявленні його впливу на структури головного мозку та пов'язані з цим зміни у функціонуванні психіки. Згідно з отриманими експериментальними даними хронічний стрес пов'язаний із макроскопічними змінами в певних ділянках мозку, які складаються зі змін обсягу та фізичних модифікацій нейронних мереж, зокрема лімбічної системи, префронтальної кори та гіпокампа. Гіпокамп зазнає негативного впливу тривалої гіперкортизолемії, що асоціюється зі зменшенням нейрогенезу, порушенням процесів пам'яті та навчання, а також зниженням здатності до контекстуальної оцінки стресових подій. Це формує нейробіологічне підґрунтя для розвитку дистресу та хронічної тривоги [3]. Що стосується гіперактивації мигдалеподібного комплексу, то це призводить до посилення реакцій страху та емоційній лабільності з подальшим підвищенням функціональної активності цієї структури. За даними літератури, за умов постійного хронічного стресу, надмірне вивільнення глутамату та, можливо, глюкокортикоїдів у префронтальній корі, опосередковує ексайтотоксичні зміни та нейротоксичне пошкодження в префронтальній корі. Це порушує гальмівну дію префронтальної кори на мигдалеподібне тіло, що додатково призводить до її гіперактивності та дезадаптивних реакцій на різні стресори, до імпульсивності, труднощів у прийнятті рішень та зниження здатності до адаптивного копінгу [4].

Крім того, хронічний стрес впливає на нейромедіаторні системи, призводячи до їх дизрегуляції. Накопичені наукові дані свідчать про те, що зниження серотонінергічної активності пов'язане з розвитком депресивних та тривожних розладів, тоді як порушення дофамінергічної передачі сприяє зниженню мотивації, ангедонії та когнітивній дисфункції. Також відзначаються зміни в роботі норадренергічної системи, що обумовлює підвищену збудливість та порушення сну [5].

Сучасні дослідження переконливо демонструють про важливу роль порушення функціональної взаємодії між великими нейронними мережами – зокрема, дефолт-системою мозку, салієнс-мережею та виконавчою мережею контролю. За даними більша функціональна зв'язність між центральною виконавчою мережею, що підтримує процеси підкомпонентів емоційної регуляції, такі як робоча пам'ять, мережа режиму за замовчуванням, що підтримує обробку інформації, пов'язаної з собою, та мережа виразності, перешкоджає когнітивному

функціонуванню та сприяє розвитку депресивних розладів. У результаті формується різний спектр психосоматичних порушень.

Водночас, результати систематичних оглядів вказують на те, що важливу роль відіграють механізми адаптації – резильєнтність, ефективні копінг-стратегії та соціальна підтримка, які здатні модулювати стресову відповідь та знижувати ризик розвитку патології. Резилієнтність розглядається як інтегративний механізм, що модулює вплив стресових факторів та визначає траєкторію адаптації [6].

Таким чином, механізми адаптації до соціальної нестабільності мають багаторівневий характер і включають нейробіологічні, психофізіологічні, когнітивні та соціально-поведінкові компоненти. Хронічний стрес пов'язаний із макроскопічними змінами в певних ділянках мозку та виступає ключовим фактором ризику розвитку як психічних, так і соматичних порушень. Відтак, комплексне розуміння цих механізмів може бути основою для оптимізації стратегій профілактики, ранньої діагностики та міждисциплінарного ведення стрес-асоційованих розладів.

Список використаних джерел:

1. Рейман Б., Рейман К., Сухий О., Пачковський Ю. Соціальна стійкість українського суспільства в умовах війни: історико-світоглядні виклики. *Вісь Європи*. 2025. Вип. 7. С.127-143.

2. McEwen B. S., Akil H. Revisiting the Stress Concept: Implications for Affective Disorders. *The Journal of neuroscience*. 2020. Vol. 40(1). P. 12–21.

3. Марія Шулякова, Наталія Рациборинська-Полякова. Вплив хронічного стресу на організм людини та роль психоедукації у редукції його психічних проявів. *Психосоматична медицина та загальна практика.* 2024. Том 9. № 1. С. 1-6

4. Янчук П. І., Макарчук М. Ю., Миколайчук О. М. Функціонування фізіологічних систем організму при синдромі професійного вигорання. *Фізіол. журн*. 2025. Т. 71. № 1. С. 91-101.

5. Ressler K. J., Nemeroff C. B. Role of serotonergic and noradrenergic systems in the pathophysiology of depression and anxiety disorders. *Depress Anxiety*. 2000.12 Suppl 1. P. 2-19.

6. Nestler E. J., Russo S. J. Neurobiological basis of stress resilience. *Neuron.* 2024. 112(12). P. 1911-1929.

Ключові слова: соціальна нестабільність, хронічний стрес, психосоматичні розлади, резильєнтність, адаптація.

Key words: social instability, chronic stress, psychosomatic disorders, resilience, adaptation.

Лісовенко Анна Федорівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБИСТОСТІ В СИТУАЦІЇ КРИЗИ ЖИТТЄВОГО ВИБОРУ

В умовах сучасної соціальної нестабільності криза життєвого вибору перестає бути лише віковим етапом і перетворюється на перманентний стан пошуку автентичності. Особистість опиняється перед необхідністю не просто обирати між готовими соціальними ролями, а конструювати власний життєвий проєкт у просторі високої плинності соціальних структур.

Наукові дослідження свідчать, що криза життєвого вибору супроводжується інтенсивними переживаннями екзистенційної тривоги та втратою відчуття континуальності власного життя. Важливим аспектом є суб'єктивне відчуття неможливості реалізації життєвого задуму в межах наявної соціальної ситуації розвитку. Т. М. Титаренко зазначає, що життєвий вибір у кризових обставинах є не лише когнітивним актом, а складним процесом самоздійснення, який включає переоцінку минулого досвіду та проектування нових смислових контурів майбутнього [4; 5]. Це узгоджується з концепцією життєтворчості, де особистість виступає активним творцем власного буття, здатним долати детермінізм зовнішніх обставин.

Важливим теоретичним конструктом у цьому контексті є поняття «ліміналності» або порогового стану, коли старі ідентичності вже не функціонують, а нові ще не сформовані. Психологічне напруження в цей період зумовлене конфліктом між прагненням до безпеки та потребою у самоактуалізації. Емпіричні дослідження показують, що успішність подолання кризи залежить від рівня життєстійкості особистості. С. Мадді визначає життєстійкість як патерн установок і навичок, що дозволяють перетворювати стресові зміни на нові можливості [8]. У ситуації життєвого вибору це проявляється через готовність особистості брати відповідальність за наслідки своїх рішень, незважаючи на відсутність гарантій успіху.

В українському соціокультурному просторі вибір часто ускладнюється розмитістю соціальних орієнтирів і конфліктом між традиційними цінностями та новими вимогами суспільної реальності. Особистість змушена балансувати між соціальним пристосуванням та збереженням внутрішньої цілісності. Когнітивний дисонанс, що виникає при виборі між альтернативами, які мають однакову суб'єктивну цінність, часто призводить до стану фрустрації, що вимагає залучення механізмів психологічного захисту або стратегій копінг-поведінки.

Сучасні англомовні дослідження фокусуються на ролі «проспективної пам'яті» та здатності до «епізодичного майбутнього мислення» у процесі прийняття доленосних рішень. Здатність візуалізувати себе в різних сценаріях майбутнього дозволяє знизити рівень невизначеності та інтегрувати потенційний вибір у

структуру Я-концепції. Дослідники вказують, що дефіцит цієї здатності часто стає причиною застрягання у кризовому стані [1; 3; 5; 9]. Таким чином, криза життєвого вибору постає як точка біфуркації, де особистість або деградує під тиском обставин, або виходить на новий рівень психологічної складності.

Вплив повномасштабної війни в Україні трансформує кризу життєвого вибору з індивідуального психологічного етапу на колективний екзистенційний виклик, де вибір стає питанням фізичного та ментального виживання. Соціально-психологічний аналіз особистості в цих умовах виявляє феномен «кризи примусового вибору», коли суб'єкт змушений приймати доленосні рішення (евакуація, розлука з родиною, зміна професії, участь у бойових діях) під тиском зовнішньої загрози, а не внутрішньої готовності. Це призводить до стану, який дослідники описують як «травматична розірваність життєвого шляху», де звичні соціальні ліфти та життєві стратегії миттєво втрачають актуальність [1; 4; 5; 9].

Особливе місце в структурі цієї кризи посідає конфлікт між «виживанням» та «розвитком». Для багатьох українців ситуація війни створила ефект «замороженого майбутнього», коли планування обмежується короткими часовими інтервалами. Згідно з концепцією прекарності, особистість у стані війни втрачає соціальні гарантії та стабільну ідентичність, що породжує хронічну втому від вибору. Англомовні дослідження психології війни підкреслюють, що тривала експозиція до небезпеки змінює нейробіологічні механізми прийняття рішень, зміщуючи акцент з раціонального планування на інстинктивні реакції або когнітивне заціпеніння [9].

Проблема життєвого вибору для внутрішньо переміщених осіб та біженців ускладнюється феноменом «втрати дому» не лише як фізичного об'єкта, а як смислового центру світу. Вибір місця проживання чи інтеграції в нове суспільство супроводжується почуттям провини вцілілого та кризою лояльності до власної культури. Інтеграція воєнного досвіду в структуру особистості потребує специфічної роботи зі смислами, де війна постає не лише як руйнація, а як точка радикальної переоцінки цінностей. Це узгоджується з теорією посттравматичного зростання, згідно з якою криза може стати каталізатором для глибинної трансформації особистості та пошуку нових життєвих орієнтирів [5].

Важливим соціально-психологічним чинником є зміна ставлення до відповідальності. У ситуації війни вибір індивіда часто набуває суспільної значущості (волонтерство, донати, цивільний опір), що дозволяє частково долати віктимну позицію та повертати відчуття контролю над власним життям. Емпіричні дані свідчать, що особистості, які інтегрують воєнний контекст у свій життєвий проєкт через активну допомогу іншим, демонструють вищий рівень психологічної стійкості [2; 3; 5]. Таким чином, криза життєвого вибору в часи війни в Україні є процесом болісної, але необхідної реінтеграції особистості в нову соціальну реальність, де ключовим ресурсом стає здатність до адаптивної гнучкості та збереження ціннісного ядра в умовах хаосу.

Крім того, в умовах війни важливого значення набуває феномену екзистенційної ваги вибору, де кожне рішення (залишатися під обстрілами чи евакуюватися, продовжувати цивільну працю чи мобілізуватися) сприймається як безповоротне. В українському суспільстві криза життєвого вибору трансформувалася у стан дифузної ідентичності, коли минуле «мирне Я» зруйноване, а майбутнє позбавлене передбачуваності. Психологічна специфіка цього стану полягає у виникненні «синдрому відкладеного життя», що є захисною реакцією психіки на неможливість здійснювати довгострокове планування.

Дослідження адаптаційних стратегій українців під час війни вказують на прямий зв'язок між типом життєвого вибору та рівнем суб'єктивного благополуччя. Особистість, яка сприймає ситуацію війни як простір для прояву власної ресурсності (через волонтерство чи професійну адаптацію), швидше долає кризу ідентичності [2; 3; 5]. Це підтверджує теорію самоефективності А. Бандури, згідно з якою віра у власну здатність впливати на події є ключовим предикатором ментального здоров'я в екстремальних умовах [6]. Вибір у ситуації війни стає інструментом відновлення порушеної суб'єктності.

Важливим аспектом є моральна травма, що виникає при виборі між двома «поганими» варіантами. Ситуація, коли будь-яке рішення несе в собі етичні втрати (наприклад, вибір між безпекою дітей та обов'язком перед країною чи літніми батьками), створює глибокий внутрішній конфлікт. Б. Літц описує такий стан як результат дій (або бездіяльності), що суперечать глибоко вкоріненим моральним переконанням особистості [7]. В українському контексті це часто проявляється через депресивні стани та почуття провини, що суттєво ускладнює процес подальшого життєвого самовизначення.

Варто зазначити, що криза життєвого вибору є необхідним елементом особистісного зростання. Вона вимагає від суб'єкта переходу від реактивної до проактивної моделі поведінки. Ключовими чинниками успішного виходу з кризи є розвинена рефлексія, здатність до смислотворення та наявність ресурсів для подолання когнітивної складності вибору. Вивчення цих механізмів залишається пріоритетним напрямком сучасної психологічної науки в умовах глобальних трансформацій.

Соціально-психологічна підтримка в цій ситуації має бути спрямована на реінтеграцію воєнного досвіду в загальну історію життя. Це передбачає перехід від логіки «жертви обставин» до логіки «свідка та учасника подій». Криза життєвого вибору під час війни в Україні є не лише джерелом страждань, а й фундаментом для формування нової соціальної згуртованості. Колективна травма, за умови її опрацювання, може трансформуватися у колективну стійкість, де індивідуальний вибір кожного громадянина стає внеском у загальну перемогу та відбудову суб'єктності цілої нації.

Список використаних джерел:

1. Булах І. С. Психологія життєвих криз особистості: навчальний посібник. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 110 с.

2. Денисенко, Є. В., Пенькова, Н. Є., Медведєва, О. В. (2022). Психологічні ресурси особистості в умовах життєвої кризи. *Габітус*. 2022. № 42. С. 142–146. URL: https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.42.24

3. Особистість в умовах війни: психологічна діагностика та допомога : навч. посіб. / Н. Євдокимова, В. Зливков, С. Лукомська, О. Котух. Київ, 2025. 198 с.

4. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. Київ : Либідь, 2003. 376 с.

5. Титаренко Т. М. Посттравматичне життєтворення: способи досягнення психологічного благополуччя : монографія / НАПНУ, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 160 с.

6. Bandura A. Self-efficacy: The exercise of control. New York : W. H. Freeman, 1997. 604 p.

7. Litz B. T. et al. Moral injury and moral repair in war veterans: a review of the literature and consensus definition. *Clinical psychology review*. 2009. Vol. 29. No. 8. P. 695–706. DOI: https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.07.003

8. Maddi S. R. Hardiness: turning stressful circumstances into resilient growth. Dordrecht : Springer, 2013. 88 p. DOI: https://doi.org/10.1007/978-94-007-5222-1

9. Van der Kolk B. A. The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma. New York : Viking, 2014. 464 p.

Ключові слова: криза життєвого вибору, екзистенційна тривога, життєстійкість, життєтворчість, адаптаційні стратегії, психологія війни, посттравматичне зростання, прийняття рішень.

Key words: life choice crisis, existential anxiety, hardiness, life-creation, adaptation strategies, psychology of war, post-traumatic growth, decision-making.

Павзюк Анатолій Анатолійович

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, доктор філософії в галузі права

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ СТІЙКОСТІ ЛІДЕРА В УМОВАХ СУСПІЛЬНОЇ КРИЗИ

Суспільна криза змінює не лише зовнішні умови діяльності організацій, а й саму психологічну природу лідерства. У періоди нестабільності керівник уже не може залишатися лише організатором робочих процесів, оскільки група очікує від нього значно більшого: здатності утримувати внутрішню рівновагу, знижувати рівень колективної тривоги, підтримувати довіру, пояснювати зміст складних подій та спрямовувати спільну діяльність у напрямі збереження цілісності колективу. Саме тому сьогодні проблема психологічних механізмів стійкості лідера набуває особливого значення, оскільки від неї залежить не тільки ефективність прийняття рішень, а й морально-психологічний стан групи, її здатність до адаптації та збереження функціональності в умовах тривалого стресу.

У сучасних вітчизняних дослідженнях підкреслюється, що лідерство є не просто інструментом розподілу ролей чи владного впливу, а психологічною формою організації спільної діяльності, яка визначає характер взаємодії, міру згуртованості колективу, рівень емоційної безпеки та готовність до подолання кризових викликів [1, с. 67–69]. У такому розумінні стійкий лідер – це особа, яка здатна не тільки витримувати тиск обставин, а й ставати для інших джерелом структурованості, передбачуваності та психологічної опори.

Одним із центральних психологічних механізмів стійкості лідера в кризі є емоційна саморегуляція. Будь-яка криза супроводжується посиленням тривоги, розгубленості, гніву, втоми, фрустрації, а іноді й почуття безсилля. За таких обставин емоційна поведінка керівника набуває моделювального значення: група орієнтується не тільки на зміст його рішень, а й на спосіб їх емоційної подачі. Якщо лідер демонструє нервозність, хаотичність, дратівливість або нестійкість, це швидко посилює колективне напруження. Натомість спокій, внутрішня зібраність, здатність говорити про ризики без катастрофізації та утримувати контроль над власними реакціями формують у колективі відчуття безпеки та керованості ситуації. Саме тому емоційна саморегуляція є не приватною рисою особистості, а важливим чинником групової стабілізації [1, с. 69–72].

Другим важливим механізмом є смислотворення. У кризі люди стикаються не лише з труднощами, а й із руйнуванням звичних пояснювальних схем. Те, що раніше здавалося зрозумілим, передбачуваним і керованим, починає втрачати логіку. У таких умовах колектив особливо гостро потребує лідера, здатного надати подіям смислову рамку. Йдеться не про штучний оптимізм, а про вміння пояснити, що саме відбувається, чому це важливо, які цінності слід зберегти і навіщо потрібно діяти спільно. Смислотворення допомагає людям не розчинятися в хаосі ситуативних переживань, а відновлювати зв'язок між подією, власною позицією та спільною метою. У працях українських дослідників лідерства в умовах війни й кризи підкреслюється, що саме лідерська здатність формувати бачення, підтримувати мотивацію та спрямовувати групу на спільний результат є визначальною умовою організаційної стійкості [2].

Третім механізмом виступає кризова комунікація. У періоди суспільної нестабільності комунікація виконує не лише інформативну, а й психорегуляційну функцію. Вона або знижує тривогу й укріплює довіру, або, навпаки, провокує домисли, невпевненість і емоційне відчуження. Стійкий лідер має вміти комунікувати чітко, регулярно, послідовно й чесно. Особливо важливо не уникати складних тем, не приховувати проблем і не створювати штучної ілюзії спокою там, де її немає. Прозора комунікація в умовах кризи забезпечує передбачуваність і допомагає людям зберігати контакт із реальністю. Українські автори, які аналізують роль лідерства і кризових комунікацій у період організаційних змін, справедливо наголошують, що довіра, відкритість і послідовність управлінських повідомлень є визначальними чинниками стійкості системи [3].

Четвертий механізм – підтримання морально-психологічного клімату колективу. У кризових умовах люди стають значно чутливішими до несправедливості, подвійних стандартів, емоційної холодності, знецінення та байдужості. Якщо лідер не помічає цих процесів, у групі швидко накопичуються образа, прихований опір, емоційне виснаження та втрата довіри. Натомість уважність до морального клімату, підтримання поваги, визнання внеску інших, справедливий розподіл відповідальності й турбота про психологічну безпеку формують основу командної витривалості. У сучасних українських дослідженнях наголошується, що резильєнтність колективу безпосередньо пов'язана з моральним кліматом, взаємопідтримкою, почуттям безпеки та справедливим лідерством [4].

П'ятим психологічним механізмом стійкості є резильєнтність самого лідера. У сучасній українській психології резильєнтність розглядається як одна з ключових категорій, що описує здатність особистості витримувати стрес, адаптуватися до складних обставин, відновлювати внутрішню рівновагу та зберігати ефективність попри втрати, невизначеність або тривале напруження [5]. У контексті лідерства це означає здатність не руйнуватися психологічно під тиском відповідальності, не передавати хаос власного стану групі та не втрачати смислового і ціннісного орієнтиру. Резильєнтний лідер не є людиною без емоцій чи вразливості; навпаки, він усвідомлює складність ситуації, але зберігає внутрішню здатність діяти, підтримувати інших і бути опорою в умовах невизначеності [5, с. 80–82].

Шостим механізмом є адаптивність. Криза майже завжди руйнує жорсткі схеми діяльності. Те, що працювало в стабільному середовищі, часто виявляється неефективним у ситуації ризику, нестачі часу та емоційного перенавантаження. Тому психологічно стійкий лідер має бути гнучким у стилях взаємодії, способах організації роботи, темпі прийняття рішень і засобах підтримки команди. Адаптивність не означає відсутності принципів; навпаки, вона означає здатність змінювати форми дії без втрати ціннісного ядра. Саме в цьому полягає одна з головних ознак зрілого лідерства: вміння зберігати стратегічну цілісність, змінюючи тактичні інструменти відповідно до вимог ситуації [2].

Сьомий механізм – командоутворення як цілеспрямоване формування єдності та спільної суб'єктності. У кризі ізольовані, психологічно роз'єднані люди набагато швидше виснажуються, ніж ті, хто переживає події як частину спільного зусилля. Лідер, який підтримує атмосферу взаємодії, залучає членів команди до прийняття рішень, визнає значущість кожного й формує спільне поле відповідальності, створює умови для колективної витривалості. Українські дослідники психології лідера і командоутворення підкреслюють, що ефективність спільної діяльності залежить насамперед від психологічного клімату, довіри, підтримки й відчуття причетності до спільної справи [1, с. 67–70]. Саме тому стійкість лідера не може бути відокремлена від його здатності об'єднувати людей.

Отже, психологічні механізми стійкості лідера в умовах суспільної кризи мають комплексний характер. До них належать емоційна саморегуляція, смисло-

творення, кризова комунікація, підтримання морально-психологічного клімату, резильєнтність, адаптивність і командоутворення. У своїй сукупності вони забезпечують не лише індивідуальну витривалість керівника, а й його здатність бути носієм психологічної стабільності для групи. Саме тому сучасна психологія лідерства повинна розглядати стійкість лідера не як допоміжну якість, а як базову умову ефективного функціонування колективів у кризовому суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Савчук В. О., Дунаєвська Т. О., Поленкова М. В. Психологія лідера та командоутворення. *Гуманітарний форум*. 2025. Т. 3. № 2. С. 67–76. DOI: https://doi.org/10.60022/3(2)-9-GF.
2. Братко М. В., Сіменик Є. С. Лідерство як стратегія управління в освіті в умовах кризи та війни: стилі, ролі, ефективні моделі. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/52971/.
3. Богашко О., Космідайло І. Ризик-менеджмент у системі функціонального управління: роль лідерства, кризових комунікацій та прийняття рішень в умовах організаційних змін. *Сталий розвиток економіки*. 2025. URL: http://www.economdevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/1520.
4. Заболотний С., Олешко Д. Формування резильєнтності та морального клімату в колективі як психологічна проблема. URL: https://dspace.nadpsu.edu.ua/handle/123456789/5601.
5. Хоптій А. Г. Резилієнтність як ключова категорія сучасної української психології: теоретико-практичний вимір. *Здобутки української психології за воєнний час та ціна, яку вона платить за це*. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746352/.

Ключові слова: лідерство, психологічна стійкість, резильєнтність, кризова комунікація, емоційна саморегуляція, командоутворення, управлінська адаптивність, суспільна криза.

Key words: leadership, psychological stability, resilience, crisis communication, emotional self-regulation, team building, managerial adaptability, social crisis.

Рєпнова Тетяна Петрівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

ІНДИВІДУАЛЬНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ЦІННОСТІ ОСОБИСТОСТІ У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

На сучасному етапі розвитку наукової психологічної думки на тлі перехідного простору мета-психологічних багатошарових взаємозв'язків внутрішнього і зовнішнього, індивідуальних цінностей особистості з соціальними цінностями представників професійної, національної, релігійної, світоглядної групи або на-

віть травмівної, без вибору, вимушеної групи біженців, переселенців, позбавлених житла, постраждалих у наслідок війни, до яких відкинута людина, особливостей культури емоцій та почуттів під час війни, актуальною постає проблема розкриття психологічних особливостей активності людини, яка знаходиться у скрутних життєвих обставинах, у пошуку сенсів і реалізації її індивідуальних і соціальних цінностей, що може стати підґрунтям надання дієвої психологічної допомоги [1, с. 144].

Поняття цінності стає змістовним, дозволяє нам щось важливе зрозуміти, коли починаємо розбиратися з психологією спільноти людей. Загальноприйнятим у гуманітарних науках виступає те, що цінності відносяться до структур суспільної свідомості, це те, що виробляється у процесі практики, життєдіяльності соціальних груп, що є змістом психологічної культури особистості [2, с. 828]. Суб'єктом будь-якої цінності є деяка соціальна група чи спільність, суспільство загалом, певна культура тощо. Це стосується груп будь-якого масштабу, великих і малих. У кожній сім'ї є свої сімейні цінності, які є спільними для усіх членів сім'ї та відрізняються від цінностей інших сімей. І так далі у всіх групах аж до рівня людства з його загальнолюдськими цінностями, які виникли порівняно нещодавно. Людство почало усвідомлювати себе як єдине ціле десь до середини 20-го століття, коли з'явилися міжнародні національні організації, такі як Ліга націй та ООН, під час загроз світових війн. У кожній спільноті, починаючи із сім'ї, виникають спільні цілі та завдання, наповнені сенсом. Пережиті у західному світі дві світові війни надали європейській спільноті спільні переживання, досвід боротьби за життя, приборкання ненависти, перехідні стратегії від руйнування до відбудови життя. На цьому тлі карбувались нові спільні цінності об'єднаної Європи, на кшталт «ніколи знову!», які стали індивідуальним надбанням особистості, що набула здатності передавати суспільно-індивідуальні цінності наступним поколінням. До цього рівень усвідомлення людства як єдиного цілого був лише в окремих мислителів, які випереджали свій час, але тільки у формі поширених загальних уявлень. Цінності – це концентрований вираз досвіду соціальних груп, їхніх ідеалів. Це те, що група вважає за важливе, потрібне, правильне робити. Ідеали, у яких виражається уявлення про належне, про те, що є добре і у якому напрямі слід рухатися. Вілюнас має чітке формулювання того, що мотив, будь-яка мотивація включає завжди певний вектор до зміни. У цьому сенсі цінності вказують напрямок цих бажаних змін, куди варто було б змінюватися. Таким чином, відбувається соціалізація як засвоєння цінностей різних груп суспільства, які є взаємопроникними.

Цінності, як соціальні, так і особистісні, мають форму ідеалів як бажане не тільки для мене, але й коли інші визнають як бажане. Ідеали є завжди груповим явищем, тобто тим, що вся група вважає правильним, добрим і потрібним. Цінності не обов'язково, чітко сформульовані, описані, викарбувані на скрижалі, названі. Вони задають напрямок поведінки, яка свідомо схвалюється, вважається заздалегідь бажаною, соціально вбудованою у злагоджене буття спільноти.

Можна впевнено зазначити, що цінності є фундаментом соціального порядку, визначають поведінку індивіда та функціонування інституцій, основою у процесі соціальної адаптації особистості. Їхня криза ставить під сумнів як стабільність окремої особистості, так і сталість демократичних систем і перспективи розвитку кожного суспільства.

Індивідуальні та соціальні джерела формування цінностей людини у європейському контексті тісно пов'язані із сталою демократією та історичними процесами її становлення як в Європі, так і в Україні як частини європейського простору, в орбіті якого є Україна як суб'єкт історично і ментально. Не можна не помічати їхню трансформацію в умовах сучасних викликів та російсько-української війни, яка задає нові вектори європейської солідарності і спільноєвропейських цінностей.

Тобто суспільні цінності проходять шлях від засвоєння групового досвіду та становлення особистісних індивідуальних цінностей, здатних до передачі наступним поколінням, спільноті і самовідтворенню.

Подальший розгляд проблеми буде торкатись питань про цінності як джерело сенсів не тільки в житті соціальних груп і нашому знанні про них, але й у індивідуальній психіці людини, також питання про мотиваційні джерела особистості щодо зцілення від травм, психологічні особливості активності людини, яка знаходиться у скрутних життєвих обставинах, у пошуку сенсів і реалізації індивідуальних і соціальних цінностей.

Список використаних джерел:

1. Рєпнова Т. П. Культура емоцій та почуттів під час війни. *Актуальні проблеми сучасного управління в соціально-економічних, гуманітарних та технічних системах* : зб. наук. праць за матеріалами XVIII Міжнародної науково-практичної конференції / ПрАТ «ВНЗ «МАУП»» Одеський інститут, Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України, 17 листопада, 2022 р. Одеса : Лерадрук. С. 142-146.

2. Рєпнова Т. П., Кнутова М. В. Емпатія як важливий компонент соціального розвитку особистості та її емоційної культури. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів* : зб. наук. праць за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конференції, 26 квіт. 2024 р., / НУ «ОЮА» ; за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Фенікс, 2024. С. 827-829.

Ключові слова: кризові ситуації, індивідуальні цінності, соціальні цінності, перехідний простір, ціннісна соціалізація.

Key words: meanings, individual values, social values, transitional space, value socialization.

Самара Ольга Євгенівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент,
клінічний психолог, психотерапевт

ГІПНОТЕРАПІЯ В РОБОТІ З АДИКТИВНОЮ ПОВЕДІНКОЮ: КЛІНІЧНІ МОЖЛИВОСТІ ТА ОБМЕЖЕННЯ

Адиктивна поведінка (як хімічна, так і поведінкова) залишається однією з ключових проблем сучасного психічного здоров'я, пов'язаною з високим ризиком рецидивів, психосоціальною дезадаптацією та соматичними ускладненнями. Гіпнотерапія, зокрема еріксонівський підхід розглядається, як немедикаментозний метод впливу на підсвідомі механізми формування адикцій, тригери, мотивацію до змін та коморбідні афективні розлади.

Клінічний інтерес до гіпнотерапії в адиктології зумовлений її потенційною здатністю впливати на мотивацію до змін, образи майбутнього, симптоми потягу, імпульсивність, очікування пацієнта та способи подолання стресу. У гіпнотерапевтичній роботі можуть застосовуватися непрямі навіювання, метафори, постгіпнотичні інструкції, уявні репетиції нової поведінки, техніки самогіпнозу та формування альтернативних ритуалів. Водночас доказова база щодо її ефективності при різних формах залежної поведінки залишається неоднорідною та потребує критичного осмислення.

Метою дослідження є аналіз клінічних можливостей та обмежень гіпнотерапії у роботі з адиктивною поведінкою на основі сучасних рандомізованих контрольованих досліджень і систематичних оглядів.

Теоретичну основу тез склали: рандомізоване контрольоване дослідження A. Batra et al. (2024), присвячене порівнянню гіпнотерапії та когнітивно-поведінкової терапії при відмові від куріння; систематичний огляд і мета-аналіз M. Çınaroğlu et al. (2026), що узагальнив 8 РКД еріксонівської гіпнотерапії; а також систематичний огляд щодо використання гіпноз-орієнтованих втручань при Internet Addiction Disorder, який виявив відсутність належних емпіричних досліджень у цій сфері.

Найбільш переконлива доказова база у сфері адиктивної поведінки на сьогодні стосується тютюнової залежності. За даними Batra et al. (2024), у вибірці з 360 курців, які проходили 6-тижневу програму втручання з подальшим 12-місячним спостереженням, не виявлено статистично значущих відмінностей між гіпнотерапією та когнітивно-поведінковою терапією за показниками безперервної абстиненції (15,0% у групі гіпнотерапії проти 15,6% у групі CBT) та 7-денної точкової абстиненції (16,7% проти 21,2% відповідно). Водночас при контролі гіпнотичної сугестивності результати CBT виявилися кращими. Отже, гіпнотерапія при відмові від куріння може бути співставною з CBT за показниками довготривалої абстиненції, однак не демонструє переконливої переваги над стандартною доказовою психотерапією, що свід-

чить про доцільність її використання як допоміжного, а не основного методу лікування.

Важливо, що автори підкреслюють не лише результати, а й методологічну цінність цього дослідження: достатній обсяг вибірки, активне порівняння з доказовим методом, стандартизовані програми втручання, тривале спостереження та об'єктивну верифікацію результатів. Саме цих характеристик бракувало більшості попередніх робіт, присвячених гіпнотерапії залежностей, для яких були типовими малі вибірки, відсутність стандартизації, різні критерії оцінки ефективності та недостатній контроль очікувань пацієнтів. Крім того, у дослідженні показано, що ефективність втручання частково залежить від прихильності до лікування: вища відвідуваність сесій асоціювалася з кращими шансами на досягнення абстиненції [1].

Систематичний огляд і мета-аналіз Çınaroğlu et al. (2026) розширює уявлення про потенціал еріксонівської гіпнотерапії. До аналізу увійшло 8 РКД (N = 676), що охоплювали різні клінічні стани: гострий біль, депресію, пролонговане горювання, синдром подразненого кишечника, порушення харчової поведінки та алкогольний розлад. Загальний стандартизований ефект порівняно з листом очікування, стандартною допомогою або мінімальними втручаннями становив SMD = 1,17 (95% ДІ 0,70–1,64), що відповідає великому розміру ефекту. У прямих порівняннях з активними методами лікування, зокрема CBT та мотиваційним інтерв'юванням, ЕН продемонструвала не нижчу ефективність. У дослідженні алкогольного розладу обидва підходи дали високі показники абстиненції та зменшення вживання, а ЕН виявилася щонайменше співставною з мотиваційним інтерв'юванням [2].

Отримані дані дозволяють припустити, що гіпнотерапія може бути клінічно корисною не лише при хімічних залежностях, а й у ширшому полі поведінкових і пов'язаних із саморегуляцією розладів. Еріксонівський підхід, який спирається на непряме навіювання, метафору, індивідуалізацію та використання внутрішніх ресурсів пацієнта, потенційно особливо доречний у тих випадках, де провідними є амбівалентність, опір, емоційне уникнення або недостатня включеність у більш директивні психотерапевтичні формати.

Окремий інтерес становить проблема інтернет-адикції як форми поведінкової залежності. За даними систематичного огляду Connelly (2022), інтернет-залежність визначається як надмірне використання онлайн-застосунків, що негативно впливає на життя людини [3]. Поширеність цього явища залежить від інструментів діагностики й коливається у дітей та підлітків від 2% до 23%, а серед дорослих – від 1% до 6,3%. Однією з концептуальних моделей її розвитку є ACE model (Accessibility, Control, Escape), згідно з якою залежна поведінка підтримується доступністю інтернету, переживанням контролю та прагненням втечі від реальності. У сучасних діагностичних підходах проблема частково легітимована: Internet Gaming Disorder внесено до DSM-5 як стан для подальшого вивчення, а ігровий розлад включено до ICD-11.

Попри те, що для інтернет-адикції найбільш вивченими залишаються когнітивно-поведінкові підходи, їх ефективність не є стабільною, а лікування нерідко вимагає 8–28 очних сесій, що підвищує вартість і знижує прихильність до терапії. На цьому тлі гіпнотерапія розглядається як потенційно перспективна альтернатива або допоміжний інструмент, особливо для пацієнтів, які не відповідають на стандартні когнітивні втручання. Однак систематичний огляд Connelly, проведений за моделлю PRISMA у базах PubMed, PsycARTICLES, Scopus, ProQuest Central і Google Scholar за 1998–2019 рр., показав суттєвий доказовий дефіцит: із 48 виявлених публікацій жодна не відповідала критеріям включення. Тобто на сьогодні відсутні емпіричні дослідження, які безпосередньо оцінювали б ефективність гіпнотерапії саме при Internet Addiction Disorder. Це означає, що в цій сфері йдеться радше про теоретичну перспективність методу, ніж про доведену клінічну ефективність.

Таким чином, клінічні можливості гіпнотерапії у роботі з адиктивною поведінкою можна окреслити так:

- посилення мотивації до змін;
- зниження інтенсивності потягу та імпульсивності;
- робота з когнітивно-емоційними тригерами й рецидивними сценаріями;
- формування нових поведінкових ритуалів і навичок саморегуляції;
- потенційне підвищення залученості пацієнтів, які відмовляються від стандартних підходів;
- можливість використання як додаткового компонента до CBT, мотиваційного інтерв'ювання або фармакотерапії.

Разом із тим обмеження гіпнотерапії є суттєвими:

1. Для більшості форм адиктивної поведінки доказова база поки що обмежена невеликою кількістю якісних РКД.
2. Суттєвою проблемою залишається гетерогенність втручань: під назвою «гіпнотерапія» можуть об'єднуватися різні за структурою, тривалістю та техніками підходи.
3. На результати можуть впливати сугестивність, очікування пацієнта, прихильність до лікування та терапевтичний альянс.
4. У частині клінічних випадків необхідно враховувати протипоказання та застереження, зокрема при тяжких психічних розладах, психотичних станах, вираженій дисоціативній симптоматиці або потребі в інтенсивній комплексній допомозі.
5. Гіпнотерапія не є методом першої лінії при більшості залежностей і має застосовуватися фахівцями зі спеціальною підготовкою.

Гіпнотерапія є перспективним, але не універсальним методом психотерапевтичної допомоги при адиктивній поведінці. Найбільш обґрунтовані дані на сьогодні отримані щодо тютюнової залежності, де її ефективність може бути співставною з когнітивно-поведінковою терапією за окремими показниками довготривалої абстиненції. Дані щодо алкогольного розладу також свідчать про

не нижчу ефективність еріксонівської гіпнотерапії порівняно з мотиваційним інтерв'юванням, але потребують подальшого підтвердження у більших вибірках. Щодо інтернет-адикції, попри високу клінічну актуальність проблеми та теоретичну доцільність застосування гіпнотерапії, доказова база фактично відсутня.

Отже, на сучасному етапі гіпнотерапію доцільно розглядати як індивідуалізований допоміжний або альтернативний підхід у структурі комплексного лікування адиктивної поведінки, особливо коли пацієнт не приймає стандартні методи або потребує додаткових інструментів саморегуляції. Це дозволяє не лише працювати із симптомом, але й розширювати можливості саморегуляції пацієнта.

Перспективи подальших досліджень включають проведення великих багатоцентрових РКД з фокусом на нехімічні адикції, коморбідність (зокрема, ПТСР + залежність), нейробіологічні кореляти відповіді та адаптацію протоколів до специфічних умов (наприклад, воєнного стресу). Інтеграція гіпнотерапії в національні протоколи лікування залежностей може підвищити загальну ефективність реабілітації без додаткових медикаментозних ризиків.

Список використаних джерел:

1. Batra A., Eck S., Riegel B., Friedrich S., Fuhr K., Torchalla I and Tönnies S (2024) Hypnotherapy compared to cognitive-behavioral therapy for smoking cessation in a randomized controlled trial. Front. *Psychol.* DOI: 10.3389/fpsyg.2024.1330362

2. Çınaroğlu M., Yılmazer E., Noyan Ahlatcıoğlu E. Ericksonian Hypnotherapy: A Systematic Review and Meta-Analysis of RCTs. *Psychiatry International*. 2026. Vol. 7(1). 16. URL: https://doi.org/10.3390/psychiatryint7010016

3. Connelly C. Hypnosis-based treatments for Internet addiction disorder: Systematic review. *Research Square*. 2022. URL: https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-2291875.

Ключові слова: гіпнотерапія, еріксонівська гіпнотерапія, адиктивна поведінка, тютюнова залежність, алкогольний розлад, інтернет-адикція, поведінкові залежності, когнітивно-поведінкова терапія.

Key words: hypnotherapy, Ericksonian hypnotherapy, addictive behavior, tobacco addiction, alcohol use disorder, internet addiction, behavioral addictions, cognitive behavioral therapy.

Сугацька Наталія Василівна
Миколаївський навчально-науковий інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
кандидат історичних наук, доцент
Дудукіна Альона Олегівна
Миколаївський навчально-науковий інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри гуманітарних дисциплін

ПСИХОПРОФІЛАКТИКА У КРИЗОВИХ ТА ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ

Сучасне суспільство характеризується високою динамікою соціально-економічних процесів, постійними стресогенними впливами та зростанням рівня психоемоційного напруження, проблема збереження психічного здоров'я набуває особливого значення. Одним із ключових напрямів цієї діяльності є **психопрофілактика**, яка забезпечує своєчасне попередження порушень у сфері психічного життя людини та сприяє розвитку її адаптивного потенціалу. Вона охоплює широкий спектр напрямів діяльності, зокрема психологічну підготовку, психогігієну, психоосвіту, ранні інтервенції та превентивні програми, що реалізуються в освітньому середовищі, на робочих місцях, а також у ситуаціях воєнних дій чи інших екстремальних обставинах. Її історичний розвиток відображає еволюцію ставлення людини до власного психічного стану – від пасивного сприйняття проблем до активного збереження і зміцнення психологічного благополуччя.

Психопрофілактика являє собою систему заходів, спрямованих на збереження, зміцнення та підтримання психічного здоров'я людини, а також на попередження виникнення психологічних проблем і розладів. Вона включає як індивідуальні, так і колективні форми роботи, метою яких є формування стійкості до стресових ситуацій, розвиток адаптивних механізмів та підтримка гармонійного психоемоційного стану. У ширшому розумінні психопрофілактика розглядається як діяльність, що забезпечує створення сприятливих психологічних умов у різних сферах життя, зокрема у сім'ї, навчанні, професійній діяльності, міжособистісних стосунках і суспільстві загалом. На сучасному етапі психопрофілактика виступає міждисциплінарною галуззю, яка поєднує психологічні, педагогічні, соціальні та медичні знання [3, с. 349].

Основна мета психопрофілактики полягає у своєчасному виявленні факторів ризику, формуванні адаптивних механізмів поведінки та створенні сприятливих умов для гармонійного розвитку людини. Вона охоплює широкий спектр заходів – від індивідуальної роботи до масштабних соціально-психологічних програм, що реалізуються в освітніх, медичних та виробничих закладах. Її спрямованість не тільки на уникнення патологічних станів, а й на формування позитивного психологічного потенціалу – життєстійкості, емоційної гнучкості, адекватної самооцінки, уміння адаптуватися до змін.

Науковці визначають психопрофілактику як систему заходів, спрямованих на охорону, зміцнення та збереження психічного здоров'я людини шляхом раннього виявлення і нейтралізації чинників ризику. Як зазначив С. Болтівець, що у соціальній психології психопрофілактика розглядається як система заходів, спрямованих на формування здорових міжособистісних відносин, розвиток навичок саморегуляції, адаптації до соціального середовища та запобігання деструктивним проявам у поведінці людини [1, с. 33].

Психопрофілактика виконує як індивідуальну, так і соціальну функції. З одного боку, вона допомагає людині підтримувати внутрішній баланс, а з іншого – сприяє стабільності соціальних відносин, запобігаючи розвитку девіантної поведінки, конфліктів, соціальної дезадаптації.

Як зазначає у своїх наукових працях І. Спіріна, що психопрофілактика передбачає боротьбу з алкоголізмом і наркоманію, охорону здоров'я (зокрема психічного), правильну організацію виховання і педагогічного процесу, організація годин занять і відпочинку з урахуванням віку, прогнозування можливих спадкових хвороб, а також організацію режиму праці і відпочинку, масове залучення населення до занять фізичною культурою і спортом, створення найбільш сприятливих умов для охорони здоров'я, для виховання фізично і духовно сильних людей. Психопрофілактика пограничних психічних розладів повинна полягати перш за все в усуненні або попередженні ситуацій, здатних спричиняти психотравмуючу дію на особистість, що не завжди можливо, оскільки пов'язано з серйозними перетвореннями в соціальному мікросередовищі і суспільстві в цілому. Тому основні психопрофілактичні заходи повинні бути спрямовані на підвищення психологічної освіченості населення, пропаганду здорового способу життя, надання психологічної допомоги психічно здоровим людям у складних ситуаціях [4, с. 252 – 253].

Важливо зазначити, що психопрофілактика включає не лише індивідуальні інтервенції, але й створення сприятливих соціальних, освітніх та культурно-рекреаційних середовищ. Щодо застосування засобів мистецтва та фізичної активності, сутність психопрофілактики розширюється: вона охоплює не тільки когнітивно-поведінкову чи психодіагностичну діяльність, а й творчо-експресивні, рухові та тілесно-орієнтовані підходи, що активізують внутрішні ресурси особистості, підвищують її життєстійкість та соціальну залученість. Так, у сучасних дослідженнях зазначено, що арт-терапевтичні інструменти є ефективними засобами управління стресом і психопрофілактики серед молоді [2, с. 96].

У своїх наукових працях В. Пічурін наголошує, що систематичне виконання фізичних вправ, підтримання належного рівня рухової активності та цілеспрямована психофізична підготовка чинять вагомий позитивний вплив на зниження рівня тривожності, оптимізацію емоційного стану та підвищення адаптивних можливостей студентської молоді [5, с. 48].

Комплексна модель психопрофілактики включає поєднання мистецтва та фізичної активності дозволяє забезпечити суттєве, багатовимірне втручання,

спрямоване на зміцнення психоемоційного стану, запобігання дезадаптації та розвитку соціальних навичок.

Розуміння мети психопрофілактики стосується її ключових функцій не лише допомогти людині подолати кризу, але й створити «зону безпеки» ресурсів, де вона може розвиватися та запобігати потенційним проблемам. Отже реалізація мети передбачає конкретні завдання, які можуть бути згруповані за різними рівнями (індивідуальний, груповий, соціально-організаційний) та компонентами (мистецький, руховий, соціальний).

Період молодості є одним із найважливіших етапів у житті людини, адже саме в цей час формуються основи світогляду, система цінностей, професійна ідентичність, життєві цілі та соціальні орієнтири. Молодь перебуває у стані постійних змін, пошуку себе, випробувань і самоствердження, що нерідко супроводжується емоційною нестабільністю, підвищеною тривожністю та ризиком розвитку психологічних проблем. Саме тому, психопрофілактика має особливе значення для цієї вікової групи, яка спрямована на формування навичок емоційної саморегуляції, розвиток стресостійкості, уміння конструктивно долати труднощі та конфлікти. Вона допомагає запобігти виникненню таких негативних явищ, як депресивні стани, агресивна або девіантна поведінка, залежності, а також сприяє збереженню позитивного соціально-психологічного клімату у молодіжному середовищі.

Особливої уваги заслуговує роль психопрофілактики у формуванні здорового способу життя, підвищенні рівня психологічної культури та усвідомленого ставлення до власного психічного здоров'я. Регулярна профілактична робота у закладах освіти, молодіжних центрах чи волонтерських організаціях сприяє ранньому виявленню психологічних труднощів, наданню своєчасної підтримки та зменшенню соціальної напруги.

Підсумовуючи вище зазначене та враховуючи думку науковців ми дійшли висновку про те, що психопрофілактика це багаторівневий і багатофункціональний процес, спрямований на забезпечення психічного здоров'я особистості й суспільства. Сутність поняття полягає не лише у попередженні розладів, але й у створенні сприятливих умов для розвитку внутрішньої гармонії людини, її соціальної активності та самореалізації.

Таким чином, психопрофілактика не обмежується лише діяльністю психолога або психотерапевта – вона є комплексним напрямом, який поєднує ресурси освіти, медицини, соціальної роботи, культури та спорту. Вона не лише допомагає уникнути деструктивних проявів поведінки, але й сприяє формуванню зрілої, гармонійної, соціально активної особистості, здатної ефективно взаємодіяти з оточенням і будувати своє життя на засадах психологічного благополуччя.

Список використаних джерел:

1. Болтівець С. Психогігієна як дисциплінарний напрям психологічної науки. *Психологія і суспільство*. 2020. № 3(81). С. 33–52.

2. Панасенко Н. Арт-терапевтичні інструменти стрес-менеджменту в ОТМ-терапії: ресурс слов'янських архетипів у психокорекції та психопрофілактиці : практ. посіб. Київ : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2025. 96 с.

3. Психологу для роботи. Діагностичні методики : збірник / уклад.: М. В. Лемак, В. Ю. Петрище. 2-ге вид. Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2012. 616 с.

4. Спіріна І. Д., Пилягіна Г. Я., Чугунов В. В., Фаузі Є. С., Живілова Я. С., Шевченко Ю. М. Медична психологія : підруч. ; за заг. ред. докт. мед. наук, проф. І. Д. Спіріної. Дніпро : ЛІРА, 2022. 300 с.

5. Pichurin V. Psychological and psycho-physical training as a factor of personal anxiety at students. *Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports*. 2015. No. 3(19). P. 46–51.

Ключові слова: психопрофілактика, психічне здоров'я, психологічний стан, стресостійкість, кризові ситуації.

Key words: psychoprophylaxis, mental health, psychological state, stress resistance, crisis situations.

Сугацька Наталія Василівна
Миколаївський навчально-науковий інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
кандидат історичних наук, доцент
Каліцева Олена Вікторівна
Миколаївський навчально-науковий інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ НАПРЯМ РОБОТИ З МОЛОДДЮ: СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ

Соціально-психологічна реабілітація молоді спрямована на відновлення психоемоційного стану, соціальної активності та здатності молодої людини до успішної адаптації у соціумі. У сучасних умовах, зумовлених воєнними подіями, внутрішнім переміщенням населення, втратою стабільності та руйнуванням звичних соціальних зв'язків, питання реабілітації молоді набуває особливої актуальності. Молоде покоління, як найактивніша та водночас найбільш вразлива частина суспільства, стикається з довгостроковими психологічними наслідками стресу, травматичного досвіду, невизначеності та соціальної дезінтеграції.

Програми відновлення емоційної рівноваги, розвитку навичок саморегуляції та адаптації до навчального середовища мають забезпечити здобувачам освіти доступ до психологічної допомоги. Ці ініціативи формують основу для збереження та відновлення психічного здоров'я як частини загального добробуту і елементу системного підходу в охороні психічного здоров'я молоді в освітньому середовищі.

Закон України «Про систему охорони психічного здоров'я» від 15.01.2025 прямо пов'язує сферу освіти з формуванням культури психічного здоров'я, підготовкою фахівців та інтеграцією психосоціальної підтримки у навчальний процес. Освіта розглядається як ключовий партнер у системі охорони психічного здоров'я. Вона має співпрацювати з медичними та соціальними службами для створення єдиної мережі підтримки дітей та молоді [1].

Серед основних завдань державної політики у сфері охорони психічного здоров'я закон передбачає впровадження профілактичних програм у школах та університетах, спрямованих на запобігання психічним розладам, розвиток емоційного інтелекту та підтримку психологічного благополуччя. З цією метою освітні заклади мають включати теми психічного здоров'я у програми, для формування навичок самодопомоги, стресостійкості та психологічної грамотності серед учнів і студентів. Задля цього передбачається також підвищення кваліфікації педагогічних працівників у сфері психічного здоров'я, щоб вони могли виявляти проблеми та правильно реагувати. Педагоги отримають інструменти для раннього виявлення проблем психічного здоров'я у дітей та молоді, а також навички для коректного реагування й направлення до спеціалістів.

Нова політика спрямована на формування нової культури в суспільстві, де психічне здоров'я стає частиною освітньої політики, а не лише медичної. Закон формує освітній компонент системи охорони психічного здоров'я, який охоплює підготовку фахівців, інтеграцію психічного здоров'я у навчальні програми, профілактику серед учнів та студентів, а також розвиток інклюзивного середовища. Це означає, що освіта стає не лише інструментом передачі знань, а й ключовим механізмом профілактики та підтримки психічного благополуччя суспільства.

Міністерством освіти і науки України розроблено Типову програму з психосоціальної підтримки освітян, що є комплексним документом, спрямованим на підвищення психологічної компетентності педагогічних працівників у контексті воєнних і кризових обставин [2]. Вона ґрунтується на сучасних підходах до психічного здоров'я дітей і підлітків та узгоджується з міжнародними моделями підтримки, що включають кризові інтервенції, психоедукацію та базові елементи травмоінформованого підходу. Структура програми охоплює теми від розуміння психічного здоров'я до взаємодії у кризових ситуаціях, що забезпечує системність і послідовність формування професійних навичок педагогів. Особливу увагу приділено розпізнаванню ознак неблагополуччя, безпечній комунікації та алгоритму п'яти кроків психосоціальної підтримки.

Програма також включає навчання педагогів щодо розвитку стресостійкості – як власної, так і учнівської, – що є критично важливим у період тривалих суспільних потрясінь. Системність, з якою описано взаємодію з молоддю у кризі, дозволяє педагогам діяти в межах професійних повноважень та уникати вторинної травматизації учасників освітнього процесу. Впровадження таких модулів сприяє формуванню більш безпечного й підтримувального середовища, що відповідає принципам сучасних травмоінформованих освітніх практик.

Проаналізовані нормативні документи базуються на сучасних наукових дослідженнях, де соціально-психологічна реабілітація розглядається як комплексна система заходів, спрямована на підтримку та відновлення здатності особистості справлятися з наслідками кризових ситуацій, відновлювати внутрішні ресурси, формувати стратегії психологічної стійкості та налагоджувати соціальні взаємозв'язки. Це процес, що поєднує психологічні, соціально-педагогічні, консультативні та комплексні підтримувальні заходи, спрямовані на всебічну допомогу людині у відновленні.

Цифровізація соціальної сфери доповнює традиційні моделі реабілітації. Онлайн-консультації, мобільні додатки для підтримки ментального здоров'я, дистанційні групові програми допомоги та інформаційні ресурси пропонують нові можливості для підтримки молоді, а надто в умовах обмеженої мобільності або віддаленого навчання.

Важливу роль відіграє також розвиток молодіжного лідерства та активної участі молоді у проєктах підтримки однолітків. Програми peer-to-peer формують у молоді навички взаємодопомоги, емпатію, відповідальність та соціальну солідарність. Таким чином, соціально-психологічна реабілітація молоді є стратегічним напрямом національної політики відновлення та розвитку людського потенціалу. Вона сприяє формуванню психологічно стійкого покоління, здатного адаптуватися до викликів, ефективно діяти у кризових умовах та сприяти відновленню суспільства після воєнних потрясінь.

Разом з тим, для молоді важливо не тільки подолати наслідки кризових подій, а й отримати ресурси для адаптивного саморозвитку. Одним із важливих напрямів є впровадження ресурс-орієнтованих методів роботи, спрямованих на активізацію внутрішнього потенціалу людини, розвиток її сили, стійкості та здатності протистояти викликам.

Сучасні українські та закордонні науковці виокремлюють ключові компоненти реабілітації: психологічне консультування, психоедукація, групова підтримка, розвиток навичок самоорганізації, формування навичок подолання стресу, робота з сім'єю та найближчим соціальним оточенням молодої людини, а також інформаційна та ресурсна підтримка [3]. Важливим елементом є також профілактика вторинної психологічної травматизації, що передбачає навчання молоді навичкам самодопомоги, саморегуляції та емоційної стабільності [4].

Враховуючи нові виклики університетське середовище набуває особливої ролі у процесі реабілітації молоді. Освітні заклади стають не лише місцем навчання, а й центрами психологічної підтримки, соціальної інтеграції та розвитку. Важливими структурними одиницями виступають психологічні служби, служби соціальної підтримки, студентські ініціативи, волонтерські проєкти та партнерські програми із громадськими організаціями. Загалом заклади вищої освіти повинні стати платформою для інтеграції психологічної підтримки, соціальних сервісів та освітніх програм.

Список використаних джерел:

1. Про систему охорони психічного здоров'я в Україні : Закон України від 15.01.2025 № 4223-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4223-20#Text.
2. Про затвердження Типової програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти «Психосоціальна підтримка для освітян» : Наказ МОН України. № 1159 від 19.08.2025 р. URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-typovoi-prohramy-pidvyshchennia-kvalifikatsii-pedahohichnykh-pratsivnykiv-zakladiv-doshkilnoi-zahalnoi-serednoi-ta-pozashkilnoi-osvity-psykhosotsialna-pidtrymka-dlia-osviti.
3. Гнатюк О. В., Чекстере О. Ю. Особливості навчання та адаптації здобувачів освіти в умовах війни. *Innovative development of science, technology and education*. Proceedings of the 9th International scientific and practical conference. Perfect Publishing, 2024. С. 377–388.
4. Власенко І. А., Фурман В. В., Рева О. М., Канюка І. О. Психологічне здоров'я студентської молоді. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 224 с.

Ключові слова: соціально-психологічна реабілітація, освітнє середовище, студентська молодь, заклади вищої освіти.

Key words: social and psychological rehabilitation, educational environment, students, higher education institution.

Татьянчиков Андрій Олександрович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент
Третьякова Тетяна Миколаївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат політичних наук, доцент

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА

Трансформація ціннісних орієнтацій набуває особливої актуальності в контексті вищої освіти, оскільки саме цінності визначають характер професійного вибору, життєві стратегії та соціальну поведінку молодого покоління. Сучасні процеси глобалізації, цифрової трансформації та зростання інтенсивності інформаційних потоків формують нові виклики для освітнього середовища, що обумовлює необхідність глибшого аналізу змін у ціннісній сфері здобувачів вищої освіти.

У сучасному соціальному просторі суттєво посилюється вплив цифрових технологій і соціальних медіа, які створюють принципово нові умови соціалізації молоді. Студенти активно інтегровані в онлайн-комунікацію, що перетво-

рюється на значущий фактор формування їхніх ціннісних установок. Кіберсоціалізація, яка передбачає взаємодію через цифрові середовища, істотно впливає на розвиток особистісних орієнтацій, систему цінностей і соціальні пріоритети молоді.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показав, що проблема трансформації ціннісних орієнтацій здобувачів вищої освіти розглядається у межах міждисциплінарного підходу та охоплює філософські, соціологічні й психологічні аспекти, однак особливого значення вона набуває в умовах цифровізації та поширення кіберсоціалізації [1; 2]. У наукових працях обґрунтовується розуміння ціннісних орієнтацій як динамічної ієрархічної системи, що визначає мотиваційно-смислову сферу особистості та її соціальну поведінку, при цьому студентський вік визначається як сенситивний період їх трансформації. Сучасні емпіричні дослідження фіксують зміщення ціннісних пріоритетів молоді у бік прагматичних і матеріальних орієнтацій, зниження значущості духовних і міжособистісних цінностей, що зумовлено як соціально-економічними змінами, так і впливом інформаційного та кіберпростору [4]. Разом із тим, попри значну кількість теоретичних і емпіричних напрацювань, питання комплексного вивчення впливу кіберсередовища на формування ціннісних орієнтацій студентської молоді залишається недостатньо розробленим і потребує подальшого системного дослідження.

Узагальнення результатів проведеного емпіричного дослідження дозволяє констатувати, що кіберпростір виступає універсальним і невід'ємним середовищем життєдіяльності сучасних здобувачів вищої освіти, забезпечуючи не лише інформаційно-комунікативні функції, але й виконуючи роль потужного чинника соціалізації та трансформації ціннісно-смислової сфери особистості.

Дослідження показало, що зміст діяльності у кіберпросторі диференціюється залежно від вікових та освітніх характеристик здобувачів. Для здобувачів 1-2 курсів характерним є переважання розважально-комунікативних форм активності, зокрема споживання контенту соціальних мереж, пошук інформації та міжособистісне спілкування. Натомість для здобувачів 3-4 курсів та здобувачів-магістрів більш типовим є інструментальне використання цифрового середовища, пов'язане з професійною діяльністю, цілеспрямованим пошуком інформації та інтеграцією у професійні спільноти. Це свідчить про поступовий перехід від пасивного споживання інформації до її функціонального використання, що відображає еволюцію кіберсоціалізації від адаптаційного до інструментально-рефлексивного рівня.

Отримані результати також засвідчують, що кіберпростір сприймається здобувачами вищої освіти передусім як ресурсне середовище, яке забезпечує можливості самореалізації, комунікації, доступу до знань та інформаційної мобільності. Водночас такі аспекти, як анонімність, безкарність або можливість конструювання альтернативної ідентичності, мають значно нижчу суб'єктивну цінність, що може свідчити про відносно сформовану критичність та усвідом-

лення ризиків цифрового середовища. Разом із тим виявлені відмінності між групами респондентів вказують на те, що сприйняття цінностей кіберпростору є неоднорідним і залежить від вікових, когнітивних та соціальних чинників.

Аналіз ієрархії термінальних цінностей показав, що домінуючими для сучасних здобувачів є цінності, пов'язані з базовими ресурсами життєдіяльності та самозбереження, зокрема здоров'я та матеріальна забезпеченість. Поряд із цим значущими залишаються цінності кохання та свободи, особливо у крайніх вікових групах вибірки. Водночас зафіксовано тенденцію до зниження значущості таких соціально орієнтованих цінностей, як щасливе сімейне життя та щастя інших людей, що свідчить про зміщення ціннісного фокусу в бік індивідуалістичних і егоцентричних орієнтацій. Така трансформація є особливо значущою у контексті професійної підготовки майбутніх психологів, оскільки може впливати на формування їхньої професійної ідентичності та гуманістичної спрямованості.

У структурі інструментальних цінностей виявлено суперечливі тенденції. З одного боку, спостерігається зниження значущості традиційно соціально схвалюваних якостей, таких як відповідальність, старанність, освіченість і раціоналізм, що може свідчити про переоцінку засобів досягнення життєвого успіху. З іншого боку, зростає значущість таких якостей, як самоконтроль, сміливість у відстоюванні власної позиції та толерантність, що відображає адаптацію до умов соціальної невизначеності та підвищеної варіативності соціальних норм. Важливою є також тенденція до підвищення терпимості при одночасному зниженні непримиренності до недоліків, що може інтерпретуватися як показник гуманізації міжособистісних відносин.

Результати дослідження смисложиттєвих орієнтацій дозволяють зробити висновок про загальну здатність здобувачів знаходити сенс життя у трьох часових вимірах – минулому, теперішньому та майбутньому, однак із вираженими відмінностями між групами. Найвищий рівень осмисленості життя характерний для здобувачів старших курсів магістратури, що свідчить про більшу сформованість життєвих стратегій та цілей. Натомість здобувачі молодших курсів демонструють нижчий рівень інтеграції смисложиттєвих орієнтацій, орієнтуючись переважно на майбутнє як джерело потенційного сенсу. Така ситуація може бути пов'язана з етапом становлення особистісної ідентичності та недостатньою рефлексивністю життєвого досвіду.

Виявлено наявність статистично значущих зв'язків між особливостями взаємодії з кіберпростором і системою ціннісних орієнтацій здобувачів. Встановлено, що різні види активності в цифровому середовищі по-різному впливають на структуру цінностей: інтенсивне використання соціальних мереж асоціюється зі зростанням значущості матеріального добробуту та пізнавальних інтересів, освітня діяльність у кіберпросторі – з орієнтацією на альтруїстичні цінності, ігрова активність – зі зниженням значущості здоров'я, а створення контенту – з підвищенням соціальної активності та громадянської позиції. Це свідчить про

диференційований характер впливу цифрового середовища на ціннісну сферу особистості.

Крім того, встановлено взаємозв'язок між цінностями кіберпростору та загальною системою ціннісних орієнтацій. Зокрема, орієнтація на самоствердження у цифровому середовищі пов'язана з прагненням до високого соціального статусу, цінність анонімності – з естетичними переживаннями, а доступність інформації – з комунікативними потребами. Це підтверджує, що кіберпростір не лише відображає існуючі цінності, але й активно їх трансформує, формуючи нові смислові зв'язки.

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що особливості взаємодії здобувачів вищої освіти з сучасним інформаційним середовищем виступають важливим чинником трансформації їхньої ціннісно-смислової сфери, визначаючи як структуру ціннісних орієнтацій, так і рівень осмисленості життєвого досвіду. Виявлені зміни відображають переорієнтацію молоді на індивідуалістичні та прагматичні цінності при одночасному зниженні значущості соціально спрямованих орієнтацій, а також диференціацію смисложиттєвих установок залежно від вікових та освітніх характеристик. Це зумовлює необхідність подальшого наукового осмислення зазначених процесів і розробки практичних підходів до гармонізації ціннісного розвитку особистості в умовах сучасного інформаційного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Рубан А. Вплив соціальних мереж на формування ідентичності підлітків та молоді. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія: «Педагогічні науки»*. 2021. Вип. 56. С. 213–220.

2. Саяпіна С., Боженко І. Проблема формування ціннісних орієнтацій молоді: науковий дискурс сучасних дослідників. *Гуманізація навчально-виховного процесу.* 2024. №. 1 (105). С. 79–90.

3. Татьянчиков А. О. Кіберсоціалізація особистості в умовах змішаної реальності. *Особистість та суспільство в цифрову еру: психологічний вимір* : матеріали III міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 червня 2022 року). Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2022. С. 244–248.

4. Ханецька Т. І., Федоренко А. Ф. Взаємозв'язок інтернет-залежності та ціннісних орієнтацій сучасної молоді. *The latest developments of specialists for the development of science.* Florence, 2024. P. 151–158.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, ціннісно-смислова сфера особистості, здобувачі вищої освіти, кіберсоціалізація, інформаційний простір.

Key words: value orientations, value-meaning sphere of personality, higher education students, cybersocialization, information space.

Ташматов Вячеслав Абдуллайович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент
Базилевич Марія Олексіївна
Національний університет «Одеська юридична академія»
здобувачка вищої освіти факультету психології, політології та соціології

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛІДЕРА ДЕСТРУКТИВНОГО КУЛЬТУ

У сучасному глобалізованому світі, що характеризується кризою традиційних цінностей, соціальною нестабільністю та інтенсивною цифровізацією, спостерігається стійка тенденція до зростання впливу деструктивних культів. Ці організації, маскуючись під релігійні, психологічні або тренінгові центри, завдають суттєвої шкоди психічному здоров'ю особистості, а також можуть посягати і на життя та здоров'я людини. Ключовою фігурою, яка визначає життєздатність та небезпеку такої групи, є її лідер. Саме його психологічний профіль, маніпулятивні здібності та специфічні акцентуації характеру стають фундаментом для побудови системи тотального контролю над адептами [1, с. 344]

Психологічні особливості лідера деструктивного культу слід розглядати як складне поєднання стійких індивідуальних рис, які дозволяють йому не лише домінувати, а й трансформувати свідомість послідовників. Однією з фундаментальних рис такого лідера є патологічний нарцисизм. Він проявляється у переконанні у власній винятковості, «божественному» призначенні або володінні ексклюзивним знанням, недоступним широкому загалу. Це створює жорстку дистанцію між ним і колективом, де лідер сприймається як непогрішний авторитет. Окремо слід виділити феномен «нарцисичного розширення», за якого лідер сприймає адептів не як окремих особистостей, а як продовження власного «Я». Це призводить до повної дегуманізації стосунків: успіхи послідовників приписуються геніальності провідника, а будь-які невдачі чи сумніви трактуються як особиста недосконалість або «гріховність» самого адепта. Таким чином, формується специфічна емоційна пастка, де самооцінка рядового члена групи стає повністю залежною від настрою та прихильності лідера [2, с. 448]/

Важливе місце у структурі особистості посідає високий рівень макіавеллізму. Це проявляється у цинічному ставленні до оточуючих, схильності до маніпуляцій та використанні людей як інструментів для досягнення власних, часто прихованих, цілей. Лідер культу майстерно розпізнає «слабкі місця» потенційних адептів – почуття самотності, провини, страху або втрати сенсу життя – і використовує їх для встановлення емоційної залежності. Маніпулятивна стратегія такого лідера базується на глибокому знанні психології натовпу. Використовуючи техніки «соціального доказу» та «дефіциту істини», він створює ілюзію, що лише всередині групи людина може отримати захист та реалізацію. Важливою когнітивною особливістю є здатність лідера до «подвійного мислення»: він може

пропонувати адептам аскетизм та самопожертву, водночас ведучи розкішний спосіб життя, обґрунтовуючи це своєю «особливою місією» [3, с. 480]. Це створює інтелектуальний бар'єр, який блокує здатність підлеглих до логічного аналізу дій керівництва.

Особливої уваги заслуговують емоційні та соціальні бар'єри, які лідер свідомо вибудовує всередині організації. Якщо у традиційному менеджменті метою є подолання бар'єрів для ефективної комунікації, то в деструктивному культі лідер використовує їх для ізоляції адептів. Зокрема, створюється інформаційний бар'єр шляхом цензури зовнішніх джерел інформації та «інформаційного перевантаження» специфічними доктринами. У контексті інформаційного домінування лідер часто вдається до «реформування мислення» через зміну мовного коду. Вводяться специфічні неологізми, терміни набувають нового значення [4, с. 256]. Це не лише посилює комунікативний бар'єр із зовнішнім світом, а й обмежує здатність адепта формулювати критичні думки, оскільки сама мова, якою він тепер користується, заздалегідь програмує його на лояльність до системи.

Статусний бар'єр у таких групах набуває екстремальних форм. Ієрархія будується не на професійній компетенції, а на ступені наближеності до лідера. Будь-яка ініціатива знизу, що суперечить думці керівника, сприймається як прояв непокори. У таких умовах комунікація стає виключно односторонньою, що призводить до деградації особистості учасників та їхньої повної десоціалізації [5, с. 300]. Психологічний портрет доповнюється параноїдальними тенденціями. Світ за межами культу змальовується як вороже середовище. Такий поділ на «своїх» і «чужих» є потужним механізмом згуртування групи навколо постаті лідера-рятівника. Водночас усередині колективу часто панує атмосфера взаємного нагляду, що підживлює страх і запобігає формуванню горизонтальних зв'язків.

Аналізуючи механізми влади, слід зазначити, що лідери деструктивних культів часто демонструють ознаки соціопатії. Це виражається у повній відсутності емпатії та ігноруванні суспільних норм. Важливою ознакою в межах юридичної психології є схильність до експлуататорської поведінки, що межує з кримінальними діяннями. Психологічний тиск часто поєднується з економічним визиском та сексуальним зловживанням. Лідер демонструє абсолютну відсутність провини за деструктивні наслідки своїх дій, вважаючи, що «вища мета» виправдовує будь-які засоби. Це робить таку особу надзвичайно небезпечною для суспільного порядку, оскільки вона ставить власні потреби вище за закон та людську гідність.

Отже, психологічні особливості лідера деструктивного культу – це поєднання патологічного нарцисизму, макіавеллізму та соціопатії, що реалізується через тотальний контроль [6, с. 384]. Діяльність такого індивіду спрямована на руйнування індивідуальності інших та створення замкнених систем, що становлять загрозу для соціому. Своєчасне виявлення цих рис дозволяє розробляти ефективні стратегії протидії деструктивним психологічним впливам у сучасному суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Карамушка Л. М. Психологія управління. Київ : Каравела, 2020. 344 с.
2. Орбан-Лембрик Л. Б. Соціальна психологія. Київ : Академвидав, 2019. 448 с.
3. Максименко С. Д. Загальна психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 480 с.
4. Коваль В. О. Психологія професійної діяльності. Одеса : Астропринт, 2021. 256 с.
5. Шевченко О. О. Психологія управлінської діяльності. Харків : Право, 2020. 300 с.
6. Бандурка О. М. Юридична психологія. Харків : Право, 2018. 384 с.

Ключові слова: лідер, деструктивний культ, маніпуляція, нарцисизм, соціопатія, психологічний контроль, макіавеллізм, ідентичність.

Key words: leader, destructive cult, manipulation, narcissism, sociopathy, psychological control, Machiavellianism, identity.

Шмаленко Юлія Іванівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат політичних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ ПОВЕДІНКОВИХ СКРИПТІВ МЕДІАТОРА ЗАСОБАМИ РОЛЬОВИХ ІГОР І СИМУЛЯЦІЙ

Сучасний суспільний запит на розвиток медіації як альтернативного, конструктивного способу розв'язання конфліктів особливо загострюється в умовах збройного конфлікту, де психологи відіграють ключову роль у підготовці фахівців-посередників. Медіаційна практика вимагає від них не лише теоретичних знань правових і процедурних аспектів, а насамперед розвинених професійних компетентностей: управління емоціями під час напружених взаємодій, емпатійного слухання, збереження нейтральності та фасилітації діалогу між сторонами. Саме тому підготовка медіаторів не може обмежуватися лекційними формами викладання, а потребує системного підходу до трансформації мислення й поведінки [1; 2].

Когнітивно-поведінковий підхід (КПП) утворює теоретично обґрунтовану базу для такого тренінгового навчання, оскільки він розкриває механізми зміни стійких когнітивних схем і автоматичних поведінкових реакцій – що є центральним завданням формування медіаторської компетентності. Тренінг, що поєднує рольові ігри, симуляції реальних ситуацій, кейс-аналіз і рефлексивні техніки, відповідає логіці КПП: він переводить медіатора від усвідомлення власних неадаптивних патернів до цілеспрямованої автоматизації нових, ефективних форм професійної поведінки.

Згідно з теорією А. Бека, когнітивна схема є стабільною ментальною структурою, яка фільтрує й інтерпретує інформацію відповідно до наявних переконань

особистості [1]. У конфліктних ситуаціях ці схеми визначають, чи сприймає людина протистояння як загрозу, як виклик, як спільну задачу чи як шанс для розвитку. Майбутні медіатори, вступаючи до тренінгу, зазвичай несуть із собою вже сформовані схеми, набуті в родинному досвіді, освітньому середовищі чи ширшому культурному контексті. Серед найпоширеніших дисфункціональних схем, що суттєво ускладнюють медіаційну практику, вирізняються: орієнтація на «переможця» (сторони конфлікту сприймаються виключно як опоненти), емоційне зараження (автоматична ідентифікація з «жертвою») та уникання гострих тем (конфлікт сприймається як небезпека, яку краще замовчувати). Завдання тренінгу полягає не в механічній передачі знань про медіацію, а в цілеспрямованій когнітивній реструктуризації – заміні цих схем на нові: нейтральність, системне бачення ситуації та фокус на інтересах сторін, а не на їхніх позиціях. Саме через контрольований досвід рольових ігор та симуляцій відбувається ця реструктуризація: студент отримує можливість прожити нові ролі, отримати негайний зворотний зв'язок і рефлексивно осмислити власні реакції.

Паралельно з когнітивними схемами важливу роль відіграють поведінкові скрипти – автоматизовані послідовності реакцій на конфлікт, сформовані роками і відтворювані мимоволі: захист, уникання, оцінювання чи вибір «правої» сторони [3]. Заміна цих скриптів на патерни нейтральності, фасилітації та орієнтації на спільні інтереси сторін потребує повторного научіння, яке найефективніше забезпечується активними методами навчання.

Рольові ігри та симуляції медіаційних сесій є тут методологічно найбільш відповідними інструментами. На відміну від лекційного матеріалу, який залишається на рівні декларативного знання, рольова гра дає змогу неодноразово виконувати ключові техніки медіатора – активне слухання, перефразування, рефреймінг – у живому, емоційно насиченому контексті, поступово закріплюючи їх як автоматизовані патерни. Коли медіатор під час навчання мимоволі порушує нейтральність, а група чи тренер негайно вказує на це, виникає внутрішній конфлікт між бажаним професійним образом і реальною дією – і саме це усвідомлення стає рушієм мотивації до зміни поведінкового скрипту. Крім того, регулярне програвання складних конфліктних сцен (крик, маніпуляції, емоційні вибухи) у безпечному тренінговому просторі знижує емоційну реактивність і підвищує толерантність до фрустрації – якості, критичні для реальної медіаційної практики.

Симуляції медіаційної сесії поглиблюють цей процес, відтворюючи повний цикл – від підготовки й вступного слова до пошуку рішень і підписання угоди. Вони реалізують цикл досвідного навчання Д. Колба, що охоплює конкретний досвід, рефлексивне спостереження, абстрактну концептуалізацію та активне експериментування [2]. Особливо цінним є відеозапис симуляції з подальшим спільним аналізом: медіатор бачить себе «збоку» і помічає невербальні прояви прихованих схем – нахил корпусу до однієї сторони, зміну інтонації чи уникання зорового контакту, – що робить рефлексію глибшою й об'єктивнішою. Сучасні симуляційні технології дозволяють долати обмеження класичних рольових ігор,

забезпечуючи вищий рівень реалістичності сценаріїв і структурованого зворотного зв'язку, що є особливо важливим для формування практичних компетентностей медіатора [4].

У вітчизняному контексті дослідження тренінгових технологій у сфері психологічної освіти підтверджують, що саме інтерактивні методи забезпечують стійкі зміни в професійній компетентності майбутніх психологів [5]. Вивчення формування медіаторських навичок у працівників правоохоронних органів додатково свідчить: симуляції реальних конфліктних ситуацій у поєднанні з рефлексією значно підвищують практичну готовність фахівців до посередництва [6].

Таким чином, рольові ігри та симуляції в межах когнітивно-поведінкового підходу є не допоміжним, а системоутворювальним методом підготовки медіаторів. Вони забезпечують процес трансформації поведінкових скриптів: усвідомлення наявного патерну – цілеспрямоване відпрацювання нового – його автоматизація. Відеоаналіз симуляцій є найбільш ефективним інструментом рефлексивного компоненту, оскільки дозволяє об'єктивувати приховані когнітивні схеми через невербальну поведінку.

Список використаних джерел:

1. Beck A. T., Haigh E. A. Advances in cognitive theory and therapy: The generic cognitive model. *Annual Review of Clinical Psychology*. 2014. Vol. 10. P. 1-24. DOI: 10.1146/annurev-clinpsy-032813-153734.

2. Kolb D. A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. Englewood Cliffs : Prentice-Hall, 1984. 256 p.

3. Schank R. C., Abelson R. P. Scripts, Plans, Goals, and Understanding: An Inquiry into Human Knowledge Structures. Hillsdale : Lawrence Erlbaum Associates, 1977. 248 p.

4. Шмаленко Ю. І. Симуляційні технології у навчанні медіаторів. *Інновації та інтернаціоналізація у вищій освіті :* матеріали британсько-української конференції (Лондон, 16 жовтня 2025 року) / за ред. С. В. Ківалова ; відп. Ред. Д. А. Мінченко ; Міжнародна освітня корпорація ; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса : Юридична література, 2025. С. 508-510.

5. Зливков В. Л., Лукомська С. О. Сучасні тренінгові технології розвитку особистості в освіті. Київ, 2022. 184 с.

6. Скомороха Р. Ю., Іванцов В. О. Формування професійної стресостійкості та навичок медіації у працівників поліції: навчальні та психологічні підходи. *Взаємодія органів публічної влади та правоохоронних органів в контексті забезпечення публічної безпеки в умовах воєнного стану* : зб. доп. за результатами круглого столу (м. Кам'янське, 20 листоп. 2024 р.). Кам'янське : ГО МОПЛ, 2024. С. 142-147.

Ключові слова: медіація, тренінгові технології, поведінковий скрипт, когнітивна схема, рольова гра, психологічний тренінг, конфліктна поведінка, симуляція.

Key words: mediation, training technologies, behavioural script, cognitive schema, role-play, psychologist training, conflict behaviour, simulation.

СЕКЦІЯ 22.
ЕКОНОМІКА ТА ПІДПРИЄМНИЦТВО В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ, ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННА ВІДБУДОВА УКРАЇНИ

Керівник секції: *доцент кафедри економіки та менеджменту, кандидат економічних наук, доцент Примаченко Іван Федорович*
Секретар секції: *доцент кафедри економіки та менеджменту, кандидат економічних наук Капустян Ірина Володимирівна*

Кібік Ольга Миколаївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри економіки та менеджменту,
доктор економічних наук, професор

ІНВЕСТИЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Тривала нестабільність, спричинена воєнними діями, структурними дисбалансами та руйнуванням економічного потенціалу, лише ускладнює процес відновлення та ставить під сумнів здатність економіки функціонувати у звичних моделях розвитку. Втрата інвестиційної привабливості, зростання ризиків та обмежений доступ до фінансових ресурсів формують системні бар'єри для відновлення. У таких умовах ключовою проблемою стає пошук ефективних інвестиційних інструментів, здатних забезпечити відновлення та закласти основу для підвищення економічної резилієнтності.

Економічна резилієнтність розглядається як здатність соціально-економічної системи протистояти шокам, адаптуватися до затяжних кризових впливів і відновлювати траєкторію розвитку на новому, більш стійкому рівні. Дослідження українських та зарубіжних авторів свідчать, що резильєнтні економіки поєднують гнучкість інституцій, диверсифікацію джерел зростання та здатність до швидкої мобілізації фінансових ресурсів у кризових умовах [1; 2]. У цьому контексті інвестиційні інструменти виступають засобом відтворення капіталу та структурної трансформації та посилення стійкості економічної системи України.

Стан інвестиційної діяльності України в умовах воєнної та макроекономічної нестабільності характеризується різким скороченням обсягів капіталовкладень, зміною їхньої галузевої та регіональної структури, посиленням залежності від зовнішніх джерел фінансування. Дослідження фіксують негативний вплив воєнних дій на інвестиційний клімат, посилення ризиків та невизначеності для

іноземних і вітчизняних інвесторів, що вимагає переосмислення традиційних підходів до інвестиційної політики. Водночас зростає роль цільових інструментів, орієнтованих на відбудову критичної інфраструктури, підтримку підприємництва та відновлення виробничих ланцюгів [3].

До ключових інвестиційних інструментів відновлення економічної резилієнтності України доцільно віднести державні інвестиційні програми та фонди відновлення, спрямовані на фінансування критичної інфраструктури, енергетики, житлового фонду та базових галузей; проєкти державно-приватного партнерства, які дозволяють залучати приватний капітал до реалізації масштабних інфраструктурних та соціально значущих проєктів; міжнародні фінансові інструменти (кредити, гранти, гарантійні програми міжнародних організацій), що виступають джерелом довгострокового капіталу. Особливе значення мають спеціалізовані боргові інструменти, зокрема облігації відновлення, «зелені» та соціальні облігації, які орієнтовані на фінансування проєктів із високим ефектом для стійкості та модернізації економіки.

Формування ефективних інвестиційних інструментів неможливе без системного управління ризиками, які у воєнних умовах набувають критичного характеру. Страхування воєнних та політичних ризиків, надання державних гарантій за інвестиційними проєктами, компенсаційні механізми відшкодування збитків, а також удосконалення правового захисту інвесторів розглядаються як необхідні інституційні передумови пожвавлення інвестиційної активності. Без їх запровадження ризиковий профіль України залишається надмірно високим, що обмежує можливість масштабного залучення приватного капіталу для цілей повоєнної відбудови.

Окремого значення набуває розвиток сучасних фінансових ринків та інноваційних інструментів фінансування, здатних забезпечити гнучкий перерозподіл ресурсів у пріоритетні сфери. Йдеться про інститути колективного інвестування, краудфандингові платформи, інструменти з імпакт-орієнтацією (impact investing), а також цифровізацію інвестиційної інфраструктури, що підвищує прозорість, знижує трансакційні витрати та розширює коло потенційних інвесторів. Для України це створює можливість мобілізувати як внутрішні, так і зовнішні ресурси на засадах довіри, підзвітності та вимірюваного соціально-економічного ефекту.

Концептуальні засади використання інвестиційних інструментів відновлення економічної резилієнтності доцільно розглядати як цілісну рамку, що задає напрями та логіку економічної трансформації. Акцент має бути зроблено на проєктах із вираженим мультиплікативним ефектом. Кожна вкладена гривня має генерувати додану вартість одночасно у кількох вимірах, основними з яких є створення робочих місць, розширення експортного потенціалу та формуванні інноваційних компетенцій. Такий підхід переводить інвестиційну діяльність із площини «латання прогалин» у площину цілеспрямованого нарощення довгострокової спроможності економіки протистояти шокам.

Другим ключовим елементом концепції є побудова змішаних фінансових моделей, у яких бюджетні ресурси відіграють роль «якоря» для мобілізації приватного та міжнародного капіталу. Доцільним є співфінансування окремих проєктів та створення архітектури партнерств, де державні гарантії, податкові стимули, інструменти ризик-шерінгу та спеціальні фінансові платформи знижують бар'єри входу для інвесторів. У такій конфігурації інвестиційні інструменти стають каналами, через які зовнішні фінансові потоки спрямовуються саме в ті сектори, що формують основу майбутньої резилієнтності – енергетику, інфраструктуру, переробну промисловість, людський капітал.

Третій вимір концептуальних засад пов'язаний із запровадженням системи оцінки впливу інвестицій на резилієнтність економіки на макрорівні, рівні регіонів та окремих кластерів. Потрібен перехід від традиційної оцінки ефективності за показниками окупності до врахування здатності проєктів зменшувати вразливість територій, диверсифікувати структуру виробництва, посилювати зв'язки між секторами. Наявність таких індикаторів створює підґрунтя для селекції проєктів. Відповідно підтримку отримують ті, що не просто генерують прибуток, а роблять економіку менш чутливою до майбутніх шоків.

У сукупності реалізація цих підходів змінить статус інвестиційних інструментів у системі економічної політики. Вони перестануть сприйматися як тимчасова антикризова відповідь на руйнівні наслідки війни, будуть розглядатися як стратегічний ресурс конструювання нової моделі розвитку. За таких умов Україна буде позиціонуватися не лише як реципієнт допомоги, а як резильєнтна економіка, здатна через продуману інвестиційну політику перетворювати шоки на імпульси для оновлення, підвищення конкурентоспроможності та інтеграції у глобальні ланцюги створення вартості.

Список використаних джерел:

1. Інституційне забезпечення резильєнтності економіки України: монографія / за ред. Е. М. Лібанової; авт. колектив. Харків: ФОП Лібуркіна Л. М., 2025. 424 с.

2. Хаустова В. Є., Решетняк О. І. Резильєнтність економіки: сутність і виклики для України. *БІЗНЕСІНФОРМ*. 2023. № 7. С. 30-41. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2023-7_0-pages-30_41.pdf.

3. Танасієнко Н., Врублевський І., П'ятничка В., Урізченко В. Державна інвестиційна політика в Україні в умовах війни та повоєнного періоду. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2024. № 1. С. 321-326.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційні інструменти, економічна резілієнтність, відновлення, нестабільність.

Key words: investment, investment instruments, economic resilience, recovery, instability.

Слободянюк Ольга Василівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри економіки та менеджменту,
доктор економічних наук, професор

ГРАНТИ, КРЕДИТИ ТА РЕПАРАЦІЇ У ФІНАНСОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Збройна агресія рф проти України завдала безпрецедентних матеріальних збитків національній економіці та інфраструктурі держави. За розрахунками KSE Institute спільно з Міністерством розвитку громад та територій і Міністерством економіки України, у листопаді 2024 р. сума прямих збитків, завданих інфраструктурі, сягнула майже 169,8 млрд дол. США. Найбільшої шкоди зазнав житловий сектор майже 60,0 млрд дол. США (236 тис. пошкоджених або зруйнованих будівель), транспортна інфраструктура пошкоджена на 38,5 млрд дол. США, енергетика отримала пошкоджень на 14,6 млрд дол. США [1].

За найновішою оцінкою Світового банку (RDNA5, грудень 2025 р.), загальний обсяг потреб відновлення сягнув 588 млрд дол. США [2]. Тому в умовах хронічного дефіциту власних бюджетних ресурсів формування ефективної архітектури фінансування відбудови набуває статусу стратегічного завдання, від вирішення якого залежить не лише економічне майбутнє України, а й успішність її євроінтеграційного курсу.

Сучасна система фінансових механізмів відбудови формується за трьома ключовими каналами. Ними є міжнародні гранти, пільгові кредити МФІ, технічна допомога, репараційний механізм на основі заморожених активів російської федерації. Провідним багатостороннім механізмом залучення коштів на відновлення є програма Ukraine Facility, яка запроваджена Європейським Союзом на 2024-2027 роки із загальним обсягом підтримки до 50 млрд. євро. і затверджена Радою ЄС у лютому 2024 року. Бюджетна підтримка реформ становить до 38,27 млрд. євро, з яких 16,75 млрд. євро є безповоротними грантами; інвестиції та технічна допомога становить 4,02 млрд .євро; підтримка приватного сектора через Ukraine Investment Framework нараховує 7,71 млрд. євро [3]. Таким чином, грантова складова становить щонайменше третину загального обсягу Ukraine Facility.

Тісно пов'язаним із цим механізмом є Ukraine Investment Framework (UIF) із загальним бюджетом 9,3 млрд. євро, з яких 7,8 млрд. євро становлять кредитні гарантії, 1,5 млрд. євро становлять гранти та змішане фінансування. Кошти UIF не надходять до державного бюджету безпосередньо, а реалізуються через МФІ, банки розвитку та українські фінансові установи [3].

Міжнародний банк реконструкції та розвитку реалізує в Україні низку кредитних програм. Проєкт SURGE «Підтримка відбудови шляхом розумного фіскального управління» (246,5 млн дол. США) і проєкт RISE, спрямований на відновлення приватного сектора (загальний обсяг понад 1 млрд. дол. США на 2024 – 2027 рр.) [2]. Умовою надання значної частини зовнішнього фінансування

є виконання Україною реформаторських зобов'язань у сферах антикорупційного законодавства, державного управління, енергетичних ринків та бізнес-середовища. Тому фінансування відбудови та євроінтеграційний процес є взаємообумовленими, реформи уможливлюють отримання коштів, а кошти прискорюють трансформацію інституційного середовища.

У відповідь на агресію країни G7 та ЄС заблокували суверенні активи рф на суму приблизно 350 млрд. дол. США, з яких переважна більшість (близько 196,6 млрд. євро) зберігається у бельгійській розрахунковій палаті Euroclear. Доходи від реінвестування таких активів складали у 2024 році 3,4 млрд. євро. Зокрема, Швейцарія заблокувала фінансові активи на суму 5,8 млрд. шв. франків (≈6,4 млрд. дол. США) та активи ЦБ рф на 7,24 млрд шв. франків [5]. Доходи від реінвестування таких активів складали у 2024 році 3,4 млрд. євро. У жовтні 2025 року Україна отримала кредит ЄС на 4 млрд. євро в межах ініціативи G7 ERA, погашення якого передбачено за рахунок доходів від заблокованих суверенних активів [6]. Раніше, у 2024 році, G7 погодили окремий кредит Україні на 50 млрд дол. США під аналогічне забезпечення. Водночас питання повної конфіскації залишається юридично неврегульованим. Жодна держава світу досі не запровадила в національному законодавстві повноцінного механізму стягнення суверенних активів іноземної держави.

На внутрішньому рівні держава розвиває власний інструментарій підтримки відновлення. Запроваджена програма «Доступні кредити 5-7-9» (18 млрд. грн. у бюджеті 2024 р.). Вона забезпечує доступ бізнесу до пільгових позик. Грантові програми для переробних підприємств (гранти до 8 млн. грн.) стимулюють розвиток виробництва [1, с. 13]. Заснован американсько-український інвестиційний фонд відбудови з початковим капіталом 150 млн дол. США, орієнтований на проєкти в енергетиці, інфраструктурі та видобутку стратегічних мінералів [4].

Проведений аналіз дозволяє виокремити ключові проблеми у функціонуванні системи фінансових механізмів відбудови. За оцінкою Мінрозвитку гранти становлять лише до 10% загального зовнішнього фінансування, тоді як кредитне навантаження перекладається на майбутні покоління [2], що виокремлює дисбаланс між борговими та безповоротними інструментами. Відповідно до звітності Мінфіну, сукупні боргові зобов'язання держави станом на 31 жовтня 2025 року сягнули 197,2 млрд. дол. США, з яких 73,6% становить зовнішній борг, а 65,2% загального боргу пільгові позики від МФО та урядів іноземних держав [6]. Кошти МФІ реалізуються поза межами зведеного державного бюджету, що ускладнює планування та звітність і показує недостатню координацію між донорами та бюджетними механізмами. Затримки у правовому врегулюванні питань конфіскації заморожених активів призводять до невикористання потенційного репараційного ресурсу. Збереження значних корупційних ризиків та недостатнього рівня прозорості у розподілі коштів стримує активність приватних інвесторів.

Таким чином архітектура фінансового забезпечення відбудови України перебуває у стадії активного формування та потребує подальшого вдосконалення.

Ефективна відбудова України є можливою лише за умови поєднання різноманітних фінансових механізмів до яких відносимо міжнародні гранти і кредити, репараційні надходження, внутрішні інструменти підтримки та приватні інвестиції. Досвід реалізації наявних механізмів засвідчує, що ефективність залучення зовнішніх ресурсів визначається не стільки масштабом залученого фінансування, скільки станом інституційного середовища, рівнем прозорості розподілу коштів та здатністю держави забезпечити їх цільове використання.

Список використаних джерел:

1. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України станом на листопад 2024 року. *KSE Institute.* URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2025/02/KSE_Damages_Report-November-2024-UA.pdf

2. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment Released (RDNA5). Press Release, February 23, 2026. *World Bank.* URL: https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2026/02/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released

3. Рада ЄС затвердила інструмент Ukraine Facility обсягом 50 млрд євро на 2024–2027 роки. *Офіційний сайт Міністерства фінансів України*. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/eu_council_approved_eur_50_billion_ukraine_facility_for_2024-2027-4469

4. Американсько-український інвестиційний фонд відбудови (URIF) оголосив про першу інвестицію. URL: https://ua.usembassy.gov/uk/urif-announces-first-investment/

5. РБК-Україна. URL: https://www.rbc.ua/rus/news/shveytsariyi-nazvali-sumu-zamorozhenih-rosiyskih-1713862532.html

6. Укрінформ. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/4065207-derzborg-ukraini-u-zovtni-zris-na-298-milarda.html

Ключові слова: фінансові механізми відбудови, міжнародні гранти, пільгове кредитування, репараційні надходження, заморожені активи, міжнародні фінансові інституції, євроінтеграція, післявоєнне відновлення, державний борг.

Key words: financial mechanisms of reconstruction, international grants, concessional lending, reparation revenues, frozen assets, Ukraine Facility, international financial institutions, European integration, post-war recovery, public debt.

Котлубай Вячеслав Олексійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри економіки та менеджменту,
кандидат економічних наук, доцент

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК БІЗНЕСУ ЯК ЧИННИК ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Повоєнне відновлення України формує унікальний у світовій практиці виклик: необхідність одночасної реконструкції зруйнованої економічної інфраструктури та системної модернізації бізнес-середовища відповідно до стандартів Європейського Союзу. За таких умов інноваційний розвиток бізнесу набуває ролі не лише економічного, а й стратегічного пріоритету – оскільки саме здатність до технологічного оновлення, цифрової трансформації та нарощування доданої вартості визначатиме рівень конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів господарювання на єдиному ринку ЄС. За висновками Конференції з відновлення України [1], проведеної в Римі у липні 2025 року, прив'язка реконструкції до стандартів ЄС є найнадійнішою гарантією ефективного та сталого відновлення, а інновації визначені як ключовий чинник довгострокової економічної стійкості. Відтак інноваційний розвиток бізнесу постає не як супутній процес відновлення, а як його рушійна сила.

Євроінтеграційний вектор суттєво посилює роль інновацій у розвитку вітчизняного бізнесу. Україна досягла 84 % виконання Угоди про асоціацію з ЄС у 2025 році, порівняно з 81% у 2024 році, що свідчить про прискорення реформаційного процесу та наближення до вимог єдиного ринку [2]. Водночас повноцінна інтеграція в економічний простір ЄС вимагає від вітчизняного бізнесу якісного стрибка в технологічному рівні, продуктивності та інноваційній активності.

Аналіз інноваційного розвитку бізнесу в Україні в умовах воєнного часу засвідчує поєднання руйнівних наслідків збройної агресії із проявами адаптивної стійкості та точками зростання. Згідно з даними Європейської інноваційної таблиці (European Innovation Scoreboard) 2025 року, Україна належить до категорії «Emerging Innovators» – із зведеним індексом інновацій на рівні 29,0 % від середнього показника країн ЄС. Позитивним сигналом є зростання на 2,6 % порівняно з 2024 роком за рахунок торговельних показників – зокрема, 5,1-відсоткового зростання експорту продукції середньо- та високотехнологічних виробництв. Водночас ІТ-сектор залишається провідним інноваційним лідером: частка телекомунікаційних та комп'ютерних послуг у загальному експорті України зросла з 38,5 % до 43 % у першому півріччі 2025 року, а знання-інтенсивний сервісний експорт досяг 84,9 % від середнього показника ЄС [3].

Разом із тим у секторі промислових інновацій зберігається структурна слабкість. Виручка ІТ-сектору від експорту у 2024 році склала 6,45 млрд доларів – що на 4,2 % менше, ніж у 2023 році, та на 12,3 % менше, ніж у рекордному 2022 році [4]. Венчурний ринок демонструє ознаки відновлення: упродовж 2019-2024 ро-

ків IT-сектор залучив близько 1,5 млрд доларів венчурного капіталу в напрямах штучного інтелекту, кібербезпеки, оборонних технологій та фінтеху [6]. На рівні малого та середнього бізнесу важливим каталізатором інноваційного розвитку стала програма EU4Business – SME Recovery Programme, що спрямована на впровадження інновацій та розширення експортного потенціалу українських МСП [5]. У березні 2026 року ЄС схвалив новий інвестиційний пакет на 1,5 млрд євро для підтримки відновлення та модернізації України, що створює нові можливості для фінансування інноваційної діяльності бізнесу.

Аналіз інноваційного розвитку бізнесу в Україні виявляє комплекс взаємопов'язаних проблем, що обмежують його роль у повоєнному відновленні та євроінтеграції. Ключовою є хронічна недостатність інвестицій в інновації: витрати на НДДКР складають лише 0,29 % ВВП, що є критично низьким показником порівняно з країнами ЄС і унеможливлює системне технологічне оновлення бізнесу [7]. Структурна вразливість інноваційної діяльності підсилюється надмірною концентрацією інноваційного потенціалу в IT-секторі за одночасної слабкості інноваційної активності в промисловості, аграрному секторі та сфері послуг. Серйозною перешкодою є руйнування інноваційної інфраструктури внаслідок воєнних дій – пошкодження виробничих потужностей, науково-дослідних установ і технологічних парків суттєво обмежує здатність бізнесу до реалізації інноваційних про'ктів. Не менш значущою є проблема невідповідності управлінських практик вітчизняного бізнесу вимогам інноваційного розвитку в рамках ЄС [8]: більшість суб'єктів господарювання не застосовують систематичних стратегій інноваційного розвитку, стандартів нефінансової звітності ESG та інструментів захисту інтелектуальної власності, що є базовими вимогами до учасників єдиного ринку ЄС. Нарешті, обмеженість доступу до міжнародного фінансування інновацій – через недостатню обізнаність бізнесу з можливостями програм «Горизонт Європа», EU4Business та Ukraine Facility – залишає значну частину потенційних інноваційних проектів нереалізованими [5].

Подолання означених проблем потребує комплексного підходу, що поєднує державну підтримку, ринкові стимули та міжнародне співробітництво. Першочерговим напрямом є формування сприятливого регуляторного середовища для інноваційного бізнесу, гармонізованого з вимогами ЄС: спрощення процедур реєстрації та захисту інтелектуальної власності, запровадження податкових стимулів для інноваційно активних суб'єктів господарювання та розвиток законодавства щодо венчурного інвестування за європейськими зразками. Системним кроком має стати розбудова інноваційної екосистеми через мережу технологічних парків, центрів трансферу технологій та університетсько-бізнесових партнерств, що забезпечуватиме трансформацію наукових розробок у ринкові продукти та сприятиме відновленню зруйнованої дослідницької інфраструктури. Ключовим важелем є активізація залучення міжнародного фінансування інновацій – через систематичну роботу з EU4Business, програмою «Горизонт Європа», фондом Ukraine Facility та двосторонніми інвестиційними угодами, орієнтовану

насамперед на МСП із доведеним інноваційним потенціалом. Не менш суттєвим є цілеспрямований розвиток управлінських компетенцій бізнесу у сфері інноваційного менеджменту, стратегічного планування та ESG-стандартів – через освітні програми, бізнес-акселератори та міжнародні обміни досвідом, орієнтовані на наближення управлінських практик до вимог єдиного ринку ЄС. Окремим пріоритетом має стати підтримка оборонних технологій та кіберінновацій як сфер, в яких Україна вже демонструє глобальну конкурентоспроможність та здатна сформувати нові ніші на ринку ЄС.

Інноваційний розвиток бізнесу є системним чинником повоєнного відновлення та євроінтеграції України, оскільки саме через підвищення технологічного рівня та інноваційної активності вітчизняних суб'єктів господарювання стає можливим досягнення стандартів єдиного ринку ЄС та формування нових конкурентних переваг. Досягнення 84 % виконання Угоди про асоціацію у 2025 році та схвалення нового інвестиційного пакету ЄС на 1,5 млрд євро у 2026 році засвідчують потужний інституційне підґрунтя для інноваційного стрибка вітчизняного бізнесу. Водночас показник зведеного індексу інновацій на рівні 29 % від середнього по ЄС та критично низькі витрати на НДДКР підкреслюють масштаб наявного розриву, подолання якого потребує системних зусиль держави, бізнесу та міжнародних партнерів. Комплексна реалізація заходів із формування сприятливого регуляторного середовища, розбудови інноваційної екосистеми, залучення міжнародного фінансування та розвитку управлінських компетенцій дозволить перетворити інноваційний потенціал вітчизняного бізнесу на реальний чинник прискореного повоєнного відновлення та успішної євроінтеграції України.

Список використаних джерел:

1. EU Reforms for Ukraine's Recovery: Lessons from the URC2025. *Istituto Affari Internazionali*. 2025. URL: https://www.iai.it/en/publications/c05/eu-reforms-ukraines-recovery-lessons-urc2025.

2. Ukraine Reaches 84% Implementation of Association Agreement with the EU. *Interfax Ukraine*. 2026. URL: https://en.interfax.com.ua/news/general/1151923.html.

3. European Innovation Scoreboard 2025: Country Profile Ukraine. *European Commission.* 2025. URL: https://ec.europa.eu/assets/rtd/eis/2025/ec_rtd_eis-country-profile-ua.pdf.

4. Ukraine's IT Exports in 2024 Decrease by 4.2%. *Interfax Ukraine*. 2025. URL: https://interfax.com/newsroom/top-stories/109539/.

5. Підтримка малих та середніх підприємств (МСП) від ЄС в Україні. *EU4Business.* 2025. URL: https://eu4business.org.ua/useful-materials/eu-support-for-small-and-medium-sized-businesses-in-ukraine/.

6. ЄС оголосив про новий інвестиційний пакет на 1,5 млрд євро для підтримки відновлення України. *EU4Business.* 2026. URL: https://eu4business.org.

ua/news/eu-unveils-new-15-billion-investment-boost-to-drive-ukraines-recovery-reconstruction-and-2/

7. Ліба Н., Турянчик Ю., Лендел М. Інноваційні стратегії розвитку бізнесу в умовах післявоєнного відновлення України: виклики інтеграції та роль підприємницької активності. *Сталий розвиток економіки*. 2025. № 2 (53). С. 329-334. DOI: https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-53-45.

8. Лутців О. М., Білан Р. М. Сучасні виклики та загрози інноваційному розвитку економіки України. *Регіональна економіка*. 2025. С. 45-58. URL: https://re.gov.ua/re202501/re202501_045_LutskivOM,BilanRM.pdf.

9. Ткач Д. Інноваційний потенціал України в умовах війни: тенденції та можливості. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2024. Вип. 3 (75). С. 31-35. DOI: https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-75-31-35.

10. Ukraine IT Services Export: Share in Total Exports Increased to 43%. *IT Ukraine Association*. 2025. URL: https://itukraine.org.ua/en/ukrainian-it-services-export-minimal-revenue-growth-but-significant-increase-in-share-of-total-exports

Ключові слова: бізнес, інноваційний розвиток, повоєнне відновлення, євроінтеграція України, інноваційна екосистема, венчурний капітал, конкурентоспроможність бізнесу.

Key words: business, innovative development, post-war reconstruction, Ukraine's European integration, innovation ecosystem, venture capital, business competitiveness.

Рєдіна Євгенія Валентинівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри економіки та менеджменту,
кандидат економічних наук, доцент

МАРКЕТИНГОВЕ УПРАВЛІННЯ СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗБЕРЕЖЕННЯ РИНКОВИХ ПОЗИЦІЙ

З лютого 2022 року через повномасштабну збройну агресію Росії проти України умови функціонування вітчизняного бізнесу кардинально змінились. Руйнування інфраструктури, вимушене переміщення населення, перебої в логістичних ланцюгах і стрімке скорочення платоспроможного попиту сформували принципово новий контекст ринкової діяльності суб'єктів господарювання. За даними Світового банку, ВВП України у 2022 р. скоротився на 28,8%, у 2023 р. зафіксовано відновлювальне зростання на 5,5%, у 2024 р. – 2,9%, у 2025 р. залишається помірним – 1,8% – 2,0% відповідно до оцінок Держстату та Міністерства економіки, що зумовлено тривалими енергетичними атаками та руйнуванням критичної інфраструктури [1]. В таких умовах маркетингове управління набуває стратегічного значення як ключовий інструмент збереження та відновлення ринкових позицій суб'єктів господарювання.

Ф. Котлер та Дж. Касліоне у концепції «Хаотики» обґрунтували, що в умовах підвищеної нестабільності компанії мають відмовитися від традиційних довгострокових стратегій на користь адаптивних систем управління, здатних швидко реагувати на зміни середовища [2]. Саме цей підхід є найбільш релевантним для розуміння маркетингової поведінки українського бізнесу в умовах воєнної економіки, оскільки він передбачає побудову системи раннього виявлення ринкових загроз, сценарного планування та оперативного управлінського реагування. Воєнна економіка є крайнім виявом такої нестабільності, що актуалізує потребу у переосмисленні базових маркетингових підходів і переході від реактивного до проактивно-адаптивного управління ринковою діяльністю підприємства. Ключовими інструментами такої адаптації є ребрендинг і репозиціонування, розвиток діджитал-маркетингу та онлайн-каналів збуту, управління споживчою лояльністю та переорієнтація на нові ринки в контексті євроінтеграції.

Ребрендинг і репозиціонування в умовах воєнної економіки набувають характеру стратегічного управлінського рішення, а не лише маркетингової операції. Зміна ринкового середовища, загострення конкуренції за лояльність споживача та трансформація суспільних цінностей спонукають компанії переосмислювати свою ціннісну пропозицію. Практика українського ринку з початку 2022 року засвідчує, що компанії, які провели цілеспрямоване репозиціонування з акцентом на цінностях стійкості, патріотизму та соціальної відповідальності, демонстрували вищі показники утримання клієнтської бази [3]. Важливим аспектом є розмежування ребрендингу як глибинної ідентичнісної трансформації бренду та репозиціонування як цілеспрямованої зміни його сприйняття цільовою аудиторією, тому що в умовах воєнної економіки суб'єкти господарювання найчастіше вдаються саме до репозиціонування як швидшого та менш ресурсоємного інструменту адаптації до нових суспільних запитів.

Діджитал-маркетинг і розвиток онлайн-каналів збуту перетворилися на критично важливий елемент операційної стійкості бізнесу в умовах воєнної економіки. Цифрова трансформація вітчизняного підприємництва набула стрімкого характеру під впливом об'єктивних чинників, зокрема недоступності або зруйнованості фізичної торгової інфраструктури, переміщення споживчої аудиторії та зростання частки онлайн-взаємодії у повсякденному житті. За даними Всеукраїнської рекламної коаліції та ІАВ Україна, інвестиції вітчизняного бізнесу у діджитал-маркетинг у 2024 році зросли на 25% порівняно з 2023 роком і склали майже 41,7 млрд грн, а у 2025 році зафіксовано подальше зростання – витрати на інтернет-рекламу досягли 50,22 млрд грн, що на 17% більше попереднього року [4]. Показово, що digital-реклама стабільно утримує позицію основного драйвера рекламного ринку України, формуючи понад 78% його загального обсягу, що свідчить про усвідомлення бізнесом онлайн-каналів як пріоритетного середовища збуту та комунікації. З управлінської точки зору діджитал-маркетинг у воєнній економіці одночасно виконує комунікаційну, збутову, репутаційну та аналітичну функції. Особливої ефективності набувають таргетована реклама у

соціальних мережах, email-маркетинг для утримання лояльних клієнтів та контент-маркетинг із соціально значущим наповненням.

Управління лояльністю споживачів в умовах воєнної нестабільності потребує переходу від транзакційної до ціннісно-орієнтованої моделі взаємодії. Споживачі в кризовому середовищі схильні до консервативної поведінки – надають перевагу перевіреним брендам, однак одночасно є більш чутливими до ціни та соціальної позиції компанії. Ефективна програма лояльності в таких умовах передбачає персоналізовану комунікацію, гнучке ціноутворення, прозоре інформування про операційний стан компанії та публічну демонстрацію його участі у підтримці суспільства. Визначені підходи формують так звану «кризову лояльність» – стійку прихильність до бренду, набуту саме в умовах надзвичайних обставин, яка, за даними маркетингових досліджень, зберігається і в постконфліктний період.

Євроінтеграційний вектор є четвертим системоутворюючим елементом маркетингового управління суб'єктами господарювання в сучасних умовах. Підписання Угоди про асоціацію з ЄС, набуття Україною статусу кандидата у 2022 році та активізація переговорного процесу про вступ формують якісно нове зовнішньоекономічне середовище для вітчизняного бізнесу. Поступова лібералізація торгівлі в рамках DCFTA відкриває доступ до ринку з понад 450 мільйонами споживачів, однак одночасно висуває принципово інші вимоги до змісту і форми маркетингової діяльності [5]. Йдеться насамперед про відповідність продукції європейським технічним регламентам і стандартам якості, дотримання принципів ESG-звітності та екологічної відповідальності, прозорість корпоративної комунікації відповідно до норм захисту прав споживачів ЄС, а також розвинену цифрову присутність як обов'язкову умову конкурентоспроможності на європейському ринку. Принципово важливим є те, що більшість із зазначених вимог збігається з тими адаптаційними змінами, які український бізнес був змушений впроваджувати під тиском воєнних обставин – переорієнтація на онлайн-канали, оновлення позиціонування, посилення комунікації з аудиторією. Це означає, що маркетингова трансформація, ініційована кризою, фактично є підготовкою до євроінтеграційних вимог, а накопичений досвід адаптації перетворюється на реальну стратегічну конкурентну перевагу українських суб'єктів господарювання у процесі виходу на ринок Євросоюзу.

Таким чином, маркетингове управління суб'єктами господарювання в умовах воєнної економіки являє собою комплексну систему адаптивних інструментів, що охоплює ребрендинг і репозиціонування, діджиталізацію збутових каналів, управління споживчою лояльністю та євроінтеграційну переорієнтацію. Концепція «Хаотики» Котлера та Касліоне підтверджує свою практичну значущість і в умовах сучасних українських реалій, оскільки саме проактивна адаптація маркетингової стратегії, а не очікування стабілізації середовища, забезпечує компаніям збереження ринкових позицій. Досвід вітчизняного бізнесу 2022–2025 рр. засвідчує, що компанії, які своєчасно перебудували маркетинго-

ві підходи, переорієнтували збутові канали на онлайн-середовище та оновили позиціонування відповідно до нових суспільних цінностей, продемонстрували значно вищу стійкість порівняно з тими, хто дотримувався докризових моделей управління. При цьому накопичений адаптаційний досвід не є тимчасовим антикризовим заходом – він формує нову якість маркетингового управління, яка стане конкурентною перевагою українських компаній у процесі повоєнної відбудови та виходу на ринок Євросоюзу.

Список використаних джерел:

1. Ukraine Overview: Development news, research, data. *World Bank*. URL: https://www.worldbank.org/en/country/ukraine/overview.

2. Котлер Ф., Касліоне Дж. Хаотика: управління та маркетинг в епоху турбулентності / пер. з англ. Київ : Хімджест, 2009. 208 с.

3. Зеркаль А. В., Балабуха К. Є. Маркетинг під час воєнного стану: побудова каналів комунікації та трансформація бізнесу. *Інтернаука. Серія: «Економічні науки»*. 2023. № 1. С.54-59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2023_1_11

4. Об'єм рекламно-комунікаційного ринку України 2025 і прогноз об'ємів ринку 2026. *Всеукраїнська рекламна коаліція, IAB Україна.* URL: https://vrk.org.ua/news-events/2025/volume-ad-2025-forecast-2026/.

5. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. *Офіційний портал ЄС.* URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/agreement/.

Ключові слова: маркетингове управління, воєнна економіка, ребрендинг, репозиціонування, діджитал-маркетинг, онлайн-канали збуту, лояльність споживачів, євроінтеграція.

Key words: marketing management, war economy, rebranding, repositioning, digital marketing, online sales channels, consumer loyalty, European integration.

Примаченко Іван Федорович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри економіки та менеджменту,
кандидат економічних наук, доцент

ВІДНОВЛЕННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ УКРАЇНИ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Повномасштабне збройне вторгнення рф в Україну завдало безпрецедентного удару по підприємницькому середовищу країни. Малий та середній бізнес (МСБ) опинився серед найбільш постраждалих секторів економіки. Зупинка виробництва, руйнування інфраструктури, масова релокація суб'єктів господарювання сформували системну кризу, що й досі визначає стан вітчизняного підприємництва. Водночас феномен стійкості українського бізнесу, його здатності адаптуватися, відновлюватися та шукати нові ринки в умовах активних бойо-

вих дій привертає дедалі більшу увагу дослідників та міжнародних організацій. Осмислення масштабів руйнувань і механізмів відновлення набуває не лише академічного, а й практичного значення в контексті підготовки до післявоєнної відбудови.

За даними ЄБРР та ПРООН, у перші місяці повномасштабного вторгнення (березень–квітень 2022 р.) лише близько 57% суб'єктів господарювання МСБ продовжували свою діяльність, а решта були змушені призупинити роботу або повністю закритися [1]. Загальні прямі втрати МСБ від початку війни оцінюються приблизно у 83 млрд. дол. США [2]. За офіційною статистикою, від початку повномасштабної агресії діяльність припинили майже 685 тисяч фізичних осіб-підприємців (ФОП), а лише впродовж 2024 року закрилося понад 209 тисяч суб'єктів господарювання на 32% більше, ніж роком раніше [2]. Лише 6% суб'єктів господарювання не зазнали втрат.

Регіональна диспропорція збитків є значною. Суб'єкти господарювання Харківської, Донецької, Запорізької, Херсонської та Миколаївської областей зазнали найбільших втрат унаслідок безпосередньої близькості до зони бойових дій. Найбільш негативно повномасштабна війна вплинула на виробничий сектор, туристичну галузь, будівництво, харчування тощо [2]. Дослідження, проведене ЄБРР у травні-червні 2025 року серед 152 промислових та сервісних суб'єктів господарювання, показало: у 47% компаній МСБ прибуток 2024 року знизився, тоді як лише 17% зафіксували його зростання. При цьому 41% суб'єктів господарювання скоротили кількість персоналу в середньому на чверть [3]. Таким чином, людський капітал залишається одним із найбільш уразливих активів бізнесу в умовах воєнної агресії.

У 2023 році 84% суб'єктів господарювання МСБ відновили роботу частково, а у 2024-2025 роках цей показник стабілізувався на рівні близько 85%, хоча обсяги виробництва та рентабельність здебільшого залишалися нижчими за довоєнні рівні [1]. Незважаючи на виклики, кризові умови стали каталізатором підприємницької трансформації [3]. Державна політика підтримки та відновлення МСБ реалізовувалася через кілька ключових механізмів. Флагманською програмою залишалася «Доступні кредити 5-7-9%». За підсумками першого півріччя 2025 року підприємці отримали пільгових кредитів на суму понад 52,8 млрд. грн. (17,6 тис. угод), з яких близько 12 млрд. грн., що скеровано безпосередньо до підприємців із постраждалих регіонів [1]. Грантові програми «єРобота» та «Власна Справа» забезпечили фінансову підтримку щонайменше 10 тисячам підприємців. У 2024 році уряд прийняв Стратегію розвитку МСБ до 2027 року, яка охоплює відбудову, цифровізацію та інтеграцію в європейський ринок [1].

Ринок електронної комерції зріс на чверть, досягнувши 239 млрд. грн., а аудиторія онлайн-покупців у 2024 році на 25% більше, ніж роком раніше; кількість онлайн-покупців зросла до 11 млн. осіб. Платформа «Дія. Бізнес» станом на вересень 2025 року охоплювала понад 450 програм та послуг для підприємців [1]. Близько 28% українських компаній використовують хмарні технології, а 32%

застосовують аналіз даних та елементи штучного інтелекту для оптимізації бізнес-процесів. Аналіз ситуації дозволяє виокремити ключові виклики, що стримують відновлення МСБ, серед яких дефіцит кваліфікованих кадрів внаслідок мобілізації та еміграції, енергетична нестабільність і зростання собівартості продукції, непрогнозованість ринкової ситуації тощо [3]. Збереження значних безпекових ризиків стримує приватні інвестиції та ускладнює довгострокове планування. Незважаючи на ці виклики, відновлення МСБ є стратегічним пріоритетом держави.

А головними стратегічними напрямами їх відновлення вважаються наступні.

По-перше, доступ до фінансування передбачає розширення грантових програм, пільгове кредитування (програми типу «5-7-9%»), залучення іноземних інвестицій та інвестиційні податкові пільги для релокованого бізнесу.

По-друге, цифровізація обумовлює стимулювання переходу на безготівкові розрахунки (лише 38% МСБ використовують POS-термінали), впровадження ERP-систем та e-commerce.

По-третє, розвиток інфраструктури передбачає створення індустріальних парків, бізнес-інкубаторів та центрів підтримки експорту.

По-четверте, локалізація та кооперація, зокрема підтримка кооперації для зниження собівартості виробництва та виходу на нові ринки.

Таким чином, відновлення малого та середнього бізнесу відбувається в умовах активного збройного протистояння та є тривалим і багатовимірним процесом відбудови. Воно потребує комплексної стратегії: спрощення доступу до фінансування, цифровізації, релокації та інтеграції в європейські ланцюги доданої вартості. А ключовими напрямками є підтримка релокованих підприємств, створення індустріальних парків, спрощення адміністрування та розвиток кооперації. Післявоєнне відновлення МСБ має ґрунтуватися на принципах сталості, цифровізації та євроінтеграції. Попри колосальні збитки (понад 83 млрд дол. США прямих втрат і майже 685 тис. ліквідованих ФОПів) підприємницьке середовище демонструє значний адаптивний потенціал. Ефективність подальшого відновлення залежатиме від комплексного поєднання державної грантово-кредитної підтримки, міжнародної донорської допомоги, інституційних реформ та розвитку цифрової інфраструктури, формування прозорих і передбачуваних умов для повернення підприємців з-за кордону та залучення іноземних інвестицій.

Список використаних джерел:

1. Цимбала А. Стійкість малого і середнього бізнесу України у війні: виклики, політика і майбутнє. URL: https://voxukraine.org/en/resilience-of-ukraine-s-small-and-medium-businesses-amid-the-war-challenges-policy-and-the-future.

2. Малий бізнес в Україні: виживання через кризи. URL: https://4vlada.com/malyj-biznes-v-ukraini-vyzhyvannia-cherez-kryzy.

3. Голіч В. У половини малих і середніх компаній прибуток за 2024 рік упав на 38%. ЄБРР дослідив, як МСБ переживає війну. URL: https://forbes.ua/news/u-

polovini-malikh-i-serednikh-kompaniy-pributok-za-2024-rik-vpav-na-38-ebrr-doslidiv-yak-msp-perezhivayut-viynu-21072025-31407.

Ключові слова: малий та середній бізнес, відновлення бізнесу, збройний конфлікт, відбудова, підприємництво, економічні збитки, державна підтримка, цифровізація.

Key words: small and medium business, business recovery, armed conflict, reconstruction, entrepreneurship, economic losses, state support, digitalization.

Корнілова Олеся Володимирівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри економіки та менеджменту,
доктор філософії з галузі знань 08 «Право», доцент

АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМ КАПІТАЛОМ У ПЕРІОД ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

Людський капітал є однією з ключових основ економічного зростання, соціальної стабільності та національної безпеки держави. Його значення особливо посилюється в умовах повномасштабної війни, коли традиційні механізми формування, збереження та відтворення трудового потенціалу зазнають суттєвого руйнування. У таких обставинах якість знань, професійних навичок, здоров'я, мотивації та адаптивності населення визначає поточну життєздатність соціально-економічної системи та перспективи її післявоєнного відновлення [4]. Відповідно людський капітал слід розглядати як окремий ресурс економіки, як стратегічний чинник суспільної стійкості та майбутньої модернізації.

Воєнна агресія проти України актуалізувала проблему втрат людського капіталу та зниження якості його відтворення. Демографічні зміни, вимушена міграція, руйнування освітньої та медичної інфраструктури, порушення ринку праці, психологічне виснаження населення та падіння рівня доходів створюють комплекс взаємопов'язаних загроз. У результаті зменшується чисельність економічно активного населення, погіршуються якісні характеристики людського потенціалу, зокрема його освітній рівень, професійна мобільність, здатність до навчання та адаптації. Тому в сучасних умовах питання антикризового управління людським капіталом набуває особливої ваги.

У класичному розумінні людський капітал охоплює сукупність знань, умінь, професійного досвіду, стану здоров'я та мотиваційних характеристик, які формуються в процесі інвестування в освіту, професійну підготовку та соціальний розвиток. Проте в умовах воєнної невизначеності зміст цієї категорії розширюється. До її складових дедалі більшою мірою належать адаптивність, психологічна стійкість, готовність до перекваліфікації, цифрова компетентність та здатність до швидкої соціальної мобілізації. Людський капітал у кризовий період варто оцінювати не тільки за обсягом накопичених знань, а і за здатністю люди-

ни зберігати працездатність, оновлювати компетентності та реагувати на зміну соціально-економічного середовища.

Війна формує багатовимірний вплив на людський капітал. Передусім вона спричиняє демографічні втрати через загибель, поранення, інвалідність і міграцію населення. Окремим негативним наслідком є скорочення народжуваності, що в довгостроковій перспективі підриває відтворення трудових ресурсів. Відчутним є освітній вимір, а саме: руйнування закладів освіти, переривання навчального процесу, обмежений доступ до якісного навчання та зниження можливостей професійної підготовки негативно позначаються на накопиченні знань і навичок. У професійній сфері війна призводить до втрати робочих місць, структурних диспропорцій на ринку праці, невідповідності кваліфікацій потребам економіки та зниження продуктивності праці.

Особливої уваги потребує соціально-психологічний аспект проблеми. Тривалий стрес, емоційне виснаження, відчуття небезпеки, втрата життєвих орієнтирів і мотиваційна нестабільність істотно знижують працездатність населення. У поєднанні з погіршенням економічної ситуації це формує ризик соціальної дезадаптації, падіння рівня довіри та послаблення здатності до колективної взаємодії. Тому антикризове управління людським капіталом не може обмежуватися заходами економічної підтримки. Воно має включати також психологічну реабілітацію, підтримку життєстійкості та відновлення соціальної залученості.

Аналіз наукових підходів дозволяє виокремити основні групи ризиків, які впливають на людський капітал у період війни. До них належать демографічні, освітні, професійні, соціально-психологічні, соціально-економічні, безпекові та соціально-інфраструктурні ризики. Їхня спільна дія формує ситуацію, за якої людський капітал втрачає частину своїх базових характеристик і потребує цілеспрямованих заходів із відновлення [1, 2]. Особливість таких ризиків полягає в тому, що вони є взаємопов'язаними, наприклад, руйнування інфраструктури впливає на доступ до освіти й медицини, що, у свою чергу, погіршує професійну підготовку, рівень здоров'я та загальну якість життя населення.

У цих умовах особливої актуальності набуває антикризове управління людським капіталом як система заходів, спрямованих на мінімізацію втрат, підтримку адаптації та створення передумов для відновлення трудового потенціалу. Така система повинна функціонувати на кількох рівнях. На макрорівні йдеться про державне регулювання ринку праці, забезпечення соціального захисту, підтримку освіти, медичної системи та програм зайнятості. На мезорівні важливою є роль бізнес-структур, які мають адаптувати кадрову політику, впроваджувати гнучкі форми зайнятості, підтримувати професійний розвиток персоналу та створювати умови для збереження трудового потенціалу. На мікрорівні ключову роль відіграє самоменеджмент працівника, який охоплює самоосвіту, перекваліфікацію, раціональне використання часу, турботу про здоров'я та розвиток цифрових і комунікативних компетентностей [3].

Поєднання державної політики, корпоративної відповідальності та особистої активності формує найбільш ефективну модель антикризового управління людським капіталом. Держава створює інституційні рамки та гарантії, роботодавець забезпечує умови для збереження робочої сили, а працівник бере на себе відповідальність за підтримання власної конкурентоспроможності. У воєнних умовах така триєдина модель є не просто бажаною, а необхідною, оскільки жоден із цих рівнів окремо не здатен повністю компенсувати втрати, завдані кризою.

Важливим напрямом відновлення людського капіталу є розвиток безперервної освіти та перекваліфікації. Сучасний ринок праці змінюється настільки швидко, що навіть у мирний час працівник має постійно оновлювати компетентності, а в умовах війни ця потреба стає надважливою. Безперервне навчання, цифрова адаптація, здобуття нових професій і навичок забезпечують індивідуальну стійкість та підвищують здатність економіки до відновлення. Паралельно необхідно приділяти увагу психічному здоров'ю, адже без подолання травматичних наслідків війни неможливо забезпечити повноцінне відтворення продуктивного людського потенціалу.

Окремо слід наголосити на проблемі міграції. Вимушений виїзд населення, особливо кваліфікованих кадрів, створює значні ризики для національної економіки. Водночас міграційні процеси можуть бути не тільки втратами, а й поштовхом до нових можливостей за умови ефективної політики повернення, реінтеграції та використання досвіду, здобутого за кордоном. Тому державна стратегія щодо людського капіталу має передбачати низку можливостей щодо утримання працівників у країні, а також створення умов для їхнього повернення, професійної реалізації та включення у процеси післявоєнної модернізації.

Отже, антикризове управління людським капіталом у період воєнних викликів є складним, багаторівневим і стратегічно важливим процесом. Його ефективність визначається здатністю держави, бізнесу та працівників діяти узгоджено, орієнтуючись не на компенсацію втрат, а на довгострокове відновлення та розвиток. Умови війни вимагають нового підходу до людського капіталу як до динамічного ресурсу, що потребує постійного захисту, підтримки та інвестування. Саме такий підхід створює підґрунтя для зміцнення економічної стійкості України та її успішного повоєнного відновлення.

Список використаних джерел:

1. Антонюк В. Втрати людського капіталу внаслідок війни як загроза повоєнній модернізації економіки України. *Економіка України*. 2022. Том 65 № 8 (729). URL: https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/economyukr/article/view/2022-08-2.

2. Близнюк В. В., Яценко Л. Д. Ризики розвитку людського капіталу в умовах війни в системі координат суспільної системи. URL: https://www.researchgate.net/publication/390419160,

3. Майборода Т. М., Кругляк Д. А., Прийменко О. О. Управління людським капіталом у період воєнних викликів. *Актуальні питання економічних наук*. 2025. № 14. URL: https://a-economics.com.ua/index.php/home/article/view/750.

4. Novikova O., Zaloznova Y. Azmuk N. Human capital recovery in Ukraine in the post-war period using the advantages of digitalization. *Journal of European Economy*. Vol. 21. № 4 (83). October–December 2022. P. 399-419.

Ключові слова: людський капітал, антикризове управління, воєнні виклики, трудовий потенціал, самоменеджмент.

Key words: human capital, crisis management, wartime uncertainty, labor potential, self-management.

Візіренко Світлана Вікторівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри економіки та менеджменту,
кандидат економічних наук, доцент

ІНТЕГРОВАНА ESG-ЗВІТНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ У КОНТЕКСТІ МСФЗ

Світові регулятори та інвестори дедалі більше зосереджуються на нефінансових чинниках – екологічних, соціальних і управлінських (ESG). Ухвалення Директиви ЄС щодо звітності зі сталого розвитку (CSRD), а також оприлюднення стандартів ISSB – IFRS S1 і IFRS S2 сформували єдині підходи до розкриття ризиків і можливостей у сфері сталого розвитку. Це зумовлює необхідність інтеграції ESG-інформації в традиційні облікові процеси, оскільки значна частина ESG-показників впливає на бухгалтерські оцінки (зокрема, справедливу вартість, резерви, прогнозні припущення) і на управлінські рішення. Наявність ефективних процедур збору, контролю та документування ESG-даних стає критично важливою як для дотримання стандартів, так і для зміцнення довіри користувачів звітності [1].

МСФЗ IFRS S1 і IFRS S2 встановлюють єдині вимоги до розкриття суттєвих ризиків і можливостей, пов'язаних зі сталим розвитком і кліматом, які можуть впливати на грошові потоки, доступ до фінансування та вартість капіталу підприємства. Ці стандарти формують глобальну основу для інтегрованого розкриття нефінансової інформації разом із фінансовою звітністю. Основний принцип полягає у наданні інвесторам релевантної та зіставної інформації щодо факторів сталого розвитку, здатних впливати на економічні перспективи компанії.

IFRS S1 регламентує розкриття суттєвих ризиків і можливостей, пов'язаних зі сталим розвитком (SRRO). Структура розкриття охоплює такі компоненти:

1) управління – опис системи нагляду, відповідальних осіб і контрольних процедур щодо SRRO;
2) стратегія – вплив SRRO на бізнес-модель і ланцюг створення вартості, коротко-, середньо- та довгострокові наслідки, а також вплив на фінан-

совий стан, результати діяльності та грошові потоки, включно з оцінкою стійкості бізнес-моделі;
3) управління ризиками – процеси ідентифікації, оцінювання та інтеграції SRRO у загальну систему ризик-менеджменту;
4) показники та цілі – кількісні й якісні індикатори, а також прогрес у досягненні встановлених або нормативних цілей;
5) узгодженість із фінансовою звітністю – розкриття має подаватися одночасно з фінансовою звітністю та ґрунтуватися на тих самих припущеннях і методологічних підходах.

IFRS S2 деталізує вимоги до розкриття інформації щодо кліматичних ризиків і можливостей. Зокрема, передбачено класифікацію кліматичних ризиків на:

1) ризики переходу, пов'язані зі змінами політики, технологій, ринків і регуляторного середовища у процесі переходу до низьковуглецевої економіки;
2) фізичні ризики – наслідки кліматичних змін (повені, шторми, підвищення температури, рівня моря тощо).

Також визначаються кліматичні можливості, серед яких: підвищення енергоефективності, перехід на низьковуглецеві джерела енергії, розробка екологічно орієнтованих продуктів і послуг. Структура розкриття є аналогічною до IFRS S1 і включає управління, стратегію, управління ризиками, показники та цілі, зокрема розкриття викидів парникових газів [1].

Отже, IFRS S1 передбачає розкриття суттєвої інформації щодо всіх ризиків і можливостей сталого розвитку, які можуть впливати на перспективи підприємства, тоді як IFRS S2 спеціалізується на кліматичних аспектах, вимагаючи розкриття фізичних і перехідних ризиків, а також відповідних можливостей. Оцінювання здійснюється відповідно до корпоративного стандарту GHG Protocol із розкриттям викидів за категоріями 1, 2 і 3.

ISSB функціонує паралельно з International Accounting Standards Board і формує глобальну основу нефінансової звітності. Водночас обов'язковість застосування стандартів визначається на рівні окремих юрисдикцій. IFRS S1 і IFRS S2 встановлюють вимоги щодо розкриття інформації, яка суттєво впливає на створення вартості. Директива ЄС CSRD разом із стандартами ESRS (EFRAG) запроваджує детальні вимоги для компаній, що працюють на європейському ринку. Додатково GRI, національні регулятори та галузеві стандарти доповнюють вимоги щодо нефінансових показників і методик їх вимірювання [1].

Для оцінки того, чи сприяють ініціативи сталого розвитку покращенню результатів діяльності компанії, необхідно вибудувати ефективну комунікацію із зацікавленими сторонами щодо економічних, екологічних і соціальних аспектів. Це реалізується через звітність зі сталого розвитку – систему розкриття нефінансової інформації, яка охоплює питання кліматичних змін, етики бізнесу, кібербезпеки, управління ланцюгами постачання, а також ідентифікацію ESG-ризиків і методів їх контролю.

Попит інвесторів на нефінансову інформацію зростає, що сприяло формуванню розгалуженої екосистеми стандартів і підходів до звітності зі сталого розвитку. Цей інтерес підсилюється вимогами споживачів і тим, що нефінансові фактори дедалі більше впливають на фінансові результати та перспективи бізнесу.

Звітність зі сталого розвитку стала загальноприйнятою світовою практикою і розглядається як передова бізнес-практика. Вона сприяє ефективнішому контролю соціальних та екологічних впливів, раціональному використанню ресурсів і підвищенню операційної ефективності. Якісна нефінансова звітність також підвищує довіру інвесторів, зміцнює лояльність персоналу та покращує корпоративну репутацію. Крім того, вона може сприяти залученню підтримки з боку держави й медіа, що позитивно впливає на фінансові результати. Процес підготовки такої звітності також допомагає краще усвідомити соціальні та екологічні виклики й стимулює пошук ефективних шляхів досягнення сталого розвитку.

ESG – це підхід до оцінювання нефінансової діяльності компанії, що охоплює екологічні, соціальні та управлінські аспекти і використовується для вимірювання відповідної ефективності. Його мета – управління ризиками через зменшення негативного впливу на суспільство та відповідність очікуванням зацікавлених сторін. ESG набуває критичного значення для бізнесу, оскільки інвестори, регулятори та клієнти дедалі частіше вимагають покращення у цій сфері. Вибір відповідного стандарту ESG-звітності є складним через їх різноманіття, тому необхідно враховувати фактори, що безпосередньо впливають на облікові оцінки, класифікацію та розкриття інформації.

Аналіз взаємозв'язків між нефінансовими ризиками та вимогами бухгалтерського обліку дозволяє визначити механізми, через які ESG-фактори трансформуються в облікові показники та інформацію для користувачів фінансової звітності. ESG-фактори безпосередньо впливають на управлінські рішення та бухгалтерські оцінки, що є ключовим для забезпечення повноти та релевантності звітності в сучасних умовах. Вплив ESG на облікові оцінки та політики проявляється через такі основні напрями:

1) формування резервів і зобов'язань у зв'язку з екологічними вимогами або судовими ризиками (IAS 37) [2];
2) тестування на знецінення активів у разі погіршення ESG-факторів (IAS 36) [3];
3) оцінка справедливої вартості з урахуванням ESG-ризиків (IFRS 13) [4];
4) податкові наслідки та державні стимули;
5) адаптація облікової політики для врахування ESG-показників і забезпечення узгоджених розкриттів.

Інтеграція ESG-звітності в облікові процеси здійснюється поетапно – від визначення рівня готовності до розкриття інформації до її зовнішнього підтвердження. Такий підхід сприяє більш плавній трансформації організаційних процесів і зменшує ризики під час масштабування ініціатив сталого розвитку.

ESG-фактори безпосередньо впливають на бухгалтерські оцінки, класифікацію та розкриття інформації, що, своєю чергою, відображається на управлінських рішеннях.

Практичні рекомендації для менеджменту: запровадити сценарне моделювання з урахуванням ESG-шоків під час оцінки довгострокових активів;

забезпечити простежуваність даних шляхом встановлення зв'язку між первинними ESG-даними, бухгалтерськими оцінками та розкриттям інформації;

оновити облікову політику та внутрішні процедури, доповнивши їх методиками врахування ESG-коригувань; інтегрувати ESG-показники у внутрішні KPI та систему фінансового планування; планувати зовнішнє підтвердження (assurance) ESG-даних паралельно з удосконаленням внутрішніх процесів.

Інтеграція ESG-звітності в облікову систему є комплексним процесом, що охоплює технологічні, методичні та організаційні аспекти. Поетапне впровадження з акцентом на простежуваність інформації та узгодженість оцінок дає змогу мінімізувати ризики та підвищити довіру користувачів як фінансової, так і нефінансової звітності.

Список використаних джерел:

1. Аналіз ESG стандартів: рекомендації для українського бізнесу. Аналітичний документ. *ГО «ДІКСІ ГРУП»*. 2024. URL: https://gto.dixigroup.org/assets/images/files/GTO%20-%20%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%20ESG%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%96%D0%B2%202-10.pdf

2. Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37. *Офіційний сайт Міністерства фінансів України*. URL: https://www.mof.gov.ua/storage/files/Hide/%D0%9C%D0%A1%D0%91%D0%9E%2037_ukr_2024.pdf

3. Зменшення корисності активів. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 36. *Офіційний сайт Міністерства фінансів України*. URL: https://www.mof.gov.ua/storage/files/Hide/%D0%9C%D0%A1%D0%91%D0%9E%2036_ukr_2024.pdf

4. Оцінка справедливої вартості. Міжнародний стандарт фінансової звітності 13. *Офіційний сайт Міністерства фінансів України*. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Hide/%D0%9C%D0%A1%D0%A4%D0%97%2013_ukr_2025.pdf

Ключові слова: МСФЗ, ESG-звітність, IFRS S1, IFRS S2, звітність у сфері сталого розвитку (CSRD), облік, облікова політика, управління ризиками, нефінансова інформація, менеджмент.

Key words: IFRS, ESG reporting, IFRS S1, IFRS S2, sustainability reporting (CSRD), accounting, accounting policy, risk management, non-financial information, management.

Kapustian Iryna Volodymyrivna
National University «Odessa Law Academy»
Associate Professor of the Department of Economics and Management,
Candidate of Economic Sciences
Kuznetsova Liudmyla Valentynivna
National University «Odessa Law Academy»
Assistant of the Department of Economics and Management

DIGITALIZATION OF CRIMINAL PROCEEDINGS AS A MEANS TO PROTECT THE ECONOMIC INTERESTS OF BUSINESS

The contemporary challenges arising under martial law in Ukraine create fundamentally new conditions for the functioning of criminal proceedings, in which traditional mechanisms for ensuring procedural safeguards are often insufficient or objectively limited. The destruction of infrastructure, business relocation, and limited access to courts and physical information carriers necessitate the transformation of criminal proceedings on the basis of digitalization. In this context, the digitalization of criminal proceedings acquires both practical and systemic significance, ensuring the effective protection of business economic interests even under crisis conditions.

Scientific approaches to the transformation of criminal proceedings indicate that the implementation of digital technologies contributes to increased procedural certainty, transparency, and access to justice [1]. At the same time, contemporary research emphasizes the role of information systems and digital evidence in ensuring the protection of participants' rights in criminal proceedings, particularly in cases related to economic activity and national security [2]. Comparative legal analysis of foreign experience, notably in the United Kingdom, confirms that the integration of electronic document management and digital platforms into criminal justice significantly reduces the risk of procedural abuses and ensures effective protection of property rights [3].

Under martial law, digitalization of criminal proceedings ensures the uninterrupted documentation of procedural actions regardless of physical access to the location where they are performed. Electronic documentation and video recording of searches and seizures, with subsequent storage in secure digital environments, minimize the risk of evidence loss or tampering, providing reliable guarantees for the legal protection of businesses. The legal framework for such processes is established in the Criminal Procedure Code of Ukraine [4] and the Law of Ukraine «On Electronic Documents and Electronic Documents Circulation» [5].

Particular importance is attached to the implementation of e-court and remote forms of procedural interaction. The «Electronic Court» subsystem within the Unified Judicial Information and Telecommunication System ensures electronic interaction between the court and participants and provides remote access to case materials. The use of videoconferencing allows the administration of justice to continue even in regions where traditional court hearings are complicated or impossible, enabling the prompt resolution of property arrest or return issues and supporting business liquidity [3].

An essential component of digitalization is the integrated digital infrastructure for managing seized assets. Electronic registers and interaction platforms with authorities responsible for asset management ensure transparency of procedures and control over asset status. The use of electronic trading platforms, particularly Prozorro.Sales [6], establishes a mechanism for open asset disposal, minimizes the risk of devaluation, and prevents corrupt practices, confirming the effectiveness of digital tools in protecting business economic interests [2].

Digital evidence and cybersecurity constitute a key element of the digitalization model of criminal proceedings. The use of qualified electronic signatures, logging systems, and integration with state registries ensures data reliability and legality of asset origin, reduces the risk of corporate raiding and abuse, and supports the continuity of procedural actions under crisis conditions [7].

An additional tool for protecting business interests is the deployment of digital platforms for recording and responding to violations of entrepreneurs' rights by law enforcement agencies. Initiatives implemented by the Government of Ukraine to counter illegal searches and corporate raiding allow entrepreneurs to submit complaints online, receive prompt feedback from authorized bodies, and increase their accountability. This reduces administrative pressure on businesses and supports the economic activity of enterprises under martial law conditions.

The implementation of digital tools in criminal proceedings demonstrates their ability to enhance the efficiency of judicial procedures, integrate various digital platforms, and ensure transparency of law enforcement and judicial actions even under the complex conditions of martial law. The combination of e-court, digital evidence, and response platforms forms a comprehensive mechanism for protecting business economic interests, reduces the risk of unlawful asset seizure, and strengthens the stability of legal and economic relations. Further research may assess the practical effectiveness of these digital platforms across different economic sectors and develop recommendations for their scaling and adaptation to martial law conditions.

References:

1. Павлова Т. О. Діджитилізація як напрям трансформації кримінального провадження. *Правова держава*. 2021. Вип. 41. С. 96-102. DOI: https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.41.225612.

2. Погорецький М. А. Цифрові технології та докази у розслідування злочинів проти основ національної безпеки України: процесуальні проблеми та європейські стандарти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 3(5). С. 239-255. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.37.

3. Негребецький В. В. Цифровізація кримінального судочинства: досвід Великої Британії для України. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика.* 2025. Вип. 1. С. 100-105. DOI: https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-1-13-17.

4. Кримінальний процесуальний кодекс від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (Accessed: 28.03.2026).

5. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text (Accessed: 28.03.2026).

6. Prozorro.Продажі. URL: https://prozorro.sale (Accessed: 28.03.2026).

7. Mahmood T., Rasool F. G., Samee H. Technological Innovations in Criminal Justice: The Role of Cybersecurity in Crime Detection, Investigation and Prevention. *Journal of Asian Development Studies*. 2025. Vol. 14(1). P. 1579-1593. DOI: https://doi.org/10.62345/jads.2025.14.1.125.

Key words: digitalization, criminal proceedings, procedural safeguards, protection of business economic interests, e-court, cybersecurity, martial law.

Ключові слова: цифровізація, кримінальне провадження, процесуальні гарантії, захист економічних інтересів бізнесу, електронний суд, кіберзахист, воєнний стан.

Сіянко Павло Віталійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри економіки та менеджменту

ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ІНСТРУМЕНТІВ ВІДПОВІДАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

Оцінка результативності інструментів відповідального управління, зокрема корпоративної соціальної відповідальності (CSR), набуває особливої ваги в умовах посилення вимог до прозорості, підзвітності та сталого розвитку бізнесу в Україні. Формальне декларування принципів відповідальності та впровадження окремих CSR-проєктів уже не відповідають очікуванням стейкхолдерів, інвесторів і регуляторів, що зумовлює потребу у кількісно-якісній оцінці реального впливу таких інструментів на економічні, соціальні та екологічні результати діяльності підприємств. У цьому контексті ключовою проблемою стає не лише розроблення інструментів відповідального управління, а й побудова методичного апарату для оцінювання їх результативності.

Сучасні підходи до оцінки CSR в Україні формуються на перетині міжнародних практик та вітчизняних наукових розробок, однак залишаються фрагментованими й нерівномірно застосовуваними в різних секторах [1]. Дослідники виокремлюють три основні рівні оцінювання: мінімалістичний, що фіксує наявність окремих CSR-інструментів (кодекси етики, благодійні програми, екологічні ініціативи); ключовий, орієнтований на обмежений набір найбільш значущих показників; та комплексний, який передбачає побудову інтегральних індексів CSR на основі системи економічних, соціальних, екологічних та управлінських індикаторів. Саме

комплексний підхід створює передумови для оцінки результативності інструментів відповідального управління як елементів цілісної корпоративної стратегії.

Вагоме місце у вітчизняних методиках посідають індексні та рейтингові підходи, що спираються на адаптацію міжнародних соціально-орієнтованих індексів (Dow Jones Sustainability Index, FTSE4Good, NASDAQ Social Index тощо) та розроблення власних інтегральних показників CSR для українських підприємств [2]. У таких моделях результативність інструментів відповідального управління оцінюється через систему зважених індикаторів, які можуть охоплювати рівень витрат на соціальні програми, екологічні інвестиції, показники безпеки праці, дотримання прав працівників, взаємодію зі стейкхолдерами тощо. Перевагою індексних підходів є можливість порівняння компаній між собою та відстеження динаміки CSR-результативності в часі, однак вони потребують значних інформаційних ресурсів і належної якості звітності.

Окремий блок методик спрямований на оцінку соціальної віддачі від інструментів відповідального управління, тобто співвідношення між вкладеними ресурсами та досягнутим соціальним ефектом [3]. У цьому контексті розглядаються такі підходи, як SROI (social return on investment), LBG-модель, BACO та інші методи вимірювання соціального ефекту, які поступово адаптуються в українських дослідженнях і практиці CSR. Їх застосування дозволяє оцінити результативність CSR-інструментів не тільки через прямі економічні вигоди, а й через непрямі ефекти – зміцнення репутації, зростання довіри, покращення умов праці, розвиток місцевих громад. Водночас складність монетизації нематеріальних результатів обмежує поширення цих підходів у масовій практиці.

Попри наявність розробленого методичного інструментарію, оцінка результативності CSR в Україні стикається з низкою суттєвих викликів [1-3]. Інституційні проблеми пов'язані з відсутністю чіткої законодавчої рамки та єдиних стандартів оцінки, слабкими державними стимулами та низькою поширеністю обов'язкової нефінансової звітності. Методологічні обмеження проявляються у надмірній різноманітності підходів, складності вимірювання нематеріальних ефектів і недостатній адаптованості міжнародних методик до українських воєнних та повоєнних реалій. Організаційні виклики стосуються дефіциту фахівців, обмежених ресурсів, особливо в малому та середньому бізнесі, а також сприйняття CSR-оцінки як другорядного напряму порівняно з оперативними бізнес-завданнями.

У воєнному та повоєнному контексті додатковим ускладненням стає зміна змісту CSR-практик. Фокус зміщується на підтримку Збройних сил, внутрішньо переміщених осіб, відновлення місцевих громад, що потребує перегляду традиційних підходів до оцінювання ефективності соціальних програм. У цих умовах особливої актуальності набувають змішані кількісно-якісні методики, що поєднують ESG-індикатори, індексні розрахунки, опитування стейкхолдерів та експертні оцінки і дозволяють відобразити як «жорсткі» результати, так і сприйняття стратегії відповідального управління різними групами зацікавлених сторін [4]. В

основі лежить система ESG-індикаторів, які дають змогу кількісно виміряти «жорсткі» параметри діяльності бізнес-структури за екологічним, соціальним та управлінським вимірами (витрати на соціальні програми, викиди, показники безпеки праці, структуру органів управління тощо), побудувати інтегральні індекси або рейтинги для порівняння підприємств між собою. До цього шару додаються результати опитувань стейкхолдерів (працівників, клієнтів, місцевих громад, інвесторів), які фіксують суб'єктивне сприйняття політики відповідального управління, рівень довіри, готовність до співпраці та оцінку соціального іміджу компанії.

Важливою складовою змішаних методик виступають експертні оцінки – як внутрішніх фахівців (менеджери з КСВ, ризик-менеджери, фінансові директори), так і зовнішніх експертів (аудитори, консультанти, представники інвесторів), які дозволяють інтерпретувати кількісні показники з урахуванням галузевої специфіки, масштабу бізнесу та контексту (наприклад, воєнний чи повоєнний період). Поєднання ESG-метрик, індексних розрахунків, опитувань стейкхолдерів та експертних суджень дає можливість сформувати багатовимірний «профіль» результативності інструментів відповідального управління, де одночасно відображаються об'єктивні результати діяльності компанії й те, як ця діяльність сприймається різними групами зацікавлених сторін.

Таким чином, розвиток системи оцінки результативності інструментів відповідального управління в Україні пов'язаний із необхідністю стандартизації підходів, посиленням інституційної підтримки та інтеграцією CSR-метрик у загальну систему стратегічного та фінансового менеджменту бізнес-структур.

Список використаних джерел:

1. Ровенська В., Красножон Г. Методики оцінки корпоративної соціальної відповідальності та проблеми їх застосування в Україні. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки.* 2017. № 33. С. 268–275. URL: https://doi.org/10.31498/2225-6725.33.2017.134403

2. Середюк К. В. Методичні підходи до оцінки корпоративної соціальної відповідальності підприємств в Україні. *Наукові праці МАУП. Серія Економічні науки.* 2019. № 58(2). С. 64-70. URL: https://doi.org/10.32689/2523-4536-2019-02/58-64-70

3. Лиска П. Оцінювання ефективності політики корпоративної соціальної відповідальності. *Економіка та суспільство.* 2024. № (69). URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-21

4. Bashir M., Alfalih A., Pradhan S. Sustainable business model innovation: Scale development, validation, and proof of performance. *Journal of Innovation & Knowledge.* 2022. № 7 (1). URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2444569X22000798?via%3Dihub.

Ключові слова: відповідальність, відповідальне управління, корпоративна соціальна відповідальність, результативність, інструменти відповідального управління.

Key words: responsibility, responsible management, corporate social responsibility, effectiveness, responsible management tools.

Крейтор Сергій Юрійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри економіки та менеджменту

УПРАВЛІНСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА ПОТРЕБИ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ У ВПРОВАДЖЕННІ ІННОВАЦІЙНИХ РІШЕНЬ

Сучасні банки та інші фінансові посередники опинилися в ситуації, коли конкуренція, зміна поведінки клієнтів і швидке поширення цифрових сервісів вимагають оновлення технологічної інфраструктури та переосмислення підходів до управління, лідерства та організації внутрішніх процесів. Саме в таких умовах управлінський потенціал стає визначальним фактором успішності впровадження інновацій і забезпечення довгострокової конкурентоспроможності фінансових установ України.

Управлінський потенціал фінансових установ у контексті впровадження інновацій доцільно трактувати як комплексну характеристику, що охоплює професійні компетенції топменеджменту й менеджерів середньої ланки, гнучкість організаційної структури, зрілість систем управління змінами та стан корпоративної культури, орієнтованої на сприйняття нововведень. До ключових елементів такого потенціалу належать здатність керівників формулювати інноваційне бачення розвитку установи, забезпечувати узгодження стратегічних цілей із цифровими трансформаційними проєктами та вибудовувати комунікації, які зменшують опір змінам на всіх рівнях управління [1].

Вирішальне значення набуває готовність управлінської команди брати на себе відповідальність за інноваційні ризики, ухвалювати рішення в умовах високої невизначеності та підтримувати експериментування – від пілотних проєктів до швидкого масштабування успішних рішень, що узгоджується з концепцією інноваційного лідерства у фінансовій сфері. Таке лідерство передбачає поєднання стратегічного мислення, розуміння технологічних трендів та вміння інтегрувати технологічні й управлінські інновації в існуючу бізнес-модель фінансової установи.

Водночас у практиці українських фінансових інститутів чітко окреслюються обмеження управлінського потенціалу: недостатній рівень цифрових і аналітичних компетенцій менеджерів, домінування консервативних підходів до ризик-менеджменту та збереження бюрократизованих процедур погодження рішень уповільнюють інноваційні процеси й збільшують вартість змін. За відсутності цілеспрямованих інвестицій у розвиток управлінських компетенцій і оновлення організаційних практик саме управлінський потенціал перетворюється з драйвера на стримувальний фактор інноваційної активності фінансових установ.

Потреби фінансових установ у впровадженні інноваційних рішень проявляються у кількох ключових напрямах [2; 3].

По-перше, розвиток цифрових каналів обслуговування клієнтів охоплює розширення функціоналу інтернет- та мобільного банкінгу, упровадження

дистанційної ідентифікації, чат-ботів, відеоконсультацій і сервісів самообслуговування, які дозволяють здійснювати більшість операцій без відвідування відділень. Паралельно відбувається глибока автоматизація бек-офісних процесів – кредитного конвеєра, обробки платежів, формування звітності, моніторингу операцій – із широким залученням фінтех-рішень для еквайрингу, миттєвих платежів та дистанційного відкриття рахунків, що знижує операційні витрати та підвищує швидкість і якість сервісу.

По-друге, зростаючий попит на аналітичні платформи, системи штучного інтелекту та big data означає перехід від формального аналізу показників до глибокого дослідження поведінки клієнтів. Алгоритми машинного навчання застосовуються для кредитного скорингу, прогнозування дефолтів, виявлення підозрілих транзакцій, сегментації клієнтів і персоналізації продуктових пропозицій у режимі реального часу, що дає змогу одночасно підвищувати точність оцінки ризиків, знижувати рівень шахрайства та підсилювати цінність пропозиції для клієнта.

По-третє, інновації у сфері кібербезпеки, комплаєнсу та регуляторної звітності набувають визначальної ролі внаслідок посилення вимог Національного банку України та зближення з європейськими стандартами цифрової операційної стійкості. Фінансові установи впроваджують комплексні системи управління кіберризиками, моніторингу інцидентів, захисту персональних даних, посилюють функцію комплаєнс-контролю, а також модернізують інфраструктуру регуляторної звітності через автоматизацію збору даних, уніфікацію форматів і використання аналітичних інструментів для своєчасного виявлення ризиків і підвищення прозорості сектору.

Між наявним управлінським потенціалом і зазначеними потребами часто формується дисбаланс, який проявляється у фрагментарності інноваційних проєктів, відсутності цілісної стратегії цифрової трансформації та слабкій координації між підрозділами. Керівники змушені одночасно утримувати стабільність базового бізнесу і підтримувати динаміку змін, що вимагає нових підходів до управління персоналом, мотивації та організаційного навчання. За відсутності цілеспрямованих інвестицій у розвиток управлінських компетенцій впровадження навіть технологічно досконалих інновацій не забезпечує очікуваного ефекту, оскільки організація виявляється неготовою до їх масштабування та інтеграції в існуючі бізнес-процеси.

У цьому контексті пріоритетними завданнями стають формування вищим менеджментом чіткої інноваційної стратегії, розвиток компетенцій у сфері цифрового лідерства та управління змінами, а також створення гнучких організаційних форм (проєктні офіси, кросфункціональні команди, інноваційні лабораторії). Важливою умовою є налагодження партнерств із фінтех-компаніями, IT-бізнесом і науковими установами, що дозволяє компенсувати обмежені внутрішні ресурси та прискорити цикл розробки і тестування інноваційних рішень. Паралельно фінансові установи мають адаптувати системи оцінки ефективності

й мотивації так, щоб заохочувати ініціативність, толерантність до контрольованих прорахунків на етапі експериментів і забезпечувати швидке масштабування успішних проєктів [4].

Таким чином, управлінський потенціал виступає для фінансових установ не лише внутрішнім ресурсом, але й можливим обмеженням інноваційного розвитку, якщо він не відповідає викликам цифрової економіки. Від того, наскільки швидко керівництво зможе подолати розрив між наявними та необхідними компетенціями, залежить здатність установ не просто адаптуватися до технологічних і ринкових змін, а формувати власні конкурентні переваги на основі системного використання інноваційних рішень.

Список використаних джерел:

1. Гаврилко Т. О., Петрова А. М. Інноваційні тренди у фінансовій сфері: пріритети та ризики. *Економіка та суспільство*. 2025. № 72. С. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-72-115.

2. Кондрат О. Б., Крикуненко К. В. Аналіз інноваціqних фінансових інструментів у сучасній українській науковій літературі. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Том 9. № 2. С. 65–70. URL: https://ujae.org.ua/wp-content/uploads/2024/05/ujae_2024_r02_a11.pdf

3. Банківська цифровізація. URL: https://banksrating.com.ua/analytics/bankivska-tsifrovizatsiya/

4. Письменний В. В. Фінансові інновації: навч. посіб. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2025. 176 с.

Ключові слова: управлінський потенціал, фінансові установи, інноваційні рішення, цифрова трансформація, інноваційне лідерство, ризик-менеджмент, фінтех.

Key words: managerial potential, financial institutions, innovative solutions, digital transformation, innovation leadership, risk management, fintech.

Кірович Андрій Федорович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри економіки та менеджменту

ОЦІНКА ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛОГІСТИКИ АГРОПРОДУКЦІЇ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ЛАНЦЮГІВ ПОСТАЧАННЯ

Актуальність дослідження зумовлена ключовою роллю України на світовому ринку агропродукції та критичною залежністю глобальної продовольчої безпеки від стійкості її логістичних ланцюгів. Військова агресія, руйнування інфраструктури, блокування та обмеження роботи морських портів спричинили різке зростання логістичних ризиків під час експорту зерна й олійних культур, що під-

тверджується численними міжнародними звітами й аналітичними дослідженнями. Аграрний сектор у світі демонструє значні втрати від катастроф і шоків, що посилює вимоги до розвитку ефективних систем управління ризиками в аграрно-логістичних ланцюгах. В цих умовах інноваційний потенціал логістичних компаній, які працюють з агропродукцією, стає визначальним чинником підвищення їхньої стійкості, здатності швидко адаптувати маршрути постачання, зменшувати втрати та витрати. Оцінка такого потенціалу в площині управління ризиками дозволяє виявити «вузькі місця» у технологічному, організаційному та кадровому забезпеченні, а також обґрунтувати пріоритетні напрями інноваційного розвитку логістики агропродукції в Україні.

Інноваційний потенціал логістичних компаній аграрного сектору доцільно розглядати як сукупність ресурсів, компетенцій і організаційних можливостей, що забезпечують розробку, впровадження та масштабування інновацій у всіх ланках ланцюга постачання агропродукції – від елеваторів і терміналів до портів та мультимодальних маршрутів. Україна належить до провідних експортерів зерна й олійних культур, забезпечуючи значні частки світової торгівлі кукурудзою, пшеницею, ячменем та соняшниковою олією, що робить стійкість її логістичних ланцюгів критично важливою для глобальної продовольчої безпеки. За оцінками галузевих та міжнародних організацій, у маркетинговому році 2023/2024 сумарний експорт українських зернових та олійних культур суттєво наблизився до довоєнних значень, досягнувши орієнтовно близько двох третин – трьох чвертей довоєнного рівня, що стало можливим завдяки трансформації логістичних маршрутів та використанню альтернативних коридорів [1]. Зазначене зумовлює потребу у цілеспрямованій оцінці інноваційного потенціалу логістичних компаній агросектору саме в площині управління ризиками [2].

Управління ризиками в логістиці агропродукції охоплює ідентифікацію, оцінку та мінімізацію загроз, пов'язаних із блокуванням і обстрілами портів, руйнуванням транспортної та портової інфраструктури, зміною експортних маршрутів, регуляторними обмеженнями, коливанням світових цін, а також кліматичними й воєнними ризиками. У світі за останні десятиріччя сукупні втрати сільського господарства від катастроф досягли значних сум, при цьому агросектор визначається як одна з найбільш вразливих сфер до природних, економічних і конфліктних шоків. Для України додатковими чинниками ризику є зміна географії експорту (зміщення потоків до дунайських портів, сухопутних «шляхів солідарності», нового морського коридору), що супроводжується збільшенням логістичних витрат, часом простою та потребою в оперативному переналаштуванні маршрутів.

Ключовими складовими інноваційного потенціалу логістичних компаній, які працюють з агропродукцією, є технологічна база, кадровий потенціал і організаційна гнучкість. Технологічна база включає рівень цифровізації операцій, застосування IoT-сенсорів для контролю температури й вологості, систем GPS-моніторингу, WMS/TMS, платформ для відстеження партій зерна, а також

автоматизованого обладнання на елеваторах і терміналах. Кадровий потенціал визначається наявністю фахівців з аналітики даних, IT, управління ризиками, здатних розробляти й впроваджувати інноваційні рішення; організаційна гнучкість – можливістю швидко змінювати маршрути, формати співпраці з агровиробниками й трейдерами, моделі контрактів та страхового покриття.

Існує двосторонній характер взаємозв'язку між інноваційним розвитком логістики та ризик-менеджментом [3]. З одного боку, впровадження цифрових платформ моніторингу ланцюгів постачання, предиктивної аналітики, систем сценарного моделювання та інструментів відстеження походження продукції підвищує здатність логістичних операторів агросектору прогнозувати збої, планувати альтернативні маршрути, ефективно управляти запасами й страхувати ризики. З іншого боку, самі інновації супроводжуються появою нових ризиків – кіберзагроз, технічних збоїв складних автоматизованих комплексів, залежності від вузького кола IT-постачальників, значних капіталовкладень і регуляторної невизначеності, що потребує адаптації підходів до управління ризиками та розвитку відповідних компетенцій у логістичних компаній.

Оцінка інноваційного потенціалу логістичних компаній аграрного сектору у площині управління ризиками доцільна за трьома взаємопов'язаними вимірами: ресурсним, процесним та результативним. Ресурсний вимір передбачає аналіз наявних технологічних рішень (рівень автоматизації елеваторів, терміналів, складських комплексів), фінансових можливостей для інвестицій в інновації, а також кадрового забезпечення (частка персоналу, залученого до аналітики, IT та управління ризиками). Процесний вимір відображає здатність компанії генерувати та впроваджувати інновації саме в системі ризик-менеджменту: наявність формалізованих процедур ідентифікації та оцінки ризиків, використання цифрових інструментів моніторингу, інтеграцію ризик-орієнтованого підходу в операційні рішення, участь логістичних операторів у кластерних і партнерських ініціативах на ринку агропродукції. Результативний вимір фокусується на впливі інноваційних рішень на зниження частоти та тяжкості ризикових подій, скорочення часу простою, обсягів втрат агропродукції при транспортуванні і зберіганні, а також на підвищенні стійкості експортних потоків до воєнних, регуляторних та інфраструктурних шоків. Такий підхід дозволяє розглядати інноваційний потенціал логістичних компаній аграрного сектору як динамічний параметр, що визначає їхню здатність забезпечувати безперервність експорту агропродукції та робити внесок у підтримання глобальної продовольчої безпеки в умовах зростаючої невизначеності.

Список використаних джерел:

1. Ukrainian Commodities for Global Food Security and Ukrainian Farmer Security. URL: https://www.wti.org/media/filer_public/e9/3e/e93e0bb0-b58f-4a68-97ba-5c97736c13cd/mats_wti_october_2023.pdf

2. Коваленко Н., Малахова Ю. Стратегічне управління інноваційною діяльністю аграрних підприємств України. *Економіка та суспільство*. 2025. № 71. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-71-155

3. Бліхар В. Особливості та проблеми стратегічного управління в контексті формування інноваційного потенціалу та забезпечення соціально-економічної безпеки інноваційно активних логістичних підприємств. *Економіка та суспільство*. 2025. №78. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-78-15.

Ключові слова: логістика, логістика агропродукції, інноваційний потенціал, ризики, управління, ланцюги постачання.

Key words: logistics, logistics of agricultural products, innovative potential, risks, management, supply chains.

СЕКЦІЯ 23.
ПРОГРАМНА ІНЖЕНЕРІЯ ТА СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Керівник секції: *в.о. завідувача кафедри програмної інженерії, кандидат педагогічних наук, доцент Логінова Наталія Іванівна*
Секретар секції: *асистент кафедри програмної інженерії Дика Анастасія Іванівна*

Логінова Наталія Іванівна
Національний університет «Одеська юридична академія», в.о. завідувача кафедри програмної інженерії, кандидат педагогічних наук, доцент

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПОБУДОВИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ СИСТЕМ

Одним із ключових напрямів розвитку сучасних інформаційних технологій та міждисциплінарних досліджень, що поєднують штучний інтелект, програмну інженерію, теорію прийняття рішень, когнітивні науки та аналіз даних, є інтелектуальні системи. В цьому контексті вони розглядаються не лише як прикладні програмні рішення, а як складні агентні системи, здатні функціонувати в умовах невизначеності, обмежених ресурсів і динамічного середовища. Такі системи будуються на різноманітних підходах – від символічних і логічних до статистичних і нейромережевих, що базуються на обробці великих масивів даних.

Інтелектуальна система – це складна кібернетична або агентна система, яка здатна сприймати стан середовища, інтерпретувати отримані дані, приймати обґрунтовані рішення та виконувати дії для досягнення визначених цілей. Важливою характеристикою є здатність системи адаптувати свою поведінку на основі досвіду та знань. На відміну від традиційних інформаційних систем, знання в інтелектуальних системах можуть бути представлені як у явному вигляді – у вигляді символічних баз знань із формалізованими правилами, – так і у неявному, закодованому у параметрах навчених нейромережевих моделей [1].

Інтелектуальні системи є класом автоматизованих інформаційних систем, які моделюють інтелектуальну поведінку людини при ухваленні рішень у різноманітних сферах діяльності. Вони накопичують інформацію, узагальнюють її та вчаться на основі набутого досвіду. Подібні системи ефективно застосовуються при роботі з неясною, невизначеною та складно формалізованою інформацією.

У процесі побудови інтелектуальних систем сформувалися три основні архітектурні підходи, кожен із яких характеризується власними перевагами та обмеженнями.

Символічна парадигма базується на формалізованому представленні знань у вигляді правил, фреймів або онтологій. Типовим прикладом є експертні системи, які активно розвивалися з 70-х років XX століття. Основною перевагою цього підходу є висока інтерпретованість результатів та можливість пояснення прийнятих рішень, тоді як недоліками виступають складність оновлення знань і низька стійкість при виході за межі визначеної предметної області [2].

Нейромережевий підхід ґрунтується на навчанні моделей на великих обсягах даних. Сучасні архітектури, зокрема трансформери (BERT, GPT), демонструють високу ефективність у завданнях обробки природної мови та комп'ютерного зору. Водночас такі моделі часто розглядаються як «чорні скриньки», оскільки їхні рішення є малопрозорими, а процес навчання потребує значних обчислювальних ресурсів [3].

Гібридний підхід поєднує елементи символічного міркування та нейромережевого навчання. Нейро-символічні системи демонструють здатність до розв'язання складних задач шляхом поєднання генерації гіпотез нейронними мережами та формального дедуктивного доведення. Даний напрям вважається перспективним для розвитку більш універсальних інтелектуальних систем [4].

Ключові відмінності інтелектуальних систем від традиційних інформаційних систем полягають у тому, що вони орієнтовані не лише на обробку даних, а й на роботу зі знаннями, що передбачає здатність до їх інтерпретації, логічного виведення та узагальнення. Такі системи характеризуються адаптивністю – здатністю змінювати свою поведінку на основі накопиченого досвіду. Водночас їм притаманна автономність, що проявляється у зменшенні потреби в постійному контролі з боку людини. Крім того, інтелектуальні системи здатні ефективно обробляти невизначеність, приймаючи рішення навіть за умов неповної або неточної інформації.

Сучасні підходи до побудови інтелектуальних систем часто ґрунтуються на агентній парадигмі, відповідно до якої така система розглядається як агент – сутність, здатна сприймати стан середовища через різноманітні засоби збору інформації. Для фізичних систем це можуть бути камери, мікрофони та інші датчики, тоді як для програмних агентів – програмні інтерфейси (API), потоки даних або бази даних. На основі отриманої інформації агент приймає рішення, спираючись на внутрішню модель знань і визначену політику дій. Реалізація цих рішень відбувається через виконавчі механізми – роботизовані пристрої або програмні засоби, наприклад відправлення повідомлень. Водночас агент може взаємодіяти як з іншими агентами, так і з користувачами, забезпечуючи координацію та обмін інформацією [5].

Розвиток штучного інтелекту суттєво трансформував підходи до побудови інтелектуальних систем. Сучасні рішення передбачають інтеграцію методів штучного інтелекту з ключовими компонентами таких систем, зокрема засобами взаємодії з користувачем, механізмами управління даними, модулями прийняття рішень і виконання дій. Це дозволяє створювати більш гнучкі, ефективні та адаптивні системи, здатні функціонувати в умовах складного та динамічного середовища.

У контексті штучного інтелекту інтелектуальні системи формуються як сукупність взаємопов'язаних і інтегрованих компонентів, які спільно утворюють агента, здатного до розв'язання складних задач. Основні складові такого агента можна охарактеризувати наступним чином:

- сприйняття визначається як когнітивний процес інтерпретації та структурування інформації, що надходить із зовнішнього середовища. Для фізичних агентів – через сенсори (камери, мікрофони, датчики), для програмних – через API, потоки подій та інші програмні інтерфейси;
- міркування реалізується по-різному залежно від архітектури системи: у символічних системах – через механізми логічного виведення на основі формалізованих правил, у нейромережевих – через імовірнісні обчислення в параметрах навченої моделі;
- навчання є процесом адаптації системи на основі аналізу даних і набутого досвіду, що дозволяє покращувати її функціонування з часом;
- прийняття рішень та розв'язання проблем – взаємопов'язані процеси визначення оптимальної послідовності дій та пошуку ефективних рішень у складних або невизначених ситуаціях на основі оцінювання альтернатив і максимізації ймовірності досягнення цільового результату;
- обробка природної мови (Natural Language Processing, NLP) характеризує здатність системи до ефективної обробки природної мови – розуміння семантики та синтаксису як письмових, так і усних повідомлень.

Таке системне поєднання компонентів забезпечує цілісне функціонування інтелектуального агента в складних динамічних середовищах [6].

Отже, інтелектуальні системи є складними багатокомпонентними програмними продуктами, у яких процеси сприйняття, міркування, навчання, прийняття рішень, лінгвістичної обробки та вибору дій функціонують у тісній взаємодії. Кожен із цих компонентів виконує окрему роль, проте лише їх інтеграція створює цілісну інтелектуальну поведінку системи.

Використання штучного інтелекту в інтелектуальних системах охоплює широкий спектр можливостей: аналіз великих обсягів даних, виявлення прихованих закономірностей, прогнозування подій та автоматизація процесів прийняття рішень. Завдяки таким технологіям, як машинне навчання, обробка природної мови та комп'ютерний зір, інтелектуальні системи здатні навчатися на досвіді, розпізнавати образи, інтерпретувати текстову інформацію та ефективно взаємодіяти з користувачами. Це забезпечує їх широке застосування в різних галузях – освіті, кібербезпеці, медицині, фінансах, промисловості, транспорті, юриспруденції, підвищуючи рівень автоматизації та якість прийнятих рішень.

Список використаних джерел:

1. Frolov D., Radziewicz W., Saienko V. et al. Theoretical and technological aspects of intelligent systems: problems of artificial intelligence. *International journal of*

computer science and network security. 2021. Vol. 21, No 5. P. 35-38. DOI: https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.5.6.

2. Russell S., Norvig P. Artificial intelligence: A modern approach. 4rd ed.. 2020. 1132 p. URL: https://people.engr.tamu.edu/guni/csce625/slides/AI.pdf

3. Minaee S., et al. Large language models: a survey. preprint arXiv: 2402.06196v2 [cs.CL] 2024. URL: https://arxiv.org/pdf/2402.06196v2

4. Rakshanda A. Symbolic Reasoning and Deep Learning: Creating Hybrid AI Models for Adaptive Autonomous Decision-Making Systems. 2024. URL: 10.13140/RG.2.2.11410.47044.

5. Вдовиченко І. Н., Хоцкіна В. Б. Інтелектуальні системи: навчальний посібник. Кривий Ріг: Державний університет, економіки і технологій, 2023. 187 с.

6. Poulsen V. V., Guertler M., Eisenbart B., Sick N. Advancing systems engineering with artificial intelligence: a review on the future potential, challenges and pathways. *Proceedings of the Design Society*. 2025. No 5. P. 359-368. DOI: 10.1017/pds.2025.10050

Ключові слова: інтелектуальні системи, штучний інтелект, агентна парадигма, машинне навчання, прийняття рішень.

Key words: intelligent systems, artificial intelligence, agent-based paradigm, machine learning, decision-making.

Лобода Юлія Геннадіївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри програмної інженерії, кандидат педагогічних наук, доцент

АРХІТЕКТУРНІ РИЗИКИ СИСТЕМ МАШИННОГО НАВЧАННЯ В АНАЛІТИЧНИХ ЗАСТОСУВАННЯХ

Впровадження систем машинного навчання (ML-систем) в аналітичні застосування супроводжується зростанням архітектурної складності та появою нових класів ризиків, що впливають на стабільність, надійність і відтворюваність результатів. На відміну від традиційного програмного забезпечення, ML-системи функціонують як частина багатокомпонентних аналітичних платформ, у яких поєднуються джерела даних, конвеєри їх підготовки та трансформації, механізми навчання моделей, сервіси інференсу, засоби моніторингу та інфраструктура розгортання. У такому середовищі якість функціонування системи визначається не лише точністю моделі, а й архітектурними рішеннями, що задають спосіб взаємодії компонентів, рівень їх зв'язаності, керованість залежностей, відмовостійкість і здатність до адаптації. Саме тому ідентифікація та систематизація архітектурних ризиків ML-систем є необхідною умовою проєктування стійких аналітичних застосувань [1; 2].

Архітектурні ризики ML-систем мають багаторівневу природу. Вони виникають на рівні моделі та даних, системної інтеграції та інфраструктури, безпеки й

приватності, а також на соціотехнічному рівні, де модель взаємодіє з організаційним середовищем і практиками використання результатів. Такий підхід дозволяє розглядати ML-систему не як окремий алгоритм, а як цілісну аналітичну систему, у якій різні джерела нестабільності поєднуються та посилюють одна одну.

На рівні моделі та даних одним із ключових ризиків є невідповідність обраної архітектури моделі прикладній задачі та умовам експлуатації. Навіть за високих результатів на тестовій вибірці модель може виявитися нестійкою у виробничому середовищі, якщо її припущення не узгоджуються зі структурою даних, швидкістю їх оновлення, вимогами до латентності, доступністю ознак або режимом використання. Унаслідок цього виникають помилки генералізації, деградація точності та непередбачувана поведінка системи в реальних сценаріях.

Окреме місце серед ризиків цього рівня займає зсув даних. У літературі розрізняють щонайменше два принципово різні типи таких змін. Перший тип – це дрейф даних (data drift), тобто зміна статистичного розподілу вхідних ознак з часом. Другий – концептуальний дрейф (concept drift), коли змінюється сама залежність між ознаками та цільовою змінною [3]. Різні типи зсуву вимагають різних архітектурних реакцій: від моніторингу стабільності розподілів до перегляду правил перенавчання, перевірки актуальності ознак і автоматизованого запуску оновлених конвеєрів.

З архітектурної точки зору це означає, що стійка ML-система повинна містити не лише модель, а й механізми спостереження за даними, відстеження змін розподілів, версіонування наборів даних, фіксації характеристик навчального середовища та процедури контрольованого перенавчання. Якщо ці компоненти відсутні, система може залишатися технічно працездатною, але поступово втрачати аналітичну цінність своїх результатів.

Ще одним важливим ризиком є технічний борг ML-систем. Його формують приховані залежності між даними, моделями, кодом, зовнішніми сервісами та зворотними зв'язками, що накопичуються в процесі еволюції системи. До таких джерел ризику належать неявні залежності від властивостей даних, повторне використання нестабільних ознак, неконтрольовані зовнішні сигнали та замкнені петлі зворотного зв'язку [1]. Це ускладнює локалізацію причин помилок, знижує прозорість системи та підвищує вартість її супроводу.

На системно-архітектурному рівні ризики виникають у точках інтеграції ML-компонентів з інфраструктурою аналітичної платформи: сховищами ознак, конвеєрами підготовки даних, сервісами навчання, реєстрами моделей, сервісами інференсу, API-рівнем та механізмами CI/CD [2]. Архітектурні проблеми цього рівня проявляються у вигляді розбіжності між середовищами навчання та експлуатації моделі, надмірної зв'язаності мікросервісів, відсутності механізмів керованої деградації функціонування та каскадних збоїв, коли несправність одного компонента призводить до деградації всього аналітичного конвеєра.

Третій рівень архітектурних ризиків пов'язаний із безпекою та приватністю даних. Для ML-систем це особливо важливо, оскільки загрози стосуються

не лише програмного коду чи мережевої взаємодії, а й самих даних, моделі та результатів її функціонування [4]. До таких ризиків належать отруєння даних, маніпуляція навчальними вибірками, атаки на цілісність моделі, інверсія моделі, крадіжка моделі та витік чутливої інформації через відповіді моделі.

Четвертий рівень становлять соціотехнічні ризики, які пов'язані з помилковою постановкою задачі, некоректним вибором цільової змінної, невдалим визначенням метрик ефективності, використанням проксі-ознак і виникненням прихованих зворотних зв'язків між прогнозами моделі та бізнес-процесами. У результаті система може залишатися технічно працездатною, але формувати хибні або дискримінаційні рішення [5].

Для систематизації зазначених ризиків доцільно застосовувати багаторівневу таксономію, що охоплює чотири класи: ризики моделі й даних, інфраструктурні ризики, ризики безпеки та приватності, а також соціотехнічні ризики. Підходи до управління ними включають моделювання загроз для ML-систем упродовж усього життєвого циклу, впровадження практик безпечної розробки, перевірку сумісності моделей на різних обчислювальних платформах та моніторинг стабільності розподілу вхідних даних.

Ключовими принципами стійкої архітектури ML-систем в аналітичних застосуваннях є модульність, слабка зв'язаність компонентів, прозорість потоків даних, спостережуваність стану системи, відтворюваність обчислень, керованість залежностей і наявність механізмів локалізації відмов. Не менш важливими є контроль версій моделей і даних, фіксація характеристик навчального середовища, журналювання рішень системи та можливість аналізу причин деградації.

Отже, архітектурні ризики ML-систем в аналітичних застосуваннях не зводяться лише до неточності моделі або нестабільності даних. Вони мають багаторівневий характер і охоплюють технічні, інфраструктурні, безпекові та соціотехнічні аспекти. Їх систематизація створює основу для проєктування більш стійких, безпечних і надійних аналітичних платформ, здатних зберігати якість результатів у реальних умовах змінних даних і складної інфраструктури.

Список використаних джерел:

1. Sculley D. et al. Hidden technical debt in machine learning systems. *Advances in Neural Information Processing Systems*. 2015. Vol. 28. P. 2503–2511. URL: https://papers.neurips.cc/paper/5656-hidden-technical-debt-in-machine-learning-systems.pdf

2. Cabrera C., Paleyes A., Thodoroff P., Lawrence N. Machine Learning Systems: A Survey from a Data-Oriented Perspective. *ACM Computing Surveys*. 2025. Vol. 58. No. 5. Article 122. P. 1–38. URL: https://doi.org/10.1145/3769292

3. Pham, T. M. T., Premkumar, K., Naili, M., & Yang, J. Time to retrain? detecting concept drifts in machine learning systems. *Proceedings of the IEEE/ACM 47th International Conference on Software Engineering: Software Engineering in Practice (ICSE-SEIP). 2025* P. 260-271. URL: https://arxiv.org/pdf/2410.09190

4. Rigaki M., Garcia S. A Survey of Privacy Attacks in Machine Learning. *ACM Computing Surveys*. 2023. Vol. 56. No. 4. URL: https://doi.org/10.1145/3624010
5. Caton S., Haas C. Fairness in Machine Learning: A Survey. *ACM Computing Surveys*. 2024. Vol. 56, No. 7. P. 1–38. URL: https://dl.acm.org/doi/10.1145/3616865

Ключові слова: машинне навчання, архітектурні ризики, стабільність ML-систем, аналітичні застосування, управління ризиками, конвеєри даних.
Key words: machine learning, architectural risks, ML system stability, analytical applications, risk management, data pipeline.

Манаков Сергій Юрійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри програмної інженерії, кандидат технічних наук, доцент

РОЗРОБКА МЕТОДИКИ ВИБОРУ АРХІТЕКТУРНИХ РІШЕНЬ ПРИ ПРОЄКТУВАННІ СИСТЕМ РЕАЛЬНОГО ЧАСУ

Системи реального часу (СРЧ) є критично важливим класом комп'ютерних систем, для яких коректність функціонування визначається не лише правильністю обчислень, а й дотриманням жорстких часових обмежень [1]. Такі системи широко застосовуються в авіації, автомобілебудуванні, промисловій автоматизації, телекомунікаціях та медичному обладнанні [3; 4]. За результатами масштабного опитування фахівців галузі [5], більшість сучасних систем реального часу є розподіленими та багатовузловими, що додатково ускладнює вибір архітектурних рішень. Помилки проєктування архітектури СРЧ можуть призвести до порушення часових гарантій, що в критичних застосуваннях загрожує втратою людських життів або значними матеріальними збитками.

Вибір архітектурних рішень на ранніх етапах проєктування СРЧ є визначальним фактором успіху всього проєкту. Проте на практиці цей вибір часто здійснюється на основі досвіду розробників або за аналогією з попередніми проєктами, без застосування формалізованої методики [5]. Це призводить до субоптимальних рішень, які виявляються лише на пізніх етапах розробки, коли їх виправлення потребує значних витрат ресурсів.

Метою даної роботи є розробка формалізованої методики вибору архітектурних рішень при проєктуванні систем реального часу, яка враховує комплекс критеріїв: часові обмеження, надійність, масштабованість, енергоефективність та вартість реалізації.

У теорії комп'ютерних систем існує низка підходів до проєктування архітектур СРЧ [1; 3]. Серед найбільш поширених – архітектурні стилі та шаблони, зокрема: монолітна архітектура з циклічним виконанням, архітектура на основі пріоритетного планування [3], подієво-орієнтована архітектура та архітектура з розподілом часу (Time-Triggered Architecture, TTA) [1].

Стандарт ARINC 653, що застосовується в авіоніці, визначає архітектуру з часовим та просторовим розподілом ресурсів [1]. Автомобільний стандарт AUTOSAR пропонує багаторівневу архітектуру з абстрагуванням від апаратного забезпечення [3]. Фреймворк AADL (Architecture Analysis & Design Language) надає інструменти для моделювання та аналізу архітектур вбудованих систем реального часу [7]. Сучасний модельно-орієнтований підхід до проєктування кіберфізичних систем, описаний у [6], дозволяє формалізувати процес від вимог до архітектури з використанням математичних моделей.

Проте існуючі підходи мають суттєві обмеження. По-перше, більшість з них орієнтовані на конкретну предметну область і не є універсальними [5]. По-друге, вони недостатньо формалізують процес вибору між альтернативними архітектурними рішеннями. По-третє, відсутня комплексна методика, яка б системно враховувала множину критеріїв при прийнятті архітектурних рішень на етапі проєктування.

Пропонована методика базується на методі аналізу ієрархій (MAI) Saaty [2] та доповнюється елементами теорії нечітких множин для роботи з невизначеністю вхідних даних. Методика включає чотири послідовні етапи.

Етап 1. Формалізація вимог. На цьому етапі виконується класифікація системи за типом часових обмежень (жорсткі – Hard Real-Time, м'які – Soft Real-Time, змішані) [4]. Формується набір функціональних та нефункціональних вимог. Визначаються граничні значення латентності, джитеру, пропускної здатності та допустимого рівня відмов [1, 6]. Результатом є формалізований профіль вимог у вигляді вектора $R = (r_1, r_2, ..., r_n)$, де кожен елемент відповідає конкретній вимозі з вагою та пріоритетом.

Етап 2. Формування простору альтернатив. Визначається множина кандидатних архітектурних рішень за такими вимірами: модель обчислень (циклічне виконання, пріоритетне планування, подієво-орієнтована модель, часовий розподіл) [3]; топологія системи (централізована, розподілена, гібридна) [1]; стратегія планування (Rate Monotonic, Earliest Deadline First, Time-Triggered) [4]; механізми забезпечення надійності (апаратне резервування, програмна надлишковість, голосування); апаратна платформа (однопроцесорна, багатоядерна, гетерогенна, FPGA-базована). Кожна комбінація формує окрему архітектурну альтернативу A_j.

Етап 3. Багатокритеріальна оцінка. Для кожної альтернативи виконується оцінка за визначеним набором критеріїв. Основні критерії включають: гарантованість часових обмежень (можливість формального доведення дотримання дедлайнів) [4]; детермінізм поведінки (передбачуваність часу відгуку в найгіршому випадку – WCET) [3; 4]; надійність та відмовостійкість (середній час напрацювання на відмову, MTTF) [1]; масштабованість (здатність адаптуватися до зростання навантаження); складність реалізації (трудомісткість розробки та верифікації); енергоефективність (споживана потужність на одиницю обчислень) [1]. Оцінка кожної альтернативи за кожним критерієм формується за допомогою

нечіткої шкали Saaty [2], що дозволяє працювати з експертними оцінками в умовах невизначеності.

Етап 4. Ранжування та вибір. На основі матриць парних порівнянь обчислюються вагові коефіцієнти критеріїв та рейтинги альтернатив [2]. Інтегральна оцінка кожної альтернативи визначається як зважена сума оцінок за всіма критеріями. Виконується аналіз узгодженості експертних оцінок (коефіцієнт узгодженості CR < 0,1) [2]. Результатом є ранжований перелік архітектурних альтернатив з обґрунтуванням вибору.

Для ілюстрації методики розглянемо задачу проєктування системи керування автономним транспортним засобом, яка належить до класу систем жорсткого реального часу [4]. Система повинна обробляти дані з множини сенсорів (лідар, камери, радар) із гарантованою латентністю не більше 50 мс для прийняття рішень щодо керування. Такі системи відповідають типовому профілю розподілених багатовузлових СРЧ, що підтверджується результатами галузевого дослідження [5].

За результатами аналізу було сформовано три архітектурні альтернативи: A_1 – централізована архітектура на базі багатоядерного процесора з пріоритетним плануванням (Rate Monotonic Scheduling) [4]; A_2 – розподілена архітектура з часовим розподілом на основі протоколу FlexRay та TTA [1]; A_3 – гетерогенна архітектура з використанням GPU для обробки зображень та FPGA для низькорівневого керування.

Застосування запропонованої методики з використанням матриць парних порівнянь [2] дало такі результати інтегральної оцінки: $A_1 = 0{,}28$; $A_2 = 0{,}31$; $A_3 = 0{,}41$. Гетерогенна архітектура A_3 отримала найвищу оцінку завдяки кращому балансу між детермінізмом, продуктивністю та масштабованістю. Коефіцієнт узгодженості CR = 0,063 підтверджує прийнятну якість експертних оцінок [2].

У табл. 1 наведено порівняння ключових характеристик розглянутих архітектурних альтернатив за основними критеріями оцінки.

Таблиця 1. Порівняння архітектурних альтернатив

Критерій	A_1 (централізована)	A_2 (розподілена)	A_3 (гетерогенна)
Детермінізм	Середній	Високий	Високий
Латентність	≤ 30 мс	≤ 45 мс	≤ 25 мс
Надійність	Середня	Висока	Висока
Масштабованість	Низька	Висока	Висока
Енергоефективність	Висока	Середня	Середня
Складність	Низька	Висока	Висока
Інтегральна оцінка	0,28	0,31	0,41

Запропонована методика вибору архітектурних рішень при проєктуванні систем реального часу забезпечує системний та формалізований підхід до прийняття проєктних рішень. Застосування методу аналізу ієрархій [2] у поєднанні з нечіткою логікою дозволяє враховувати множину критеріїв та працювати з невизначеністю експертних оцінок.

Практична апробація методики на прикладі проєктування системи керування автономним транспортним засобом підтвердила її працездатність та дозволила обґрунтовано обрати гетерогенну архітектуру як оптимальне рішення. Порівняно з традиційним підходом на основі досвіду [5], запропонована методика забезпечує прозорість та відтворюваність процесу прийняття рішень.

Подальші дослідження передбачають інтеграцію методики з інструментами автоматизованого проєктування, зокрема з AADL-моделями [7] та модельно-орієнтованим підходом до кіберфізичних систем [6], що дозволить виконувати кількісний аналіз часових характеристик архітектурних альтернатив на ранніх етапах проєктування.

Список використаних джерел:

1. Kopetz H., Steiner W. Real-Time Systems: Design Principles for Distributed Embedded Applications. 3rd ed. Cham: Springer, 2022. 406 p.

2. Saaty T. L. The Analytic Hierarchy Process: Planning, Priority Setting, Resource Allocation. Pittsburgh: RWS Publications, 1990. 287 p.

3. Burns A., Wellings A. J. Real-Time Systems and Programming Languages. 4th ed. Boston: Addison-Wesley, 2009. 611 p.

4. Buttazzo G. C. Hard Real-Time Computing Systems: Predictable Scheduling Algorithms and Applications. 3rd ed. New York: Springer, 2011. 521 p.

5. Akesson B., Nasri M., Nelissen G., Altmeyer S., Davis R. I. A comprehensive survey of industry practice in real-time systems. Real-Time Systems. 2022. Vol. 58, No. 3. P. 358–398.

6. Taha W. M., Taha A. E. M., Thunberg J. Cyber-Physical Systems: A Model-Based Approach. Singapore: Springer Nature, 2021. 380 p.

7. Feiler P. H., Gluch D. P. Model-Based Engineering with AADL: An Introduction to the SAE Architecture Analysis & Design Language. Boston: Addison-Wesley, 2012. 480 p.

Ключові слова: системи реального часу, архітектурне проєктування, метод аналізу ієрархій, багатокритеріальна оцінка, часові обмеження, відмовостійкість, планування задач.

Key words: real-time systems, architectural design, hierarchy analysis method, multi-criteria evaluation, time constraints, fault tolerance, task scheduling.

Трофименко Олена Григорівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри програмної інженерії, кандидат технічних наук, доцент

GAN ГЕНЕРАТИВНІ МОДЕЛІ ШІ В РОЗРОБЦІ ІГОР

Генеративно-змагальні мережі (Generative Adversarial Networks, GAN) базуються на методі, запропонованому 2014 року у формі мінімаксної гри між генератором і дискримінатором, яка реалізує неявне моделювання розподілу даних [1].

Архітектура GAN складається з двох нейронних мереж – генератора та дискримінатора, які навчаються у змагальному режимі. Генератор отримує на вхід випадковий вектор шуму *z*, вибраний із певного розподілу (наприклад, нормального), та перетворює його у синтетичні дані, що імітують реальні приклади. Дискримінатор приймає як реальні дані, так і згенеровані, та оцінює їхню автентичність, видаючи ймовірність «справжнє / фейкове». Тобто генератор намагається виробити дані, які дискримінатор не зможе відрізнити від реальних. Це створює ефект «покращення якості» синтезованих даних за мінімаксною задачею. У процесі навчання дискримінатор мінімізує власну функцію втрат, щоб краще відрізняти реальні дані від синтетичних, тоді як генератор оптимізує функцію втрат генератора, намагаючись «обдурити» дискримінатор. Така взаємодія створює динамічну гру з нульовою сумою, в якій обидві мережі поступово вдосконалюються.

Можливі проблеми, з якими стикаються GAN – це колапс режимів, нестабільність навчання та неадекватна оцінка якості. Окрім технічних проблем, GAN спричиняють етичні питання, серед яких неправильне використання технології для створення діпфейків. Тенденції свідчать про те, що GAN будуть дедалі частіше використовуватися для синтезу тексту в зображення, створення реалістичного відео та інтеграції з мультимодальними системами для підтримки міждисциплінарних інновацій [2].

GAN розвивалася через різні інноваційні архітектури, включаючи Vanilla GAN, Conditional GAN (cGAN), CycleGAN, Wasserstein GAN (WGAN) тощо [3]. Прикладами сучасних моделей GAN є StyleGAN, BigGAN, DCGAN (Deep Convolutional GAN, різні модифікації GAN з поліпшеною якістю) [4]. Кожна з цих архітектур пропонує свій підхід до вирішення технічних проблем, таких як стабільність навчання, диверсифікація даних та якість результатів.

У медіа та індустрії розваг GAN сприяють покращенню роздільної здатності зображень та відео, а також створенню реалістичного контенту. Саме GAN добре зарекомендували себе у створенні високоякісних зображень, 3D-об'єктів та текстур для ігор. У GameDev GAN застосовують для генерації реалістичних персонажів та середовищ, що зменшує витрати на ручну роботу художників. Змагальні моделі забезпечують високу деталізацію зображень при генерації текстур і матеріалів, синтезі облич неігрових персонажів, процедурній генерації рівнів, стиліза-

ції графічних ресурсів, однак вони можуть бути нестабільними під час навчання та «mode collapse» (коли модель видає мало варіативних результатів) [5].

Напрями використання GAN в іграх:

– *процедурна генерація рівнів*: GAN дозволяють створювати ігрові карти та рівні, які перевищують традиційні алгоритми процедурної генерації за різноманітністю та іграбельністю;
– *автоматична генерація карт світу*: GAN застосовуються для синтезу топології рівнів та ландшафтів, що дозволяє отримувати реалістичні світи без ручного моделювання [6]. Це актуально для великих відкритих світів, де потрібна масштабність і варіативність;
– *генерація арт-ресурсів, текстур та облич неігрових персонажів (NPC)*: гібридні варіанти GAN здатні адаптувати наявні зображення під заданий художній стиль, що дає змогу швидко створювати унікальні візуальні рішення. У сучасних дослідженнях відзначається, що GAN можуть бути інтегровані у пайплайн художників як інструмент для швидкої генерації варіацій персонажів та середовищ [7].

Крім того, GAN застосовуються для створення нових ігрових механік та навіть музичних елементів, що підтверджує їхню універсальність у GameDev. За оцінками експертів, саме GAN залишаються одними з найпопулярніших генеративних моделей у сфері розробки ігор, завдяки здатності генерувати реалістичні та різноманітні дані. Їхньою перевагою є здатність формувати деталізовані зображення, однак процес навчання може бути нестабільним і вимагати значних обчислювальних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Goodfellow I. J., Pouget-Abadie J., Mirza M., Xu B., Warde-Farley D., Ozair Sh., Courville A., Bengio Y. Generative Adversarial Networks. *arXiv. 2014.* DOI: https://doi.org/10.48550/arXiv.1406.2661

2. Wenqing Y. BigGAN: Advances, Applications, and Challenges in Generative Image Processing. *Highlights in Science, Engineering and Technology.* 2025. Vol. 138. P. 50-57. DOI: https://doi.org/10.54097/gmet1j11.

3. Purwono I., Nabila A., Ma'arif A., Salah W. Understanding Generative Adversarial Networks (GANs): A Review. *Control Systems and Optimization Letters.* 2025. Vol. 3. P. 36-45. DOI: https://doi.org/10.59247/csol.v3i1.170.

4. Generative Models Explained: VAEs, GANs, Diffusion, Transformers, Autoregressive Models & NeRFs. Bestarion. 12 May 2025. URL: https://bestarion.com/generative-models-explained-vaes-gans-diffusion-transformers-autoregressive-models-nerfs/.

5. Трофименко О. Г., Дика А. І., Задерейко О. В., Шевченко О. В. Сфери застосування штучного інтелекту в розробці та тестуванні ігор. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. 2025. № 1(29). С. 41-59. DOI: https://doi.org/10.28925/2663-4023.2025.29.832

6. Silva D. F., Torchelsen R. P., Aguiar M. S. Procedural game level generation with GANs: potential, weaknesses, and unresolved challenges in the literature. *Multimedia Tools and Applications*. 2025. Vol. 84. P. 34179–34205. https://doi.org/10.1007/s11042-025-20612-9

7. Fernandes D., Torchelsen R., Aguiar M. Procedural game level generation with GANs: potential, weaknesses, and unresolved challenges in the literature. *Multimedia Tools and Applications*. 2025. Vol. 84. P. 34179-34205. DOI: https://doi.org/v10.1007/s11042-025-20612-9.

Ключові слова: ШІ, генеративні моделі, розробка ігор, генеративно-змагальні мережі, GAN.
Key words: AI, generative models, game development, Generative Adversarial, GAN.

Чанишев Рашид Ібрагімович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри програмної інженерії, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК РОБОТИ З ІНФОРМАЦІЄЮ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Комп'ютеризація практично всіх сфер життя та діяльності людини тривалий час сприймалася як суто позитивне явище. Однак при цьому не враховувався один важливий фактор – комп'ютерні технології використовували люди, які здобули середню або вищу освіту за допомогою традиційних методів навчання, з переважним використанням паперових підручників під безпосереднім контролем викладача.

При цьому вважалося, що широке впровадження комп'ютерних технологій у процес навчання в школах лише сприятиме поліпшенню когнітивних здібностей майбутніх студентів. Водночас в американській системі освіти у 2000–2020-х роках було здійснено масштабний перехід до використання так званої моделі «1:1 computing», що передбачає забезпечення кожного учня персональним цифровим пристроєм (ноутбуком або планшетом).

На реалізацію цієї програми було витрачено десятки мільярдів доларів, що на сьогоднішній день призвело до майже повної заміни традиційних паперових підручників на їхні електронні версії. Крім того, пандемія COVID-19 сприяла масштабному поширенню аналогічних практик цифровізації навчання й в інших країнах.

При цьому вважалося, що дана методика дозволить підвищити мотивацію учнів та адаптувати викладання під їхні індивідуальні потреби. Разом з тим дослідження, проведені на початку 2020-х років у цьому напряму, не дали однозначних висновків щодо її ефективності: поряд із потенційними перевагами фіксувалася поява додаткових факторів відволікання, таких, як доступ до ігор, відеоконтенту та соціальних мереж [1].

Однак останнім часом з'явилася низка статей, які ґрунтуються на даних, отриманих системою національного моніторингу якості освіти в США NAEP (National Assessment of Educational Progress), міжнародною системою оцінки освітніх досягнень учнів PISA (Programme for International Student Assessment), що реалізується Організацією економічного співробітництва та розвитку (OECD), а також на публічних заявах нейробіолога Джареда Куні Хорвата, в яких стверджується, що масове впровадження ноутбуків, планшетів в американських школах не призвело до очікуваного зростання якості навчання, і більше того – призвело до значного погіршення когнітивних здібностей учнів [2].

За даними NAEP, у США спостерігається стійка негативна динаміка результатів з читання. Так, у 2024 році середні показники з читання у учнів 4-х і 8-х класів знизилися ще на 2 пункти порівняно з 2022 роком; при цьому частка учнів, які досягають рівня Proficient, залишається нижчою за одну третину, а значна частина учнів демонструє результати нижче базового рівня.

Довгострокові тенденції також свідчать про зниження освітніх показників: у 13-річних учнів порівняно з 2019–2020 роками результати з читання зменшилися на 4 пункти, з математики – на 9 пунктів, а в порівнянні з показниками десятирічної давності зниження є ще більш вираженим. Це означає, що проблема є реальною та системною, а не зводиться до медійного перебільшення [3].

Своєю чергою, у матеріалах досліджень за програмою PISA зазначається, що в середньому по країнах OECP приблизно кожен третій учень повідомляє про те, що відволікається на користування цифровими пристроями під час уроків, що безпосередньо пов'язано з гіршими результатами з математики. Крім того, в аналітичних матеріалах OECP вказується на наявність негативного зв'язку між використанням цифрових пристроїв під час навчання та загальними академічними результатами учнів [4].

Нейробіолог Джаред Куні Хорват (Jared Cooney Horvath) у письмових свідченнях перед Комітетом Сенату США з питань торгівлі, науки та транспорту заявив, що покоління Z поступається попереднім поколінням у плані когнітивних здібностей, незважаючи на безпрецедентний доступ до технологій. Він додав, що покоління Z – це перше покоління в сучасній історії, яке демонструє нижчі результати за стандартизованими тестами, ніж попереднє покоління [5].

Україна також бере участь у міжнародному дослідженні якості освіти PISA (черговий етап цього дослідження заплановано наказом МОН № 418 на 2026 рік). Підсумки попереднього дослідження PISA 2022, проведеного в 18 регіонах України, свідчать про те, що лише 58% учнів досягли щонайменше другого рівня з математики, що нижче середнього показника по країнах OECD; поряд з цим зафіксовано помітне зниження результатів з читання, математики та природничої грамотності [6].

Безпосереднім результатом усіх подібних досліджень можна вважати появу законопроєкту № 15105, зареєстрованого 27 березня 2026 року у Верховній Раді України, яким пропонується обмежити використання учнями мобільних пристроїв під час навчального процесу. Однак такі заходи можна вважати крайніми.

Усі зазначені вище проблеми найбезпосередніше стосуються системи вищої освіти, оскільки заклади вищої освіти приймають абітурієнтів із уже сформованими когнітивними та навчальними навичками.

Якщо школа формує в учнів стійкі поведінкові та когнітивні установки, що характеризуються фрагментарним сприйняттям інформації, орієнтацією на короткі тексти, постійним переключенням уваги та опорою на готові відповіді, отримані за допомогою інструментів штучного інтелекту, вища школа стикається не стільки з окремими прогалинами в знаннях, скільки з ослабленням навичок розуміння, аналізу та глибокої переробки інформації. Це призводить до виникнення складнощів при роботі з інформацією практично в усіх галузях вищої освіти – від права та соціології до інженерії та медицини.

При цьому слід підкреслити, що зазначена проблема зумовлена не стільки самими комп'ютерними технологіями, скільки відсутністю навичок їхнього правильного використання.

Наслідком цього є необхідність термінової зміни системи навчання в напряму розвитку мислення та використання комп'ютерних технологій виключно для допоміжних цілей.

Якщо школа приносить до вишу дефіцит навичок читання, концентрації та логіко-математичної бази, закладам вищої освіти слід розробити короткий вступний курс (який можна назвати «Основи роботи з інформацією»), що включає завдання на вироблення навичок читання (і розуміння) довгих і складних текстів, самостійного підбору аргументів до відповідей на поставлені питання, вміння працювати з джерелами, як паперовими, так і електронними.

Зокрема, проведені дослідження фіксують дуже швидке зростання частки здобувачів вищої освіти, які застосовують генеративний ШІ у навчанні та показують, що здобувачі пов'язують AI не тільки з користю, але й із ризиками дезінформації, втрати окремих умінь і потребою в кращому розумінні меж його допустимого використання,

За таких умов стратегічним завданням закладів вищої освіти стає не заборона як така, а формування нової академічної норми: здобувач повинен уміти користуватися цифровими інструментами, але результат навчання має підтверджувати насамперед його власну здатність читати складний текст, будувати міркування, виявляти логічні хиби та перевіряти достовірність отриманої інформації

Крім того, необхідно розвивати навички критичного ставлення до інформації, отриманої від систем генеративного штучного інтелекту, з обов'язковою перевіркою її достовірності (останнє завдання є найскладнішим, оскільки традиційні методи пошуку інформації в мережі дедалі частіше замінюються відповідями того самого ШІ).

Список використаних джерел:

1. Hall C., Lundin M. Technology in the classroom: Personal computers and learning outcomes in primary school. *Economics of Education Review*. 2024. Vol. 100.

Article 102536. URL: https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2024.102536 (дата звернення: 27.03.2026).

2. Rogelberg S. America's math and reading scores tanked after schools ditched textbooks for screens – and AI could worsen the brain rot. *Fortune*. 2026. URL: https://fortune.com/2026/03/14/america-math-and-reading-scores-tanked-edtech-ai-brain-rot/ (дата звернення: 28.03.2026).

3. The Nation's Report Card Shows Declines in Reading, Some Progress in 4th Grade Math. *National Assessment Governing Board*. 2025. URL: https://www.nagb.gov/news-and-events/news-releases/2025/nations-report-card-decline-in-reading-progress-in-math.html (дата звернення: 28.03.2026).

4. Learning time and disciplinary climate. *Organisation for Economic Co-operation and Development*. URL: https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/learning-time-and-disciplinary-climate.html?utm_source (дата звернення: 28.03.2026).

5. Horvath J. C. Written Testimony before the U. S. Senate Committee on Commerce, Science, and Transportation 2026. URL: https://www.commerce.senate.gov/services/files/A19DF2E8-3C69-4193-A676-430CF0C83DC2 (дата звернення: 29.03.2026).

6. Бичко Г., та ін. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022 /Український центр оцінювання якості освіти. Київ, 2023. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/907/90712/PISA-2022_Nacionalnij_zvit_povnij.pdf (дата звернення: 29.03.2026).

Ключові слова: цифровізація освіти, вища освіта, когнітивні здібності, NAEP і PISA, цифрові пристрої, навички роботи з інформацією.

Key words: digitalisation of education, higher education, cognitive abilities, NAEP and PISA, digital devices, information literacy.

Чикунов Павло Олександрович

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри програмної інженерії, кандидат технічних наук, доцент

КЛІЄНТСЬКА ЧАСТИНА ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ВЕБСКРАПІНГУ ТА АНАЛІЗУ ВІДГУКІВ

В умовах високої конкуренції на ринку авіаперевезень якість обслуговування пасажирів є ключовим фактором формування репутації авіакомпаній. Відгуки клієнтів публікуються на численних веб-платформах у великих обсягах, що унеможливлює їх ручний аналіз. Виникає потреба у спеціалізованих програмних рішеннях для автоматизованого збору та аналітичної обробки цих даних.

Метою роботи є проєктування та розробка клієнтської частини інформаційної системи (ІС) вебскрапінгу та аналізу відгуків авіакомпаній на платформі .NET MAUI з використанням патерну MVVM.

Для розробки використана клієнт-серверна архітектура з розмежуванням відповідальностей. Клієнтська частина ІС реалізована на .NET MAUI, що забезпечує крос-платформенність.

Спроєктована модель ролей користувачів (адміністратор, аналітик, користувач) з відповідними рівнями доступу формує основу системи безпеки та ергономіки інтерфісу. Архітектура клієнтської частини включає оптимізовані моделі даних, спеціалізовані під потреби відображення та локального зберігання, що дозволяє мінімізувати обмін даними з сервером.

Проєктування модуля керування вебскрапінгом та генерації звітів визначило інтерфейсні механізми для ефективної взаємодії користувача з серверними процесами. Система кешування та офлайн-роботи, що заснована на двохрівневому підході, має забезпечити швидкий доступ до даних та обмежену функціональність за відсутності мережевого з'єднання, що є критично важливим для мобільних застосунків

Для локального зберігання даних використано SQLite, для роботи з API – Refit, для реалізації MVVM – CommunityToolkit.Mvvm. Навігацію реалізовано через Shell, що забезпечує централізоване керування маршрутами на основі URI.

Реалізовано ключові механізми, що становлять основу функціональності застосунку, зокрема процес керування вебскрапінгом із попередньою обробкою тексту, а також модуль візуалізації результатів аналізу на основі локальної БД.

Спроектовано та реалізовано сім основних екранів ІС: авторизація, панель керування, перегляд відгуків (рис. 1), керування вебскрапінгом, аналітична панель (рис. 2), конфігураційний центр (рис. 3) та довідка. Кожна сторінка розроблена відповідно до принципів MVVM, забезпечує інтуїтивно зрозумілу взаємодію та адаптивне відображення даних. Інтерфейс містить елементи візуалізації статистики (прогрес-бари, картки, таблиці) без використання зовнішніх бібліотек діаграм.

Сторінка аналітики отримує дані з локальної SQLite-бази та виконує розрахунок трьох основних метрик: якість даних (відсоток відгуків, очищених від HTML/URL артефактів), емоційний індекс (частота знаків оклику та емодзі, нормалізована до шкали 0-10) та частка шаблонних відгуків («Все добре», «Рекомендую»).

Візуалізацію реалізовано виключно наявними засобами .NET MAUI (ProgressBar, Grid, Frame, CollectionView) без використання зовнішніх бібліотек діаграм, що забезпечує легкість підтримки та високу швидкодію.

Реалізовано асинхронний механізм керування вебскрапінгом із блокуванням інтерфейсу, генерацією унікальних ідентифікаторів завдань та відображенням прогресу. Створено модуль візуалізації результатів аналізу на основі локальної SQLite-бази з розрахунком емоційного індексу, якості даних та відсотка шаблонних відгуків.

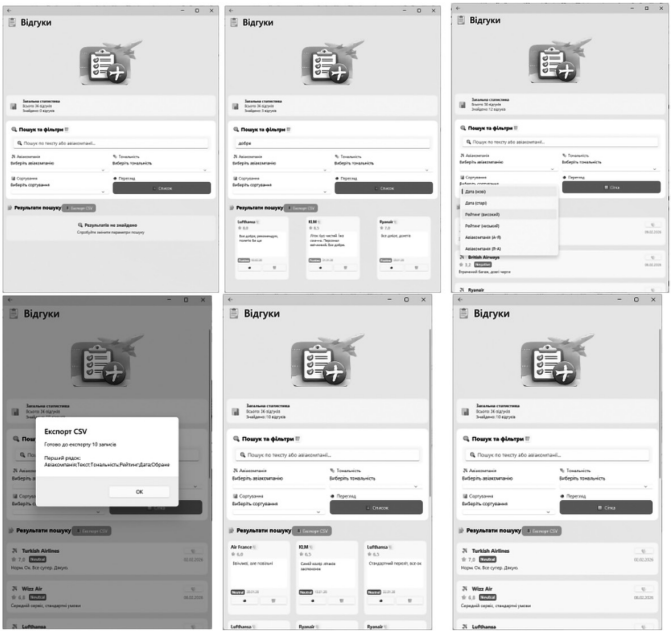

Рис. 1. Перегляд відгуків з фільтрацією у режимі сітка/список

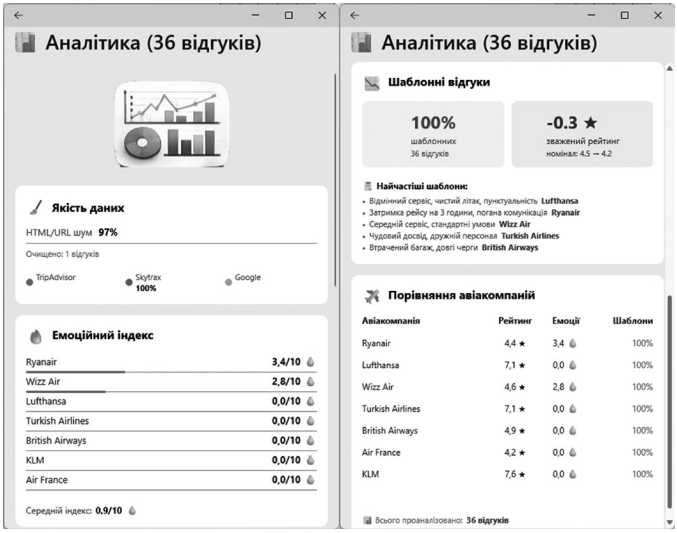

Рис. 2. Сторінка аналітики з візуалізацією метрик

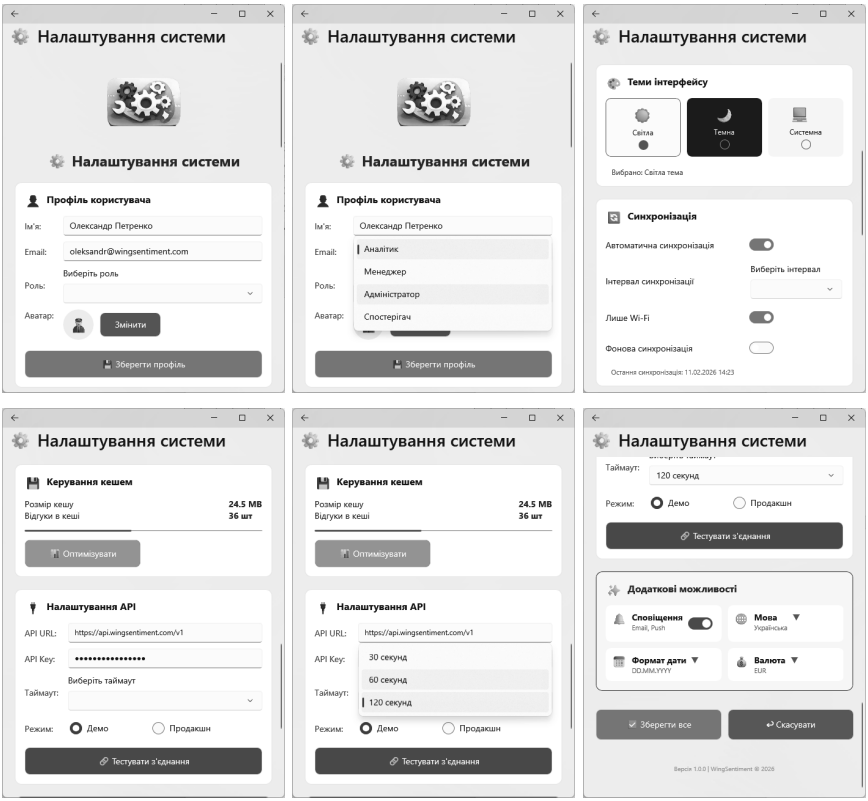

Рис. 3. Сторінка конфігураційного центру

На сторінці перегляду відгуків реалізовано гнучку систему фільтрації за текстом, авіакомпанією та тональністю. Фільтрація виконується на стороні клієнта без додаткових запитів до бази даних, що забезпечує миттєву реакцію інтерфейсу.

Для перевірки працездатності клієнтської частини ІС проведено функціональне тестування основних модулів застосунку. Тестування здійснювалося в демо-режимі з використанням локальної бази даних SQLite, наповненої 36 тестовими відгуками для шести авіакомпаній (Lufthansa, Ryanair, Wizz Air, Turkish Airlines, British Airways, Air France, KLM). Проведено тестування 49 сценаріїв для шести модулів. Усі сценарії виконано успішно, критичних помилок не виявлено. Підтверджено коректне відображення даних з локальної бази, працездатність фільтрів, механізмів скрапінгу та візуалізації аналітики. Застосунок забезпечує стабільну роботу в демо-режимі та готовий до інтеграції з реальним API.

Розроблена клієнтська частина ІС відповідає вимогам технічного завдання, забезпечує зручний інтерфейс для аналізу авіаційних відгуків та може бути використана авіакомпаніями для автоматизованого моніторингу репутації, аналізу тональності відгуків та виявлення проблем в обслуговуванні пасажирів.

Застосунок скорочує час аналітичної обробки даних, не потребує комерційного програмного забезпечення та готовий до інтеграції з реальним програмними інтерфейсами. Архітектурні рішення та правила обробки тексту можуть бути використані як основа для впровадження моделей машинного навчання та в освітніх цілях.

Список використаних джерел:

1. Guan R., Zhao H., Man K. L., Yu L., Yue Y. Deep convolutional neural networks in medical image analysis: applications in computer vision for improved robotics perceptions. *Sensors*. 2025. Vol. 25. No. 3. DOI: https://doi.org/10.3390/s25030195.

2. Wang K., Li Z., Zhou J., et al. A review of convolutional neural networks in computer vision. *Artificial Intelligence Review*. 2024. Vol. 57. No. 99. DOI: https://doi.org/10.1007/s10462-024-10721-6.

3. Liu D., Guo Y., Weng W., Zhou J., Cheng X. A survey of model compression techniques: past, present, and future. *Frontiers in Robotics and AI*. 2025. Vol. 12. DOI: https://doi.org/10.3389/frobt.2025.1518965.

Ключові слова: вебскрапінг, інформаційна система, відгуки, платформа .NET MAUI, патерн MVVM, база даних SQLite

Key words: web scraping, information system, reviews, .NET MAUI platform, MVVM pattern, SQLite database

Щербина Юрій Володимирович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри програмної інженерії, кандидат технічних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ БАЗ ДАНИХ NEWSQL

Протягом останніх десятиліть, ключовим досягненням у рішенні проблеми «великих даних» стало створення альтернативних технологій баз даних, спеціально створених для оброблення великих об'ємів малоструктурованої інформації. До їх складу відносять бази даних типу NoSQL та NewSQL. Бази даних NoSQL створювались на основі розподілених інтелектуальних гнучких парадігм і були орієнтовані на втілення у хмарно-орієнтовані архітектури. В їх основу було закладено теорему CAP (Consistency, Availability, Partition tolerance) [1], яка передбачає наявність компромісу між узгодженістю, доступністю та стійкістю в розподілених системах. Бази даних NewSQL, на відміну від NoSQL, зберігають семантику ACID (Atomicity, Consistency, Isolation, Durability) [2] і, в той же

час, підтримують горизонтальну масштабованість розподілених архітектур. Це новий клас систем управління реляційними базами даних, призначений для онлайн-оброблення транзакцій (Online Transaction Processing – OLTP) в кластерних і хмарних середовищах.

Поява технологій NewSQL, обумовлена тим, що технології NoSQL, хоча й більш придатні до роботи у хмарних розподілених інформаційних середовищах і забезпечують хорошу масштабованість та реплікацію доменів, не підтримують жорстко організованої архітектури реляційних баз даних. А, як показують дослідження, реляційні бази даних, побудовані на основі теореми ACID, до цих пір займають домінуюче місце в системах з високими вимогами до надійності роботи і захисту даних.

Технологія NewSQL обходить обмеження по швидкодії реляційних систем управління базами даних використовуючи такі функції NoSQL, як колонкове зберігання даних та розподілені архітектури, а також технології оброблення у пам'яті (in-memory processing), симетричну багатопроцесорність (symmetric multiprocessing SMP) або масово-паралельну обробку (Massively parallel Processing MPP).

Для скасування проблем з масштабуванням, притаманних реляційним базам даних, розробники NewSQL використовують методологію патриціонування, кластеризації та шардування. Це дозволяє забезпечувати ефективне управляння базами даних без збільшення потужності обчислювальних систем. Бази даних цього типу мають масштабовану розподілену архітектуру і описуються трирівневою моделлю, яка включає адміністративний, транзакційний та рівень зберігання. Вони створювались для використання в розподілених дата-центрах з дотриманням семантики ACID. Їх ключові функції пов'язані з хмарними середовищами і забезпечують простоту розгорнення і управління, здатність працювати з високим навантаженням та використанням розподілених технологій доступу.

Не зважаючи на те, що системи NewSQL розрізняються за своєю архітектурою, всі вони підтримують реляційну модель даних і використовують SQL у якості основного інтерфейсу [3]. Класифікація NewSQL заснована на різноманітних підходах до збереження інтерфейсу SQL, рішення проблем з масштабуванням та підвищенням швидкості виконання транзакційних OLTP-рішень. Системи NewSQL можна розділити на три категорії.

Бази даних нової архітектури – системи NewSQL призначені для забезпечення масштабованості та продуктивності, що працюють у розподіленому кластері вузлів без спільного використання ресурсів. Вони створюються з нуля з урахуванням розподіленості архітектури і включають такі компоненти, як розподілений контроль конкурентного доступу, управління потоками та розподілена обробка запитів. До їх складу відносять Clustrix, NuoDB, Translattice, VoltDB, Drizzle та інші.

Нові механізми зберігання MySQL – ефективні механізми зберігання для SQL, є частиною стеку LAMP і широко використовуються в OLTP. Прикладами таких нових механізмів зберігання є TokuDB і InfiniDB.

Прозора кластеризація/шардинг – рішення, що зберігають OLTP бази даних у початковому форматі, але забезпечують модульну функцію для прозорого кластера, щоб гарантувати масштабованість. Цей підхід полягає у наданні прозорого шардингу для покращення масштабованості і дозволяє уникати потреби переписувати код або виконувати будь-яку міграцію даних. Представниками таких систем є ScalArc, Schooner MySQL, dbShards, ScaleBase та Continuent Tungsten.

Таким чином, створення і удосконалення новітніх технологій управління базами даних є відповіддю на ті проблеми, що виникають внаслідок створення хмарних дата-центрів, де зберігаються і обробляються великі об'єми даних. Поява технології NewSQL має своєю ціллю вирішити проблеми, які не здатні вирішити ні традиційні системи OLTP, ні новітні системи NoSQL [4]. Вони забезпечують таку ж масштабовану продуктивність, як і системи NoSQL, у режимі онлайн-транзакцій OLTP, зберігаючи при цьому гарантії ACID традиційної системи баз даних.

Враховуючи, що пріоритетом баз даних NoSQL та NewSQL є продуктивність роботи, вони, у порівнянні з традиційними SQL базами даних, потребують додаткового глибинного дослідження. Подальша робота в цьому напрямі повинна бути зосередженою на здатності протистояти надмірному навантаженню та забезпеченню масштабованості у процесі роботи з великими даними у хмарних середовищах.

Список використаних джерел:

1. Bhosale P. Data Consistency Models in Distributed Systems: CAP Theorem Revisited. *International Journal on Science and Technology*. 2023. Vol. 14. Iss. 3. URL: https://www.ijsat.org/papers/2023/3/1408.pdf.

2. Guaki G. S. A Comparative Analysis of Relational, NoSQL and NewSQL Database System. URL: https://www.researchgate.net/publication/382457773_A_Comparative_Analysis_of_Relational_NoSQL_and_NewSQL_Database_System.

3. Cattell R. ACM SIGMOD Recor. URL: https://dl.acm.org/doi/epdf/10.1145/1978915.1978919

4. Tariq N. Khasawneh, Mahmoud Alsahlee, Ali Safieh. SQL, NewSQL, and NOSQL Databases: A Comparative Survey. *Conference: 2020 11th International Conference on Information and Communication Systems (ICICS)*. URL: https://www.researchgate.net/publication/340978543_SQL_NewSQL_and_NOSQL_Databases_A_Comparative_Survey.

Ключові слова: хмарно-орієнтовані архітектури, бази даних типу NoSQL бази даних типу NewSQL, реляційна модель, онлайн-оброблення транзакцій OLTP, кластерізація, масштабування баз даних, напівструктурований формат даних.

Key words: cloud-oriented architectures, NoSQL databases, NewSQL databases, relational model, online transaction processing OLTP, clustering, database scaling, semi-structured data format.

Дика Анастасія Іванівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри програмної інженерії

ПОВЕДІНКОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ ДЛЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ВЕБОРІЄНТОВАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ

Веборієнтовані інформаційні системи дедалі активніше впроваджуються у критично важливих галузях, що висуває жорсткі вимоги до їх безпеки та надійності. Традиційні підходи до тестування та захисту, засновані на сигнатурному аналізі або ізольованому розгляді запитів, є недостатніми для виявлення складних багатоетапних атак і прихованих поведінкових аномалій [1].

Сучасні дослідження демонструють ефективність машинного навчання у задачах кібербезпеки, зокрема для виявлення аномалій та аналізу поведінки. Проте більшість підходів розглядають вебвзаємодії як незалежні події, ігноруючи їх послідовну та контекстуальну природу [2]. Це суттєво знижує точність виявлення складних загроз – зловживання логікою застосунків, прихованих каналів зв'язку тощо.

Перспективним напрямом є інтелектуалізація аналізу поведінки, де функціонування системи моделюється як структурована послідовність взаємодій. Такий підхід уможливлює врахування часових залежностей та зв'язків між станами системи. Схожі ідеї досліджуються у контексті Transformer-моделей для виявлення аномалій у часових рядах [3], а також у галузі графових представлень поведінки систем [4].

Досліджується підхід до формалізованого поведінкового моделювання веборієнтованих інформаційних систем, орієнтований на підвищення ефективності виявлення аномалій. Передбачається, що структуровані послідовнісні та графові моделі поведінки системи забезпечують вищу точність виявлення відхилень, ніж класичні підходи до аналізу окремих запитів.

Нехай веборієнтована інформаційна система представлена множиною станів та переходів:

$$S = \{s_1, s_2, \ldots, s_n\}, A = \{a_1, a_2, \ldots, a_n\}, \quad (1)$$

де S – множина станів системи, A – множина дій користувача або системи (наприклад, HTTP-запитів).

Сесія користувача визначається як впорядкована послідовність дій:

$$\sigma = (a_1, a_2, \ldots, a_k). \quad (2)$$

Для моделювання поведінки вводиться функція відображення:

$$f : \sigma \to R^d, \quad (3)$$

яка відображає послідовність дій у вектор ознак, що фіксує часові та контекстуальні властивості взаємодії. Для побудови такої функції можуть застосовуватись

Transformer-моделі з механізмом самоуваги, що ефективно фіксують далекосяжні залежності в послідовних даних [3].

Модель нормальної поведінки визначається як розподіл ймовірностей:

$$P(\sigma \mid \theta), \tag{4}$$

де θ – параметри моделі, що оцінюються на основі навчальної вибірки нормальних сесій. Оцінка аномальності сесії обчислюється як від'ємний логарифм правдоподібності:

$$\text{Score}(\sigma) = -\log P(\sigma \mid \theta). \tag{5}$$

Сесія σ визнається аномальною, якщо:

$$\text{Score}(\sigma) > \tau, \tag{6}$$

де τ – заздалегідь визначений поріг, що може калібруватись за допомогою методу ROC-аналізу на валідаційній вибірці [2].

Додатково поведінка системи може бути представлена у вигляді орієнтованого графу:

$$G = (V, E), \tag{7}$$

де вершини V відповідають станам системи, а ребра E – переходам між ними. Граф будується на основі статистики реальних сесій і дозволяє виявляти структурні аномалії: недопустимі переходи між станами, рідкісні маршрути, циклічну поведінку [4]. Для аналізу графу можуть застосовуватись методи графових нейронних мереж (GNN), що здатні навчатись представленням вузлів і ребер з урахуванням топологічної структури [4].

Запропонований підхід дозволяє структуровано моделювати поведінку вебсистеми, поєднуючи переваги послідовного аналізу та графового представлення. На відміну від класичних методів виявлення аномалій, він враховує контекстуальну та часову природу взаємодій між користувачем і системою [1, 2].

Застосування Transformer-архітектур для реалізації функції (3) забезпечує здатність моделі фіксувати залежності між подіями, що стоять далеко одна від одної в часі – характерну рису складних атак. Нещодавно запропонована модель Anomaly Transformer [3] демонструє, що механізм асоціативного розходження між локальними та глобальними патернами у послідовностях ефективно підвищує чутливість до аномалій, зберігаючи низький рівень хибнопозитивних спрацювань.

Графова компонента (7) доповнює послідовну модель, додаючи рівень структурного аналізу, чутливого до порушень допустимих маршрутів у системі [4]. Поріг τ у формулі (6) є критичним параметром системи: його налаштування на основі ROC-кривої є обов'язковим етапом розгортання [2].

Запропоновано формалізований підхід до поведінкового моделювання веборієнтованих інформаційних систем. Визначено математичний апарат, що

включає ймовірнісну модель нормальної поведінки, оцінку аномальності сесій та графове представлення переходів між станами. Підхід забезпечує підвищення точності виявлення аномалій за рахунок врахування послідовної та контекстуальної природи вебвзаємодій і становить основу для подальших досліджень у сфері інтелектуального тестування та адаптивного захисту вебсистем.

Список використаних джерел:

1. Pang G., Shen C., Cao L., van den Hengel A. Deep Learning for Anomaly Detection: A Review. *ACM Computing Surveys*. 2021. Vol. 54. No. 2. Article 38. 38 p. DOI: 10.1145/3439950.

2. Blazquez-García A., Conde A., Mori U., Lozano J. A. A Review on Outlier/Anomaly Detection in Time Series Data. *ACM Computing Surveys.* 2021. Vol. 54. No. 3. Article 56. 33 p. DOI: 10.1145/3444690.

3. Xu J., Wu H., Wang J., Long M. Anomaly Transformer: Time Series Anomaly Detection with Association Discrepancy. *Proceedings of the 10th International Conference on Learning Representations*. 2022. DOI: 10.48550/arXiv.2110.02642.

4. Wu Z., Pan S., Chen F. et al. A Comprehensive Survey on Graph Neural Networks. *IEEE Transactions on Neural Networks and Learning Systems.* 2021. Vol. 32/No. 1. P. 1-21. DOI: 10.1109/TNNLS.2020.2978386.

Ключові слова: інтелектуальний аналіз, веборієнтовані системи, поведінкове моделювання, виявлення аномалій, машинне навчання, граф станів.

Key words: intelligent analysis, web-oriented systems, behavioral modeling, anomaly detection, machine learning, state graph.

СЕКЦІЯ 24.
КІБЕРБЕЗПЕКА ОСОБИ, СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ

Керівник секції: *в.о. завідувача кафедри кібербезпеки, доктор технічних наук, професор Соколов Артем Вікторович*
Секретар секції: *асистент кафедри кібербезпеки, доктор філософії з галузі знань 08 «Право» Слатвінська Валерія Миколаївна*

Соколов Артем Вікторович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
в.о. завідувача кафедри кібербезпеки, доктор технічних наук, професор
Евдокимов Денис Віталійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кібербезпеки

ВПЛИВ РОЗМІРУ БЛОКУ НА СТІЙКІСТЬ ДО АТАК ТА НАДІЙНІСТЬ СПРИЙНЯТТЯ У СТЕГАНОГРАФІЧНИХ МЕТОДАХ НА ОСНОВІ СИНГУЛЯРНОГО РОЗКЛАДУ

Стрімкий розвиток цифрових комунікацій призвів до суттєвого зростання обсягів мультимедійних даних, що передаються через інформаційні мережі. У цих умовах особливої актуальності набувають задачі забезпечення конфіденційності, цілісності та прихованості передавання інформації [1].

Класичні криптографічні методи забезпечують захист змісту повідомлення, однак не приховують самого факту його передачі. У ряді практичних сценаріїв це може бути критичним. Стеганографія, на відміну від криптографії, спрямована на приховування самого існування повідомлення, що робить її важливим доповненням до традиційних засобів захисту інформації.

Сучасні стеганографічні методи часто працюють в області перетворень, наприклад, DCT, DWT та SVD. Зокрема, методи на основі сингулярного розкладу дозволяють ефективно керувати структурними та енергетичними властивостями зображення. Зокрема, у даному дослідженні розглядається стеганографічний метод, що базується на модифікації головних сингулярних векторів [2].

Попри значну кількість досліджень у цій області, питання впливу розміру блоку на характеристики стеганографічних методів залишається недостатньо вивченим [3]. Саме цей аспект визначає баланс між надійністю сприйняття, стійкістю до атак проти вбудованого повідомлення та пропускною спроможністю.

Метою роботи є дослідження впливу розміру блоку на характеристики стеганографічного методу, що базується на сингулярному розкладі та вбудовуванні інформації у сингулярні вектори.

Нехай матриця блоку зображення $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ представлена у вигляді сингулярного розкладу:

$$A = U \Sigma V^T, \tag{1}$$

де U та V – ортогональні матриці сингулярних векторів, а Σ – діагональна матриця сингулярних значень.

Вбудовування інформації здійснюється шляхом модифікації головних сингулярних векторів із приведенням їх до заданого опорного вектора. Для цього використовується n-оптимальний вектор:

$$n_0 = \frac{1}{\sqrt{N}}(1,1,...,1)^T \tag{2}$$

Вибір між модифікацією лівого і правого сингулярного вектора визначає значення вбудованого біта.

Експериментальне дослідження стійкості та надійності сприйняття. Для оцінки стійкості методу проведено серію експериментів із використанням зображень різних форматів (PNG та JPEG із різними коефіцієнтами якості).

Основні етапи експерименту:

- сегментація зображення на блоки розміру $N \times N$;
- генерація випадкового бінарного повідомлення;
- вбудовування інформації з використанням сингулярного розкладу;
- застосування JPEG-компресії;
- відновлення повідомлення;
- оцінка похибки за показником BER.

Результати показали, що зі збільшенням розміру блоку значення BER суттєво зменшується. Зокрема, для $N = 16$ досягається значно вища стійкість до стиску порівняно з $N = 4$.

Також встановлено, що збільшення кількості ітерацій вбудовування покращує стійкість лише до певного рівня, після чого спостерігається ефект насичення. Візуальна якість стего-зображень оцінювалася за допомогою показника PSNR:

$$PSNR = 10 \log_{10}\left(\frac{255^2}{MSE}\right) \tag{3}$$

Результати експериментів показали, що:

- зі збільшенням кількості ітерацій вбудовування PSNR зменшується;
- менші блоки забезпечують вищу якість зображення;
- великі блоки призводять до помітніших спотворень.

Таким чином, параметри вбудовування суттєво впливають на візуальну якість стеганоповідомлення. Отримані результати підтверджують наяв-

ність компромісу між стійкістю до атак проти вбудованого повідомлення та надійністю сприйняття. З одного боку, збільшення розміру блоку підвищує стійкість до атак з іншого – призводить до зростання спотворень зображення. Цей ефект можна пояснити з геометричної точки зору. Зі збільшенням розмірності простору ускладнюється узгодження сингулярних векторів із опорним напрямком, що вимагає сильніших змін, а отже – більших спотворень.

Найбільш доцільним є використання середніх значень параметрів, зокрема:

$$N = 8, j = 3–5.$$

Важливо відзначити, що отримані результати дозволяють сформулювати узагальнений принцип вибору параметрів у блокових стеганографічних методах. Зокрема, розмір блоку можна інтерпретувати як параметр, що визначає масштаб локалізації вбудованої інформації в просторі зображення. Менші блоки забезпечують більш локалізоване внесення змін, що сприяє підвищенню надійності сприйняття, тоді як більші блоки формують більш узгоджену структуру змін у просторі ознак, що підвищує стійкість до атак.

З цієї точки зору, розмір блока виступає аналогом параметра регуляризації, який керує компромісом між стійкістю та надійністю сприйняття. Така інтерпретація відкриває можливість побудови адаптивних стеганографічних методів, в яких розмір блоку може змінюватися залежно від локальних характеристик зображення, наприклад, текстурної складності або рівня шуму.

Отже, подальший розвиток підходу може бути пов'язаний із розробкою адаптивних схем, у яких параметри вбудовування визначаються не глобально, а на основі аналізу локальних властивостей контейнера, що потенційно дозволить одночасно підвищити і стійкість, і надійність сприйняття.

У роботі проведено систематичне дослідження впливу розміру блоку на характеристики стеганографічного методу на основі сингулярного розкладу. Основні результати:

- встановлено, що розмір блоку є ключовим параметром, який визначає стійкість методу;
- показано, що збільшення розміру блоку підвищує стійкість до атак стисненням;
- виявлено зниження надійності сприйняття при використанні великих блоків;
- встановлено наявність ефекту насичення при збільшенні кількості ітерацій.

Отримані результати можуть бути використані для оптимізації параметрів стеганографічних систем. Перспективним напрямом подальших досліджень є використання адаптивних блокових структур та поєднання запропонованого підходу з методами машинного навчання.

Список використаних джерел:

1. Kombrink M. H., Geradts Z. J. M. H., Worring M. Image steganography approaches and their detection strategies: A survey. *ACM Computing Surveys*. 2024. Vol. 57. No. 2. P. 1-40.
2. Kobozeva A. A., Melnik M. A. Steganographic algorithm based on sign-insensitivity of singular vectors of an image matrix. *Information Processing Systems*. 2013. Vol 3. P. 90–94.
3. Sokolov A., Yevdokymov D., Fraze-Frazenko O. High-Capacity Spatial Steganography Based on Perfect Binary Arrays. *CEUR*. 2025. Vol. 4150. P. 187-196.

Ключові слова: стеганографія, сингулярний розклад, розмір блоку.
Key words: steganography, singular value decomposition, block size.

Ахмаметьєва Ганна Валеріївна
Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук, доцент

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МЕТОДІВ СТЕГАНОАНАЛІЗУ НА ОСНОВІ НЕЙРОННИХ МЕРЕЖ ТА СПЕЦИФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВЛАСТИВОСТЕЙ ЦИФРОВИХ ЗОБРАЖЕНЬ

Останні роки все більшого поширення набувають стеганоаналітичні методи для цифрових зображень, побудовані на комплексному аналізі різних властивостей цифрових зображень (ЦЗ) за допомогою нейронних мереж. Ці характеристики охоплюють як просторові особливості кольорів, яскравостей, блоків, так і аналіз коефіцієнтів частотних перетворень (дискретного косинусного перетворення (ДКП), Вейвлет-перетворення та інші). В ході дослідження, проведеного в [1], було визначено ефективність виявлення стеганоповідомлень, сформованих вбудовуванням повідомлення в просторову і частотні області контейнера різними стеганографічними алгоритмами. Метою цієї роботи є порівняння результатів стеганоаналізу на основі нейронних мереж з результатами, отриманими класичними методами, що аналізують окремі ознаки ЦЗ.

Для зменшення впливу вбудованого повідомлення на статистичні характеристики контейнера стеганографічне перетворення здійснюється з малою пропускною спроможністю прихованого каналу зв'язку (0.01-0.5 bpp), що дозволяє приховати факт його наявності у контейнері та ускладнює можливості доказу прихованої комунікації.

Розглянемо результати стеганоаналізу просторової області ЦЗ для стеганографічних методів LSB, S-UNIWARD, WOW за умови пропускної спроможності 0.05-0.2 bpp. Результати найефективніших на сьогодні алгоритмів аналізу наве-

дено в таблиці 1, де * позначено метод, побудований на основі аналізу окремих ознак ЦЗ.

Таблиця 1. Точність детектування стеганоповідомлень, сформованих на основі модифікації просторової області контейнеру

Стеганоаналітичний метод	Стеганографічний метод	Payload, bpp		
		0.2	0.1	0.05
TCSI-ECA-Transfer (2023) [2]	WOW	89.00	79.84	69.73
Net from [3] (2023)	WOW	92.00	76.00	52.20
Color Triads* (2022) [4]	WOW	**99.35**	**97.87**	**94.09**
TCSI-ECA-Transfer (2023) [2]	S-UNIWARD	91.60	84.00	74.20
Shen-Net (2021) [5]	S-UNIWARD	88.17	78.90	69.17
Color Triads* (2022) [4]	S-UNIWARD	99.35	97.87	94.09
U-Net (2024) [6]	LSB	99.70	97.70	90.60
ns/r-B0 (2019) [7]	LSB	91.80	89.80	86.80
Color Triads* (2022) [4]	LSB	100	99.9	95.9

Для аналізу просторової області ЦЗ за останні роки майже всі розробки побудовані на нейронних мережах, однак незважаючи на дослідження комплексу різних характеристик ці стеганоаналітичні методи не дають максимальної ефективності для малих значень пропускної спроможності (в середньому точність детектування становить 90% для payload 0.2 bpp). Можна відзначити нейронну мережу U-Net [6], яка при виявленні стеганографії LSB наближається до результатів методу Color Triads [4], однак відсутні дані щодо його ефективності при детектуванні S-UNIWARD та WOW. Стеганоаналітичний алгоритм Color Triads, що базується на аналізі колірних триплетів та виявленні послідовних Red-, Green- та Blue-тріад, є універсальним, який в високою точністю виявляє вкладення різними поширеними стеганографічними методами, зокрема LSB, S-UNIWARD та WOW (точність детектування при ємності 0.01 bpp становить не нижче 94%, що набагато перевищує аналоги, побудовані на нейронних мережах).

Проведемо аналогічне порівняння результатів стеганоаналізу області перетворень ЦЗ для стеганографічних методів UED, J-UNIWARD за умови пропускної спроможності 0.1-0.3 bpp за умови зберігання стеганоповідомлень в форматі JPG з QF=75 та QF=95. Результати найефективніших на сьогодні алгоритмів для ЦЗ в форматі JPG наведено в таблицях 2 і 3 відповідно для QF=75 та QF=95, де * позначено методи, побудовані на основі аналізу окремих ознак ЦЗ.

Таблиця 2. Точність детектування стеганоповідомлень, сформованих на основі модифікації частотної області контейнеру (QF 75)

Стеганоаналітичний метод	Стеганографічний метод	Payload, bpp		
		0.3	0.2	0.01
[8] (2023)	UERD	93.48	88.41	80.27
[9] (2022)	UED	**96.97**	**94.71**	**88.16**
[8] (2023)	UED	95.50	91.88	85.53
DCTR [10]* (2015)	UED	88	78	64
[11]* (2015)	UED	92	83	68
[12] (2023)	J-UNIWARD	**89.51**	**85.08**	**69.86**
[9] (2022)	J-UNIWARD	89.08	81.89	67.88
DCTR [10]* (2015)	J-UNIWARD	75	66	56
[11]* (2015)	J-UNIWARD	82	70	58

Таблиця 3. Точність детектування стеганоповідомлень, сформованих на основі модифікації частотної області контейнеру (QF 95)

Стеганоаналітичний метод	Стеганографічний метод	Payload, bpp		
		0.3	0.2	0.01
[8] (2023)	UERD	83.55	75.82	67.55
[13] (2023)	UERD	**93.80**	**79.30**	–
[14]* (2024)	UERD	–	–	93
[12] (2023)	UED	**88.78**	**81.85**	**70.50**
DCTR [10]* (2015)	UED	68	63.50	54.50
[11]* (2015)	UED	72.50	61	55.50
[12] (2023)	J-UNIWARD	**76.13**	**69.50**	**59.79**
DCTR [10]* (2015)	J-UNIWARD	60	54.50	52
[11]* (2015)	J-UNIWARD	64	57	52.5

На відміну від аналізу просторової області стеганоаналіз області перетворень, побудований на основі нейронних мереж, є більш ефективним. Це також пов'язано з відсутністю актуальних розробок стеганоаналічних методів, які не базувалися б на машинному навчанні, серед таких методів можна відзначити статтю [14], в якій проводились дослідження зміни характеристик блоків ДКП та розроблено метод виявлення прихованих повідомлень, протестований за умови малої пропускної здатності 0.1 bpp при якості стиснення QF=100 (в таблиці 3

цей метод порівняний з експериментами в умовах QF=95), ефективність якого становить 93% вірно класифікованих ЦЗ.

Отже, в роботі проаналізовано стан стеганоаналізу, що базується на нейронних мережах та класичному підході. Виявлено, що залежно від використовуваних стеганографічних методів ефективність виявлення вкладеної інформації різниться, зокрема для просторової області ЦЗ точність детектування на основі класичного підходу вище, ніж через нейронні мережі. Зворотна ситуація спостерігається для області перетворень, де кращі результати виявлення стеганоповідомлень дають саме методи, побудовані на основі нейронних мереж.

Список використаних джерел:

1. Ахмаметьєва Г. В. Світові тенденції розвитку стеганоаналізу цифрових зображень. Розділ 3. Криптографічні та стеганографічні методи захисту інформації. *Безпека інформації та інфраструктури ІКС: міждисциплінарний підхід* : монографія / за ред. д.е.н, проф. С. Горбаченка та д.т.н., проф. А. Соколова ; Національний у-т «Одеська юридична академія». Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 276-298. URL: https://doi.org/10.36059/978-966-397-537-5-7

2. Liu S., Zhang C., Wang L., Yang P., Hua S., Zhang T. Image Steganalysis of Low Embedding Rate Based on the Attention Mechanism and Transfer Learning. *Electronics*. 2023. Vol. 12. P. 969. URL: https://doi.org/10.3390/electronics12040969

3. Croix N. J. D. L., Ahmad T., Han F. Enhancing secret data detection using convolutional neural networks with fuzzy edge detection. *IEEE Access*. 2023. Vol. 11. P. 131001–131016. DOI: 10.1109/ACCESS.2023.3334650.

4. Akhmametieva H. Universal approach to the identification of steganographic transformation of the spatial domain of digital images. *International Science Journal of Engineering & Agriculture.* 2022. Vol. 1(3). P. 133–142.

5. Shen J., Liao X., Qin Z., Liu X.-C. Spatial Steganalysis of Low Embedding Rate Based on Convolutional Neural Network. *Journal of Software*. 2021. Vol. 32. P. 2901–2915.

6. Beneš M., Böhme R. Exploring Diffusion-Inspired Pixel Predictors for WS Steganalysis. *Proceedings of the 2024 ACM Workshop on Information Hiding and Multimedia Security (IH&MMSec '24)*, June 24–26, 2024, Baiona, 2024. P. 75-86. DOI: https://doi.org/10.1145/3658664.3659645

7. Chen M., Boroumand M., Fridrich J. Reference Channels for Steganalysis of Images with Convolutional Neural Networks. *Workshop onbInformation Hiding and Multimedia Security (IH&MMSec)*. 2019. ACM, P. 188–197.

8. Li Y., et al. A Deep Learning Driven Feature Based Steganalysis Approach**.** *Intelligent Automation & Soft Computing*. 2023. Vol. 37. No. 2. P. 2213-2225. DOI: 10.32604/iasc.2023.029983

9. Deng X.-Q., Chen B.-L., Luo W.-Q., Luo D. Universal image steganalysis based on convolutional neural network with global covariance pooling. *Journal of Computer Science and Technology.* 2022. Vol. 37. No. 5. P. 1134–1145. DOI: 10.1007/s11390-021-0572-0.

10. Vojtech H., Fridrich J. Low-Complexity Features for JPEG Steganalysis Using Undecimated DCT. *IEEE Transactions on Information Forensics and Security*. 2015. Vol. 10. P. 219-228. DOI: 10.1109/TIFS.2014.2364918.

11. Song X., Liu F., Yang C., Luo X., Zhang Y. Steganalysis of Adaptive JPEG Steganography Using 2DGabor Filters. *IH&MMSec'15*. 2015. June 17–19, Portland, Oregon, USA. P. 15-23. URL: http://dx.doi.org/10.1145/2756601.2756608.

12. Qiyun L., Zhiguang Y., Hanzhou W. JPEG Steganalysis Based on Steganographic Feature Enhancement and Graph Attention Learning. *Journal of Electronic Imaging*. 2023. P.1-10. DOI: https://doi.org/10.48550/arXiv.2302.02276

13. Ju J., Meng L., Siqi M., Lina W., Yang L. Consensus-Clustering-Based Automatic Distribution Matching for Cross-Domain Image Steganalysis. *IEEE Transactions on Knowledge and Data Engineering*. 2023. Vol. 35. No. 6. P. 5665-5679.

14. Levecque E., Butora J., Bas P. Finding Incompatible Blocks for Reliable JPEG Steganalysis. *arXiv:2402.13660v2* [cs.CR] 11 Oct 2024. URL: https://arxiv.org/pdf/2402.13660

Ключові слова: стеганоаналіз, цифрові зображення, нейронні мережі, порівняння ефективності детектування.

Key words: steganography, digital images, neural networks, comparison of detection efficiency.

Бойко Віктор Дмитрович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук

МОДЕЛЮВАННЯ ЗАГРОЗ ДЛЯ КОРПОРАТИВНИХ WI-FI МЕРЕЖ: ВИЯВЛЕННЯ ROGUE ACCESS POINTS ЧЕРЕЗ АНАЛІЗ ТРАФІКУ

Безпека корпоративних Wi-Fi мереж є критично важливим елементом загальної стратегії кіберзахисту, оскільки бездротове середовище за своєю природою є відкритим і не має фізичних меж [1; 2]. На відміну від дротових ліній зв'язку, радіосигнал виходить за межі офісу, що дозволяє зловмисникам здійснювати атаки, перебуваючи на значній відстані. Уразливість таких мереж зумовлена легкістю розгортання несанкціонованих точок доступу (Rogue AP), які створюють неконтрольовані «задні двері» (backdoors) у внутрішню інфраструктуру організації [3]. Відсутність належного моніторингу та захисту бездротового сегменту відкриває шлях для перехоплення конфіденційних даних, впровадження шкідливого коду та атак типу Man-in-the-Middle, перетворюючи Wi-Fi на одну з найслабших ланок у периметрі корпоративної безпеки. Звичайні антивіруси або фаєрволи на робочих станціях часто «не бачать» атак на рівні радіоефіру (L1/L2 рівні моделі OSI), тому важливо використовувати WIDS/WIPS (Wireless Intrusion Detection/Prevention Systems), які здатні сканувати ефір у реальному часі, вияв-

ляти аномалії в часових затримках пакетів (RTT), та автоматично блокувати несанкціоновані підключення на рівні портів комутатора.

Однією з найбільш загроз є Rogue Access Points (RAP) – несанкціоновані точки доступу, підключені до внутрішньої мережі організації без відома адміністраторів. Вони створюють неконтрольовані канали витоку даних та дозволяють зловмисникам обходити периметральні засоби захисту. Існуючі техніки злому цієї категорії можна узагальнити та розділити на кілька основних доменів.

Класичним прикладом RAP є пристрій, принесений співробітником для зручності (наприклад, дешевий домашній роутер), який не має належних налаштувань безпеки. Evil Twin (Злий двійник) це точка доступу, яка імітує легітимну корпоративну мережу (використовуючи той самий SSID, що й жертва), аби перехоплювати облікові дані користувачів. Ноутбук, смартфон або десктопний ПК, які мають Wi-Fi адаптер можут використовувати його не тільки на прийом, але й для роботи в режимі роутера. Замість того, щоб просто приймати сигнал, пристрій створюет власну бездротову мережу, до якої можуть підключатися інші гаджети. Такий вид атаки класифікується як Soft AP – програмна точка доступу, запущена на скомпрометованому корпоративному ноутбуці або смартфоні [4].

Використання несанкціонованих точок доступу (RAP) дозволяє зловмисникам реалізувати небезпечні атаки типу Man-in-the-Middle, забезпечуючи повний контроль над потоками даних користувачів. RAP дозволяють не лише пасивне сканування трафіку (наприклад, для зчитування конфіденційну інформацію в реальному часі), а й активне втручання в сесії зв'язку.

Як було зазначено вище, традиційні методи (на кшталт сканування ефіру) мають недоліки: вони не завжди можуть відрізнити легітимну мережу від ворожої. Аналіз трафіку в реальному часі (Real-time Traffic Analysis) є більш точним [5].

Метод аналізу часових характеристик (Timing Analysis) базується на вимірюванні кругової затримки (Round-Trip Time, RTT). Трафік, що проходить через несанкціоновану точку, має специфічні статистичні відхилення (jitter) порівняно з дротовим підключенням. Коли пакет проходить через стандартний корпоративний комутатор (L2), затримка мінімальна. Однак, якщо між комутатором і кінцевим пристроєм з'являється несанкціонована точка доступу (Soft AP або роутер), вона додає власну затримку на обробку пакетів.

Система моніторингу може бути побудована наступним образом. Система надсилає серію ICMP-запитів (ping) або спеціальних пакетів до підозрілого вузла. У випадку дротового з'єднання затримка буде стабільною і низькою (порядку 1 мс – 2–5 мс). Через необхідність інкапсуляції трафіку та роботу бездротового медіа-рівня (CSMA/CA), затримка на RAP зросте та буде нестабільною.

Аналіз варіації затримки (Jitter) базується на тому, що несанкціоновані точки доступу, особливо Soft AP, працюють у середовищі з великою кількістю колізій. Це створює характерний «шум» у часових інтервалах між пакетами. Потенційний Rogue AP, буде мати середньоквадратичне відхилення затримки вище за певний поріг – наприклад, 2–5 мс.

Варто згадати, що сучасні стандарти (Wi-Fi 6/6E) використовують OFDMA, що дещо знижує джиттер порівняно зі старими версіями. Проте для Soft AP (програмних точок на ноутбуках) джиттер залишається високим через планувальник завдань ОС (OS scheduler), який не є системою реального часу.

Простіший, але дуже дієвий метод для виявлення роутерів, принесених співробітниками, це метод аналізу Time To Live (TTL). TTL це спеціальне поле в заголовку IP-пакета, яке визначає його «термін придатності» у межах мережевої інфраструктури. Основна мета додавання цього параметра – запобігання нескінченному циклічному пересиланню пакетів (L3 loops), яке могло б статися через помилки в таблицях маршрутизації та призвести до перевантаження каналів зв'язку. Значення TTL встановлюється операційною системою відправника і представляє собою ціле число (максимум 255). Кожен маршрутизатор (L3-пристрій), через який проходить пакет на шляху до цілі, обов'язково зменшує це значення на одиницю. Якщо TTL стає рівним нулю до того, як пакет досягне адресата, вузол знищує його і надсилає відправнику ICMP-повідомлення «Time Exceeded». Для систем безпеки та аналізу трафіку, зокрема при виявленні Rogue AP, TTL слугує унікальним індикатором: аналізуючи його зміни, можна точно визначити, чи знаходиться за мережевим портом кінцевий пристрій, чи прихований маршрутизатор, який «з'їв» один хоп.

Кожна операційна система має стандартне початкове значення TTL (наприклад, 64 для Linux/Android, 128 для Windows). Кожен маршрутизатор (L3 пристрій) при проходженні пакета зменшує значення TTL на 1. Якщо система бачить пакет від пристрою, який заявляє, що він – звичайний робочий ПК на Windows, але значення TTL у його пакетах дорівнює 127 (замість 128) або 63 (замість 64), це означає, що між ноутбуком і мережею з'явився додатковий «хоп» – маршрутизатор. Навіть якщо зловмисник ідеально налаштував SSID і MAC-адресу, він часто забуває про інструменти корекції TTL на рівні ядра роутера, але просунуті зловмисники можуть використовувати iptables для фіксації TTL (–ttl-set 64), щоб приховати роутер. Тому метод TTL найкраще працює у зв'язці з аналізом затримок.

Список використаних джерел:

1. Araújo P. R. de, Rezende J. A. M. de, Faria D. R. de M., Gomes O. de S. M. Cybersecurity in Radio Frequency Technologies: A Scientometric and Systematic Review with Implications for IoT and Wireless Applications. *Sensors*. 2026. Vol. 26, no. 2.

2. Antonijević N., Etzlinger B., Singelée D., Preneel B. Secure Wi-Fi Ranging Today: Security and Adoption of IEEE 802.11az/bk. 2026. URL: https://arxiv.org/abs/2603.18687.

3. Samra M., Mengi M., Sharma S., Gondhi N. K. Detection and mitigation of rogue access point. *Journal of Scientific and Technical Advancements*. 2015. Vol. 1. No. 3. C. 195–198.

4. Arisandi D., Nazrul Muhaimin Ahmad N., Subarmaniam A., L Kannan S. The rogue access point identification: a model and classification review. *The Indonesian Journal of Electrical Engineering and Computer Science*. 2021. Vol. 23. No. 3. P. 1527–1537.

5. Sui K., Zhao Y., Pei D., Zimu L. How bad are the rogues' impact on enterprise 802.11 network performance? *2015 IEEE Conference on Computer Communications (INFOCOM)*. 2015. P. 361–369.

Ключові слова: статистичне відхилення, фільтрація трафіку, захоплення пакетів, моніторинг вузлів, запобігання атакам MITM, заголовок IP-пакету, час життя пакета, модель OSI, інкапсуляція трафіку, аналіз часових характеристик, контрольна площина, бездротова безпека, несанкціонована точка доступу, злий двійник, програмна точка доступу, WIDS/WIPS, джиттер, кругова затримка.

Key words: SIEM, Rogue Access Point, Time to Live, Round-Trip Time, Wireless Intrusion Detection System, Man-in-the-Middle, 5G Core Security, Soft AP detection.

Кухаренко Сергій Вікторович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук, доцент

РЕГУЛЯТОРНА АРХІТЕКТУРА КІБЕРБЕЗПЕКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ТРАНСФОРМАЦІЯ НОРМАТИВНОЇ БАЗИ ТА ВИКЛИКИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

Упродовж 2024-2026 років Європейський Союз здійснює системну трансформацію підходів до регулювання кібербезпеки, формуючи цілісну нормативну базу, що охоплює як організаційний, так і продуктовий рівні (цикл – від вимог до продуктів до управління кризами). Такий підхід спрямований на забезпечення кіберстійкості у межах єдиного цифрового ринку [5; 10; 19].

Водночас практика застосування нових норм засвідчує наявність розриву між регуляторними вимогами та рівнем готовності держав-членів і суб'єктів господарювання. Додатковим фактором є висока динаміка кіберзагроз, зокрема атак на ланцюги постачання, програм-вимагачів (ransomware) та використання штучного інтелекту в зловмисній діяльності. Це зумовлює необхідність аналізу відповідності чинної нормативної бази реальному стану загроз [6; 7; 15].

У тезах досліджується актуальний стан нормативно-правової бази кібербезпеки Європейського Союзу станом на 2025-2026 роки. Розглянуто ключові регуляторні акти, зокрема Директиву (ЄС) 2022/2555 (NIS2), Регламент (ЄС) 2024/2847 (Cyber Resilience Act), а також ініціативи у сфері кіберсолідарності та уніфікації звітності про інциденти. Визначено проблеми імплементації, зокрема регуляторну фрагментацію, складність комплаєнсу та адаптацію до нових технологічних викликів. Оцінено роль ENISA у формуванні європейської кібербезпекової екосистеми.

Ключові нормативні акти: зміст та строки реалізації

Директива (ЄС) 2022/2555 (NIS2) встановлює базові вимоги до кібербезпеки організацій у критично важливих та інших визначених секторах, запроваджує диференційовані вимоги до «суттєвих» (essential) та «важливих» (important) суб'єктів, обов'язки щодо управління ризиками, встановлює суворі строки звітування про інциденти протягом 24 годин та особисту відповідальність керівництва. Санкції – до 10 млн євро або 2% річного глобального обороту для суттєвих суб'єктів (essential entities); до 7 млн євро або 1,4% – для важливих суб'єктів (important entities) [2; 19].

Регламент (ЄС) 2024/2847 (Cyber Resilience Act, CRA) – Акт про кіберстійкість – встановлює обов'язкові вимоги кібербезпеки для всіх продуктів з цифровими елементами (від смарт-годинників до промислових систем управління) протягом усього життєвого циклу. Запроваджує принцип «безпеки за проєктом» (security by design), підтримку протягом визначеного життєвого циклу продукту, маркування CE та відповідальність виробника за вразливості [1; 11].

Європейська політика кіберсолідарності (**Акт про кіберсолідарність)** набрав чинності 4 лютого 2025 р. Не встановлює регуляторних зобов'язань для приватного сектору, натомість передбачає створення трьох механізмів координації реагування на масштабні кіберінциденти: загальноєвропейська мережа центрів (hubs) обміну інформацією про загрози; Європейський механізм кібербезпеки для підготовки до масштабних інцидентів; Резерв кібербезпеки ЄС – пул довірених постачальників послуг керованої безпеки для реагування на кризові ситуації [3; 14; 16].

Пакет «Цифровий омнібус» Digital Omnibus (ініціатива Єврокомісії щодо уніфікації звітності…) – є найновішим кроком у розвитку нормативної бази. Ініціативи спрямовані на спрощення виконання вимог різних нормативних актів (NIS2, GDPR, DORA, CRA та eIDAS) через єдину точку подачі звітів про інциденти принцип – «report once» («звітуй один раз – поширюй багатьом»). Станом на 2026 рік ці підходи перебувають на стадії політичного узгодження та нормативного формування [4].

Стан імплементації: проблема регуляторної фрагментації

Станом на початок 2026 року процес імплементації NIS2 у державах-членах залишається нерівномірним: значна частина країн ухвалили відповідне національне законодавство, інша частина перебуває на різних етапах прийняття національного законодавства. Це призводить до: варіативності визначення інцидентів; відмінностей у процедурах звітування; появи додаткових національних вимог. Для транскордонних організацій це означає зростання витрат на комплаєнс та складність дотримання регуляторних вимог у різних юрисдикціях [6; 15; 17].

По-перше, визначення «суттєвого інциденту» варіюється між юрисдикціями: наприклад, деякі держави-члени встановлюють більш жорсткі строки попереднього повідомлення, ніж передбачено NIS2. По-друге, принцип «основного місця перебування» реалізований непослідовно: Угорщина вимагає локальної

реєстрації незалежно від того, де знаходиться штаб-квартира суб'єкта. По-третє, деякі держави встановлюють додаткові вимоги понад мінімальний стандарт директиви [7].

Регуляторне навантаження посилюється необхідністю одночасного дотримання вимог NIS2, GDPR, CRA (для виробників), DORA (фінансовий сектор) та галузевих норм (авіація, енергетика). Пакет «Цифровий омнібус» покликаний усунути дублювання вимог щодо звітності, проте до його набрання чинності організації продовжуватимуть нести подвійне та потрійне навантаження [4; 12].

Роль ENISA у формуванні кібербезпекової екосистеми

ENISA виконує координаційну та методичну функції у сфері кібербезпеки ЄС. Агентство: розробляє рекомендації щодо імплементації NIS2; бере участь у створенні схем сертифікації; координує обмін інформацією між державами-членами.

У червні 2025 р. ENISA опублікувала розширену настанову щодо заходів безпеки відповідно до NIS2. Хоча документ не є юридично обов'язковим, він суттєво конкретизує очікувану імплементацію, наприклад, вимагає багатофакторну автентифікацію на всіх інтернет-орієнтованих системах (VPN, електронна пошта, RDP), а також розробку карт розподілу ролей і навичок для забезпечення комплаєнсу [9].

13 травня 2025 р. ENISA запустила Європейську базу даних вразливостей (EUVD) – централізовану платформу для обміну інформацією, яка спрямована на централізацію інформації про вразливості та функціонує як доповнення до міжнародних систем (CVE/NVD) [18].

Очікується, що в рамках імплементації CRA (орієнтовно з 2026 р.) виробники продуктів з цифровими елементами будуть зобов'язані повідомляти про активно експлуатовані вразливості, зокрема через EUVD або сумісні механізми звітування. Проте стейкхолдери вказують на два системних обмеження: надмірно повільний та непрозорий процес розробки схем сертифікації; суперечки навколо вимог суверенітету в EUCS, що поділяють держав-членів і великих технологічних корпорацій.

Ефективність ENISA значною мірою залежить від координації з національними органами та розвитку механізмів сертифікації [8; 9; 10].

Технологічні виклики та відповідність законодавства новим загрозам

Сучасне кіберзаконодавство ЄС стикається з необхідністю адаптації до нових типів загроз, регулювання яких залишається недостатнім:

- **Атаки на ланцюги постачання (supply chain attacks)** компрометують тисячі організацій через одного постачальника ПЗ або апаратних компонентів. NIS2 і CRA приділяють увагу безпеці ланцюгів постачання, але механізми верифікації (зокрема Software Bill of Materials (SBOM) як один із інструментів забезпечення відповідності CRA) та відповідальності залишаються дискусійними [1; 11].
- **Ransomware (програми-вимагачі)** проти критичної інфраструктури, для яких відсутні спеціалізовані вузькопрофільні регуляторні інструменти.

Попри зростання масштабів атак, EU Cybersecurity Act не встановлює конкретних заборон або превентивних заходів для виробників засобів шифрування даних [8].

– **Застосування штучного інтелекту в кібератаках**, що створює перетин між різними нормативними режимами. Автоматизація фішингу, генерація DeepFake для Соціальної інженерії, оптимізація експлойтів [7; 10].
– **Квантові загрози криптографії** – прямі вимоги щодо постквантової криптографії наразі відсутні у CRA попри розуміння невідворотності загрози для довгострокової безпеки комунікацій [1; 8].

Регулювання відкритого програмного забезпечення (open source) було уточнене у CRA шляхом виключення некомерційного програмного забезпечення та введення поняття «open source steward» відповідального суб'єкта за підтримку проекту [11].

Секторальні та міжнародні аспекти

ЄС активно розвиває секторальні ініціативи, зокрема у сфері охорони здоров'я, де створюються спеціалізовані механізми підтримки кібербезпеки. Особливість полягає у створенні під егідою ENISA Центру підтримки кібербезпеки для лікарень, що надаватиме спеціалізовані рекомендації, інструменти та навчання. Заходи впроваджуються поетапно протягом 2025-2026 рр.

Оновлений план управління кіберкризами ЄС (EU Cyber Blueprint, червень 2025 р.) запровадив узгоджені процедури, єдину таксономію та інструменти ситуаційної обізнаності під керівництвом ENISA та мережі CSIRT. Перше міжнародне навчання нового формату операційного рівня з кібербезпеки BlueOLEx, спрямоване на тестування готовності Європейського Союзу до масштабних кіберкриз відбулося 4 листопада 2025 р [5; 9].

Міжнародний вимір кібербезпеки ЄС реалізується через системні кібердіалоги: з Великою Британією (грудень 2025 р.), Україною (жовтень 2025 р.), Індією (березень 2025 р.) та Республікою Корея (травень 2025 р.). Ці формати охоплюють обмін інформацією про загрози, розвиток безпеки ланцюгів постачання та координацію політики щодо нових технологій. Для України ці процеси мають значення у контексті гармонізації законодавства з правом ЄС [13].

Актуальність розглянутого питання зростає на тлі ескалації гібридних загроз та зближення кібербезпеки з питаннями стратегічної автономії ЄС. Досвід формування регуляторної архітектури Союзу є безпосередньо релевантним для України в контексті євроінтеграції адаптації національної системи кібербезпеки до європейських стандартів.

За результатами аналізу можна сформулювати такі висновки:

1. Європейський Союз сформував комплексну багаторівневу систему регулювання кібербезпеки, яка охоплює як організаційні, так і продуктові аспекти, проте її ефективність критично залежить від якості її імплементації на національному рівні.

2. Регуляторна фрагментація залишається ключовим викликом, що впливає на однаковість застосування норм та створює додаткове навантаження на суб'єктів транскордонних організацій.

3. Перетин між новими технологіями (ШІ, квантові обчислення) та чинним кіберзаконодавством залишається частково нормативно невизначеним.

4. ENISA набуває дедалі більшого стратегічного значення, однак її ефективність обмежена нестачею ресурсів, повільним процесом сертифікації та суперечками навколо вимог технологічного суверенітету.

Подальший розвиток нормативної бази має бути спрямований на: уніфікацію вимог; врахування нових технологічних ризиків; підвищення ефективності координаційних механізмів [2; 4; 10; 19].

Список використаних джерел:

1. Regulation (EU) 2024/2847 – Cyber Resilience Act. *Official Journal of the EU*. L 2024/2847, 20.11.2024.

2. Directive (EU) 2022/2555 – NIS 2 Directive. *Official Journal of the EU*. L 333, 27.12.2022.

3. Cyber Solidarity Act. Council of the EU, 02.12.2024, in force 04.02.2025.

4. Digital Omnibus Package. *European Commission*. 19.11.2025.

5. EU cybersecurity: strategy and key policies. Council of the EU. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/cybersecurity/

6. NIS2 Update: EU Cyber Authority Sets Out Compliance Expectations. Skadden, Arps. August 2025.

7. European Cybersecurity Regulatory Update NIS2 and Beyond. Bird & Bird. December 2025.

8. Cybersecurity Act review: What to expect. European Parliament Research Service. 2025.

9. ENISA. NIS2 Technical Implementation Guidance. 2025. URL: https://www.enisa.europa.eu

10. Navigating the EU Cybersecurity Policy Ecosystem. INTERFACE Policy Brief. 2025.

11. Cyber Resilience Act. *Open Source Security Foundation (OpenSSF)*. URL: https://openssf.org/public-policy/eu-cyber-resilience-act/

12. NIS2 & CRA: New cybersecurity obligations. *SZA*. 2025. URL: https://www.sza.de

13. Cybersecurity. *European External Action Service (EEAS)*. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/cybersecurity_en

14. Regulation (EU) 2025/38 – Cyber Solidarity Act. *Official Journal of the European Union*. OJ L 38, 15.01.2025. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2025/38/oj/eng

15. Bernižan M., Martinović I., Schmid S. Identifying and Modeling Barriers to Compliance with the NIS2 Directive: A DEMATEL Approach. *Systems*. 2025. Vol. 5. Iss. 4. Art. 97. URL: https://www.mdpi.com/2624-800X/5/4/97

16. Mazzini, G. The Cyber Solidarity Act: Framework and Perspectives for the New EU-Wide Cybersecurity Solidarity Mechanism Under the EU Legal System. *European Journal of Risk Regulation*. 2025. URL: https://doi.org/10.1017/err.2025.18

17. ECSO White Paper: NIS2 Implementation – Challenges & Priorities. *European Cyber Security Organisation (ECSO)*. January 2025. URL: https://ecs-org.eu/ecso-uploads/2025/01/ECSO-White-Paper-NIS2-Implementation.pdf

18. ENISA. *European Vulnerability Database (EUVD)*. 2025. URL: https://euvd.enisa.europa.eu

19. European Commission. NIS2 Directive: securing network and information systems. *Digital Strategy*. January 2026. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/nis2-directive

Ключові слова: кібербезпека ЄС, NIS2, Cyber Resilience Act, ENISA, кіберстійкість, управління кібербезпекою, організаційне забезпечення, імплементація, регуляторна фрагментація.

Key words: EU cybersecurity, NIS2, Cyber Resilience Act, ENISA, cyber resilience, cybersecurity management, organizational support, implementation, regulatory fragmentation.

Chepurna Olena
National University «Odessa Law Academy»
Associate Professor of the Department of Cybersecurity,
PhD of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor

ANALYTICAL MODELS OF DECISION-MAKING IN STATE CYBERSECURITY SYSTEMS UNDER CONDITIONS OF UNCERTAINTY

The functioning of state-level cybersecurity systems takes place in conditions of uncertainty, which is both objective and informational. On the one hand, cyber threats are formed as random processes with significant variability of parameters, which makes it impossible to accurately predict them. On the other hand, the available data on potential attacks, their probability and the scale of consequences are fragmented, incomplete and often contradictory, which limits the possibilities of their direct use in formalized decision-making procedures. Under such conditions, the cybersecurity management process acquires the features of a task with incomplete information, where not only the assessment of threat parameters, but also the degree of trust in these assessments plays a significant role.

The use of traditional deterministic approaches in this context does not provide an adequate level of adequacy, since such approaches assume the fixity of the input parameters and do not consider their stochastic nature. As a result, the solutions obtained may be optimal only for a separate, often hypothetical scenario, but lose their effectiveness when the conditions for the functioning of the system change. This is especially manifested in the conditions of adaptive behavior of an attacker, who changes attack strategies in response to the implemented protection measures, which leads to a dynamic reformatting of the risk environment.

In this regard, it is advisable to consider the decision-making process in the field of cybersecurity as a multivariate task, in which each managerial decision correlates not with one, but with a multitude of possible scenarios for the development of events. This approach involves considering not only the average values of the parameters, but also their distributions, as well as the assessment of extreme cases that have a low probability but high potential losses. Accordingly, the formation of an effective protection strategy requires a transition to models that can integrate uncertainty directly into the optimization procedure.

In this context, it is reasonable to use analytical approaches that combine elements of probability theory, mathematical statistics and optimization modeling. Such models allow not only to assess the expected effectiveness of management decisions, but also to consider the risks of deviation of actual results from the predicted values. In addition, they provide an opportunity to analyze the sensitivity of the system to changes in key parameters, which is important for justifying investments in cyber defense measures.

Considering the temporal dynamics of threats is of additional importance, since cyberspace is characterized by the rapid evolution of attack tools and countermeasures. This necessitates the use of models that can adapt to changes in the environment and consider the accumulation of information in the process of system functioning. Thus, analytical models of decision-making in state cybersecurity systems should be based on a combination of stochastic and dynamic approaches, which allows increasing the validity of management decisions in conditions of uncertainty and ensuring a more sustainable functioning of critical infrastructure. In particular, in the work of Zhang Y., Malacaria P., the approach to building models of decision support, in which uncertainty is considered as a key parameter influencing the optimality of the choice of protective measures [1], is substantiated. This approach allows formalizing a trade-off between defense costs and expected losses, which is critical for government systems where resources are limited and risks are systemic.

Further development of this direction is presented in stochastic optimization models, which consider the multivariate nature of cyber threats and allow determining the optimal investments in security under an uncertain environment. Grass E. et al. propose a model in which decisions on resource allocation are made considering random changes in attack and defense parameters, which provides a more realistic representation of cyberspace [2]. In this context, it is advisable to consider the effectiveness function of the cyber defense system as a random variable, the mathematical expectation of which is maximized under resource constraints.

Of particular importance are hybrid decision support systems that combine analytical models, expert knowledge and big data processing methods. Afrin S. substantiates the feasibility of using such systems in critical infrastructure projects, where cyber threats are complex and multi-layered [3]. The use of hybrid DSS allows for the integration of qualitative and quantitative assessments, which increases the accuracy of forecasting and the validity of management decisions.

The analytical basis for building models of decision-making in the field of cybersecurity is also formed based on empirical data on current threats.

The ENISA Threat Landscape 2023 report systematizes the main types of attacks, trends in their development, and vulnerabilities, which creates a basis for parameterization of risk models [4]. At the same time, the results of the IBM Security Cost of a Data Breach Report 2024 allow you to quantify the economic consequences of cyber incidents, which is necessary for building loss functions and determining optimal strategies for investing in security [5].

Summarizing these approaches, it is advisable to formalize the task of decision-making in the state's cybersecurity systems as a task of stochastic optimization of the form:

$$\max_{x \in X} \mathrm{E}\left[U(x, \xi)\right]$$

where – the vector of decision variables (resource allocation, selection of protection measures), – a random vector describing the parameters of cyber threats, and – the utility or effectiveness function of the cybersecurity system. This formulation makes it possible to account for both risk and uncertainty, ensuring a balance between costs and the level of protection.

An important aspect is also considering the multi-level nature of state cybersecurity systems, where decisions are made at the strategic, tactical and operational levels. This necessitates the use of hierarchical models in which local solutions are aligned with global cyber resilience goals. In such conditions, analytical models should integrate mechanisms of adaptation to changes in the external environment and consider the temporal dynamics of threats.

Thus, the development of analytical models of decision-making in the cybersecurity systems of the state is associated with the transition from deterministic to stochastic and hybrid approaches, which allows adequately reflecting the uncertainty of cyberspace. The combination of mathematical modeling, empirical data and intelligent decision support systems creates the basis for the formation of an effective state policy in the field of cybersecurity.

References:

1. Zhang Y., Malakaria P. Dealing with uncertainty in cybersecurity decision support. *Computers and Security*. 2025. Vol. 150. Article 104153. DOI: https://doi.org/10.1016/j.cose.2024.104153

2. Grass E. et al. A stochastic optimisation model to support cybersecurity decision making. *Journal of the Operational Research Society*. 2025. Vol. 76. No. 2. P. 345–360. DOI: https://doi.org/10.1080/01605682.2024.2436063

3. Afrin S. Smart infrastructure project decision making under cyber threat uncertainty using hybrid DSS. *Journal of Computer Science and Technology Studie*s. 2025. Vol. 7. No. 8. P. 106–115. DOI: https://doi.org/10.32996/jcsts.2025.7.8.106

4. Threat Landscape 2023. European Union Agency for Cybersecurity. *ENISA*. 2023. URL. https://www.enisa.europa.eu

5. IBM Security. Cost of a Data Breach Report 2024. *IBM*. 2024. URL. https://www.ibm.com/reports/data-breach

Ключові слова: аналітичні моделі, прийняття рішень, кібербезпека стану, невизначеність, стохастичне моделювання, оптимізація.

Key words: analytical models, decision-making, cybersecurity of the state, uncertainty, stochastic modeling, optimization.

Слатвінська Валерія Миколаївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кібербезпеки, доктор філософії з галузі знань 08 «Право»

МЕТОД НЕДВІЙКОВОГО КОДУВАННЯ РІДА-СОЛОМОНА НАД GF(256) ДЛЯ ЗАХИСТУ КРИТИЧНИХ SCADA-СИСТЕМ ВІД BURST-ПОМИЛОК

Системи диспетчерського контролю та збору даних (SCADA) є основою управління критичною інфраструктурою: електромережами, водопостачанням, газопроводами, транспортними системами. Вони працюють у реальному часі та передають команди управління і телеметричні дані через промислові протоколи (Modbus, DNP3, IEC 60870-5-104) каналами з підвищеним рівнем шумів. На відміну від випадкових однобітових помилок, burst-помилки (серійні помилки) виникають групами: від 8 до 256 біт підряд внаслідок електромагнітних завад, MITM-атак та апаратних збоїв. Типовий BER у SCADA-каналах становить 10^{-4} (1 помилка на 10 000 біт), що неприпустимо для команд управління.

I. A. Kamil і M. A. Younus [1] показали, що традиційні методи контролю мають критичні недоліки: CRC-32 лише виявляє помилки (0 корекції, покриття 68 %), коди Хеммінга (7,4) виправляють лише 1 біт з надлишком 75 %, конволюційні коди мають надлишок 50–100 % та велику затримку декодування за алгоритмом Вітербі.

Метою роботи є розробка методу недвійкового кодування на основі кодів Ріда-Соломона над полем Галуа GF(256) для гарантованої корекції burst-помилок до 64 біт з мінімальним надлишком (≈7 %).

Запропонований підхід дозволяє забезпечити надійний захист SCADA-даних при мікросекундній затримці на FPGA/DSP платформах, що є критичним для систем реального часу.

Запропоновано оптимізовану схему кодування RS(255,239) над полем Галуа GF(256). Як показало наше дослідження, ця схема в поєднанні з інтерлевінгом λ=4 дозволяє створювати систему захисту, яка демонструє високу коригувальну здатність при мінімальному надлишку.

Код Ріда-Соломона RS(n, k) над полем Галуа GF(2^8) має параметри: n = 255 символів (довжина кодового слова), k = 239 символів (інформаційні дані), $2t$ = 16

символів (надлишкові контрольні символи), коригувальна здатність $t = 8$ символів = 64 біт. Надлишок становить (n–k)/n = 16/255 ≈6,7 % – мінімальний серед усіх методів корекції burst-помилок.

Поле Галуа GF(256) задано примітивним поліномом $p(x)=x^8+x^4+x^3+x^2+1$. Елементи поля – поліноми степеня ≤ 7 над GF(2), операції – додавання (XOR) та множення за модулем $p(x)$. Таблиці логарифмів та антилогарифмів дозволяють виконувати множення за O(1).

Порівняльний аналіз методів корекції помилок представлено в табл. 1.

Таблиця 1. Порівняння методів корекції помилок для SCADA-систем

Метод	Корекція	Надлишок	Складність декодування	Застосування
CRC-32	0 біт	3,1 %		Виявлення
Hamming(7,4)	1 біт	75 %		Однобітові помилки
Convolutional	Випадкові	50–100 %		Канальне кодування
RS(255,239)	8 символів	6,7 %		Burst-помилки
RS(255,239)+λ=4	32 символи	6,7 %		Довгі burst-помилки

Експериментальна перевірка методу проведена на п’яти тестових сценаріях з різною довжиною burst-помилок (рис. 1).

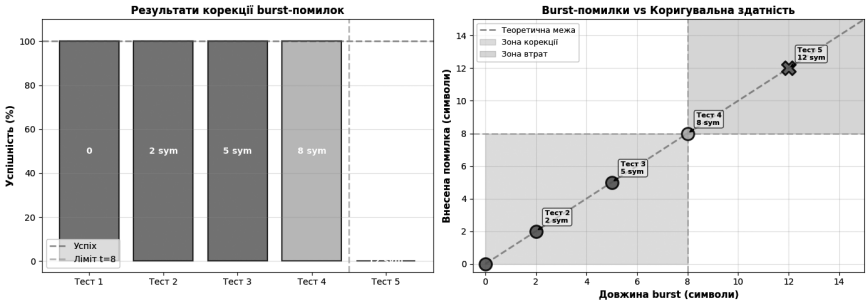

Рис. 1. Результати корекції burst-помилок

Результати демонструють, що система забезпечує 100 % успішної корекції для burst-помилок до 8 символів (64 біт) включно. При burst-помилках понад 8 символів (наприклад, 12 символів = 96 біт) корекція неможлива, що відповідає теоретичній межі $t = 8$. Лівий графік показує успішність корекції для тестів 1–4 (зелені стовпчики – 100 % для 0, 2, 5 символів, жовтий стовпчик – 100 % для 8 символів). Правий графік відображає burst-помилки vs коригувальну здатність:

теоретична межа $t = 8$ (зелена пунктирна лінія), зелена зона (0–8 символів, гарантована корекція), рожева зона (>8 символів, втрата даних), тести 1–4 (зелені та жовті кружечки, успішна корекція), тест 5 (червоний хрестик, 12 символів, провал).

Y. Kim [2] у дослідженні систем OFDM з кодуванням RS показав, що при використанні RS(16,8) для цільової ймовірності помилки кодового слова WER=10^{-3} та $e = 6$ стираних символах досягається відношення сигнал/шум Eb/N_0=12 дБ, що дає прибуток 7,7 дБ порівняно з некодованою системою. Це підтверджує високу ефективність RS-кодів у каналах з завмираннями.

F. Ademi [3] у магістерській роботі досліджував резервне копіювання SCADA-даних з використанням RS(255,223) та інтерлевінгу. Результати показали 100 % відновлення при burst-помилках до 16 біт та 98,7 % відновлення при burst до 64 біт з інтерлевінгом λ=4. Латентність системи становила +25 мс на кожен пакет розміром 1 КБ, що є прийнятним для більшості SCADA-застосувань.

I. A. Kamil і M. A. Younus [1] провели експериментальне дослідження з 30 000 ін'єкцій помилок при BER=10^{-4} та burst від 4 до 32 біт. Результати RS(255,239): покриття помилок 96,32 %, затримка декодування 33,2 %, надлишок пам'яті 36,79 %. Для порівняння, система без корекції забезпечувала лише 68 % покриття помилок.

Розширення коригувальної здатності досягається інтерлевінгом глибини λ=4: $\lambda \cdot t = 4 \cdot 8 = 32$ символи = 256 біт. При цьому надлишок залишається незмінним (6,7 %), оскільки інтерлевінг – це лише перестановка байтів без додавання контрольних символів. Затримка зростає лінійно з λ, але залишається в межах мікросекунд на апаратних FPGA/DSP платформах.

Для критичних SCADA-систем рекомендується комбінування RS(255,239) з криптографічними методами: AES-256-GCM для конфіденційності та автентифікації, SHA-256 для цілісності метаданих, адаптивний вибір параметрів (n, k) залежно від критичності даних (наприклад, RS(255,223) для команд управління, RS(255,239) для телеметрії).

У роботі запропоновано метод недвійкового кодування Ріда-Соломона над GF(256), який забезпечує корекцію burst-помилок до 64 біт при надлишку 6,7 % та мікросекундній затримці. Експериментально підтверджено покриття 96,32 % помилок при BER=10^{-4}, 100 % відновлення при burst до 64 біт, зниження затримки на 33,2 % порівняно з конволюційними кодами. За допомогою інтерлевінгу λ=4 вдалося розширити коригувальну здатність до 256 біт, зберігаючи мінімальний надлишок. Метод є рекомендованим для захисту критичної інфраструктури SCADA.

Список використаних джерел:

1. Kamil I. A., Younus M. A. Fault-Tolerant SCADA Systems Using ECC for Enhanced Cybersecurity and Data Integrity. *Al-Rafidain Journal of Computer Sciences and Mathematics*. 2025. Vol. 19. No. 1. DOI: 10.33899/csmj.2025.159518.1184.

2. Kim Y. Power Control of Reed–Solomon-Coded OFDM Systems in Rayleigh Fading Channels. *Information.* 2023. Vol. 14(4):247. URL: https://doi.org/10.3390/info14040247.

3. Ademi F. A Contemporary Model for Data Backups at SCADA Systems : Master's thesis / South East European University, 2025. URL: https://repository.seeu.edu.mk/sites/thesis/ThesisSharedDocs/MA_124841.pdf.

Ключові слова: Reed-Solomon, GF(256), SCADA, burst errors, cybersecurity.
Key words: Reed-Solomon, GF(256), SCADA, burst errors, cybersecurity.

СЕКЦІЯ 25.
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННИХ ТА БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ

Керівник секції: *в.о. завідувача кафедри штучного інтелекту та математичного моделювання, доктор економічних наук, професор Горбаченко Станіслав Анатолійович*
Секретар секції: *доцент кафедри штучного інтелекту та математичного моделювання, кандидат економічних наук, доцент Куклінова Тетяна Вікторівна*

Horbachenko Stanislav
National University «Odessa Law Academy»,
Head of the Department of Artificial Intelligence and Mathematical Modeling,
Doctor of Economics, Professor
Chepurna Olena
National University «Odessa Law Academy»,
Associate Professor of the Department of Cybersecurity,
PhD in Physics and Mathematics, Associate Professor

MATHEMATICAL MODELING OF BUSINESS PROCESS OPTIMIZATION IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION

Digital transformation changes not only the technological contour of the enterprise, but also the logic of building, coordinating, and evaluating business processes. Under these conditions, optimization ceases to be a local improvement of individual operations and acquires the character of a system task, within which it is necessary to simultaneously take into account the speed of processes, the cost of their support, the degree of automation, adaptability to changes in the environment and the quality of management decisions. Bibliometric analysis of business process management studies in the context of digital transformation testifies to the steady convergence of the process approach with data analytics, automation, process mining and digital platforms, which confirms the feasibility of using formalized models to rebuild the process architecture of the enterprise [1].

At the same time, digital transformation is not a linear process of introducing new technologies. Its effectiveness significantly depends on the existing barriers, among which organizational, personnel, communication and institutional constraints occupy a special place. That is why the mathematical model of business process optimization should be based not only on performance parameters, but also on variables that reflect the digital maturity of personnel, readiness for change, data availability and

the ability of the organization to integrate new digital solutions without losing process controllability. This approach is consistent with the conclusion that digital barriers are one of the key factors slowing down the transition from fragmented digitalization to full-fledged business transformation [2].

From the standpoint of applied modeling, a business process can be presented as a system of interrelated operations, for each of which time costs, resource costs, digital saturation and the risk of deviation from the target result are determined. Then it is advisable to present the generalized target optimization function in the form of $P = \{p_1, p_2, \ldots, p_n\} t_i c_i d_i r_i$

$$F=\alpha \sum_{i=1}^{n} \frac{1}{t_i} + \beta \sum_{i=1}^{n} d_i - \gamma \sum_{i=1}^{n} c_i - \delta \sum_{i=1}^{n} r_i \rightarrow \max,$$

where are the weighting factors that determine the priorities of the enterprise α,β,γ,δ.

This arrangement allows you to move from intuitive improvement of operations to quantitative selection of process configuration. The grounds for such formalization are provided by studies in which digital transformation is considered as a factor in changing the business structure, coordination mechanisms and directions for further development of organizational systems [3].

In the practice of digital transformation, the optimization of business processes is inextricably linked with a change in the business model. If in a traditional system the process is optimized mainly according to the criterion of cost minimization, then in the digital environment, the criterion of creating value for the client through speed, personalization, channel integration and analytical support of solutions is becoming increasingly important. This means that the mathematical model must record not only internal efficiency, but also external competitive effects. Accordingly, the optimization task acquires a two-circuit character: the internal circuit is focused on the rationalization of operations, and the external one is focused on strengthening the competitive advantages of the enterprise, which is consistent with the results of studies on the transformation of business models in the digital economy [4].

The sectoral dimension is also indicative, which, in the context of digital transformation in Ukraine, is characterized by different depth and speed of implementation of digital solutions. In the field of healthcare, digitalization is accompanied not only by the automation of procedures, but also by the transformation of interaction with consumers and data management, which leads to the inclusion of service quality parameters and reliability of information flows in the models. In industry, the emphasis is shifting to optimizing production and logistics processes, in the agricultural sector – on taking into account risks and seasonality, and in the service sector – on speed, scalability and personalization. For energy and critical infrastructure, the parameters of resilience and security are additionally updated.

Such industry differentiation confirms that the optimization of business processes in the digital environment has a multi-criteria nature and requires a single analytical framework, considering the specifics of each sector [5].

In the context of digital transformation, the regulatory circuit acquires special importance. The introduction of new digital technologies without considering the mechanisms of regulation, standardization and impact assessment can reduce the expected effect of optimization. Therefore, it is advisable to include constraints of the type

$$g_j(x) \leq b_j, j=1,\ldots,m,$$

where regulatory, security or procedural requirements for process restructuring are described. This formulation is especially important for highly regulated areas, in which digital transformation must be accompanied by a forward-looking understanding of the consequences of technological changes. This is what modern studies of the regulation of emerging technologies indicate, where it is proved that the effectiveness of innovations is determined not only by technological novelty, but also by the quality of institutional support [6] $g_j(x)$.

In general, it is advisable to consider mathematical modeling of business process optimization in the context of digital transformation as a tool for coordinating three groups of parameters: operational efficiency, organizational resilience and market competitiveness. The practical meaning of this approach lies in the possibility of choosing not just «digital» solutions, but those process configurations that provide the maximum integral result under the existing resource, personnel and institutional constraints. Studies of the impact of digitalization on business efficiency and competitiveness confirm that the greatest effect is achieved where digital tools are combined with the rationalization of management procedures, adaptation of processes and systematic measurement of results [7].

Therefore, in the context of digital transformation, the optimization of business processes requires a transition from descriptive approaches to rigorous mathematical models capable of integrating time, cost, technological, risk and institutional parameters into a single evaluation system. This approach creates the basis for more informed management decisions, makes it possible to formalize the choice of the trajectory of digital changes and provides an analytical basis for improving the efficiency of the enterprise in an unstable competitive environment.

References:

1. Truong B. Q., Nguyen-Duc A., Van N. T. C. A quantitative review of research on business process management in digital transformation: A bibliometric approach. *Software.* 2023. Vol. 2. No. 3. P. 377–399. DOI: https://doi.org/10.3390/software2030018

2. Uzule K., Verina N. Digital barriers in digital transition and digital transformation: Literature review. *Economics and Culture.* 2023. Vol. 20. No. 1. P. 125–143. DOI: https://doi.org/10.2478/jec-2023-0011

3. Zgalat-Lozynska L. et al. Impact of digital transformation on business structures. *Науковий вісник Національного гірничого університету*. 2023. № 4. С. 144–149. DOI: https://doi.org/10.33271/nvngu/2023-4/144

4. Agustian K. et al. The impact of digital transformation on business models and competitive advantage. *Technology and Society Perspectives*. 2023. Vol. 1. No. 2. P. 79–93. DOI: https://doi.org/10.61100/tacit.v1i2.55

5. Czerska I. Digital transformation in health care and its marketing dimension. *Marketing of Scientific and Research Organizations*. 2023. Vol. 49. Iss. 3. P. 27–46. DOI: https://doi.org/10.2478/minib-2023-0014

6. Seidel S. Frick C. J. vom Brocke J. Regulating emerging technologies: Prospective sensemaking through abstraction and elaboration. *MIS Quarterly*. 2025. Vol. 49. No. 1. P. 179–204. DOI: https://doi.org/10.25300/MISQ/2024/18039

7. Matskiv H. Zhydovska N. Petryshyn L. Tomashevskii Yu. Skhidnytska H. The impact of digitalisation on business efficiency and competitiveness. *Economics of Development*. 2025. Vol. 24. No. 1. P. 70–83. DOI: https://doi.org/10.63341/econ/1.2025.70.

Ключові слова: математичне моделювання, бізнес-процеси, цифрова трансформація, оптимізація, цифровізація, конкурентоспроможність.

Key words: mathematical modeling, business processes, digital transformation, optimization, digitalization, competitiveness.

Баландіна Наталія Миколаївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри штучного інтелекту та математичного моделювання

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ВИЩОЇ МАТЕМАТИКИ В РОЗРОБЦІ СИСТЕМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ

Одним із ключових напрямків розвитку сучасних систем штучного інтелекту (artificial intelligence, AI) є економічне прогнозування, ефективність якого значною мірою залежить від застосування методів вищої математики. Основними математичними інструментами AI-систем економічного прогнозування виступають:

1. Лінійна алгебра (матричні операції, векторні простори);
2. Диференціальне числення (градієнтні методи оптимізації);
3. Теорія ймовірностей та математична статистика;
4. Чисельні методи та теорія оптимізації.

Важливу роль у побудові AI-систем економічного прогнозування відіграють градієнтні методи оптимізації, які використовуються для мінімізації функ-

цій втрат та налаштування параметрів прогностичних моделей. Як зазначають M. Acharya [1], лінійна алгебра забезпечує маніпулювання багатовимірними економічними даними, диференціальне числення лежить в основі алгоритмів оптимізації для навчання моделей, а теорія ймовірностей дозволяє моделювати невизначеність у прогнозних системах.

Незважаючи на високу ефективність існуючих AI-систем економічного прогнозування, вони не завжди забезпечують достатню точність при роботі з нестаціонарними економічними процесами. Задача побудови AI-систем економічного прогнозування з високою точністю є складною, однак на сьогодні відомі методи оптимізації параметрів моделей на основі градієнтного спуску, що володіють гарантованою збіжністю при виконанні відповідних умов [1].

У цій роботі запропоновано математичний апарат градієнтного спуску для оптимізації параметрів AI-систем економічного прогнозування з використанням матричних операцій та диференціального числення.

Метою роботи є дослідження застосування методів вищої математики у розробці AI-систем економічного прогнозування та формалізація процесу оптимізації параметрів прогностичних моделей.

Розглянемо математичну формалізацію задачі економічного прогнозування. Нехай $X?\mathbb{R}^{m?n}$ – матриця економічних показників, де m – кількість спостережень, n – кількість факторів; $y?\mathbb{R}^{m}$ – вектор цільових значень; $w?\mathbb{R}^{n}$ – вектор параметрів моделі.

Як продемонструвало дослідження Shcherbinina S., Shevchenko O. [2], інтеграція AI з економіко-математичним моделюванням дозволяє формалізувати задачу прогнозування як задачу мінімізації функції втрат. Для вектора параметрів w прогнозоване значення обчислюється як $y? = x??w$, де $x??$ – i-й рядок матриці X. Функція втрат визначається як:

$$L(w) = \frac{1}{m}?_{i=1}^{m}(\hat{y}_i - y_i)^2 = \frac{1}{m}|Xw - y|^2, \quad (1)$$

де позначення $L(w)$ означає функцію втрат (loss function) від вектора параметрів w,m – загальна кількість спостережень у навчальній вибірці, $\hat{y}_i$ – прогнозоване значення для i-го спостереження, y_i – фактичне значення економічної змінної для i-го спостереження, $||\cdot||^2$ позначає квадрат евклідової норми вектора, X – матриця розміру $m \times n$ економічних показників, y – вектор розміру m фактичних значень.

Дослідження Jadav D., Mandanaka T. [3] встановили, що для мінімізації функції втрат (1) найбільш ефективним є метод градієнтного спуску. Градієнт функції втрат обчислюється за формулою:

$$?L(w) = \frac{2}{m}X^T(Xw - y), \quad (2)$$

де позначення $?L(w)$ означає градієнт функції втрат по вектору параметрів w, тобто вектор часткових похідних $?L/?w?$ для $j = 1,...,n$, символ $X?$ позначає тран-

споновану матрицю розміру $n?m$ економічних показників, вираз $(Xw–y)$ представляє вектор помилок прогнозування розміру m, множник $(2/m)$ є коефіцієнтом нормалізації градієнта.

Ітераційна формула оновлення параметрів моделі має вигляд:

$$w^{(k+1)} = w^{(k)} - \alpha \nabla L(w^{(k)}), \tag{3}$$

де позначення $w^{(k)}$ означає вектор параметрів моделі на k-й ітерації алгоритму, $w^{(k+1)}$ – оновлений вектор параметрів на $(k+1)$-й ітерації, $a>0$ – швидкість навчання (learning rate), що визначає розмір кроку в напрямку антиградієнта, $?L(w^{(k)})$ – градієнт функції втрат, обчислений у точці $w^{(k)}$ за формулою (2), знак мінус означає рух у напрямку, протилежному градієнту, що забезпечує зменшення функції втрат.

Алгоритм градієнтного спуску виконується наступним чином. Початкове значення параметрів встановлюється $w(0)=0\in\mathbb{R}^n$. На кожній ітерації $k=0,1,2,...$ обчислюється прогноз $\hat{y}=Xw^{(k)}$, вектор помилок $e=\hat{y}–y$, градієнт функції втрат за формулою (2), після чого виконується оновлення параметрів за формулою (3). Процес повторюється до досягнення максимальної кількості ітерацій або виконання критерію збіжності.

Теорема про збіжність градієнтного спуску для квадратичної функції втрат (1) встановлює, що при виконанні умови:

$$0 < a < \frac{2}{?_{\max}(X^T X)}, \tag{4}$$

де позначення $?_{\max}(X^TX)$ означає максимальне власне значення матриці Грама X^TX розміру $n?n$, символ a позначає швидкість навчання, що має задовольняти нерівність для гарантування збіжності алгоритму, матриця X^TX характеризує кореляційну структуру економічних факторів та є симетричною додатно визначеною матрицею, нерівність (4) є достатньою умовою збіжності послідовності $w^{(k)}$ до оптимального рішення w^*, що мінімізує функцію втрат (1).

Як зазначають M. Acharya [1, с. 160], матричні операції дозволяють представляти економічні показники у високорозмірних просторах. Матриця Грама $X^TX?\mathbb{R}^{\mathbb{m}?\mathbb{m}}$ характеризує кореляційну структуру економічних факторів та визначає умову збіжності алгоритму.

Для практичного застосування Shcherbinina S., Shevchenko O. [2, с. 244] рекомендують використовувати адаптивні методи вибору швидкості навчання, такі як Adaptive Moment Estimation (Adam) або Root Mean Square Propagation (RMSprop), які автоматично налаштовують параметр α для кожної компоненти вектора **w** індивідуально.

Jadav D., Mandanaka T. [3, с. 4] підкреслюють, що градієнтний спуск дозволяє мінімізувати функцію втрат, адаптуючи параметри моделі до специфіки економічних даних. Для глибоких нейронних мереж застосовується метод зворотного поширення помилки (backpropagation).

Характеристики запропонованого методу у порівнянні з іншими підходами показано в табл. 1.

Таблиця 1. Характеристики методів оптимізації в AI-системах економічного прогнозування

Метод	Швидкість збіжності	Складність ітерації	Гарантія збіжності	Застосування
Градієнтний спуск	$O(1/k)$	$O(mn)$	При виконанні (4)	Опуклі функції
Стохастичний градієнтний спуск	$O(1/\sqrt{k})$	$O(n)$	Ймовірнісна	Великі дані
Adaptive Moment Estimation	$O(1/\sqrt{k})$	$O(n)$	Евристична	Глибоке навчання

де k – номер ітерації, m – кількість спостережень, n – кількість параметрів, $O(\cdot)$ – асимптотична обчислювальна складність (Big O notation).

У роботі запропоновано математичний апарат градієнтного спуску для оптимізації параметрів AI-систем економічного прогнозування. Методи лінійної алгебри дозволяють формалізувати умови збіжності алгоритму оптимізації. Диференціальне числення забезпечує обчислення градієнтів функцій втрат для ітераційного оновлення параметрів моделі. За допомогою запропонованих формул (1)-(4) вдалося математично обґрунтувати процес оптимізації параметрів прогностичних моделей, встановивши умову збіжності через максимальне власне значення матриці Грама економічних показників.

Список використаних джерел:

1. Acharya M. The Role of Mathematics in Advancing Artificial Intelligence: A Theoretical and Applied Perspective. *Revolutionizing Discovery, Innovation, and Application Across Natural Sciences and Information Technologies*. 2025. P. 158–164.

2. Shcherbinina S., Shevchenko O. Artificial Intelligence in Economic and Mathematical Modeling of Entrepreneurship Development Scenarios in Ukraine. *Economic Scope*. 2025. Vol. 201. P. 241–245.

3. Jadav D., Mandanaka T. Artificial Intelligence in Mathematical Modeling of Complex Systems: A Comprehensive Review of Concepts, Applications, and Future Directions. *International Journal of Scientific Research in Engineering and Management*. 2025. Vol. 9. No. 7. P. 1–9.

Ключові слова: лінійна алгебра, математичне моделювання, чисельні методи.
Key words: linear algebra, mathematical modeling, numerical methods.

Гура Володимир Ігорович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри штучного інтелекту та математичного моделювання,
кандидат технічних наук, доцент

ЗАСТОСУВАННЯ НЕЙРОНИХ МЕРЕЖ ДЛЯ АНАЛІЗУ МЕРЕЖЕВОГО ТРАФІКУ СИСТЕМ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Об'єкти критичної інфраструктури – електростанції, системи водопостачання, транспортні мережі широко використовують цифрові системи управління. Системи диспетчерського управління та збору даних (SCADA) дозволяють контролювати обладнання на відстані, контролери збирають показники датчиків на об'єктах і передають їх на сервери управління мережевими каналами зв'язку [1; 2]. Така організація підвищує ефективність управління, однак одночасно робить промислові об'єкти вразливими для кібератак [3].

Особливу небезпеку становить атака з внесенням спотворених даних (False Data Injection Attack – FDIA). При виконанні такої атаки зловмисник підмінює показання між пристроями в мережі, таким чином, що підмінені значення зовні не відрізняються від справжніх [4]. Система управління приймає недостовірні показання за достовірні та формує на їх основі помилкові керуючі команди. Це може призвести не тільки до збою або пошкодження обладнання але навіть до виникнення аварійних станів на керованих об'єктах [5].

Метою дослідження є застосування нейромережевого детектора для виявлення відхилень у мережевому трафіку промислових систем диспетчерського управління та оцінка його ефективності порівняно з авторегресійною моделлю ковзного середнього (ARIMA) та методом опорних векторів (SVM).

Для проведення дослідження розглядається модель промислової мережі, що складається з трьох вузлів управління, які обмінюються даними між собою. Кожен вузол збирає показання датчиків на своїй ділянці та передає їх сусіднім вузлам. На основі отриманих даних кожен вузол формує керуючий сигнал для свого обладнання. Така організація забезпечує координоване управління, однак створює суттєву залежність від достовірності даних, що передаються. Якщо дані на одному з каналів зв'язку будуть спотворені, це вплине не тільки на роботу окремого вузла, але й на всі вузли, які використовують ці дані для формування керуючих команд [6].

Атака з внесенням спотворених даних може бути реалізована на кількох рівнях [7; 8]. На мережевому рівні зловмисник отримує доступ до каналу зв'язку між вузлами та підмінює дані, що передаються. Наприклад, замість істинного значення температури або тиску в мережу надходить спотворене значення. Вузол-одержувач сприймає підмінені дані як достовірні та враховує їх при виробленні керуючого сигналу. На апаратному рівні атака може бути реалізована шляхом впровадження апаратної закладки у цифрову схему мережевого контролера або перетворювача інтерфейсів. Така закладка являє собою додаткову комбінаційну або послідовнісну логічну схему, що вбудовується на етапі виготов-

лення або модифікації друкованого вузла. Оскільки модифікація відбувається на рівні електричних сигналів внутрішньої шини до формування контрольної суми кадру, вона не виявляється стандартними засобами програмного контролю цілісності. Таким чином, атака може бути здійснена як програмним, так і апаратним шляхом, причому в обох випадках стандартні засоби захисту виявляються неефективними.

Запропонований детектор – це нейронна мережа архітектури автокодувальника (*autoencoder*), який складається з двох частин:

– кодувальника для перетворювання вхідних даних в стислий вигляд;
– декодувальника для відновлення вихідних даних зі стислого представлення [6; 7; 10].

Навчання детектору відбувається на прикладах нормальної роботи системи. Принцип виявлення спотворених даних ґрунтується на тому, що детектор, навчений на даних штатної роботи, добре відновлює лише ті дані, які відповідають вивченим закономірностям. Якщо на вхід подаються дані, що містять сліди атаки, якість відновлення помітно погіршується за рахунок різниці між вхідними та відновленими даними і формується помилка відновлення. Встановивши порогове значення цієї помилки, можна автоматично розділяти дані на достовірні та недостовірні [6; 7]. У досліджуваній моделі кодувальна та декодувальна частини містять по три шари нейронів кожна.

Набір даних сформовано на імітаційній платформі, що відтворює роботу промислової мережі з трьох вузлів управління. Штатні дані записано при нормальному функціонуванні системи протягом повного робочого циклу керування – від запуску до зупинки. Спотворені дані отримано шляхом внесення періодичних спотворень у канали передачі даних, що відтворює типовий сценарій атаки з внесенням спотворених даних. Для навчання використано 840 вибірок штатних даних, розділених на навчальну та перевірочну частини у співвідношенні 2:1. Тестовий набір містив 400 вибірок, 280 штатних і 120 спотворених. Детектор навчався тільки на штатних даних, а тестувався на змішаному наборі, що відповідає умовам реальної експлуатації, коли заздалегідь невідомо, в який момент відбудеться атака.

Ефективність нейромережевого детектора перевірялася в трьох сценаріях:

– атака на дані про місце-положення об'єкта;
– атака на дані про швидкість зміни параметрів;
– одночасна атака на обидва типи даних.

Для порівняння взято два відомі методи, авторегресійна модель ковзного середнього (ARIMA) та метод опорних векторів (SVM) [5; 9]. Оцінювалися три показники:

– частка вірного виявлення (True Positive Rate);
– частка хибних спрацьовувань (False Positive Rate);
– максимальне розрізнення (різниця між True Positive Rate та False Positive Rate).

У першому сценарії (атака на дані про місце-положення) нейромережевий детектор вірно виявив 99,17 % атак при частці хибних спрацьовувань 1,07 %. ARIMA продемострував частку вірного виявлення 90,25 % при хибних спрацьовуваннях 3,22 %, SVM – 92,75 % при 2,08 %. У другому сценарії (атака на дані) нейромережевий детектор досяг частки вірного виявлення 98,33 % при хибних спрацьовуваннях 1,43 %, що також перевищує показники обох порівнюваних методів. У третьому сценарії (комбінована атака) нейромережевий детектор забезпечив частку вірного виявлення 96,67 % при хибних спрацьовуваннях 2,14 %, тоді як ARIMA – 86,23 % при 4,06 %, а SVM – 91,36 % при 3,21 %. Максимальне розрізнення для нейромережевого детектора склало 94,53 % проти 82,17 % у ARIMA та 88,15 % у SVM.

Виконане дослідження підтверджує, що нейромережевий детектор відхилень є ефективним засобом виявлення недостовірних даних у мережевому трафіку систем керування критичною інфраструктурою [8; 10]. До головних переваг запропонованого підходу, слід віднести:

– для навчання нейромережевого детектору не потрібні приклади атак – достатньо даних нормального функціонування керуючої системи;
– здатність виявляти раніше невідомі види спотворень даних, у тому числі спричинені апаратними закладками;
– забезпечується висока точність виявлення при низькому рівні хибних спрацьовувань.

Подальші дослідження доцільно вести в трьох напрямках:

– об'єднання нейромережевого детектора з рекурентними нейронними мережами для врахування часових залежностей у даних;
– розробка розподілених схем виявлення, залучення операційних систем (ОС) реального часу та серверних ОС (журнали системних подій, спроби несанкціонованого доступу, зміни конфігурації мережевих інтерфейсів) для спільного аналізу з мережевим трафіком;
– реалізація нейромережевого детектора на програмованих логічних інтегральних схемах (FPGA) безпосередньо у складі мережевого обладнання для забезпечення аналізу кожного кадру на лінії зв'язку без додаткової затримки.

Список використаних джерел:

1. Shang Y., Liao W. et al. An Efficient Anomaly Detection Method for Industrial Control Systems: Deep Convolutional Autoencoding Transformer Network. *International Journal of Intelligent Systems.* 2024. Vol. 2024. Art. 5459452. DOI: 10.1155/2024/5459452.

2. Pinto A., Herrera L. C., Donoso Y. et al. Enhancing Critical Infrastructure Security: Unsupervised Learning Approaches for Anomaly Detection. *International Journal of Computational Intelligence Systems.* 2024. Vol. 17. Art. 236. DOI: 10.1007/s44196-024-00644-2.

3. Zebari D. A., Yaseen B. T. et al. An improved autoencoder-based approach for anomaly detection in industrial control systems. *Systems Science & Control Engineering*. 2024. Vol. 12. No. 1. Art. 2334303. DOI: 10.1080/21642583.2024.2334303.

4. Mohammed S. H., Singh M. S. J. et al. Dual-hybrid intrusion detection system to detect False Data Injection in smart grids. *PLoS ONE*. 2025. Vol. 20. No. 1. Art. e0316536. DOI: 10.1371/journal.pone.0316536.

5. Nasir Q., Abu Talib M., Arshad M. A. et al. Comparison of deep learning algorithms for site detection of false data injection attacks in smart grids. *Energy Informatics. 2024*. Vol. 7. Art. 71. DOI: 10.1186/s42162-024-00381-9.

6. Alaghbari K. A., Lim H.-S., Saad M. H. M., Yong Y. S. Deep Autoencoder-Based Integrated Model for Anomaly Detection and Efficient Feature Extraction in IoT Networks. *IoT*. 2023. Vol. 4. No. 3. P. 345-365. DOI: 10.3390/iot4030016.

7. Lee B., Kim S., Maqsood M., Moon J., Rho S. Advancing Autoencoder Architectures for Enhanced Anomaly Detection in Multivariate Industrial Time Series. *Computers, Materials & Continua*. 2024. Vol. 81, No. 1. P. 1275-1300. DOI: 10.32604/cmc.2024.054826.

8. Skrodelis H. K., Romanovs A. Explainable hybrid intrusion detection for SCADA/ICS: a review and research agenda. *Frontiers in Computer Science*. 2026. Vol. 8. DOI: 10.3389/fcomp.2026.1724245.

9. Chaithanya P. S. et al. IG-APSO-DNN: Deep learning intrusion detection model to detect false data injection attacks in smart grids. *Ad Hoc Networks*. 2026. Vol. 180. Art. 104053. DOI: 10.1016/j.adhoc.2025.104053.

10. Abdulin R., Narimani M. R. Attention-Enhanced Graph Filtering for False Data Injection Attack Detection and Localization. *arXiv*. 2026. arXiv:2601.18981. DOI: 10.48550/arXiv.2601.18981.

Ключові слова: критична інфраструктура, мережевий трафік, виявлення аномалій, нейромережевий детектор, автокодувальник, атака з внесенням спотворених даних, промислові мережі управління, апаратна закладка.

Key words: critical infrastructure, network traffic, anomaly detection, neural network detector, autoencoder, data injection attack, industrial control networks, hardware Trojan.

Задерейко Олександр Владиславович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри штучного інтелекту та математичного моделювання,
кандидат технічних наук, доцент
Єленич Світлана Іграфівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
головний бібліограф наукової бібліотеки

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ СУБ'ЄКТІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

В законодавстві України та країн Європейського Союзу використовується типове формулювання поняття «персональні дані». Це «дані або інформація про особу, яку можна ідентифікувати». Іноді використовується формулювання з невеликими змінами, що «персональні дані це дані, які дозволяють прямо чи опосередковано ідентифікувати особу» [1; 2]. Незважаючи на схожість формулювань, закони по-різному трактують те, що дійсно підпадає під їх захист. У деяких країнах прямо перераховують категорії персональних даних, які підпадають під їх захист. Це означає, що навіть там, де офіційні формулювання, на думку законодавців, чітко визначені, розвиток інформаційних технологій може, за фактом, «доповнювати» їх перелік. «Гнучкі» формулювання, в свою чергу, дозволяють адаптуватися до майбутніх змін, але при цьому створюють невизначеність. Дані, які не входять до складу персональних даних, вважаються «не персональними даними». Такий статус позбавляє їх якщо не повністю, то здебільшого захисту з боку закону. Така концепція стала застосовуватись до «знеособлених» даних, з яких навмисно була видалена ідентифікуюча особу інформація.

Перелік персональних даних в національному законодавстві країн може бути різний. В Україні перелік конфіденційної інформації охоплює дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, а також адресу, дату і місце народження [3].

Увага дослідників зосереджена на класифікації персональних даних / конфіденційної інформації у поєднанні із збереженням права людини на приватність та гарантуванням високого рівня захищеності від кібератак. У публікації [4] конфіденційна інформація, що потребує захисту, була впорядкована за такими критеріями: 1) за правом власності: а) державна; б) приватна; 2) за правом доступу: а) під час виконання посадовими особами службових повноважень; б) власника та осіб, яким надано це право; 3) за галуззю застосування: а) комерційна; б) банківська; в) податкова; г) адвокатська; д) судова тощо.

Інший підхід класифікації персональних даних пропонується у дослідженні [5]. Автори розподіляють персональні дані в залежності від: – сфери використання (персональні дані працівників та публічних осіб, а також ті персональні дані, що використовуються у цифровому середовищі тощо); – можливості поширення (відкриті та конфіденційні персональні дані); – відношення до приватно-

сті особи (звичайні та чутливі персональні дані); – підстав та мети їх обробки; – рівня захищеності персональних даних в залежності від правового режиму, що вводиться в Україні.

Для системи безпеки [6] важливим є розподіл інформації за рівнем критичності наслідків, спричинених втратою стратегічних та секретних даних (1 рівень), конфіденційних даних (2 рівень), внутрішніх даних (3 рівень), публічних даних (4 рівень). Наприклад, викрадення критичної інформації другого рівня, до яких автори публікації відносять персональні дані, комерційну таємницю, інформацію про клієнтів та партнерів призведуть до значних фінансових втрат, репутаційних збитків, судових позовів та штрафів.

Аналіз актуальних досліджень демонструє наскільки різними можуть бути підходи до систематизації персональних даних, розмежування яких здійснюється за ознаками та властивостями, цільовим призначенням оброблення даних та наслідками для інформаційного суверенітету держави від їх втрати.

Цифрові відносини між державою та громадянами базуються на системі електронної ідентифікації фізичних осіб [7]. Процес ідентифікації реалізується шляхом обробки унікальних атрибутів суб'єкта, до яких належать біометричні шаблони, автентифікаційні пари (логін/пароль), електронні ідентифікаційні документи та засоби кваліфікованого електронного підпису. Зазначені дані виступають базисом для формування цифрового профілю – структурованого набору атрибутів, що забезпечує авторизований доступ до електронних сервісів, платформ електронної комерції та соціальних мереж.

У межах взаємодії в цифровому середовищі верифікація трактується як процедура встановлення коректності зв'язку між цифровим профілем та його носієм – фізичною особою. Ідентифікація особи ґрунтується на застосуванні трьох категорій даних:

- персональних даних, які розмежовуються на конфіденційну та публічну інформацію;
- технічних даних, що фіксуються в процесі взаємодії суб'єкта з інформаційно-комунікаційними системами (метадані, ідентифікатори, параметри сеансів тощо);
- криптографічних ідентифікаторів, що забезпечують цілісність та невід'ємність автентифікаційних транзакцій.

Ідентифікація користувача у цифровому середовищі формується як сукупність стійких ідентифікаторів, які дозволяють однозначно розрізняти суб'єктів шляхом створення багатошарової моделі з використанням явних ідентифікаторів кожного комунікаційного пристрою. До них відносяться:

- логін/username;
- адреса електронної пошти;
- номер телефону;
- обліковий запис у сервісі (наприклад, Google Account, Apple ID);
- візуальні образи в акаунтах (зображення, аватар);

- біометрія (відбиток пальця, Face ID);
- IP-адреса;
- MAC-адреса модуля мережевої комунікації;
- device ID (Android ID, IDFA та інші);
- cookies та session ID;
- user-agent (браузер, операційна система, версія);
- відвідані мережеві адреси (URL вебсторінки, доменні імена).

У межах взаємодії суб'єкта з інформаційно-комунікаційними системами технічні вище зазначені дані комунікаційного пристрою, набувають статусу об'єктів підвищеного захисту. Це зумовлено тим, що зазначені атрибути у своїй сукупності уможливлюють встановлення кореляції між діяльністю користувача у цифровому середовищі та його фізичною ідентичністю. Відтак всі перелічені ідентифікатори слід розглядати як складові персональних даних у структурі цифрового профілю особи.

Окрім безпосередньої ідентифікації, такі дані здатні опосередковано персоналізувати особу – через їх поєднання з іншими відомостями, що формують унікальний цифровий профіль її комунікаційного пристрою. Саме ця властивість зумовлює актуальність проблематики захисту персональних даних у контексті запобігання їх несанкціонованому доступу, модифікації, втраті, вилученню чи знищенню. Чинником вразливості персональних даних виступає будь-який окремий їх фрагмент, будучи співставленним із додатковими даними, може призвести до втрати приватності особи. У цьому сенсі навіть гіпотетична можливість непрямої ідентифікації є достатньою підставою для застосування до таких даних режиму захисту.

У процесі комунікації особи з цифровим середовищем відбувається акумуляція значних масивів даних, що фіксують її взаємодію з різноманітними онлайн-сервісами. Характерною особливістю сучасного стану відносин у цифровому просторі є фактична відсутність у користувачів ефективних важелів заборони на збір їх персональних даних. Згодом бази даних, що містять цифрові профілі комунікаційних пристроїв осіб, можуть бути надані третім сторонам для спільного використання, що призводить до ідентифікації їхніх користувачів.

Створення цифрових профілів користувачів комунікаційних пристроїв є набагато ефективнішим, ніж стеження за ними іншими доступними способами. Фактично такий «профіль» не можна видалити – можна лише ввести в оману системи аналізу (надати йому інший ідентифікатор).

Унікальні цифрові профілі пристроїв комунікації можуть бути використані для:

- збору даних про відвідування певних інтернет-ресурсів та дій користувача на них;
- налаштування персоналізованої реклами що базується на прихованих інтересах користувача;
- стеження за користувачами в інших цілях.

Небезпека полягає в систематичному зростанні обсягу електронної персоналізованої інформації про особу. Її поглиблений аналіз дозволяє викривати приховані патерни поведінки, будувати прогнози, а при системній роботі – цілеспрямовано корегувати поведінкові тренди для всі користувачів цифрового середовища. Зазначені ризики формують запит на надійний захист суб'єктів цифрового простору від будь-якого використання їх даних.

Список використаних джерел:

1. Про захист персональних даних : закон України від 01 черв. 2010 р. № 2297-VI. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17# Text
2. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) від 27 квітня 2016 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text, https://gdpr-text.com/.
3. Про інформацію : закон України від 02 жовт. 1992 р. № 2657-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text
4. Ярмакі Х. П., Музика С. С. Класифікація конфіденційної інформації. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 1. С. 94-98. DOI: https://doi.org/10.32850/sulj.2021.1.16
5. Пальчик М. Л., Шкрібляк К. П., Березделцький Ю. М. Актуальні проблеми захисту персональних даних як напряму забезпечення національної безпеки України в умовах війни. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 6, ч. 2. С. 425-434. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.2.69
6. Івкова В. С., Опірський І. Р. Дослідження існуючих засобів та підходів до проведення OSINT в контексті інформаційної безпеки особи та держави. *Комп'ютерні системи та мережі*. 2025. Вип. 7. № 1. С. 143-159. DOI: https://doi.org/10.23939/csn2025.01.131
7. Задерейко О. В., Трофименко О. Г., Єленич С. І., Логінова Н. І., Гура В. І. Системний аналіз захищеності державних електронних реєстрів та баз персональних даних. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. 2025. № 4(28). С. 57-70. DOI: https://doi.org/10.28925/2663-4023.2025.28.735

Ключові слова: комунікаційні пристрої, цифровий профіль, персональні дані, ідентифікація у цифровому середовищі, ідентифікатори комунікаційного пристрою.

Key words: communication devices, digital profile, personal data, digital identification, communication device identifiers.

Куклінова Тетяна Вікторівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри штучного інтелекту та математичного моделювання,
кандидат економічних наук, доцент

РОЛЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ЕНЕРГЕТИЧНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Інтеграція штучного інтелекту (ШІ) в енергетичний сектор відкриває значні можливості для підвищення ефективності, оптимізації енергетичних процесів та підвищення стійкості мережі. Енергетичний сектор, будучи однією з найважливіших та найбільш життєздатних галузей, що розвиваються, переживає значні зміни завдяки технологіям ШІ. Так, вони дозволяють ефективніше керувати енергетичними системами, підвищувати стійкість та оптимізувати використання ресурсів. Впровадження ШІ в енергетичній галузі має покращити процес прийняття рішень, знизити експлуатаційні витрати та вирішити глобальні енергетичні проблеми, такі як інтеграція відновлюваних джерел енергії, енергоефективність та управління мережею.

Заначимо, що внаслідок атак енергетична система України зазнала серйозних збоїв, що спричинило перебої в постачанні електроенергії. За три роки повномасштабної війни було зафіксовано пошкодження понад 63 тисяч об'єктів енергетичної інфраструктури. Лише у 2024 році через масовані атаки і систематичні прицільні обстріли енергетичних об'єктів втрачено близько 10 ГВт генеруючих потужностей [1]. Впровадження розумних мереж дозволяє підвищити стабільність мережі, автоматизувати управління та зменшити споживання енергії. На наш погляд, розвиток Smart Grid та ШІ є важливим кроком для модернізації енергетичної системи України. Це дозволить зробити електропостачання надійнішим, трансформувати підходи до використання традиційних джерел енергії та забезпечити стабільну роботу промисловості та критичної інфраструктури. Smart Grid передбачає активне застосування ШІ для моніторингу енергоспоживання, прогнозування попиту та управління потоками електроенергії в режимі реального часу. Це дозволяє підвищити гнучкість системи, знизити ризики перевантаження та забезпечити більш ефективний розподіл ресурсів.

Одним із важливих напрямів використання ШІ в енергетиці є предиктивна аналітика, яка забезпечує можливість своєчасного виявлення несправностей, прогнозування аварій та планування технічного обслуговування. Це сприяє зменшенню експлуатаційних витрат, мінімізації простоїв та підвищенню загальної надійності енергосистем. Важливу роль у цьому процесі відіграє інтеграція ШІ з технологіями Інтернету речей (IoT), що забезпечує збір і обробку великих обсягів даних за допомогою інтелектуальних лічильників та сенсорів. Застосування технологій блокчейн сприяє підвищенню прозорості та безпеки енергетичних транзакцій, зокрема у сфері торгівлі електроенергією.

Важливим напрямом є також використання ШІ для підвищення енергоефективності будівель, де інтелектуальні системи здатні оптимізувати споживання енергії. Сучасні ІТ-інструменти відіграють ключову роль у розвитку інноваційних енергетичних рішень, зокрема у сфері управління виробництвом зеленого водню, забезпечуючи підвищення ефективності виробничих процесів, оптимізацію ресурсів та підтримку прийняття управлінських рішень [2].

Впровадження інтелектуальних енергетичних систем на рівні громад є критично важливим для забезпечення локальної енергетичної безпеки, підвищення стійкості інфраструктури та ефективного використання ресурсів. Окремої уваги заслуговує роль ШІ у забезпеченні кібербезпеки енергетичної інфраструктури.

У післявоєнний період відновлення енергетичної системи України доцільно здійснювати не шляхом простого відтворення зруйнованої інфраструктури, а на основі формування нової, технологічно сучасної та стійкої енергетичної моделі. Пріоритетом має стати розвиток відновлюваних джерел енергії та децентралізованих енергосистем, що забезпечить підвищення енергетичної безпеки та незалежності країни.

Підвищення стійкості та ефективності енергетичних систем є ключовим елементом модернізації української енергетики. Стійка енергосистема здатна витримувати зовнішні та внутрішні виклики, такі як кібератаки, аварії чи коливання попиту, забезпечуючи безперервне та надійне постачання електроенергії. Ефективність досягається за рахунок оптимізації використання ресурсів, інтеграції відновлюваних джерел енергії та впровадження цифрових рішень, зокрема технологій штучного інтелекту та Smart Grid, які дозволяють прогнозувати навантаження, управляти потоками електроенергії в режимі реального часу та зменшувати експлуатаційні витрати, що забезпечує економічну вигоду, зменшення втрат енергії та підвищує загальну надійність енергетичної інфраструктури.

Таким чином, поєднання інноваційних цифрових рішень і відновлюваної енергетики стане основою для формування стійкої, ефективної та безпечної енергетичної системи України у повоєнний час.

Список використаних джерел:

1. Стабільне проходження минулої зими – перемога для всієї енергетичної галузі. *Офіційний сайт Міністерства енергетики України*. URL: https://mev.gov.ua/novyna/stabilne-prokhodzhennya-mynuloyi-zymy-peremoha-dlya-vsiyeyi-enerhetychnoyi-haluzi (дата звернення: 24.03.2026).

2. Куклінова Т. В., Чепурна О. Є., Мельник Є. Б ІТ-інструменти в управлінні виробництвом зеленим воднем. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*. 2025. № 3 (117). С. 138-145. URL: https://doi.org/10.37734/2409-6873-2025-3-19

Ключові слова: штучний інтелект, енергетична система, відновлювані джерела енергії, Smart Grid, цифрова трансформація.

Key words: artificial intelligence, energy systems, renewable energy sources, smart grid, digital transformation.

Овчинников Микола Юрійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри штучного інтелекту та математичного моделювання

ВБУДОВУВАННЯ ЦИФРОВОГО ВОДЯНОГО ЗНАКА У ВІДЛІКИ АУДІОСИГНАЛУ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

У проведеному дослідженні розглянуто підхід до вбудовування цифрового водяного знака безпосередньо у відліки аудіосигналу, реалізований у межах інформаційної системи захисту інтелектуальної власності ip-protect. Запропонований підхід орієнтовано на практичне підтвердження походження аудіофайла та подальшу верифікацію належності мультимедійного об'єкта конкретному автору або запису в системі. Основна ідея полягає у попередньому декодуванні завантаженого контейнера до уніфікованого PCM-представлення (представлення сигналу у вигляді імпульсно-кодової модуляції), формуванні службового бітового повідомлення та його вбудовуванні у вибрані відліки за правилом контрольованої малоамплітудної модифікації. Обґрунтовано, що саме робота з відліками, а не лише з контейнерними метаданими, дає змогу зберегти маркер походження навіть тоді, коли службові теги змінено або видалено. Показано переваги такого підходу для прикладних систем: простота інтеграції, відносно невисока обчислювальна складність, сумісність із типовими конвеєрами обробки аудіо та можливість автоматичної перевірки після повторного кодування. Окрему увагу приділено обмеженням методу, зокрема чутливості до сильного стискання з втратами, десинхронізації та необхідності добору параметрів квантування.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що аудіоконтент легко копіюється, редагується, перекодовується та повторно публікується без збереження початкових відомостей про автора. Звичайні метадані файлів можуть бути видалені або змінені, тому для систем захисту інтелектуальної власності важливими є вбудовані маркери, що залишаються в самому сигналі. У сучасних дослідженнях цифрового маркування аудіо основними критеріями ефективності вважаються непомітність для слухача, робастність до типових перетворень, можливість сліпого виявлення та стійкість до порушення синхронізації. Окремий клас становлять методи часової області, де водяний знак вбудовується безпосередньо в амплітудні значення відліків або в похідні від них групові характеристики. Саме така логіка є придатною для прикладної інформаційної системи, де важлива не лише теоретична стійкість, а й реальна інтеграція у вебсервіс завантаження, перевірки та доказової фіксації мультимедійних об'єктів [1-4].

Метою дослідження є обґрунтування підходу до вбудовування цифрового водяного знака у відліки аудіосигналу в системі ip-protect як складової інформаційної системи захисту інтелектуальної власності на мультимедійні дані. На відміну від підходів, що покладаються лише на зовнішні теги, запропонована схема працює із самим сигналом після його декодування до PCM-представлен-

ня. У прикладному конвеєрі це означає, що завантажений аудіофайл спочатку приводиться до уніфікованого формату обробки, після чого формується службове повідомлення, яке містить ідентифікатор автора, ідентифікатор об'єкта та контрольні дані для подальшої перевірки цілісності. Далі це повідомлення перетворюється на бітову послідовність і вбудовується не в усі відліки поспіль, а у вибрану множину позицій, що дає змогу зменшити спотворення та краще контролювати баланс між непомітністю і стійкістю. Такий підхід узгоджується з загальною ідеєю QIM-подібного вбудовування (вбудовування на основі індексної модуляції квантування), де значення носія коригується до одного з допустимих станів залежно від біта повідомлення [1-3].

На рис. 1 наведено узагальнену схему вбудовування цифрового водяного знака у вибрані відліки аудіосигналу. Схема ілюструє перехід від початкового аудіосигналу до послідовності PCM-відліків, формування бітів водяного знака та їх прицільне внесення лише у вибрані позиції, а не в усі відліки поспіль. Така візуалізація відповідає концепції практичного конвеєра системи ip-protect, де корисне навантаження перетворюється на бітову послідовність, а далі вбудовується у заздалегідь визначені позиції шляхом контрольованої зміни амплітуд окремих відліків.

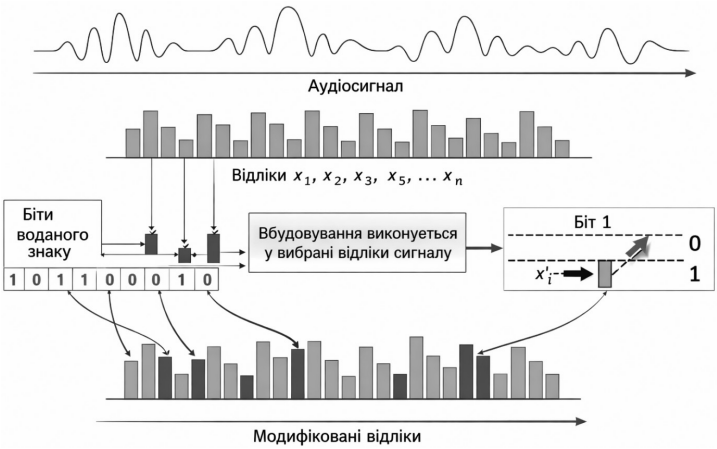

Рис. 1. Схема вбудовування цифрового водяного знака у вибрані відліки аудіосигналу. *Джерело: авторська розробка.*

На схемі показано, що біти водяного знака спрямовуються не на всі відліки сигналу, а лише на вибрані позиції, які підлягають модифікації. Сірі стовпчики відображають незмінені відліки, тоді як сині – ті, у які фактично вбудовується інформація. У правому фрагменті схематично показано принцип QIM-подібно-

го вбудовування, за якого значення відліку зміщується до одного з допустимих квантувальних станів відповідно до біта 0 або 1.

Математично базову операцію можна подати так: для відліку x_i і біта $b \in \{0, 1\}$ формується модифікований відлік x'_i, який зсувається до найближчого квантувального інтервалу, пов'язаного з бітовим значенням:

$$x'_i = Q_b(x_i) = \Delta \cdot \mathrm{round}((x_i - d_b) / \Delta) + d_b$$

де Δ – крок квантування, а d_b – зміщення, що визначає одну з двох квантувальних решіток для бітів 0 та 1. Під час вилучення аналізується підозрюваний сигнал y_i, і рішення про значення біта приймається за тим, до якої решітки поточний відлік ближчий. Практична перевага такої схеми полягає в її простоті: алгоритм придатний для швидкої серверної обробки, не потребує складних спектральних перетворень на кожному кроці та добре поєднується з автоматизованими процедурами масового маркування. Теоретично QIM розглядається як один із фундаментальних і ефективних класів методів інформаційного вбудовування, а для аудіо часові модифікації залишаються важливим напрямом завдяки доброму співвідношенню між складністю реалізації та якістю результату [1–4].

У системі ip-protect запропонований підхід реалізується як практичний конвеєр. Після завантаження аудіофайла виконується декодування контейнера до PCM-представлення, оскільки саме робота з відліками забезпечує незалежність від того, в якому контейнері або кодеку користувач подав файл. Далі формується корисне навантаження водяного знака, наприклад на основі службового рядка з ідентифікаторами об'єкта, після чого бітова послідовність дублюється або забезпечується контрольними символами. Це необхідно тому, що в реальних умовах частина вбудованих бітів може бути пошкоджена повторним стисканням, ресемплінгом або іншими перетвореннями. Після модифікації відліків система виконує внутрішню самоперевірку: спочатку на PCM-рівні, а потім, за можливості, після кінцевого кодування у цільовий формат. Така подвійна перевірка є принципово важливою для прикладного використання, оскільки дозволяє виявити ситуації, коли маркер коректно читається у проміжному представленні, але втрачається після фінального стискання. У межах загальної архітектури захисту інтелектуальної власності водяний знак тут виконує функцію прихованого ідентифікатора походження, тоді як інші компоненти системи відповідають за реєстрацію об'єкта, журналювання подій та формування доказового контуру [5; 6].

Перевагою вбудовування у відліки є відносна універсальність. Такий метод не прив'язаний до конкретного редактора або платформи, може застосовуватися до різних аудіоформатів після їх декодування та легко автоматизується в серверному середовищі. Для веборієнтованої системи це особливо важливо, оскільки дає змогу реалізувати повний цикл: завантаження, маркування, збереження похідного файла, подальшу перевірку підозрюваного примірника і порівняння результатів. Крім того, часовий підхід природно поєднується з невеликим служ-

бовим корисним навантаженням, коли потрібно вбудувати не великий обсяг даних, а короткий, але юридично значущий ідентифікатор. Це відповідає практиці захисту авторських прав, де критично важливо не перевантажити сигнал надлишковою інформацією та не знизити його сприйману якість [2–4].

Водночас метод має і низку обмежень. По-перше, вбудовування у відліки є чутливим до десинхронізації: обрізання початку файла, змінення швидкості відтворення, зсув у часі або повторне дискретизування можуть порушити відповідність між позиціями вбудовування та позиціями вилучення. По-друге, сильне стискання з втратами здатне зруйнувати тонкі зміни амплітуди, якщо крок квантування обрано занадто малим. По-третє, збільшення енергії вбудовування, яке покращує робастність, неминуче погіршує непомітність. Саме тому в прикладній системі необхідний компроміс між трьома параметрами: силою модифікації, надлишковістю повідомлення та кількістю перевірочних бітів. Окремим перспективним напрямом є додавання механізмів синхронізації, адаптивного вибору відліків та комбінування водяного знака з перцептивним хешуванням, коли швидкий пошук кандидатів передує детальному витяганню прихованого маркера [1; 3; 4].

Отже, вбудовування цифрового водяного знака безпосередньо у відліки аудіосигналу є доцільним для інформаційних систем захисту інтелектуальної власності, орієнтованих на практичну експлуатацію. Для системи ip-protect такий підхід є логічним, оскільки поєднує простоту реалізації, можливість серверної автоматизації та придатність до подальшої перевірки походження аудіофайлів. На відміну від поверхневих метаданих, прихований маркер переноситься самим сигналом, а тому має вищу цінність у процедурах технічної верифікації. Подальший розвиток цього напряму доцільно пов'язати з адаптивним налаштуванням кроку квантування, введенням синхрослів, багатократним дублюванням корисного навантаження та інтеграцією механізмів доказової фіксації результатів перевірки в межах єдиного захисного середовища [5; 6].

Список використаних джерел:

1. Santin-Cruz C. J., Dolecek G. J. Audio Watermarking: Review, Analysis, and Classification of the Most Recent Conventional Cutting-Edge Results. *Applied Sciences*. 2025. Vol. 15. No. 21. Art. 11514. DOI: 10.3390/app152111514.

2. Kowalczuk Y., Holub J. Evaluation of digital watermarking on subjective speech quality. *Scientific Reports*. 2021. Vol. 11. Art. 20185. DOI: 10.1038/s41598-021-99811-x**.**

3. Hua G., Huang J., Shi Y. Q., Goh J., Thing V. L. L. Twenty years of digital audio watermarking – a comprehensive review. *Signal Processing*. 2016. Vol. 128. P. 222–242. DOI: 10.1016/j.sigpro.2016.04.005.

4. Santin-Cruz C. J., Dolecek G. J. Audio Watermarking: Review, Analysis, and Classification of the Most Recent Conventional Cutting-Edge Results. *Applied Sciences.* 2025. Vol. 15. No. 21. Art. 11514. DOI: 10.3390/app152111514.

5. Овчинников М. Ю., Слатвінська В. М. Технічний та нормативно-правовий аспекти захисту об'єктів інтелектуальної власності на ринку аудіо-візуальної

продукції. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2024. № 3(90). С. 259–270. DOI: 10.35546/kntu2078-4481.2024.3.32.

6. Овчинников М. Ю. Доказоорієнтований захист прав інтелектуальної власності на мультимедійні дані в епоху контенту, згенерованого ШІ. *Middle European Scientific Bulletin.* 2026. Vol. 2. No. 1. DOI: 10.65237/2336-3630-2026-1(2)-17.

Ключові слова: цифровий водяний знак, аудіосигнал, PCM, відліки, watermarking, інтелектуальна власність, захист мультимедійних даних.

Key words: digital watermark, audio signal, PCM, samples, watermarking, intellectual property, multimedia data protection.

Разінкін Нікіта Сергійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри штучного інтелекту та математичного моделювання

ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ОПТИМІЗАЦІЇ РОЗПОДІЛУ ЕНЕРГІЇ В ЕКОСИСТЕМІ ЕЛЕКТРОТРАНСПОРТУ ПІД ЧАС КРИТИЧНИХ НАВАНТАЖЕНЬ ТА БЛЕКАУТІВ

Сучасний електричний автотранспорт поступово еволюціонує від звичайного засобу пересування до активного елемента енергетичної інфраструктури завдяки технології Vehicle-to-Grid. В умовах природних чи техногенних катастроф, що супроводжуються масштабними блекаутами, розподілені енергетичні ресурси, включаючи електромобілі, об'єднуються в концепцію віртуальних електростанцій або локальних мікромереж. Завдяки двоспрямованим зарядним станціям V2G, електромобілі здатні працювати як мобільні накопичувачі енергії, що надають ефективне резервне живлення для критичної інфраструктури в постраждалих районах у процесі післяаварійного відновлення розподільчих мереж. Це дозволяє суттєво підвищити показники життєстійкості енергосистеми, забезпечуючи її здатність протистояти екстремальним подіям, швидко відновлювати роботу та адаптуватися до динамічних змін топології мережі під час ізоляції пошкоджених ділянок [1].

Для вирішення складних динамічних завдань координації V2G під час енергетичних криз критично важливим є застосування методів штучного інтелекту та машинного навчання. Оптимізація заряджання електромобілів є глибоко нелінійною, багатовимірною задачею, що функціонує в умовах високої стохастичної невизначеності (зокрема, щодо ціноутворення на електроенергію, доступності генерації та поведінки водіїв). Сучасні дослідження активно впроваджують алгоритми безпечного навчання з підкріпленням та адаптивні метаевристичні моделі, які дозволяють математично збалансувати процеси споживання та віддачі енергії. Завдяки використанню алгоритмів оптимізації, штучний інтелект здатний мінімізувати експлуатаційні витрати, підвищити загальну енергоефективність і

підтримати гнучкість мережі, зрізаючи пікові навантаження та гарантуючи надійне функціонування розумних мереж у мінливому кризовому середовищі [2].

Оптимізація розподілу енергії під час масштабних знеструмлень досягає найвищої ефективності при переході до децентралізованих архітектур управління на базі мультиагентних систем. У такій кіберфізичній парадигмі кожен вузол екосистеми – електромобіль, локальна сонячна панель чи споживач – виступає як автономний інтелектуальний агент, здатний самостійно взаємодіяти з сусідніми об'єктами. Замість вразливого єдиного диспетчерського центру, мультиагентне математичне моделювання дозволяє розділити складну енергосистему на локальні контролери, які в режимі реального часу моніторять стан мережі, координують процеси енергообміну та запобігають перевантаженню трансформаторів. Децентралізоване прийняття рішень агентами забезпечує високу надійність, гнучкість та стійкість до збоїв, дозволяючи швидко формувати автономні енергетичні «острови» для забезпечення базових потреб навіть в умовах повного руйнування магістральних ліній електропередач [3].

Незважаючи на величезний потенціал використання електротранспорту для підтримки стійкості енергосистеми, головним технологічним бар'єром залишається прискорена деградація літій-іонних батарей через нетипові та додаткові цикли розряду під час сесій V2G. Високі швидкості розряджання при максимальних навантаженнях на мережу та порушення температурних режимів призводять до теплового старіння, хімічної деградації електроліту та незворотної втрати ємності акумулятора. Для превентивної мінімізації цих ризиків інтелектуальні системи управління впроваджують алгоритми предиктивного контролю, які автоматично обмежують участь електромобіля в балансуванні мережі, якщо його стан заряду виходить за безпечні межі (наприклад, падає нижче 20 % або перевищує 90 %). Такий оптимізаційний підхід дозволяє знайти математично обґрунтований компроміс між наданням критично важливих допоміжних енергетичних послуг під час блекаутів та збереженням ресурсу і «стану здоров'я» акумуляторної батареї самого транспортного засобу [4].

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що інтеграція технологій штучного інтелекту та математичного моделювання в процеси управління екосистемою електричного автотранспорту є критично необхідною умовою для підвищення енергетичної безпеки в умовах воєнних викликів та загрози каскадних блекаутів. Перехід від традиційних централізованих моделей до децентралізованих мультиагентних систем управління, використання предиктивної аналітики для збереження ресурсу батарей та застосування алгоритмів машинного навчання для балансування мікромереж дозволяють ефективно трансформувати парки електромобілів із пасивних споживачів на активні, розподілені інструменти підтримки критичної інфраструктури.

Загалом, сучасна парадигма низьковуглецевого розвитку екосистеми електротранспорту неминуче набуває нового, безпекового виміру. Життєстійкість, адаптивність до кризових сценаріїв та здатність формувати автономні енерге-

тичні кластери стають такими ж пріоритетними критеріями розвитку екосистеми, як і екологічна та економічна ефективність. Подальше поглиблення досліджень у сфері нейромережевого прогнозування та оптимізації мобільних енергетичних активів створить надійне фундаментальне підґрунтя для повоєнної відбудови стійких, розумних та захищених енергетичних систем.

Список використаних джерел:

1. Zheng C., et al. A Resilience Entropy-Based Framework for V2G Charging Station Siting and Resilient Reconfiguration of Power Distribution Networks Under Disasters. *World Electric Vehicle Journal.* 2025. № 16 (9). P. 532-553. DOI: https://doi.org/10.3390/wevj16090532.

2. Benmoulai A., Kamel S., Jurado F. Adaptive Polar Lights Optimizer for Smart Electric Vehicle Charging Under Price Uncertainty and Battery Degradation. *Machines.* 2026. № 14 (2). P. 199-239. DOI: https://doi.org/10.3390/machines14020199.

3. Binyamin S. S., Ben Slama S. Multi-Agent Systems for Resource Allocation and Scheduling in a Smart Grid. *Sensors.* 2022. № 22 (21). P. 8099-8139. DOI: https://doi.org/10.3390/s22218099.

4. Minchala-Ávila C., Arévalo P., Ochoa-Correa D. A Systematic Review of Model Predictive Control for Robust and Efficient Energy Management in Electric Vehicle Integration and V2G Applications. *Modelling.* 2025. № 6 (1). P. 20-55. DOI: https://doi.org/10.3390/modelling6010020.

Ключові слова: штучний інтелект, екосистема, Vehicle-to-Grid, блекаут, електротранспорт.
Key words: artificial intelligence, ecosystem, Vehicle-to-Grid, blackout, electric vehicles.

Скідан Владислав Сергійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри штучного інтелекту та математичного моделювання

ГЕЙМІФІКАЦІЯ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ НА БАЗІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: МАТЕМАТИЧНІ МОДЕЛІ СИМУЛЯТОРІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Традиційні методи тренувань обмежені ресурсами, часом та безпекою, тоді як симулятори бойових дій, побудовані на математичних моделях стають інноваційним інструментом підвищення бойової готовності у сучасних умовах Такі системи дозволяють відтворювати динамічні, непередбачувані ситуації, де бійці вчаться приймати рішення в умовах неповної інформації, подібно до реальних операцій. Зокрема, дослідження показують, що інтеграція великих мовних моделей, генеративних агентів та ШІ у тактичні симулятори значно підвищує адаптивність і реалістичність тренувань, зменшуючи навантаження на інструкторів та сприяючи децентралізованим операціям [1].

Історичний розвиток військових симуляторів сягає у прості настільні ігри та математичні моделі, які еволюціонували до складних цифрових платформ. Сьогодні гейміфікація перетворює навчання на конкурентний процес з елементами винагород, лідербордів та адаптивних сценаріїв, що мотивує військовослужбовців до глибшого занурення. Наприклад, у системах на кшталт симулятора віртуальної реальності «Віртуальний бойовий простір» або MASA SWORD, які використовуються в фінських силах оборони, штучний інтелект інтегрується для генерації курсів дій, автоматизованої післядії та червоного командного моделювання, що робить симуляції не лише реалістичними, але й персоналізованими під рівень підготовки користувача [1]. Такі підходи дозволяють уникнути статичних сценаріїв, характерних для традиційних тренувань, і створюють середовище, де AI діє як інтелектуальний опонент або союзник, постійно вдосконалюючи поведінку на основі зворотного зв'язку.

Математичні моделі, що лежать в основі симуляторів бойових дій, забезпечують фундамент для точного прогнозування результатів взаємодій сил. Класичні рівняння Ланчестера, які описують динаміку бою через диференціальні рівняння, залишаються актуальними, але доповнюються сучасними підходами. Зокрема, для моделювання прямих зіткнень застосовується система:

$$\frac{dA}{dt} = -bB, \ \frac{dB}{dt} = -aA, \tag{1}$$

де A та B – чисельність сил синьої та червоної сторін відповідно, а a і b – коефіцієнти ефективності. У гейміфікованих симуляторах на базі ШІ ці моделі розширюються стохастичними елементами та агент-орієнтованим моделюванням, що враховує неповну інформацію та адаптивну поведінку. Дослідження демонструють, що інтеграція таких моделей з алгоритмами навчання з підкріпленням дозволяє AI-агентам навчатися на досвіді, перевершуючи людські базеліни в сценаріях типу TigerClaw, де винагородна функція реалізує втрати та винагороджує досягнення цілей, наприклад, +10 за перетин території та -10 за втрати [2].

У контексті гейміфікації математичні моделі стають частиною ігрового циклу, де кожен крок симуляції генерує дані для оновлення політики агента. Наприклад, у моделях на основі Марковського процесу прийняття рішень стан середовища s_t, дія a_t та винагорода r_t формують оптимальну стратегію через максимізацію очікуваної кумулятивної винагороди:

$$V^*(s) = \max_a E[r + \gamma V^*(s) / s, a], \tag{2}$$

де γ – фактор дисконтування. Такі моделі реалізуються в симуляторах на кшталт OpSim, де RL-алгоритми типу Алгоритм актор-критик (A2C) з LSTM-пам'яттю дозволяють AI мінімізувати втрати синьої сторони в реальному часі, адаптуючись до динаміки бою. Гейміфікація посилює цей процес, вводячи елементи змагання та візуальної винагороди, що підвищує мотивацію бійців і точність моделювання [2].

Одним із ключових аспектів розвитку є використання ігор як платформ для тренування AI в умовах військового командування та контролю. Платформи на зразок StarCraft II Learning Environment (SC2LE) адаптуються під військові сценарії з використанням MIL-STD-2525C символіки, дозволяючи RL-агентам опановувати багаторівневі операції в умовах туману війни. У таких системах швидкість симуляції досягає 30-кратної реальної, що дає змогу провести мільйони ітерацій для навчання, значно перевершуючи традиційні методи [2]. Гейміфікація тут проявляється через кастомні карти, об'єктивні бали та ігрові інтерфейси, які роблять тренування не лише ефективним, але й захопливим, сприяючи кращому засвоєнню тактичних навичок.

Дослідження в галузі симуляторів підкреслюють роль штучного інтелекту в створенні адаптивних середовищ, де моделі поведінки опонентів генеруються динамічно. Зокрема, застосування ієрархічного навчання з підкріпленням у wargaming дозволяє AI-агентам опановувати складні бойові маневри, подібно до пілотів винищувачів, де марковські ігри моделюють багатогравцеві взаємодії. Це не лише підвищує реалістичність, але й інтегрується з гейміфікацією для створення систем, де бійці змагаються з AI, отримуючи миттєвий фідбек і бали за ефективність рішень. Такі підходи вже застосовуються в експериментах DARPA та армійських центрах, де симулятори зменшують витрати на живі тренування [3].

В таблиці 1 складено порівняння основних математичних моделей у військових симуляторах надає огляд їхньої застосовності в гейміфікованих системах.

Таблиця 1

Порівняння основних математичних моделей у військових симуляторах

Модель	Опис	Переваги в гейміфікації	Обмеження
Рівняння Ланчестера	Диференціальні рівняння для масової динаміки бою	Простота інтеграції в ігрові цикли	Не враховує неповну інформацію
Навчання з підкріпленням	Марковські процеси з винагородними функціями	Адаптивність до дій користувача	Високі обчислювальні вимоги
Агентне моделювання	Багатагентні симуляції з локальними правилами	Реалістичні взаємодії в гейміфікованих сценаріях	Складність масштабування
Ієрархічне навчання з підкріпленням	Багаторівневе навчання для складних операцій	Персоналізовані рівні складності	Потреба в кастомних винагородах

Джерело: складено за даними [2, 3]

Подальший розвиток гейміфікації передбачає інтеграцію змішаної реальності та AI для створення LVC-середовищ (Live, Virtual, Constructive), де симулятори поєднують реальне обладнання з віртуальними елементами. У таких системах AI не лише моделює опонентів, але й аналізує поведінку бійця в реальному часі, коригуючи складність для підтримання оптимального рівня залучення – ключового елемента гейміфікації. Дослідження в США та НАТО підтверджують, що такі симулятори підвищують когнітивну готовність, зменшуючи час на освоєння тактики.

Гейміфікація військової підготовки представляє собою трансформаційний підхід, що поєднує наукову суворість з практичною ефективністю. Подальші розробки в цій сфері, включаючи міжнародне співробітництво в рамках НАТО, забезпечать Збройним Силам інструменти для домінування в цифровому просторі майбутніх війн, де інтелект і адаптивність стають вирішальними факторами перемоги. Цей напрямок відкриває можливості для вдосконалення, роблячи кожен тренувальний цикл унікальним і цінним внеском у національну безпеку.

Список використаних джерел:

1. Saastamoinen K., Nuutinen J. Next-generation readiness: applying AI to military simulators and wargaming in Finland. *Procedia Computer Science*. 2025. № 270. P. 3479-3487. DOI: https://doi.org/10.1016/j.procs.2025.09.473.

2. Goecks V. G., Waytowich N., Asher D. E. та ін. On games and simulators as a platform for development of artificial intelligence for command and control. *The Journal of Defense Modeling and Simulation*. 2023. № 20 (4). P. 495-508. DOI: https://doi.org/10.1177/15485129221083278.

3. Military Training Simulation Software: Artificial Intelligence for Armed Servicemembers. *Sentient Digital, Inc.* URL: https://sdi.ai/blog/military-training-simulation-software-ai/ (дата звернення: 27.03.2026).

4. AI in the loop: Transforming military training and system design through smarter simulation. *Breaking Media*. URL: https://breakingdefense.com/2025/10/ai-in-the-loop-transforming-military-training-and-system-design-through-smarter-simulation/ (дата звернення: 28.03.2026).

Ключові слова: гейміфікація, штучний інтелект, математичні моделі симуляторів, військова підготовка, навчання з підкріпленням, агентне моделювання, ієрархічне навчання з підкріпленням, LVC-середовища, адаптивні симуляції.

Key words: gamification, artificial intelligence, mathematical simulation models, military training, reinforcement learning, agent-based modeling, hierarchical reinforcement learning, LVC environments, adaptive simulations.

Толокнов Анатолій Арнольдович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри штучного інтелекту та математичного моделювання

ЦИФРОВІ 3D-МОДЕЛІ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЯК ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Сучасний стан глобальної безпеки характеризується зростанням кількості та різноманітності загроз критичній інфраструктурі держав. Особливо гостро ця проблема постала в Україні з початком повномасштабного збройного вторгнення у 2022 році, коли систематичні удари по об'єктах енергетики, транспорту та водопостачання набули стратегічного і цілеспрямованого характеру. У цих умовах захист критичної інфраструктури вийшов за межі суто технічних завдань і набув статусу стратегічного пріоритету в системі національної безпеки держави [1]. Наявні виклики вимагають принципово нових підходів до моніторингу стану об'єктів, оцінки ризиків і прийняття управлінських рішень у кризових ситуаціях.

Відповідно до чинного законодавства України, критична інфраструктура – це об'єкти, системи та мережі, порушення функціонування яких може мати серйозні наслідки для безпеки держави і добробуту населення [1]. До таких об'єктів відносять енергетичні станції, водопровідні мережі, транспортні вузли, телекомунікаційні системи та об'єкти оборонно-промислового комплексу. Масштаб і складність цих систем роблять традиційні паперові та двовимірні підходи до документування і захисту інфраструктури недостатніми, що зумовлює необхідність широкого впровадження новітніх цифрових технологій просторового моделювання.

Одним із найперспективніших напрямів є застосування тривимірного (3D) моделювання та цифрових двійників. Цифровий двійник – це динамічна віртуальна копія фізичного об'єкта, яка відображає його стан у реальному часі завдяки інтеграції з мережею сенсорів та IoT-пристроїв [2]. На відміну від статичних тривимірних моделей, цифровий двійник безперервно оновлюється разом зі своїм фізичним аналогом. У сфері критичної інфраструктури ця технологія дозволяє не лише здійснювати постійний моніторинг об'єктів, а й прогнозувати потенційні збої, імітувати сценарії загроз та розробляти плани реагування без ризику для реальних систем [3].

Важливу роль відіграє технологія BIM (Building Information Modeling) – інформаційне моделювання будівель. BIM-модель містить не лише геометричні параметри споруди, але й комплексні дані про інженерні системи, матеріали та строки технічного обслуговування [4]. Це робить BIM потужним інструментом для розробки планів евакуації, оцінки вразливостей та прогнозування наслідків ударів по об'єктах. Аналіз можливостей BIM у контексті повоєнної відбудови України свідчить про значний потенціал цієї технології як для відновлення зруйнованих споруд, так і для підвищення їхньої стійкості до майбутніх загроз [4].

Поряд із BIM розвивається технологія 3D-лазерного сканування, що дозволяє з високою точністю фіксувати поточний стан об'єктів у вигляді «хмар точок». Дослідження в межах проєкту з відновлення об'єктів водопостачання після руйнування Каховської ГЕС показали: сканери Leica BLK360 забезпечують точність цифрових моделей із геометричними відхиленнями до 10 мм, а подальша обробка в середовищах Leica Cyclone та CloudCompare дозволяє виявляти приховані деформації конструкцій [5]. Така точність критично важлива не лише для контролю якості будівельних робіт, а й для юридично значущого документування пошкоджень в умовах воєнного часу.

Питання захисту самих цифрових моделей не менш важливе для безпеки держави. 3D-моделі об'єктів критичної інфраструктури містять чутливу інформацію про розташування ключових вузлів, параметри захисних систем та слабкі місця конструкцій, яка в разі витоку може бути використана для планування кінетичних або кібератак [3]. Традиційні централізовані механізми управління доступом виявляються недостатніми для захисту розподілених систем цифрових двійників, тому дослідники пропонують більш досконалі архітектурні рішення – зокрема, на основі технологій блокчейн та смарт-контрактів [6].

Геоінформаційні системи (ГІС) суттєво доповнюють можливості 3D-моделювання, прив'язуючи тривимірні об'єкти до реальної місцевості та аналізуючи просторові взаємозв'язки між ними. Платформа ArcGIS надає інструменти для комплексного аналізу безпекових загроз, планування операцій реагування та координації дій між відомствами [7]. ГІС-технології дозволяють досліджувати небезпечні зони без безпосереднього ризику для фахівців і вибудовувати обґрунтовану пріоритетність відновлювальних робіт [8]. Таким чином, поєднання 3D-моделювання та ГІС формує єдиний інформаційний простір для підтримки прийняття рішень.

Практичну цінність 3D-технологій в умовах воєнного конфлікту підтверджує проєкт «War in 3D – Ukraine» команди AERO3D, що документує наслідки агресії шляхом сканування та фотограмметрії зруйнованих міст, будівель і об'єктів інфраструктури [9]. Отримані моделі служать плановою основою для відбудови та доказовою базою у справах про воєнні злочини перед міжнародними інстанціями. У рамках ініціативи 3D-4CH через платформу Europeana оприлюднено перші 3D-моделі пам'яток з Одеси, Херсонщини, Харківщини та Сумщини, виготовлені методом екстреної фотограмметрії [10]. Цей досвід показує, що 3D-технології ефективно поєднують завдання безпекового документування, планування відновлення та збереження культурної спадщини.

Провідні армії світу активно впроваджують технологію цифрових двійників для планування операцій, управління ресурсами та підготовки особового складу. Зокрема, Міністерство оборони США використовує цифрових двійників для моделювання мережевого середовища, безпечного тестування конфігурацій систем кібербезпеки, включно з міжмережевими екранами та правилами контролю доступу в архітектурах Zero Trust, а також для прогнозування вразливостей

без ризику для реальної інфраструктури. Реальні успіхи вже зафіксовані: ВПС США за допомогою цифрових двійників досягли покращення стійкості мереж на 100-275 % і підвищення продуктивності на 100-400 % [11]. Паралельно цифрові двійники дозволяють моделювати маневри, логістику, артилерійські операції та реакцію супротивника із застосуванням агентного моделювання і теорії ігор, що дає командирам змогу обирати оптимальну стратегію ще до початку бою [12].

Комплексне впровадження 3D-моделювання, надійного кіберзахисту та законодавчого врегулювання статусу цифрових моделей як об'єктів критичної інфраструктури є нагальним стратегічним завданням для України в умовах тривалого воєнного конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16.11.2021 № 1882-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20 (дата звернення: 25.03.2026).
2. Цифровий двійник: контроль, ефективність, безпека. *SmartEAM*. URL: https://smart-eam.com/ua/news/cifrovoj-dvojnik-kontrol-jeffektivnost-bezopasnost/ (дата звернення: 25.03.2026).
3. Malatji M., Marnewick A. Beyond the Mirror: Digital Twin Cybersecurity for National Resilience. *Konbin*. 2025. Vol. 55. DOI: 10.2478/kbo-2025-0010.
4. Використання інформаційного моделювання будівель (BIM) у повоєнній відбудові України. *AIN. UA*. URL: https://ain.ua/2023/06/15/vykorystannya-informaczijnogo-modelyuvannya-budivel-bim-u-povoyennij-vidbudovi-ukrayiny/ (дата звернення: 25.03.2026).
5. 3D-сканування як інструмент контролю якості будівництва об'єктів критичної інфраструктури. *Сучасні технології в будівництві*. 2025. № 113. DOI: 10.33042/2311-7257.2025.113.1.17. URL: https://svc.kname.edu.ua/index.php/svc/uk/article/view/1927 (дата звернення: 25.03.2026).
6. Смарт-контракти як механізми забезпечення приватності в розподілених системах цифрових двійників критичної інфраструктури. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. 2025. URL: https://www.csecurity.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/867 (дата звернення: 25.03.2026).
7. ArcGIS для оборони та безпеки. *Ecomm Co*. URL: https://ecomm.in.ua/uk/uk/arcgis-dlya-oborony-ta-bezpeky (дата звернення: 25.03.2026).
8. Геопросторові технології для оцінки наслідків війни. *NECU*. URL: https://necu.org.ua/geoprostorovi-tehnologiyi-dlya-oczinky-naslidkiv-vijny/ (дата звернення: 25.03.2026).
9. War in 3D – Ukraine. *AERO3D*. URL: https://aero3d.ua/en/save-ukraine-in-3d/war-in-3d (дата звернення: 25.03.2026).
10. First Ukrainian 3D Models published on Europeana through 3D-4CH project. *European Commission*. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/first-ukrainian-3d-models-published-europeana-through-3d-4ch-project (дата звернення: 25.03.2026).

11. Zhou Y. Digital twins: fostering efficient network modernization. *Military Embedded Systems*. 2025. URL: https://militaryembedded.com/comms/communications/digital-twins-fostering-efficient-network-modernization (дата звернення: 26.03.2026).

12. Next-generation combat planning: expert explains the role of digital twins in modern. *Армія Inform*. URL: https://armyinform.com.ua/en/2025/12/10/next-generation-combat-planning-expert-explains-the-role-of-digital-twins-in-modern-armies/ (дата звернення: 26.03.2026).

Ключові слова: критична інфраструктура, 3D-моделювання, цифровий двійник, BIM-технології, лазерне сканування, кібербезпека, геоінформаційні системи, національна безпека, воєнні загрози, цифрова трансформація.

Key words: critical infrastructure, 3D modeling, digital twin, BIM technologies, laser scanning, cybersecurity, geoinformation systems, national security, military threats, digital transformation.

Черевко Євген Володимирович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри штучного інтелекту та математичного моделювання,
кандидат фізико-математичнихчних наук, доцент

УЗАГАЛЬНЕНІ АЛЬФА-ГЕОДЕЗИЧНІ ТА КУБІЧНІ ДЕФОРМАЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ГЕОМЕТРІЇ

Інформаційна геометрія – це міждисциплінарна галузь, що поєднує диференціальну геометрію, теорію ймовірностей і статистику, розглядаючи простір імовірнісних розподілів як гладкий многовид із додатковою геометричною структурою. Ключова ідея полягає в тому, що параметризовані сімейства розподілів можна наділити метрикою та зв'язностями, які відображають статистичні властивості моделей. Зокрема, фундаментальну роль відіграє метрика Фішера – природна ріманова метрика, що вимірює «інформативність» параметрів і визначає локальну геометрію статистичного многовиду.

Одним із центральних об'єктів інформаційної геометрії є дивергенція Брегмана, яка узагальнює поняття відстані між розподілами, хоча і не є симетричною. Вона породжує подвійність координат: «прямі» (параметричні) координати та «дуальні» координати, пов'язані через градієнт опуклого потенціалу. Ця подвійність лежить в основі багатьох алгоритмів аналізу даних, зокрема методів оптимізації (наприклад, дзеркального спуску), а також статистичного оцінювання та машинного навчання.

Важливим внеском інформаційної геометрії в аналіз даних є можливість трактувати задачі статистичного висновку як геометричні задачі на многовидах розподілів. Наприклад, пошук найкращої апроксимації даних моделлю можна розглядати як задачу про проєкцію на підмноговид у сенсі певної дивергенції.

Це дозволяє узагальнити класичні методи найменших квадратів і максимальної правдоподібності, а також отримати нові алгоритми, які враховують нелінійну структуру простору моделей.

У цьому контексті особливу роль відіграють так звані α-зв'язності та відповідні їм α-геодезичні – узагальнення геодезичних ліній, що залежать від параметра α. У рамках інформаційна геометрія існує ціле сімейство афінних зв'язностей , які взаємно дуальні відносно метрики Фішера. Значення α=1 відповідає e-зв'язності (експоненціальній), а α=−1 – m-зв'язності (мішувальній). Відповідні геодезичні мають просту інтерпретацію: e-геодезичні є лінійними у параметрах експоненційного сімейства, тоді як m-геодезичні – лінійними у змішаних (ймовірнісних) координатах.

Альфа-геодезичні відіграють фундаментальну роль у задачах інтерполяції, екстраполяції та оптимізації на просторах розподілів. Вони визначають «найприродніші» шляхи між статистичними моделями залежно від обраної геометрії. Наприклад, у задачах машинного навчання вибір типу геодезичних може відповідати різним способам усереднення моделей або побудови траєкторій навчання. Крім того, α-геодезичні безпосередньо пов'язані з асиметрією дивергенцій і дозволяють гнучко контролювати баланс між прямими та дуальними представленнями даних.

Таким чином, інформаційна геометрія надає потужний апарат для аналізу складних статистичних моделей, дозволяючи враховувати їхню нелінійну структуру та внутрішню симетрію. Альфа-геодезичні, як один із її ключових інструментів, відкривають нові можливості для побудови ефективних алгоритмів обробки даних, оптимізації та статистичного навчання, поєднуючи геометричну інтуїцію з практичними застосуваннями.

Природним кроком є вихід за межі класичних α-геодезичних і розгляд ширшого класу траєкторій, що враховують нелінійність геометричної структури статистичного многовиду. Зокрема, доцільно розглядати екстремалі лагранжіана

$$L = \frac{1}{2} g_{ij} \dot{\theta}^i \dot{\theta}^j + \frac{3-\alpha}{12} C_{ijk} \dot{\theta}^i \dot{\theta}^j \dot{\theta}^k$$

де g_{ij} – метрика Фішера, а $C_{ijk}=\partial_i \partial_j \partial_k \psi(\theta)$ – третя частинна похідна потенціалу, що відображає відхилення від ріманової (квадратичної) структури.

Включення кубічного члена має природне обґрунтування: він виникає як наступний порядок у локальному описі дивергенції і, таким чином, враховує асиметрію та «кривизну» інформаційної геометрії, які ігноруються при використанні лише квадратичної апроксимації. У задачах аналізу даних це означає, що такі траєкторії здатні точніше описувати перехід між моделями, особливо в режимах, де лінійні (або афінні) наближення є недостатніми. Рівняння екстремалей цього лагранжіана можна знайти як рівняння Ейлера-Лагранжа:

$$\left(g_{ij} + \frac{3-\alpha}{2} C_{ijk}\dot{\theta}^k\right)\ddot{\theta}^j + \frac{1}{2} C_{ijk}\dot{\theta}^j\dot{\theta}^k + \frac{3-\alpha}{6} D_{ijkl}\dot{\theta}^j\dot{\theta}^k\dot{\theta}^l = 0.$$

Тут $D_{ijkl}=\partial_i \partial_j \partial_k \partial_l \psi(\theta)$ – четверта частинна похідна потенціалу.

Ці екстремалі можна інтерпретувати як узагальнені геодезичні, що поєднують властивості ріманових геодезичних (визначених метрикою Фішера) та α-геодезичних, пов'язаних із дуальною афінною структурою інформаційна геометрія. Зокрема, у границі, коли внесок кубічного члена стає малим, ці траєкторії наближаються до α-геодезичних відповідної зв'язності $\nabla^{(\alpha)}$. У протилежному випадку вони враховують вищі порядки зміни потенціалу і, тим самим, описують більш складну, «фінслероподібну» геометрію простору розподілів.

Таким чином, екстремалі розглянутого лагранжіана можна трактувати як природне узагальнення α-геодезичних, яке зберігає їхню інтерпретацію у термінах інформаційної геометрії, але водночас розширює клас допустимих траєкторій, забезпечуючи більш точний і гнучкий інструмент для аналізу складних статистичних моделей і алгоритмів обробки даних.

Список використаних джерел:

1. Cherevko Y., Chepurna O., Kuleshova Y. On information geometry methods for data analysis. Geometry, integrability and quantization, 11--22, Geom. Integrability Quantization, 29, Bulgar. Acad. Sci., Inst. Nucl. Res. and Nucl. Energy, Sofia, 2024. URL: https://doi.org/10.7546/giq-29-2024-11-22

2. Cherevko Y., Chepurna O., Kuleshova Y. Information Geometry and Some Diffeomorphisms. Geometry, integrability and quantization, 41--56, Geom. Integrability Quantization, 33, Bulgar. Acad. Sci., Inst. Nucl. Res. and Nucl. Energy, Sofia, 2026. URL: https://doi.org/10.7546/giq-33-2026-41-56

3. Amari S. Methods of information geometry. Providence, RI : American Mathematical Society, 2000. 206 p.

Ключові слова: інформаційна геометрія, альфа-геодезичні, метрика Фішера, дивергенція, лагранжіан, екстремаль.

Key words: information geometry, alpha-geodesic, Fisher metric, divergence, Lagrangian, extremal.

СЕКЦІЯ 26.
КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСКУРСУ, ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ПЕРЕКЛАДУ В АСПЕКТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Керівник секції: *завідувач кафедри іноземних мов, доктор філологічних наук, доцент Томчаковська Юлія Олегівна*
Секретар секції: *доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук Швелідзе Лідія Дмитрівна*

Томчаковська Юлія Олегівна
Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри іноземних мов, доктор філологічних наук, доцент

ЛЕКСИЧНІ ІННОВАЦІЇ В АНГЛОМОВНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

Сучасний англомовний медіадискурс постає як один із найбільш динамічних і відкритих до змін різновидів дискурсу, у межах якого активно формуються, поширюються та закріплюються лексичні інновації. Мас-медіа не лише відображають мовні процеси, а й безпосередньо впливають на їх інтенсивність і напрям, виступаючи своєрідним каталізатором мовної еволюції [2]. Під лексичними інноваціями розуміють нові слова, нові значення вже існуючих одиниць або нові способи їх уживання, які виникають у відповідь на зміни в суспільстві, науці, технологіях і комунікації [1]. У медіадискурсі ці процеси набувають особливої інтенсивності, оскільки журналісти прагнуть оперативно відображати нові явища, водночас роблячи повідомлення яскравими, доступними та впливовими.

Зі структурного погляду, лексичні інновації в англомовному медіадискурсі демонструють різноманіття словотворчих моделей. Одним із найпродуктивніших способів є словоскладання, що дозволяє створювати компактні та семантично насичені одиниці, наприклад: *fake news*, *climate crisis*, *data breach*. Поширеним є також словоскладання з елементами експресії та оцінності: *doomscrolling* (безперервне перегортання негативних новин), *clickbait* (контент із провокаційними заголовками), *cancel culture* (культура суспільного бойкоту).

Важливу роль відіграє телескопія (blending), яка поєднує частини кількох слів: *infotainment* (information + entertainment), *edutainment* (education + entertainment), *netizen* (internet + citizen), *staycation* (stay + vacation). Такі інновації характеризуються високою економією мовних засобів і водночас здатністю передавати складні поняття в стислій формі [1].

Афіксація також залишається продуктивним механізмом творення нових слів. Наприклад, за допомогою префіксів і суфіксів формуються такі одиниці,

як *misinformation*, *overhype*, *globalization*, *digitization*. Окрему увагу привертають неологізми з префіксом *post-* (*post-truth*, *post-pandemic*), які відображають нові етапи суспільного розвитку.

Конверсія як спосіб словотворення забезпечує перехід слів із однієї частини мови в іншу, що часто спостерігається у медіатекстах: *to google*, *to friend*, *to message, що* свідчить про гнучкість англійської мови та її здатність швидко адаптуватися до нових комунікативних потреб.

Абревіація та акронімія також є характерними для медіадискурсу, особливо в контексті цифрової комунікації: *AI* (artificial intelligence), *NFT* (non-fungible token), *WFH* (working from home), *FOMO* (fear of missing out). Такі одиниці сприяють економії мовлення та швидкості передачі інформації.

Значну групу становлять семантичні інновації – випадки, коли вже існуючі слова набувають нових значень. Наприклад, слово *virus* отримало додаткове значення в IT-сфері, *cloud* – у значенні «хмарні технології», *platform* як «онлайн-сервіс або середовище для комунікації». У медіадискурсі такі зміни часто пов'язані з метафоризацією та переосмисленням реальності.

З лінгвопрагматичного погляду лексичні інновації виконують низку важливих функцій. По-перше, вони привертають увагу аудиторії та підвищують привабливість тексту. Наприклад, використання слова *doomscrolling* одразу викликає емоційний відгук і формує негативну оцінку явища. По-друге, інновації сприяють формуванню певної картини світу, нав'язуючи інтерпретацію подій (*fake news*, *information warfare*). По-третє, вони виконують маніпулятивну функцію, впливаючи на сприйняття інформації реципієнтом [3].

Варто також зазначити, що лексичні інновації відображають ключові тематичні домінанти сучасного медіадискурсу. Зокрема, значна кількість новотворів пов'язана з цифровими технологіями (*metaverse*, *cryptocurrency*, *deepfake*), пандемією (*social distancing*, *self-isolation*, *lockdown*), екологією (*eco-anxiety*, *carbon footprint*), а також соціальними процесами (*woke*, *gaslighting*, *influencer*), що безумовно свідчить про тісний зв'язок мовних змін із суспільними трансформаціями.

Медіадискурс також відіграє важливу роль у поширенні інноваційної лексики за межі професійного середовища, сприяючи її входженню до загальновживаної мови. Завдяки широкій аудиторії медіа нові слова швидко стають зрозумілими та прийнятними для різних соціальних груп, що забезпечує їхню подальшу кодифікацію та фіксацію в словниках [2].

Отже, лексичні інновації є невід'ємною складовою англомовного медіадискурсу, яка відображає його динамічний, адаптивний і впливовий характер. Їх структурне різноманіття та прагматична насиченість свідчать про складність сучасних мовних процесів і необхідність їх подальшого комплексного дослідження. Аналіз таких інновацій дозволяє не лише описати мовні зміни, а й зрозуміти глибинні механізми формування сучасної комунікації.

Список використаних джерел:

1. Чумак Л. М. Лексичні інновації в англомовному медійному дискурсі початку XXI століття: структурний і лінгвопрагматичний аспекти : дис. … канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2018. 237 с.
2. Шевченко Л. І. Медіалінгвістика в сучасній Україні: аналіз ситуації. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2013. Вип. 26. С. 3–12.
3. Matheson D. Media discourses: analysing media texts. London : Open University Press, 2005. 206 p.

Ключові слова: медіалінгвістика, медіатекст, лексична інновація.
Key words: media linguistics, media text, lexical innovations.

Строченко Леся Василівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри іноземних мов, доктор філологічних наук, доцент

ІНТЕГРАЦІЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИКЛАДАННЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Сучасна філологічна освіта функціонує в умовах переходу до дослідницько-орієнтованої моделі навчання, у якій пріоритет надається не лише засвоєнню знань, а й формуванню здатності до їх критичного осмислення та продукування нових наукових результатів. У цьому контексті інтеграція дослідницької діяльності у викладання філологічних дисциплін постає як системоутворювальний принцип організації освітнього процесу, що забезпечує його відповідність сучасним науковим і освітнім стандартам [1].

Інтеграція дослідницької діяльності передбачає не епізодичне залучення студентів до наукової роботи, а системне включення елементів дослідження у всі компоненти навчального процесу: зміст, методи, форми та засоби навчання. Кожна дисципліна може розглядатися як простір для формування дослідницьких умінь – від постановки проблеми та формулювання гіпотези до аналізу мовного матеріалу та інтерпретації результатів. Зазначений підхід сприяє переходу від репродуктивної моделі навчання до продуктивної, у межах якої студент виступає активним суб'єктом пізнавальної діяльності.

Особливого значення набуває впровадження у навчальний процес результатів сучасних філологічних досліджень. Актуалізація новітніх теоретичних і методологічних підходів (дискурс-аналіз, корпусна лінгвістика, когнітивна лінгвістика, мультимодальний аналіз) дозволяє не лише оновити зміст навчання, а й сформувати у студентів уявлення про сучасний стан мовознавчої науки. Як показують дослідження, інтеграція результатів дисертаційних робіт у освітні програми сприяє підвищенню їхньої наукової насиченості та практичної релевантності [2].

На рівні методики викладання інтеграція дослідницької діяльності реалізується через використання проблемно-орієнтованого та дослідницько-орієнтованого навчання (problem-based learning, research-based learning). Зокрема, студентам пропонуються завдання, що передбачають самостійний пошук інформації, аналіз мовних даних, інтерпретацію текстів різних жанрів і типів дискурсу. Наприклад, у курсах з лексикології або стилістики студенти можуть формувати власні міні-корпуси текстів, досліджувати колокації, аналізувати мовні інновації або виявляти прагматичні стратегії в медіадискурсі.

Інтеграція дослідницької діяльності також передбачає розвиток академічної культури студентів. Вона включає формування навичок роботи з науковими джерелами, дотримання принципів академічної доброчесності, уміння оформлювати результати дослідження відповідно до наукових стандартів, а також презентувати їх у письмовій та усній формах. Участь у наукових конференціях, підготовка публікацій, виконання курсових і кваліфікаційних робіт стають важливими етапами професійного становлення майбутнього філолога.

Важливим аспектом є міждисциплінарний характер дослідницької діяльності. Сучасні філологічні дослідження часто перетинаються з такими галузями, як соціологія, психологія, медіазнавство, інформаційні технології. Інтеграція таких підходів у навчальний процес розширює аналітичні можливості студентів і сприяє формуванню комплексного бачення мовних явищ.

Окремої уваги заслуговує використання цифрових інструментів у дослідницькій діяльності. Сучасні корпуси, електронні бази даних, програми для аналізу текстів (конкордансери, частотні словники, інструменти для аналізу колокацій) відкривають нові можливості для роботи з мовним матеріалом. Включення таких ресурсів у навчальний процес не лише підвищує його ефективність, а й формує цифрову компетентність студентів.

Разом із тим, ефективна інтеграція дослідницької діяльності потребує належного методичного та організаційного забезпечення. Важливими є розробка чітких критеріїв оцінювання дослідницьких завдань, забезпечення доступу до наукових ресурсів, а також створення умов для індивідуальної та групової роботи студентів. Не менш важливою є підготовка викладачів, здатних виступати науковими керівниками та фасилітаторами дослідницької діяльності.

Серед викликів варто відзначити неоднорідний рівень підготовки студентів, обмеженість навчального часу та необхідність поєднання дослідницької діяльності з вимогами освітніх стандартів. Водночас ці труднощі можуть бути подолані шляхом поетапного впровадження дослідницьких елементів, диференціації завдань і використання змішаних форм навчання.

Отже, інтеграція дослідницької діяльності у викладання філологічних дисциплін є важливим напрямом розвитку сучасної освіти, що забезпечує формування дослідницької культури, критичного мислення та професійної компетентності майбутніх філологів. Вона сприяє поєднанню теоретичних знань із практикою

наукового аналізу, підвищує якість освітнього процесу та відповідає вимогам сучасного науково-освітнього простору.

Список використаних джерел:

1. Баган М. П. Методи та організація сучасних філологічних досліджень: навчально-методичний посібник для практичних занять та самостійної роботи студентів. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2023. 65 с.

2. Строченко Л. В. Впровадження результатів дисертаційних досліджень в освітні програми з філологічних спеціальностей. *Particularities of modernizing the system of philological education:* Internship proceedings, January 30 – March 12, 2023. Wloclawek, 2023. P. 91-94.

Ключові слова: дослідницька діяльність, філологічна освіта, методи дослідження.
Key words: research activity, philological education, research methods.

Варєшкіна Наталія Володимирівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат педагогічних наук, доцент

ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОГО ЮРИДИЧНОГО ТЕКСТУ

Відомий англійський професор, лінгвіст та викладач перекладу Пітер Ньюмарк писав про переклад: це, по-перше, наука; по-друге, вміння; по-третє, мистецтво. Врешті, справа смаку [5].

Найбільш розповсюдженою робочою мовою усіх міжнародних корпорацій, організацій, арбітражів, судів, трибуналів є англійська мова. Відповідним чином, документи цих інституцій містять багаточисельні юридичні терміни, що вимагають перекладу українською мовою.

Головною проблемою юридичного перекладу, а саме термінологічною, є відмінність правових систем, писав французький мовознавець Ж. Жемар [4, с. 44].

Отже, фахова лексика, терміни займають виняткове місце в практиці перекладу. На наш погляд, найбільш влучною дефініцією є така, що визначає термін як лексичну одиницю (слово, фразу або словосполучення), що використовують для назви певного професійного поняття.

Професія правника багатовимірна і охоплює різні сфери: правові науки, правова освіта, законодавство, юстиція, нотаріат, державне управління та інше. Тому юридична мова – це багатофункціональна, складна та багаторівнева підсистема мови, зі своїми підвидами, (з чисельним арсеналом мовленнєвих засобів).

Якщо стисло характеризувати юридичний переклад, це переклад фахових текстів (усних та письмових), що належать до правової сфери.

Задля здійснення точного перекладу перекладач повинен глибоко розуміти сутність матеріалу, бо один термін може застосовуватися в різних галузях знань. Тому, під час перекладу англомовних юридичних термінів необхідно зважати на відносини сенсів між лексичними одиницями: а) смисли термінів в мовах можуть бути тотожні, співпадати; б) сенси термінів можуть не мати прямих відповідників, їх переклад вимагає контексту вживання.

Фаховий дискурс – це сукупність усіх мовленнєвих засобів, котрі застосовуються у комунікативній сфері що обмежена професією, щоб убезпечити порозуміння між людьми, які працюють в одній галузі [6, с. 265). Переклад юридичних текстів є зовсім непростим, бо розуміння предмету тексту є обов'язковим так само, як і знання обох мов. Труднощі під час перекладу полягають не лише в синтаксичних проблемах і різних структурах сенсів у мовах оригіналу та перекладу. Працівники міжнародних організацій повсякчасно стикаються із багатозначністю лексичних одиниць, що також створює труднощі. З огляду на відсутність повністю сформованих терміносистем, дослідження спеціальних мов за фахом за умов глобалізації є неодмінним.

Стисло зупинимось на труднощах опанування мови контрактів що є важливою гілкою юридичної англійської мови.

Під англійською мовою контрактів зазвичай мають на увазі англійську мову, яка використовується у комерційних, цивільних контрактах у країнах, де англійська є офіційною мовою. В англійській мові договорів і контрактів вживаються специфічні лексичні одиниці, терміни, які мають певні унікальні риси що непросто перекласти іншою мовою.

Якщо ми говоримо про договірне та корпоративне право, потрібно завжди брати до уваги два елементи: мова та відповідний зміст. Досвідчений юрисконсульт міжнародної корпорації приділить більше уваги юридичному змісту, але його колега з малим досвідом буде мати сумніви щодо правильного вживання юридичних термінів, які мають кілька значень.

Правники що спеціалізуються на англомовному корпоративному або договірному праві, мають усвідомлювати наступні аспекти у подоланні труднощів його опанування:

1) Рівень володіння англійською мовою обов'язково має бути високим (C1+);

2) Вільне володіння термінологічною лексикою щодо різних сфер права;

3) Обізнаність з формальним, діловим стилем англійської мови (звертаючи увагу на лексичні одиниці та терміни, а також граматичні структури, що йому притаманні);

4) Знання мовного інструментарію, необхідного для розуміння договорів та споріднених правничих текстів;

5) Здобуття знань про корпоративне та договірне право в англосаксонській правовій системі, адже далеко не всі терміни і поняття легко перекладаються.

На відміну від юрисконсульта компанії, перекладачеві не обов'язково мати вичерпні знання англосаксонської й англо-американської правової системи,

але належить принаймні пильно прочитати інформацію, наприклад, загальний вступ до вищезгаданих правових систем, до того як почати перекладати договори чи контракти, будь які інші тексти в сфері договірного та корпоративного права.

Список використаних джерел:

1. Савчук Г. В. Жанрова специфіка юридичного перекладу. *Лінгвістична теорія і практика: історична спадщина, актуальні проблеми та перспективи розвитку*: матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції. 14 грудня 2018 р., МГУ. Одеса: МГУ, 2018. 286 с.

2. Chartrand, Millar and Wiltshire. English for Contract and Company Law. Third Edition. London: Sweet & Maxwell Limited. 2009. 243 p.

3. Dictionary of Law. Edited by Julian Webb. Oxford University Press. 2012. 624 p.

4. Gémar J. C. La traduction juridique et son enseignement: aspects theoretiques et pratique. *Meta: Journal de Traducteurs*. 1979. Vol. 24. № 1. P. 35–53.

5. Newmark P. A Textbook of Translation. Second Edition. Harlow: Longman. 2003. 292 p.

6. Varieshkina N. V. Teaching professional discourse in a foreign language through lexical communicator formation. *Communicative-pragmatic, normative and functional parameters of the professional discourse*: collective monograph / ed. M. Mamych. Lviv-Torun: Liha-Pres, 2021. P. 259-281.

7. Waytt R. Check your English Vocabulary for Law. 3d edition. Bloomsbury, 2022. 80 p.

Ключові слова: труднощі перекладу, юридичний текст, фахова лексика.
Key words: translation difficulties, legal text, professional vocabulary.

Svitlana Yeromenko
National University «Odesa Law Academy»,
associate professor of The Department of Foreign Languages,
candidate of philological sciences, associate professor

CONSECUTIVE INTERPRETING PECULIARITIES

Consecutive translation (or consecutive interpreting) is a mode of oral translation in which the interpreter listens to a segment of speech in the source language and then reproduces it in the target language after the speaker pauses. This method is widely used in diplomatic negotiations, legal proceedings, press conferences, and business meetings. Its effectiveness depends on a unique combination of cognitive, linguistic, and communicative skills, which distinguish it from other forms of interpreting, particularly simultaneous interpreting.

One of the most prominent peculiarities of consecutive translation is its reliance on advanced memory skills. Interpreters must retain substantial portions of speech, sometimes lasting several minutes, before reproducing them. This involves not only short-term memory but also elements of long-term memory, as interpreters rely on accumulated knowledge, terminology, and contextual understanding. Memory in consecutive interpreting is not mechanical but semantic as interpreters focus on meaning rather than exact wording, which allows for more natural and coherent output.

Closely related to memory is the interpreter's use of a specialized note-taking system. Unlike conventional writing, note-taking in consecutive translation is highly selective and symbolic. Interpreters record key ideas, logical relationships, numbers, and proper names using abbreviations, symbols, and visual structures such as arrows and vertical arrangements. These notes are not intended to be read verbatim; instead, they function as cues that trigger the reconstruction of the message. Effective note-taking requires training and personalization, as each interpreter develops their own system suited to their cognitive style [1].

Another important feature is the analytical nature of the process. During the listening phase, the interpreter must actively process the incoming information, namely, identifying the main ideas, distinguishing between essential and secondary details, and understanding the speaker's intent. This involves rapid analysis of discourse structure, argumentation, and rhetorical devices. The interpreter must then reorganize this information logically in the target language, often improving clarity and coherence compared to the original speech.

Accuracy and completeness are critical in consecutive translation. Because the interpreter speaks after the original message has been delivered, there is greater opportunity to produce a well-structured and polished rendition. However, this also increases responsibility as any omission, distortion, or misinterpretation are more noticeable. The interpreter must faithfully convey not only the content but also the tone, register, and pragmatic meaning of the original message.

Cultural and pragmatic adaptation represents another peculiarity. Interpreters frequently encounter idiomatic expressions, humor, or culturally bound references that cannot be translated literally. In such cases, they must find equivalent expressions or provide implicit explanations to ensure that the target audience fully understands the message. This requires a high level of intercultural competence and sensitivity.

The temporal aspect of consecutive translation is also significant. Since each segment of speech is delivered twice – first by the speaker and then by the interpreter – the overall duration of communication is extended. This can be seen as a disadvantage in terms of efficiency. However, it also allows for greater precision and clarity, as both the speaker and the interpreter have time to structure their messages more carefully.

Another peculiarity is the strong interaction between the interpreter and the speaker. In consecutive interpreting, the interpreter may influence the pacing of the speech by signaling when to pause or continue. This creates a more collaborative

communicative environment compared to simultaneous interpreting, where the interpreter works independently in real time.

Finally, consecutive translation places significant cognitive demands on the interpreter. It involves simultaneous listening, analysis, note-taking, memory retention, and speech production. This complex multitasking requires high levels of concentration, mental flexibility, and stress management. As a result, professional training programs for interpreters emphasize not only linguistic competence but also cognitive and psychological preparation.

Teaching consecutive translation presents its own methodological challenges and requires a structured, progressive approach. Unlike general language learning, interpreter training focuses on developing specific cognitive and communicative skills rather than merely improving linguistic competence. Students must be trained to listen actively, analyze discourse, and reproduce meaning accurately under time constraints.

At the initial stage, training typically emphasizes listening comprehension and memory exercises. Students practice summarizing short speeches, retelling narratives, and identifying key ideas without taking notes. This helps develop semantic memory and the ability to focus on meaning rather than form. Gradually, note-taking is introduced as a support technique rather than a primary tool [3].

The teaching of note-taking is a central component of consecutive interpreting pedagogy. Instructors often introduce students to basic principles such as economy, clarity, and logical structuring, while encouraging them to develop personalized systems of symbols and abbreviations. Exercises may include guided note-taking, comparison of different systems, and analysis of effective strategies.

Another essential aspect is the development of analytical skills. Students are trained to recognize discourse structures, argumentation patterns, and rhetorical devices. This is often achieved through exercises such as text analysis, paraphrasing, and reformulation. By learning to identify the underlying structure of a speech, students become better equipped to reproduce it coherently in the target language.

Practical interpreting exercises form the core of training. These include simulated conferences, role-playing, and recorded speeches of increasing length and complexity. Feedback plays a crucial role in this process as instructors and peers evaluate accuracy, completeness, delivery, and language use. Self-assessment and reflection are also encouraged, helping students become aware of their strengths and areas for improvement.

An important pedagogical principle is the gradual increase in difficulty. Training typically progresses from short, simple speeches to longer and more complex ones, incorporating specialized terminology and diverse subject areas. This staged approach helps students build confidence and competence over time.

Finally, psychological preparation is an integral part of teaching consecutive translation. Students must learn to manage stress, maintain concentration, and develop self-confidence in public speaking. Techniques such as relaxation exercises, controlled

breathing, and repeated practice in realistic conditions can help reduce anxiety and improve performance.

In conclusion, consecutive translation is characterized by its reliance on semantic memory, individualized note-taking systems, analytical processing, and careful delivery. Its peculiarities, ranging from cognitive demands to cultural adaptation, highlight its complexity and importance in professional communication. Despite the rise of simultaneous interpreting technologies, consecutive translation remains indispensable in contexts where accuracy, nuance, and interaction are essential.

References:

1. Gillies A. Note-taking for Consecutive Interpreting: A Short Course. Manchester: St. Jerome Publishing, 2005.
2. Jones R. Conference Interpreting Explained. Manchester: St. Jerome Publishing, 2002.
3. Gile D. Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 2009.
4. Pöchhacker F. Introducing Interpreting Studies. London: Routledge, 2016.

Key words: interpreting, consecutive interpreting, translation, note-taking, memory training, listening comprehension, teaching consecutive translation.

Ключові слова: усний переклад, послідовний переклад, переклад, нотування, тренування пам'яті, аудіювання, навчання послідовному перекладу.

Козак Тетяна Борисівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ: ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ ТА АДЕКВАТНІСТЬ

Переклад як вид міжмовної та міжкультурної комунікації є складним інтелектуальним процесом, що передбачає не механічну заміну мовних одиниць однієї мови відповідниками іншої, а відтворення змісту, функції та стилістичних характеристик оригінального тексту. Сучасні умови глобалізації, інтенсивного міжнародного співробітництва та розвитку міжкультурної комунікації зумовлюють зростання вимог до якості перекладу різножанрових текстів. У зв'язку з цим особливого значення набувають категорії еквівалентності та адекватності перекладу, а також проблема буквалізму як одного з основних джерел перекладацьких помилок.

Проблема полягає у тому, що прагнення до формальної точності часто призводить до дослівного перекладу, який порушує норми мови перекладу, створює стилістичну неприродність і спотворює зміст. Водночас адекватний переклад пе-

редбачає відтворення не лише змісту, але й функції, стилю та комунікативного впливу тексту оригіналу [2].

Метою дослідження є аналіз понять еквівалентності та адекватності перекладу, визначення причин виникнення буквалізму та характеристика основних перекладацьких прийомів, що забезпечують адекватну передачу змісту і стилістики тексту.

Для досягнення мети передбачено виконання таких завдань: розмежувати поняття еквівалентного та адекватного перекладу; визначити особливості буквального перекладу та явища буквалізму; дослідити мовні причини виникнення перекладацьких помилок; охарактеризувати способи досягнення адекватності перекладу; описати основні перекладацькі трансформації.

У перекладознавстві розрізняють поняття еквівалентності та адекватності перекладу [1]. Еквівалентність розглядається як відповідність окремих компонентів тексту оригіналу та перекладу. Вона може реалізовуватися на різних рівнях – лексичному, граматичному, синтаксичному або стилістичному. Еквівалентний переклад передбачає використання мовних засобів, які максимально відповідають одиницям оригіналу.

Адекватність перекладу є ширшим поняттям і передбачає відтворення змісту, стилю та функції тексту в межах норм мови перекладу. Адекватний переклад орієнтується не на формальну відповідність, а на досягнення однакового комунікативного ефекту. Таким чином, еквівалентність виступає засобом досягнення адекватності, але не гарантує її.

Через відмінності між мовами адекватний переклад шляхом дослівного відтворення можливий лише у поодиноких випадках. Наприклад, німецьке питання Wie geht es Ihnen? залежно від ситуації може перекладатися як «Як Ваші справи?», «Як Ви себе почуваєте?», «Як поживаєте?». Вибір варіанта залежить від комунікативного контексту.

Буквалізм виникає у випадках, коли перекладач механічно переносить лексичні значення, граматичні форми або синтаксичні конструкції з мови оригіналу до мови перекладу. Такий підхід призводить до порушення норм мови перекладу, стилістичної неприродності та смислових викривлень.

Буквальний переклад навіть за наявності словникових відповідників не забезпечує адекватності. Наприклад, німецький вислів Ich telefoniere gleich mit Gingold при буквальному перекладі означав би «Я зараз же зателефоную разом з Гінгольдом», тоді як правильний переклад – «Я зараз же зателефоную Гінгольду» [3].

Подібні помилки виникають через різницю у граматичній структурі мов. Аналогічно, розбіжності у мовній картині світу можуть спричиняти перекладацькі труднощі. Наприклад, der erste Stock у німецькій мові відповідає другому поверху в українській, тоді як das Erdgeschoss означає перший поверх.

Таким чином, буквальний переклад не може розглядатися як універсальний спосіб передачі змісту.

Адекватність перекладу досягається не шляхом механічного відтворення структури оригіналу, а через використання мовних засобів, які відповідають

нормам мови перекладу. У процесі перекладу допускається зміна структури речення, порядку слів, граматичних форм та синтаксичних конструкцій.

Перекладач може: змінювати порядок слів; перебудовувати структуру речення; переносити слова між реченнями; об'єднувати кілька речень; розбивати складні конструкції; змінювати частини мови.

Наприклад, німецьке речення Der Schmerz raubte ihm das Bewusstsein доцільно перекладати як «Від болю він зомлів». У цьому випадку змінюється синтаксична структура, але зберігається зміст.

Подібні трансформації зумовлені відмінностями граматичних систем мов і необхідністю забезпечення природності перекладу.

Адекватний переклад передбачає сприйняття тексту як цілісної структури. Перекладач повинен враховувати не лише окремі речення, але й логічні зв'язки між ними. Для цього застосовуються такі прийоми: зміна порядку речень; об'єднання речень; розбивка довгих конструкцій; перенесення окремих елементів; синтаксична перебудова.

Наприклад, зміна порядку речень дозволяє правильно передати послідовність подій. Німецьке речення з формою плюсквамперфекту може вимагати перестановки речень у перекладі для збереження логіки викладу.

Розбивка довгих речень також сприяє досягненню ясності. Німецькі тексти часто містять складні синтаксичні конструкції, які при дослівному перекладі виглядають перевантаженими. У таких випадках перекладач може поділити речення на кілька коротших. Водночас об'єднання речень використовується для передачі логічних зв'язків між подіями.

Для забезпечення адекватності перекладу застосовуються спеціальні перекладацькі прийоми:

Конкретизація – заміна слова з широким значенням більш конкретним. Генералізація – заміна вузького значення ширшим.

Логічний розвиток поняття – передача значення через пов'язані поняття.

Компенсація – відтворення втраченої інформації в іншому місці тексту.

Антонімічний переклад – заміна поняття протилежним із відповідною трансформацією.

Введення слів – додавання елементів для уточнення змісту.

Опущення слів – усунення надлишкових компонентів.

Заміна частин мови – зміна граматичної форми.

Наприклад, німецький ідіоматичний вираз mir fällt ein Stein vom Herzen перекладається як «у мене відлягло від серця», а не дослівно [3].

Антонімічний переклад використовується у випадку, коли дослівний переклад суперечить нормам мови перекладу. Наприклад: die Freiheit geht nie unter перекладається як «свобода переможе».

Еквівалентність і адекватність є ключовими категоріями перекладознавства. Еквівалентність передбачає відповідність окремих мовних одиниць, тоді як адекватність орієнтується на відтворення змісту, функції та стилю тексту.

Буквалізм виникає внаслідок механічного перенесення мовних засобів і призводить до перекладацьких помилок. Досягнення адекватності можливе лише за умови творчого підходу перекладача, врахування норм мови перекладу та використання перекладацьких трансформацій. Робота з текстом як цілісною структурою дозволяє забезпечити правильну передачу змісту та комунікативного е ефекту.

Таким чином, адекватний переклад є результатом комплексного аналізу мовних, стилістичних і прагматичних характеристик оригіналу, що забезпечує повноцінне відтворення змісту та функції тексту в іншій мові.

Список використаних джерел:

1. Овчаренко І. С. Теоретичні засади перекладу: еквівалентність і адекватність. *Філологічні студії*. 2017. № 2. С. 45–52. 210 с.

2. Koller W. Einführung in die Übersetzungswissenschaft. Heidelberg: Quelle & Meyer, 2011. 343 s.

3. Šarčević S. New Approach to Legal Translation. The Hague: Kluwer Law International, 2000. 308 p.

Ключові слова: перекладознавство, еквівалентність, адекватність, буквалізм, перекладацькі прийоми, міжмовна комунікація, міжкультурна комунікація

Key words: translation studies, equivalence, adequacy, literalness, translation techniques, interlingual communication, intercultural communication.

Marchuk Iryna Petrivna

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат педагогічних наук, доцент

SELF-MANAGEMENT IN THE PROCESS OF ONLINE EDUCATION

The subject of the research – the issues of self-management in the educational process in cyberspace. The purpose of the paper is the theoretical analysis of vital space of education and practical approach to its use. This study examines the phenomenon of self-management within the context of online education. The objective is to provide a theoretical exploration of the educational environment in cyberspace and to outline practical approaches to its application. The relevance of this research is underscored by Ukraine's active integration into the global information space through personal computers and digital networks.

The process of socialization in cyberspace entails the development of communication technologies, social navigation skills, and adherence to ethical standards in online interactions. It also involves the assimilation of social norms, values, and role expectations both within specific virtual communities and across the broader digital society. Socialization unfolds in two distinct phases:

- Instrumental phase – acquisition of digital literacy and navigational competencies.
- Social phase – internalization of norms, values, and role expectations characteristic of online communities and cyberspace at large.

Socialization may occur through participation in communities aligned with one's interests and objectives, or through opposition to others, such as engaging in provocative discourse that elicits responses from fellow users. Within this framework, self-management–often referred to as self-control or self-regulation–emerges as a critical skill. It enables individuals to effectively regulate emotions, thoughts, and behaviors, manage stress, sustain motivation, and pursue academic and personal goals. Prior communicative experiences significantly influence the quality of online interaction and learning. Consequently, alongside processes of socialization and education, **resocialization** also occurs, as individuals adapt to new values, skills, and roles within diverse digital environments.

Thus, the socialization of students and educators in virtual space represents the intersection of two approaches: the application of self-management skills and the adaptation to both real-world norms and those specific to cyberspace. Self-management facilitates learners' ability to complete assignments, prepare for examinations, and maintain concentration. The initial stage of online socialization involves adherence to norms acquired in primary social reality, while the subsequent stage requires mastery of values and behavioral patterns unique to cyberspace. This latter stage may be conceptualized as **tertiary socialization**, whereby every internet user re-enters the real world shaped by three distinct forms of socialization. These dynamics underscore the necessity of a nuanced understanding of personal self-management in the context of online education.

References:

1. Zimmerman B. J. Becoming a self-regulated learner: An overview. *Theory into Practice*. 2002. Vol. 41. № 2. P. 64–70.

2. Bandura A. Self-efficacy: The exercise of control. New York: W. H. Freeman, 1997. 604 p.

3. Siemens G. Connectivism: A learning theory for the digital age. International *Journal of Instructional Technology and Distance Learning*. 2005. Vol. 2. № 1.

4. Miao J., Ma L. L. Students' online interaction, self-regulation, and learning engagement in higher education: The importance of social presence to online learning. *Frontiers in Psychology*. 2022. Vol. 13. Article 815220.

5. Rheingold H. The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier. Reading, MA: Addison-Wesley, 1993.

Ключові слова: самоменеджмент, освіта, онлайн-взаємодія здобувачів освіти, саморегуляція, навчальна залученість у закладах вищої освіти.

Key words: self-management, education, students' online interaction, self-regulation, learning engagement in higher education.

Пеліван Оксана Костянтинівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

ТАКТ ЯК КОМПОНЕНТ КУЛЬТУРИ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В МОВІ ТА МОВЛЕННІ

Серед компонентів культури особливе, провідне місце посідає мова. Вона є не лише засобом пізнання, за допомогою якого людина осмислює світ і культуру, а й важливим інструментом її формування: визначає поведінку людини, спосіб життя, світогляд, менталітет, національний характер та ідеологію.

Що ж включають у себе поняття «культура» і «комунікація»?

Поняття культури має різні визначення. Зокрема, у словниках воно трактується як спосіб життя певної групи людей у конкретний історичний період, що охоплює їхні звичаї, вірування, мистецтво та досягнення. У більшості визначень ключовим компонентом виступають звичаї та традиції, які формують поведінкові норми в суспільстві. До таких норм належать як манери поведінки, так і усталені правила спілкування, що регулюють вибір тем, формулювань і мовних засобів. Саме в цьому контексті проявляється тактовність (коректність) у комунікації.

У філософії виділяють низку функцій культури: акумулятивну, гносеологічну, інформаційну, комунікативну, регулятивну, сигніфікативну, функцію психологічної розрядки та гуманістичну. Провідною серед них є гуманістична функція, що полягає у формуванні людини як творчої, ціннісної та гідної особистості.

Термін «комунікація» походить від латинського communicatio – «поєднання», «спілкування». У сучасному розумінні це не лише передавання інформації, а й процес встановлення взаєморозуміння, формування міжособистісних зв'язків і підтримання соціальних відносин. Отже, комунікація передбачає не тільки обмін інформацією, а й емоційний та етичний вимір взаємодії.

Таким чином, важливою складовою ефективного спілкування є тактовність. Вона полягає у вмінні уникати висловлювань і дій, які можуть завдати співрозмовнику психологічного дискомфорту, образи чи болю. Тактовність передбачає повагу до внутрішнього світу людини, здатність розуміти її емоції та враховувати можливу реакцію на висловлене.

Крім того, тактовність – це почуття міри у спілкуванні, уміння відчувати межу допустимого. Тактовна людина враховує обставини комунікації: вік співрозмовника, його соціальний статус, гендерні особливості, ситуацію спілкування та наявність сторонніх осіб. Вона не допускає нав'язливості, недоречних жартів або висловлювань, що можуть викликати негативні емоції.

Отже, саме у вияві тактовності найповніше реалізується гуманістична функція культури.

Говорячи про тактовність у мовленні, варто також звернути увагу на сучасне явище, відоме як політична коректність. Воно виникло у XX столітті в США в

контексті боротьби проти дискримінації, зокрема расової та гендерної. Політична коректність передбачає уникнення мовних одиниць, які можуть принижувати або ображати людину, та заміну їх нейтральними або позитивно забарвленими відповідниками.

Водночас це явище викликає суперечливі оцінки серед науковців. Зокрема, Jordan Peterson вважає, що політична коректність, особливо в освітньому середовищі, може становити загрозу свободі слова та академічній свободі, обмежуючи відкриту дискусію [3]. Подібні застереження висловлює і Oscar Pérez de la Fuente, який зазначає, що політична коректність може мати як позитивні, так і негативні наслідки, зокрема впливати на свободу вираження поглядів і методологію наукових досліджень [5].

Були спроби запропонувати більш адекватні терміни для позначення цього явища, зокрема «мовна коректність» або «мовний такт». Однак вони не набули поширення, оскільки сам рух швидко вийшов на глобальний рівень, а термін політична коректність став звичним, усталеним і був запозичений багатьма мовами світу.

Політична коректність у комунікації проявляється у прагненні знаходити нові способи мовного вираження замість тих, що можуть зачіпати почуття та гідність людини, порушувати її права через мовну бестактність або надмірну прямолінійність щодо расової чи гендерної належності, віку, стану здоров'я, соціального статусу, зовнішності тощо. Таким чином, можна стверджувати, що поширення політичної коректності спричинило певні зміни у мовному коді.

Нагадаємо, що поняття мовного коду було введене американськими соціолінгвістами у 1962 році.

Зокрема, А. Белл зазначав, що існують норми поведінки, яких індивід має дотримуватися в суспільстві, і частина з них є нормами мовної поведінки, тобто кодами відповідної мови [2, с. 137]. Отже, явище політичної коректності безпосередньо пов'язане зі зміною норм мовної поведінки в сучасній англійській мові.

Політично коректні ідеї часто реалізуються через уживання пом'якшених висловів. Саме тому одним із найефективніших засобів формування політично коректної лексики є евфемія.

Водночас ми не ставили за мету оцінювати явище політичної коректності, проте окремі його крайні прояви (наприклад, пропозиції замінити history на herstory або Manhattan на Personhattan) викликають критичну реакцію. Це пояснюється тим, що внаслідок подібних мовних трансформацій ефект «коректності» може знижуватися, а інколи навіть призводити до протилежного результату. У зв'язку з цим політична коректність нерідко викликає негативне, а подекуди й відверто вороже ставлення.

Найяскравіше у художній формі критика політичної коректності, доведеної до абсурду, представлена в творчості James Finn Garner, який створив сатиричну збірку Politically Correct Bedtime Stories. У ній автор переосмислює відомі казки, замінюючи «некоректні» слова та вислови політично нейтральними або пом'якшеними варіантами.

Так, у казці «Джек і бобове дерево» замість звичного very poor («дуже бідний») використовується розгорнуте формулювання very excluded from the normal circles of economic activity («виключені зі сфер звичайної економічної активності»). В інших випадках застосовується варіант very economically disadvantaged («економічно обмежений»). Некрасиві сестри Попелюшки описуються як differently visaged («із нестандартною зовнішністю»), а Білосніжка – через прийом заниження оцінки (understatement): not at all unpleasant to look at («зовсім не неприємна на вигляд»).

Узагальнюючи критичні підходи до політичної коректності, можна зробити висновок, що її прихильники іноді втрачають відчуття міри – той самий такт і коректність, які вони прагнули утвердити.

Отже, усе вищезазначене дає підстави стверджувати, що тактовність (коректність) є невід'ємним компонентом культури загалом і мовної комунікації зокрема. Подальше дослідження проявів такту в сучасному мовленні є не лише актуальним, а й необхідним, оскільки уявлення про мовну норму, доречність і правила мовної поведінки зазнають істотних змін у різних поколіннях.

Список використаних джерел:

1. Тарасова В. В. Політична коректність в англійському та українському медіадискурсі. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки*. 2018. 281 с.

2. Bell A. Language style as audience design. *Language in Society.* 1980. Vol. 13(2). P. 145–204.

3. Farrell T. Jordan Peterson's critiques of political-correctness zealotry and Walter J. Ong's thought. Minneapolis : University of Minnesota, 2019. URL: https://hdl.handle.net/11299/208669

4. Garner J. F. Politically Correct Bedtime Stories: Modern Tales for Our Life and Times. New York: Macmillan Publishing Company, 1994. 79 p.

5. Pérez de la Fuente O. On Political Correctness. *Social Sciences*. 2019. Vol. 8(10). 277 p. URL: https://doi.org/10.3390/socsci8100277

Ключові слова: тактовність, мовна культура, комунікація, мовна поведінка, політична коректність, мовний код, евфемізм.

Key words: tact, language culture, communication, language behavior, political correctness, linguistic code, euphemism.

Potenko Liudmyla
Associate Professor of the Department of Foreign Languages of the National University «Odesa Law Academy», PhD in Philology, Associate Professor

CYBERBULLYING: LINGUISTIC AND LEGAL CHALLENGES IN THE DIGITAL AGE

The emergence of new forms of communication (social media, blogs) raises issues regarding the legal regulation of language use on the internet. Cyberbullying is an example of the new challenges facing the information society, where language serves as both a weapon and evidence in legal contexts. The issue of cyberbullying plays a significant role in the educational process, manifesting itself in a wide variety of forms.

Cyberbullying represents a pervasive form of digital violence characterised by repeated, deliberate acts intended for causing psychological, physical, financial or sexual harm via electronic means of communication. It is becoming increasingly prevalent across all sections of society and can take various forms, including the spreading of rumours, the posting of offensive comments or images, or the creation of fake profiles to harass individuals. Cyberbullying in Ukraine during the war is a complex hybrid phenomenon, in which linguistic aggression serves both to inflict personal harm and to further the aggressor's broader information and psychological operations.

Cyberbullying, as a form of bullying, refers to the use of digital technologies (social media, messaging apps, text messages, online forums, chat rooms, games, etc.) with the aim of mocking, harassing, discrediting or intimidating others, or causing them harm. Linguistic challenges include recognising hidden aggression, slang and emojis, whilst legal challenges include the complexity of the evidence base, the anonymity of perpetrators and the cross-border nature of incidents.

The concept of cyberbullying was introduced into Ukrainian law by the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Prevention of Bullying» of 18 December 2018 [3]. In the Ukrainian context, it is most commonly addressed within the broader framework of bullying, particularly in educational settings. In accordance with Article 173-4 of the Code of Ukraine on Administrative Offences, the state must respond to bullying and other actions committed against a minor or by a minor against other participants in the educational process, as a result of which harm to the mental or physical health of the victim could have been or was caused.

Although the problem of cyberbullying in Ukraine is widely recognised, current legislation contains no clear provisions regarding adults that would provide for a state response to cyberbullying, nor does it offer any direct mechanisms to combat systematic harassment in the digital sphere among adults. As judicial practice shows, although administrative and civil law sanctions are possible, cases of public defamation remain unresolved even after court rulings have been handed down [2]. However, this does not mean that Ukrainian legislation contains no provisions that could be used to protect against cyberbullying [1].

From a linguistic perspective, cyberbullying manifests through specific discursive features that legal linguistics (or forensic linguistics) can systematically examine. Forensic linguistics explores how language functions in a legal context: analysing texts to establish authorship, intent, meaning, threat or harm. The field of forensic linguistics could be defined from a bottom-up perspective as the set of linguistic studies which either examine legal data or examine data for explicitly legal purposes. [4, p. 610]. From the perspective of legal linguistics, cyberbullying presents rich material for expert analysis. Most evidence consists of digital texts – messages, posts, comments, or anonymous publications in social networks and messengers such as Telegram, Instagram, and TikTok.

In Ukraine, legal linguistics is still developing, but it can be applied in cases involving bullying, defamation or hate speech online. In Ukrainian judicial practice, linguistic expertise could significantly strengthen cases by distinguishing protected expression from actionable harassment, denigration, or incitement to hatred. However, the application of forensic linguistics in Ukraine remains underdeveloped compared to Western countries, creating additional challenges in proving the elements of the offense in cyberspace, where anonymity and rapid content deletion are common.

In the context of the ongoing war in Ukraine, cyberbullying as a form of digital aggression significantly complicates the administration of justice due to anonymity and the quick deletion of digital content. Here, forensic linguistics functions as a vital link between linguistics and the law, providing expert opinions on the semantic content and attribution of harmful online messages.

In the academic sphere of legal education, particularly at the National University «Odesa Law Academy,» integrating forensic linguistics into the study of digital law, cybersecurity, and media law during wartime offers valuable interdisciplinary opportunities. Training future specialists in the analysis of online aggression in the context of war could help to counter hybrid threats and develop more effective national policies. Key priorities include enhancing digital literacy, improving mechanisms for rapid response to cyberbullying, and fostering cooperation between law enforcement, educational institutions, psychologists, and digital platforms.

In conclusion, the development of digital communications is giving rise to new challenges regarding the legal regulation of online speech. To effectively prevent cyberbullying and protect individuals in the Ukrainian digital space, it is necessary to strengthen forensic linguistic expertise, introduce specific legislation on cyberbullying, and enhance cooperation among all stakeholders. As Ukraine continues its path of European integration and digital resilience amid ongoing armed aggression, addressing these challenges through interdisciplinary research and practical measures becomes a matter of both individual security and national defense.

References:

1. Кібербулінг – правові механізми реагування. *Громадський Простір*. URL: https://www.prostir.ua/?news=kiberbulinh-pravovi-mehanizmy-reahuvannya

2. Кібербулінг та цькування в Україні: законодавчі прогалини та притягнення до відповідальності. *Центр дослідження законодавства України*. 2023. URL: https://ualaw.org/kiberbuling-ta-czkuvannya-v-ukrayini-zakonodavchi-progalyny-ta-prytyagnennya-do-vidpovidalnosti/

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України від 18 грудня 2018 р. № 2657VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text

4. Griffin, D. What We Talk About When We Talk About Forensic Linguistics. *International Journal for the Semiotics of Law.* 2026. Vol. 39. P. 597-616. URL: https://doi.org/10.1007/s11196-025-10372-y

Ключові слова: булінг, кібербулінг, юридична лінгвістика, цифрова сфера, судово-лінгвістична експертиза.

Key words: bullying, cyberbullying, legal linguistics, digital sphere, forensic linguistic expertise.

Телецька Тетяна Володимирівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ ЗАСОБАМИ ЛАТИНСЬКОЇ ЮРИДИЧНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Розвиток сучасного правового простору, активізація міжнародної співпраці та інтеграційні процеси в європейському середовищі зумовлюють підвищення вимог до професійної підготовки правників. Динаміка глобалізаційних змін вимагає від фахівця не лише ґрунтовного знання національного й міжнародного законодавства, а й високого рівня сформованості професійно-комунікативних умінь, зокрема в іншомовному середовищі. У цьому контексті професійно-комунікативна компетентність постає як одна з визначальних умов ефективної діяльності майбутнього правника [1].

У сучасних наукових дослідженнях ця компетентність трактується як інтегративна характеристика особистості, що поєднує мовні знання, комунікативні навички, соціокультурну обізнаність і здатність до стратегічної взаємодії. Йдеться, зокрема, про вміння використовувати мову як інструмент професійної діяльності: здійснювати аналіз правових текстів, аргументовано відстоювати власну позицію, брати участь у фахових дискусіях і забезпечувати ефективну міжкультурну комунікацію [2].

Вагомим складником формування зазначеної компетентності є опанування термінологічної системи міжнародного та європейського права, а також уста-

лених мовних формул, що відображають історичну спадкоємність і правову культуру. У цьому контексті особливого значення набувають латинські правничі формули, які зберігають актуальність у сучасному юридичному дискурсі та виконують функцію універсального коду професійної комунікації.

Суттєву роль у цьому процесі відіграють інтердисциплінарні зв'язки між такими навчальними дисциплінами, як латинська мова, іноземна мова за професійним спрямуванням та фахові юридичні курси. Посередницьку функцію виконує латинська мова, зокрема латинська юридична фразеологія, яка виступає спільною основою для засвоєння термінології, осмислення правових концептів і встановлення міжмовних та міжгалузевих відповідностей. Такий підхід забезпечує цілісність підготовки, сприяє інтеграції мовних і професійних знань, а також формує здатність до застосування набутих умінь у різних сферах юридичної діяльності.

Латинські юридичні вислови репрезентують фундаментальні принципи права та акумулюють багатовіковий досвід правової думки. Використання латинських максим забезпечує точність, лаконічність і змістову насиченість формулювань правових положень, а також сприяє їх глибшому осмисленню [3].

Оскільки професійно-комунікативна компетентність правника є багаторівневим утворенням, що охоплює лінгвістичну, дискурсивну, соціокультурну та стратегічну складові, її сформованість передбачає здатність адекватно добирати мовні засоби у процесі професійної взаємодії, інтерпретувати юридичні тексти та враховувати культурно-правові особливості міжнародного середовища.

З огляду на це, латинська юридична фразеологія посідає особливе місце у структурі професійної підготовки, оскільки поєднує мовну форму з глибинним правовим змістом і відображає універсальні принципи юридичного мислення. Латинські правничі максими функціонують як усталені елементи міжнародного правового дискурсу та виконують не лише номінативну, а й аргументативну функцію [3]. Вони широко застосовуються у міжнародних договорах, судовій практиці, науково-доктринальних джерелах і професійному мовленні правників.

Використання латинської юридичної фразеології у процесі вивчення іноземних мов за професійним спрямуванням може слугувати ефективним дидактичним засобом розвитку лексико-семантичної компетентності. Значна частина юридичної лексики сучасних європейських мов має латинське походження, що полегшує засвоєння нових термінів і сприяє усвідомленню міжмовних зв'язків. Такий підхід формує системне бачення права як історично зумовленого феномена, підвищує рівень фахового мовлення та розвиває навички роботи з автентичними правовими текстами.

Методично виправданим є використання латинських висловів у перекладацьких вправах, аналізі правових документів і зіставленні мовних одиниць різних мов. Залучення таких завдань до моделювання професійних комунікативних ситуацій сприяє розвитку дискурсивної компетентності майбутніх правників.

Отже, латинська юридична фразеологія постає ефективним засобом формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх правників. Її використання забезпечує інтеграцію мовної та правничої підготовки, сприяє розвитку термінологічної культури, правового мислення та міжкультурної комунікативної взаємодії. Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробленні системи вправ і методичних підходів до поетапного опанування латинської юридичної фразеології в межах курсів латинської мови та іноземної мови за професійним спрямуванням.

Список використаних джерел:

1. Горлова Л. Л. Ключові позиції і підходи до формування іншомовних компетентностей здобувачів юридичної освіти. *Витоки педагогічної майстерності*. 2020. Вип. 25. С. 63-67.

2. Горлова Л. Л. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх юристів у процесі фахової підготовки. *Витоки педагогічної майстерності*. 2021. Вип. 28. С. 32-36.

3. Лучканин С. М. Латинська юридична термінологія і фразеологія: навч. посіб. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2014. 148 с.

Ключові слова: професійно-комунікативна компетентність, латинська юридична фразеологія, міжнародно-правовий дискурс, термінологічна система.

Key words: professional communicative competence, Latin legal phraseology, international legal discourse, terminological system.

Тупікова Тетяна Валеріївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛІВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ

Переклад юридичних текстів є однією з найбільш складних сфер перекладацької діяльності, оскільки будь-яка неточність у відтворенні змісту може призвести до суттєвих правових наслідків. На відміну від художнього перекладу, юридичний переклад не допускає значної варіативності, адже він повинен забезпечувати однозначність тлумачення та відповідність правовим нормам. Особливу складність становить переклад юридичних термінів між українською та німецькою мовами через відмінності правових систем, структур правових інститутів та термінологічних традицій [1].

Юридична термінологія німецької мови характеризується високим рівнем формалізації, чіткістю та усталеністю. Водночас багато термінів німецького права не мають прямих відповідників в українській мові, що зумовлює необхідність

використання різних перекладацьких стратегій. У сучасних умовах європейської інтеграції та розвитку міжнародного правового співробітництва точність перекладу юридичних термінів набуває особливого значення.

Метою дослідження є визначення особливостей перекладу юридичної термінології німецькою мовою та аналіз основних труднощів, що виникають у процесі перекладу.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань:

визначити особливості юридичної термінології німецької мови; проаналізувати відмінності правових систем України та Німеччини; дослідити проблему термінологічної еквівалентності; визначити основні стратегії перекладу юридичних термінів; охарактеризувати культурні та стилістичні особливості юридичних текстів; встановити типові помилки перекладу юридичної термінології.

Об'єктом дослідження є юридичні тексти українською та німецькою мовами.

Предметом дослідження виступають особливості перекладу юридичних термінів у межах порівняння правових систем України та Німеччини.

Юридична термінологія німецької мови має ряд специфічних характеристик. Насамперед вона відзначається високим ступенем стандартизації та стабільності. Більшість термінів закріплені законодавчо та використовуються у визначеному значенні без варіативності. Крім того, для німецької юридичної мови характерні складні термінологічні конструкції, утворені шляхом словоскладання, наприклад: Strafgesetzbuch, Verwaltungsgericht, Rechtsverhältnis.

Ще однією особливістю є значна кількість абстрактних іменників та номіналізацій, які забезпечують точність юридичного формулювання. У юридичних текстах часто використовуються складні синтаксичні конструкції з багатьма підрядними частинами, що ускладнює процес перекладу.

Правові системи України та Німеччини належать до континентальної правової сім'ї, однак між ними існують суттєві відмінності. Вони проявляються у структурі правових інститутів, класифікації галузей права та змісті окремих юридичних термінів.

Наприклад, українське поняття «цивільне право» охоплює ширший спектр правовідносин, ніж німецький термін Zivilrecht. Аналогічно, термін «заставне право» в українській правовій системі має ширше значення, ніж німецьке Pfandrecht, яке має чітко визначену сферу застосування [2].

Такі відмінності зумовлюють необхідність функціонального аналізу термінів перед їх перекладом. Перекладач повинен враховувати не лише словникове значення, але й правовий зміст поняття.

Однією з ключових проблем перекладу юридичних текстів є проблема термінологічної еквівалентності. У перекладознавстві виділяють три основні типи еквівалентності:

Повна еквівалентність виникає тоді, коли термін має прямий відповідник у цільовій мові. Наприклад, договір – Vertrag.

Часткова еквівалентність спостерігається у випадках, коли терміни мають подібне значення, але відрізняються сферою застосування або функцією. Наприклад, цивільне право – Zivilrecht.

Відсутність еквівалента має місце тоді, коли в іншій правовій системі відсутній аналог поняття. У таких випадках застосовується описовий переклад або функціональний відповідник. Наприклад, «особливо небезпечний рецидив» перекладається як besonders gefährlicher Rückfall [2].

У процесі перекладу юридичної термінології застосовуються різні стратегії. Однією з них є буквальний переклад, який використовується за наявності повного відповідника. Наприклад: Grundgesetz – Основний закон; Strafgesetzbuch – Кримінальний кодекс.

Іншою стратегією є використання функціонального еквівалента. У цьому випадку перекладач передає не буквальне значення слова, а його правову функцію. Наприклад, Beschluss перекладається як «постанова суду», а не «рішення».

У випадку відсутності еквівалента застосовується описовий переклад. Наприклад, Gegenleistung перекладається як «зустрічне задоволення сторін договору» [3].

Юридичні терміни відображають національні правові традиції, що ускладнює їх переклад. Деякі поняття не мають прямих відповідників через відмінності державного устрою або правової системи.

Наприклад, Grundgesetz є основним законом Німеччини, однак його правовий статус відрізняється від Конституції України. Аналогічно, терміни Landtag та Bundesrat позначають органи влади, які не мають повних українських аналогів.

У таких випадках перекладач повинен використовувати коментар або пояснення для забезпечення адекватності перекладу.

Німецькі юридичні тексти характеризуються складною синтаксичною структурою. Для них типовими є довгі речення з багатьма підрядними частинами, що деталізують правову норму. Крім того, широко використовується номіналізація, що підвищує формалізованість тексту.

Під час перекладу перекладач може або зберігати структуру оригіналу, або частково адаптувати її для забезпечення зрозумілості, не втрачаючи юридичної точності.

Однією з найпоширеніших помилок є калькування, коли перекладач відтворює термін буквально без урахування його правового змісту. Наприклад, equity не слід перекладати як «справедливість» у фінансовому контексті.

Іншою помилкою є неправильний вибір еквівалента, коли переклад здійснюється лише на основі словника без урахування функції терміна. Також поширеним є ігнорування культурно-правових відмінностей між системами.

Переклад юридичних термінів німецькою мовою є складним міждисциплінарним процесом, що потребує поєднання лінгвістич них та правових знань. Основні труднощі перекладу пов'язані з відмінностями правових систем, відсут-

ністю повних термінологічних відповідників та специфікою німецької юридичної мови. Для забезпечення точності перекладу необхідно використовувати різні стратегії, зокрема буквальний переклад, функціональний еквівалент та описовий переклад. Важливим також є врахування культурно-правових особливостей та стилістичних характеристик юридичних текстів.

Таким чином, перекладач юридичних текстів виступає посередником між правовими системами, за безпечуючи точність, однозначність та адекватність перекладу юридичної термінології.

Список використаних джерел:

1. Кійко, І. Особливості перекладу правничих текстів. *Науковий вісник ХДУ. Серія: Лінгвістика*. 2019. № 39. С. 88–94.

2. Шевчук, Л. Переклад юридичної термінології в умовах європейської інтеграції. *Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Філологія.* 2021. № 2(12). С. 112–119.

3. Creifelds C. Rechtswörterbuch. 23. Auflage. München: C. H. Beck, 2019. 1800 s.

Ключові слова: юридичний переклад, термінологічна еквівалентність, німецька мова, правові системи, перекладацькі стратегії.

Key words: legal translation, terminological equivalence, German language, legal systems, translation strategies.

Швелідзе Лідія Дмитрівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

КОРПУСНА ЛІНГВІСТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИВЧЕННЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

У сучасній парадигмі мовознавчих досліджень корпусна лінгвістика утвердилася як один із ключових методологічних напрямів, що забезпечує емпіричну верифікацію лінгвістичних гіпотез та дозволяє перейти від інтуїтивних спостережень до аналізу репрезентативних масивів мовних даних. У цьому контексті її застосування у вивченні мовної картини світу набуває особливої значущості, оскільки відкриває можливості для об'єктивного виявлення способів концептуалізації дійсності, закріплених у мовній практиці носіїв мови [1].

Мовна картина світу постає як складна, багаторівнева система, що відображає взаємодію когнітивних, культурних і соціальних чинників у процесі осмислення реальності. Вона репрезентується через мовні одиниці різних рівнів від лексем і фразеологізмів до синтаксичних конструкцій і дискурсивних моделей. Традиційні підходи до її аналізу здебільшого спиралися на інтерпретацію окремих прикладів або текстів, що обмежувало можливість узагальнення. Натомість корпусна лінгвістика дозволяє досліджувати мовну картину світу на основі ве-

ликих, збалансованих і анотованих корпусів текстів, що забезпечує статистичну достовірність результатів [3].

Одним із ключових інструментів корпусного аналізу є дослідження частотності та колокаційних зв'язків, які відображають типові асоціативні зв'язки між мовними одиницями. Саме через колокації виявляються стійкі патерни концептуалізації. Наприклад, аналіз корпусних даних показує, що концепт *risk* у медійному дискурсі часто поєднується з лексемами *serious*, *growing*, *potential*, що вказує на його переважно негативну оцінну інтерпретацію. Водночас концепт *innovation* асоціюється з *technological*, *digital*, *breakthrough*, що свідчить про його позитивну аксіологічну маркованість [2].

Корпусна лінгвістика також дозволяє виявляти концептуальні метафори, які є базовим механізмом когнітивної організації знання. На матеріалі корпусів простежуються регулярні метафоричні моделі, наприклад: *ECONOMY IS A LIVING ORGANISM* (*the economy is recovering, growing, slowing down*), *TIME IS MONEY* (*spend time, waste time, invest time*), *INFORMATION IS A RESOURCE* (*access information, process data*). Такі моделі є не лише мовними, а й когнітивними структурами, що формують відповідні фрагменти мовної картини світу.

Особливо перспективним є використання корпусних методів для аналізу дискурсивної варіативності. Різні типи дискурсу (медійний, науковий, політичний, повсякденний) репрезентують різні моделі концептуалізації. Наприклад, у політичному дискурсі домінують метафори боротьби (*fight corruption, political battle, campaign strategy*), тоді як у науковому – метафори дослідження та відкриття (*explore a theory, uncover evidence*) [3]. Корпусний аналіз дозволяє не лише фіксувати ці відмінності, а й кількісно їх обґрунтовувати.

Крім того, корпусна лінгвістика відкриває можливості для діахронного аналізу мовної картини світу. Порівняння корпусів різних історичних періодів дозволяє простежити еволюцію концептів і зміну їхніх оцінних характеристик. Наприклад, трансформація вживання слова *network* від технічного терміна до ключового елемента цифрової культури відображає глибинні зміни у способах осмислення соціальної взаємодії.

Не менш важливим є аналіз ключових слів та їхньої дистрибуції в корпусі, що дозволяє виокремити концептуальні домінанти певного дискурсу. Так, у сучасному англомовному медіапросторі до таких домінант належать *security*, *sustainability*, *innovation*, *crisis*, які формують ядро актуальної мовної картини світу.

Водночас корпусна лінгвістика тісно корелює з когнітивним підходом, оскільки забезпечує емпіричну базу для інтерпретації ментальних структур. Корпусні дані дозволяють перевіряти гіпотези щодо концептуальної організації знання, уточнювати межі концептів і виявляти їхні прототипові ознаки. Таким чином, корпусно-когнітивний підхід постає як один із найбільш продуктивних напрямів сучасного мовознавства.

Разом із тим, слід враховувати й обмеження корпусного підходу. Зокрема, корпуси не завжди є повністю репрезентативними щодо всіх типів дискурсу або

соціальних груп, а кількісні показники потребують якісної інтерпретації. Крім того, корпусний аналіз не може повністю замінити когнітивну інтерпретацію, а лише доповнює її.

Отже, корпусна лінгвістика виступає потужним інструментом вивчення мовної картини світу, що дозволяє поєднати кількісний аналіз із когнітивною інтерпретацією мовних даних. Її застосування сприяє більш глибокому розумінню механізмів концептуалізації, виявленню закономірностей мовного вжитку та реконструкції культурно зумовлених моделей осмислення реальності. Вищезазначене визначає перспективність подальших досліджень у межах корпусно-когнітивної парадигми та її значення для розвитку сучасного мовознавства.

Список використаних джерел:

1. Лінгвістично-інформаційні студії : праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України : у 5 т. / В. А. Широков та ін. Т. *4 : Корпусна та когнітивна лінгвістика*. Київ, 2018. 246 с.

2. Baker P. Corpus methods in linguistics. Research methods in linguistics / ed. L. Litosseliti. London, New York, 2010. P. 93–113.

3. Biber D. Corpus-based and corpus-driven analyses of language variation and use. *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis* / eds. B. Heine, H. Narrog. Oxford, 2010. P. 159–191.

Ключові слова: корпусна лінгвістика, мовна картина світу, концептуалізація, мовна варіативність.

Key words: corpus linguistics, linguistic worldview, conceptualization, language variation.

Шевченко-Бітенська Олена Валентинівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат юридичних наук, доцент

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПРАВА

У сучасних умовах глобалізації англійська мова де-факто домінує як lingua franca у сфері міжнародного права, бізнесу та дипломатії. Проте юридична англійська (*Legal English*) не є просто варіацією загальновживаної мови; це високоспеціалізована система, що характеризується консерватизмом, термінологічною щільністю та особливою лінгвістичною архітектурою [3, с. 116–117].

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю точного розуміння та інтерпретації правових текстів, оскільки найменша лексична неоднозначність у міжнародних договорах чи судових рішеннях може призвести до значних правових та фінансових наслідків. Вивчення специфіки юридичного вокабуляру дозволяє глибше зрозуміти механізми функціонування англо-американської правової сім'ї та забезпечити ефективну комунікацію між правниками різних юрисдикцій.

Юридична мова (Legal English) розглядається як функціональний різновид англійської мови, що обслуговує сферу права та використовується для створення нормативно-правових актів, судових рішень, контрактів і процесуальних документів. У межах англомовної правової традиції значний вплив на її розвиток справили римське право, нормандська правова система та судова практика, що зумовило наявність латинських і французьких запозичень, а також архаїчних мовних елементів [2, с. 109].

Юридичний дискурс інтерпретується як інституційно зумовлена форма мовленнєвої діяльності, спрямована на продукування, інтерпретацію та застосування правових текстів. Його характерними ознаками є нормативність, формалізованість, логічна структурованість та прагнення до однозначності мовного вираження. Важливу роль відіграє термінологічна насиченість, а також використання стійких мовних конструкцій і клішованих формул, що забезпечують уніфікацію юридичних текстів.

Функціональна специфіка юридичної мови реалізується через взаємодію регулятивної, інформативної та інтерпретаційної функцій. Регулятивна функція забезпечує мовне закріплення прав і обов'язків суб'єктів правовідносин та встановлення нормативних моделей поведінки. Інформативна – спрямована на передачу юридично значущої інформації з високим рівнем точності та однозначності. Інтерпретаційна ж пов'язана з можливістю тлумачення правових норм, що є необхідною умовою їх ефективного застосування в різних комунікативних ситуаціях.

Фундаментальною характеристикою англійської мови права є її висока термінологічна насиченість, що виявляється у високій концентрації спеціалізованих одиниць. Юридична терміносистема прагне до семантичної ізосемії – стану, за якого лексема має єдине, чітко верифіковане значення в межах певної галузі [1, с. 314]. Такі терміни, як *contract* (договір), *liability* (цивільно-правова відповідальність), *tort* (делікт), *plaintiff* (позивач) та *defendant* (відповідач), функціонують як відносно стабільні правові концепти, значення яких уточнюється в межах конкретної юрисдикції та судової практики. Їхнє значення в межах правової системи суттєво детерміноване прецедентним правом, що відрізняє їх від омонімів у загальновживаній мові [4, с. 78]. Водночас абсолютна моносемія часто залишається ідеальною конструкцією, оскільки конкретний зміст терміна може зазнавати контекстуальної специфікації залежно від галузі права (наприклад, кримінального чи корпоративного).

Експресивною ознакою юридичного дискурсу є збереження значного пласту архаїзмів та традиційної лексики. Використання займенникових прислівників, таких як *hereby, thereof, herein, whereat*, забезпечує високий ступінь формалізації та функціональної точності тексту. Регенерація цих історичних форм у сучасному діловодстві зумовлена прагненням до стабільності правової мови: консервативність формулювань мінімізує ризик денотативних зсувів, які могли б виникнути при заміні сталих конструкцій сучасними еквівалентами. Таким чином,

архаїзація виступає інструментом правової безпеки, запобігаючи довільному тлумаченню норм.

Генезис лексичного складу англійської мови права позначений тривалим впливом латинської мови. Латинізми, зокрема *habeas corpus* (судовий наказ про доставку особи), *de facto* (фактично), *prima facie* (на перший погляд), функціонують не просто як номінативні одиниці, а як згорнуті правові доктрини. Особливе місце посідають так звані юридичні дублети та триплети – парні або потрійні синонімічні конструкції типу *null* and *void, fit and proper, give, devise and bequeath*. Ця тенденція до надмірності (плеонастичності) історично виникла для забезпечення зрозумілості тексту носіями різних мовних традицій, однак у сучасній юридичній мові часто розглядається як надлишковість і поступово скорочується [4, с. 80].

Специфічною рисою є явище юридичної полісемії, за якої загальновживані слова зазнають повної семантичної трансформації у правовому полі. Яскравим прикладом є лексема *consideration*, яка в юридичному контексті втрачає значення «розгляд» і функціонує виключно як «зустрічне задоволення» (необхідна умова чинності договору). Аналогічно, слово *construction* трансформується зі значення «будівництво» у значення «тлумачення» (закону чи заповіту). Така контекстуальна зумовленість вимагає від дослідника застосування методу дистрибутивного аналізу для точної ідентифікації правового концепту.

Об'єктивність та безособовість викладу в англійській мові права досягається шляхом тотальної номіналізації та уникнення емоційно маркованих одиниць. Превалювання іменникових конструкцій над дієслівними дозволяє змістити фокус із динаміки процесу на статичність правового стану. Складні композитні структури, як-от *breach of contract* (порушення контракту) чи *burden of proof* (тягар доведення), відзначаються семантичною цілісністю та стійкістю. Стандартизація та багаторазова повторюваність ідентичних термінів у межах одного документа є свідомою стратегією уникнення синонімічної варіативності.

Таким чином лексична система англійської мови права постає як суворо впорядкований масив, де історична спадковість поєднується з функціональним прагматизмом. Це забезпечує стабільність, однозначність правової комунікації.

Центральною проблемою перекладу англомовної юридичної лексики є системна асиметрія між правовими сім'ями Common Law та Civil Law. Основна перешкода полягає у відсутності абсолютних міжмовних еквівалентів, оскільки значна частина концептів англосаксонського права не має ідентичних відповідників в українській правовій доктрині. Такі терміни, як *trust* (довірча власність) або *equity* (право справедливості), потребують застосування дескриптивної перифрази або калькування [1, с. 545].

Критичне значення має контекстуальна диференціація значень, де семантика лексеми повністю детермінується галуззю права. Наприклад, полісемантична одиниця *service* у процесуальному контексті трансформується у вузькоспеціалізований термін «вручення судового документа», тоді як у сфері зобов'язально-

го права зберігає значення «надання послуг». Типові інтерференційні помилки виникають через некоректну інтерпретацію (наприклад, переклад *magistrate* як «магістрат» замість «мировий суддя»), що спотворює прагматичну функцію та офіційний статус юридичного документа.

Підсумовуючи викладене, слід констатувати, що англійська мова права постає як унікальна гетерогенна система, де історично зумовлений консерватизм органічно поєднується з жорстким функціональним прагматизмом сучасного глобалізованого дискурсу. Дослідження підтвердило, що специфіка юридичної англійської визначається не лише високою термінологічною щільністю та прагненням до семантичної ізосемії, а й глибокою інтертекстуальною залежністю від прецедентної правової традиції.

Список використаних джерел:

1. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. 5-е вид., випр. Вінниця: Нова Книга, 2018. 656 с.
2. Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов: навчальний посібник. Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. 464 с.
3. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
4. Єрьоменко С. В. Юридичний переклад: лексичний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія*. 2023. Вип. 63. Т.1. С. 77-83.

Ключові слова: юридична англійська (Legal English), юридичний дискурс, термінологічна ізосемія, системна асиметрія, юридична полісемія.

Key words: Legal English, legal discourse, terminological isosemy, systemic asymmetry, legal polysemy.

Лесневська Катерина Вікторівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри іноземних мов

ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ МОВНОЇ ОСВІТИ

Сучасна мовна освіта зазнає суттєвих трансформацій під впливом глобалізаційних процесів, розвитку міжнародної співпраці та зростання ролі англійської мови як засобу професійної комунікації. У цих умовах особливої актуальності набуває професійно орієнтоване навчання англійської мови (English for Specific Purposes, ESP), яке спрямоване на формування у здобувачів освіти здатності ефективно використовувати мову у фаховій діяльності.

Професійно орієнтоване навчання передбачає інтеграцію мовної підготовки з професійним змістом, що забезпечує більш високу мотивацію студентів та практичну спрямованість освітнього процесу. На відміну від загальної мовної підготовки, ESP орієнтується на конкретні комунікативні потреби майбутніх фахівців, враховує специфіку професійного дискурсу, термінології та типових ситуацій спілкування [3].

Однією з теоретичних основ сучасної методики викладання іноземних мов є комунікативний підхід, який акцентує увагу на розвитку здатності до реального мовного спілкування. Відповідно до цього підходу, навчання має бути максимально наближеним до автентичних умов комунікації, а мовні одиниці розглядаються не ізольовано, а в контексті їх функціонування [2]. Поєднання комунікативного підходу з професійною спрямованістю навчання створює ефективну основу для формування іншомовної професійної компетентності.

Сучасні тенденції у викладанні іноземних мов передбачають використання інтерактивних методів, автентичних матеріалів, цифрових технологій та міждисциплінарного підходу [1]. У межах ESP це реалізується через роботу з професійними текстами, кейсами, рольовими іграми, моделюванням професійних ситуацій (переговори, презентації, складання звітів, юридичні консультації тощо). Такий підхід дозволяє формувати не лише мовні, а й соціокультурні та прагматичні компетентності.

Важливою складовою професійно орієнтованого навчання є відбір навчального матеріалу. Він має базуватися на аналізі потреб студентів (needs analysis), що передбачає визначення типових комунікативних ситуацій, жанрів текстів і лексико-граматичних структур, необхідних для майбутньої професійної діяльності [3]. Наприклад, для студентів юридичних спеціальностей це можуть бути терміни кримінального та цивільного права, структура судових документів, особливості ведення ділового листування.

Крім того, ESP сприяє формуванню навичок критичного мислення, оскільки студенти працюють із реальними професійними матеріалами, аналізують інформацію та приймають рішення в умовах, наближених до професійної практики. Це особливо важливо в умовах сучасного інформаційного суспільства, де здатність ефективно опрацьовувати інформацію є ключовою компетентністю.

Разом із тим, впровадження професійно орієнтованого навчання пов'язане з низкою суттєвих викликів, що мають як методичний, так і організаційний характер. Передусім ідеться про необхідність підготовки викладачів нового типу, які здатні інтегрувати мовну підготовку з фаховим змістом. Такий викладач має володіти не лише високим рівнем іншомовної комунікативної компетентності, а й базовими знаннями у відповідній професійній галузі (право, економіка, ІТ тощо), розуміти специфіку професійного дискурсу та вміти моделювати автентичні комунікативні ситуації. Іншим важливим аспектом є розробка якісних навчальних матеріалів, які відповідали б реальним потребам здобувачів освіти. Стандартні підручники часто не враховують специфіки конкретної спеціальнос-

ті або швидко застарівають унаслідок динамічного розвитку професійних сфер. Тому виникає потреба у створенні адаптованих або авторських матеріалів, що базуються на автентичних джерелах (професійні тексти, кейси, документи, медіаматеріали) та відображають актуальні тенденції у відповідній галузі.

Складним завданням залишається також адаптація освітніх програм до потреб різних спеціальностей. Професійно орієнтоване навчання передбачає диференціацію змісту, методів і форм роботи залежно від майбутньої професійної діяльності студентів. Окремої уваги потребує проблема забезпечення балансу між загальномовною підготовкою та вузькопрофесійними знаннями. Надмірна спеціалізація може обмежити мовну гнучкість студентів, тоді як недостатня професійна спрямованість – знизити практичну цінність навчання. Тому важливо забезпечити гармонійне поєднання базових мовних навичок із розвитком професійної комунікативної компетентності, що передбачає поступовий перехід від загальної мови до спеціалізованої.

Список використаних джерел:

1. Почуєва, В. В. Сучасні тенденції у викладанні іноземних мов. *Colloquium-journal*. 2023. № 16 (175). P. 15-16.

2. Richards J. C. Communicative Language Teaching Today. New York; Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 136 p.

3. Dudley-Evans T., St John M. J. Developments in English for Specific Purposes. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. 238 p.

Ключові слова: методика викладання іноземних мов, мовна підготовка, англійська мова для спеціальних цілей.

Key words: methods of teaching foreign languages, language training, English for specific purposes.

Kseniia Kovalova
National university «Odesa law academy»,
lecturer of the department of foreign languages

ENGLISH TERMINOLOGY IN THE FIELD OF INFORMATION TECHNOLOGIES AND ITS ADAPTATION IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

Since the late twentieth century, rapid advances in information technology have consolidated English as the predominant lingua franca in science and technology, and it functions as the main channel through which specialised terms enter languages worldwide in areas including software engineering, hardware design, artificial intelligence, cybersecurity, robotics, network infrastructure, and mobile applications. However, as the role of digital technologies and global communication grew, so did the

need for linguistic understanding of the processes of borrowing and adapting English-language IT terms into Ukrainian.

Therefore, the aim of this research is to identify the main trends in the adaptation of English borrowings in the field of information technology, as well as to determine the linguistic features of its functioning in the Ukrainian language.

The expansion of areas and directions of technological development contributes to the most dynamic and intensive growth of the terminology system under study. The basis of the terminological composition is IT vocabulary in areas such as software and hardware, artificial intelligence, cybersecurity, robotics and automation, network technologies, mobile applications, etc. It should be noted that the rapid development of information technologies leads to the emergence of new concepts, which in turn contributes to an increase in the number of borrowings [1, p. 74].

After analysing the methods of forming IT terms in English, the following can be identified as the main ones:

- word formation, i.e. combining two (or more) existing words into one term, for example: *smartphone, firewall, database*;
- abbreviations, for example: *HTML, URL, ADP, AI*;
- affixation, i.e. adding affixes (prefixes, suffixes) to the root of a word, for example: *hyperlink, debug, restart, virtualisation*;
- conversion, during which a word of one part of speech becomes another without changing the form of the word. For example: *update (to update), backup (to backup)*.

When it comes to adapting English terms, it is worth defining the main types of adaptation. The Ukrainian language employs four main adaptation strategies, with corpus data indicating calques at 35-40%, transliteration at 25-30%, descriptives at 15%, and hybrids at 15-20%:

- descriptive translation, which involves describing the function performed by the term, for example: *резервне копіювання – backup, шахрайське отримання даних – phishing*;
- calque – borrowings by means of literal or word-for-word translation, for example: *хмарне обчислення – cloud computing, жорсткий диск – hard disk, соціальна мережа – social network*;
- transliteration or transcription – the word remains almost unchanged, for example: *сервер (server), браузер (browser)*;
- hybrid forms – a mixture of English-language roots and Ukrainian affixes, for example: *запостити – post, сканувати – scan, репостити – repost, перезапустити – restart*.

Ukrainian IT corpora further confirm these preferences, where calques ensure semantic transparency, especially for the around 50% of metaphorical terms like key translated as ключ, while transliteration fits proper nouns, descriptives clarify opaque concepts, hybrids energize casual use, and rare native neologisms (5%) emerge like *електронний поштовий ящик* for *email*.

Challenges arise from this dualism, such as *bug* appearing as *баг* (transliteration) or *помилка* (native), or *app* as додаток or апка, compounded by semantic shifts like *mouse* denoting both *animal* and *device*. Standardisation efforts through DSTU glossaries and language laws prioritise calques in legal and official contexts, yet global documentation often retains English originals, with AI-era speed demanding new solutions like AI-assisted corpora for consistency.

Therefore, the English-language IT vocabulary represents one of the most important and productive strata of contemporary Ukrainian lexicon. Ukrainian language absorbs it quite organically via ongoing globalisation and digitalisation. This flexibility and resistance can be seen in the productivity of calques that preserve its structure and meaning context, vigor of hybrids that add spice to colloquial speech, and diversity of approaches the Ukrainian language uses to absorb them into its terminology, all for the purpose of both being understood and preserving identity. So it easily adapts to working in international environments while also showing its potential for growth with changing technologies.

References:

1. Абрамвич Г. В. Англійсько-український словник компютерних термінів : словник. Вінниця : ВНТУ, 2016. 118 с.

2. Тарабукіга А. Сю Загальні принципи англо-уркаїнського перекладу комп'ютерної термінології. *Проблеми розвитку гуманітарних наук в контексті глобальної трансформації сучасного комунікаційного простору*. Харків : НТУ «ХПІ», 2023. С. 181-186.

3. Cambridge Dictionary URL: https://dictionary.cambridge.org/

Ключові слова: англійська ІТ-термінологія, адаптація, калька, транслітерація, гібридні форми, українська мова.

Key words: English IT terminology, adaptation, calque, transliteration, hybrid forms, Ukrainian language.

Ясніцька Ганна В'ячеславівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри іноземних мов, аспірант

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО ДИСКУРСУ У РІШЕННЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Судовий дискурс як різновид юридичного дискурсу є складним комунікативним феноменом, що формується у процесі здійснення правосуддя, характеризується значним впливом на розуміння тексту і відображає особливості правового мислення, аргументації й інтерпретації норм права. У сучасній юридичній науці особливого значення набуває аналіз судового дискурсу Європейського суду з

прав людини (ЄСПЛ), який функціонує у інтернаціональному правовому просторі та здійснює істотний вплив на національні правові системи держав-учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Актуальність теми зумовлена необхідністю комплексного дослідження мовних, структурних та функціональних характеристик рішень ЄСПЛ, як інструменту формування європейських стандартів прав людини [2, с. 45; 3, с. 12].

Судовий дискурс визначається як інституційний тип мовлення, сукупність текстів і комунікативних практик, що виникають у межах судової діяльності і реалізуються під час судового процесу. Його основною формою є письмове судове рішення, яке поєднує опис фактичних обставин справи, правову аргументацію та висновки суду. У контексті ЄСПЛ судовий дискурс має низку специфічних рис, серед яких інституційність, формалізованість, прецедентність, орієнтація на міжнародні стандарти та багатомовність [3, с. 18]. Рішення ЄСПЛ виконують не лише функцію правозастосування, але й формують правові позиції, які мають нормативне значення для держав-учасниць, що зумовлює їх особливу роль у розвитку правової системи [2, с. 47].

Структура судових рішень ЄСПЛ є чітко встановленою та уніфікованою, що забезпечує логічність і послідовність викладу матеріалу. Як правило, рішення складається зі вступної частини, опису наявних фактів, мотивувальної частини та резолютивної частини. Така структура сприяє прозорості судового процесу та забезпечує можливість ефективного подальшого використання рішень як прецедентів [4, с. 29].

Мовно-стилістичні особливості судового дискурсу ЄСПЛ характеризуються високим рівнем формалізації, офіційності, використанням стандартизованих юридичних термінів, об'єктивністю та нейтральністю викладу. Судові рішення формулюються з урахуванням необхідності їх сприйняття представниками різних правових систем, що зумовлює універсальність та багатофункціональність юридичної мови. Важливим є також використання автономних правових понять, які мають самостійне значення в межах Конвенції і можуть не збігатися з відповідними категоріями національного права [2, с. 52]. Це дозволяє забезпечити єдність правозастосування та уникнути різночитань.

Особливу увагу слід приділити проблемі перекладу судових рішень ЄСПЛ, оскільки багатомовність є невід'ємною рисою його діяльності. Переклад рішень повинен забезпечувати точність передачі змісту правових норм і аргументації, що є складним завданням з огляду на специфіку юридичної термінології та полісемантичність термінів. Невідповідності у перекладі, брак знань щодо особливостей перекладу фахової мови можуть призводити до неправильного тлумачення правових позицій суду, що підкреслює важливість лінгвістичного аспекту судового дискурсу [1, с. 63].

Аргументаційна складова судового дискурсу ЄСПЛ є однією з його ключових характеристик. Суд широко застосовує прецеденти, тобто посилання на попередні рішення (case-law), що забезпечує послідовність і передбачуваність судової

практики. Крім того, ЄСПЛ використовує метод еволюційного тлумачення Конвенції, розглядаючи її як «живий інструмент», що має адаптуватися до сучасних умов. Так само як і сам судовий дискурс пов'язаний із реальним процесом створення мовленнєвого акту. Значне місце у аргументації займає принцип пропорційності, який передбачає балансування між правами особи та інтересами суспільства [3, с. 21]. Такий підхід дозволяє забезпечити ефективний захист прав людини.

Функціональний аналіз судового дискурсу ЄСПЛ дозволяє виокремити кілька основних функцій. По-перше, регулятивна функція полягає у формуванні стандартів захисту прав людини. По-друге, інтерпретаційна функція забезпечує тлумачення положень Конвенції. По-третє, комунікативна функція сприяє взаємодії між судом і державами-учасницями. По-четверте, прецедентна функція полягає у створенні правових орієнтирів для подальших рішень [4, с. 31; 5, с. 14]. У сукупності ці функції визначають значення судового дискурсу ЄСПЛ як потужного інструменту правової імплементації.

Таким чином, судовий дискурс у рішеннях ЄСПЛ є багатовимірним явищем, що поєднує юридичні, комунікативні та екстралінгвістичні аспекти. Його особливості проявляються у чіткій структурі судових рішень, специфічній мові, автентичних перекладах, складній аргументації та функціональній спрямованості. Рішення ЄСПЛ відіграють значну роль у формуванні єдиного європейського правового простору, забезпечуючи уніфікацію стандартів захисту прав людини і впливаючи на розвиток та системні зміни в національних правових системах.

Список використаних джерел:

1. Сухина О. А., Лобода Ю. Ю. Специфіка перекладу судових рішень ЄСПЛ українською мовою. *Південний архів (філологічні науки).* 2019. № 79. С. 60–65.

2. Литвин О. П. Судовий прецедент ЄСПЛ у правовій системі України: методологічні проблеми тлумачення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2025. № 75. С. 45–53.

3. Іванів А. Р. Прецедентний характер рішень ЄСПЛ та їх місце в системі права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. № 75. С. 12–22.

4. Соколенко О. Л. Забезпечення релевантного застосування практики ЄСПЛ. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 3. С. 28–33.

5. Івчук Ю. Ю. Доступ до суду у кримінальному провадженні у практиці ЄСПЛ. *Актуальні проблеми права*. 2024. № 2. С. 10–15.

Ключові слова: судовий дискурс, ЄСПЛ, рішення суду, правова аргументація, прецедент, права людини, юридична мова.

Key words: judicial discourse, European Court of Human Rights, court decisions, legal argumentation, precedent, human rights, legal language.

Сташук Тетяна Ігорівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри іноземних мов

КАТЕГОРІЯ ПРОСПЕКЦІЇ ЯК ЗАСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ

Категорія проспекції посідає важливе місце в системі текстових і дискурсивних категорій, оскільки забезпечує орієнтацію висловлювання на майбутній розвиток подій, формує очікування адресата та сприяє цілісності комунікативного процесу. У межах сучасної лінгвістики дискурс розглядається як динамічна, контекстуально зумовлена система, що функціонує в часовому та просторовому вимірах, включаючи як відображення вже реалізованих подій, так і їхнє прогнозування та моделювання [1]. Саме тому категорія проспекції виступає одним із ключових механізмів організації дискурсивної інформації.

Проспекція як дискурсивна категорія передбачає перенесення смислових акцентів у площину майбутнього, що реалізується через систему мовних, текстових і прагматичних засобів. Вона визначає вектор розгортання дискурсу, задає його логічну перспективу та формує когнітивну модель очікуваного розвитку подій. У цьому контексті проспекція є не лише формальною категорією часу, а й складним комунікативним інструментом, що забезпечує інтеракцію між адресантом і адресатом.

У структурному аспекті категорія проспекції реалізується на кількох рівнях організації англомовного дискурсу. На лексико-граматичному рівні вона виявляється у використанні майбутніх часових форм (will, shall, going to), модальних дієслів із семантикою прогнозування (may, might, will, would), а також лексичних маркерів передбачення (likely, expected, forecast, prediction, anticipate). Ці засоби дозволяють моделювати різні ступені впевненості у майбутніх подіях і передавати оцінний компонент висловлювання.

На синтаксичному рівні проспекція реалізується через складнопідрядні конструкції умовного та часово-прогностичного характеру (if, when, provided that, as soon as), які задають сценарії потенційного розвитку подій. Такі конструкції формують логічні зв'язки між теперішнім і майбутнім, забезпечуючи причинно-наслідкову організацію дискурсу.

На текстовому рівні категорія проспекції виявляється у використанні заголовків, підзаголовків, анонсів, вступних речень і дискурсивних маркерів, які орієнтують читача на подальший зміст повідомлення. У медіадискурсі це можуть бути прогнозні заголовки, що активізують інтерес адресата та формують його очікування щодо розвитку подій. У науковому дискурсі проспекція реалізується через формулювання мети, завдань дослідження та передбачення результатів, що структурує науковий текст і забезпечує його логічну послідовність.

Функціонально проспекція виконує низку важливих ролей. По-перше, вона забезпечує когерентність дискурсу, оскільки поєднує окремі його сегменти в

єдину часову перспективу. По-друге, вона виконує прагматичну функцію впливу, формуючи у адресата певні очікування та інтерпретаційні установки. По-третє, проспекція виступає засобом стратегічної організації дискурсу, особливо в журналістському та публіцистичному середовищі, де прогнозування є важливим елементом переконання та інформування [3].

Окрім того, проспекція має когнітивний вимір, оскільки пов'язана з процесами прогнозування, передбачення та моделювання майбутнього у свідомості мовця. Вона дозволяє структурувати інформацію таким чином, щоб адресат міг не лише сприймати повідомлення, а й активно інтерпретувати його у контексті очікуваних подій. У цьому сенсі проспекція є інструментом концептуалізації майбутнього, що відображає взаємодію мовних і когнітивних процесів.

Важливо також відзначити, що категорія проспекції тісно взаємодіє з іншими дискурсивними категоріями, зокрема ретроспекцією, модальністю та оцінністю. Така взаємодія забезпечує багатовимірність дискурсу, де минуле, теперішнє і майбутнє поєднуються в єдину комунікативну структуру. Саме ця інтегративність дозволяє розглядати проспекцію як одну з базових категорій текстотворення.

Таким чином, категорія проспекції виступає ефективним засобом організації англомовного дискурсу, оскільки забезпечує його спрямованість, логічну послідовність і прагматичну насиченість. Її функціонування підтверджує, що дискурс є не лише відображенням дійсності, а й засобом конструювання майбутнього в комунікативній практиці мовців. Дослідження цієї категорії відкриває перспективи для подальшого аналізу дискурсивних стратегій, когнітивних механізмів і мовних засобів організації тексту.

Список використаних джерел:

1. Лисенко О. М. Онтологія дискурсу та його розвиток у діахронії. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. 2017. Вип. 24. С. 39–44.

2. Петрик Т. Елементи прогностичного дискурсу у англомовному ченнелінг дискурсі. *Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови*. 2013. Вип. 21. С. 10–15.

3. Потапенко С. І. Стратегії організації англомовного журнального дискурсу: синтаксичне і текстове втілення. *Лінгвістика : зб. наук. пр.* Луганськ: Альма-матер, 2006. Вип. 3 (9). С. 178–188.

Ключові слова: проспекція, дискурс, дискурсивні стратегії, прогнозування, текстотворення.

Key words: prospection, discourse, discourse strategies, prediction, text organization.

СЕКЦІЯ 27.
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ, ЛІНГВІСТИКИ ПРАВА ТА ЗМІ

Керівник секції: *завідувач кафедри прикладної лінгвістики та літературознавства, доктор філологічних наук, професор Мамич Мирослава Володимирівна*
Секретар секції: *лаборант кафедри прикладної лінгвістики та літературознавства Беженар Вікторія Вікторівна*

Мамич Мирослава Володимирівна
Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри прикладної лінгвістики та літературознавства, доктор філологічних наук, професор

СЛОВОТВІР ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ

У сучасних умовах трансформації правової системи України, зумовленої євроінтеграційними процесами, цифровізацією суспільства та інтенсивним розвитком законодавства, особливої актуальності набуває проблема формування й унормування юридичної термінології. У цьому контексті словотвір постає одним із ключових механізмів розвитку та систематизації юридичної терміносистеми.

Словотвір у межах термінотворення виконує не лише номінативну, а й системоутворювальну функцію, забезпечуючи впорядкованість терміносистеми. У цьому контексті він виступає не лише мовним, а й когнітивним механізмом осмислення нових правових понять. Сучасні філологічні студії підкреслюють значення словотвору для формування лексико-деривaційної структури правничого дискурсу. Це особливо важливо в умовах активної неологізації та запозичення термінів, що потребують адаптації до норм української мови [1, с. 32]. Отже, актуальність дослідження визначається необхідністю комплексного аналізу словотвірних механізмів як чинника розвитку сучасної юридичної терміносистеми в умовах динамічних соціально-правових змін. Метою дослідження є з'ясування ролі словотвору у формуванні, структуризації та оновленні юридичної термінології української мови.

За результатами досліджень, у сучасній юридичній терміносистемі спостерігаються різні словотвірні моделі, зокрема афіксація, словоскладання, абревіація та комбіновані способи деривації [2]. Це зумовлено не лише внутрішніми потребами української юридичної мови, а й впливом міжнародного права, запозичень та процесів адаптації перекладних термінів.

Словотвір як компонент терміносистеми також виступає інструментом неологізації юридичної мови, оскільки дозволяє створювати нові терміни відповідно до потреб правового розвитку суспільства та законодавства. Важливо, що процес словотворення в юридичній терміносистемі пов'язаний із прагненням зберегти як національні мовні ресурси, так і забезпечити відповідність загальноєвропейським стандартам правничого мислення.

Одним із найпродуктивніших способів творення юридичних термінів-іменників є афіксація. Вона виступає базовим способом позначення спеціалізованих юридичних понять. Так суфікси *-ння / -ття* у віддієслівних іменниках позначають дію або процес у праві – *укладення, розірвання, виконання, провадження, затримання, позбавлення, відшкодування, притягнення, оскарження, набуття, припинення;* суфікс *-ість* формує абстрактні юридичні якості – *законність, винуватість, дійсність, відповідальність, обов'язковість;* суфікси *-ник / -ець / -ач* називають учасників правових відносин – *відповідач, позивач, заявник, боржник, платник, спадкоємець, правопорушник.* Мають місце префіксальні утворення, що надають терміну значення дії, зміну стану – *перегляд, співучасть, припинення, призупинення, співвласник, суборенда, контрагент.* Велика кількість термінів-іменників утворена префаксально-суфіксальним способом – *дієздатність, правоздатність, переоформлення, відшкодування, бездіяльність, незаконність, невиконання.*

Наступним важливим словотвірним механізмом є осново- і словоскладання з метою утворення понять з новою семантикою. Такі терміни демонструють продуктивність складових моделей у творенні термінів та їхню здатність відображати комплексні правові явища. Дві (або більше) основи зливаються в одне слово: *законопроєкт, правозахисник, суддя-доповідач, власник-орендар, правопорушення, судочинство, законотворення, правозастосування, діловодство, правосвідомість, судоустрій, землекористування, природокористування, працездатність; нормативно-правовий, цивільно-правовий, кримінально-правовий, адміністративно-правовий, процесуально-правовий*. Методом словоскладання утворені словосполучення-терміни, які функціонують як єдине поняття: *цивільне право, кримінальне право, адміністративне правопорушення, трудовий договір, судове рішення, кримінальне провадження, орган державної влади, право власності, юридична відповідальність, нормативно-правовий акт.* Словоскладання як механізм словотворення демонструє високу продуктивність у тих випадках, коли потрібно позначити комплексні правові явища.

Серед інших деривaційних моделей у юридичній терміносистемі помітне місце посідає абревіація (*КК – Кримінальний кодекс, ЦК – Цивільний кодекс, КПК – Кримінальний процесуальний кодекс, ЦПК – Цивільний процесуальний кодекс, МВС – Міністерство внутрішніх справ, СБУ – Служба безпеки України*). Цей спосіб особливо продуктивний у правничих колах, де існує потреба в економії мовних засобів та оперативності комунікації.

Крім того, у юридичній терміносистемі можуть фіксуватися способи словотворення, пов'язані з адаптацією запозичених термінів до структури української мови, що також є частиною процесу словотворення у науково-правовому дискурсі. Утворюються так звані словотвірні ланцюжки за допомогою афіксів, притаманних українській мові (*легальний →легальність → легалізувати → легалізація; кримінальний → криміналізувати → криміналізація; норма → норматив → нормативний*); додаються запозичені словотвірні елементи (*декриміналізація, дерегуляція, реорганізація, трансформація, суборенда*).

Продуктивність деривaційних моделей у юридичній терміносистемі залишається високою, але залежить від галузевих потреб та комунікативних умов правничого дискурсу. Зокрема, афіксація залишається основною моделлю у формуванні нормативно-правових термінів, тоді як складні й абревіатурні форми здебільшого виникають у міждисциплінарних контекстах або в умовах інтернаціоналізації юридичної комунікації.

Одне з основних завдань юридичної терміносистеми – мінімізувати полісемію (багатозначність) і омонімію (однакові форми з різним значенням) у термінах. Словотвірні моделі, особливо афіксація, сприяють чіткому визначенню семантики термінів. Це особливо важливо для термінів, що позначають близькі за значенням правові конструкції, наприклад, *правопорушення – протиправність* чи *злочин – кримінальний проступок*. Саме словотвір допомагає уникати змішування понять і забезпечує логічну диференціацію термінів.

Незважаючи на активне використання словотвірних моделей, у юридичній терміносистемі все ще фіксуються випадки термінологічної варіантності – наявності кількох форм для одного поняття, що може зумовлювати семантичну невизначеність. Наприклад, у правничому дискурсі інколи трапляються паралельні форми словоскладання: *управління ризиками – менеджмент ризиків*; *незаконне проникнення – несанкціонований доступ*, що свідчить про відсутність єдиного словотвірного підходу до утворення термінів.

Рішення цієї проблеми можливе через розроблення стандартизованих словотвірних правил і принципів, що можуть стати основою для створення національних термінологічних стандартів і термінологічних словників нового покоління.

Таким чином, динаміка юридичної терміносистеми визначає потребу в постійній актуалізації термінологічних словників, розробці єдиних правил словотвірного моделювання, а також у створенні методичних рекомендацій для правників і перекладачів. Це сприятиме узгодженості формування нових термінів, їх прозорості та зрозумілості як для професійного, так і для міждисциплінарного спілкування.

Отже, словотвір виступає не лише як механізм творення нових одиниць, а й як динамічний чинник руху, оновлення й адаптації юридичної терміносистеми у відповідь на сучасні виклики.

Список використаних джерел:

1. Довгополова Г. Г., Василенко В. А. Розвиток правничої термінології як інструмент інституційного спілкування: загальноєвропейські стандарти. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки».* 2025. № 1. С. 29–34.
2. Хріщева О. Словотвірні особливості юридичних термінів. *Філологічні студії.* 2021. Вип. 12. С. 70–72.

Ключові слова: юридичний термін, словотвір, деривaційні моделі, словоскладання, основоскладання, афіксація.

Key words: legal term, word formation, derivational models, compounding, stem composition, affixation.

Кісельова Анастасія Андріївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри прикладної лінгвістики та літературознавства,
кандидат філологічних наук, доцент,

ФЕНОМЕН «ПРОФЕСІЙНОЇ КРЕОЛІЗАЦІЇ» У МОВЛЕННІ УКРАЇНОМОВНИХ ІТ-ФАХІВЦІВ: ТИПОЛОГІЯ ЗАПОЗИЧЕНЬ ТА МАРКЕРИ ІНТЕГРАЦІЇ

Сучасний етап розвитку інформаційних технологій характеризується глобалізацією професійного середовища, де англійська мова виконує функцію лінгва-франка. В умовах інтенсивних мовних контактів формується специфічний комунікативний простір україномовних ІТ-фахівців, який демонструє явище «професійної креолізації» – активного змішування української та англійської мов на різних мовних рівнях [2; 3]. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю лінгвістичного осмислення цього феномена, який, на відміну від традиційного суржику, виконує позитивну функцію інтеграції у світовий технологічний контекст і є маркером належності до професійної спільноти [1].

Метою роботи є виявлення та систематизація типів запозичень у мовленні україномовних ІТ-фахівців, а також визначення ролі «професійної креолізації» як маркера професійної ідентичності. Матеріалом дослідження слугували тексти професійних чатів у месенджерах, скрипти усного професійного мовлення та матеріали технічної документації за період 2023–2026 рр. У роботі використано методи суцільної вибірки, лінгвістичного спостереження, описовий метод та елементи дискурс-аналізу.

Аналіз емпіричного матеріалу дозволив виокремити три основні типи запозичень, які функціонують у мовленні україномовних ІТ-фахівців [2; 3]. По-перше, *прямі запозичення* (транскрипція/транслітерація), що є найпоширенішим способом: *девайс* (device), *апдейт* (update), *бекенд* (backend), *юзер* (user).

По-друге, *калькування* – поморфемний переклад іншомовної одиниці: *хмара* (cloud), *жорсткий диск* (hard disk), *головна сторінка* (main page) [3]. Цей спосіб сприяє збереженню національної мовної ідентичності, однак є менш продуктивним для складних технічних термінів. По-третє, *гібридизація* – поєднання іншомовного кореня з українськими словотвірними афіксами, що найяскравіше демонструє процес освоєння запозичення: *забекапити* (to back up), *запушити* (to push), *змерджити* (to merge), *залогічити* (to log) [1; 2]. Утворення дієслівних гібридів із використанням суфікса *-и-* та префіксів *за-*, *з-*, *від-* свідчить про повне граматичне підпорядкування англіцизмів нормам української мови [2].

«Професійна креолізація» виявляється не лише на лексичному, але й на синтаксичному рівні. В усному та писемному професійному мовленні фіксуються випадки змішування кодів у межах одного речення: «*Треба заапрувити цей PR, бо мейн брач зламався*»; «*Зафоркай репозиторій, зроби фікси і запуш новий бренч для рев'ю*» [1]. Така комунікативна поведінка є адаптивною стратегією, що забезпечує швидкість та однозначність фахової взаємодії [4].

Порівняння явища ІТ-суржику з традиційним суржиком дозволяє зробити висновок про їх принципову відмінність [1]. Якщо останній часто розглядається як деструктивне явище, що загрожує літературній нормі, то ІТ-суржик виконує консолідуючу функцію, виступаючи маркером професійної компетентності та інтеграції фахівця у глобальний технологічний простір [2; 4]. Активне використання гібридних утворень свідчить про динамічний характер сучасного фахового дискурсу, який перебуває у стані перманентного оновлення [3].

Таким чином, «професійна креолізація» у мовленні україномовних ІТ-фахівців є системним явищем, що охоплює різні мовні рівні [1; 2]. Виокремлені типи запозичень – прямі, кальковані та гібридні – демонструють різні ступені адаптації англійських елементів до української мовної системи. ІТ-суржик постає не як загроза мовній чистоті, а як функційний інструмент професійної комунікації, що забезпечує баланс між збереженням національної ідентичності та необхідністю інтеграції у світовий технологічний контекст. Перспективним вбачається подальше дослідження динаміки цього явища у зв'язку з розвитком технологій штучного інтелекту та зміною комунікативних практик у розподілених командах.

Список використаних джерел:

1. Єремєєв Є. Ю., Явтушенко В. М. Двомовна професійна комунікація в ІТ-сфері: термінологічна взаємодія української та англійської мови. *Grail of Science*. 2025. № 52. С. 775–783. URL: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.23.05.2025.111.

2. Ховрат А., Явтушенко В. Побудова термінів комп'ютерної терміносистеми шляхом запозичень з англійської мови. *Grail of Science*. 2024. № 40. С. 412–416. URL: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.07.06.2024.064.

3. Фесенко І., Сивачук О. Англомовна комп'ютерна термінологія: структурні особливості та способи творення. *Нова філологія.* 2021. № 84. С. 248–254. URL: https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-84-35.

4. Хомик А. Усний англомовний дискурс ІТ-фахівців у контексті формування стратегічної компетентності. *Іноземна філологія*. 2024. Вип. 137. С. 306–314. URL: https://doi.org/10.30970/fpl.2024.137.4510.

Ключові слова: ІТ-дискурс, професійна креолізація, запозичення, гібридизація, типологія запозичень, ІТ-суржик, професійна ідентичність.

Key words: IT discourse, professional creolization, borrowings, hybridization, typology of borrowings, IT surzhyk, professional identity.

Назаренко Оксана Миколаївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри прикладної лінгвістики та літературознавства,
кандидат філологічних наук, доцент

ІНСТИТУЦІЙНІ МОДЕЛІ ПУБЛІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

Публічне мовлення в сучасних умовах розвитку соціальних комунікацій постає як ключовий інституційний механізм забезпечення демократичного дискурсу, репрезентації суспільних інтересів і формування інформаційної культури. Актуальність дослідження інституційних моделей публічного мовлення зумовлена глибинними трансформаціями медіасередовища, спричиненими цифровізацією, платформізацією комунікації та посиленням конкуренції між традиційними та новими медіа.

У цих умовах загострюється суперечність між комерційною логікою медіаринку та суспільною місією журналістики, що безпосередньо пов'язано з інституційною організацією мовників. Саме інституційні моделі визначають рівень незалежності, джерела фінансування, механізми підзвітності та стандарти контенту публічного мовлення [1].

Для країн із перехідними медіасистемами, зокрема України, ця проблематика є особливо актуальною, оскільки процеси становлення суспільного мовлення супроводжуються інституційною нестабільністю та впливом політичних чинників [2].

Метою дослідження є теоретико-методологічний аналіз інституційних моделей публічного мовлення як складової системи соціальних комунікацій. У науковому дискурсі проблематика публічного мовлення розглядається в межах теорії медіасистем, теорії публічної сфери та інституційного підходу. У сучасній науці існують різні аспекти зарубіжних і українських дослідників до визначення сутності публічного мовлення та інституційної моделі. Одним із найбільш впливо-

вих є підхід Д. Голліна та П. Манчіні, які визначають медіасистеми як результат взаємодії політичних, економічних і культурних чинників. Вони виокремлюють ключові параметри аналізу: рівень розвитку медіаринку, політичний паралелізм, професіоналізацію журналістики та роль держави [1].

К. Якубович акцентує увагу на трансформаціях публічного мовлення у постсоціалістичних країнах, підкреслюючи гібридний характер інституційних моделей і складність їхнього переходу до класичної суспільної форми [2].

Г. Моє та Т. Сівертсен розглядають публічне мовлення як нормативну категорію, що пов'язана з функціонуванням публічної сфери та забезпеченням демократичної участі громадян [3].

В українському науковому полі Г. Почепцов аналізує медіа як інструмент інформаційної політики та комунікативного впливу [4], Н. Костенко – як соціальний інститут, що виконує інтегративні функції [5], а В. Іванов і О. Волошенюк – у контексті стандартів журналістики та медіаграмотності [6].

Інституційна модель публічного мовлення визначається як сукупність правових, організаційних, фінансових і управлінських механізмів, що регулюють діяльність мовника та визначають його місце в системі соціальних комунікацій. Вона є формою інституціоналізації публічного інтересу в медіасфері відповідно до Закону України «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України» [7].

Функціонально інституційна модель забезпечує: нормативне регулювання діяльності мовника; формування стабільних джерел фінансування; гарантування редакційної незалежності; створення механізмів підзвітності суспільству. Саме ці елементи визначають здатність публічного мовлення виконувати свою демократичну функцію [2].

Варто розглянути типології інституційних моделей. Найбільш впливовою є типологія Д. Голліна та П. Манчіні, які виокремлюють три моделі медіасистем: поляризовано-плюралістичну, демократично-корпоратистську та ліберальну [1].

Паралельно К. Якубович пропонує класифікацію моделей публічного мовлення за критеріями фінансування та управління, виділяючи класичну суспільну комерціалізовану модель і гібридні форми [2].

Нормативний підхід [3] акцентує увагу на функціональній ролі мовлення, визначаючи різні моделі залежно від того, чи орієнтоване воно на інформацію, культуру або демократичну участь.

Поляризовано-плюралістична модель характеризується високим рівнем політичного впливу на медіа та залежністю публічного мовлення від держави. У таких системах медіа часто інтегровані в політичну боротьбу, що впливає на їхню незалежність [1].

Демократично-корпоратистська модель передбачає поєднання державної підтримки та інституційної автономії. Публічне мовлення функціонує як незалежна структура з високим рівнем довіри аудиторії та стабільним фінансуванням.

Ліберальна модель базується на домінуванні ринкових механізмів. Публічне мовлення змушене конкурувати з комерційними медіа, що сприяє інноваційності, але може обмежувати виконання суспільної місії.

Гібридні моделі, характерні для постсоціалістичних країн, поєднують елементи різних систем. Вони часто характеризуються інституційною нестабільністю та суперечністю між декларованою незалежністю та реальною практикою [2].

Інституційні моделі публічного мовлення є складним багатовимірним явищем, що відображає взаємодію політичних, економічних і соціокультурних чинників. Їхній аналіз дозволяє визначити ефективні механізми організації публічного мовлення та окреслити перспективи його розвитку в умовах цифровізації.

Список використаних джерел:

1. Hallin D. C., Mancini P. Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. DOI: 10.1017/CBO9780511790867.

2. Jakubowicz K. Public Service Broadcasting in the 21st Century. Reuters Institute, 2007.

3. Moe H., Syvertsen T. Defining Public Service Beyond Broadcasting. *European Journal of Communication.* 2009.

4. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 1999.

5. Костенко Н. В. Соціологія масової комунікації. Київ, 2008.

6. Іванов В., Волошенюк О. Медіаосвіта та медіаграмотність. Київ, 2012.

7. Закон України «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України». 2014.

Ключові слова: публічне мовлення, інституційна модель, медіасистема, соціальні комунікації, медіаполітика

Key words: public broadcasting, institutional model, media system, social communications, media policy

Томчаковський Олександр Георгійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри прикладної лінгвістики та літературознавства,
кандидат філологічних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ПОЛІКОДОВИХ ТЕКСТІВ

Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується підвищеною увагою до складних, багатокомпонентних форм комунікації, серед яких особливе місце посідають полікодові тексти. Вони поєднують різнорідні знакові системи (вер-

бальні та невербальні), що функціонують у межах єдиного комунікативного простору. Активний розвиток цифрових технологій, мультимедійних платформ та візуальної культури загалом сприяє розширенню сфери функціонування полікодових текстів і зумовлює потребу в їх системному описі та класифікації.

У науковій традиції полікодовий текст розглядається як інтегративне утворення, в якому мовні та немовні компоненти перебувають у тісній взаємодії та забезпечують цілісність смислу. Важливо, що такі тексти не є простим механічним поєднанням різних елементів: вони формують єдину семіотичну структуру, де кожен компонент виконує визначену функцію. Дослідження полікодовості в навчальних словниках засвідчує, що ілюстрації, графіки, шрифтові виділення та інші візуальні засоби не лише доповнюють інформацію, а й беруть участь у її структурній організації, впливаючи на процес декодування та інтерпретації змісту [1].

Одним із ключових критеріїв класифікації полікодових текстів є характер взаємодії між кодами. У цьому аспекті доцільно виділяти тексти з домінуванням вербального компонента, де візуальні елементи виконують ілюстративну або допоміжну функцію, тексти з відносною рівновагою кодів, у яких значення формується завдяки їхній взаємодії, а також тексти з домінуванням невербального компонента, де мовні елементи лише спрямовують інтерпретацію. Така типологія дозволяє врахувати ступінь семантичного навантаження кожного з кодів.

Іншим важливим критерієм є тип невербальних засобів, інтегрованих у текст. У цьому контексті можна говорити про графічні (шрифтові, пунктуаційні, паграфемні), іконічні (фотографії, малюнки, інфографіка), а також аудіовізуальні та мультимедійні елементи. Зокрема, у межах дослідження креолізованих текстів підкреслюється значущість паграфемних засобів, які здатні модифікувати смисл висловлювання, створювати додаткові конотації та впливати на прагматичний ефект комунікації [2]. Зазначена класифікація особливо актуальна для цифрового дискурсу, де графічне оформлення тексту часто виступає самостійним носієм значення.

Класифікація полікодових текстів може також ґрунтуватися на їхній функціональній спрямованості. У цьому аспекті доцільно виокремлювати наукові, публіцистичні, рекламні, освітні та художні тексти. Кожен із цих типів характеризується специфічним співвідношенням кодів та особливостями їх взаємодії. Наприклад, у науковому дискурсі візуальні елементи (таблиці, графіки, схеми) виконують переважно ілюстративну, доказову та систематизуючу функції, що сприяє кращому структуруванню інформації та її засвоєнню [3]. Натомість у рекламному або медійному дискурсі візуальні компоненти часто мають домінантну роль і спрямовані на емоційний вплив на адресата.

Окрему увагу слід приділити ступеню інтегрованості вербальних і невербальних компонентів. У деяких текстах вони можуть існувати відносно автономно, зберігаючи власну семіотичну незалежність, тоді як в інших випадках утворюють нерозривну єдність, де вилучення одного з компонентів призводить

до втрати або істотного спотворення смислу. Цей параметр безпосередньо пов'язаний із поняттям креолізації тексту та дозволяє говорити про різні рівні семіотичної інтеграції.

Крім зазначених критеріїв, доцільно враховувати також прагматичний аспект полікодових текстів, зокрема їхню орієнтацію на адресата, комунікативну мету та умови функціонування. У цьому контексті важливим є те, що полікодові тексти часто апелюють до різних каналів сприйняття одночасно, що підвищує ефективність комунікації та забезпечує більший вплив на реципієнта.

Отже, класифікація полікодових текстів є багатовимірною і передбачає врахування комплексу критеріїв: характеру взаємодії кодів, типу невербальних засобів, функціональної спрямованості, ступеня інтеграції компонентів, а також прагматичних характеристик. Зазначений підхід дозволяє глибше зрозуміти природу полікодової комунікації, її динамічний характер та роль у сучасному дискурсі, що особливо актуально в умовах цифровізації та мультимодалізації мовлення.

Список використаних джерел:

1. Kolegaeva I., Strochenko L., Tomchakovska Yu., Tomchakovskyi O. The Poly Code Character of the English Learners' Dictionaries. *Arab World English Journal (AWEJ)*. 2020. P. 244-254. URL: https://dx.doi.org/10.24093/awej/elt3.21

2. Батринчук З. Р. Креолізований текст як параграфемний елемент у сучасному англомовному епістолярному дискурсі. *Закарпатські філологічні студії*. 2018. Т. 1. Вип. 3. С. 80-84.

3. Яхонтова Т. В. Візуальні елементи та їх функціональна роль у текстах сучасних англомовних наукових статей. *Вісник ХНУ. Серія РГФ*. 2007. Вип. 772. С. 87-91.

Ключові слова: невербальна комунікація, полікодовий текст, креолізований текст, різножанрові тексти.

Key words: non-verbal communication, polycode text, creolised text, texts of different genres.

СЕКЦІЯ 28.
ВИКЛИКИ СУЧАСНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Керівник секції: *доцент кафедри журналістики, кандидат філологічних наук, доцент Грушевська Юлія Андріївна*
Секретар секції: *асистент кафедри журналістики, кандидат юридичних наук Літвінчук Ірина Сергіївна*

Колкутіна Вікторія Вікторівна
Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри журналістики, доктор філологічних наук, професор

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАСОБІВ ПОЕТИКИ В КОНТЕКСТІ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Засоби поетики у публіцистичному творі становлять важливий інструментарій формування смислової та емоційно-оцінної структури тексту, забезпечуючи не лише інформативність, а й впливовість журналістського висловлювання. До ключових поетикальних елементів належать образність, метафоризація, символіка, риторичні фігури (анафора, антитеза, градація), а також інтонаційно-стилістичні засоби, що сприяють актуалізації авторської позиції. Використання цих засобів дозволяє публіцистичним текстам виходити за межі суто фактологічного викладу, набуваючи ознак художньої виразності та інтерпретаційної глибини. Водночас поетика публіцистичного тексту зумовлена прагматичною настановою на переконання, що визначає добір мовних ресурсів відповідно до комунікативної мети, соціокультурного контексту та очікувань аудиторії. Зупинимось більш детально на таких засобах як ремінісценція й інтертекстуальність.

Ремінісценцію означено як «відчутний у літературному творі відгомін іншого літературного твору, що виявляється у подібності композиції, стилістики, фразеології тощо. Це – авторське нагадування читачеві про більш ранні літературні факти та їх текстові компоненти. За своєю функцією, літературною суттю ремінісценція подібна до стилізації та алюзії, однак, на відміну від них, вона неусвідомлена автором і виникає внаслідок сильного впливу на нього творів інших письменників» [2, с. 138]. Об'єктом дослідження виступає книга Д. Донцова «Дві літератури нашої доби», котра складається із низки статей, присвячених духовному вакууму, «декадансу» в українській літературі. Публіцист усвідомлював, що художні твори – це те річище, яке спрямовує уяву читача, його інтелектуальні операції, навіює йому певні емоційні стани, естетичне сприймання, задає структуру критичних міркувань. Він так розбудував свій дискурс, що б у його структурі відбилася певна оцінна стратегія, спрямовуюча сила сюжетно-фабульних конструкцій, риторичних фігур тощо.

Розвідка «Поет ідилії і «чорної лжи» (М. Рильський)» має виразне полемічне спрямування, особливо яскраво виражене наприкінці тексту, де Д. Донцов полемізує із своїми сучасниками – критиками, автором статті «Вперед» Майстренком та есеїстом Гришком, що написав передмову до творів В. Сосюри. Тут публіцист вказує на помилковість суджень цих літературознавців.

На наш погляд, есеїст часто вдається до інтертекстуальності. В одній текстовій площині спостерігаємо «збіжності діалогічних горизонтальних (суб'єкт-реципієнт) та вертикальних (текст-контекст) векторів» [4, с. 400]. За Р. Бартом, йдеться про «перспективу цитацій, зіткану зі структур марева», «фрагментів чогось прочитаного, побаченого, здійсненого, пережитого». Публіцист, звинувачуючи М. Рильського та В. Сосюру у тому, що вони прагнули «догодити своєю лірикою» керівництву, компартії, Сталіну цитує Салтикова-Щедріна і цей викінчений дослівний уривок з тексту російського сатирика стає носієм функціонально-стилістичного коду, що ілюструє думку розповідача про послужливість, відмову поетів від власних поглядів і принципів : «Інакше сказати пізнав на власній особі старий, неписаний закон, який – ще з часів царату, наказував кожному підданому імперії – «ежесекундно неукоснительно трепетать», за виразом Салтикова-Щедріна» [1, с. 114]. Йдеться про запровадження нового способу читання, при якому виникає інший контекст, де закладено багато інформації: про існування старого, здавен відомого, неписаного закону; про послужливість, підлабузництво кожного «підданого» (ймовірніше, і поета) в імперії; про те, що цей підданий намагався догодити царським сатрапам тощо. Для дослідника посилання на цитату М. Салтикова-Щедріна – це оприлюднення *авторитетної* думки, яка підтверджує влучність саме його, розповідача, критичної оцінки.

Новий контекст виникає при дослідженні у цій розвідці сентенції «тупорилі віршомази». Тут через запровадження шевченківської цитати реконструюється нова текстова площина, у якій до постатей «совєтських одописців» на кшталт М. Рильського «долучаються» і критики (Гришко та Майстренко).

На нашу думку, наприкінці статті цитування зазнає смислової деформації насамперед у пародіюванні авторського тексту – вірша В. Сосюри «Любіть Україну». Д. Донцов свідомо його *неточно* цитує і тут ми помічаємо приховані саркастичні перегуки: «Люди вашого світу люблять Україну ідилії, насолоди плоттю, розніжену і розмріяну Україну «м'яких ніжників» з «*щирим серцем*»…» [1, с. 123]. Дійсно, у поезії В. Сосюри провідним виступає концепт серця: «Любіть Україну всім *серцем* своїм», «всім *серцем* любіть Україну свою» [5, с. 663-664] (підкр. нами – В. К.) , без прихованого сарказму.

Художній ефект цитати викликається контрастом нового тексту до цитованого, що особливо виразно при образному, концептуальному зміщенні. Цитатне мислення для Д. Донцова стало визначальним, тому що він не обмежується тільки одним посиланням на чужий текст. Крім того, есеїст надмірно не зловживає цитати, натомість, у тексті вони завжди влучні, доречні, означені і свідчать про самостійний виклад його думок. Для нього цитування – це ще і засіб

артикуляції думок – тому найчастіше спостерігаються цитати мимовільні, без посилань на назви творів, на авторів, без розділових знаків. Інтертекстуальна стилістика Д. Донцова свідчить про те, що він, використавши думки (цитати) авторитетних осіб, апріорі солідаризується з ними і залучає до діалогу читача. Тут цитування – специфічний об'єднувальний «ланцюг», з'єднувальна ланка між авторитетним джерелом і позицією Д. Донцова, завдання якого – створити для реципієнта ефект переконливості, безпомилковості власного судження, припущення, думки.

Отже, функціональне призначення літературних ремінісценцій та цитувань зайвий раз увиразнює думку про те, що Д. Донцов «не споживацькі» прочитував художній твір, а намагався якнайповніше осмислити його з усіх, навіть найдрібніших деталях: збагнути думку митця, зрозуміти ідею твору, зануритися у таємниці творчості. Відповідно він реконструював авторський задум, інтенцію до власних міркувань та історіософських поглядів, актуальних та плідних на часі, особливо з огляду на «шукання, захист і утвердження власної національної ідентичності та культурно-політичної реалізації національної ідеї» [3, с. 54].

Функціонування засобів поетики у публіцистичному дискурсі засвідчує їхню визначальну роль у формуванні не лише естетичної, а й аргументативної структури тексту. Зокрема, ремінісценції та інтертекстуальні елементи виступають ефективними механізмами смислотворення, що розширюють семантичне поле публіцистичного висловлювання через залучення попередніх культурних, літературних і ідеологічних контекстів. У досліджуваному матеріалі це виявляється у свідомому конструюванні діалогічного простору, де автор, апелюючи до авторитетних джерел і прецедентних текстів, посилює переконливість власної позиції та формує у реципієнта відповідну інтерпретаційну перспективу. Такий підхід дозволяє публіцистичному тексту функціонувати як багаторівнева система значень, у якій поєднуються інформативна, оцінна та культурно-репрезентативна складові.

Водночас аналіз публіцистики Д. Донцова демонструє, що інтертекстуальність і цитатність виконують не лише ілюстративну, а й полемічну та концептотворчу функції. Через трансформацію, іронізацію чи пародіювання запозичених текстових фрагментів автор формує власну критичну оптику, спрямовану на деконструкцію опонентських позицій та утвердження ідеологічно значущих смислів. У цьому контексті поетикальні засоби стають інструментом інтелектуального впливу, що забезпечує глибину аналітичного осмислення літературного процесу та актуалізує ширші історіософські й національно-культурні наративи. Таким чином, поетика публіцистичного дискурсу постає як цілісна система риторичних і художньо-стилістичних прийомів, спрямованих на досягнення максимальної комунікативної ефективності та світоглядного впливу.

Список використаних джерел:

1. Донцов Д. Дві літератури нашої доби. Торонто : Гомін України, 1958. 296 с.

2. Дорофеєва Н. І. Словник-довідник з зарубіжної літератури. Харків : Світ дитинства, 2000. 192 с.
3. Іванишин П. «Естетика Шевченка» як сутність герменевтики Дмитра Донцова . *Дивослово.* 2008. № 10. С. 52-56.
4. Ковалів Ю. Абетка дисертанта. Київ : Твім інтер, 2009. 460 с.
5. Українська література : [Хрестоматія 10 клас]. Харків : Ранок, 2000. 752 с.

Ключові слова: засоби поетики, сучасна публіцистика, ремінісценції, інтертекстуальність, статті.
Key words: poetics, modern journalism, reminiscences, intertextuality, articles.

Маляренко Тетяна Анатоліївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри журналістики,
доктор наук з державного управління, професор

СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ МІЖНАРОДНИМИ ПРОЄКТАМИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Конвенційне вторгнення Росії в Україну у лютому 2022р. змінило умови, в яких реалізуються міжнародні проєкти та реалізуються реформи, у бік більшої невизначеності. З одного боку,значно збільшився обсяг фінансування міжнародних проєктів та реформ в цілому із ресурсів зарубіжних донорів. За даними німецького *KielInstitute «UkraineSupportTracker»*, фінансова та гуманітарна допомога Україні з боку ЄС склала понад 200 млрд. євро, а після обмеження фінансування з боку США, ЄС забезпечує більш ніж 90 % усієї західної допомоги Україні (1).

ЄС заснувала *UkraineFacilityProgram*, за якої біля 50 млрд. євро буде спрямовано на фінансування видатків державного бюджету України, стимулювання інвестицій, а також технічну підтримку в реалізації міжнародних проєктів (2).

У той же час, фінансування з боку ЄС супроводжується певними умовами, які можна розподілити на декілька груп. По-перше, це умови фінансування проєктів та реформ,пов'язані з Європейською інтеграцією України (Україна отримала статус кандидата в ЄС у червні 2022р.;офіційний старт перемовин щодо членства розпочався у червні 2024р.). Перспектива членства в ЄС пов'язана з виконанням рекомендацій, і відповідно, фінансування реформ,серед яких найважливіші – посилення верховенства права,зменшення рівня корупції та відмивання коштів, забезпечення прав меншин, ефективного управління енергетичним сектором, тощо.

По-друге, це умови фінансування проєктів, пов'язані з ефективністю та прозорістю виконання самих проєктів, зокрема, унеможливлення корупції та нецільового використання коштів,виділених ЄС. Наприклад, UkraineFacility містить спеціальний моніторинговий і контролінговий механізм спостереження за реалізацією проєктів за підтримки ЄС в Україні (2, 3).

Широкі можливості фінансування соціальної,гуманітарної,науково-технічної,освітньої сфер, а також реформ не зменшує викликів реалізації проєктів в Україні, таких як: ризики руйнування інфраструктури,транспортного сполучення,комунікацій, пов'язаних з війною, що впливає на своєчасність та ефективність виконання завдань; політичних ризиків – припинення фінансування внаслідок внутрішньополітичних факторів у країнах-донорах (наприклад,прихід до влади у США Дональда Трампа призвів до закриття USAID – одного з найбільших донорів проєктів у сфері громадянського суспільства,медіа, децентралізації, демократичних реформ в Україні), економічних ризиків, таких як нестабільність, колапс банківської системи,інфляція,складнощі у залучені додаткових інвестицій у фінансування проєктів; управлінських ризиків – неможливості прогнозування та планування на довгострокову перспективу внаслідок невизначеності зовнішнього середовища, змінності чинників оточення, плинності ключового персоналу, зміни умов реалізації проєктів.

Наука стратегічного планування пропонує два широких підходи до розробки проєктів в умовах невизначеності та ризику: (1) фокусуватись переважно на короткостроковому плануванні, горизонт для якого визначений; (2) розробляти та застосовувати складні комплексні методики прогнозування, такі, як, наприклад,scaffoldingабо аналіз сценаріїв.

Ефективні стратегії управління ризиками у міжнародних проєктах включають: використання різноманітних методів для виявлення ризиків,таких як, наприклад, SWOT-аналіз, використання кількісних та змішаних методів моделювання та симуляції майбутнього (наприклад, методу Монте-Карло або аналізу сценаріїв), використання якісних методів аналізу ризиків в залежності від типу ризиків. Рекомендується здійснювати моніторинг розвитку або трансформації системи ризиків та аналіз впливу ризиків на середовище та організацію протягом усього життєвого циклу проєкту, а також включати спеціальні плани управління ризиками до стратегічних планів організації.

Список використаних джерел:

1. Ukraine's Support After 4 Years of War, Kiel Institute. URL: https://www.kielinstitut.de/publications/news/ukraine-support-after-4-years-of-war-europe-steps-up/

2. Ukraine Facility. *European Kommission*. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/funding-technical-assistance/ukraine-facility_en

3. Європейська інтеграція: головне. *Офіційний сайт Кабінету Міністрів України*. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/integration/euintegration/

Ключові слова: міжнародні проєкти, стратегії управління, невизначеність, фінансування проєктів.

Key words: international projects, management strategies, uncertainty, project financing.

Скалацька Олена Віталіївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри журналістики, доктор філософських наук, професор

КОМУНІКАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ МЕДІА У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Питання застосування комунікаційних стратегій в інформаційного просторі є практичним складником міждисциплінарних досліджень, та формує нові напрямки розвитку низки гуманітарних наук. Трансформація медіапростору зумовила перехід комунікаційних стратегій у цифрове середовище, виникнення гібридних форм інформаційних кампаній та взаємодії зі спільнотами. Новим ефективним каналом поширення повідомлень є соціальні мережі, в яких репрезентуються мовленнєві комунікації. Повідомлення у соціальних мережах виходять за межі повсякденної комунікації та формують дискурс лінгвістичних, політологічних, філософських наукових розвідок залежно відсуб'єктів цієї комунікації.

Сучасна комунікаційна стратегія передбачає перехід до гібридних форм, які поєднують онлайн та офлайн-заходи, мають наступні переваги: нівелювання часових та просторових обмежень; можливість аудиторії взаємодіяти з контентом після офіційного завершення заходу (розміщення у мережі запису трансляції, пости). Взаємодія соціальних суб'єктів у медійному просторі є варіативною з низкою комунікативних можливостей: репрезентації власної позиції у мовленнєвих та візуальних комунікативних вимірах; опосередкована взаємодія з різними спільнотами в соціальних мережах; часова та просторова дифузність, які моделюються користувачами у віртуальному просторі; гібридизація комунікаційних процесів у реальному та віртуальному просторах; сприяння формуванню нових спільнот та вплив на громадську думку.

Комунікаційні стратегії у соціальних мережах зміщують акцент із простого інформування на створення інтерактивного емоційного досвіду. Розглянемо це на прикладі подієвої комунікації, яка ґрунтується на символічних і ритуальних діях. Спеціальна подія в цьому контексті є цілісним «меседжем», де кожен структурний елемент (локація, сценарій, учасники) виступає носієм концептуального повідомлення, що формує емоційну рефлексію аудиторії. Розвиток інтернет-технологій розширив канали висвітлення подій, де соціальні мережі виконують роль ключових медіаторів. Комунікація вибудовується паралельно на реальному (офлайн) та віртуальному (онлайн) рівнях для забезпечення цілісності репрезентації івенту. Стратегія просування залежить від специфіки алгоритмів соціальної мережі, відповідно до яких створюється контент (текстовий або візуальний). Ефективна реалізація стратегії в соціальних мережах має декілька етапів: створення цифрових спільнот, залучення аудиторії через інтерактивні реєстраційні форми; взаємодія через прямі трансляції, роботу з інфлюенсерами та стимулювання користувацького контенту; закріплення асоціацій, емоцій через поширення візуальних звітів та рефлексію учасників. Основним завданням

фахівця із соціальних комунікацій є проєктування «візуальних кодів», які трансформують фізичну подію у вірусний цифровий контент. Це забезпечує двосторонній зв'язок: івент стає інформаційним приводом як для професійних журналістських матеріалів, так і для приватного поширення користувачами. Подальші дослідження комунікаційних стратегій мають бути спрямовані на уточнення алгоритмів управління гібридними подіями та вивчення механізмів лідогенерації в межах івент-маркетингу.

Розвиток технологій впливає на структуру комунікаційних стратегій. Одним з компонентів комунікаційної стратегії є медійна, яка забезпечує інформування цільової аудиторії за відповідним каналом поширення інформації, що створює зворотний зв'язок та ефективну взаємодію учасників комунікації (в деяких дослідженнях цей складник зводиться до використання медіа як простору для комунікації або поширення повідомлення). Існує низка наукових міждисциплінарних досліджень, які спираються на медійну складу для різних сфер суспільного життя. Наукові розвідки залишають поза увагою як об'єкт дослідження ефективну медійну складову, яка впроваджується безпосередньо медіа для власних комунікаційних цілей.

Розглянемо комунікаційну систему ефективної інформаційної взаємодії на прикладі міжнародного медіа BBC. У своїй місії суспільний мовник підкреслює, що його діяльність ґрунтується навколо цінностей та інтересів аудиторії, що простежується у перекладі міжнародних новин, які адаптуються під мову кожної країни за допомогою «міжнародного транс-редагування» [1]. Новини BBC транслюються 43 мовам, охоплюють аудиторію понад 400 мільйонів людей з врахуванням особливостей міжкультурної комунікації.

Поширення нових інформаційних продуктів у медійному просторі відбувається за допомогою низки каналів комунікації, акантів та форм зворотного зв'язку зі спільнотами, хештегів, посилань, створення спеціальних рубрик та проєктів, переходів на інші канали поширення інформації. Створенням рекламних кампаній для брендів займається контент-студія BBCStoryWorks [2], яка поширює оповідання про бренд у різних форматах та розміщує на платформах BBC.

Міжнародне медіа BBC одними з перших почали використовувати інструменти сторітелінгу для створення впливових сюжетів. Контент розробляється для залучення аудиторії різних культур за допомогою подкастів, документальних фільмів, мультимедійних елементів, візуального контенту у соціальних мережах. Ці інформаційні повідомлення привертають увагу аудиторії, залучають поширювати їх на власних акантах в соціальних мережах.

Книга Мартіна Томаса «Посібник The Financial Times зі стратегії для соціальних медіа» [1] є прикладом, коли журналістські матеріали, аналіз бізнес-стратегій утворюють рекомендації використання соціальних мереж у різних сферах суспільства.

Сучасна комунікаційна стратегія медіа виходить за межі інформування аудиторії та спрямована на зворотний зв'язок з аудиторією, створення спільноти

навколо контенту. Соціальні мережі є простором, в якому медіа використовують інтерактивні формати (інтерактиви, прямі ефіри та інше) для ефективної двосторонньої комунікації. Медіа враховують специфіку кожної соціальної мережі, її алгоритми для поширення контенту, що створює унікальний інформаційний продукт у різних форматах та жанрах для низки сегментів аудиторії.

Список використаних джерел:

1. Томас М. Посібник The Financial Times зі стратегії для соціальних медіа. Харків : Вид-во «Ранок» : «Фабула», 2020. 304с.
2. Aktan O., Nohl A. International Trans-Editing: Intercultural Communication Strategies at the BBC World Service Turkish Radio. *Journal of Intercultural Communication.* 2010. Vol. 10 № 3. URL: https://www.immi.se/intercultural/nr24/nohl.htm
3. BBC StoryWorks. URL: https://www.bbc.com/storyworks

Ключові слова: візуальний контент, журналістика, комунікаційні стратегії, медіа, подієва комунікація,соціальні мережі, спільнота.

Key words: visualcontent, journalism, communicationstrategies, media, generalcommunication, socialmedia, communication.

Літвінчук Ірина Сергіївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри журналістики, кандидат юридичних наук

ШІ-ГЕНЕРОВАНИЙ КОНТЕНТ І КРИЗА ДОВІРИ ДО МЕДІА

Стрімкий розвиток цифрових технологій у XXI столітті призвів до фундаментальних змін у функціонуванні інформаційного простору. Журналістика, яка традиційно виконувала роль ключового посередника між владою, суспільством і громадянином, опинилася в умовах радикальної трансформації. Особливо відчутним чинником цих змін стало поширення технологій штучного інтелекту, здатних автоматично створювати тексти, зображення, аудіо та відео. Генеративні системи більше не є експериментальним інструментом – вони активно інтегруються у виробництво новин, маркетинговий контент, соціальні мережі… Унаслідок цього виникає нова реальність, у якій інформація дедалі частіше створюється не людиною, а алгоритмом. Така ситуація суттєво впливає на довіру аудиторії до медіа, яка є базовою умовою існування журналістики як суспільного інституту.

ШІ-генерований контент можна визначити як інформаційні матеріали, створені повністю або частково за допомогою алгоритмів штучного інтелекту без безпосереднього авторського написання людиною. Йдеться не лише про тексти, а й про візуальні та аудіовізуальні продукти. Сучасні алгоритми здатні генерува-

ти новинні повідомлення на основі статистичних даних, створювати аналітичні матеріали, імітувати стиль конкретних авторів, генерувати фотографії, які ніколи не були зроблені камерою, а також синтезувати голоси й відео із зображенням реальних людей.

Використання штучного інтелекту в журналістиці має як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, автоматизація дозволяє швидко обробляти великі обсяги даних, генерувати новини в режимі реального часу, зменшувати навантаження на редакції та підвищувати оперативність інформування. Наприклад, повідомлення про результати виборів, спортивних змагань або фінансові показники можуть створюватися автоматично на основі офіційних баз даних. Це дає змогу журналістам зосередитися на аналітичній роботі, розслідуваннях і глибоких матеріалах.

З іншого боку, доступність генеративних технологій призвела до того, що створення інформаційного контенту перестало бути виключною сферою професійних медіа. Будь-який користувач інтернету може за кілька хвилин створити новину, статтю або навіть «експертний» коментар, який виглядатиме переконливо, але не буде базуватися на перевірених фактах. У соціальних мережах такі матеріали поширюються швидше, ніж традиційні журналістські тексти, оскільки алгоритми платформ віддають перевагу контенту, що викликає сильні емоції або активну реакцію аудиторії. У результаті інформаційний простір наповнюється величезною кількістю повідомлень, серед яких дедалі важче відрізнити достовірну інформацію від вигаданої.

Довіра до медіа є складним соціальним феноменом, що формується на основі багатьох чинників: репутації видання, професійності журналістів, прозорості джерел інформації, незалежності редакційної політики та відповідальності за помилки. У демократичному суспільстві медіа виконують функцію «четвертої влади», здійснюючи контроль за діяльністю державних інституцій і забезпечуючи громадян достовірною інформацією.

Поява ШІ-генерованого контенту суттєво ускладнює процес формування довіри. Аудиторія дедалі частіше ставить під сумнів автентичність повідомлень, особливо якщо вони супроводжуються незвичайними візуальними матеріалами або сенсаційними твердженнями. Навіть справжні новини можуть сприйматися як фальшиві, якщо вони суперечать очікуванням аудиторії або нагадують стиль синтетичного тексту.

Одним із ключових наслідків поширення ШІ-контенту є інформаційне перевантаження. Алгоритми здатні генерувати тексти практично без обмежень, що призводить до стрімкого зростання обсягів інформації. Людина фізично не може перевірити всі отримані повідомлення, тому змушена покладатися на «інтуіцію»- емоційні реакції, довіру до знайомих джерел або популярність матеріалу. Це робить аудиторію більш уразливою до маніпуляцій. Крім того, масове виробництво контенту знижує його середню якість, що додатково підриває довіру до медіасфери загалом.

Ще одним важливим фактором є персоналізація інформації. Алгоритми соціальних платформ аналізують поведінку користувачів і пропонують контент, який відповідає їхнім інтересам і поглядам. Поєднання персоналізації з генеративними технологіями дозволяє створювати матеріали, максимально адаптовані до конкретної аудиторії. Це підвищує залученість, але водночас сприяє формуванню інформаційних бульбашок, у межах яких люди отримують лише ту інформацію, що підтверджує їхні переконання.

Особливо небезпечним є використання ШІ для створення дезінформації та пропаганди. Автоматизовані системи можуть генерувати тисячі фейкових повідомлень, коментарів і новин за короткий час, створюючи ілюзію масової підтримки певної позиції. Такі кампанії часто супроводжуються бот-мережами, які поширюють контент у соціальних мережах.

Але не можна розглядати штучний інтелект лише як негативний фактор. У руках професійних медіа він може стати потужним інструментом підвищення якості журналістики. Алгоритми здатні допомагати у перевірці фактів, виявленні фейкових зображень, аналізі великих масивів документів і моніторингу інформаційних потоків. Вони можуть перекладати матеріали різними мовами, робити контент доступнішим для людей з інвалідністю, створювати персоналізовані новинні добірки без маніпулятивних цілей. Проблема полягає не в самій технології, а в способах її використання.

Однією з ключових умов збереження довіри є прозорість. Якщо медіа відкрито повідомляють про використання штучного інтелекту, пояснюють принципи роботи алгоритмів і залишають за людиною остаточний редакційний контроль, аудиторія схильна сприймати такі інновації позитивно. Натомість приховане використання ШІ може викликати відчуття обману, особливо якщо згодом стає відомо, що матеріал був створений автоматично.

У перспективі довіра може стати головною конкурентною перевагою медіа. В умовах, коли інформації надто багато, аудиторія шукатиме джерела, які гарантують достовірність, професійність і незалежність. Таким чином, парадоксально, але поширення штучного інтелекту може підвищити цінність людської журналістики, заснованої на етичних принципах і відповідальності перед суспільством.

ШІ-генерований контент є складним і багатовимірним явищем, що одночасно відкриває нові можливості та створює серйозні ризики для медіасистеми. Його вплив на довіру до журналістики залежить від рівня технологічної грамотності суспільства, професійних стандартів медіа та ефективності регуляторних механізмів. У цифрову епоху боротьба за довіру стає центральним завданням журналістики, адже без неї неможливе функціонування демократичного публічного простору. Саме тому питання відповідального використання штучного інтелекту повинно стати одним із ключових напрямів розвитку сучасних медіа в Україні та світі.

Список використаних джерел:

1. Воронова В., Сидоренко О. М. Штучний інтелект у сучасних медіа: виклики та перспективи. Київ: Видавництво «Наукова думка», 2023. 312 с.
2. Машкова Я., Українські медіа та штучний інтелект. Як редакції залучають ШІ для створення контенту. *Інститут масової інформації.* URL: https://imi.org.ua/monitorings/ukrayinski-media-ta-shtuchnyj-intelekt-yak-redaktsiyi-zaluchayut-shi-dlya-stvorennya-kontentu-i62217
3. Шевченко В., Штучний інтелект у медіавиробництві : навч. посіб. Київ: Навчально-науковий інститут журналістики, 2025. 120 с.
4. Шевченко В., Використання штучного інтелекту в редакційній роботі світових та українських медіа. *Вісник Книжкової палати.* 2025. № 5 (346).С. 3-9.

Ключові слова: штучний інтелект, ШІ генерований контент, медіа, інформаційний простір, технології в медіа.

Key words:artificial intelligence, AI-generated content, media, information space, technologies in media.

Грушевська Юлія Андріївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри журналістики, кандидат філологічних наук, доцент

ТЕОРІЯ ГЕЙТКІПІНГУ ЯК КОНТРОЛЮ ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ У МАСОВІЙ КОМУНІКАЦІЇ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

У наукових дослідженнях масової комунікації триває постійний аналіз її нормативних теорій, їхньої придатності до функціонування у сучасних умовах. У наукових працях вітчизняних учених В. Іванова й В. Різуна поданий опис декількох десятків таких теорій [1, с. 59-82; 2, с. 207-215].

Теорія гейткіпінгу (від англ. *gatekeeper* – воротар) розроблена соціальним психологом Куртом Левіном у 1940-х роках під час Другої світової війни. Концепція пояснює, як інформація або об'єкти проходять через певні «канали» та хто контролює цей рух. Його ідея полягала в тому, що рух будь-якого об'єкта (товару, інформації) до споживача – це не пряма лінія, а рух через канали з секціями, брамами (у кожному каналі є «ворота», де приймається рішення: пропускати об'єкт чи ні), гейткіпером (особою, яка контролює ці ворота й оцінює інформацію на основі «вхідних сил» (наприклад, актуальності новини) та «опору» (наприклад, браку місця в газеті).

Найбільшого поширення теорія набула в журналістиці (завдяки послідовнику Левіна – Девіду Вайту).

У ході досліджень виявилося, що відбір інформації був надзвичайно суб'єктивним через різні фактори: власні упередження гейткіпера (редактор відхиляв

новини, які суперечили його політичним поглядам); особисті вподобання та цінності гейткіпера («мені не подобаються історії про цей тип злочинів»); деяку надмірність (новина не проходила, бо подібна вже була опублікована раніше). До цих критеріїв згодом додались професійні стандарти (формат видання, редакційна політика); економічна ситуація (що буде краще продаватися або клікатися), етика та право (чи не порушує інформація закон).

У медіаконтексті гейткіпером можуть бути редактори медіа, випускові редактори новин, власники медіахолдингів, що визначають редакційну політику, і наразі – алгоритми соціальних мереж й пошуковики, котрі вирішують, що споживач інформаційних товарів і послуг побачить у стрічці.

Подальші дослідження теорії гейкіпінгу показали, що у моделі масової комунікації інформація проходить через кілька рівнів фільтрації: джерело (репортер вирішує, про що писати (перший фільтр), редактуру (старшого редактора або власника медіа (другий фільтр), технічні обмеження (хронометраж ефіру або алгоритми сайту), аудиторію (глядача/читача/слухача, який вирішує, поширювати новину далі чи ні) .

Памела Шумейкер разом зі своїм колегою Тімоті Воссом суттєво модернізувала класичні ідеї Левіна та Уайта [3]. Якщо раніше гейткіпінг розглядався як суб'єктивне рішення одного «редактора містера Гейта», то П. Шумейкер і Т. Восс перетворили це на багаторівневу систему фільтрації.

Їх трактування полягає в тому, що на шляху новини стоїть не один «воротар», а ціла низка чинників – від особистих симпатій журналіста до глобальної ідеології суспільства. Автори зазначать, що «Практично вся робота з новинами пов'язана з гейткіпінгом. Про що ми писатимемо? Що ми включимо чи виключимо? Як формуватиметься тема? Але гейткіпінг включає більше, ніж просто рішення про те, що писати чи які зображення фіксувати. Він починається, коли події, ідеї чи люди вперше потрапляють до уваги працівника новин. З точки зору новинної організації, гейткіпінг закінчується вибором подій, формуванням новин та їх поширенням. Зовсім новий процес гейткіпінгу починається, коли члени аудиторії приймають власні рішення про те, які новини, якщо такі є, переглядати, слухати чи читати. Однак цей розділ обмежується процесом гейткіпінгу, який завершується передачею новин. Однак це нелегке завдання. Щоб одна подія стала новиною, потрібна низка дій: спостережень, рішень, випадковості, креативності, обмежень та факторів, що сприяють розвитку подій, а також значна частка везіння» [3, с. 75].

Дослідники пропонують дивитися на гейткіпінг як на ієрархічну структуру, де кожен рівень тисне на попередній:

1) індивідуальний рівень. Це початковий рівень Девіда Вайта – особистість журналіста, його політичні погляди, освіта, вік, стать, релігійність тощо.
2) рівень робочих процедур. Це правила щоденної роботи: журналіст обмежений дедлайнами, форматом видання (таблоїд чи серйозна газета), наявністю джерел та стандартами об'єктивності.

3) організаційний рівень. Це рівень політики самого медіа-холдингу, де гейткіпером виступає власник або рада директорів.
4) позаорганізаційний рівень. «Комунікаційні організації існують у середовищі соціальних інституцій, які також впливають на процес контролю доступу. Існує багато потенційних факторів впливу поза медіаорганізацією, таких як джерела, аудиторія та рекламодавці, ринки та економічні сили, уряд, групи інтересів, агентства зв'язків з громадськістю та інші засоби масової інформації» [3, с. 80]. Тобто цей рівень – це зовнішній тиск при виборі й контролюванні інформації , куди входять рекламодавці та спонсори, уряд та лобісти, джерела інформації, технології (алгоритми соцмереж).
5) ідеологічний рівень (або рівень соціальних систем). Це, на думку П. Шумейкер і Т. Восс, найвищий рівень – культурні норми, цінності та релігія суспільства. В демократичному суспільстві гейткіпінг працює інакше, ніж у тоталітарному. Новина, яка вважається нормою в одній культурі, може бути табуйованою в іншій.

Дослідження теорії гейткіпінгу П. Шумейкер і Т. Восс показали, що гейткіпінг – це не індивідуальний акт, а соціальний процес. Гейткіпери не просто відбирають новини, вони створюють нашу реальність. Те, що не пройшло через «ворота», для суспільства просто не існує. І тут надзвичайно важливу роль відіграватимуть журналістська етика і стандарти, усвідомлення кожним професійним журналістом свого впливу як професійного комунікатора на соціум.

Варто підкреслити, що сьогодні у зв'язку із так званим алгоритмічним гейкіпінгом виникає загроза поширення дезінформації й фейків, оскільки тепер кожен із користувачів соціальних мереж є «мікро-гейткіпером», коли робить репост або ставить лайк, допомагаючи інформації проходити далі через мережу своїх друзів. В епоху інтернету аудиторія стала «вторинним гейткіпером», який фільтрує контент через репости та коментарі. Кожний власник смартфона – сам собі гейткіпер, ШІ аналізує вподобання й показує лише вподобане, створюючи «інформаційні бульбашки». Теорія контролю доступу описує потужний процес, за допомогою якого події висвітлюються засобами масової інформації, пояснюючи, як і чому певна інформація або проходить через «ворота», або закривається від уваги медіа. Тому важливо критично ставитися до новин, усвідомлювати хто і з якою метою вирішує, що одна новина важливіша за іншу.

Список використаних джерел:

1. Іванов В. Основні теорії масової комунікації і журналістики: навчальний посібник / за наук. Ред. В. В. Різуна Київ : Центр Вільної Преси, 2018. 258 с.
2. Різун В. В. Теорія масової комунікації: підручник. Київ : Видавничий центр «Просвіта», 2008. 260 с.
3. Shoemaker P. J., Vos T. Gatekeeping Theory. New York: Imprint Routledge. 2009. 184 p. URL: https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203931653/gatekeeping-theory-timothy-vos-pamela-shoemaker (дата звернення: 21.03.2026).

Ключові слова: масова комунікація, теорії масової комунікації, теорія гейткіпінгу, медіаграмотність та критичне мислення, журналістська етика та стандарти.

Key words: mass communication, mass communication theories, gatekeeping theory, media literacy and critical thinking, journalistic ethics and standards.

Чубук Олег Леонтійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри журналістики

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЖУРНАЛІСТИКА В ОДЕСЬКИХ МЕДІА В ПЕРІОД ШИРОКОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Однією із основних ознак цифрової епохи є надмірність інформації, у зв'язку з чим реципієнту почасти важко «розібратися» у тих чи інших новинах, ідеях, явищах, зрештою, у відмінностях останніх. Крім того, в багатьох випадках інформація, від якої читач (глядач) «відстав», – оновлюється, трансформується, а події при цьому продовжують стрімко розвиватися, і подекуди у ще більш не зрозумілому напрямку. Тобто, новин стає більше, а розуміння – менше, і досягти цілісної картини вдається далеко не кожного разу. В умовах, що характеризуються погіршенням суспільно-політичної ситуації, настанням кризи, як то військовий конфлікт, пандемія, стихійне лихо тощо процес усвідомлення ускладнюється, що потенційно несе загрозу прийняття помилкового рішення відносно, скажімо, безпекового аспекту, принципових питань побутового характеру. Тобто, в цих умовах, очевидно, як ніколи раніше, актуалізується потреба розбору ситуації, з'ясування витоків, першопричин «проблемогенних» подій і явищ, головне – якнайшвидшого отримання порад і рекомендацій. Понад те: ситуація може ускладнитися нервозною атмосферою, хаосом, розпачем, панікою, а подеколи й агресивною поведінкою певної частини суспільства.

Особливо нагальною дана проблема є на початкових етапах згаданих процесів. Реальність, в якій останні чотири роки перебувають наші співвітчизники – тому переконливе свідчення. Разом з тим, як демонструє практика, навіть під час війни – особливо з пристосуванням до нових умов – у людини не зникає інтерес до новин, бажання «тримати руку на пульсі», розуміти сенс суспільно-політичних процесів тощо. Понад те: весь цей період ми є свідками підйому інтелектуальних спроможностей нації, що, мабуть, найбільш яскраво продемонстровано на прикладі технологічного прориву в секторі оборони. При цьому, в інформаційному просторі з'являється новий масив інформації, почасти специфічного характеру. Інформації, яка за умов дефіциту у реципієнта ресурсів – дефіциту часу, енергоносіїв тощо – ще більшою мірою потребує контекстуалізації, інтерпретації, пояснень у достатньо простий та зрозумілий спосіб.

Вирішення вище означених питань і є основним призначенням, завданням і функцією пояснювальної журналістики, як і експлейнера – її головного «інстру-

менту» (інструменту пояснення). Насправді, досі відсутні усталені визначення відповідних термінів. Експлейнером прийнято вважати достатньо короткий структурований матеріал, який пояснює складну тему простою мовою, часто поєднує текст, інфографіку, відео і анімацію. Разом з тим, медіадослідники єдині в тому, що пояснювальна журналістика, експлейнери – найперше відповідають на питання «чому (чому щось сталося?)», «як (як таке могло статися)», «які це може мати наслідки (наслідки від того, що сталося)», тоді як центральне запитання новинної замітки (базового жанру новинної журналістики) – «що» (що саме сталося?). Варто розуміти, що пояснювальна журналістика – це не історія про «більше деталей», а радше система форматів медійного дискурсу, що має такі ознаки, як орієнтація на питання (ті ж самі «як це працює», «чому це важливо», «що це означає для мене або для суспільства, країни»), а також – контекст, причинно-наслідкові зв'язки. Ще серед найбільш характерних відмінностей формату – мультимедійність (поєднання тексту, графіки, інфографіки, відео).

Так само безсумнівним є те, що контент пояснювального характеру в медіа існував практично завжди. Однак, останнім часом, внаслідок трансформації цифрових медіа, медіатексту, відеопродуктів, з подальшим розвитком соціальних медіа, зрештою, змінами споживацьких звичок і вподобань – суттєвого перетворення зазнали самі способи подачі відповідних матеріалів. Стосовно ж пояснювальних медіапродуктів в українських реаліях, то варто акцентувати, що стрімке зростання масиву такого контенту, кількості засобів масової інформації, які запровадили формат експлейнерів, сталося в роки пандемії Covid-19 та в постпандемійний період, і особливо – з початком повномасштабного вторгнення Збройних Сил Росії на територію України. Характерно, що формат експлейнерів «взяли на озброєння» українські медіа з різними типоформуючими ознаками, причому, практично в усіх видах журналістики.

Автору видається достатньо показовим приклад з газетою «Одеське життя», яка в перші тижні війни підготувала 3 спеціальні випуски, і які, до речі, редакція розповсюджувала на безоплатній основі. Отже, якщо до війни видання за характером контенту більшою мірою можна було віднести до так званої сервісної журналістики, то в даних числах чи не 100 відсотків матеріалів носили пояснювальний характер. Ось лише кілька заголовків одного із тих спецвипусків: «Що робити під час обстрілів і як захистити себе і близьких», «Як отримати пенсію під час війни», «Комендантська година в Одесі: для чого потрібна і як себе вести». Характерно, що й сьогодні пояснювальна журналістика присутня на сторінках «Одеського життя», зокрема, через рубрику «По поличках». Яка, до речі, репрезентується редакцією такими словами: «Ставимо складні питання та даємо прості відповіді. Розбираємо та пояснюємо поняття та явища. Пояснювальна журналістика. Просто про складне. Розставляємо крапки над «і» [1].

Ще одне одеське медіа – «Суспільне Одеса» – так само достатньо активно реалізує формат експлейнерів. Відеоекспейнери телерадіоорганізації відрізняються насамперед присутністю журналістки у кадрі (практично в усіх проаналі-

зованих роликах вона з'являється по кілька разів, на середньому плані). Також в цьому форматі залучають експертну думку. До прикладу, з метою пояснень в експлейнері «Чим загрожують землетруси Одеській області» було запрошено 3 експерта, а їхні синхрони супроводжувалися інфографікою – мапами). Привертає увагу й дещо нехарактерний для відеоекспплейнерів хронометраж – 10 хв. 38с. – тоді як зазвичай хронометраж відеоекспплейнерів сягає від 1 до 7 хв. На заставці ролика традиційно тут – фото журналіста, заголовок і плашка «Експлейнер» [2].

Отже, експлейнер не замінює ні новинну, ні аналітичну журналістику, ні журналістику даних; будучи достатньо дотичним до них, він разом з тим виконує функцію не стільки інтерпретації, скільки роз'яснення, додавання контексту, відповіді на запитання «що це означає». Після початку широкомасштабного вторгнення у лютому 2022 року в Україні роль і місце експлейнерів і загалом пояснювальної журналістики суттєво зросли, що пояснюється прагненням аудиторії розуміти не лише, що відбувається, а й чому це має місце, і – що важливіше – що це може означати. В Україні функціонує ціла низка онлайн-медіа, які успішно застосовують пояснювальні тексти і відео, постійно знаходять нові цікаві і ефективні форми.

Список використаних джерел:

1. Одеське життя. URL: https://odessa-life.od.ua/uk/category/article-uk/shelfs-uk (дата звернення: 21.03.2026).

2. Суспільне Одеса. URL: https://www.youtube.com/watch?v=epFiBearLiE (дата звернення: 21.03.2026).

Ключові слова: пояснювальна журналістика, експлейнер, медіа, формат, широкомасштабне вторгнення.

Key words: explanatory journalism, explainer, media, format, large-scale invasion.

СЕКЦІЯ 29.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЗИЧНОЇ ТА ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

***Керівник секції**: старший викладач кафедри військової та фізичної підготовки*
Барсукова Тетяна Олександрівна
***Секретар секції**: старший викладач кафедри військової та фізичної підготовки*
Антіпова Жана Ігорівна

Барсукова Тетяна Олександрівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри військової та фізичної підготовки
Форостян Ольга Іванівна
Південноукраїнський національний педагогічний університет
ім.К. Д. Ушинського, доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії і методики фізичної культури та спортивних дисциплін

СУЧАСНІ ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ: ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У сучасному світі цифрові технології займають все більш важливе місце у різних сферах нашого життя, включаючи фізичне виховання та спорт. Дослідження показують, що використання цифрових інструментів і платформ може значно підвищити ефективність та ефективність процесу навчання фізичного виховання серед студентів. Засоби відстеження активності, мобільні додатки, віртуальна реальність та інші цифрові рішення допомагають студентам не лише відстежувати свій фізичний прогрес, але і роблять процес фізичної активності цікавішим та захоплюючим.

Фізична культура виступає унікальним засобом потенціалу здоров'я особи. Фізична активність знімає стресові стани, підвищує рівень працездатності, тому є важливою умовою нормального розвитку індивіда. Підвищення рівня фізичної підготовленості методами фізичного виховання та систематичними заняттями спортом зумовлене впливом низки чинників, важливе місце серед яких посідає контроль. Процес контролювання на заняттях з фізичного виховання та спорту позиціонують як основоположний компонент управління фізичною підготовкою. Для підвищення ефективності управління процесом фізичної підготовки необхідно повномірно володіти інформацією щодо динаміки змін показників фізичного та психоемоційного стану, отриманих після проведення тестового контролю. Узагальнюючи можна говорити, що для результативної реалізації цільового направлення фізичного виховання, а також високих досягнень у спортивній діяльності

необхідно сформувати дієву систему контролю. Адже саме за результатами контролювальних операцій, порядок яких передбачає проведення класифікації стану функціональної та рухової підготовленості та створює основу для прийняття остаточних рішень щодо методів управління процесом фізичної підготовки.

Така чітко сформована практика процесу контролювання впродовж фізичної підготовки реалізовується за допомогою результатів тестування. Сьогодні дилема вибору та практичного застосування простих та добротних тестових комплексів, які відображують результативність фізичної підготовки, є глобально значущою. Інформатизація сучасного освітнього процесу обумовлює актуалізацію потреби розробки новітньої моделі фізичної підготовки, яка буде основуватися на міждисциплінарній інтеграційній взаємодії використання різних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ).

Доволі перспективним напрямом удосконалення контролю вважається розробка та практична реалізація новітніх, високоефективних технологій, засобів та методів комплексного контролю та керування цим процесом. Піднесення у сфері теорії та методики фізичної культури, зріст значущості наукового складника провокують розробку нових методів контролю, що дають можливість мінімізувати витрати часу та максимізувати при цьому результати. Основним завданням викладача є створення комфортних умов для практичного отримання знань. При дотриманні цього принципу у фізичному вихованні, можна вказати, що фахівцю потрібно обирати ті методи навчання, що даватимуть можливість кожному здобувачу вищої освіти проявити свою винахідливість та активність, підвищити рухову та пізнавальну діяльність. Саме тому оновлені заняття із фізичного виховання будуть ефективнішими за умов застосування новітніх ІКТ.

Викладач повинен діяти так, щоб процес навчання не мав негативного впливу на здоров'я. Важливими при цьому є здоров'я-зберігаючі технології, завданням яких є продукування необхідних умінь, навичок та знань щодо ведення здорового способу життя, розвитку рухових здібностей. Прояви гіподинамії у студентства можна нівелювати за допомогою введення адекватного об'єму рухової активності, а в умовах університету – занять із фізичного виховання, секцій з різних видів спорту та рухливих ігор. ІКТ дають змогу значно збільшити результативність фізкультурно-оздоровчої діяльності, стимулюють ріст індивідуальної зацікавленості, підвищують цінність власного здоров'я, здібностей і забезпечують їх подальший розвиток.

Різноманітність ілюстративного матеріалу, мультимедійних технологій виводять навчальний процес на якісно вищий щабель. Сучасному здобувачу набагато легше сприймати інформацію, подану викладачем, саме таким методом, аніж завдяки використанню застарілих таблиць чи схем. Сьогодні освітній процес повинен бути зорієнтованим на подальші перспективи розвитку людства. Тобто, впродовж навчання необхідно використовувати більш новітні ІКТ.

Протягом підготовки до занять з фізичного виховання із застосуванням цифрових технологій, педагогічний працівник не повинен нехтувати складанням

плану, відповідно до окреслених цілей. У процесі відбору необхідного матеріалу викладачу слід дотримуватися базових дидактичних принципів: систематичності, доступності, послідовності, науковості диференційованого підходу тощо. Водночас,ПК не може повністю замінити викладача, а здатний лиш доповнити його, зробити освітній процесбільш різноманітним, цікавим та інтенсивним.

Науково-педагогічний працівник має користуватись тими методами навчання, які сприяють виявленню студентами своєї активності та пізнавальної діяльності. Застосування інтернет-ресурсу та сучасних ІТ дозволяє кожному педагогові досягати максимального результату у своїй діяльності.

Інформаційні технології забезпечують організацію освітнього процесу на більш сучасному та вищому рівні, дають змогу повністю засвоювати навчальний матеріал. Цифрові технології певною мірою вирішують проблему пошуку та збереження інформації, планування, контролю на заняттях з фізичного виховання, діагностування стану здоров'я і рівня фізичної підготовки здобувачів.

На сьогоднішній день для збільшення ефективності освітнього процесу у навчальному закладі починають усе активніше використовувати мультимедійне обладнання. На жаль, дані технології більше охоплюють освітній процес з дисциплін гуманітарного напрямку. Використання ж цифрових технологій на заняттях із фізичної культури та самостійних заняттях доволі незначне. Фактично не створено мультимедійних продуктів для користування у фізкультурній освіті здобувачів.

При застосуванні комп'ютерів під час занять із фізичного виховання матеріал подається не простою статичною картинкою без звуку, а повним відео із динамікою та звуковим супроводом, що дає змогу значно збільшити ефективність засвоєння отриманого матеріалу. Навчання студентства конкретним руховим діям варто починати саме із демонстраційного показу техніки виконання досліджуваного елемента.

Цифрові технології стають невід'ємною частиною нашого сьогодення. Вони проникають в усі сфери суспільного життя і освітній процес не є виключенням. Педагогічна спільнота розуміє неминучість та важливість такого процесу, тому, приймаючи виклик сьогодення, розуміє необхідність змінюватися самим та оцінює широкі можливості змін в освітньому процесі.

Актуальність використання інформаційно-комунікаційних технологій у галузі фізичного виховання обумовлена соціальною та практичною потребою у підвищенні якості здоров'язберігаючих технологій. Сучасний педагог має активно і з високою ефективністю використовувати всі наявні ресурси та послуги мережі Інтернет, а весь освітній процес має відображатися в інформаційному середовищі.

Постійна робота з підготовки занять із використанням ІКТ відкриває і нові можливості для творчого зростання та професійного розвитку самих педагогів. У результаті використання ІКТ на заняттях з фізичного виховання – виграють обидві сторони: і педагоги і здобувач освіти, так як ці технології здійснюють

один із найбільш перспективних напрямків, що дозволяє підвищити ефективність фізкультурно-оздоровчої діяльності – особистої зацікавленості кожного здобувача в укріпленні свого здоров'я. А це допомагає у вирішенні ще одного завдання – підвищити інтерес до здорового способу життя.

Список використаних джерел:

1. Грабик Н. М., Гулька О. В., Яремій М. В. Використання онлайн-платформ у освітньому процесі з фізичного виховання. *Дослідження інновацій та перспективи розвитку науки і техніки у XXI столітті*: зб. мат. Міжнар. наук.-практ. конф. Рівне, 2021. С. 141-144.

2. Гулька О. В., Грабик Н. М. Використання ZOOM та GOOGLE MEET як засобів дистанційного та змішаної форм навчання у вивченні біологічних дисциплін на факультеті фізичного виховання. *Сучасні цифрові технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи*: зб. мат. VIII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Тернопіль, 2021. С. 125-128.

3. Сапегіна І. О. Особливості організації занять фізичною культурою у закладах вищої освіти з використанням дистанційних (цифрових) технологій. *Людина, суспільство, комунікативні технології* : мат. IX Міжнар. наук.-практ. конф. Харків. 2021. С. 134-136.

4. Чайковський М. Ю., Калита Л. В. Застосування сучасних інформаційних технологій в управлінні організаціями фізичної культури та спорту. *Цифровізація науки та сучасні тренди її розвитку*: зб. мат. І Міжнар. студ. наук. конф. Дніпро, 2021. С. 56-58.

Ключові слова: фізичне виховання, цифрові технології, інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), освітній процес, фізична підготовка, контроль, тестування, моніторинг стану здоров'я, рухова активність, здоровий спосіб життя, студенти, фізична культура, дистанційне навчання, мультимедійні технології.

Key words: physical education, digital technologies, information and communication technologies (ICT), educational process, physical training, control, testing, health monitoring, physical activity, healthy lifestyle, students, physical culture, distance learning, multimedia technologies.

Антіпова Жанна Ігорівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри військової та фізичної підготовки
Кучеренко Геннадій Васильович
Південноукраїнський національний педагогічний університет
ім.К. Д. Ушинського, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри
теорії та методики фізичної культури та спортивних дисциплін

ВАЖЛИВІСТЬ ЛЕГКОЇ АТЛЕТИКИ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ФІЗИЧНОГО ТА РОЗУМОВОГО ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Заняття з легкої атлетики є одним із ключовихта загальнодоступних методів для збереження та зміцнення здоров'я студентської молоді у період2024–2025 років. Враховуючи поточні реалії, зокрема в умовах воєнного стану в Україні, легка атлетика виступає не лише як фундамент для фізичного розвитку, але й як ефективнийінструмент для психологічної підтримки та формування життєвої стійкості серед молодого покоління [1].

Для забезпечення гармонійного фізичного та психічного розвитку нашої молоді ключову роль відіграють активні фізичні заняття, зокрема легка атлетика. Актуальність цього питання зростає сьогодні, оскільки юнаки та дівчата відчувають посилений психологічний тиск, а можливості для рухової активності у їхньому повсякденному житті, на жаль, зменшуються [2].

Легка атлетика є однією з основоположних та різнобічних спортивних дисциплін, що охоплює широкий діапазон змагальних елементів, таких як біг, стрибки та метання. Останніми роками її значущість для студентської молоді закладів вищої освіти суттєво підвищується. Систематичні заняття значною мірою сприяють всебічному фізичному формуванню зобувачів вищої освіти тому, що цейвид спорту характеризується великим вибором вправ, які ефективно розвивають ключові фізичні якості: силу, витривалість, гнучкість та координацію рухів. Крім того, регулярні заняття оптимізують функціонування серцево-судинної системи, що позитивно впливає на загальну працездатність та життєву енергію молодих людей.

Водночас легка атлетика є ефективним засобом подолання гіподинамії – тобто дефіциту рухової активності, що є серйозною проблемою для сучасної студентської молоді, яка проводить значну частину дня за навчанням та використанням електронних пристроїв. Завдяки інтенсивним фізичним вправам не тільки підтримується належна фізична форма, але й успішно попереджається виникнення численних недуг, спричинених малорухливим способом життя, наприклад, зайвої ваги та проблем із серцем і судинами.

У процесі навчальних занять студенти набувають навичок долати перешкоди, формуватита реалізовувати особистісні цілі, що культивує цілеспрямованість та наполегливість у досягненні бажаного результату. Подібні якості є вкрай важливими як для успішності в освітньому процесі, так і для перспективного професійного зростання.

Окрім цього, легка атлетика відіграє першорядну роль у процесі зміцнення командної єдності, особливо в дисциплінах, що вимагають синхронізованої командної взаємодії, як-от естафетний біг. Здобувачі опановують ефективні механізми співпраці, що значно сприяє розвитку соціальних навичок, формуванню сталих міжособистісних зв'язків та надає розширені можливості для комунікації та суттєвого збільшення соціального кола. Колективні заняттята участь у спортивних змаганнях слугують потужним каталізатором для формування справжнього командного духу та культивації дружніх взаємин. Такий підхід формує атмосферу згуртованості та взаємодопомоги, що є надзвичайно цінним елементом насиченого студентського буття.

Наукові дослідження показують, що молоді люди, які регулярно займаються фізичними вправами, зазвичай досягають кращих результатів у навчанні. Це пов'язано з тим, що фізична активність покращує кровообіг та постачання кисню до головного мозку. Такий процес сприяє більш ефективному засвоєнню інформації, а також підвищує уважність та здатність зосереджуватися [3].

Регулярні заняття також допомагають студентам успішніше долати інтелектуальний та психологічний тиск, що стає надзвичайно важливим у напружені навчальні періоди, зокрема під час екзаменаційних сесій. Заняття легкою атлетикою дають прекрасну можливість відволіктися від буденної академічної рутини та поновити власні внутрішні сили.

Легка атлетика вирізняється високим рівнем доступності для студентської молоді, оскільки для занять не потрібне спеціалізоване обладнання чистворення особливих умов. Бігові види можуть практикуватися практично будь-де: на стадіонах, у парках або навіть у міському середовищі. Ця гнучкість робить легку атлетику універсальною спортивною дисципліною, що дозволяє займатися незалежно від часових та просторових обмежень. Доступність також зумовлена мінімальними потребами у ресурсах: достатньо лише зручного спортивного одягу та взуття. Отже, легка атлетика є ідеальним варіантом для тих, хто прагне фізичної активності без значних фінансових вкладень.

При цьому, широке розмаїття атлетичних дисциплін дає змогу кожному студенту вибрати вид активності, що відповідає його індивідуальним здібностям та особистим уподобанням [4]. Чи то спринтерський біг, чи стаєрські дистанції, стрибкиу довжину, або метання – кожен знайде для себе відповідну сферу та зможе ефективно розвивати свій потенціал.

З метою оцінки рівня зацікавленості студентської молоді легкою атлетикою та їхньої участі в цьому виді спорту у вільний від навчання час, було проведене опитування.

За результатами анкетування, в якому взяли участь 215 студентів, було встановлено такий розподіл відповідей:

- 93 особи виявили зацікавленість у виконанні елементів легкої атлетики у вільний час;
- 20 респондентів не займаються жодним видом спорту взагалі;

– 32 учасники опитування віддають перевагу іншим спортивним дисциплінам;
– 70 студентів мали труднощі з чітким формулюванням відповіді на поставлене запитання.

Ставлення студентів до легкої атлетики різне і залежить від особистих уподобань, фізичної підготовки та минулого досвіду. Чимало студентів бачать у ній цікавий та енергійний вид спорту, що дає змогу не тільки підтримувати себе у формі, а й отримувати задоволення від самих тренувань. Водночас, для декого легка атлетика здається надто складною або монотонною, що може негативно вплинути на їхнє бажання займатися фізичною активністю в цілому. Важливим аспектом також є те, що легка атлетика обирається особами, що мають хронічні захворювання, завдяки низькому рівню травматизму та мінімальному ризику перевантажень. Однак не всі студенти виявляють значний інтерес до легкої атлетики. Деякі особи можуть відчувати тривогу перед змаганнями або непевність щодо власних можливостей. Це нерідко пояснюється недостатнім досвідом або негативним попереднім досвідом. Важливо, щоб викладачі фізичної культури створювали сприятливе оточення, де кожен учасник міг би почуватися комфортно та впевнено.

У цілому, студенти демонструють переважно позитивне ставлення до легкої атлетики, оскільки вона надає численні можливості для самореалізації та досягнення певних результатів. Однак, незважаючи на загалом схвальну думку більшості, існують і певні труднощі:

– По-перше, обмежений вільний час, зумовлений інтенсивним навчальним навантаженням, може стати значною перешкодою для регулярних фізичних занять.
– По-друге, деякі студенти можуть не вбачати достатньої цінності в традиційних атлетичних тренуваннях, надаючи перевагу більш сучасним різновидам фітнесу.

Незважаючи на ці складнощі, легка атлетика залишається невід'ємною складовою фізичного виховання, і її значення не слід применшувати. Викладачі мають можливість застосовувати різноманітні методи заохочення, щоб зацікавити студентів до участі в навчальних заняття з ітренуваннях. До них можна віднести організацію спортивних змагань, проведення майстер-класів за участі досвідчених спортсменів або ж просто розробку цікавих та різнобічних занять.

З метою оцінки ставлення студентів до елементів легкої атлетики під час занять фізичною культурою було проведено анкетування.

Серед 195 опитаних студентів, 85 висловили позитивне ставлення до легкоатлетичних вправ, тоді як 60 продемонстрували негативнесприйняття. 20 респондентів виявили байдужість, 28 не змогли дати відповіді через медичніобмеження до фізичних навантажень, а 2 зазначили, що їм важко відповісти.

Аналіз результатів бесід зі студентами показав, що вони віддають перевагу руховим елементам, які не потребують значних фізичних зусиль, оскільки такі

вправи не спричиняють сильного виснаження організму. Це дозволяє їм після занять фізичною культурою легко повертатися до повсякденних справ і для багатьох є способом зняття психологічної напруги.

Водночас, вивчення відповідей студентів, які висловили несхвальне ставлення, дозволило дійти висновку, що їхня неприязнь зумовлена не стільки специфікою легкоатлетичних вправ, скільки самим фактом обов'язкових фізичних навантажень загалом.

Активності з легкої атлетики посідають чільне місце в комплексному фізичномустановленні студентів закладів вищої освіти. Вони не лише вдосконалюють фізичну форму та сприяють оздоровленню, а й розвивають психоемоційну стійкість, що благотворно впливаєна академічні успіхи. Завдяки своїй багатогранності та простоті організації, легка атлетика стає ідеальним варіантом для молодого покоління студентів, які прагнуть збалансованогорозвитку та активного способу життя.

Незмінно важливо продовжувати сприяти підтримці та прогресу легкої атлетики у закладах вищої освіти, формуючи належне середовище для її широкого поширення та загальної доступності.

Студенти, які активно долучаються до легкоатлетичних тренувань, здобувають не лише якісне фізичне зростання, а й формують надійну основу для свого майбутнього благополуччя. Крім цього, залучення до легкоатлетичних активностей сприяє розбудові товариських стосунків та плеканню командної взаємодії. Заклади вищої освіти мають активно стимулювати та вдосконалювати програми з легкої атлетики, гарантуючи усі необхідні умови для спортивної та рухової діяльності.

У сьогоднішньому світі, де студенти нерідко стикаються зі значними викликами та емоційним тиском, легка атлетика виступає ключовим засобом забезпечення як тілесного, так і психологічного добробуту. Саме тому особливо значимо звертати увагу на цей вид спорту та впроваджувати його в повсякденне життя студентів.

Список використаних джерел:

1. Сальникова С., Головкіна В., Пуздимір М. Вплив фізичних навантажень на ментальне здоров'я молоді в умовах зво під час війни. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15.* 2015. № 8(195). С. 119-122. URL: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.08(195).26

2. Фізична активність: Інформаційний бюлетень. URL: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/physical-activity

3. Гнатенко О. П. Вплив фізичної активності на психічне здоров'я студентів: Емпіричне дослідження. *Актуальні питання фізичного виховання та спорту*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 10–11 травня 2024 р., Київ, 2024. С. 56–59. URL: https://www.researchgate.net/publication/394928281

4. Вплив війни в Україні на психічне здоров'я дітей та молоді. URL: https://www.unicef.org/ukraine/reports/mental-health-impact-war

5. Заїка О. О., Вишар В. М., Гета О. М. Вплив фізичних вправ на психологічне благополуччя: Емпіричне дослідження. *Вісник Запорізького національного університету: Педагогічні науки.* 2021. № 2. С. 45–52. URL: https://www.researchgate.net/publication/394928281

Ключові слова: легка атлетика, фізичне виховання, студентська молодь, фізична активність, здоров'я, психічне здоров'я, воєнний стан, рухова активність, гіподинамія, фізичні якості, витривалість, сила, координація, гнучкість, серцево-судинна система, здоровий спосіб життя, освітній процес.

Key words: athletics, physical education, student youth, physical activity, health, mental health, martial law, motor activity, hypodynamia, physical qualities, endurance, strength, coordination, flexibility, cardiovascular system, healthy lifestyle, educational process.

Гоголєва Олена Миколаївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри військової та фізичної підготовки
Халайджі Світлана Владиславівна
Одеський національний технологічний університет,
доцент кафедри фізичної культури, спорту та фізичної підготовки,
кандидат наук з фізичного виховання і спорту

РОЛЬ МОТИВАЦІЇ У ДОСЯГНЕННІ СПОРТИВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ У ЛЕГКОАТЛЕТІВ

Мотивація спортсмена визначає його готовність до регулярних тренувань і здатність долати труднощі під час фізичних та психологічних навантажень. У легкій атлетиці атлети щодня стикаються з викликами, що вимагають високої концентрації та самодисципліни. Дослідження мотивації дозволяє зрозуміти, що спонукає спортсменів працювати над собою та прагнути прогресу, а також формувати ефективні стратегії тренувального процесу.

У легкоатлетів внутрішня мотивація формується завдяки усвідомленню власних цілей, цінностей і бажанню самореалізуватися. Вона проявляється тоді, коли спортсмен тренується не через зовнішній тиск чи винагороди, а тому що отримує справжнє задоволення від самого процесу. Саме цей вид мотивації допомагає довго залишатися залученим у спорт і не втрачати інтерес навіть після досягнення певних результатів.

На відміну від зовнішньої мотивації, яка ґрунтується на бажанні отримати приз, визнання чи схвалення з боку тренера, внутрішня має більш глибоку природу – вона пов'язана з почуттям самостійності, відповідальності та прагненням до власного розвитку. На практиці обидва типи мотивації можуть діяти разом,

але саме внутрішня визначає довготривале прагнення спортсмена вдосконалювати техніку, підвищувати результати й досягати професійного зростання у легкій атлетиці[1, с. 391].

Мотив можна розглядати як внутрішню силу, що спонукає до дії та допомагає задовольнити певну потребу, яка виникла у свідомості. Він визначає не лише напрям руху до результату, а й впливає на фізіологічні та психічні процеси під час тренувальної та змагальної діяльності. Рівень мотивації у спортсменів варіює: одні прагнуть лідерства та визнання, але менше ризикують, інші мають помірну мотивацію і активно працюють над собою, а частина спортсменів – середню мотивацію, що поєднується з готовністю ризикувати і сподіванням на успіх. Правильний розвиток мотивації досягати успіху та збалансоване поєднання різних мотивів допомагає легкоатлетам ефективніше тренуватися, долати труднощі та досягати високих результатів [2, с. 128].

У легкоатлетів мотиви тренувань змінюються з віком та етапом багаторічної підготовки. На початковому етапі (7–10 років) найбільше значення мають прагнення фізично реалізувати себе та отримувати радість від руху. На попередній базовій підготовці (11–13 років) важливішим стає соціально-моральний мотив, пов'язаний із усвідомленням правил і норм у спорті. У старших легкоатлетів (14–19 років), під час спеціалізованої підготовки та підготовки до вищих досягнень, провідними стають соціально-емоційні та соціально-самоствердживальні мотиви, що відображають прагнення до визнання, командної роботи та лідерства.

Поступово зменшується роль емоційного задоволення та фізичного самоствердження, тоді як соціальні та моральні мотиви набувають більшої ваги: на етапі підготовки до вищих досягнень соціально-емоційний мотив становить 30 %, соціально-самоствердживальний – 26 %, а мотив емоційного задоволення знижується до 8 %. Такі зміни свідчать, що мотиваційна структура спортсменів стає більш комплексною, орієнтованою на колективну взаємодію та соціальне визнання. Усвідомлення цих закономірностей допомагає тренерам планувати підготовку ефективніше, а спортсменам підтримувати мотивацію та стабільно прогресувати у кар'єрі [5, с. 7].

З досвідом у спортсменів формується стійкий інтерес і потреба у тренуваннях. Фізичні навантаження перестають бути лише обов'язком і стають природною потребою, а досягнення високих результатів сприймається як цінність самої діяльності. Відсутність занять, наприклад через хворобу, викликає дискомфорт, тоді як регулярні тренування підтримують фізичну форму, розвиток навичок та психологічну стійкість. Значну роль у підтримці мотивації відіграють взаємини із тренером: позитивний контакт та взаєморозуміння стимулюють активність спортсменів другого–третього розрядів [3, с. 78].

Згідно із законом Йеркса–Додсона, оптимальний рівень мотивації залежить від складності завдання: для легких вправ він високий, а для складних – помірний, оскільки надмірне прагнення досягти результату може погіршувати продуктивність. Для легкоатлетів важливо підтримувати баланс мотивації, щоб

прагнення до успіху стимулювало діяльність, не створюючи психологічного перевантаження. Мотиваційні орієнтири спортсменів змінюються з досвідом: молоді атлети зосереджені на самовираженні та вдосконаленні технічних навичок, тоді як більш досвідчені – на отриманні нагород, премій та визнання [4, с. 91].

У проведеному дослідженні легкоатлетів і групи осіб, які не займалися спортом, через три роки помітно змінилася мотивація та тренувальна активність. У спортсменів внутрішня мотивація зросла приблизно на третину, задоволення від тренувань підвищилося майже на половину, а соціально-емоційні мотиви додали близько 28 %. У групи без спорту подібних змін не спостерігалося або вони були мінімальними. Це свідчить, що регулярні тренування допомагають формувати стійку мотивацію, зміцнюють цілеспрямованість і самоконтроль, а також дозволяють ефективніше долати труднощі.

З набуттям досвіду легкоатлети змінюють свої пріоритети: молодші більше зосереджені на відточуванні техніки та розвитку навичок, тоді як досвідчені спрямовують зусилля на досягнення результатів і визнання. Такий поступовий перехід від індивідуальних цілей до соціально-орієнтованих мотивів дозволяє спортсменам стабільно прогресувати у кар'єрі та тренуватися більш продуктивно.

Список використаних джерел:

1. Бондар І. О. Поляничко О. М. Зовнішня та внутрішня мотивація спортсменів. *Молодіжна наукова ліга*. 2023. № 44. С. 391–392.

2. Воронова В., Кущ О., Ковальчук В. Потреби та мотиви спортсменів-легкоатлетів як провідні компоненти спрямованості їх особистості. *IV. Науковий напрям*. 2025. С. 127–135.

3. Дяченко М. В., Тищенко В. О. Дослідження мотивації у спорті. *Фізичне виховання та спорт.* 2022. № 3. С. 74–79.

4. Перепелиця А., Фокіна Є., Ковальчук В. Мотивація як фактор впливу в спортивній діяльності. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2022. № 4. С. 89–93.

5. Фролова, Л. С., Каленіченко, О. В. Зміни мотивації спортсменів циклічних видів спорту у багаторічній підготовці. *Академічні візії*. 2025. № 44. С. 1–10.

Ключові слова: мотивація, внутрішня мотивація, зовнішня мотивація, спортивна діяльність, легкоатлети, спортивні результати.

Key words: motivation, intrinsic motivation, extrinsic motivation, sports activity, track and field athletes, sports results.

Чертов Іван Іванович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри військової та фізичної підготовки
Салик Вадим Володимирович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
капітан поліції, викладач кафедри військової та фізичної підготовки
Бойченко Наталія Вікторівна
Харківська державна академія фізичної культури,
доцент кафедри одноборств, кандидат наук з фізичного виховання і спорту

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ З САМОЗАХИСТУ У ПРОЦЕСІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Для успішного виконання професійних обов'язків працівникам правоохоронних органів необхідно володіти належними навичками самозахисту. Майбутні фахівці отримують ці важливі вміння під час заняттях з спеціалізованої фізпідготовки у закладах вищої освіти. Згодом ця підготовка продовжується в рамках програм підвищення кваліфікації.

Практика службової діяльності правоохоронців показує, що випадки агресії з фізичним застосуванням проти них є досить частим явищем. Подібні ситуації нерідко починаються з ігнорування законних вимог, а також зі схоплювань за тіло чи одяг, що ускладнює працівнику поліції використання доступних засобів самооборони або спеціального спорядження [1]. Надзвичайно важливим є вміння швидко вивільнитися від захвату, виконати відповідну контратаку та затримати нападника.

Освоєння зі здобувачами навичок самозахисту загалом, а також вивільнення від захватів та охоплення зокрема, традиційно проходить у три етапи [2]:

1 – початкове ознайомлення,

2 – вивчення,

3 – відточування.

1. Етап початкового ознайомлення передбачає формування попереднього і, що найважливіше, коректного уявлення про рухову дію та чітке розуміння її структури. Знайомство з прийомами відбувається під час практичних занять зі спеціальної фізичної підготовки, а також шляхом аналізу техніки їх виконання за допомогою різноманітних джерел.

З метою ознайомлення здобувачів закладів вищої освіти з техніками самозахисту, викладачеві необхідно здійснити наступне: – Озвучити назву прийому.

- Ефективно продемонструвати його в реалістичному темпі.
- Обґрунтувати його практичну доцільність або застосування.
- Поетапно показати прийом, одночасно коментуючи деталі виконання.
- Виокремити головні компоненти техніки та повторно продемонструвати прийом, акцентуючи увагу на цих ключових елементах.

2. Етап Вивчення – це процес тренування певних дій або навичок, спрямований на формування здатності виконувати їх як цілісно, так і в окремих деталях,

зберігаючи при цьому правильну форму та заданий ритм. На цьому етапі украй важливо постійно перевіряти точність сформованого уявлення про дію та вносити необхідні корективи. Також слід виконувати завдання, спрямовані на опанування складових елементів руху та на відпрацювання всієї дії загалом.

Опанування нової дії відбувається з використанням допоміжних та наслідувальних вправ, а також шляхом поетапного виконання рухів або їх цілісного відтворення, із застосуванням різноманітних навчальних підходів:

-Допоміжні вправи використовуються для спрощення засвоєння техніки, дозволяючи послідовно опановувати простіші рухові елементи, які є фундаментом для виконання основної дії.

-У наслідувальних вправах зберігається загальна будова дії, але при цьому створюються умови, що полегшують засвоєння специфіки її виконання. Їх застосовують як на початкових етапах вивчення, так і для подальшого вдосконалення. Складні дії, які можна розбити на відносно самостійні фрагменти з можливістю робити між ними паузи, вивчаються частинами.

Загалом, процес освоєння рухів передбачає поетапний підхід, що включає підготовчі та імітаційні вправи, а також детальне опрацювання окремих частин техніки. Проте, якщо прийом не є складним, його цілком можливо вивчати одразу як єдине ціле. Цей підхід охоплює різноманітні навчальні прийоми: відпрацювання технічного елемента в повільному ритмі або з наростанням швидкості, з певним напруженням м'язів або в розслабленому стані, з фіксацією положення в завершальній фазі траєкторії руху, у темпі, наближеному до реального бою, з різних вихідних позицій, а також у поєднанні з різноманітними переміщеннями. Ці методи, як цілісного вивчення, так і за частинами, також ефективні при виконанні імітаційних вправ.

Особливу увагу на початковому етапі освоєння будь-якого прийому слід приділяти підготовчим та імітаційним вправам, а також використанню часткового методу навчання. Освоєння технічних елементів доцільно розпочинати на початку тренувального заняття, відразу після розминки, коли організм вже досяг оптимального функціонального стану. Інтенсивність навантаження під час таких вправ (кількість повторень, швидкість рухів) повинна визначатися, перш за все, здатністю спортсмена підтримувати високу якість виконання, з невеликим покращенням або щонайменше без її погіршення. Інтервали для відпочинку мають забезпечувати повне відновлення та оптимальну готовність до подальшого виконання прийому.

Не рекомендується поспішати з вивченням все нових і нових прийомів на кожному тренуванні, оскільки тривалі перерви у відпрацюванні конкретного елемента призводять до забуття вже отриманої рухової інформації та послаблення умовно-рефлекторних зв'язків, які ще не встигли закріпитися. На стадії початкового освоєння важливо постійно повертатися до повторення вже вивченого прийому на кожному наступному занятті, а самі тренування, за можливості, варто проводити якомога частіше.

Важливо не форсувати швидкість виконання та інтенсивність м'язових зусиль під час освоєння нових прийомів або технічних дій. Вони жодним чином не повинні перешкоджати формуванню правильного, оптимального способу виконання рухів і, найголовніше, їхній точності.

3. Етап Поглибленого вивчення. На стадії глибинного освоєння ключову роль відіграє метод цілісного виконання дії. Залежно від успішності цього комплексного виконання, усі інші підходи застосовуються лише як допоміжні. Вони надають можливість покращити ті аспекти техніки, що важко піддаються відточуванню, уточненню або корегуванню під час цілісного виконання.

Первинне опанування дії доводиться до рівня впевненого вміння. Після цього настає фаза глибинного вивчення. Головне завдання цього етапу – формування та закріплення стійкої рухової навички. Під час цієї стадії відбувається деталізація техніки виконання дії з урахуванням її кінематичних та динамічних особливостей. Розуміння техніки поглиблюється завдяки її вільному, злитому та стабільному виконанню, що створює передумови для гнучкої варіативності у застосуванні навички. Відпрацювання дії відбувається у різних режимах: повільно, з акцентом на точність рухів, без протидії партнера, з дозованим опором або ж з повним протидією. Коли досягається здатність виконувати дію у швидкому, бойовому темпі, використовуючи різні позиції та поєднуючи їх з різноманітними переміщеннями, тоді відбувається остаточне закріплення та шліфування її виконання.

Регулярне відточування набутих навичок дає змогу довести до досконалості виконання окремих елементів, знайти оптимальне поєднання періодів напруження та відпочинку, а також збагатити арсенал можливих тактичних рішень щодо їх застосування. Саме на цій стадії освітнього процесу педагогу важливо допомагати учням розвивати вміння креативне вирішувати поставлені завдання, особливо коли йдеться про дії в умовах підвищеного ризику.

Вивчення та відточування методів вивільнення від силового утримання (захватів та обхвату) повинно неодмінно орієнтуватися на різноманітні неочікувані та ситуативні умови. Відповідно, у процесі планування та проведення навчальних занять доцільно створювати та впроваджувати базові алгоритми (моделі) поведінки фахівців у типових, нестандартних та надзвичайних ситуаціях професійної діяльності [3].

Під час опановування та вдосконалення технік вивільнення від обхватів та захватів, надзвичайно важливо постійно приділяти увагу мистецтву правильного дихання. Вдих під час виконання технічних елементів зазвичай здійснюється через ніс, стрімко, швидко і майже безшумно, при цьому м'язи грудної клітки залишаються розслабленими. Рухається під час такого вдиху переважно лише область живота.

Акцент ударів і блокувань виконується синхронно з видихом. При цьому повітря випускається порціями через ніс (або через трохи відкритий рот) на кожен удар чи блок, завдяки динамічному скороченню м'язів черевної стінки. Такий підхід значно сприяє посиленню потужності удару.

Виключно завдяки грамотному диханню можливо результативно застосовувати техніки фізичного впливу та самооборони, а також успішно вести рукопашні сутички як під час тренувальних спарингів, так і в реальних двобоях із супротивником.

У межах сучасних освітніх трансформацій закладів вищої освіти, що готують фахівців для правоохоронної сфери, передбачається перегляд іоновлення діючих освітніх програм. Це має сприяти належному виконанню професійнихфункцій майбутніми правоохоронцями. Особливе значення надається впровадженню прогресивних навчальних методик та підходів із активним застосуванням новітніх технічних засобів під час практичної підготовки. Різноманітні форми фізичної культури та розвитку у процесі професійного становлення також допомагають сформувати у здобувачів вищої освіти необхідну готовність до виконання їхніх службових завдань.

Аналізуючи наукові джерела та фаховуперіодику, ми виокремили праці І. С. Азарова, О. В. Діденко, Н. В. Калинюка, О. В. Турчинова, у яких розглядаються аспекти формування здоров'язбережувальної компетентності у майбутніх правоохоронців [4]. Зазначені автори вважають, що її розвиток зумовлюється такими освітніми чинниками: формуванням позитивної мотивації у майбутніх спеціалістів правоохоронної галузі до опанування такої компетентності; інтеграцією до освітніх програм питань щодозбереження добробуту; застосуванням інтерактивних підходів у навчанні, що сприяють усвідомленню цінності власного здоров'я студентами.

Ми погоджуємося з твердженням, що складові цієї компетентності є ключовими для якісної підготовки та виховання сучасних фахівців. Це зумовлено тим фактом, що стан здоров'я особистості безпосередньо визначає її майбутню професійну здатність та ефективність виконання обов'язків.

Водночас, існуючі сучасні технології присвячені поглибленому вдосконаленню професійної компетентності майбутніх правоохоронців, з особливим акцентом на використання педагогічних технологій та передових змістовно-функціональних моделей.

Достатній рівень володіння навичками самооборони є обов'язковою передумовою для результативного виконання поліцейськими службових функцій. Для формування цих умінь та навичок вимагається інтеграція різноманітних методів і засобів спеціальної фізичної підготовки. Спеціалізовані організаційні форми проведення тренувань, засоби та методи спеціальної фізичної підготовки, спрямовані на опанування прийомів самозахисту, сприяють реалізації ключових цілей освітнього процесу, а саме: підвищенню фізичної готовностістудентів, формуванню специфічних рухових компетентностей, засвоєнню та відточенню спеціальних службових дій.

Список використаних джерел:

1. Арсененко О., Кримець О., Чукреєв П., ГриньовІ. Педагогічні засоби відновлення фізичної працездатності поліцейських. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи.* 2020. Вип. 2 (25). С. 60–66.

2. Бондаренко В. Особливості програм первинної професійної підготовки працівників Національної поліції України. *Молодіжний науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. Вип. 25. С. 43–49.

3. Хацаюк О. В. Спеціальна фізична підготовка військовослужбовців внутрішніх військ МВС України : навч. посіб. Харків : Акад. ВВ МВС України, 2011. 180 с.

4. Азарова І. С., Діденко О. В., Калтнюка Н. В., Турчинова О. В. Формування здоров'язбережувальної компетентності як важливий складник професійної підготовки майбутніх фахівців у ЗВО. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Педагогічні науки»*. 2024. № 1. С. 81-89. URL: https://doi.org/10.31651/2524-2660-2024-1-81-89

Ключові слова: самозахист, правоохоронні органи, спеціальна фізична підготовка, професійна підготовка, фізична готовність, захвати та обхвати, вивільнення від захватів, контратака, затримання правопорушника, рухові навички, етапи навчання, техніка виконання, допоміжні вправи, імітаційні вправи, рухова дія, координація рухів.

Key words: self-defense, law enforcement agencies, special physical training, professional training, physical readiness, grips and holds, release from holds, counterattack, offender detention, motor skills, stages of learning, execution technique, auxiliary exercises, imitation exercises, motor action, coordination.

Заверзаєв Валерій Володимирович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри військової та фізичної підготовки
Кучеренко Геннадій Васильович
Південноукраїнський національний педагогічний університет
ім. К. Д. Ушинського, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри
теорії та методики фізичної культури та спортивних дисциплін

ЗАГАЛЬНА ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА ПРАВООХОРОНЦІВ У СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

Нині педагогічна концепція «фізичного виховання» правоохоронців знаходить все більше поширення в контексті гармонійного фізичного розвитку молоді. Фізичне виховання у системі освоєння фізичної культури виступає багаторівневим процесом, що полягає у поетапному формуванні особистості правоохоронця.

Фізичне виховання охоплює всі сторони розвитку особистості: фізичні здібності, вольові зусилля, цілеспрямованість, витривалість, наполегливість у досягненні фізичних показників. Фізичне виховання має найбільшу ефективність при дотриманні таких педагогічних принципів як гуманізація ставлення до особистості, використання здоров'язберігаючих технологій, оптимальне розподілення фізичних здібностей та можливостей правоохоронців.

С. А. Галникін, А. П. Звєрєв, В. І. Коніков розглядають чотири підходи до розуміння фізичного виховання. У контексті першого підходу фізичне виховання

розглядається у широкому аспекті. Даний підхід включає формування у підростаючого покоління фізичної витривалості, соціальної активності, патріотичного ставлення до Батьківщини. У рамках другого підходу фізичне виховання розглядається з позицій біологічного розвитку. Фізичне виховання спрямовано на зміцнення здоров'я підростаючого покоління, розвиток фізичних якостей, формування спортивного тіла, підвищення якості функціонування властивостей організму. Мінусом даного підходу є те, що сама особистість, яка піддається фізичному вихованню, залишається поза увагою. На перший план виходить лише процес фізичного розвитку та виховання.

Третій підхід поєднує фізичне виховання з його вищою системою. У цьому підході фізичне виховання спрямоване на розвиток фізичних якостей особистості та виступає формою рухового виховання та навчання.

Четвертий підхід спрямовано на формування та розвиток морально- вольових якостей особистості. У цьому підході фізичне виховання є педагогічним процеом, який, крім розвитку функціональних систем організму, ще розвиває особистісні якості людини.

Виходячи з розгляду даних підходів, можна визначити головну мету фізичного виховання правоохоронця, яка полягає в тому, щоб цінності та смисли фізичної культури набули в людини особистісно значимий сенс, вийшли на усвідомлюваний рівень і стали основою власних цінностей та мотивів, що спонукають до дії.

Завданнями фізичного виховання та розвитку є всебічний розвиток кондиційних (сила, витривалість, гнучкість) та координаційних (можливість, готовність та управління дією) фізичних здібностей; формування та вдосконалення фізичного тіла; поліпшення показників фізичного здоров'я; відновлення працездатності після хвороб, травм; збільшення показників тривалості працездатності. Дані завдання спрямовані на вирішення питань, пов'язаних із покращенням здоров'я людини, підвищенням її опірності захворюванням та негативним впливам довкілля, також вони вирішують питання підвищення фізичних здібностей та можливостей організму, удосконалення тіла та підвищення загального рівня фізичної культури особистості.

Окремо торкнемося розгляду виховних завдань фізичної культури: формування морально-вольової сфери особистості та особистісних якостей загалом; формування цінностей здорового способу життя та усвідомленого ставлення до зміцнення свого здоров'я.

Як ми можемо бачити, завдання фізичного виховання та розвитку спрямовані на формування фізичної культури особистості. Ефективність досягнення цих завдань має досягатися за рахунок обліку цілісності фізичного та духовного початку в людині. Педагогічний процес має поєднувати в собі розвиток цих початків, враховувати цілісність особистості при постановці мети та завдань фізичного виховання. Таким чином, фізична підготовка правоохоронців виступає результатом фізичного виховання особистості

Мета фізичного виховання полягає в гармонійному розвитку особистості, його фізичних та особистісних сторін. Насамперед фізичне виховання спрямоване на розвиток вольових якостей особистості.

Фізична культура загалом організована таким чином, щоб формувати фізичні здібності, моральні та вольові якості особистості. Для досягнення цього результату необхідно в процесі проведення занять з фізичної культури дотримуватись суворих вимог, контролювати процес та результат діяльності, що сприятиме цілісному розвитку особистості.

Традиційно фізичну підготовку у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання можна розмежувати у двох аспектах: як навчальну дисципліну, що передбачає фізкультурно-спортивну діяльність; як навчальну дисципліну, спрямовану на підготовку всебічно розвиненої особистості, яка має міцне здоров'я та необхідну фізичну підготовленість.

Сучасні тенденції в системі підготовки підрозділів Національної поліції України мають відповідати вимогам сучасного світу та Європейському рівню якості навчання та відбору. Важливою складовою є рівень підготовленості та професійної придатності майбутніх правоохоронців.

Зміст фізичної підготовки охоплює теоретичні знання, методики розвитку фізичних якостей, практичні навички застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та способів допомоги потопаючому. Основним засобом фізичної підготовки є фізичні вправи, виконання яких необхідно поєднувати з дотриманням гігієнічних вимог та заходів запобігання травматизму.

Заняття з фізичної підготовки спрямовані на виконання таких освітніх завдань: забезпечити раціональне використання індивідуального фонду необхідних рухових знань, умінь і навичок, довести їх до належного рівня досконалості; навчити кожного застосовувати набуті знання та навички в повсякденному житті для самовдосконалення.

Список використаних джерел:

1. Ануфрієв М. І., Бутов С. Є. та ін. Основи спеціальної фізичної підготовки працівників органів внутрішніх справ: навч. посіб. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2021. 338 с.

2. Бабенко В. Г., Попов О. В., Янко І. В. Загальна фізична підготовка: Методичні рекомендації з проведення занять. Київ, МВС України, 2022. 22 с.

3. Іщенко Т. В., Скирта Р. І., Загоренко О. Г. Спеціальна фізична підготовка: навч.-метод. посіб. К.: Ін-т крим.-викон. служби, 2014. 55 с.

4. Криволапчук В. О, Кримська М. С., Решко С. М, Бутов С. Є. / під заг. ред. проф. Є. М. Моісеєва та проф. О. Ф. Долженкова. Кивї: Київський національний університет внутрішніх справ, 2019. 209 с.

Ключові слова: мотивація, внутрішня мотивація, зовнішня мотивація, спортивна діяльність, легкоатлети, спортивні результати.

Key words: motivation, intrinsic motivation, extrinsic motivation, sports activity, track and field athletes, sports results.

СЕКЦІЯ 30.
ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

***Керівник секції**: директор наукової бібліотеки, кандидат біологічних наук*
Іванійчук Таісія Юріївна
***Секретар секції**: завідувачка відділом читальних залів*
Морозова Тетяна Володимирівна

Іванійчук Таісія Юріївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
директор наукової бібліотеки

РОЗШИРЕННЯ ФОРМАЛІЗАЦІЇ МЕТАДАНИХ У ЦИФРОВИХ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ: СУЧАСНІ ПРАКТИКИ ТА АНАЛІТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

У сучасному бібліотечно-інформаційному дискурсі проблематика метаданих належить до тих тем, що вже давно вийшли за межі суто технічного професійного обговорення. Водночас саме стрімка цифрова трансформація науки, освіти та академічної комунікації актуалізує потребу нового, більш прикладного й аналітичного переосмислення їх ролі. Якщо раніше акцент переважно зосереджувався на описовій функції метаданих, то сьогодні на перший план виходять питання їх використання як інструменту інтеграції наукових ресурсів, забезпечення інтероперабельності та семантичної інтеграції цифрових інформаційних ресурсів, управління інституційною звітністю, забезпечення видимості досліджень та підтримки процедур, зокрема, акредитації у закладах вищої освіти.

Саме тому в умовах розвитку політик Open Science, реалізації FAIR-принципів та зростання вимог до цифрової доказовості наукового результату метадані доцільно розглядати не лише як елемент бібліографічного опису, а як інфраструктурний ресурс управління знаннями та науковою репутацією закладу вищої освіти.

Особливої актуальності це питання набуває в контексті **оновлення державних і відомчих стандартів звітності ЗВО**, модернізації форм подання результатів наукової діяльності, вимог до відкритої науки, а також процедур акредитації, рейтингового оцінювання та перереєстрації фахових видань. Методичні рекомендації МОН України до звітної кампанії закладів вищої освіти та наукових установ, затверджені наказом № 854 від 13.06.2025, засвідчують перехід до більш уніфікованої, цифрово орієнтованої та машиночитаної моделі наукової звітності [11].

Теоретичне підґрунтя дослідження формують праці українських і зарубіжних учених у галузі бібліотекознавства, інформаційної науки та цифрової наукової комунікації.

Вагомим теоретичним джерелом стала колективна монографія «Електронні бібліотечні інформаційні системи наукових і навчальних закладів» за редакцією В. Ю. Бикова та О. М. Спіріна [10], у якій електронна бібліотека розглядається як складова єдиного науково-освітнього інформаційного простору з акцентом на OAI-PMH, інтеграції ресурсів та віддаленому доступі.

У працях Н. В. Стрішенець метадані концептуалізуються як еволюційне продовження традицій каталогізації, предметизації та авторитетного контролю, адаптованих до цифрового середовища. Такий підхід дозволяє розглядати сучасні метадані як форму вторинної інформації нового покоління [14; 15].

Важливий репозитарний і соціокомунікативний вимір представлено у працях Т. Ярошенко, яка обґрунтовує значення інституційних репозитаріїв як ключових механізмів сучасної наукової комунікації та відкритого доступу [17; 18; 19].

Суттєво доповнює зазначену концептуальну рамку дослідження І. Перенесієнко, у роботах якого тематичний доступ до електронних колекцій розкривається через механізми рубрикації, класифікації, предметизації та смислової навігації. У сучасній термінології це відповідає семантичному рівню метаданих, який забезпечує не лише пошук, а й інтелектуальне групування ресурсів [13].

Серед зарубіжних досліджень концептуально важливими є праці Christine Borgman [1], яка розглядає цифрову інфраструктуру науки як мережу інформаційних потоків; Lorcan Dempsey, який трактує бібліотеку як network-level knowledge infrastructure; а також Manolis Peponakis, який у межах semantic web-підходу пропонує розуміння метаданих як самостійних інформаційних ресурсів, а не лише як «додаток» до документа [5]. У науковій концепції Ludo Waltman метадані постають як багатовимірний феномен, що поєднує функції інфраструктури, інструменту стандартизації, механізму оцінювання та ресурсу для алгоритмічної обробки. Їх обіг визначає не лише технічні аспекти функціонування наукових комунікацій, а й соціально-епістемологічні параметри розвитку науки. У роботі «Transforming the Quality of Metadata in Institutional Repositories» підкреслено, що якість метаданих прямо впливає на видимість ресурсу, цитованість і наукову комунікацію [3]. Сучасні дослідження підкреслюють, що недостатня формалізація емпіричних і дослідницьких наборів даних суттєво обмежує їх повторне використання [8], що суперечить принципам FAIR.

Таким чином, сучасна теоретична модель може бути представлена як логічний ланцюг: каталогізація → метадані → тематичний доступ → інтеграція в межах електронної бібліотеки/бази даних → наукова аналітика.

Загалом метадані виконують щонайменше чотири функції: описову (descriptive) – структуризація ресурсів; навігаційну (discovery) – забезпечення пошуку; інтеграційну (interoperability) – зв'язування систем; аналітичну (machine-actionable) – підтримка автоматизованих процесів [6].

У цифровому академічному середовищі формалізація метаданих є базовою умовою інтероперабельності між інформаційними платформами. У цьому контексті формалізація бібліотечної роботи з ресурсами вже не може обмежуватися класичними процедурами каталогізації та бібліографічного опису. Натомість вона охоплює створення, стандартизацію, інтеграцію та аналітичне використання метаданих, які забезпечують зв'язок між такими ключовими елементами наукової інфраструктури, як інституційні репозитарії, АБІСи, наукометричні платформи, цифрові профілі дослідників і системи управління освітньою та науковою діяльністю ЗВО. Нині вторинна інформація реалізується через багаторівневі системи метаданих, що включають як класичні бібліографічні поля, так і стандартизовані цифрові ідентифікатори (Persistent Identifiers, PID), семантичні зв'язки та машинозчитувані атрибути [16].

Йдеться про інтеграцію класичних та сучасних стандартів: MARC-формати; Dublin Core; MODS; METS; PREMIS; BIBFRAME; RDF / Linked Open Data, що сприятиме уніфікації опису ресурсів між різними цифровими платформами. Тут критично важливим є використання, зокрема, OAI-PMH та schema.org metadata markup, що забезпечує збір даних та індексацію глобальними системами [2 ; 7; 9].

Особливого значення серед метаданих набувають системи постійних ідентифікаторів (ORCID – для ідентифікації дослідника; DOI / Crossref – для ідентифікації публікації; ROR – для стандартизації інституційної афіліації).

Принципово важливим є те, що сучасні метадані функціонують як основа для кластеризації інформації за моделлю: **дослідник → ORCID → публікація → DOI / Crossref → афіліація → ROR → репозитарій/наукометрична база даних → звітність.**

Саме інтеграція цих компонентів забезпечує автоматизоване формування аналітичної звітності за моделлю: дослідник → кафедра → факультет → ЗВО → публікація → база даних → звітність.

У сучасних умовах це має безпосереднє прикладне значення для наукових звітів; акредитаційних кейсів; моніторингу публікаційної активності.

Показовим прикладом сучасної реалізації зазначених підходів є бібліотечно-інформаційні системи закладу вищої освіти, зокрема, на базі DSpace та Unilib. На прикладі інституційного репозитарію НУ «Одеська юридична академія» можна простежити багаторівневу модель формалізації: тематичний дескриптор; галузь знань; автор; ORCID; DOI; ROR; кафедральна колекція; видавець; handle; URI тощо. Така модель забезпечує не лише доступ до документа, а й кластеризацію наукового доробку за науковими школами, структурними підрозділами та напрямами досліджень. Це важливо, адже сучасні форми звітів вимагають не просто переліку публікацій, а **структурованої верифікованої інформації,** що включає: цифрові ідентифікатори публікацій; посилання на авторські профілі; афіліацію; інституційні зв'язки; індексацію у міжнародних базах; дані про відкритий доступ; показники цитованості та видимості.

Варто також звернути увагу на те, що AI радикально трансформує робочі процеси з метаданими : автоматичне генерування метаданих; класифікація та категоризація; семантичне збагачення (enrichment); виокремлення сутностей (NER); ключові слова та тематичне моделювання. Це відповідає ширшій тенденції переходу до machine-actionable metadata [4].

У цьому аспекті бібліотека ЗВО трансформується зі сховища інформації в центр інформаційно-аналітичного супроводу освітньо-наукового процесу.

Отже, сучасна формалізація метаданих у бібліотечно-інформаційному середовищі виходить далеко за межі традиційного бібліографічного опису. Вона постає як комплексний інструмент забезпечення інтероперабельності, тематичної навігації, цифрової репрезентації наукового доробку та аналітичного супроводу управління закладах вищої освіти.

Науково обґрунтоване поєднання класичних підходів каталогізації, сучасних PID-систем, FAIR-принципів, принципів відкритої науки та інструментів штучного інтелекту дозволяє розглядати метадані як ключовий ресурс цифрового суверенітету знань та академічної доброчесності.

Своєю чергою інтеграція технологій штучного інтелекту у процеси створення та управління метаданими не може розглядатися виключно як технологічне вдосконалення бібліотечних практик. Йдеться про значно глибший процес – **епістемологічний зсув**, що трансформує самі принципи формування, організації та інтерпретації знання в цифрових бібліотеках.

Наукова новизна полягає в обґрунтуванні переходу від розуміння метаданих як описового елемента до їх трактування як інституційного аналітичного ресурсу управління науковою діяльністю ЗВО.

Список використаних джерел:

1. Borgman Christine L. Scholarship in the Digital Age: Information, Infrastructure, and the Internet. DOI: https://doi.org/10.7551/mitpress/7434.001.0001

2. Challenges of metadata interoperability across different library systems Mr. Lintaj Bhaskar Ukey. URL: https://ijarst.in/public/uploads/paper/469011757133498.pdf

3. Mering M. Transforming the Quality of Metadata in Institutional Repositories. *The Serials Librarian*. 2019. Vol. 76(1–4). P. 79–82. DOI: https://doi.org/10.1080/0361526X.2019.1540270

4. Palaska A. Enhancing Metadata Management in Digital Libraries Using Artificial Intelligence: A Systematic Literature Review. URL: https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:2020305/FULLTEXT01.pdf

5. Peponakis M. Libraries' Metadata as Data in the Era of the Semantic Web: Modeling a Repository of Master Theses and PhD Dissertations for the Web of Data. DOI: https://doi.org/10.48550/arXiv.1609.03385

6. Project deliverable D3.1. Report on existing regulatory frameworks and governance mechanisms for mobility data sharing. URL: https://diva-portal.org/smash/get/diva2 %3A2024670/FULLTEXT01.pdf

7. Sinha R. Metadata and Resource Management in the Digital Era: A Bibliometric-Narrative Synthesis of Global Research Trends. URL: https://ssrn.com/abstract=6101647 or http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.6101647

8. Vassiliou G., Tsamis G., Chatzinikolaou S., Nipurakis T., Papadakis N. Enhancing Discoverability: A Metadata Framework for Empirical Research in Theses. *Algorithms*. 2025. Vol. 18(8). P. 490. DOI: https://doi.org/10.3390/a18080490

9. Wahid N., Warraich N. F., Tahira M. Mapping the cataloguing practices in information environment: a review of linked data challenges. *Information and Learning Sciences*. 2018. Vol. 119. №. 9-10 P. 586–596. DOI: https://doi.org/10.1108/ILS-10-2017-0106

10. Електронні бібліотечні інформаційні системи наукових і навчальних закладів: монографія / за наук. ред. проф. В. Ю. Бикова, О. М. Спіріна. Київ : Педагогічна думка, 2012. 176 с. URL https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/1400/4/%D0 %9C%D0 %BE%D0 %BD%D0 %BE%D0 %B3 %D1 %802012 %D0 %94 %D1 %80 %D1 %83 %D0 %BA.pdf

11. Звітна кампанія ЗВО та НУ 2025. *NAUKA*. URL: https://nauka.gov.ua/information/zvitorg2025

12. Лобузіна К. Технології організації знаннєвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / відп. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ , 2012. 252 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/EIF0000043.pdf

13. Перенесієнко І. П. Організація тематичного доступу до електронних бібліотечних колекцій : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03. Київ, 2018. 19 с.

14. Стрішенець Н. Еволюція стандартів каталогізації: від «91 правила» Британської бібліотеки (1841) до RDA. *Бібліотечний вісник*. 2023. № 3. С. 101-103. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004735

15. Стрішенець Н. Сучасна предметна каталогізація в наукових бібліотеках: теоретичні та практичні аспекти. *Бібліотечний вісник*. 2021. № 2. С. 115-120. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004064

16. Цюра М., Жеребчук С. Огляд використання постійних ідентифікаторів в Україні. *Відкрита наука та інновації*. 2024. Т. 1. № 2. DOI: https://doi.org/10.62405/osi.2024.02.05

17. Ярошенко Т., Ярошенко О. Вимірювання впливу науки: за межі традицій. порівняльний аналіз сучасних наукометричних інструментів та їх роль у визначенні наукового внеску. *Відкрита наука та інновації*. 2024. № 1. С. 18-37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/osin_2024_1_4

18. Ярошенко Т., Ярошенко О. Високоцитовані документи науковців України в базах даних цитувань: кореляція бібліометричних індикаторів. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2020. Вип. 5. С. 108-126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ujlis_2020_5_9

19. Ярошенко Т. О., Сербін О. О., Ярошенко О. І. Відкрита наука: роль університетів та бібліотек у сучасних змінах наукової комунікації. *Цифрова плат-*

форма: інформаційні технології в соціокультурній сфері. 2022. Т. 5. № 2. С. 277-292. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dpitsca_2022_5_2_8

Ключові слова: бібліотека, метадані, формалізація метаданих, цифрові бібліотеки, бібліотечно-інформаційні системи, відкритий доступ, відкрита наука, FAIR-принципи, цифрова інфраструктура науки, постійні ідентифікатори (ORCID, DOI, ROR), наукометрія, штучний інтелект у бібліотеках, цифрова репрезентація науки.

Key words: library, metadata, metadata formalization, digital libraries, library and information systems, open access, open science, FAIR principles, digital research infrastructure, persistent identifiers (ORCID, DOI, ROR), scientometrics, artificial intelligence in libraries, digital representation of science.

Дремлюга Ольга Олексіївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувачка відділу НАЦ наукової бібліотеки

МОНІТОРИНГОВИЙ АНАЛІЗ ПУБЛІКАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ВЧЕНИХ УНІВЕРСИТЕТУ В ВИДАННЯХ, ЩО ІНДЕКСУЮТЬСЯ У СВІТОВИХ НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ

У 2026 році Міністерство освіти і науки України знову отримало підтвердження від міжнародних партнерів – Clarivate та Elsevier – щодо продовження безоплатного доступу для українських інституцій до їх наукометричних баз даних – Web of Science та Scopus. Безперечно зараз ці наукометричні бази є одними з найбільших і престижніших наукометричних баз даних у світі. Десятки тисяч видань, що індексуються у цих наукометричних базах, є найбільш авторитетними у науковому світі, оскільки проходять ретельний відбір і рецензування. Статті, опубліковані в цих виданнях, стають видимими та доступними науковцям по всьому світу, що позитивно позначається щонайменше на наукометричних показниках авторів цих статей. Наказом МОН від 17.01.2022 р. № 29 було передбачено закладам вищої освіти упорядкувати у базах даних Scopus та Web of Science (WOS) їхні інституційні профілі, які формуються на основі належності до певної інституції (афіліації) проіндексованих в цих базах документів (статей тощо). Моніторинговий аналіз профілю університету в наукометричних базах даних можна провести за декількома категоріями: за кількістю публікацій щорічно проіндексованих в базі, за типами документів, за профілями дослідників, за галузями знань та іншими.

У WOS із профілем Національного університету «Одеська юридична академія» зараз афілійовано 578 документів. У 2002 році була проіндексована перша афельована з університетом стаття. З 2002 по 2016 рік в базі WOS індексувалося щорічно 1-2 статті, а починаючи з 2017 року і по 2022 кількість статей, що індексуються, постійно збільшувалася. У 2021 році було вже проіндексовано 111 статей. Після вторгнення Росії в Україну, цей показник знизився в середньому до 50 статей на рік (Рис. 1).

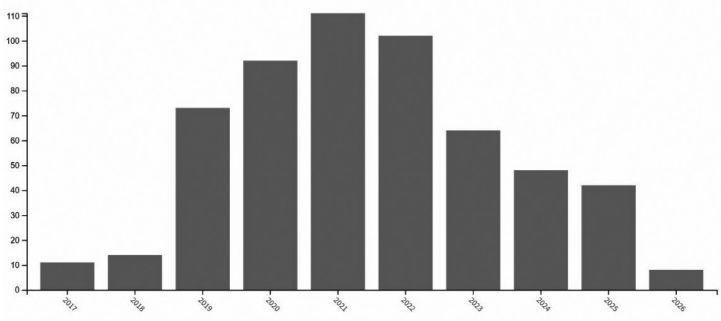

Рис. 1

Моніторинговий аналіз у WOS профілів вчених університету (за кількістю документів) представлено у вигляді частини діаграми (Рис.2). Максимальна кількість документів, що афілюється з профілем конкретного вченого університету, становить 20 статей .

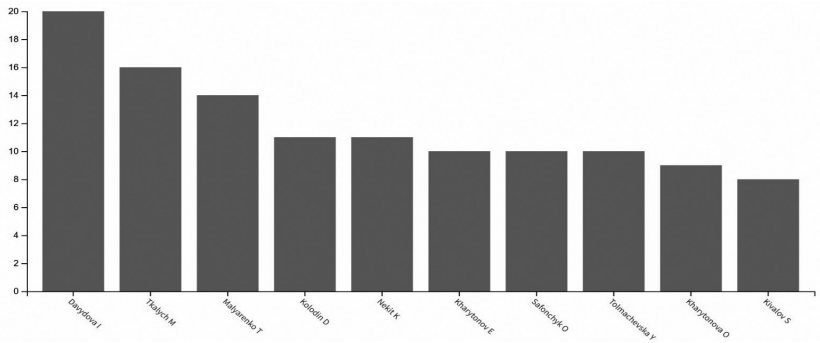

Рис. 2

Більшість статей у профілі університету за галузевим показником відносяться до міждисциплінарних соціальних наук та галузі право, а саме урядове право – 177 статей (Рис. 3) [1].

У базі даних Scopus із профілем Національного університету «Одеська юридична академія» нині афілійовано 441 документ, з яких 270 статей належать до галузі «Соціальні науки». Перша стаття, яка мала афіляцію з університетом, з'явилася в Scopus в 2004 році. Це була стаття «Відносини між неурядовими організаціями та профспілками: випадок України» (Додіна Є.). Пік результативності за кількістю статей припав на передвоєнні роки 2019-2021. У ці роки з профілем університету щорічно афелювалося близько 70 статей. Цей результат було знову досягнуто в 2024 році, коли в Scopus було проіндексовано 66 статей вчених університету (Рис. 4).

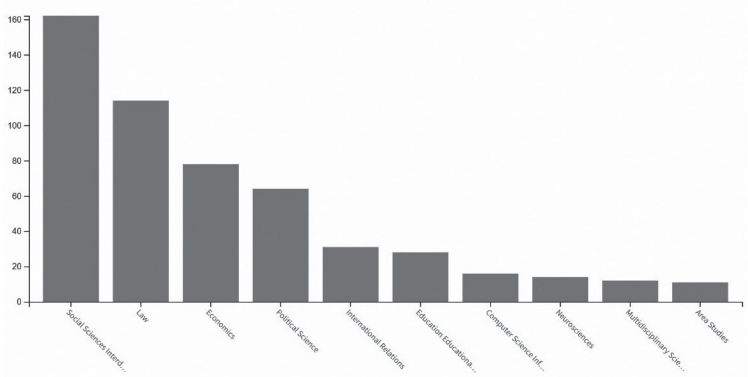

Рис. 3

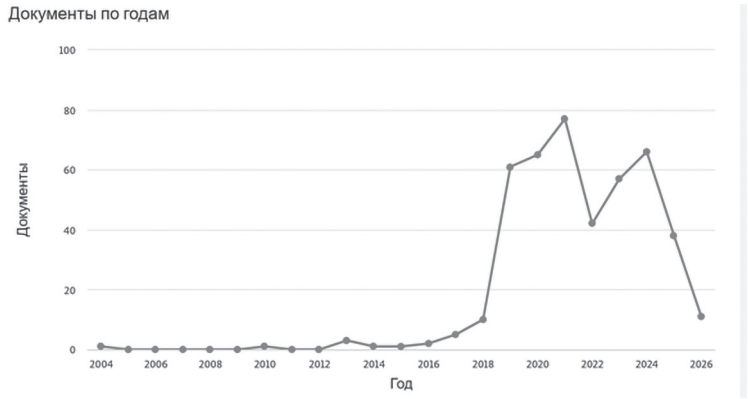

Рис.4

Максимальна кількість документів, що афілюється з профілем конкретного вченого університету, в Scopus становить 15 статей [2].

Метою моніторингу публікаційної діяльності вчених університету є накопичення інформації для подальшого аналізу цифрового наукового контента, якій відповідає новим тенденціям та сучасним викликам.

Список використаних джерел:

1. Scopus. URL: https://www.scopus.com/sources
2. Web of Science. URL: https://www.webofscience.co

Ключові слова: наукометричні бази, Web of Science, Scopus
Key words: scientometric bases, Web of Science, Scopus

Стефанчишена Тетяна Михайлівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач відділу бібліографії та репрезентації рідкісних і цінних видань наукової бібліотеки
Морозова Тетяна Володимирівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач відділу читальних залів наукової бібліотеки

ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО БІБЛІОТЕЧНОГО РУХУ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Дослідження інституціалізації міжнародного бібліотечного руху передбачає, між іншим, розуміння того, як професійна спільнота пройшла шлях від поодиноких контактів до створення глобальних мережевих професійних комунікацій у межах інституційно оформлених фахових організацій, та які ідеї спонукали до таких трансформацій.

Сучасні дослідники розглядають міжнародне бібліотечне співробітництво та створення фахових організацій у цій сфері у контексті теорій глобалізації та історії інформації, що фокусуються на появі міжнародних неурядових організацій, зростанні глобальних мереж та транснаціональних культурних потоків, соціальних та технологічних змінах [1]. Одним із проявів глобалізації, на думку А. Іріе, є культурний інтернаціоналізм, який, відрізняється від політичного та економічного інтернаціоналізму, що спостерігався при формуванні Ліги Націй та міжнародних торговельних угод, і зосереджується на різноманітних видах діяльності, налаштованих на об'єднання країн та людей через обмін ідеями, через освітню та наукову співпрацю на міжнаціональне взаєморозуміння [2]. Водночас наголошується, що вплив глобалізації на обмін інформацією та мережеву діяльність розглядається, переважно, як інновація, притаманна лише сучасному етапу бібліотечної діяльності, хоча вона аж ніяк не є новою для бібліотек, відіграє центральну роль у поширенні знань з самого початку колекціонування та організації книгозбірень і завжди була важливою частиною цієї професії, а посилення інтернаціоналізації в бібліотечній справі завдяки нещодавнім технічним досягненням є здебільшого прискоренням вищеназваних тенденцій [1]. До важливих ознак фахової (професійної) комунікації, яку визначають як «інформаційний процес, що забезпечує можливість здійснювати передачу і використання професійних та наукових знань, а також професійне спілкування» [3, с. 321], зокрема у бібліотечному середовищі, відносять її тісний зв'язок з науковою комунікацією [3, с. 322].

Міжнародне співробітництво бібліотек є складовою міжнародних відносин, інституалізація яких під впливом поширення економічної інтеграції, технологічного прогресу набула системного характеру, що відобразилося, між іншим, у створенні міжнародних неурядових організацій загалом, і, зокрема, фахових [4, с. 80]. Так, у другій половині XIX століття було створено *Міжнародну телеграфну*

спілку (1865), Всесвітній поштовий союз (1874), Міжнародну асоціацію залізничних конгресів (1884), Міжнародне бюро громадської гігієни (1907). Бібліотечна спільнота наприкінці XIX століття також долучилася до формування на міжнародному рівні фахових інституцій, першою з яких є Міжнародний бібліографічний інститут, створений у 1895 році за ініціативою видатних бельгійських науковців, бібліографів та суспільно-політичних діячів П. Отле та А. Лафонтена, перетворений у 1938 році в Міжнародну федерацію з документації (МФД), яка у 1968 році змінила назву на «Міжнародна федерація з інформації та документації» (МФІД), а у 2002 році припинила існування [5].

П. Отле, за освітою юрист і доктор права, згодом захопився бібліографією, яку вважав одним із найважливіших інструментів міжнародної дослідницької діяльності, у 1891 році приєднався до роботи науково-дослідної програми в галузі бібліографії. Очолював цю програму А. Лафонтен, який відіграв значну роль у суспільно-політичному житті Бельгії кінця XIX–початку XX століття, у 1913 році за активну міжнародну діяльність був удостоєний Нобелівської премії миру. Практичний досвід, накопичений цими науковцями в галузі бібліографії, дозволив створити у 1893 році Міжнародне бюро соціологічної бібліографії. У 1924 році на базі Інституту було створено Міжнародну комісію з універсальної десяткової класифікації, результатом діяльності якої стала розробка Універсальної десяткової класифікації (УДК). Загалом діяльність Міжнародного бібліографічного інституту мала велике значення для документації та бібліографії: його робота сприяла становленню документознавства як окремої наукової дисципліни; питання, що обговорювалися під час Міжнародних бібліографічних конгресів багато в чому визначили перспективні напрями розвитку бібліотечної справи на багато років уперед [6].

З появою перших національних бібліотечних асоціацій, насамперед Американської бібліотечної асоціації (1876) та Британської бібліотечної асоціації (1877), та проведенням за їхньою ініціативою наприкінці XIX – початку XX століття Міжнародних бібліотечних конгресів (1877, 1897, 1900), на яких були присутні делегати з багатьох країн, поширювалася ідея створення міжнародної федерації бібліотечних асоціацій, яка реалізувалася у 1927 році під час Міжнародного конгресу бібліотек. Наразі Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ (The International Federation of Library Associations and Institutions, IFLA) є провідним міжнародним органом, що представляє інтереси бібліотечної спільноти на глобальному рівні, об'єднує понад 1600 членів із 150 країн, до її складу входять як національні асоціації, і окремі бібліотеки. Україна представлена в IFLA Українською бібліотечною асоціацію, Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського та Національною бібліотекою України імені Ярослава Мудрого.

Наразі кількість міжнародних бібліотечних асоціацій назвати складно, оскільки вона змінюється за рахунок створення нових регіональних та вузькоспеціалізованих об'єднань. За інформацією, що наводить Л. Прокопенко, спираючись на дані Союзу міжнародних асоціацій (UIA), станом на 2021 рік «налічу-

валося майже 200 міжнародних бібліотечних організацій, які відрізняються за кількісним і якісними складом, напрямами і масштабами професійної діяльності, авторитетом у системі міжнародних відносин, ступенем впливу на розвиток бібліотечної справи в окремих країнах світу, значущістю для розвитку професійної комунікації фахівців бібліотечної сфери загалом» [4, с. 80]. Найвідомішими міжнародними бібліотечними інституціями за: тематичною спрямованістю є Міжнародна асоціація юридичних бібліотек (*IALL*), Міжнародна асоціація університетських бібліотек (IATUL), Міжнародна асоціація шкільних бібліотекарів (IASL), Міжнародна асоціація бібліотек науково-технологічних університетів (IATUL), Міжнародна асоціація музичних бібліотек, архівів та документаційних центрів (IAML) та ін.; за регіональною ознакою є Асоціація європейських наукових бібліотек (LIBER), Асоціація карибських університетських, науково-дослідних та інституційних бібліотек (ACURIL), Конференція європейських національних бібліотек (CENL), Арабська федерація бібліотек та інформації (AFLI) та ін. Найбільш значущими функціями міжнародних бібліотечних асоціацій бідь-якого спрямування чи рівня є: сприяння взаємодії представників бібліотечної спільноти, у межах якої відбувається обмін досвідом, знаннями, ідеями тощо; освіта та професійний розвиток; розробка та прийняття стандартів, кодексів поведінки; вибудовування стратегічних відносин та партнерства з іншими заінтересованими сторонами у сфері бібліотечної справи, такими як фонди, корпорації, державні установи, неурядові організації тощо а ін. [7].

У підсумку зазначимо, що поява міжнародних бібліотечних асоціацій продемонструвала відхід від національно орієнтованої діяльності у цій сфері до культурного інтернаціоналізму та міжнародних неурядових організацій як засобу просування інтересів бібліотечної спільноти на глобальному рівні. Для української бібліотечної спільноти сучасні форми міжнародного співробітництва сприяють інтеграції у глобальне та європейське культурне середовище, доступу до грантових програм, впровадженню сучасних стандартів обслуговування в умовах цифрових викликів.

Список використаних джерел:

1. Witt St. Agents of Change: The Rise of International Librarianship and the Age of Globalization. *Library Trends*. 2014. Vol. 62. № 3. P. 504-518. DOI: 10.1353/lib.2014.0006

2. Iriye A. Cultural International:'sm and World Order. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1997. 212 p.

3. Прокопенко Л. С. Міжнародні бібліотечні організації у системі у системі професійної комунікації фахівців галузі. *Соціальні комунікації в інтеркультурному просторі: міжконтинентальний діалог інтелектуалів* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 13 листоп. 2014 р.) / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2014. С. 316–322. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4902/1/L_Prokopenko_13_11_14_konf_GI.pdf

4. Прокопенко Л. С. Роль міжнародних фахових організацій у розвитку міжнародного бібліотечного співробітництва. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі*: матеріали IV міжнар. наук. конф. (м. Київ, 20–22 трав. 2021 р.). Київ, 2021. С. 78–81.

5. Шевцова–Водка Г. М. Міжнародна бібліографія. *Українська бібліотечна енциклопедія* / Національна бібліотеки України імені Ярослава Мудрого. URL: https://lnk.ua/6cgjP4QWS

6. Glynn T. Historical perspectives on global librarianship. *Global Librarianship* / ed. by Martin A. Kesselman, I. Weintraub. New York : CRC Press 2004. P. 1–17.

7. Dowling M., Fiels K. M. *Global roles of Library Associations. Global Library and Information Science: a textbook / edit. by Ismail Abdullahi. Berlin, New York: K. G. Saur, 2009. P. 564–578. DOI:* https://doi.org/10.1515/9783598441349.564

Ключоваі слова: *міжнародне бібліотечне співробітництво, міжнародні фахові організації, міжнародні бібліотечні асоціації, культурний інтернаціоналізм,*

Key words: *international library cooperation, international professional organisations, international library associations, cultural internationalism.*

Нерубацька Лариса Миколаївна
Національний університет «Одеська юридична академія»
заступник директора Наукової бібліотеки
Богун Катерина Павлівна
Національний університет «Одеська юридична академія»
завідуюча відділом комплектування і наукової обробки документів Наукової бібліотеки

КОМПЛЕКТУВАННЯ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ НУ «ОЮА» ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В УКРАЇНУ

Бібліотечні фонди становлять невід'ємний елемент національних інформаційних ресурсів держави, забезпечуючи збереження, акумуляцію та трансляцію знань у суспільстві. Упродовж тривалого часу книжкові зібрання перебувають у фокусі підвищеної уваги, що зумовлено необхідністю їх системного розвитку, якісного оновлення та належного управління.

В умовах воєнного стану ця проблематика набуває особливої гостроти, оскільки функціонування бібліотечних інституцій відбувається в контексті об'єктивних обмежень і викликів. Водночас книга постає не лише як носій знань, а й як важливий інструмент ідеологічного та ментального спротиву.

З огляду на зазначене, в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України актуалізація бібліотечних фондів є об'єктивно необхідним процесом. Вона має здійснюватися на засадах наукової обґрунтованості, із урахуванням

типологічних особливостей бібліотеки, а також із застосуванням індивідуалізованого підходу до оцінювання кожного документа, що входить до складу фонду [1].

Міністерство культури та інформаційної політики України у взаємодії з консультативно-дорадчим органом – Радою з питань розвитку бібліотечної справи – у відповідь на виклики, спричинені збройною агресією Російської Федерації проти України, розробило рекомендації щодо актуалізації бібліотечних фондів.

Згідно з цими рекомендаціями, першочерговим завданням визначено вилучення з бібліотечних зібрань документів, зміст яких спрямований на підрив державної незалежності України, посягання на права і свободи людини, пропаганду насильства, виправдання чи популяризацію терористичної діяльності, а також розпалювання міжетнічної, расової чи релігійної ворожнечі [2].

Після моніторингу бібліотечного фонду був складений список літератури за переліком книжкових видань Міністерства культури та інформаційної політики України, який бібліотека не повинна популяризувати та представляти у відкритому доступі.

Ще до початку повномасштабного вторгнення в Україну процес оновлення бібліотечних фондів актуальними виданнями характеризувався низькою інтенсивністю та не відповідав встановленим державою соціальним нормативам. Починаючи з 2022 року, внаслідок прямої збройної агресії Російської Федерації, комплектування бібліотечних фондів за рахунок коштів державного бюджету фактично було припинено.

В умовах воєнного стану основними стабільними джерелами поповнення фондів наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія» стали передплата періодичних видань, надходження дарчих примірників від установ, професійних об'єднань та приватних осіб, а також заміна втрачених або пошкоджених документів.

Упродовж 2025 року в науковій бібліотеці НУ «ОЮА» здійснювалося поточне та ретроспективне комплектування, а також рекомплектування фонду. Зазначені процеси реалізовувалися з урахуванням тематико-типологічних пріоритетів, перспективного і річного планування діяльності бібліотеки, а також відповідно до рекомендацій Міністерства культури та інформаційної політики України щодо актуалізації бібліотечних фондів у контексті збройної агресії Російської Федерації проти України.

Від початку повномасштабного вторгнення до кінця 2025 року бібліотечний фонд поповнився 6504 документами. В умовах обмеженого державного фінансування суттєву роль у забезпеченні надходжень вітчизняних і зарубіжних видань відіграють дарунки користувачів бібліотеки, партнерських інституцій та меценатів.

Упродовж 2022–2025 років фонд бібліотеки було поповнено за рахунок благодійних внесків на 1925 примірників документів загальною вартістю 361 558,00 грн. Станом на кінець 2025 року сукупний обсяг бібліотечного фонду наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія» становить

734 310 одиниць зберігання. Надходження документів здійснюється як у традиційній друкованій формі, так і в електронному форматі.

У сучасних умовах одним із пріоритетних напрямів комплектування фонду є впровадження системної передплати електронних періодичних видань, а також придбання електронних версій наукової та навчальної літератури. Водночас регулярне оновлення фонду періодикою залишається ключовим чинником забезпечення доступу до актуальної інформації у сфері юриспруденції, психології, соціальних та економічних наук, а також інших галузей знань.

Разом із тим у період воєнного стану обсяги передплати суттєво скоротилися: у 2025 році оформлено передплату лише на 35 найменувань періодичних видань, з яких 5 – в електронному форматі, що свідчить про відчутне зниження порівняно з довоєнним періодом. Додатковими чинниками виступають припинення діяльності окремих редакцій, трансформація видавничих моделей та перехід частини видань виключно в електронний формат без друкованих аналогів. Зокрема, фахове видання «Право України» на сьогодні доступне лише в електронній версії.

Слід також зазначити, що в умовах війни надходження друкованих періодичних видань до бібліотеки часто супроводжується значними часовими затримками. Водночас як електронні, так і друковані ресурси мають власні функціональні переваги. Електронні видання забезпечують розширені можливості пошуку, доступу та інтеграції з іншими інформаційними системами, тоді як друковані зберігають свою культурну та когнітивну цінність, залишаючись затребуваними серед користувачів. У підсумку вибір формату споживання інформації визначається індивідуальними потребами та читацькими практиками користувачів бібліотеки [5].

В зв'язку з воєнним станом в країні кошти на передплату періодичних видань на 2026 р. Міністерством освіти взагалі не були виділені.

У практику діяльності впроваджено репродукування документів, що забезпечує їх збереження та розширення доступу до рідкісних і фізично пошкоджених матеріалів шляхом оцифрування. Зазначений процес формує підґрунтя для розвитку електронної бібліотеки як інструменту максимально повного задоволення інформаційних потреб користувачів.

Водночас активізується залучення електронних ресурсів з відкритих інтернет-джерел, що перебувають у вільному доступі. Такий підхід створює можливості для ефективного використання електронних видань як альтернативи традиційним друкованим ресурсам без додаткових фінансових витрат [4].

Отже, бібліотечні ресурси як невід'ємна складова національного інформаційного простору потребують системної уваги, сталого розвитку та належного захисту. Особливої актуальності набуває забезпечення їх інформаційної безпеки, зокрема протидія поширенню деструктивних і ворожих інформаційних впливів.

У практику діяльності впроваджено репродукування документів, що забезпечує їх збереження та розширення доступу до рідкісних і фізично пошкодже-

них матеріалів шляхом оцифрування. Зазначений процес формує підґрунтя для розвитку електронної бібліотеки як інструменту максимально повного задоволення інформаційних потреб користувачів.

Водночас активізується залучення електронних ресурсів з відкритих інтернет-джерел, що перебувають у вільному доступі. Такий підхід створює можливості для ефективного використання електронних видань як альтернативи традиційним друкованим ресурсам без додаткових фінансових витрат.

Отже, бібліотечні ресурси як невід'ємна складова національного інформаційного простору потребують системної уваги, сталого розвитку та належного захисту. Особливої актуальності набуває забезпечення їх інформаційної безпеки, зокрема протидія поширенню деструктивних і ворожих інформаційних впливів.

Список використаних джерел:

1. Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського в умовах війни. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2024. № 1. С. 5-8.

2. Діяльність бібліотек в умовах війни : методичний порадник бібліотекаря / Чернігівська ОУНБ ім. В. Г. Короленка ; уклад. О. Шурубенко ; відп. за вип. В. Примак. Чернігів, 2022. Вип. 9. 64 с.

3. Компетентність особистості в контексті сучасних соціальних трансформацій : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 28 лют. 2014 р.). Полтава : Техсервіс, 2014. С. 134-135.

4. Поповнення бібліотечних фондів у воєнний час: адвокаційна діяльність ВГО Українська бібліотечна асоціація. URL: https://ula.org.ua/novyny-ta-podii/novyny/5084-popovnennia-bibliotechnykh-fondiv-u-voiennyi-chas-advokatsiina-diialnist-vho-ukrainska-bibliotechna-asotsiatsiia

5. Паперові книги проти електронних: що вибрати?. URL: https://informnapalm.org/blog/paperovi-knigi-proti-elektronnikh-sho-vibrati/

Ключові слова: комплектування бібліотечного фонду під час війни, оновлення фонду.
Key words: acquisition of library collections during the war, renewal of fund.

Опольська Тамара Іванівна
Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка науково-методичного відділу наукової бібліотеки

ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРАКТИК В РОБОТУ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ НУ «ОЮА»

Минає рік за роком в діяльності наукової бібліотеки НУ «ОЮА» під час воєнного стану в Україні. Це роки напруженої праці, викликів і водночас важ-

ливих новаційних досягнень. Упродовж цих років бібліотека залишалася доступними культурно-інформаційним центром університетської спільноти, забезпечувала користувачів книжковими, інформаційними та просвітницькими послугами.

Але у сучасних умовах цифровізації суспільства роль університетських бібліотек істотно трансформується. Вони перестають бути лише сховищами інформації та набувають функцій інноваційних центрів, що забезпечують доступ до знань, підтримують дослідження та впроваджують новітні технології. Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність», «інновації – це новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери» [1].

Наукова бібліотека Національного університету «Одеська юридична академія» є прикладом сучасної бібліотеки, яка активно впроваджує інноваційні рішення у свою діяльність.

Основними напрямами інноваційної діяльності залишаються:

- **автоматизація:** подальше налагодження сучасної бібліотечної системи. Продовження впровадження нових модулів в роботу електронного каталогу; внесення програмістом доповнення у програму Unilib; надання доступу до електронних підручників; модернізація АБІС та репозитарію;
- **цифровізація:** створення цифрових фондів. Оцифрування рідкісних та цінних видань, що становлять національну культурну спадщину (культурне надбання України);
- **інформаційні сервіси:** онлайн-консультації та електронна доставка документів *Працює онлайн-довідкова служба, яка дозволяє отримати консультацію дистанційно;*
- **академічна доброчесність:** перевірка текстів на плагіат. Так, за минулий рік проведено понад 9930 перевірок навчальних та наукових робіт на наявність академічного плагіату за допомогою системи Turnitin – 6930 та StrikePlagiarism – 3000. Що безпосередньо вплинуло на підвищення якості праць;
- **аналітика:** моніторинг наукової активності. Проведення щорічного моніторингу наукометричних баз Scopus та Web of Science щодо індексації в них публікацій вчених НУ «ОЮА». Результати проаналізовано, сформовано зведену таблицю за кафедрами із прізвищами вчених та зазначенням кількості статей і квартилем журналів. Також зведено у таблицю динаміку публікаційної активності вчених НУ «ОЮА» у наукометричних базах Scopus та Web of Science за останні 5 років [2].

Бібліотека є важливим партнером у науковій роботі університету. Вона допомагає дослідникам знаходити релевантні джерела, аналізувати публікації та обирати журнали для публікації. Також надає своїм абонентам у користування

якнайбільше світових інформаційних ресурсів, що особливо актуально для наукової спільноти.

Бібліотека також активно проводить тренінги з інформаційної грамотності. Організовуються вебінари та навчальні курси для підвищення цифрової компетентності як користувачів так і співробітників. Наприклад, студенти отримують консультації щодо пошуку інформації у Scopus та Web of Science, аспіранти – навички роботи з базами даних Scopus і Web of Science. Також бібліотекарі допомагають створювати профілі ORCID, що є важливим для наукової ідентифікації.

Бібліотекарі активно впроваджують нові форми роботи, організовують книжкові виставки, тематичні заходи, майстер-класи, інформаційні зустрічі, ведуть сторінки в соціальних мережах, співпрацюють з благодійними організаціями та волонтерами.

Незважаючи на складні умови, бібліотека зберегла свою головну місію – бути простором знань, підтримки, спілкування й духовної стійкості.

На даному етапі відбувається трансформація сучасної університетської бібліотеки від книгосховища до інтелектуального хабу. Відмітимо інноваційні підходи та комплексні дії, спрямовані на організацію соціокультурної діяльності:

нові практики формування та популяризації культурної спадщини через екскурсійні програми;

комплекс спільних дій із залучення студентської молоді до читання;

проведення культурно-просвітницьких заходів, профорієнтаційної роботи з коледжами, зі школами.

Ми використовуємо багатофункціональність та комфортність зон читальної зали та Музею книги, для проведення інтелектуальних батлів, презентацій книг, конкурсів, читань, на яких звучить голос молоді.

Бібліотека разом зі студентською спільнотою проводить постійні комплекси заходів, спрямованих на всебічний розвиток молодого покоління, виховання у студентів почуття громадянської свідомості, патріотизму, культурної ідентичності та ментальності.

Бібліотечні фахівці працюють зі студентською молоддю, мають надійне партнерство зі школами, першокурсниками, молодими науковцями.

Інноваційна діяльність бібліотеки є важливим фактором розвитку університету. Вона сприяє підвищенню якості освіти та науки, відіграє ключову роль у забезпеченні доступу до знань та супроводу освітнього процесу.

На сьогодні у інноваційній бібліотечній практиці існують нагальні теми і проблеми. Які ж рішення для майбутнього? Серед основних викликів: фінансування, технічне оновлення та підготовка кадрів. Перспективи розвитку пов'язані з впровадженням штучного інтелекту та розширенням електронних сервісів.

Список використаних джерел:

1. Про інноваційну діяльність : Закон України від 4 липня 2002 року № 40 IV. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text (дата звернення 10.04.26).

2. Річний звіт наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія» за 2025 рік [Електронний ресурс] / Національний університет «Одеська юридична академія», наукова бібліотека НУ «ОЮА». Одеса, 2025. URL: http://dspace.onua.edu.ua/handle.

Ключові слова: наукова бібліотека, бібліотека університету, інноваційна діяльність, цифровізація, бібліотекар.

Key words: scientific library, university library, innovative activity, digitization, librarian.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

Ківалов Сергій Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», президент, голова Вченої ради, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, академік НАПН України, Заслужений юрист України

Абакіна-Пілявська Людмила Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Аверочкіна Тетяна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри морського, митного та інформаційного права, доктор юридичних наук, професор

Адамова Олена Семенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент, психолог

Албул Сергій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності, кандидат юридичних наук, професор

Аленін Юрій Павлович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального процесу, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України

Альбещенко Олексій Станіславович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Андронов Ігор Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, доктор юридичних наук, професор

Аніщук Ніна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри історії держави і права, доктор юридичних наук, професор

Антіпова Жанна Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри військової та фізичної підготовки

Антошина Ірина Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент

Аракелян Мінас Рамзесович, Національний університет «Одеська юридична академія», проректор з наукової роботи, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного та європейського права, Заслужений юрист України

Аркуша Лариса Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, доктор юридичних наук, професор

Артур Ліс, Люблінський Католицький університет імені Яна Павла II, доктор історії та адміністрації, ад'юнкт кафедри Історії устрою і права факультету права, права канонічного і адміністрації

Артьомов Дмитро Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу

Афанасьєва Мар'яна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри конституційного права, доктор юридичних наук, професор

Афонін Дмитро Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат юридичних наук, доцент

Ахмаметьєва Ганна Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук, доцент

Бааджи Наталія Пилипівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук, доцент

Бабич Ірина Григорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

Базилевич Марія Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», здобувачка вищої освіти факультету психології політології та соціології

Бакаянова Нана Мезенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, доктор юридичних наук, професор, адвокат, член Робочої групи з питань удосконалення законодавства у сфері адвокатури та адвокатської діяльності

Бакуридзе Ніна Григорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри психології

Баландіна Наталія Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри штучного інтелекту та математичного моделювання

Барсукова Тетяна Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри військової та фізичної підготовки

Басалюк Наталія Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», провідний фахівець науково-дослідної частини, доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, доктор філософії з галузі знань 08 «Право»

Батан Юрій Дмитрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

Бевзюк Ангеліна Костянтинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант, асистент кафедри адміністративного та фінансового права

Берзінь Сергій Людвигович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри земельного, екологічного та енергетичного права

Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

Берш Анастасія Яковлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Бершавська Анастасія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності

Бехруз Хашматулла, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри міжнародного та європейського права, доктор юридичних наук, професор

Бєлік Лариса Степанівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, кандидат юридичних наук, доцент

Бєлогубова Оксана Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

Біла-Тіунова Любов Романівна, Національний університет «Одеська юридична академія», в.о. завідувача кафедри адміністративного і фінансового права, доктор юридичних наук, професор

Білий Веніамін Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

Білоус-Осінь Тетяна Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент, докторант кафедри адміністративного та фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Бірюков Руслан Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», докторант кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук

Біцюк Андрій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності

Богун Катерина Павлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка відділу комплектування і наукової обробки документів наукової бібліотеки

Бойко Віктор Дмитрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук, доцент

Бойченко Віталій Петрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук

Бойченко Наталія Вікторівна, Харківська державна академія фізичної культури, доцент кафедри одноборств, кандидат наук з фізичного виховання і спорту

Бондарюк Ольга Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Бориченко Катерина Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Боярчук Віталій Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу

Боярчук Михайло Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри приватного права

Бубен Каріна Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, доктор філософії з галузі знань 08 «Право»

Бугаєнко Каріна Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри конституційного права

Бугаєць Альона Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистентка кафедри міжнародного та європейського права

Будзар Павло Степанович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу

Будяченко Ольга Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат юридичних наук, доцент

Бут Ілля Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Ваньчак Марта Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри конституційного права

Варєшкіна Наталія Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат педагогічних наук, доцент

Ващук Олеся Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, доктор юридичних наук, професор

Вересюк Ольга Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу

Винокуров Юрій Олегович, перший заступник голови Донецької обласної військової адміністрації, м. Краматорськ, Україна

Височанська Софія Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Візіренко Світлана Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри економіки та менеджменту, кандидат економічних наук, доцент

Вітман Костянтин Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри політичних теорій, доктор політичних наук, професор

Вовчок Руслан Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри приватного права

Войнарівський Микола Миколайович, суддя Миколаївського районного суду, кандидат юридичних наук

Войтович Павло Петрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, доктор філософії в галузі права

Волков Максим Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу

Волкова Дарія Євгенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

Волкова Наталія Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, доктор юридичних наук, професор

Волос Владислав Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Волошина Владлена Костянтинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Гайдаржи Роман Андрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри морського, митного та інформаційного права

Галат Владислав Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Галупова Лариса Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук, доцент

Геращенко Олександр Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат юридичних наук, доцент

Глиняна Катерина Михайлович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

Глиняний Іван Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», докторант кафедри адміністративного і фінансового права, доктор філософії в галузі права

Гнатенко Сергій Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри приватного права

Гнатюк Дмитро Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри приватного права

Гоголєва Олена Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри військової та фізичної підготовки

Голоядова Тетяна Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного та фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Голубєва Неллі Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений юрист України

Гончарук Владислава Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Горбатюк Артем Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

Горбаченко Ерік Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Горбачова Ірина Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Горяга Оксана Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

Гофман Олександр Рудольфович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Horbachenko Stanislav, National University «Odessa law academy», Head of the Department of Artificial Intelligence and Mathematical Modeling, Doctor of Economics, Professor

Hrebeniuk Dmytro, National university «Odesa law academy», Phd, associate professor of the department of international and european law

Гресь Юлія Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, кандидат юридичних наук, доцент

Григор'єва Христина Антонівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри земельного, екологічного та енергетичного права, доктор юридичних наук, професор

Григоренко Юрій Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

Гриневич Вікторія Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», в.о. директора Центру поліграфологічних досліджень та тестування, асистент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Hrytsenyuk Vladyslav Oleksandrovych, National University «Odesa law academy», graduate student of the Department of Intellectual Property Law and Patent Justice

Грунь Олександр В'ячеславович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави

Грушевська Юлія Андріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри журналістики, кандидат філологічних наук, доцент

Грушко Мальвіна Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

Гура Володимир Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри штучного інтелекту та математичного моделювання

Гурін Руслан Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат педагогічних наук, доцент

Гуртієва Людмила Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Давидова Ірина Віталівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри приватного права, доктор юридичних наук, професор

Даниленко-Негара Юлія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Данілов Олександр Дмитрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри адміністративного і фінансового права

Дармопук Едуард Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Джежик Ольга Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

Дзюбенко Юлія Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук

Дика Анастасія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри програмної інженерії

Добровольська Володимира Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Дремлюга Ольга Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка відділу НАЦ наукової бібліотеки

Дрига Єлизавета Вадимівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Дрогозюк Крістіна Борисівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Vladyslav Dronov, National University «Odesa Law Academy», Associate Professor of the Department of International and European Law, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

Дрьомін Віктор Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального процесу, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України

Дудукіна Альона Олегівна, Миколаївський навчально-науковий інститут права Національного університету «Одеська юридична академія», викладач кафедри гуманітарних дисциплін

Евдокимов Денис Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кібербезпеки

Ennan Ruslan, National University «Odessa Law Academy», Associated Professor at the Department of Intellectual Property Law, PhD in Law

Єленич Світлана Іграфівна, Національний університет «Одеська юридична академія», головний бібліограф наукової бібліотеки

Єременко Олександр Михайлович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри філософії, доктор філософських наук, професор

Yeromenko Svitlana, National University «Odesa Law Academy», associate professor of the Department of Foreign Languages, candidate of philological sciences, associate professor

Єрофеєва Ольга Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Єфремова Наталя Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

Жакун Маргарита Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри міжнародного та європейського права

Железков Андрій Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

Животовська Ірина Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, доктор філософії з права

Забавський Дмитро Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права

Завальнюк Володимир Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри загальної теорії права та держави, доктор юридичних наук, професор

Завальнюк Ірина Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри історії держави і права, доктор філософії в галузі права

Завальнюк Сергій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

Завгородня Юлія Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри політичних теорій, доктор політичних наук, доцент

Заверзаєв Валерій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри військової та фізичної підготовки

Заверюха Марина Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри земельного, екологічного та енергетичного права, кандидат юридичних наук, доцент

Завтур Віктор Андрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Загородній Андрій Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Загородній Віктор Євстафійович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, кандидат юридичних наук

Загородній Ігор Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, кандидат юридичних наук, доцент

Задерейко Олександр Владиславович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри штучного інтелекту та математичного моделювання, кандидат технічних наук, доцент

Закаленко Олена Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Зарічанський Григорій Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу

Згама Антоніна Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Згода Юлія Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Здирко Єлизавета Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції

Зільберт Валентина Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права

Зубар Володимир Михайлович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, професор

Зубрицький Олександр Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент

Іванійчук Таісія Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», директор наукової бібліотеки, кандидат біологічних наук

Іванова Вероніка Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент, адвокат

Іванцова Зоя Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, доктор філософії в галузі права

Іванчук Віра Євстафіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, доктор філософії в галузі права

Івахненко Єлизавета Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри міжнародного та європейського права

Ігнатов Євген Євгенович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права

Ігнатова Анастасія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри конституційного права

Іліопол Інна Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Іоніді Костянтин Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Калашнікова Людмила Володимирівна, Криворізький державний педагогічний університет, професор кафедри соціології та соціальної роботи, доктор соціологічних наук, професор

Калитаєв Володимир Володимирович, Миколаївський навчально-науковий інститут права Національного університету «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін

Калітенко Оксана Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

Каліцева Олена Вікторівна, Миколаївський навчально-науковий інститут права Національного університету «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін

Канєнберг-Сандул Оксана Костянтинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

Канівець Людмила Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри земельного, екологічного та енергетичного права, кандидат юридичних наук, доцент

Каприця Роман Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

Капсамун Олег Георгійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

Kapustian Iryna Volodymyrivna, National University «Odessa Law Academy», Associate Professor of the Department of Economics and Management, Candidate of Economic Sciences

Капустіна Надія Борисівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри філософії, кандидат юридичних наук, доцент

Karyna Karakhanian, National University «Odesa Law Academy», Associate Professor of the Department of Land, Environmental and Energy Law, PhD, Associate Professor

Каретна Ольга Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціології, кандидат політичних наук, доцент

Карпенко Олександр Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Касяненко Ігор Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

Квасніцька Ольга Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Кирилюк Алла Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук, доцент

Кисельов Вадим Костянтинович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, суддя Пересипського районного суду м. Одеси

Кібік Ольга Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри економіки та менеджменту, доктор економічних наук, професор

Кіліміченко Анна Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, доктор філософії

Кіліміченко Сергій Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Кіліміченко Христина Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Кірович Андрій Федорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри економіки та менеджменту

Кірюхін Ігор Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності

Кісельова Анастасія Андріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри прикладної лінгвістики та літературознавства, кандидат філологічних наук, доцент

Кісліцина Ірина Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент

Коваленко Сергій Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри приватного права

Коваль Наталія Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри морського, митного та інформаційного права, кандидат юридичних наук, доцент

Kseniia Kovalova, National University «Odesa Law Academy», lecturer of the Department of Foreign Languages

Ковальчук Андрій Трохимович, Міжнародний університет (м.Одеса), аспірант кафедри морського та міжнародного права

Ковбасюк Степан Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент

Козак Тетяна Борисівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

Козаченко Олександр Васильович, Миколаївський навчально-науковий інститут права Національного університету «Одеська юридична академія», в.о. завідувача кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін, доктор юридичних наук, професор

Козачук Діана Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного та фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Козирь Дмитро Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри конституційного права

Колкутіна Вікторія Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри журналістики, доктор філологічних наук, професор

Колодін Денис Олексійович, Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиція), професор кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, професор

Колодіна Анна Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, кандидат юридичних наук, доцент

Коновальчук Сергій Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права

Кормич Борис Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри морського, митного та інформаційного права, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України

Кормич Людмила Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри політичних теорій, доктор історичних наук, професор

Корнієнко Ірина Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

Корнілова Олеся Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри економіки та менеджменту, доктор філософії з галузі знань 08 «Право», доцент

Корнута Людмила Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри психології, доктор юридичних наук, доцент

Костенко Сергій Костянтинович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, доктор філософії у галузі права

Костєв Степан Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності

Костюк Михайло Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри адміністративного і фінансового права

Косюта Михайло Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, доктор юридичних наук, професор

Котлубай Вячеслав Олексійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри економіки та менеджменту, кандидат економічних наук, доцент

Кравченко Марина Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент

Кравченко Сергій Петрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент

Кравченко Тетяна Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат медичних наук, доцент

Красіловський Вадим Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Краснопольська Тетяна Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент

Крейтор Сергій Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри економіки та менеджменту

Кривенко Юлія Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

Крижановська Тетяна Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри філософії, кандидат філософських наук

Кубаєнко Андрій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри оперативно-розшукової та поліцейсchької діяльності, кандидат юридичних наук, доцент

Кузнєцов Сергій Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри морського, митного та інформаційного права

Kuznetsova Liudmyla Valentynivna, National University «Odessa Law Academy», Assistant of the Department of Economics and Management

Кузьмін Едуард Едуардович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент, адвокат

Куклінова Тетяна Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри штучного інтелекту та математичного моделювання

Кулі-Іванченко Ксенія Костянтинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент

Курганський Олександр Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

Кухаренко Сергій Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук, доцент

Кучеренко Геннадій Васильович, Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії та методики фізичної культури та спортивних дисциплін

Лабунський Микола Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри земельного, екологічного та енергетичного права

Lagutina Iryna Victorivna, National University «Odessa Law Academy», Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of Labour Law and Social Security Law Department

Ларіонов Владислав Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції

Лесневська Катерина Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри іноземних мов

Лисак Станіслав-Юрій Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави

Лисяк Назар Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Лісовенко Анна Федорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

Літвінчук Ірина Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри журналістики, кандидат юридичних наук

Лобода Юлія Геннадіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри програмної інженерії, кандидат педагогічних наук, доцент

Логінова Наталія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», в.о. завідувача кафедри програмної інженерії, кандидат педагогічних наук, доцент

Лукащук Каріна Русланівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, доктор філософії з права

Львова Єлизавета Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри конституційного права, доктор юридичних наук, професор

Любічанківський Ольгерд-Ілля Ілліч, Військова академія (м. Одеса), науковий співробітник науково-організаційного відділу, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри історії держави і права

Малєєва Ганна Леонідівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук, доцент

Малюта Владислав Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри адміністративного і фінансового права

Маляренко Тетяна Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри журналістики, доктор наук з державного управління, професор

Мамич Мирослава Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри прикладної літератури та літературознавства, доктор філологічних наук, професор

Мамонтова Елла Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри політичних теорій, доктор політичних наук, професор

Манаков Сергій Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри програмної інженерії, кандидат технічних наук, доцент

Манжос Кирило Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Мануїлова Катерина Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

Маркіна Анна Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу

Мартинюк Іван Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук, адвокат

Матійко Микола Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

Marchuk Iryna Petrivna, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат педагогічних наук, доцент

Матковський Микита Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри конституційного права

Мельник Олександр Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

Мельник Олександр Леонідович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Мельничук Ольга Степанівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри загальної теорії права та держави, доктор юридичних наук, професор

Melnychuk Tetiana, National University «Odesa Law Academy» (Ukraine), Associate Professor at the Department of Criminal Procedure, PhD; University of Osnabrück (Germany), Visiting Researcher

Мензатул Дмитро Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Mishyna Natalia, Université nationale «Académie de droit d'Odessa», professeure au département de droit constitutionnel, docteure en droit, professeure

Мирошниченко Наталія Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Мишак Дмитро Едуардович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Мозгальов Віктор Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент

Московчук Дмитро Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Морозова Тетяна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка відділу читальних залів наукової бібліотеки

Мунтяну Юліан Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Мурашко Анастасія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності

Мурзановська Аліна Владиславівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Мусиченко Віталій Олександрович, Миколаївський навчально-науковий інститут права Національного університету «Одеська юридична академія», кафедра кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін, магістр права

Мусиченко Ольга Михайлівна, Миколаївський навчально-науковий інститут права Національного університету «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін, доктор філософії з галузі знань 08 «Право», доцент

Назаренко Оксана Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри прикладної лінгвістики та літературознавства, кандидат філологічних наук, доцент

Назарчук Анастасія Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри адміністративного і фінансового права

Наньєва Марія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Насарая Артем Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри морського, митного та інформаційного права

Негара Олена Віталіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права

Негара Родіон Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, доктор філософії з галузі знань 08 «Право», доцент

Неділько Сергій Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу

Немченко Станіслав Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

Нерубацька Лариса Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», заступник директора наукової бібліотеки

Нестерчук Лілія Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

Нечипорук Володимир Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Новиченко Михайло Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри приватного права

Овчинников Микола Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри штучного інтелекту та математичного моделювання

Омельченко Іван Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Омельчук Олександр Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

Опольська Тамара Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка науково-методичного відділу наукової бібліотеки

Орзіх Юрій Геннадійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

Осадчий Анатолій Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Осадчук Ілля Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

Оскілко Олексій Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри приватного права, доктор філософії

Островерхий Олександр Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Павзюк Анатолій Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, доктор філософії в галузі права

Павлова Вікторія Георгіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри приватного права кандидат юридичних наук доцент

Павлова Олександра Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, доктор філософії з галузі знань 08 «Право»

Павлова Юлія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Паламарчук Олексій Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Панасюк Віта Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

Панфілов Олег Євгенович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного та фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Панченко Анна Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Пеліван Оксана Костянтинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

Пересипко Дмитро Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу

Перстинчик Дмитро Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права

Пишненко Ірина Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», провідний фахівець відділу ліцензування, акредитації та забезпечення якості освіти, асистент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, аспірант кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності

Підгородинська Анастасія Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Піть Ігор Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри адміністративного і фінансового права

Платонова Євгенія Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри земельного, екологічного та енергетичного права, кандидат юридичних наук, доцент

Подцерковний Олег Петрович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри господарського права і процесу, доктор юридичних наук, професор

Пожар Вадим Георгійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Поліщук Єгор Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри земельного, екологічного та енергетичного права

Полуніна Ольга Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Польовий Святослав, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри філософії

Полюк Юлія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Полянський Євген Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, професор

Понурко Тарас Андрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Попович Павло Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу

Pozharova Oksana, National University «Odessa Law Academy», Associate professor of the Department of Labour Law and Social Security Law

Potenko Liudmyla, Associate Professor of the Department of Foreign Languages of the National University «Odesa Law Academy», PhD in Philology, Associate Professor

Примаченко Іван Федорович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри економіки та менеджменту, кандидат економічних наук, доцент

Притуляк Валерій Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент, приватний виконавець

Продун Олена Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права

Прохоренко Євгенія Яківна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціології, кандидат соціологічних наук, доцент

Радецький Сергій Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Раздорожний Герман Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Разінкін Нікіта Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри штучного інтелекту та математичного моделювання

Ракіпова Інна Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального процесу, доктор юридичних наук, доцент

Рєдіна Євгенія Валентинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри економіки та менеджменту, кандидат економічних наук, доцент

Редченко Ярослав Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Рєпнова Тетяна Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

Романовський Денис Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри приватного права

Ругало Богдан Андрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Рутковська Анастасія Русланівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права, директорка Юридичної клініки

Рязанов Михайло Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент

Салик Вадим Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», капітан поліції, викладач кафедри військової та фізичної підготовки

Еміль Сальчинський, Люблінський католицький університет імені Яна Павла II, магістр права і історії, докторант докторської школи

Самара Ольга Євгенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

Самойленко Олена Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності, доктор юридичних наук, професор

Самойлюк Дмитро Геннадійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Саранчук Олександра Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри історії держави і права

Сатановська Олена Валентинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, методист навчально-методичного відділу ЦООПІАР

Сафончик Оксана Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри приватного права, доктор юридичних наук, професор

Свида Олексій Георгійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент

Сергєєв Юрій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри морського, митного та інформаційного права, кандидат юридичних наук, доцент

Сидорчук Владислав Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, доктор філософії в галузі права

Сидорчук Інна Сергіївна, академічний фаховий коледж, викладач, магістр права

Синицин Павло Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, доктор філософії в галузі права

Сідор Михайло Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного та фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Сітніков Микита Романович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Сіянко Павло Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри економіки та менеджменту

Скалацька Олена Віталіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри журналістики, доктор філософських наук, професор

Скідан Владислав Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри штучного інтелекту та математичного моделювання

Скриннік Руслан Алізамінович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри філософії

Слатвінська Валерія Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри кібербезпеки, доктор філософії з галузі знань 08 «Право»

Слободянюк Ольга Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри економіки та менеджменту, доктор економічних наук, професор

Смазнова Ірина Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри філософії, доктор юридичних наук, професор, запрошений дослідник Університету Йорка (Велика Британія), департамент політичної філософії та міжнародних відносин

Снітко Андрій Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу

Соколов Артем Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», в.о. завідувача кафедри кібербезпеки, доктор технічних наук, професор

Соколов Дмитро Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Сон Людмила Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності

Стародубов Олександр Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Стародубов Сергій Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету адвокатури та антикорупційної діяльності, кандидат юридичних наук, доцент

Стаурська Олександра Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач Підготовчого відділення Центру організації ос-

вітньої підготовки і аналітичної роботи, асистент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, доктор філософії з галузі знань 08 «Право»

Сташук Тетяна Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри іноземних мов

Степаненко Андрій Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Степаненко Оксана Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, доцент

Стефанчишена Тетяна Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка відділу бібліографії та репрезентації рідкісних і цінних видань наукової бібліотеки

Стрельников Андрій Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Стрельцов Євген Львович, Національний університет «Одеська юридична академія», зав. лабораторією «Інновацій у сфері кримінальної юстиції», доктор юридичних наук, доктор теології, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України

Стрілець Михайло Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри приватного права

Строченко Леся Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри іноземних мов, доктор філологічних наук, доцент

Сугацька Наталія Василівна, Миколаївський навчально-науковий інститут права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат історичних наук, доцент

Сушко Анатолій Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат історичних наук, доцент

Тавлуй Олена Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук

Татьянчиков Андрій Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

Ташматов Вячеслав Абдуллайович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

Taylor Alla Valeriivna, National University «Odesa Law Academy», Postgraduate Student at the Department of International and European Law

Телецька Тетяна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

Тімофєєва Лілія Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Тітова Аліна Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри приватного права

Тодощак Олег Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», ректор, кандидат юридичних наук, професор

Токар Людмила Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри філософії

Токарева Віра Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри приватного права, доктор юридичних наук, доцент

Толокнов Анатолій Арнольдович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри штучного інтелекту та математичного моделювання

Томчаковська Юлія Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри іноземних мов, доктор філологічних наук, доцент

Томчаковський Олександр Георгійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри прикладної лінгвістики та літературознавства, кандидат філологічних наук, доцент

Торбас Олександр Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри кримінального процесу, доктор юридичних наук, професор

Третьякова Тетяна Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат політичних наук, доцент

Трофименко Олена Григорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри програмної інженерії, кандидат технічних наук, доцент

Туляков Вячеслав Олексійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України

Тупікова Тетяна Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

Ульянов Вадим Олексійович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри психології, доктор медичних наук, професор

Ульянова Галина Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», проректор з навчальної роботи, професор кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, доктор юридичних наук, професор

Фалінський Павло Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач криміналістичної лабораторії кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Фартух Олександр Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права

Фасій Анастасія Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри міжнародного та європейського права

Фасій Богдан Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

Федорчук Олександр Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, кандидат юридичних наук

Федотов Олексій Павлович, Національний університет «Одеська юридична академія», начальник науково-дослідної частини, професор кафедри морського, митного та інформаційного права, професор, доктор юридичних наук

Федчун Наталія Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Форманюк Вікторія Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

Форостян Ольга Іванівна, Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського, доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії і методики фізичної культури та спортивних дисциплін

Фролова Євгенія Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Халайджі Світлана Владиславівна, Одеський національний технологічний університет, доцент кафедри фізичної культури, спорту та фізичної підготовки, кандидат наук з фізичного виховання і спорту

Харитонов Євген Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри приватного права, доктор юридичних наук, професор

Харитонова Олена Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України

Харитонова Тетяна Євгенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри земельного, екологічного та енергетичного права, доктор юридичних наук, професор

Хижняк Євген Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету цивільної та господарської юстиції, доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, кандидат юридичних наук, доцент

Хильченко Анастасія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Хімченко Світлана Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Храпенко Олена Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент

Цал-Цалко Юлія Юліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Цвеліх Павло Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права

Цехан Дмитро Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності, доктор юридичних наук, професор

Цибульська Ольга Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних, доцент, адвокат

Цитряк Віктор Ярославович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Цільмак Олена Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри психології, доктор юридичних наук, професор

Чанишев Рашид Ібрагімович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри програмної інженерії, кандидат юридичних наук, доцент

Чанишева Галія Інсафівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Chanysheva Alina Rashydivna, National University «Odesa Law Academy»,Professor of the Department of Civil Law, Doctor of Law, Professor

Chepurna Olena, National University «Odessa Law Academy», Associate Professor of the Department of Cybersecurity, PhD of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor

Черевко Євген Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри штучного інтелекту та математичного моделювання, кандидат фізико-математичних наук, доцент

Черемнова Антоніна Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, кандидат юридичних наук, доцент

Черниш Юрій Петрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Чернов Олександр Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, доктор філософії з галузі знань 08 «Право»

Чернявський Марк Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Чертов Іван Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри військової та фізичної підготовки

Чикунов Павло Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри програмної інженерії, кандидат технічних наук, доцент

Чіпко Наталія Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, кандидат юридичних наук, доцент

Ciornii Inesa, National University «Odesa Law Academy», Postgraduate Student, Department of International and European Law

Чорний Максим Михайлович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

Чубук Олег Леонтійович, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри журналістики

Чувакова Ганна Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент

Чугуніков Ігор Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Чумак Сергій Прокопійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, кандидат юридичних наук

Чумаченко Інна Євгенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри земельного, екологічного та енергетичного права, кандидат юридичних наук, доцент

Чурілова Єлизавета Вадимівна, Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Шамота Олександр Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри приватного права, доктор філософії

Шамша Ігор Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», виконувач обов'язків завідувача кафедри філософії, кандидат філософських наук, доцент

Швелідзе Лідія Дмитрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

Шевченко-Бітенська Олена Валентинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат юридичних наук, доцент

Шершенькова Вікторія Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності, кандидат юридичних наук, доцент

Шипков Єгор Олексійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри приватного права

Шлентов Юрій Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри конституційного права

Шмаленко Юлія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат політичних наук, доцент

Шугалевич Ігор Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Щербатий Роман Романович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

Щербина Юрій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри програмної інженерії, кандидат технічних наук, доцент

Яковлев Денис Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету психології, політології та соціології, доктор політичних наук, професор

Яковлева Лілія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри соціології, доктор політичних наук, професор

Якушев Станіслав Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри приватного права

Яніцька Інна Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Ярмакі Володимир Христофорович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

Ярова Ліліана Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри соціології, доктор політичних наук, професор

Ясніцька Ганна В'ячеславівна, Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри іноземних мов, аспірант

Яценко Микола Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціології, кандидат соціологічних наук, доцент

Яцкевич Руслан В'ячеславович, Національна поліція України, перший заступник начальника Департаменту внутрішньої безпеки, доктор філософії за спеціальністю 081 – Право

Наукове видання

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ТА ПРАВОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

Одеса, 22 квітня 2026 року

Том 2

За загальною редакцією ***С. В. Ківалова***

Відповідальний за випуск ***М. Р. Аракелян***

Підписано до друку 05.05.2026.
Формат 60x84/16. Ум-друк. арк. 39,76.
Наклад 100 прим. Зам. № 2605-02.

Видавець ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
e-mail: fenix-izd@ukr.net